[illegible]
18. a. 24. vel 17. 2. 7.

NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
18 E
34

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
12.7.I.17

12
17
D
17

16-6-18

16
15

REI RVSTICAE AVCTORES LATINI VETERES,

M. CATO | M. VARRO
L. COLVMELLA | PALLADIVS:

Priores tres, e vetuſtiſſ. editionibus; quartus, e veteribus membranis aliquammultis in locis emendatiores:

Cum tribus Indicibus, Capitum, Auctorum, & Rerum ac Verborum memorabilium.

Criticorum & Expoſitorum in eosdem atque Geoponicos Græcos Notationes ſeorſum dabuntur.

Ex Hier. Commelini typographio,
ANNO MDXCV.

12·18 E·3·

Clariſſimo & ampliſſimo viro
PETRO DENAISIO
Iuriſconſulto
Supremæ Imperii Curiæ Adſeſſori
Muſarum & hortorum
cultori eximio
SCRIPTORES HOS REI RVSTICÆ
pro ſtudio ſuo & obſeruantia
HIER. COMMELINVS TYPOGRAPHVS
ELECTORIVS HAIDELB.
L M D D.

HIER. COMMELINVS LECTORI S.

RE rusticæ ſcriptores vetuſtiores tum Græcos tum Latinos tibi, polite Lector, ſimul iunctos dare decreueram. verum hoc inceptum ob alia maioris momenti ad tempus differre coactus, non ingratum tibi fore exiſtimaui ſi Latinos hosce (interea dum Græci ad tres m. ſ. Palatinos collati, cum interpretatione Latina excudantur) præmitterem. Nudos porro hic auctores habes; ſed, quantum in nobis fuit, emendatiſſime expreſſos: quibus Indices tres Fr. Sylburgius noſter, qua ſolet diligentia conſcriptos, addidit. Criticorum Notationes in præſens conſulto omiſi, quod ad eas, collatione Græcorum Geoponicorum facta, non exiguum emendationum numerum accedere poſſe reipſa compererim. ita vt hæc mora tibi nequaquam fraudi ſit futura. Vale, & noſtris laboribus faue.

REI RVSTICÆ CAPITA, EX RHEGIENSI EDITIONE anni 1482.

M. P. CATONIS.

Quomodo agrum emi pararique oporteat, cap. 1.
Patriſfamilias officia 2
Quomodo agrum in adoleſcentia conſerere oporteat 3
Bubilia vti bene ædificata habeantur, & vicinia bona 4
Villici officia 5
Quibus locis agrum conſeri oporteat 6
Quo in loco arbuſta & virgæ ſerantur 7
Ficos plurium generum quo loco ſerere oporteat 8
Vt ſalicta locis aquoſis ſerantur 9
Quot conſeruos, quot boues aſinosq; & miniſtros atq; vtenſilia villicum habere oporteat 10
Alia inſtitutio, quot & quibus conſeruis atque operis inſtrui villicum oporteat 11
Quot & quæ in torculari parari vaſa oporteat 12
Quomodo torcularium & cellam olearíam parare oporteat 13
Villam ædificandam fabro quomodo locaueris 14
Maceriæ quomodo ædificentur 15
Calx quo pacto locetur 16
Materies qui tempore anni tempeſtiua ſit 17
Torcularium quomodo ædifices 18
Quot vaſa vinaria, quibus ſtipitibus & qualiter facias 19
Trapeti columnella quo ſit concinnanda modo 20
Cuppa trapeti quomodo fabre fiat 21
Quomodo faber trapetum accommodet 22
Quæ ad vindemiam in tempore parari opus ſit 23
Vinum Græcum & helueolum quo fiat modo 24
Vinum coctum quo fiat modo 25
Quod vindemia facta, vaſa reponantur 26
Sementim vti facias 27
Oleas, vites, ficos, ceteraſque arbores cum ſeres, quomodo ſeras 28
Stercus ad arbores colendas vti diuidas 29
Quomodo bubus & ouibus frondem des 30
Ad oleam cogendam quæ opus ſint 31
Vti maturæ arbores putentur 32
Vinea quomodo curetur, & vetus vti renouetur 33
De ſementi faciunda & quo loco 34

Quis locus faba, ſiligo & hordeum ſeri debeat 35
Quod ſtercus præſtantius ad ſegetem 36
Quæ mala in ſegete ſint 37
De fornace calcaria 38
Quid confici per tempeſtatẽ debeat 39
Quid veris tempore fiat 40
Vitis inſitio, pirorumq; & malorum, quali modo fiat 41
Ficorum & olearum inſitio alio modo 42
Vites & olea quomodo infodiantur 43
Oliuetum quo tempore putetur 44
Quantam taleam oleaginã decidas 45
Seminarium quo fiat modo 46
Arundinetum & vitiarium vti ſeratur 47
Semina cupreſſi, piri, nucis, & pini, ceterarumque arborum qualiter ſerantur ac foueantur 48
Vti vinea vetus de loco transferatur 49
Prata quomodo ſerantur 50
Propagatio oleæ pomorumq; 51
Qua diligentius propagari voles 52
De fœniſicio 53
Bubus pabulum 54
De lignis domini 55
Familiæ cibaria quanta dentur 56
Vinum familiæ quantum detur 57
Pulmentarium familiæ quantum detur 58
Veſtimenta familiæ 59
Bubus cibaria 60
Quomodo ager colatur 61
Quot ploſtra habere oporteat 62
Funem quam longum eſſe oporteat 63
De olea legenda 64
Oleum viride quomodo fiat 65
Cuſtodis & capulatoris officia 66
Cuſtodis in torculari officia 67
Vaſa olearia & vinaria extollere 68
Dolia quomodo imbuantur 69
Bubus medicamentum 70
Bos ſi ægrotare cœperit 71
Boues ne pedes ſubterant 72
Quomodo bubus medicamentũ detur 73
Panem depſiticum vti facias 74
Libum vti facias 75
Placentam vti facias 76
Spiram vti facias 77
Scriblitam vti facias 78
Globulos vti facias 79
Encitum vti facias 80
Herneum vti facias 81
Sphæricam vti facias 82
Votum pro bubus 83
Sauillum vti facias 84
Pultem Punicam vti facias 85
Graneam triticeam vti facias 86
Amylum vti facias 87
Salem candidum vti facias 88
Gallinas & anſeres vti farcias 89

† 3

Palumbum recentem vti farcias 90
Aream vti facias 91
Frumento ne noceat gurgulio 92
Olea ſi fructum non ferat 93
Fici vti groſſos teneant 94
Conuolulus in vinea ne fiat 95
Oues ne ſcabræ fiant 96
Amurca vnguentum 97
Veſtimenta ne tinea tangant 98
Fici aridæ vt integræ ſint 99
Oleum in metretam vt indas 100
Virgas myrteas vti ſerues, item aliud genus 101
Si bouē aliam ve quadrupedem ſerpens momorderit 102
Boues vti valeant 103
Vinum familiæ per hyemem 104
Si ager a mari longe aberit, vti vinum Græcum ibi facias 105
Aquæ marinæ concinnatio 106
Quomodo labra doliorum circumlinias, odorata vt ſint, & ne quid vitii in vinum accedat 107
Vinum ſi voles experiri duraſurum ſit, nec ne 108
Vinum aſperum vti lene fiat 109
Odorem deteriorem vti vino demas 110
Si voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne 111
Vinum Coum ſi facere voles 112
Vt bene odoratum ſit 113
Vinum ſi voles concinnare ad aluum 114
Vinum ad aluum mouendam 115
Lentim quomodo ſeruari oporteat 116
Oleæ albæ quomodo condiantur 117
Oleam albam ſecundum vindemiam qua vtaris 118
Epithyrum album, nigrum, & varium 119
Muſtum ſi voles totum annum habere 120
Muſtaceos vti facias 121
Vinum concinnare ad lotium 122
Vinum ad iſchiacos 123
Vt interdiu canes clauſos habeas 124
Vinum myrteum vti facias 125
Ad tormina, & ſi aluus non conſiſtat, & ſi tineæ ac lumbrici moleſti exſiſtant 126
Ad dyſpepſiam & ſtranguriam 127
Habitationem delutare 128
Area frumentaria vti fiat 129
Ligna amurca aſpargantur 130
Dapem pro bubus 131
Dapem quomodo facias 132
Propagatio pomorum ceterarumq; arborum 133
Antequam meſſem incipias, vti porcum præcidaneum facias 134
Tunica & centones, ferramenta & reliqua vtenſilia vbi emantur 135
Pollintionem quo pacto dari oporteat 136
Vineam redemptori partiario quomodo des 137
Boues quomodo feriis coniungere liceat 138

Quum

Quemadmodum lucum collucare debeas 139
Si fodere velis altero piaculo quid facere debeas 140
Si agrum luſtraueris, quid tunc facere debeas 141
Villici officia 142
Villicæ officia 143
Lex oleæ legendæ 144
Lex oleæ faciundæ 145
Lex oleæ pendentis 146
Lex vini pendentis 147
Lex vino in doliis 148
Lex pabulo 149
Fructus ouium qua lege venierit 150
Quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat 151
Quæ Memius & M. Manlius de vino emptoribus admetiendo monſtrauerint 152
De vino facato 153
Vinum emptoribus quomodo admetiaris 154
Per hyemem de agro aquam pellere 155
Medicamenta braſſicæ 156
Quot braſſicæ genera, & quæ natura 157
Aluum deiicere quo modo oporteat 158
Ad intertriginem remedia 159
Luxum vt excantes 160
Aſparagus quomodo ſeratur 161
Salſura pernarum & offellæ Puteolanæ 162.

M. T. VARRONIS,

LIB. I.

Græci & Latini qui de re ruſtica ſcripſerunt 1
Quæ disiungenda ſunt ab agricultura 2
Vti ars ſit agricultura 3
Quæ agriculturæ ſint principia & fines 4
Quot partes habeat diſciplina culturæ 5
De ſolo fundi quæ & quot ſint videnda 6
Quis ſit ager optimus, quis ei proximus, & quis deinceps 7
Quod ſpecies vitis plurimæ ſint 8
Quod tribus modis terra dicatur bona, aut non bona, aut communis 9
Quot modis metiantur rura 10
Quo ſit villa ſtatuenda modo, & quæ in villa 11
Quo ſit loco potiſſimum ſtatuenda villa 12
Quod in villa primitus faciunda ſint bubilia & ouilia, & cella, vaſaq; vinaria, olearia, & alia 13
De ſeptis quæ tutandi fundi cauſa fieri debeant, & qualiter 14
Ad quid inuenta ſæpes 15
De eis quæ extra fundum commoda fiant aut incommoda 16
Quibus rebus agri colantur 17
De numero familiæ ruſticalis, quot operis quisque ager coli poſſit, & de modo cuiusque 18
Quot iuga boum ſingulis iuge-

ribus ſatis ſint; quod inſtrumentum agreſte ſemiuocale nuncupetur 19
De eligendis bubus, de modo probandi & edomandi nouellos iuuencos 20
De canibus: ſine quibus vtique villa parum tuta ſit 21
Qualiter vniuerſus inſtrumentorum fundi apparatus inſtituatur 22
Quæ & quo quidq; loco maxime ſerere oporteat 23
Olea in quo agro ſerũda ſit, qua parte, quo ordine 24
Vinea quo agro ſerunda ſit 25
Quo in loco ridica in vinea figi debeant, & ad quam partem 26
Quot diuidatur menſibus & temporibus annus, & in quibus quid ſeri oporteat, ac colligi de agro ſeminata 27
Quot dies habeat qualibet quarta pars anni, & in quibus cæli ſignis intrent 28
Quid inter fauonium & æquinoctium vernum fieri oporteat 29
Quæ inter æquinoctium vernum & Vergiliarum exortum fieri debeant 30
Quæ inter Vergiliarum exortum ad ſolſtitium fieri oporteat 31
Quid inter ſolſtitium & caniculam faciundum ſit 32
Quinto interuallo inter caniculam & æquinoctium auctunni quæ fieri oporteat 33
Sexto interuallo ab æquinoctio auctunnali quid fieri oporteat vſq; ad brumam 34
Septimo interuallo inter Vergiliarum occaſum & brumam quæ fieri oporteat 35
Octauo interuallo inter brumã & fauonium quæ fieri oporteat 36
De lunaribus diebus 37
De ſtercore & ſterquilinio 38
Quattuor eſſe genera ſeminum, & quæ quo tempore ac loco ſeri debeant 39
Quæ ſint genera ſeminum, quemadmodũ propagari debeant, quibus & quo loco ſeri debeant 40
De temporib. transferendorum ſurculorum, & quæ poſt ſationem obſeruanda ſint 41
De Melica ſeu Medica 42
De cytiſo 43
Quot modii ſerantur faba, tritici, hordei, farris 44
Sata quoto quaque die de terra prodeant 45
Ex quibus foliis cognoſci poſſint anni tempora 46
Quemadmodum ſata tuenda ſint 47
Quæ in ſpica ſint vocabula, & cauſæ eorum 48
De fructibus maturis capiendis, de fœniſicio & ſicilitione pratorum 49
De meſſe, & cauſa huius vocabuli, quare meſſis appellata, quare palea ac ſtramenta 50
Aream qualem eſſe oporteat 51

n ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura 52
e ſtipula 53
e vindemia facienda 54
e olea legenda 55
e fœno condendo 56
e tritico condendo 57
e faba & leguminibus & vuis condendis 58
e pomis condendis 59
e olea condenda 60
e amurca condenda 61
e promendis frugibus tuendi cauſa 62
uemadmodum frumentum ſit promendum 63
e amurca tuenda ac promenda 64
e vino promendo 65
e olea promenda 66
nuce & palmula 67
vuis, malis, & ſorbis penſilibus promendis 68
farre promendo vel ad cibaria, vel ad ſationem, vel ad vendendum 69.

LIBRI II.

origine ac dignitate rei pecuariæ 1
pecudibus, arietibus & agnis 2
capris, hircis, & hædis 3
ſue 4
bubus & vaccis 5
aſinis 6
equis & equabus 7
mulis & hinulis 8
canibus 9
paſtoribus 10
lacte, caſeo, lana 11.

LIBRI III.

De villaticis paſtionibus 1
De villa perfecta 2
Quæ in villa circumve eam ali vel paſci poſſint 3
De auibus in genere 4
De turdis 5
De pauonibus 6
De columbis 7
De turturibus 8
De gallinis 9
De anſeribus 10
De anatibus 11
De leporibus 12
De apris 13
De cochleis 14
De gliribus 15
De apibus 16
De piſcinis 17.

L. I. M. COLVMELLÆ.

LIB. I.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari velint 1
Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur 2
Quæ præcipue inſpiciendo agro, antequam ematur, notanda ſint 3
De ſalubritate regionum 4
De aqua 5
De poſitione villæ 6
De officiis patrisfamilias 7
De pecore & pecorum magiſtris 8
Qualis corporaturæ mancipia cuiq; operi cōtribuenda ſint 9.

II LIBRI.

Terram nec ſeneſcere nec fatigari ſi ſtercoretur 1
Quot ſint genera terreni 2

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diiunctis 3
Quo anni tempore campi arandi ſint, & quomodo 4
Exilis terra quomodo ſtercoretur 5
De generibus ſeminum 6
De generibus leguminum 7
Quod ſeminandi tempus ſit 8
Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicina ſeminum 9
Quod ſolum cuiq; legumini conueniat 10
De genere pabulorum, & de Medica, vicia, farragine, auena, fœnograco, eruo, & cicera 11
Quemadmodum & quot operis vnumquodq; frumentum ac legumen colatur 12
Pro modo cuiusq; agri quot operæ deſignentur 13
Quæ legumina aruis noceant, quæq; proſint 14
De generibus ſtercoris 15
Quibus temporibus agri ſtercorandi ſint 16
Quemadmodum ex aruo prata fiant 17
Quemadmodum facta prata colantur 18
Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari & condi debeat 19
De area conſtituenda 20
De meſſe facienda, & de triturà 21
Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere 22.

III LIBRI.

In recentioribus editionibus hic liber loco motus ſeorſum poſt XII ponitur.

De vitiario faciendo 1
Qualia ſemina & quando legas 2
Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ 3
De generibus vinearum 4
Quemadmodum vites coli debeant 5
De reſecanda vinea vetere & propaganda 6
De propagatione 7
De inſitionibus fructuoſis quæ vites fœcundas faciunt 8
Vt vna complura genera acinorum habeat 9
Vindemiam quomodo putes 10
De pampinatione 11
De foſſura 12
Ne rubigo vineam vexet 13
Ne formica vitem aſcendat 14
Ne ſorices aut volucra vitem lædat 15
De arbuſtis 16
De oliuetis 17
De pomario conſtituendo 18
De ſcrobibus faciendis 19
Quomodo ſemina legas 20
Quando ficus ſerenda ſit 21
De nuce ſerenda 22
De malo Punica ſerenda 23
De piro 24
De malis ſerendis 25
De inſitione arborum 26
Quod omnium generum ſurculi omnib. arborib. inſeri poſſint 27
De cytiſo 28
De ſalice, geneſta, & arūdine 29

De

De viola & roſa 30.

IIII LIBRI.

Quod genus vitis cõueniat cuiq; ſolo & ſtatui cæli 1

Quæ vites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſint 2

Nihil magis ruſticis conuenire quam vitem colere 3

Quæ obſeruare debeat qui vineas inſtituit 4

Quali ſolo & quomodo vitiarium faciundum ſit 5

Qualis & ex quib partibus vitis maleolus legendus ſit 6

Quomodo fœcunditatem vitis explores 7

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo quod vineis deſtinaueris 8

Quomodo Aminæas feraces facias 9

Ex qua vitis parte ſemina eligenda ſint 10

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo quod vineæ deſtinaueris 11

Quæ Iulius Gracinus tradiderit de terra vineali 12

Quomodo terra paſtinetur 13

Quot modis vitis ponatur aut in prouinciis aut in Italia 14

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quam nouali 15

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit vineis 16

Quemadmodum & quo tempore vitis ſerenda ſit 17

Quæ obſeruare debeat qui vitem ponit 18

Quam longus eſſe debeat maleolus 19

Quot genera vitium ponenda ſint 20

Vtrum diſtinctis generibus vitium horti conſerendi ſint 21.

V LIBRI.

Contra opinionem Attici & Celſi, non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus 1

Non oportere viuiradicis duos palos veſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda 2

Nouam conſitionem vineæ, niſi magna & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire 3

Proſterni vitem in ſcrobem & recuruatam vſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere 4

A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur, & viuiradices ad vnam materiam redigendas 5

Pampinationem maleolis adhibendam 6

Tempeſtiuam eſſe pampinationem qua palmites digito deiiciuntur 7

Non oportere per æſtatem pampinos abnodare 8

Per autumnum ablaqueandam eſſe vineam 9

Quemadmodũ ablaqueata vinea putetur 10

Quod ſit optimum tempus putandi 11

Quomodo maleolus reſecandus ſit 12

Quemadmodum pedanda ſit vinea, & de canterio 13
Quomodo vitis alliganda ſit 14
Maleolis iugum imponendum, & quam alte canterius alleuandus ſit 15
Quemadmodum nouella vinea frequentanda, & propagines faciendæ ſint 16
Quo tempore viuiradix transferenda ſit 17
Quomodo ex arundinib. iugum faciendum 18
Quomodo in hortulos vineæ diuidendæ ſint 19
De poſitione iugi, & quatenus a terra leuandum 20
Nouella vinea quomodo putanda ſit 21
Quemadmodum veteranæ vineæ reſtituantur 22
Quemadmodum eædem putentur 23
Quæ bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare aut ſequi debeat 24
Figura falcis 25
De cura adminiculandæ iugandæq; vineæ 26
Quæ bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare aut ſequi debeat 27
Quomodo pampinari & quot foſſuris excoli vinea debeat 28
De inſerendis vitibus, & inſitione tuenda 29
De ratione pedaminum ac viminum, & de ſalicto 30
De geneſta 31
De arundinetis 32
De caſtaneis & caſtanetis 33

VI LIBRI.

Quemadmodum datas agrorum formas metiri debeas 1
Quotena ſemina iugerum in ternos pedes, ac deinde vsque in denos pedes diſpoſita recipiat 2
De cultura prouincialium vinearum 3
De vlmariis faciendis 4
De arbuſto Gallico 5
De generibus olearum 6
De ſeminariis oliuarum faciendis 7
De arboribus pomiferis 8
De tribus inſitionum generibus 9
De cytiſo 10

VII LIBRI.

De bubus parandis atque emendis, earumq; forma 1
De bubus domandis 2
De boum cura & cibariis 3
De vitiis boum & medicinis 4
Vbi gregibus peſtilentia ingruit, quæ remedia adhibenda ſint 5
Quod remedium adhibeatur boui cruditate laboranti 6
Quo remedio ſedetur dolor ventris & inteſtinorum pecoris 7
De vitioſis incrementis linguæ 8
De tuſſi boum 9
Suppurationis remedia 10
Claudicanti boui quod remedium adhibeatur 11
Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis vel lupi, nec non

non & ad coriaginem 12
Ad exulcerationem pulmonis, & ad tumorem palati 13
Ad tumorem ceruicis 14
Ad conuulſos armos, & cornua prefracta 15
Ad ictus ſerpentis & noxiorum animalium 16
Remedia ad hauſtam hirudinem 17
De machina facienda qua clauſa iumenta curentur 18
De tauri forma 19
De forma vaccæ 20
Quotannis delectus faciendus 21
De conſeptis & ſtabulis faciendis 22
Quæ ætas idonea ad admiſſuram 23
Remedia ad lumbricos vitulorum 24
De caſtrandis vitulis 25
De equis 26
De ætate admiſſarii, & quis pullus generetur 27
De indole & forma equi 28
De cura & medicina equorũ 29
Ad tuſſim 30
Ad intertriginem & ſcabiem 31
Ad muſcas & oculorum dolores 32
Ad faſtidia ciborum & labem peſtiferam remedia 33
De equarum rabie 34
De mulis 35
Ad temperandam ſæuitiam admiſſarii in libidinem furentis 36
De medicinis eorum 37.

VII LIBRI.

De aſello 1.
De ouibus emendis tuendisq; 2
De arietibus eligendis 3
De ouibus tectis 4
Medicina pecoris ouili 5
De caprino pecore 6
De medicina caprarum 7
Caſei faciendi ratio 8
De ſuibus & eorum medicinis 9
De medicina ſuum 10
De caſtratione ſuum 11
De canibus 12
De morib. & medicinis canum 13.

IX LIBRI.

De villaticis paſtionibus 1
De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis & nutriendis 2
De gallinariis conſtituendis 3
De cibariis gallinarum 4
De ſeruandis & ſupponendis ouis 5
De ouis 6
De gallinis farciendis 7
De palumbis & columbis farciendis, & columbariis conſtituendis 8
De alendis turturibus 9
De turdis educandis 10
De pauonibus educandis 11
De Numidicarũ & ruſticarum gallinarum educatione 12
De auibus quas Græci ἀμφίβιες & Latini duplicis vitæ appellant 13
De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo 14
De anatibus, querquedulis & ſimilibus 15
De piſcinis & piſcib. alendis 16
De poſitione piſcinæ 17.

X LIBRI.
De viuariis faciendis, & includendis pecudibus feris 1
De apibus 2
Quot genera ſint apum, & quod ex iis optimum 3
Quales paſtiones & qui ſitus paſtionum apium eſſe debeat 4
De ſedibus apum eligendis 5
De vaſis alueorum probandis 6
Quemadmodum aluei collocandi ſint 7
De comparandis apibus, & quemadmodum ſilueſtria examina capiantur 8
Quemadmodum vernacula examina obſeruentur, & in alueo condantur 9
Quæ ſit forma regis apum 10
Quomodo apum paucitas emendetur 11
De condendo examine, & eius fuga inhibenda 12
Remedia apum morbo laborantium 13
Quid quoque tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat 14
De melle conficiendo, & quando caſtrari debeant alui 15
De cera facienda 16.
XI LIBER
Carmina continet de cultu Hortorum.
XII LIBRI.
Quæ intra villam agi debeant ab homine officio villicationis præpoſito 1
Quid quoq; mẽſe faciendum ſit, tẽporib. accõmodando opera 2
Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus 3
XIII LIBRI.
Cura rei domeſticæ, & præcepta quæ villica exſequi debeat 1
Quemadmodum tractare debeat penora ſine cellaria 2
Diſtributio inſtrumenti & ſupellectilis 3
Quæ vaſa parare debeat penoribus & ſalgamis condiendis 4
Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat 5
Quomodo muria dura fiat 6
Quæ per quattuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur 7
Oxygala quomodo fiat 8
Conditura lactucæ 9
Capæ, pirorum, & malorum ceterorumq; pomorum compoſitio 10
Aqua dulcis compoſitio quæ in conditurs vtuntur 11
De aqua mulſa facienda 12
De caſeo ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis 13
De malis & piris in ſole ſiccandis 14
De vuis paſſis faciendis & ſorbis ſeruandis 15
De ficis aridis 16
De aceto ficulneo faciendo 17
Quæ pparanda ſint vindemiæ 18
De plurib. generib. conditurarũ, quibus vinũ confirmatur 19
De ſapa coquenda 20
De defruto quod quidam Neapolitanum vocant 21
De defruto quod adiicitur in vinum ad vetuſtatem 22

Picis

Picis liquidæ alterum medicamen quo muſtum condias 23
De pice qua vtuntur Allobroges ad conditurам vini picati 24
De pice Nemeturica ad conditurас 25
De aqua ſalſa vel muria ad vina condienda 26
Remedia aceſcentis vini 27
De vino dulci faciendo 28
Quemadmodum muſtum ſemper dulce tamquam recens permaneat 29
Optima vini curatio, & remedia languentis vini 30
Si quod animal in muſtum ceciderit & interierit, remedia 31
Vinum ex marubio 32
Vinum ſcilliten vt cond. op. 33
De aceto ſcillitico 34
Vinum abſinthiten, hyſopiten, abrotoniten & reliquarum notarum quomodo condire oporteat 35
De muſto tortiuo 36
Vinum ſimile Græco facere 37
Vinum myrtiten quomodo facias 38
Paſſum quemadmodum fiat 39
Lora optima quomodo fiat 40
Muſtum lixiuum quomodo fiat 41
De caſeo condendo 42
Vuæ ollares quemadmodũ componantur & ſeruentur 43
Mala granata quemadmodum ſeruentur 44
Mala orbiculata, Seſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur 45
De oliuarum albarum conditura 46
Nigra oliua conditura 47
Sinapa quomodo fiat 48
Oleum quemadmodum fiat 49
De oleo gleucino 50
Oleum ad vnguenta quemadmodum facias 51
De ſalſura ſuillæ carnis 52
Rapa & napos quemadmodum condias 53
Sinapin quemadmodũ facias 54
Oleris atri & ſiſeris radicem quemadmodum condias 55
Moretum oxyporum vel (vt alii) oxygarum quemadmodum componas 56.

PALLADII RVTILI Tauri Æmiliani.

TITVLI LIBRI I.
Ex membranis mſſ.

De præceptis rei ruſticæ 1
De quatuor rebus quibus agricultura conſiſtit 2
De aeris probatione 3
De aqua probanda 4
De qualitate terrarum 5
De induſtria, & neceſſariis ad rura ſententiis 6
De agri electione vel ſitu 7
De ædificio 8
De hibernis & æſtiuis manſionibus, & pauimentis 9
De calce & arena 10
De latericiis parietibus 11
De lumine & altitudine 12
De cameris & canniciis 13
De opere albario 14
De tectoriis 15
De vitanda valle quæ propter

aquas diligi ſolet 16
De ciſternis & maltha frigidaria 17
De cella vinaria 18
De horreo 19
De oleiſactorio 20
De ſtabulis equorum & boum 21
De curte 22
De aluiariis 23
De columbario 24
De turturario 25
De turdis 26
De gallinis 27
De pauonibus 28
De faſianis 29
De anſeribus 30
De piſcinis 31
De fœnili, palerio, & lignario 32
De ſterquilinio 33
De locis orti. & pomario, & ſepibus, & ſerendo 34
De area 35
De apium caſtris 36
De apibus emendis 37
De balneis 38
De malthis calida & frigida 39
De piſtrino 40
De inſtrumentis agreſtium 41.

Tituli menſis Ianuarii.

De ablaqueandis vitibus 1
De pratis abſtinendis in locis macris 2
De proſcindendis agris, & iungendis bubus, vel arandi diſciplina 3
De hordeo Galatico ſerendo 4
De cicercula ſerenda cum diſciplina ſua 5
De vicia ſerenda, non ad pabulum ſecandum, ſed ad ſemina redigenda, cum diſciplina ſua 6
De fœnograeco ſerendo legendi ſeminis cauſa, cum diſciplina ſua 7
De herbo ſerendo 8
De ſariendis frumentis & leguminibus 9
De paſtinandi generibus & ſcrobibus vitium 10
De tabulis vinearum 11
De menſura paſtini Italica 12
De ſolo & cælo & loco pangendis vineis congruenti, & ea quæ illuc pertinet diſciplina 13
De hortis: in eo de lactuca ſerenda cum diſciplina ſua, item naſturcio, ſimiliter & vruca, item caulibus, allio & vlpico 14
De pomis: in eo de ſorbo, de amygdalo, de nuce iuglandi, cum diſciplinis ſuis; & de ceteris pomis quorum diſciplina ſuis menſibus continetur 15
De ſignandis animalibus, de lardi & pernarum confectione, & echinis & rapis 16
De oleo myrtino 17
De vino myrtite 18
De oleo laurino 19
De oleo lentiſcino 20
De gallinarum paſtu 21
De cadenda materie 22
De horis 23.

Tituli menſis Februarii.

De pratis ſeruandis & latamine ſaturandis 1

De

De proſcindendis collibus 2
De ſatione trimeſtri 3
De ſerenda lenticula cum diſciplina ſua; item de cicercula 4
De ſerendo cannabo 5
De agris Medica parandis 6
De herbo ſerendo 7
De curandis vitibus & arboribus, & hordeo Galatico ſerendo 8
De ponendis vineis paſtine vel ſcrobibus aut ſulcis, & omnium quæ illuc pertinet diſciplina 9
De arbuſtis, vitibus, & plantis arborum vitiferarum 10
De vineis prouincialibus 11
De putandis vineis communibus, altis vel humilibus 12
De putatione arbuſti 13
De prouincialibus vineis putandis 14
De nouella putatione 15
De propaginibus 16
De inſitionibus 17
De inſtituendis oliuetis 18
De pomiferis & ſpaciis earum generale præceptum 19
De fodiendis, palandis & ligandis vineis, vel latandis arboribus, & plantis circumfodiendis 20
De roſis, liliis, croco, violis conſerendis 21
De lini ſemine ſerendo 22
De cãnetis & aſparagis & plãtis ſalicum vel geneſta, & ſeminariis myrti & lauri 23
De hortis: in eo de ſepibus, de lactuca, carduo, naſturcio, coliandro, papauere, allio, vlpico: de ſaturea cum ſua diſciplina: item de cepullis: ſimiliter de anetho, ſinapi: de caulibus, cum diſciplina ſua: & de aſparagis, de malua, menta, fœniculo, paſtinaca, cunela, cerefolio, beta, porro, cum diſciplina ſua: de inula & colocaſiis ſimiliter 24
De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, ſiliqua, moro, auellana, myrra, & de diſciplinis ſuis 25
De educatione porcorum 26
De vino myrtite aliter 27
De vite theriaca 28
De vua ſine granis 29
De vite nimis lacrymoſa 30
Myrtitis alia cõfectio ſecundum Græcos 31
Vt propomata ſponte naſcantur 32
Vt vitis botriones varios ferat 33
De hortis 34.

Tituli menſis Martii.

De putandis vineis & inſerendis, & pangendis vitibus 1
De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris 2
De panicio & milio ſerẽdo, cum diſciplina 3
De cicere ſerendo cum ordine ſuo 4
De cannabo 5
De cicera 6
De nouellis vitibus pulueranda & fodiendis, palandis ac li-

gandis, & veteranis vineis reſtituendis, & agris & laſsis 7

De oleis amurca ſaginandis, & cetera earum cura: item de ſeminariis & roſariis faciendis vel colendis, & ſariendis frumentis 8

De hortis: in eo de carduis, cum diſciplina: de vlpico, allio, & cepulla, cunela, anetho, ſinapi, caulibus, maluis, armoracea, origano, lactuca, beta, porro, cappari, colocaſiis, ſatureia, naſturcio, intibis, rafanis, & melonibus & cucumere cum diſciplina ſua: item de aſparagis & ſpongiis eorum: ſimiliter & ruta & coliandro cum diſciplina ſua, & cucurbita: ſimiliter & blito: item de aniſo & cymino. 9

De pomis: in eo de melo Punice cum diſciplina, & vini ſui confectione: de citreo: ſimiliter de meſpilo, & de fico, cum diſciplinis ſuis, & aliis pomis quorum diſciplina ſuis menſibus continetur 10

De comparandis bubus, tauris, vaccis 11

De domandis bubus 12

De equis, equabus, & pullis, & atate eorum 13

De mulino genere & aſinis 14

De apibus 15

De horis 16.

Tituli menſis Aprilis.

De Medica ſerenda & diſciplina eius 1

De inſerenda olea vel oleaſtro, de vineis & ſeminariis fodiendis, & inſerendis vitibus, & agris humidis & pinguib. proſcindendis 2

De ortis: in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocimo, cum diſciplinis ſuis: item de melone, cucumere, porro, cappari, ſerpyllo, colocaſio, lactucis, betis, cepullis, coliandro, intibis, cucurbitis ac menta 3

De pomis: in eo de Zizypha cum diſciplina ſua, & de aliis pomis, quorum ſuis menſibus diſciplina deſcripta eſt 4

De oleo violacio & vino 5

De armentis: in eo de vitulis nutriendis, de tonſuris & ſignaturis 6

De apibus: in eo de veſtigandis apibus, & purgandis alueariis 7.

De horis 8.

Titulı menſis Maii.

De panicio & milio, de florentibus ſatis, de recidendo fœno 1

De nouella ſarmentis relinquendis, & pampinandis vitibus 2

De proſcindendis & aperiendis nouis agris 3

De occandis vitibus arboribusque, & rude cadenda, fodiendis

dis ſeminariis, putandis oleis, ac lupino vertendo 4
De ortis: in eo de ſpatiis, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta 5
De pomis, de flore mali Punici, perſico implaſtrando, citro inſerendo, & ficu plantanda vel inſerenda: de zyzyfa & palma plantanda 6
De armentis: in eo de caſtrandis bubus 7
De tonſuris ouium 8
De caſeo faciendo 9
De apibus 10
De pauimentis & ſolariis 11
De lateribus faciendis 12
De roſato 13
De oleo liliacio 14
De oleo roſeo 15
De rodomelli 16
De roſis viridibus ſeruandis 17
De horis 18.

Tituli menſis Iunii.

De area paranda 1
De meſſibus 2
De agris proſcindendis, de vineis occandis, fodiendis, vicia, fœnograco, lenticula, faba, lupino colligendis 3
De ortis: in eo de braſſica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro 4
De pomis: in eo de flore Punici, de piro, de melo zyzypho, fico: de emplaſtratione 5
De armentis: in eo de caſtratura, de caſeo, tonſuris 6
De apibus: in eo de legendo & conficiendo melle vel cera, de ſeruandis examinibus & ſignis eorum ac regibus, de inopia examinum, de ſupplendis aluearíis 7
De pauimentis & latere 8
Qualiter fructuum venturorum experimenta ſumantur 9
De oleo chamamelo 10
De œnanthe 11
De alſita 12
De horis 13.

Tituli menſis Iulii.

De iterandis agris, de meſſe triticea, de exſtirpandis vepribus & filectis, de arboribus operiendis, puluerandis nouellis 1
De ortis: in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocimo, malua, beta, lactuca, porro, item napis & rapis, cum diſciplina ſua 2
De pomis: in eo de implaſtratione, de piro, melo citreo, ficu, palma 3
De armentis & gregibus: in eo de admittendis tauris & arietibus 4
De exſtirpando gramine 5
De vino ſcillite 6
De hydromelli 7
De aceto ſcillitico 8
De ſinapi 9
De horis 10.

Tituli menſis Auguſti.

De agris exilibus arandis, de apparanda vindemia, de occatione vinearũ locis frigidis 1

De exili & miſera vinea reficienda 2

De pampinandis & obumbrandis vitibus, & extirpandis carectis atq; filectis 3

De vrendis paſcuis 4

De ortis: in eo de rapa & napo, de radice cum diſciplina ſua, de paſtinaca 5

De pomis 6

De apibus 7

De aqua inuenienda 8

De puteis 9

De aqua probanda 10

De aquaductibus 11

De menſuris & ponderibus 12

De confecto melle 13

De horis 14.

Tituli menſis Septembris.

De agris pinguibus tertiandis vel implendis exilibus, & de ſtercorando 1

De ſerendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis 2

De remedio ſalſi humoris, de ſeminum menſuris & diuerſis remediis ad ſationem pertinentibus 3

De ſerendo hordeo canterino 4

De lupino ſerendo 5

De piſo ſerendo 6

De ſiſamo ſerẽdo, & proſcindendis agris ad Medicam 7

De vicia & Græcofœno & farragine ſerendis 8

De lupino ſerendo, qui natus euertatur & loca fœcundet exilia 9

De pratis nouellis formandis, vel veteribus excolendis 10

De vindemia celebranda 11

De panicio & milio metendis, & faſelo ad eſcam ſerendo, & apparandis aucupiis 12

De ortis: in eo de papauere, braſſica, thymo, origano, cappari, cum diſciplinis: item naſturcio, anetho, radicibus, paſtinacis, cerefolio, lactuca, betis, coriandro, rapis & napis 13

De pomis: in eo de tubere 14

De pauimentis ſolariorum & lateribus 15

De diamoron 16

De ſeruandis vuis 17

De vite cuius fructus humore putreſcit 18

De horis 19.

Tituli menſis Octobris.

De adoreo & tritico, de hordeo canterino, de herbo, lupino, piſo, ſiſamo & faſelo ſerendis 1

De lini ſemine ſerendo 2

De notanda vitium fertilitate qua prouidebimus panctioni 3

De ponendis vineis, vel propagandis, reparandis, putandis, & arbuſtis 4

De ablaqueanda nouella 5

De vtilitate propaganda nunc vinea 6

De inſerendis arboribus vel vitibus 7

De oliuetis inſtituendis, & colendis, lætandis, & remediis eorum: de oliuis condiendis: de foſſis riuisq; purgandis 8

De remedio ſi vua compluta eſt 9
De oleo viridi faciendo & laurino 10
De ortis: in eo de intibis, de carduis, de ſinapi, Medica, cum diſciplinis: item de anetho, cepulla, menta, paſtinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracea, porro transferendo, & ocimo 11
De pomis: in eo de palma, piſtaciis, ceraſis, & aliis pomis: quorum per menſes ſuos diſciplina digeſta eſt: item de condiendis pomis 12
De apibus 13
Quæ Græci vel alii ſuper. vina condienda curandaque dixerunt 14
De roſato ſine roſa fieri 15
De vinis pomorum 16
De hydromelli 17
De paſſo 18
De cydonite 19
De fermento muſteorum ſeruando 20
De horis 21.

Tituli menſis Nouembris.

De ſatione tritici, farris, hordei, fabæ, cum diſciplina: de lenticula mature ſerenda, de lini ſemine 1
De pratis nouis inſtituendis, ponendis vitibus & propagandis, & circumfodiendis nouellis, ac recidendis mergis 2
De vinea veteri in iugo vel pergula reparanda 3
De putandis vitibus & arboribus locis tepidis, & oliuetis & faciendo oleo 4
De oliuetis ponendis, & curandis agris arboribus; corbibus, palis, ridicis faciendis; oleo laurino faciendo 5
De ortis: in eo de allio, vlpico, cum diſciplinis: de cepullis, & plantis carduorum: de armoracea & cunela 6
De pomis: in eo de perſico, de pinu, de prunis, de caſtaneis, cum omni diſciplina, & pomis aliorum menſium 7
De apibus: in eo de mundandis ac muniendis caſtris earum 8
Remedium vitibus quæ ſine fruge luxuriant 9
Remedium ſterili viti 10
De roſario ex paucis virgulis inſtituendo 11
De vua vt vſq; ad ver reſeruetur in vite 12
De gregibus ouili generis & caprini, & paſcendi ordine 13
De glandibus legendis 14
De materie cædenda 15
De transferendis arboribus maioris ætatis 16
De oleo faciendo ſecundũ Græcos & emendando 17
De oleo vt Liburnico ſimile fieri poſſit 18
Vt oleum ſordidum purges 19
De oleo odoris orrendi 20
De oleo rancido curando 21
De condiendis oliuis 22
De horis 23.

Tituli menſis Decembris.

De ſerendis frumentis & faba

& lini ſemine 1
De fodiendis paſtinis & cadenda materie, palis & ridicis, de oleo laurino, myrtino, lentiſcino, & vino myrtite 2
De hortis: in eo de lactuca, allio, vlpico, cepulla, ſenapi, & cunela 3
De pomis: in eo de hypomelidibus & aliorum menſium pomis 4
De rapis condiendis 5
De echinis & pernis & lardo ſalliendis, & auium laqueis diſponendis 6.
De horis 7.

Tituli libri XIIII, De inſitione, ex impreſſis libris.

Præfatio, proſa 1
Procemium carminis 2
De vite 3
De oliua 4
De piro 5
De malo Punico 6
De pomo 7
De Perſico 8
De malo Cydonio 9
De meſpilo 10
De malo citrino 11
De prunis 12
De ſiliqua 13
De ficubus 14
De moro 15
De ſorbis 16
De ceraſo 17
De amygdalo 18
De piſtaciis 19
De caſtanea 20
De nuce 21.

AVCTORES HIC CITANTVR,

L. Ælius
L. Albucius
M. Ambiuius
Anaxagoras
Apuleius
Archelaus
Ariſtomachus
Ariſtoteles
Attilius Hiſp.
Cæcilius poeta
Caſſius Dionyſius
Cornelius Celſus
Democritus
Dicæarchus
Dionyſius Caſſ.
Diophanes Bith.
Dolus Mendeſius
Ennius p.
Epicharmus
Eratoſthenes
Eudoxus
Euemerus
Euthronius, ſeu Euphronius.
Gargilius Mart.
Hamilcar Pœn.
Heraclitus
Heſiodus
Hipparchus
Homerus
Iulius Atticus
Julius Græcin.
Iulius Hygin.
Licinius Menas
Licinius Stolo
Mago Pœn.
Mamilius
C. Matius
Menecrates
Meto aſtrolog.
Mnaſeas
Nicander
Pacuuius
Paxamus
Plato phil.
M. Porcius Cato
Pythagoras
M. Terentius Varro
Terentius com.
Thales
Theophraſtus
Timæus hiſt.
Tremellius Scrofa
M. Tullius Cic.
Virgilius
Xenophon
Zeno.

Cognomine citati,

Atticus
Cæſo
Cato
Celſus
Cicero
Columella

Gra-

ræcinus
yginus
aro
artialis
enas
iſo hiſt.
Plautus p.
Saſernæ, pater & f.
Scrofa
Stolo
Tarquenna
Varro.

Ex Argumento & profeſſ. citati

Bucolicon poema
Bugoniæ auctor
Fattus aſtrolog.
Georgicum carmen
Georgica Democr.
Phyſici
Poetæ
Pontifices.

Ex Populo ſeu natione citati,

Æoles Bœotii
Bætic Hiſp.
Galli
Græci ſcript.
Pelaſgi
Pœni ſcr.

Nominati tantum Rei ruſticæ auctores Græci

Æſchrio
Agathocles
Amphilochus
Anaxipolis
Androtio
Antigonus
Apollodorus
Apollonius
Archytas
Ariſtander
Ariſtomenes
Ariſtophanes
Athenagoras
Attalus
Bacchius
Bio
Chæreas
Chæreſteus ſeu Chreſtus
Cleobulus ſeu Eubulus
Crates
Dadis
Dio
Diodorus
Epigenes
Euagon
Eubulus
Euphyto
Euphorio
Euphranius
Euphron
Euthronius
Hegeſias
Hiero
Lyſimachus
Menander
Meneſtratus
Niceſius
Perſis
Pleuſiphanes
Pythio
Theophilus.

Interlocutores apud Varronem,

P. Agraſius
C. Agrius
Q. Axius
Ap. Claudius aug.
Cornelius Merula
Coſſinius
Fircellius Pauo
C. Fundanius
Q. Lucienus
Minucius Pica
Murrius
Pantuleius Parra
Petronius Paſſer
Pomponius Atticus
Vaccius.

Quo autem loco quiſq. citetur, docet Index.

MAR. CATO DE RE RVSTICA.

*

Est interdum præſtare mercaturis rem quærere, ni tam ericuloſum ſiet;& item fœnerari, ſi tam honeſtum ſiet. Ma- ɔres enim noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſiuerunt, ırem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto eiorem ciuem exiſtimarint fœneratorem, quam furem, hinc cet exiſtimari. Et virum bonum cum laudabant, ita lauda- ant, Bonum agricolam, bonumque colonum. Ampliſſime udari exiſtimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorem au- m ſtrenuum ſtudioſumque rei quærendæ exiſtimo; verum t ſupra dixi) periculoſum & calamitoſum. At ex agricolis & ri fortiſſimi, & milites ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeque us quæſtus, ſtabiliſſimuſque conſequitur, minimeque in- dioſus: minimeque male cogitantes ſunt, qui in eo ſtudio cupati ſunt. Nunc (vt ad rem redeam) quod promiſi inſti- tum principium hoc erit.

Quomodo agrum emi, pararique oporteat. 1.

Praedivm quum parare cogitabis, ſic in animo habeto, i ne cupide emas, neue opera tua parcas viſere, & ne ſatis beas ſemel circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, od bonum erit. Vicini quo pacto niteant, id animum ad- rtito. In bona regione bene nitere oportebit, & vti eo cum troeas, circumſpicias, vti inde exiri poſſit, vti bonum cæ- m habeat, ne calamitoſum ſiet. ſolo bono, ſua virtute va- t. Si poteris, ſub radice montis ſiet, in meridiem ſpectet, co ſalubri, operariorum copia ſiet, bonumque aquarium, pidum validum prope ſiet, aut mare, aut amnis, qua naues nbulant, aut via bona, celebriſque. Siet in iis agris, qui non pe dominos mutant, qui in his agris prædia vendiderint, os pigeat vendidiſſe, vti bene ædificatum ſiet. Caueto alie- m diſciplinam temere contemnas. De domino bono colo- , bonoque ædificatore melius emetur. Ad villam cum ve- es, videto vaſa torcula & dolia multa ne ſient. vbi non e- nt, ſcito pro ratione fructuum eſſe. Inſtrumenti ne magni

ſiet, loco bono ſiet. Videto quam minimi inſtrumenti, ſumptuoſusque ager ne ſiet. Scito idem agrum quod hominem, quanuis quæſtuoſus ſiet, ſi ſumptuoſus erit, relinqui non multum. Prædium quod primũ ſiet, ſi me rogabis, ſic dicam, De omnibus agris, optimoque loco ſi emeris iugera agri centum, vinea eſt prima, ſi vino multo ſiet; ſecundo loco hortus irriguus, tertio ſalictum, quarto oletum, quinto pratum, ſexto campus frumẽtarius, ſeptimo ſilua cædua, octauo arbuſtum, nono glandaria ſilua.

Patrisfamiliæ officia. 2.

PATERFAMILIAS vbi ad villam venit, vbi larem familiarem ſalutauit, fundum eodem die, ſi poteſt, circumeat: ſi non eo die, at poſtridie. vbi cognouit quomodo fundus cultus ſiet, operaque quæ facta infectaque ſient, poſtridie eius diei vilicum vocet, roget quid operis ſiet factum, quid reſtet, ſatiſne tempori opera ſient confecta, poſſitne quæ reliqua ſiẽt conficere, & quid factum vini, frumenti, aliarumque rerum omnium. Vbi ea cognouit, rationem inire oportet operarum, dierum. Si ei opus non apparet, dicit vilicus ſedulo ſe feciſſe, ſeruos non valuiſſe, tempeſtates malas fuiſſe, ſeruos aufugiſſe, opus publicum effeciſſe. Vbi eas aliaſque cauſas multas dixerit, ad rationem operum operarumq; vilicum reuoca. Cum tempeſtates pluuiæ fuerint, videto quot dies, quæue opera per imbrem fieri potuerint, dolia lauari, picari, villam purgari, frumentum transferri, ſtercus foras efferri, ſterquilinium fieri, ſemen purgari, funes veteres ſarciri, nouosque fieri: centones, cuculiones familiam oportuiſſe ſibi ſarcire. Per ferias potuiſſe foſſas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari, expinſi far, mundicias fieri. Cum ægrotarint, cibaria tanta dari non oportuiſſe. Vbi hæc cognita æquo animo ſiẽt, quæue reliqua opera ſient, curare vti perficiantur. rationes putare argentariam, frumentariam, pabuli cauſa quæ parata ſunt, rationem vinariam, olreariam, quid venierit, quid exactum ſiet, quid reliquum ſiet, quid ſiet quod veneat; quæ ſatis accipienda ſient, ſatis accipiantur. Reliqua quæ ſient, vt compareant. Siquid deſit in annum, vti paretur. quæ ſuperſint, vti veneant: quæ opus ſient locato, locentur: quæ opera fieri velit, & quæ locare velit, vti imperet, & ea ſcripta relinquat: pecus conſideret.

Auctio-

Auctionem vti faciat.

AVCTIONEM vti faciat. Vendat oleum, ſi precium ha-
eat, vinum frumentumque quod ſuperſit. Vendat boues
etulos, armenta delicula, oues deliculas, lanam, pelles, plo-
rum vetus, ferramenta vetera, ſeruum ſenem, ſeruum mor-
oſum, & ſiquid aliud ſuperſit, vendat. patremfamilias venda-
m, non emacem eſſe oportet.

Prima adoleſcentia agrum conſerere oportet. 3.

PRIMA adoleſcentia patremfamiliæ agrum conſerere ſtu-
re oportet, ædificare diu cŏgitare oportet; conſerere cogita-
non oportet, ſed facere oportet. vbi ætas acceſſit ad annos
XXVI, tum ædificare oportet, ſi agrum conſitum habeas.
a ædifices, ne villa fundum quærat, neue fundus villam.

Villam ruſticam vti ædificatam habeat.

PATREMFAMILIAE villam ruſticam bene ædificatam
abere expedit, cellam oleariam, vinariam, dolia multa, vti
beat caritatem expectare, & rei & virtuti, & gloriæ erit. Tor-
laria bona habere oportet vt opus bene effici poſſit. Olea v-
lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato
otannis tempeſtates magnas venire, & oleam deiicere ſo-
e. Si cito ſuſtuleris, & vaſa parata erunt, damni nihil erit ex
mpeſtate, & oleum viridius & melius fiet. Si in terra & ta-
ulato olea nimium diu erit, puteſcet, oleum fœtidum fiet.
quauis olea oleum viridius & bonum fieri poteſt, ſi tĕpori
cies. In iugera oleti CXX. vaſa bina eſſe oportet. Si oletum
onum beneque frequens, cultumque erit, trapetos bonos,
iuos, impares eſſe oportet: ſi orbes contriti ſient, vt com-
utare poſſis, funes loreos, priuos, vectes ſenos, fibulas duo-
enas, medipontos, priuos, loreos, trocleas Græcanicas binas,
uæ funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octo-
s, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas voles facere, tar-
us ducentur, ſed minore labore.

Bubilia vti bene ædificata habeas. 4.

BVBILIA bona, bonas præſepis, faliſcas clatratas. Clatros
tereſſe oportet pede. Si ita feceris, pabulum boues non eii-
ent. Villam vrbanam pro copia ædificato. In bono prædio ſi
ne ædificaueris, beneque poſiueris: ruri ſi recte habitaue-
s, libentius & ſæpius venies, fundus melius erit, minus pĕc-

cabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior eſt. Vicinis bonus eſto. Familiam ne ſineris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia adiuuabunt. Siquid (bona ſalute) vſus venerit, benigne defendent.

Vilici officia. 5.

HAEC erunt vilici officia. Diſciplina bona vtatur. Feriæ ſeruentur. Alieno manum abſtincat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familia ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo vindicet. Familiæ male ne ſit, ne algeat, ne eſuriat, opere bene exerceat, facilius malo & alieno prohibebit. Vilicus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, dominus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam referat, vt aliis recte facere libeat. Vilicus ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper. Ad cœnam nequo eat. Familiam exerceat: conſideret, quæ dominus imperauerit, fiant. Ne plus cenſeat ſapere ſe, quam dominum. Amicos domini, eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus ſiet, auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui ſemen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. Duas aut tres familias habeat, vnde vtenda roget, & quibus det: præterea nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenariũ, politorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emiſſe velit inſciente domino, neu quid dominum celauiſſe velit. Paraſitum ne quem habeat. Haruſpicem, Augurem, Hariolum, Chaldæum ne quem conſuluiſſe velit. Segetem ne defrudet: nam id infelix eſt. Opus ruſticum omne curet vti ſciat facere, & id faciat ſæpe, dum ne laſſus fiat. Si fecerit, ſcribit in mente familiæ quid ſiet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & valebit rectius, & dormibit libentius. Primus cubitu ſurgat: poſtremus cubitum eat. prius villam videat clauſa vti ſiet, & vti ſuo quiſque loco cubet, & vti iumenta pabulum habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obſequitor, partim quo libentius boues curent. Aratra vomereſque facito vti bonos hábeas. terram carioſam caueto ne ares, neue ploſtrum, neue pecus impellas. Si ita non caueris, quo impuleris, triennii fructum amittes. Pecori & bubus diligenter ſubſternatur, vngulæ curentur.

entur. Scabiem pecori & iumentis caueto. id ex fame, & ſi mpluit, fieri ſolet. Opera omnia mature conficias face. Nam es ruſtica ſic eſt, ſi vnam rem ſero feceris, omnia opera ſero acies. Stramenta ſi deerunt, frondem iligneam legito, eam ıbſternito ouibus bubuſque. Sterquilinium magnum ſtude t habeas. Stercus ſedulo conſerua, cum exportabis purgato comminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas auımnitate ablaqueato, & ſtercus addito, frōdem populneam, lmeam, querneam cædito, per tempus eam condito, non eraridam, pabulum ouibus. Item fœnum, cordū, ſicilimen- de prato, ea arida condito. Poſt imbrem autumni rapinam, abulum, lupinumque ſerito.

Agrum quibus locis conſeras. *6.*

AGRVM quibus locis conſeras, ſic obſeruari oportet: Vbi ger craſſus, & lætus eſt ſine arboribus, eum agrum frumenrium eſſe oportet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphaos, milium, panicum id maxime ſeri oportet, in agro craſſo, caldo oleam conditiuam, radium maiorem, ſalentinam, rchitem, poſeam, ſergianam, colminianam, albicerem; quam rum in his locis optimam dicent eſſe, eam maxime ſerito. oc genus oleæ in xxv. aut in xxx. pedes conſerito. Ager oto conſerundo, qui in ventum Fauonium ſpectabit, & ſoli tentus erit; alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior & maior erit, ibi oleam licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo ıt calido ſeueris, hoſtus nequam erit, & ferundo arbor perit, & muſcus ruber moleſtus erit. Circum coronas, & circum as vlmos ſerito, & partim populos, vti frondem ouibus & ıbus habeas, & materia, ſi quæ opus ſit, parata erit. Sicubi in s locis ripæ, aut locus humectus erit, ibi cacumina populoım ſerito & arundinetum. Id hoc modo ſerito: bipalio vorto, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſerito. Ibi orrudam ſerito, vnde aſparagi fiant. Nam conuenit arundietum cum corruda, eo quia foditur, & incēditur, & vmbram r tempus habet. Salicem Græcam circum arundinetum ſeto, vti ſiet qui vineam alliges. Vineam quo in agro conſeri oortet, ſic obſeruato. Qui locus vino optimus dicetur eſſe, & tentus ſoli, ibi aminnæum minuſculum, & geminum euneum, heluеolum minuſculum conſerito. Qui locus craſs erit, aut nebuloſior, ibi aminnæum maius, aut murgentiım, apicium, lucanum ſerito. Cæteræ vites, miſcellæ ma-

xime, in quemuis agrum conueniunt.

De Fundo ſuburbano. 7.

FVNDVM ſuburbanum arbuſtum maxime conuenit habere, & ligna & virgæ venire poſſunt, & domino erit, qui vtatur. In eodem fundo ſuum quidquid conſeri oportet, arbuſtoque vitem copulari. Aminneum minuſculum, & maiuſculũ, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in vinaceis conduntur. eadem in ſapa: in muſto, in lora recte conduntur, quas ſuſpẽdas duracinas, aminneas maiores, & ſcantianas opportuniſſimas eſſe, vel ad fabrum ferrarium pro paſſis eæ recte ſeruantur. Poma mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, item alia conditiua mala muſtea, & punica, eo lotium ſuillum aut ſtercus ad radicem addere oportet, vti ſtabilia mala fiant. Pira volema, aniciana, & ſementiua. Hæc conditiua in ſapa bona erunt, tarentina, muſtea, & cucurbitina. Item alia genera quãplurima ſerito, aut inſerito, oleas orchites, poſias, eæ optimæ conduntur vel virides in muria, vel in lentiſco contuſæ. Orchites vbi nigræ erunt & ſiccæ, ſale confricato dies v. poſtea ſalem excutito, in ſolem ponito biduum, vel ſine ſale in defrutum condito. Sorba in ſapa condere, vel ſiccare arida facias. item pira eodem modo facias.

Ficos quo loco ſeras. 8.

FICOS mariſcas in loco cretoſo & aperto ſerito: africanas, & herculanas, ſaguntinas, hibernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco craſſo, aut ſtercorato ſerito. Pratum ſi irriguum habebis, fœnum non deficiet. ſi non erit, ſiccum ne fœnum deſiet ſummittito. Sub vrbe hortũ omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, myrtum coniugulum & album & nigrum, laurum delphicam, & cypricam, & ſyluaticam, nuces caluas, auellanas, præneſtinas, & græcas, hæc facito vti ſerantur. fundum vrbanum, & qui eum fundum ſolum habebit, ita paret, itaque conſerat, vti quam ſolertiſſimum habeat.

Salicta locis aquoſis. 9.

SALICTA locis aquoſis, humectis, vmbroſis, propter amnes ibi ſeri oportet. Et id videto, vti aut domum opus ſiẽt, aut vt venire poſſint. Prata irrigua, ſi aquam habebis, potiſſimum facito: ſi aquam non habebis, ſicca quam plurima facito. Hoc eſt prædium quod vbi vis expedit facere.

Quomo-

Quomodo oletum agri iugera CCXL, *inſtruere oporteat.* 10.

VILICVM, vilicam, operarios v. bubulcos III. ſubulcū I. aſinarium I. opilionem I. Summa hominum XIII. boues trinos, aſinos ornatos clitellarios, qui ſtercus vectent, III. aſinum vnū, oues c. vaſa olearia inſtructa iuga v. ahenū quod capiat quadrantalia XXX. operculum aheni, vncos ferreos III. vrceos aquarios III. infidibula II. ahenum quod capiat quadrantalia v. aheni operculum, vncos III. labellum polulum, amphoras olearias II. vrnam quinquagenariam vnam, trullas III. ſitulum aquarium vnum, peluim vnam, matellionem, trullium, ſcutriſcum, matellam, naſſiternam, candelabrum, ſextarium, ploſtra maiora III. aratra cum vomeribus VI. iuga cum loris ornata III. ornamenta bubus VI. vrpicem vnum, crates ſtercorarias IIII. ſirpeas ſtercorarias III. ſemūcias III. inſtrata aſinis III. ferramenta, ferreas VIII. ſarcula VIII. palas IIII. rutra v. raſtros quadridentes II. falces fœnarias II. ſtramentarias VI. arborarias v. ſecures III. cuneos III. fiſtulam farrariam I. forpicis I. rutabulum I. foculos II. dolia olearia c. labra XII. dolia quo vinaceos condat x. amurcaria x. vinaria x. frumentaria XX. labrum lupinarium vnum, ſerias VI. labrum eluacrum vnum, ſolium vnum, labra aquaria II. opercula doliis, ſeriis priua plura, molas aſinarias vnas, & truſatiles vnas, hiſpanienſes vnas, molilia III. abacum I. orbes aheneos II. menſas II. ſcamna magna III. ſcamnum in cubiculo vnum, ſcabilla III. ſellas IIII. ſolia II. lectum in cubiculo I. lectos loris ſubtentos IIII. & lectos tres, pilam ligneam vnam, fullonicam vnam, telam iogalem vnam, pilas duas, pilum fabarium vnum, farrearium vnum, ſeminarium vnum, qui nucleos ſuccernat vnum, modium vnum, ſemodium vnum, culcitas VIII. inſtragula VIII. puluinos XVI. operimenta x. mappas III. centones pueris VI.

Quomodo vineam iugerum C. inſtituere oporteat 11.

VILICVM, vilicam, operarios x. bubulcum I. aſinarium I. ſalictarium I. ſubulcum I. Summa homines XVI. boues II. aſinos ploſtrarios II. aſinum molarium I. vaſa torcula inſtructa III. dolia v. vbi vindemiæ eſſe poſſint, culleum DCCC. dolia vbi vinaceos condat, XX. frumentaria XX. opercula doliorum, & tectoria priua, vrnas ſparteas VI. amphoras ſparteas

IIII. infidibula II. cola vitilia III. cola, qui florem demant, tria, vrceos muſtarios decem. ploſtra duo. aratra duo. iugum ploſtrarium I. iugum vinarium I. iugum aſinarium I. orbem aheneum I. molile I. aheneum, quod capit culleum, vnum. operculum aheni vnum, vncos ferreos III. ahenum coculum, quod capiat culleum, vrceos aquarios II. amphoram naſſiternam I. peluim I. matellionem I. trullium I. ſitulum aquariũ I. ſcutriſcum, trullam, candelabrum, matellam, lectos IIII. ſcamnum I. menſas II. abacum I. arcam veſtiariam I. armarium promptuarium I. ſcamna longa VI. rotam aquariam I. modium præferratum I. ſemodium I. labrum eluacrum I. ſolium. labrum lupinarium I. ſerias X. ornamenta bubus, ornamẽta aſinis inſtrata III. ſemuncias III. ſportas fæcarias III. molas aſinarias III. truſatiles vnas. ferramenta, falces vineaticas VI. ſcirpiculas V. falces ſiluaticas V. arborarias III. ſecures V. & cuneos IIII. vomeres ferreos X. palas VI. rutra quatuor, raſtros quadridentes II. crates ſtercorarias IIII. ſirpeam ſtercorariam I. ſaculas vineaticas XL. ſaculas ruſcarias X. foculos II. forpices II. rutabulum, corbulas amerinas XX. quala ſataria VII. alueos XL. palas ligneas XL. lintres II. culcitas IIII. inſtragula IIII. puluinos VI. operimenta VI. mappas III. centones pueris VI.

Quomodo vaſa torcula V. *iugerum inſtruere oporteat.* 12.

IN torcularium quæ opus ſunt vaſis quinis prela temperata V. ſuperuacanea III. ſuculas V. ſuperuacaneam I. funes loreos V. ſubductarios V. medipontos V. trocleas V. capiſtra V. aſſercula V. vbi prela ſita ſiẽt V. ſerias III. vectes XL. fibulas XL. confibulas ligneas, qui arbores comprimat, ſi dishiaſcent, & cuneos VI. trapetos V. cupas minuſculas X. alueos X. palas ligneas X. rutra ferrea V.

Quomodo torcularium & cellam oleariam parare oporteat. 13.

IN torcularium in vſu quod opus eſt. Vrceum aheneum I. quod capiat quadrantalia quinque, vncos ferreos tres, orbem aheneum vnum, molas vnas, cribrum vnum, incerniculum vnum, ſecurim vnam, ſcamnum vnum, ſeriam vinariam vnam, clauam torcularii vnam, lectum ſtratum, vbi duo cuſtodes liberi cubent, & tertius ſeruus vna cum factoribus vti cubet.

ubet. fiſcinas nouas veteres. epidromum, puluinum, corium
num, lucernas craticulas duas, carnarium vnum, ſcalas vnas.
n cellam oleariam hæc opus ſunt. Dolia olearia opercula, la-
ra olearia XIIII. conchas maiores duas, & minores duas,
ullas aheneas tres, amphoras olearias duas, vrceum aqua-
um vnum, vrnam quinquagenariam vnam, ſextarium o-
arium vnum, labellum vnum, infundibula duo, ſpongias
uas, vrceos fictiles II. vrnales II. trullas ligneas duas, claues
im cloſtris III. cellas duas, trutinam vnam, centumpon-
ium incertum vnum, & pondera certa.

Villam ædificandam ſi locabis. 14.

VILLAM ædificandam ſi locabis nouam ab ſolo, faber hęc
ciat oportet. Parietes omnes (vti iuſſitur) calce & cementis,
las ex lapide angulari, tigna omnia quæ opus ſunt, limina,
ſtes, iugumenta, aſſeres, fulmentas, præſepis bubus hiber-
s, & æſtiuas faliſcas, equile, cellas familię, carnaria III. or-
m, ahena II. haras X. focum, ianuam maximam, & alterã
am volet dominus, feneſtras, clatros in feneſtras maiores,
minores bipedales X. lumina VI. ſcamna III. ſellas V. telas
gales duas, luminaria VI. paullulam pilam, vbi triticum
nſant, vnam, fullonicam vnam, antepagmenta, vaſa torcu-
duo. Hæ rei materiem, & quæ opus ſunt dominus prębe-
, & ad opus dabit: ſuccidet, dolabit. ſerram I. lineam I. ma-
iã duntaxat ſecabit, facietque. Conductor lapidẽ, calcem,
nam, aquam, paleas, terram, vnde lutum fiat. Si de cælo
la tacta ſiet, de ea re verba vti fiant. Huic operi precium ab
mino bono, qui bene præbeat quæ opus ſunt, & numos fi-
bona ſoluat. In tegulas ſingulas II. In tectum ſic numera-
ur tegula, integra quæ non erit, vnde quarta pars aberit,
ę pro vna conliciares quæ erunt, pro binis putabuntur: in
s quot erunt, in ſingulas quaternę numerabuntur. Villa la-
e calce fundamẽta ſupra terram pede, cæteros parietes ex
re, iugumenta, & antepagmenta, quæ opus erunt, indito.
tera lex vti villa ex calce, cementis pretium in tegulas ſin-
as N. S. loco ſalubri bono domino hęc, quæ ſupra precia
ita ſunt. ex ſigno manupretium erit: peſtilenti, vbi æſtate
i non poteſt, bono domino pars quarta precii accedat.

De maceriis ædificandis. 15.

Macerias ex calce, cementis, ſilice vti dominus omnia ad

opus præbeat, altam P. V. facito, & columen P. I. craſſam P. I. S. longam P. XIV. & vti ſublinat locari oportet. Parietes villæ ſi locet in pedes C. id eſt, P. X. quoquouorſum, libellis in pedes V. & perticam vnam P. vic. N. X. Seſquipedalem parietē dominus fundamenta faciat, & ad opus præbeat calcis in P. ſingulos longitudinem opus eſt modium vnum, arenæ modios duos.

Calcem partiario locandam. 16.

CALCEM partiario coquendam qui dant, ita dant. Perficit, & coquit, & ex fornace calcē eximit calcarius, & ligna conficit ad fornacem. Dominus lapidem, ligna ad fornacē, quod opus fiet, præbet.

Materies quid anni tempeſtiua eſt. 17.

ROBVS, materies item pro ridica, vbi ſolſtitium fuerit ad brumam ſemper tempeſtiua eſt. Cætera materies quæ ſemen habet, cum ſemen maturum habet, tum tempeſtiua eſt. Quæ materies ſemen non habet, cum glubebit, tum tempeſtiua eſt. Ea quæ ſemen viride & maturum habet, vti ſemen de cupreſſo, de pino, quiduis anni legere poſſis. Item quiduis anni matura eſt, & tempeſtiua, ibi dum ſunt nuces bimæ, inde ſemen excidet, & anniculæ eæ vbi primum incipiunt hiaſcere, tum legi oportet, per ſementim primum incipiunt maturæ eſſe. Poſtea vſque adeo ſunt plus menſes VIII. Hornotinæ nuces virides ſunt. Vlmus, cum folia cadunt, tum iterum tempeſtiua eſt.

Torcularium ſi ædificare voles. 18.

TORCVLARIVM ſi ædificare voles, quadrariis vaſis, vti contra ora fient. ad hunc modum vaſa componito: arbores craſſas P. II. altas P. VIIII. cum cardinibus, foramina longa P. III. S. ∸ exculpta digitos VI. Ab ſolo foramen primum, P. I. S. inter arbores & arbores, & parietes P. II. in II. arbores P. I. ∸ arbores ad ſtipitem primum directos P. XVI. ſtipites craſſi P. II. alti cum cardinibus P. X. ſucula præter cardines P. VIIII. prelum longum P. XXV. inibi lingulam P. II. S. pauimentum binis vaſis cum canalibus duobus P. XXXIIII. trapetibus locum dextra, ſiniſtra, pauimentum P. XX. inter binos ſtipites vectibus locum P. XXII. Alteris vaſis ex aduerſum ab ſtipite extremo ad parietem, qui pone arbores eſt, P. XX.

Summa

umma torculario,vaſis quadrariis latitudine P. L X V I. longi-
udine P. L. I I. Inter parietes arbores vbi ſtatues, fundamen-
a bona facito alta P. V. inibi lapides ſilices totum forum lon-
um P. V. latum P. I I. S. craſſum P. I. S. Ibi foramen pedicinis
uobus facito. ibi arbores pedicino in lapide ſtatuito. Inter
uas arbores, quod loci ſupererit, robore expleto, eo plum-
um infundito, ſuperiorem partem arborum digitos ſex altã
acito ſiet,eo capitulum robuſtum indito, vti ſiet ſtipites vbi
ent. Fundamenta P. V. facito. ibi ſilicem longum P. I I. S. la-
um P. I I. S. craſſum P. I I. S. planũ ſtatuito, ibi ſtipites ſtatui-
o. Item alterum ſtipitem ſtatuito: inſuper arbores ſtipiteſq;
rabem planam imponito, latam P. I I. craſſam P. I. longam
. X X X V I I. Vel duplices indito, ſi ſolidas non habebis, ſub
as trabes inter canales, & parietes extremos, vbi trapeti ſtẽt,
rabeculam pedum X X I I I. S. imponito ſeſquipedalem, aut
inas pro ſingulis eo ſupponito. In iis trabeculis trabes, quæ
nſuper arbores ſtipites ſtant, collocato. In iis tignis parietes
xtruito, iungitoque materiæ, vti oneris ſatis habeat. Aream
bi facies, P. V. fundamenta alta facito, lata. P. V I. aream, &
analem rotundam facito latam P. I I I I. S. = Cæterum pa-
imentum totum fundamenta pedum duorum facito. Fun-
amenta primum feſtucato,poſtea cementis minutis,& calce
renato ſemipedem vnumquodque corium ſtruito. Pauimẽ-
a ad hunc modum facito, vbi libraueris, de glarea, & calce a-
enato primum corium facito; id pilis ſubigito,idem alterum
orium facito.eo calcem cribro ſuccretam indito alte digitos
uo.ibi de teſta arida pauimentum ſtruito. vbi ſtrũctum erit,
auito, fricatoque, vti pauimentum bonum ſiet. Arbores,
tipiteſque robuſtas facito, aut pineas. Si trabes minores fa-
ere voles, canales extra columnam expolito. ſi ita feceris,tra-
es pedum X X I I. longæ opus erunt. Orbem olearium latum
edibus I I I I. punicanis coagmentis facito, craſſum digitos
I. facito,ſubſcudes iligneas adindito, Eas vbi confixeris, cla-
is corneis occludito. In eum orbem tris cathenas inditó. Eas
athenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex vl-
mo,aut ex corylo facito.Si vtrumq; habebis,alternas indito.

In vaſa vinaria ſtipites. 19.

IN vaſa vinaria ſtipites arboreſque binis pedibus altiores
facito, ſupra foramina arborum pedem quæque vti abſient
vnæ fibulæ locum facito. ſemipedem quoquouerſum, in ſu,

culam ſena foramina indito. foramen, quod primum facies, ſemipedem ab cardine facito, cætera diuidito quam rectiſſime. Porculum in media ſucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, vbi porculum figere oportebit. vti in medio prelum recte ſitum ſiet. Lingulam cum facies, de medio prelo collibrato: vt inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti facito. Vectes longiſſimos pedum XIIX. ſecundos pedum XVI. tertios pedum XV. remiſſarios pedum XII. alteros pedum X. tertios pedū VIII.

Trapetum quomodo concinnare oporteat 20.

COLVMELLAM ferream, quæ in miliario ſtat, eā rectam ſtare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis ſalignis circunfigi oportet bene, eo plumbum effundere caueat, ni labet columella. Si mouebitur, eximito; denuo eodem modo facito, ne ſe moueat. Modiolos in orbis, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circumplumbato, caueto ne laxi ſient. Si autem labent, in cupam eos indito. tunicas ſolidas, & latas digitum pollicem facito. labeam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant.

Cupam quomodo ædifices. 21.

CVPAM facito P. X. tam craſſam, quam modioli poſtulabunt, mediam inter orbis, quæ conueniat, tam craſſam quam columella ferrea erit. Eam mediam pertundito, vti in columella indere poſſis. Eo fiſtulam ferream indito, quæ in columellam conueniat, & in cupam. Inter cupam dextra, ſiniſtra pertundito late digitos primoris IIII. alte digitos primoris tres, ſub cupa tabulam ferream lata cupa media erit, pertuſam figito, quæ in columellam conueniat dextra, ſiniſtra. foramina vbi feceris, laminis circumplectito, replicato in inferiorem partem cupæ omnis quatuor laminas: dextra ſiniſtra foramina vtrinque ſecus laminas. Sub laminas pollulas minutas ſupponito, eas inter ſeſe configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulæ minuſculæ indentur. Cupam, qua fini in modiolos erit, vtrinque ſecus imbricibus ferreis quatuor deſues, ibi vtrinque ſecus facito, qui figas. imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinſecus cupam pertundito, qua clauus eat qui orbem cludat. Inſuper foramen librarium ferreum digitos ſex latum indito, pertuſum vtrunque ſecus qua clauus eat. Hæc omnia eius rei cauſa fiunt, vti ne cupa in lapide conteratur. Ar-

ur. Armillas IIII. facito, quas circum orbem indas, ne cu-
a & clauus conterantur. Intrinſecus cupam materia vlmea
ut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, vti idem
aber figat. ♯. LX. opus ſunt, cum plumbum cupam emito
♯. IIII. cupam qui concinnet, & modiolos qui indat, &
lumbet operas fabri duntaxat ♯. VIII. Idem trapetum o-
ortet accommodet. Summa ſumpti ♯. LXXII. præter
diutores.

Trapetum quomodo ædifices. 22.

TRAPETVM hoc modo accommodare oportet, librator
ti ſtatuatur pariter. ab labris digitum minimũ orbem abeſſe
portet. ab ſolo mortarli orbes cauere oportet, ne quid mor-
rium terant. Inter orbem, & miliarium vnum digitum in-
reſſe oportet. ſi plus intererit, atq; orbes nimium aberunt,
ni circunligato miliarium arcte crebro, vti expleas quod
mium intereſt. Si orbes altiores erunt, atque nimium mor-
rium deorſum teret, orbiculos ligneos pertuſos in miliariũ,
columellam ſupponito, eo altitudinem temperato. Eodem
odo latitudinem orbiculis ligneis, aut armillis ferreis tem-
rato, vſque dum recte temperabitur. Trapetus emptus eſt
Sueſſano ♯. CCCC. & olei p.l. compoſturę ♯. LX. vectu-
boum, operas ſex homines VI. cum bubulcis ♯. LXII. cu-
m ornatã ♯. LXXII. pro oleo ♯. XXV. s. s. ♯. DCXXIX.
mpeiis emptus ornatus ♯. CCCXXCIIII. vectura ♯.
XXC. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo
mpti opus eſt. ♯. LX. Summa, ♯. DCCXXIIII. Si orbes
veteres trapetos parabis medios craſſos P. I. digitos III. al-
s P. I. foramen ſemipedem quoquouerſum. eos cum adue-
is, ex trapeto temperato. Ii emuntur ad Rufri macerias
CXXC. temperãtur ♯. XXX. tantidem Pompeiis emitur.

Ad vindemiam quæ opus ſunt vt parentur. 23.

FACE ad vindemiam, quæ opus ſunt, vti parentur. vaſa
entur: corbulæ ſarciãtur: picentur dolia: quæ opus ſunt,
entur. cum pluet, quala parentur, ſarciantur. far molatur.
nnæ emantur. oleę caducæ ſalliantur. Vuas miſcellas ad vi-
m præliganeum, quod operarii bibant, vbi tempus erit, le-
o. ſiccum puriter omnium dierum pariter in dolia diuidi-
Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de muſto lixiuo
tum, partem quadrageſimã addito defruti, vel ſalis ſeſqui-

libram in culleum. Marmor ſi indes in culleum, libram indito. id indito in vrnã, miſceto cum muſto. id indito in dolium reſinam ſi indes, in culleum muſti. P. I I I. bene comminuito, indito in fiſcellam & facito vti in dolio muſti pendeat. eam quaſſato crebro, vti reſina cõdeliqueſcat. Indideris defrutum, aut marmor, aut reſinam, dies X X. permiſceto crebro, tribulato quotidie. Tortiuum muſtum circumcidaneum ſuo cuique dolio diuidito, additoque pariter.

Vinum Græcum quomodo fiat. 24.

VINVM Græcũ hoc modo fieri oportet: Vuas Apicias percoctas bene legito. vbi delegeris, in eius muſti culleum aquæ marinæ veteris quadrantalia I I. vel ſalis puri modium. Eum in fiſcella ſuſpendito, finitoque cum muſto diſtabeſcat. Si helueolum vinum facere voles, dimidiũ helueoli, dimidium apicii vini indito, defruti veteris partem trigeſimã addito. Quicquid vini defrudabis, partem trigeſimam defruti addito.

Vua cocta vt ſeruetur. 25.

QVVM vinum coctum erit, & quũ legetur, facito vti ſeruetur familiæ primum ſuisque, facitoq; ſtudeas bene percoctum ſiccumque legere, ne vinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes ſuccernito, lecto retibus ſubtento cribrum illius rei parato, eos conculcato in dolia picata, vel in lacum vinarium picatum. id bene operito, iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. Indidem, ſi voles, lauito. paulatim erit lorea familiæ, quod bibat.

Vindemia facta vt vaſa torcula ſubligentur. 26.

VINDEMIA facta vaſa torcula, corbulas, fiſcinas, funes, patibula, fibulas iubeto ſuo quidquid loco cõdi. Dolia cum vino bis in die face extergeantur. Priuaſq; ſcopulas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectũ dies triginta, ſi bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si voles de fęce demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

Sementim vt facias. 27.

SEMENTIM facito, ocinũ, viciam, fœnum Græcum, fabã, eruum, pabulũ bubus. Alteram, & tertiã pabuli ſationem facito. Deinde alias fruges ſerito. Scrobis in veruacto oleis, vlmis, vitibus, ficis, ſimul cum ſemine ſerito. Si erit locus ſiccus, tum oleas

is per ſementim ſerito,& quæ ante ſatæ erunt, teneras tum putato, & arbores ablaqueato.

Oleas & reliqua ſemina cum ſeres, quomodo ſeras. 28.

OLEAS, vlmos, ficos, poma, vites, pinos, cupreſſos cum s, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quã plurima, umligatoque vti ferre poſſis. in alueo aut in corbula ferri cto. Caueto cum ventus ſiet aut imber, effodias, aut ſeras. n id maxime cauẽdum eſt. In ſcrobe cum pones, ſummam am ſubdito. poſtea operito terra radicibus fini, deinde ato pedibus bene, deinde feſtucis vectibusque calcato moptime poteris. Id erit ei rei primum. Arbores craſſio- digitis v. quæ erunt, eas præciſas ſerito, oblinitoque fimo mas, & foliis alligato.

Stercus vt diuidas. 29.

STERCVS diuidito ſic. Partem dimidiam in ſegetem, vbi ulum ſeras, inuehito. Et ſi ibi olea erit, ſimul oblaquea- ſtercusque addito. Poſtea pabulum ſerito, partem quar- circum oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, aque ſtercus operito. Alteram quartam partem in pratum ruato, idque tum maxime opus erit, vbi fauonius flabit. hito luna ſilenti.

Bubus frondem. 30.

BVBVS frondem vlmeam, populneam, querneam, ficul- m vſquedum habebis, dato. Ouibus frondem viridem, uedum habebis, præbeto. Vbi ſementim facturus eris, ibi s delectato, & frondem vſque ad pabula matura. Pabulum lum quod condideris in hieme, quam maxime conſerua- cogitato que hiems quam longa ſiet.

Ad oleam cogendam quæ pares. 31.

AD oleam cogendam quæ opus erunt, parentur. Vimina tura, ſalix per tempus legatur, vti ſiet vnde corbulæ fiant, veteres ſarciantur. Fibulæ vnde fiant aridæ iligneæ, vl- æ, nuceæ, ficulneæ, face vti in ſtercus, aut in aquam con- antur. inde vbi opus erit, fibulas facito. vectes iligneos, a- folios, laureos, vlmeos facito, vti ſiẽt parati. Prelum de car- o atra potiſſimũ facito. vlmeam, pineam, nuceã, hanc atq; um materiẽ omnem cum effodies, luna decreſcẽte, eximito,

poſt meridiem,ſine vento auſtro. Tum erit tempeſtiua, cum ſemen ſuum maturum erit. Cauetoque per rorem trahas, aut doles. Quæ materies ſemen non habebit, cum glubet,tempeſtiua erit. Vento auſtro caueto,ne quam materiem,neue vinũ tractes,niſi neceſſario.

Vineæ arboreſq; vt mature putentur. 32.

VINEAS, arboreſque mature face incipias putare. Vites propages ſulcos, ſurſum vorſum, quoad eius facere poteris, vitis facito vti ducas. Arbores hoc modo putentur, rami vti diuaricentur, quos relinques, & vti recte cædantur, & ne nimium crebri relinquantur. vites bene nodentur per omnes ramos. diligenter caueto ne vitem præcipites, & ne nimium perſtringas. Arbores facito vti bene maritæ ſint, viteſque vti ſatis multæ afferantur, & ſicubi opus erit, de arbore deiiciantur, & in terram deprimantur, & biennio poſt præcidito veteres.

Vinea vt curetur. 33.

VINEAM ſic facito, vti curetur: Vitem bene enodatam deligato recte,flexuoſa vti ne ſiet, ſurſum vorſum ſemper ducito, quoad eius poteris, vinarios, cuſtodeſque recte relinquito. Quam altiſſimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium cõſtringas, hoc modo eam curato. Capita vitium per ſementim ablaqueato. Vineam putatam circunfodito. arare incipito,vltro citroque ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, ſic occato veteres, quam minimum caſtrato; potius, ſi opus erit, deiicito,biennioque poſt præcidito. Vitem nouellam reſecari tum erit tempus, vbi valebit. Si vinea a vite calua erit, ſulcos interponito, ibique viuiradicem ſerito, vmbram ab ſulcis remoueto crebroque fodito.In vinea vetere ſerito ocinum. Si macra erit,quod granũ capiat ne ſerito, & circum capita addito ſtercus, paleas, vinaceas, aliquid horum, quo rectius valeat. Vbi vinea frondere cœperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules perfringantur. Et quæ iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, corrigitoque, vti recte ſpectent. Vbi vua varia fieri cœperit, vites ſubligato,pampinato,vuaſq; expellito,circum capita ſarito.

Salictum vt ſuo tempore cædatur.

SALICTVM ſuo tempore cædito,glubito, arcteque alligato.

. Librum conſeruato, cum opus erit in vinea ex eo in aquā
niicito, alligato. Vimina vnde corbulæ fiant, conſeruato.

De ſementi facienda. 34.

REDEO ad ſementim. vbi quiſque locus frigidiſſimus, a-
oſiſſimuſque erit, ibi primum ſerito. In calidiſſimis locis
nētim poſtremum fieri oportet. terrā caue carioſam tractes.

De agro rubricoſo.

AGER rubricoſus & terra pulla, materina, rudecta, areno-
tem quæ aquoſa non erit, ibi lupinum bonum fiet. In cre-
& vligine, & rubrica, & agro qui aquoſus erit, ſemen ado-
m potiſſimum ſerito, quæ loca ſicca & non herboſa erunt,
rta ab vmbra, ibi triticum ſerito.

De faba, & vicia, ſiligine, hordeo, vbi ſerantur. 35.

ABAM in locis validis non calamitoſis ſerito. Viciam &
num græcum quamminime herboſis locis ſerito. Siliginē,
icum in loco aperto, celſo, vbi ſol quam diutiſſime fiet, ſeri
rtet. Lentim in rudecto & rubricoſo loco, qui herboſus nō
ſerito. Hordeū qui locus nouus erit, aut qui reſtibilis fieri
erit, ſerito. trimeſtrem quo in loco ſementim maturam fa-
non potueris, & qui locus reſtibilis craſſitudine fieri pote-
eri oportet. Rapinam & coles rapicii vnde fiant, & rapha-
n in loco ſtercorato bene aut in loco craſſo ſerito.

Quæ ſegetem ſtercorent. 36.

QVAE ſegetem ſtercorant. Stercus columbinum ſpargere
rtet in pratum, vel in hortum, vel in ſegetem. Caprinum,
lum, bubulum, item cæterum ſtercus omne ſedulo con-
ato. Amurcam ſpargas, vel irriges ad arbores, circum ca-
maiora amphoras, ad minora vrnas cum aquæ dimidio
to, ablaqueato prius non alte.

Quæ mala in ſegete ſint. 37.

I carioſam terram tractes, cicer quod vellitur, & quod ſal-
eſt, eo malum eſt. Hordeum, fœnum græcum, eruum,
omnia ſegetē exſugunt, & omnia quæ velluntur. nucleos
getem ne indideris.

Quæ ſegetem ſtercorent fruges.

VPINVM, faba, vicia. Stercus vnde facias. ſtramenta, lu-
m, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam.

B

Ex ſegeti vellito ebulum, cicutam, & circum ſalicta herbam altam, vluamque. eā ſubſternito ouibus, bubuſq;, frōdem putidam. partem de nucleis ſuccernito & in lacum cōiicito, eo aquam addito, permiſceto rutro bene. Inde lutū circum oleas ablaqueatas addito, nucleos cōbuſtos itē addito. Vitis ſi macra erit, ſarmenta ſua concidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hiemē lucubratione hæc facito. Ridicas & palos quos pridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, niſi intermeſtri, lunaq; dimidiata. tum ne tangas. Materiam quā effodies aut præcides, abs terra diebus ſeptem proximis quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caueto, ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas ſi potes, niſi ſiccam, neu gelidam, neu rorulentam. Frumenta face bis ſarias runceſque, auenamque deſtringas.

De vinea & arboribus putatis.

De vinea & arboribus putatis ſarmenta degere, & fiſcinam facere, & vitis, & ligna in caminum ficulna, & codicillos domino in aceruum componeto.

De fornace calcaria. 38.

Fornacem calcariam pedes latam x. facito, altam pedes xx. vſque ad pedes III. ſummam latam redigito. Si vno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, vti ſatis ſiet, vbi cinerem concipiat ne foras ſit educendus. Fornacemque bene ſtruito. facito fortax totam fornacem infimā complectatur. Si duobus præfurniis coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet, neue noctu, neue vllo tempore intermittatur, caueto. Lapidem bonum, in fornacem, quam candidiſſimum, quamminime varium indito. Cum fornacem facies, ſauces præcipites deorſum facito. Vbi ſatis foderis, tum fornaci locum facito, vti quam altiſſima, & quamminime ventoſa ſiet. Si parum altam fornacem habebis, vbi facias lateres ſummam ſtatuito, aut cementis cum luto ſummum extrinſecus oblinito. Cum ignem ſubdideris, ſiqua flamma exibit, niſi per orbem ſummum luto oblinito. Ventus ad præfurnium caueto ne accedat. Inibi auſtrum caueto maxime. Hoc ſigni erit, vbi calx cocta erit, ſummos lapides coctos eſſe oportebit. item infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumoſa exibit. Si ligna & virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis

vnde

de calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas & ſar-
enta, quæ tibi vſioni ſupererunt, in ſegete comburito. Vbi
s combuſſeris, ibi papauer ſerito.

Vbi tempeſtates malæ erunt quid fieri poſſit. 39.

VBI tempeſtates malæ erunt, cum opus fieri non poterit,
rcus in ſterquilinium egerito. Bubile, ouile, cortem, villam
ne purgato. Dolia plumbo vincito, vel materie quernea, vi-
icca alligato. Si bene ſarſeris, aut bene alligaueris, & in rimas
dicamētum indideris, beneque picaueris quoduis dolium,
arium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc mo-
facito: Ceræ P. I. reſinæ P. I. ſulfuris P. ⁘ . Hæc omnia in
cem nouum indito. eo addito gypſum contritum, vti craſ-
do fiat quaſi emplaſtrum, eo dolia ſarcito. Vbi ſarſeris, qui
orem eundem facias, cretæ crudæ partes duas, calcis tertia
nmiſceto: inde laterculos facito, coquito in fornacem, eum
terito, idque inducito. Per imbrem in villam quęrito quid
i poſſit. Ne ceſſetur munditias facito. Cogitato, ſi nihil fiet,
ilo minus ſumptum futurum.

Per ver quæ fiant. 40.

PER ver hæc fieri oportet. Sulcos & ſcrobes fieri ſemina-
Vitiariis locum verti. vites propagari. In locis craſſis &
nectis vlmos, ficos, poma, oleas ſeri oportet. Ficos, oleas,
a, pira, vites inſeri oportet luna ſilenti poſt meridiem, ſine
to auſtro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inſerito: Quem
um inſiturus eris, præcidito, inclinato aliquantum, vt a-
defluat. Cum præcides, caueto ne librum conuellas. Su-
o tibi ſurculum durum, eum præacuito, ſalicem Græcam
ndito, argillam, vel cretam coaddito, arenæ paululum,
num bubulum. Hæc vna bene condepſito, quam maxi-
vti lentum fiat, capito tibi ſciſſam ſalicem, ea ſtirpem præ-
n circumligato, ne liber frangatur. Vbi id feceris, ſur-
m aridum præacutum inter librum & ſtirpem artito pri-
es digitos duos, poſtea capito tibi ſurculum. quod genus
ere voles, eum primorem præacuito obliquum primores
os duos. ſurculū aridum quem artiueras, eximito, eo ar-
ſurculum: quem inſerere voles librum ad librum vorſum
o, artito vſque adeo quo præacueris. Idem alterum ſur-
n tertium, quartum facito. Quot genera voles, tot in-
ſalicem Græcā amplius circumligato, luto depſto ſtirpē
ito, digitos craſſos III. Inſuper lingua bubula obtegito,

ſi pluat, ne aqua in librum permanet. eam linguam inſuper librum alligato, ne cadat. Poſtea ſtramentis circundato, alligatoque, ne gelus noceat.

Inſitio vitis aliarumque rerum. 41.

VITIS inſitio vna eſt per ver, altera eſt cum vua floret, ea optima eſt. Pirorum ac malorum inſitio per ver, & per ſolſtitium dies quinquaginta, & per vindemiam. Oleæ & ficorum inſitio eſt per ver. Vitem ſic inſerito, præcidito quam inſeres; eam mediam diffindito per medullam. eo ſurculos præacutos artito. Quos inſeres, medullam cum medulla componito. Altera inſitio eſt: Si vitis vitem continget, vtriuſque vitem teneram præacuito, obliquo inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato. Tertia inſitio eſt: Terebra vitem quam inſeres, pertundito, eo duos ſurculos vitigineos, quod genus eſſe voles, inſectos obliquos artito ad medullã. facito iis medullam cum medulla coniungas, artitoque ea qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes binos: eos in terram dimittito, replicatoq; ad vitis caput, medias vitis vinclis in terram defigito, terraque operito. Hæc omnia luto depſto oblinito, alligato, integitoque ad eundem modum, tanquam oleas.

Ficos & oleas alio modo. 42.

FICOS & oleas altero modo, quod genus aut ficum, aut oleam eſſe voles, inde librum ſcalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus eſſe voles, eximito; apponito in eum locum, vnde execaueris in alterum genus, facitoque vti conueniat. Librum longum facito digitos III. s. latum digitos tres. ad eundem modum oblinito, integito, vti cætera.

Sulcos quomodo facias. 43.

SVLCOS, ſi locus aquoſus erit, alueatos eſſe oportet latos ſummos pedes III. altos pedes IIII. infimum latum pedem vnum, & palmum, eos lapide conſternito. ſi lapis nõ erit, perticis ſaligneis viridibus controuerſis collatis cõſternito: ſi pertica non erit, ſarmentis colligatis. Poſtea ſcrobes facito altos P. III. s. latos pedes IIII. & facito de ſcrobe aqua in ſulcum defluat, ita oleas ſerito.

Vitibus ſulcos propagationeſque.

VITIBVS ſulcos & propagines, ne minus pedibus II. s. quo

ioquouerſus facito. Si voles vinea cito creſcat, & olea quam
ueris, ſemel in menſe ſulcos, & circum capita oleagina quot
enſibus vſque donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem
odo cæteras arbores procurato.

Olea quo tempore putetur. 44.

OLIVETVM diebus XV. ante æquinoctium vernum inci-
:o putare. Ex eo die dies XLV. recte putabis. Id hoc modo
tato, quà locus recte ferax erit; quæ arida erunt. & ſiquid
ntus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non
t, id plus conciditọ, aratoque bene enodato, ſtirpeſque le-
is facito.

De taleis oleagineis. 45.

TALEAS oleagineas, quas in ſcrobe ſaturus eris, tripeda-
is decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret. cum do-
is aut ſecabis, quas in ſeminario ſaturus eris, pedalis faci-
eas ſic inſerito. Locus bipalio ſubactus ſiet, beneque terra
era ſiet, beneque glutus ſiet. Cum taleam demittes, pede
:am opprimito. ſi parum deſcendet, malleolo aut mateola
gito, cauetoque ne librum ſcindas cum adiges. Palo prius
um ne feceris, quo taleam demittas: ſi ita ſeueris vti ſtet ta-
melius viuet. Taleæ vbi trimæ ſunt, tum denique maturę
t, vbi liber ſeſe vertet. Si in ſcrobibus aut in ſulcis ſeres, ter-
taleas ponito, eaſque diuaricato ſuprą terrã, ne plus IIII.
itos tranſuerſos emineant, vel oculos ſerito.

Seminarium quomodo fiat. 46.

SEMINARIVM ad hunc modum facito: Locum quam o-
num & apertiſſimum & ſtercoroſiſſimũ poteris, & qua-
illimum genus terræ eæ, vbi ſemina poſiturus eris, [illegible] vti
imis longe ſeminà ex ſeminario ferantur, eum locum bi-
o vortito, delapidato, circumque ſepito bene, & in ordine
to, in ſeſquipedem quoquouorſum taleam demittito, op-
nitoq; pede. Si parum deprimere poteris, malleo aut ma-
la adigito. Digitum ſupra terram facito ſemina emineant,
oque bubulo ſummam taleam oblinito, ſignumque apud
ã apponito, crebroque ſarito. Si voles cito ſemina creſcant,
undem modum alia ſemina ſerito.

Harundo quomodo feratur. 47.

HARVNDINEM ſic ſerito. ternos pedes oculos diſponito.
arium eodem modo facito, ſeritoque. vbi vitis bima erit,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

reſecato. vbi trima erit, eximito, ſi pecus paſcetur. vbi vitem ſerere voles, ter prius reſecato, quam ad arborem ponas. vbi V nodos veteres habebit, tum ad arborem ponito. quotannis porrinam inſerito, quotannis habebis quod eximas.

Pomarium ſeminarium. 48.

POMARIVM ſeminarium ad eundem modū, atque oleagineum facito. Suum quidquid genus talearum ſerito. Semen cupreſſi vbi ſeres, bipalio vortito. vere primo ſerito. porcas pedes quinos latas facito: eo ſtercus minutum addito, conſarito, glebaſque comminuito. Porcam planam facito, paulum concauam. Tum ſemen ſerito, cribro tanquam linum, eo terram cribro incernito, altam digitum tranſuerſum. Eam terram tabula aut pedibus complanato, furcas circum offigito. eo perticas intendito. eo ſarmenta aut crates ficarias imponito, quæ frigus defendant, & ſolem. vti ſubtus homo ambulare poſſit, facito: crebro runcato: ſimul herbæ inceperint naſci, eximito. Nam ſi herbam duram velles, cupreſſos ſimul euelles. Ad eundem modū ſemen pirorum, malorum ſerito, tegitoq;. Nuces pineas ad eundem modum, niſi tanquam alium ſerito.

De vinea vetere. 49.

VINEAM veterem ſi in alium locum trāſferre voles, duntaxat brachium craſſam licebit. Primū deputato, binas gemmas, ne amplius relinquito. Ex radicibus bene effodito, vſque radices perſequitor, & caueto ne radices ſaucies. ita vti fuerit, ponito in ſcrobe, aut in ſulco, operitoque, & bene occulcato. Eodemque modo vineam ſtatuito, alligato, flexatoque vti fuerit, crebroque fodito.

Prata quomodo ſtercorentur. 50.

PRATA primo vere ſtercorato luna ſilenti. Quæ irrigua non erunt, vbi fauonius flare cœperit. Cum prata defendes, depurgato, herbaſque malas omneis radicitus effodito. Vbi vineam deputaueris, aceruum lignorum virgarumque facito. Ficos interputato: & in vinea ficos ſubradito alte, ne eas vitis ſcandat. Seminaria facito, & vetera reſarcito. Hoc facito antequam vineam fodere incipias.

Vbi daps profanata erit, quid fiat.

VBI daps profanata comeſtaque erit, verno arare incipito, & loca primum arato quæ ſicciſſima erunt: & quæ craſſiſſima & aquo-

& aquoſiſſima erunt, ea poſtremum arato, dum ne prius obdureſcant.

Propagatio oleæ pomorumque. 51.

PROPAGATIO pomorum, aliarum arborum. Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, vti radicem capiat: inde biennio poſt effodito, ſeritoque. Ficum, oleam, malum punicum, cotoneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces præneſtinas, platanum. Hæc omnia a capite propagari eximique, ſerique eodem modo oportet.

Quæ diligentius propagari voles. 52.

QVAE diligentius propagari voles, in aulas, aut in qualos pertuſos propagari oportet, & cum iis in ſcrobem deferri oportet. In arboribus, vbi radices capiant, calicem pertundito per fundum, aut qualum, ramum, quem radicem capere voles, traiicito. Eum qualum, aut calicem terra impleto, calcatoque bene, in arborem relinquito. Vbi ita fuerit, ramum ſub qualo præcidito. Qualum incidito ex vna parte perpetuum. Si vero calix erit, conquaſſato. cum eo qualo, aut calice in ſcrobem ponito. Eodem modo vitem facito, eam anno poſt præcidito, ſeritoque cum qualo. Hoc modo quod genus vis propagabis.

De fœniſicia. - 53.

FOENVM, vbi tempus erit, ſecato, cauetoque ne ſero ſeces. Prius quam ſemen maturum fiet, ſecato, & quod optimum fœnum erit, ſeorſum condito. Per ver cum arabunt antequam ocinum, des quod edunt.

Bubus pabulum. 54.

BVBVS pabulum hoc modo parari darique oportet. Vbi ſementim patraueris, glandem parari legique oportet, & in aquam coniici. Inde ſemodios, ſingulis bubus in dies dari oportet, & ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit. aut modium vinaciorum quos in dolium condideris. Interdiu paſcito, noctu fœni pondo XXV. vni boui dato. Si fœnum non erit, frondem iligneam & ederaceam dato. Paleas triticeas, & ordeaceas, acus fabaginum, viciam, vel de lupino: item de cæteris frugibus omnia condito. Cum ſtramēta condes, quæ herboſiſſima erunt, in tecto condito, & ſale ſpargito.

deinde ea pro fœno dato. Vbi verno dare cœperis, modium glandis aut vinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo xv. Vbi ocinum tempeſtiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renaſcetur. quod falcula ſecueris, non renaſcetur. Vſque ocinum dato, donec areſcat, ita temperato, poſtea viciam dato, poſtea panicum dato, ſecundum panicum frondem vlmeam dato. Si populneam habebis, admiſceto, vt vlmea ſatis ſiet. Vbi vlmeam non habebis, querneam & ficulneam dato. Nihil eſt quod magis expediat, quam boues bene curare. Boues niſi per hiemem, cum non arabunt, paſci non oportet. Nam viride cum edunt, ſemper id expectant. & fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur cum arabunt.

De lignis domini. 55.

LIGNA domino in tabulato condito, codicillos oleagineos, radices in aceruo ſub dio metas facito.

Familiæ cibaria quanta dentur. 56.

FAMILIAE cibaria qui opus facient per hiemem, tritici modios IIII. per æſtatem modios IIII. s. vilico, vilicæ epiſtatæ, opilioni modios III. Compeditis per hiemem panis P. IIII. Vbi vineā fodere cœperint, panis P. V. vſque adeo dum ficus eſſe cœperint, deinde ad P. IIII. redito.

Vinum familiæ quantum detur. 57.

VINVM familiæ, vbi vindemia facta erit, loram bibant menſes III. Menſe quarto heminas in dies, id eſt, in menſe congios II. s. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, octauo, in dies ſextarios, id eſt, in menſe congios quinque. nono, decimo, vndecimo, in dies heminas ternas: id eſt amphorām. Hoc amplius Saturnalibus, & Compitalibus in ſingulos homines congios. Summa vini in homines ſingulos inter annum cum compeditis vti quicquid operis facient pro portione addito. Eos non eſt nimium in annos ſingulos vini quadrantalia x. ebibere.

Pulmentarium familiæ quantum detur. 58.

PVLMENTARIVM familiæ, oleæ caducæ quam plurimum condito. Poſtea oleas tempeſtiuas, vnde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, vti quamdiutiſſime durent. vbi oleæ comeſæ erunt, halecem & acetum dato. Oleum

dato in menſes vnicuique ſextarium I. Salis vnicuique in anno modium ſatis eſt.

Veſtimenta familiæ. 59.

VESTIMENTA familiæ tunicam P. III. S. ſaga alternis annis. Quoties cuique tunicam aut ſagum dabis, prius veterem accipito, vnde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria. 60.

BVBVS cibaria annua in iuga ſingula lupini modios CXX. aut glandis modios CCXL. fœni pondo, IↃXXↃ ocini. fabæ modios XX. viciæ modios XXX. Præterea granatui videto vti ſatis viciæ ſeras. Pabulum cum ſeres, multas ſationes facito.

Quomodo ager colatur. 61.

QVID eſt agrum bene colere? bene arare. Quid ſecũdum? Arare. tertio, Stercorare. Qui oletum ſæpiſſime & altiſſime miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit. ſi male arabit, radices ſurſum adibunt, craſſiores fient, & in radices vires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum ares, bene & tempeſtiue ares, ſulco vario ne ares. Cætera cultura eſt multum ſerere, & diligenter eximere ſemina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. vbi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. Siquis quærat, quod tempus oleæ ſerendæ ſiet, agro ſicco per ſementim, agro læto per ver.

Quot ploſtra habere oportet. 62.

QVOT iuga boum, mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet.

Funem quam longum eſſe oporteat. 63.

FVNEM torculum eſſe oportet extentum P. LV. Funem loreum in ploſtrũ P. LX. lorea retinacula longa P. XXVI. ſubiugia in ploſtrum P. XVIII. funiculum P. XV. in aratrum ſubiugia lorum P. XVI. funiculum P. VIII.

De olea colligenda. 64.

OLEA vbi matura erit, quamprimum cogi oportet, quamminimum in terra & in tabulato eſſe oportet. In terra & in tabulato puteſcit. Leguli volunt, vti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, vt in tabulato diu ſit, vt fracida ſit, quo facilius efficiãt. Nolito credere oleũ in tabulato poſſe

creſcere. Quam citiſſime conficies, tam maxime expediet, & totidem modiis collectæ plus olei efficient, & melius. Olea quę diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet & deterius. Oleum ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleum quamdiutiſſime in amurca & in fracibus erit, tam deterrimum erit.

Oleum viride quomodo fiat. 65.

OLEVM viride ſic facito: Oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, a foliis & ſtercore purgato. Poſtridie aut poſt diem tertium, quam lecta erit, facito. Oleam vbi nigra erit, ſtringito. Quam acerbiſſima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum poſt oleum facito. Eam oleam, ſi voles, ſale inſpergito. Quam calidiſſimum torcularium & cellam habeto.

Cuſtodis & capulatoris officia. 66.

SERVET diligenter cellam & torcularium. Caueat quamminimum in torcularium & in cellam introeatur. Quammundiſſime puriſſimeque fiat, vaſo aheneo, neq; nucleis ad oleum ne vtatur. nam ſi vtetur, oleum male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat. vbi factores vectibus prement, continuo capulator concha oleum, quamdiligentiſſime poterit, tollat, nec ceſſet. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De iis labris fraces, amurcamque ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtuleris de cortina, amurcam dehorito.

Item cuſtodis officia. 67.

QVI in torculario erunt, vaſa pura habeant, curentque vti olea bene perficiatur, beneque ſiccetur. Ligna in torculario ne cædant. Oleum frequenter capiant. Factoribus det in ſingulos factus, olei ſextarios, & in lucernam quod opus ſiet. Fraces quotidie reiiciat, amurcam commutet vſqueadeo, donec in lacum, qui in cella eſt, poſtremum peruenerit, fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie oleo lacum commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario & in cella caueat diligenter, nequid olei ſurripiatur.

Vaſa olearia & vinaria extollere. 68.

VBI vindemia & oleitas facta erit, prela extollito, funes torculos,

culos, medipōtos, ſubductarios in carnario, aut in prelo ſuſpē-dito. orbes, fibulas, vectes, ſcutulas, fiſcinas, corbulas, quala, ſcalas, patibula omnia, queis vſus erit, in ſuo quidque loco reponito.

Dolia quomodo imbuantur. 69.

DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca impleto dies VII. Facito vt amurcam quotidie ſuppleas. Poſteà amurcam eximito & arfacito. vbi arebit, cummim pridie in aquam infundito. Ea poſtridie diluito. Poſtea dolium calfacito. Minus quam ſi picare velis tepeat, ſatis eſt. Lenibus lignis facito caleſcat. vbi temperate tepebit, tum cummim indito, poſtea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cummim P. IIII. ſatis erit.

Bubus medicamentum. 70.

SI morbum metues, ſanis dato ſalis micas III. folia laurea III. porri fibras III. vlpici ſpicas III. alii ſpicas III. thuris grana III. herbæ ſabinæ plantas III. rutæ folia III. vitis albæ caules III. fabulos albos III. carbones viuos III. vini s. III. Hæc omnia ſublimiter legi, teri, darique oportet. Ieiunus ſiet qui dabit. Ter triduum de ea potione vnicuique boui dato. Ita diuidito, cum ter vnicuique dederis, omnem abſumas. Boſque ipſus, & qui dabit, facito vt vterque ſublimiter ſtent. vaſe ligneo dato.

Bos ſi ægrotare cœperit. 71.

BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei vnum ouum gallinaceum crudum, integrum facito deuoret. Poſtridie caput vlpici conterito, cum hemina vini: facitoque ebibat, ſublimiter terat & vaſo ligneo det. Boſque ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus ieiuno boui dato.

Boues ne pedes ſubterant.. 72.

BOVES ne pedes ſubterant, priuſquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima vnguito.

Quomodo bubus medicamentum detur. 73.

VBI vuæ variæ cœperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, vti valeāt. Pellem anguinam vbi videris, tollito & condito, ne quæras cum opus fiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpullum, hæc omnia vna conterito, cum vino dato bubus bibant omnibus. per æſtatem boues aquam bonam & liquidam bibant, ſemper curato; vt valeant refert.

Panem depſticium ſic facito. 74.

PANEM depſticiū ſic facito. Manus, mortariumq; bene la-

uato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, ſubigitoque pulchre. vbi bene ſubegeris, defingito, coquitoque ſub teſtu.

Libum hoc modo facito. 75.

LIBVM hoc modo facito. Caſei P. II. bene diſterat in mortario. vbi bene diſtriuerit, farinæ ſiligineæ libram, aut ſi voles tenerius eſſe, ſelibram ſimilaginis ſolum eodem indito, permiſcetoque cum caſeo bene, ouum I. addito, & vna permiſceto bene. Inde panem facito. Folia ſubdito, in foco caldo ſub teſtu coquito leniter.

Placentam ſic facito. 76.

PLACENTAM ſic facito. Farinæ ſiligineæ L. II. vnde ſolum facias in tracta, farinæ L. IIII. & alicæ primæ L. II. alicā in aquam infundito. vbi bene mollis erit, in mortarium purum indito, ſiccatoque bene. Deinde manibus depſito. vbi bene ſubactum erit, farinæ L. IIII. paulatim addito, id vtrunque tracta facito. In qualo, vbi areſcant, componito. vbi arebunt, componito puriter, tum facies in ſingula tracta. Vbi depſueris, panno oleo vncto tangito, & circuntergeto, vnguitoque vbi tracta erunt. focum, vbi coquas, calfacito bene, & teſtum. Poſtea farinæ L. II. conſpergito, condepſitoque. Inde facito ſolum tenue caſei ouilli P. XIIII. ne acidum ſiet, & bene recens in aquam indito; ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, ſiccatoque bene paulatim manibus, ſiccum bene in mortarium imponito. Vbi omne caſeum bene ſiccaueris, in mortarium purum manibus condepſito, comminuitoque quam maxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumito, caſeumque per cribrum facito tranſeat in mortarium. Poſtea indito mellis boni P. IIII. S. id vna bene commiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quæ pateat P. I. ibi balteum ponito, folia laurea vncta ſupponito, placentam fingito. Tracta ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito ſingulatim, item linito vſque adeo, donec omne caſeum cum melle aduſus eris. In ſummum tracta ſingula indito, poſtea ſolum contrahito, ornatoque focum. * de ue primo, tēperatoque. Tunc placentam imponito, texto caldo operito, pruna inſuper, & circum operito. Videto, vt bene, & otioſe percoquas. aperito, dum inſpicias bis, aut ter. vbi cocta erit, eximito, & melle vnguito: hæc erit placenta ſemodialis.

Spiram

Spiram ſic facito. 77.

SPIRAM ſic facito. Quantum voles pro ratione, ita vti placenta fit, eadem omnia facito, niſi alio modo fingito in ſolo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes facito, ita imponito in ſolo, ſimplicibus completo bene arcte. Cætera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoque.

Scriblitam ſic facito. 78.

SCRIBLITAM ſic facito. In balteo tractes caſeo, ad eundem modum facito, vti placentam ſine melle.

Globulos ſic facito. 79.

GLOBOS ſic facito. Caſeum cum alica ad eundem modum miſceto. inde quantos voles facere facito, in ahenum caldum vnguen indito. Singulos aut binos coquito, verſatoque crebro duabus rudibus; coctos eximito. Eos melle vnguito, papauer infriato, ita ponito.

Encytum ſic facito. 80.

ENCYTUM ad eundem modum facito, vti globos, niſi calicem pertuſum cauum habeat. ita in vnguem caldum fundito. honeſtum quaſi ſpiram facito. idque duabus rudibus vorſato, præſtatoque. item vnguito, coloratoque, caldum ne nimium, id cum melle, aut cum mulſo apponito.

Erneum ſic facito. 81.

ERNEVM tanquam placentam, eadem omnia indito quæ in placentam, id permiſceto, in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aulam aheneam aquæ calidæ plenā. ita coquito ad ignem. Vbi coctum erit, hirneam confringito, ita ponito.

Sparitam ſic facito. 82.

SPAERITAM ſic facito, ita vti ſpiram, niſi ſic fingito detractis caſeo, melle, ſphæras pugnum altas facito. Eas in ſolo componito, denſas eodem modo componito atque ſpiram, itemque coquito.

Votum pro bubus. 83.

VOTVM pro bubus, vt valeant, ſic facito. Marti Siluano in ſilua interdius, in capita ſingula boum votum facito farris adorei libras III. & lardi P. IIII. S. & pulpæ P. IIII. S. vini ſextarios tres. Id in vnum vas liceto coniicere, & vinum item

in vnum vas liceto coniicere. Eam rem diuinā vel ſeruus, vel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam rem diuinā ne adſit, neue videat quomodo fiat. Hoc votū in annos ſingulos, ſi voles, licebit vouere.

Sauillum ſic facito. 84.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinæ ſelibram, caſei P. II. S. vna commiſceto quaſi libum mellis P. ∸. & ouum vnum. Catinum fictile oleo vnguito. Vbi omnia bene commiſcueris, in catinum indito. Catinū texto operito. videto vt bene percoquas medium, vbi altiſſimum eſt. vbi coctum erit, catinum eximito, melle vnguito, papauer infriato, ſub textum ſubde pauliſper, poſtea eximito. ita pone cum catillo, & lingulis.

Pultem punicam ſic facito. 85.

PVLTEM punicam ſic coquito. Libram alicę in aquam indito, facito vti bene madeat. Id infundito in alueum purum, eo caſei recentis P. III. mellis. P. S. ouum vnum, omnia vna permiſceto bene. Ita inſipito in aulam nouam.

Graneam triticeam ſic facito. 86.

GRANEAM triticeam ſic facito. Selibram tritici puri in mortarium purum indat, lauet bene, corticemque deterat bene, eluatque bene. Poſtea in aulam indat, & aquam puram, coquatque. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim vſque adeo, donec cremor craſſus erit factus.

Amulum ſic facito. 87.

AMVLVM ſic facito. Siliginem purgato bene, poſtea in alueum indat, eo addat aquam bis in die. Die decimo aquam exſiccato, exurgeto bene, in alueo puro miſceto bene, facito tāquam fæx fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouā, aut in mortariū. id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in ſole ponito, areſcat. vbi arebit, in aulam nouam indito, inde facito cum lacte coquat.

Salem candidum ſic facito. 88.

SALEM candidum ſic facito. Amphoram defracto collo puram impleto aquæ puræ, in ſole ponito: ibi fiſcellam cū ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoque identidem. Id aliquoties in die quotidie facito, vſqueadeo donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, mænam aridam, vel ouum demittito: ſi natabit, ea muries erit. vel carnem, vel caſeos, vel ſalſamenta quo cōdias. Eam muriam in labella, vel in patinas in ſole

in ſole ponito. Vſqueadeo in ſole habeto, donec concreuerit. inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, & noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito.

Gallinas & anſeres ſic farcito. 89.

GALLINAS & anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quę primum parient, concludat, polline, vel farina ordeacea cõſperſa turundas faciat. eas in aquam intinguat, in os indat. paulatim quotidie addat. ex gula cõſideret, quod ſatis fiet. Bis in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aqua ſita fiet horam vnam. Eodem modo anſerem alito, niſi prius dato bibere, & bis in die, bis eſcam.

Palumbum recentem ſic farcito. 90.

PALVMBVM recentem vt prenſus erit, ei fabã coctam toſtã primũ dato. ex ore in eius os inflato item aquã. hoc dies VII. facito. Poſtea fabã freſam puram, & far purum facito, & fabæ tertia pars vt inferueſcat. cum far inſipiat, puriter facito, & coquito bene. id vbi excoxeris depſito bene, oleo manũ vnguito. primum puſillum, poſtea magis depſes, oleo tãgito depſitoq;, dum poteris facere turundas, ex aqua dato, eſcam temperato.

Aream ſic facito. 91.

AREAM ſic facito. Locum vbi facies confodito, poſtea amurca conſpergito bene, ſinitoque combibat. Poſtea comminuito glebas bene. Deinde coæquato, & pauiculis verberato. Poſtea denuo amurca cõſpergito, ſinitoq; areſcat. Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ naſcentur.

Frumento ne curculio noceat. 92.

FRVMENTO ne noceat curculio, neu mures tangant, lutũ de amurca facito, palearum paulum addito, ſinito macereſcãt bene, & ſubigito bene, eo granarium totum oblinito craſſo luto, poſtea conſpergito amurca omne quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentũ refrigeratum cõdito, curculio nõ nocebit.

Olea ſi fructum non fert. 93.

OLEA ſi fructum non feret, ablaqueato. Poſtea ſtramenta circumponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto ęquas partes. Deinde ad oleã circunfundito, ad arborem maximam vrnam commixti ſat eſt. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc ſi facies ad arbores feraces, eæ quoque meliores fient. Ad eas ſtramenta ne addideris.

Fici vti groſſos teneant. 94.

Fici vti groſſos teneant, facito omnia, quo modo oleæ, & hoc amplius, cum ver adpetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & groſſi non cadent, & fici ſcabræ non fient, & multo feraciores erunt.

Conuoluulus in vinea ne ſiet. 95.

Convolvvlvs in vinea ne ſiet, amurcã condito, puram bene facito, in vas ahenum indito congios II. poſtea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, vſqueadeo, dum fiat tam craſſum, quam mel. Poſtea ſumito bituminis tertiarium, & ſulfuris quartarium. Conterito in mortario ſeorſum vtrunque. Poſtea infriato quam minutiſſime in amurcam caldam, & ſimul rudicula miſceto, & denuo coquito ſub dio. Nam ſi in tecto coquas, cum bitumen & ſulfur additum eſt, excandeſcet. Vbi erit tam craſſum, quam viſcum, ſinito frigeſcat. Hoc vitem circum caput, & ſub brachia vnguito, conuoluulus non naſcetur.

Oues ne ſcabræ fiant. 96.

Oves ne ſcabræ fiant, amurcam condito, puram bene facito, aquam vbi lupinus deferuerit, & fæcem de vino bono inter ſe omnia commiſceto pariter. Poſtea cum detonderis, vnguito totas, ſinito biduum aut triduum conſudent. Deinde lauito in mari: ſi aquam marinam nõ habebis, facito aquam ſalſam, ea lauito. Si hæc ſic feceris, neque ſcabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt moleſti. Eodem in omnes quadrupedes vtito, ſi ſcabræ erunt.

Amurca axem vnguito. 97.

Amvrca decocta axem vnguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia meliora facies.

Veſtimenta ne tineæ tangant. 98.

Vestimenta ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium; ea vnguito fundum arcæ, & extrinſecus, & pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, veſtimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item ligneam ſupellectilem omnem ſi vngues, non puteſcet: & cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Item ahenea omnia vnguito, ſed prius extergeto bene. Poſtea cum vnxeris, cum vti voles, extergeto, ſplendidior erit, & ærugo non erit moleſta.

Fici

Fici aridæ vt integræ ſint. 99.

FICI aridæ ſi voles vt integræ ſint, in vas fictile condito. amurca decocta vnguito.

Oleum ſi in metretam addes. 100.

OLEVM ſi in metretam nouam inditurus eris, amurca ita vti eſt cruda prius colluito, agitatoque diu, vt bene combibat. d ſi feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius faciet, & ipſa metreta firmior erit.

Virgas murteas vti ſerues, item aliud genus. 101.

VIRGAS murteas ſi voles cum bacis ſeruare, & item aliud genus quod vis, & ſi ramulos ficulneos voles cum foliis, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſupra ſtet amurca facito. Sed ea quæ demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito plane.

Si bouem aut aliã quadrupedem ſerpens momorderit. 102.

SI bouem, aut aliam quamuis quadrupedem ſerpens momorderit, Melanthii cætabulũ, quod medici vocãt ſmyrneum, conterito in vini veteris hemina. Id per nares indito, & ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi vſus venerit) homini facito.

Boues vti valeant. 103.

BOVES vti valeant, & curati bene ſient, & qui faſtidient cibum, vti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca ſpargito, primo paululum, dum conſueſcant, poſtea magis, & dato rarenter bibere commixtam cũ aqua æquabiliter quarto quinto quoque die. hoc ſic facies, ita boues & corpore curatiores erunt, & morbus aberit.

Vinum familiæ per hiemem qui vtatur. 104.

VINVM familiæ per hiemem qui vtatur. Muſti quadrantalia x. in dolium indito, aceti acris quadrantalia II. Eodem infundito ſapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia L. Hæc rude miſceto ter in die, dies v. continuos. Eo addito aquæ marinæ veteris ſextarios LXIIII. & operculum in dolium imponito, & oblinito dies x. Hoc vinum durabit tibi vſq; ad ſolſtitium. Siquid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerrimum & pulcherrimum erit.

Qui ager a mari aberit, ibi vinum Græcum ſic facito. 105.

QVI ager lõge a mari aberit, ibi vinum Græcum ſic facito.

Muſti quadrantalia x x. in aheneum,aut plumbeum infundito,ignem ſubdito.vbi bullabit vinum, ignem ſubducito. vbi id vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito, ſeorſum in vas aquæ dulcis quadrantal I. infundito. ſalis ℔ I. ſinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila contundito, quod ſiet ſextarium vnum eodem in dolium infundito, vt odoratum ſiet. Poſt dies x x x. doliū oblinito. Ad ver diffundito in amphoras. Biennium in ſole ſinito poſitum eſſe. Deinde in tectum conferto. Hoc vinum deterius non erit, quam coum.

Aquæ marinæ concinnatio. 106.

AQVAE marinæ quadrantal I. ex alto ſumito, quo aqua dulcis non accedit,ſeſquilibram ſalis frigito,eodem indito, & rude miſceto vſqueadeo, donec ouum gallinaceum coctū natabit,deſinito miſcere. Eodem vini veteris, vel aminnii, vel miſcelli albi congios I I. infundito, miſceto probe. Poſtea in vas picatum confundito, & oblinito. Siquis plus voles aquæ marinæ concinnare, pro portione,ea omnia facito.

Quo labra doliorum circumlinas, vt bene odorata ſient, & nequid vitii in vinum accedat. 107.

SAPAE congios V I. quamoptime infundito in aheneum, aut in plumbeum. & iris aridæ contuſæ heminam, & ſertam campanicam P. V. bene odoratam, vna cum iri contundas, quamminutiſſime per cribrum cernas, & vna cum ſapa coquas ſarmentis,& leui flamma commoueto. Videto, ne aduratas. vſque coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratū, & oblinito, & vtito in labra doliorum.

Vinum ſi voles experiri. 108.

VINVM ſi voles experiri duraturum ſit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito,& vini ſextarium de eo vino quod voles experiri, eodem infundito,& imponito in carbones,facito bis, aut ter inferueat. Tū id percolato, polentam adiicito. Vinum ponito ſub dio. Poſtridie mane guſtato. Si id ſapiet,quod in dolio eſt,ſcito duraturum. Si ſubacidum erit,non durabit.

Vinum aſperum lene fieri. 109.

VINVM aſperum quod erit, lene & ſuaue ſi voles facere, ſic facito. De eruo farinam facito lib. IIII. & vini cyathos IIII. conſpergito ſapa. Poſtea facito laterculos. Sinito combibant no-

ant noctem & diem. poſtea commiſceto cum eo vino in do-
io, & oblinito dies L X. Id vinum erit lene, & ſuaue, & bono
colore, & bene odoratum.

Odorem deteriorem demere vino. 110.

TESTAM de tegula craſſam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduum oblitum dolium: ſi demptus erit odor deterior, id optime; ſi non, ſæpius facito, vſque dum odorem malum dempſeris.

Si voles ſcire vinum aquam habeat, nec ne. 111.

SI voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne, vaſculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum.

Vinum coum ſi voles facere. 112.

VINVM coum ſi voles facere, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cum ventus non erit, dies LXX. ante vindemiam, quo aqua dulcis non perueniet. Vbi hauſeris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrãtalibus v. minus ſit, quam plenum. operculum imponito, relinquito qua interſpiret. vbi dies XXX. præterierint, trãsfundito in alterum dolium puriter, & leuiter. relinquito in imo quod deſederit. poſt dies XX. in alterum dolium item transfundito, ita relinquito vſque ad vindemiam. Vnde vinum coum facere voles, vuas relinquito in vinea, ſinito bene coquantur. & vbi pluerit, & ſiccauerit, tum deligito. & ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio, ſi pluuiæ nõ erunt. ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito, & ſiqua acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquam marinã Q. S. S. Ꞓ. in dolium quinquagenarium infundito aquæ marinæ Q. X. Tum acina de vuis miſcellis decerpito, de ſcopio, in idem dolium vſque dum impleueris, manu comprimito, vt combibant aquam marinam. vbi impleueris doliũ, operculo operito, relinquito qua interſpiret. Vbi triduum præterierit, eximito de dolio, calcato in torculario, & id vinum condito in dolia lauta, & pura, & ſicca.

Vt odoratum bene ſiet. 113.

VT odoratum bene fiet, ſic facito: ſumito teſtam picatam: eo prunã lenem indito, ſuffito ſerta, & ſchœno, & palma, quã habent vnguentarii, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, antequã vinũ indas. Hoc facito pridie quam vinũ infundere

voles,de lacu quãprimum vinũin dolia indito,ſinito dies xv. operta ante quam oblinas, relinquito qua interſpiret vinum. poſtea oblinito. Poſt dies xl. diffundito in amphoras, & addito in ſingulas amphoras ſapæ ſextarium vnum. Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini. & amphoras in ſole ponito, vbi herba non fiet.& amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatriduum in ſole ſiueris. Poſt quatriduum in culleum componito, & inſtipato.

Vinum ſi voles concinnare vt aluum bonam faciat. 114.

Vinvm ſi voles concinnare, vt aluum bonam faciat, ſecundum vindemiam, vbi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe vini, tot vites ablaqueato, & ſignato. earum radices circunſecato,& purgato. Veratri radices contundito in pila, eas radices dato circum vitem. & ſtercus vetus, & cinerem veterem,& duas partes terrę circundato radices vitis, terram inſuper iniicito. Hoc vinum ſeorſum legito. Si voles ſeruare in vetuſtatem, ad aluum mouendam ſeruato, nec commiſceas cum cætero vino. De eo vino cyathum ſumito, & miſceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit.

In vinum muſtum veratri atri.

In vinum muſtum veratri atri manipulum coniicito in amphoram. vbi ſatis efferuerit,de vino manipulum eiicito,id vinum ſeruato ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam. 115.

Vinvm ad aluum mouendam concinnare ſi voles: Vites cum ablaqueabuntur, ſignato rubrica, ne admiſceas cum cætero vino. Treis faſciculos veratri atri circumponito circum radices, & terram inſuper iniicito. Per vindemiam de iis vitibus, quod delegeris, ſeorſum ſeruato, cyathum in cæteram potionem indito, aluum mouebit, & poſtridie perpurgabit ſine periculo.

Lentim quomodo ſerues. 116.

Lentim quomodo ſeruari oporteat. Laſerpitium aceto diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato, & ponito in ſole.Poſtea lentim oleo perfricato, ſinito areſcat, ita integra ſeruabitur recte.

Oleæ albæ quomodo condiantur. 117.

Oleae albæ quemadmodum condiantur. Ante quam nigræ fiant

græ fiant contundantur, & in aquam deiiciantur, crebro aquam mutet. Deinde vbi ſatis maceratæ erunt, exprimat, & in acetum cõiiciat, & oleum addat, ſalis ſelibram. in modium olearum fœniculum, & lentiſcum ſeorſum condat in acetum. Si vna admiſcere voles, cito vtitor, in orculam calcato manibus ſiccis. cum vti voles, ſumito.

Oleam albam ſecundum vindemiam quam vtaris. 118.

OLEAM albam quam ſecundum vindemiam vti voles, ſic condito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, vti ſupra ſcriptum eſt.

Epityrum album, nigrum, varium quemadmodum ex oliuis facias. 119.

EPITYRVM album, nigrum, variumque ſic facito. Ex oleis albis, nigris variiſque nucleos eiicito. Sic condito. Concidito ipſas. addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, fœniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum ſupra ſiet, ita vtitor.

Muſtum ſi voles totum annum habere. 120.

MVSTVM ſi voles totum annum habere, in amphoram muſtum indito, & corticem oppicato, demittito in piſcinam. poſt xxx. diem eximito, totum annum muſtum erit.

Muſtaceos ſic facito. 121.

MVSTACEOS ſic facito. Farinæ ſiligineæ modium vnum muſto conſpergito. Aniſum, cuminum, adipis P. II. caſei libram, & de virga lauri deradito, eodem addito. Et vbi definxeris, lauri folia ſubtus addito, cum coques.

Vinum concinnare ad lotium. 122.

VINVM concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam, vel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congiis vini veteris in vaſe aheneo, vel in plumbeo deferuefacito. vbi refrixerit, in lagœnam indito, id mane ieiunus cyathum ſumito, proderit.

Vinum ad iſchiacos concinnare. 123.

VINVM ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam ſemipedem craſſam cõcidito minutim. Eam inferuefacito cum congio vini veteris: vbi refrixerit, in lagœnam confundito: & poſtea id vtito. vini cyathum mane ieiunus. proderit.

Vt canes interdiu concluſos habeas. 124.

CANES interdiu clauſos eſſe oportet, vt noctu acriores & vigilantiores ſint.

Vinum murteum q. a. m. facere debeas. 125.

VINVM murteum ſic facito: Murtam nigram arfacito in vmbra. vbi iam paſſa erit, ſeruato ad vindemiam, in vrnam muſti contundito murtæ ſemodium, id oblinito. Vbi deſiuerit feruere muſtum, murtā eximito. Id eſt ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cœliacum.

Ad tormina & ſi aluus non conſiſtat. 126.

AD tormina, & ſi aluus non conſiſtet, & ſi tineæ, & lumbrici moleſti erunt, xxx. mala punica acerba ſumito, contundito, indito in vrceum, & vini nigri auſteri congios tres: vas oblinito, poſt dies xxx. aperito, & vtito: ieiunus heminam bibito.

Ad dyſpepſiam & ſtranguriam. 127.

AD dyſpepſiam & ſtranguriam mederi malum punicum vbi florebit, colligito. Tris minas in amphoram infundito. vini Q. I. veteris addito, & fœniculi radicem puram contuſam minam. Oblinito amphoram, & poſt dies xxx. aperito & vtitor. Vbi voles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantum voles ſine periculo. Idem vinum tinias perpurgat, & lumbricos, ſi ſic concinnes. Incœnatum iube eſſe, poſtridie thuris drachmam I. conterito, & mel coctum drachmam vnam, & vini ſextarium origaniti, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & vini heminam. Supra pilam inſcendat, & ſaliat decies, & deambulet.

Habitationem delutare. 128.

SI habitationem delutare vis, terram quammaxime cretoſam, vel rubricoſam ſumito, eo amurcam infundito, paleas indito. ſinito quatriduum fraceſcat. vbi bene fracuerit, rutro concidito. vbi concideris, delutato. Ita neque aſpergo nocebit, neque mures caua facient, neque herba naſcetur, neque lutamenta ſcindent ſe.

Area quomodo fiat. 129.

AREAM vbi frumentum teratur, ſic facito: Confodiatur minute terra, amurca bene conſpergatur, vt combibat quampiurimum. comminuito terram, & cylindro aut pauicula coæquato.

quato. vbi coæquata erit, neque formicæ moleſtæ erunt, & cum pluerit, lutum non erit.

Vt ligna amurca ſpargantur. 130.

CODICILLOS oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perſpergito,& in ſole ponito, perbibāt bene. Ita neque fumoſa erunt, & ardebunt bene.

Piro florente dapem pro bubus fieri. 131.

DAPEM pro bubus piro florente facito. Poſtea verno arare incipito. Ea loca primum arato quæ rudeata arenoſaque erunt. Poſtea vti quæque grauiſſima atq; aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato.

Dapem quomodo facias. 132.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam vini quantum vis polluceto. Eo die feriæ bubus & bubulcis, & qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familia mea culignā vini dapi eius rei ergo. Macte hac illace dape pollucenda eſto. Manus interluito. Poſtea vinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape pollucenda eſto. Macte vino inferiori eſto. Veſtæ ſi voles dato. daps Ioui aſſaria pecuina, vrna vini Ioui caſte. Profanato ſine contagione. Poſtea dape facta ſerito milium, panicum, alium, lentim.

Propagatio pomorum. 133.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumque arborum. Arboribus ab terra pulli qui nati erunt, eos in terram deprimito, extollito vti radicem capere poſſint. Inde vbi tempus erit, effodito, ſeritoque recte. Ficum, oleam, malum punicum, mala ſtruthea, cotonea, aliaque mala omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, myrtum coniugulum, & myrtum album & nigrum, nuces auellanas, præneſtinas, platanum, hæc omnia genera a capitibus propagari eximique ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius ſeri voles, in calicibus ſeri oportet. In arboribus radices vti capiant, calicem pertuſum ſumito tibi, aut quaſillum, per eum ramulum tranſerito, eum quaſillum terra impleto calcatoque, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito, cum quaſillo ſerito. Eo modo quod vis genus arborum facere poteris, vti radices bene habeāt. Item vitem in quaſillū propagato terraque bene operito, anno poſt præcidito, cum qualo ſerito.

Antequam meſſem incipias, vt porcam præcidaneam facias 134.

PRIVSQVAM meſſim facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porco fœmina, priuſquam haſce fruges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, vino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Priuſquam porcum fœminam immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic: Iane pater, te hac ſtrue commouenda bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, liberiſque meis, domo familiæq; meæ. Ferctum Ioui moueto & mactato ſic: Iupiter te hoc fercto obmouendo bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi liberiſque meis, domo familiæque meę mactus hoc fercto. Poſtea Iano vinum dato ſic: Iane pater, vti te ſtrue cõmouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergo macte vino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic: Iupiter macte fercto eſto, macte vino inferiori eſto. Poſtea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proſecta erunt, Iano ſtruem commoueto, mactatoque item vti prius obmoueris. Ioui ferctum obmoueto, mactatoque item vti prius feceras. Item Iano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti prius datum ob ſtruem obmouendam, & ferctum libandum. poſtea Cereri exta, & vinum dato.

Quemadmodũ tunicas, cæteraſque res & vbi emas. 135.

ROMAE tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas: Calibus, & Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, catellas: Venafro, palas: Sueſſæ, & in Lucanis ploſtra, treblæ Albæ: Romæ dolia, labra: tegulæ ex Venafro. Aratra in terram validam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Pompeiis. Nolæ ad Rufri maceriam claues. Cloſtra Romæ. Hamæ, vrnæ olearię, vrcei aquarii, vrnæ vinariæ, alia vaſa ahenea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. Hæ hamæ vtiles ſunt. Funis ſubductarius, ſpartum omne Capuæ. Fiſcinas romanicas Sueſſæ, Caſino. Eæ optimæ erunt Romæ. funem torculum ſiquis faciet Caſini L. Tũnius. Venafri C. Mennius L. F. eo indere oportet coria bona VIII. noſtraria recentia quæ depſta ſient, quamminimum ſalis habeant, ea depſere & vnguere vnguine prius oportet, tum ſiccare: Funem exordiri oportet longum pedes LXXII. toros III. habeat lora in toros ſingulos IX, lata digitos

gitos II. Cum tortus erit longus pedes XLIX. In commiſſura abibunt pedes III, reliquum erit pedes XLVI. Vbi extentus erit, accedent P. V. longus erit P. LI. Funem torculũ extentum longum eſſe oportet pedes LV, maximis vaſis: minoribus pedes LI. Funem loreum in ploſtrum iuſtum pedes LX. ſemifunium pedes XLV. lora retinacula in ploſtrum ped. XXXVI, ad aratrũ ped. XXVI. lora prædu&#x1d;ctoria ped. XXVII.S. ſubiugia in luſtrum lora ped. XIX. funiculum P. XV. in aratrum ſubiugia lora P. XII. funiculum ped. IIX. Trapetos latos maximos ped. IIII. S. orbis altos ped. III. S. orbis medios ex lapicidinis cum eximet craſſos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. II. digitos II. labra craſſa digitum. Secundarium trapetum latum ped. IIII. & palmum inter miliarium, & labrum pes vnus, digitus vnus, labra craſſa digitos V. orbes altos ped. III. & digitos V. craſſos ped. I, & digitos III. Foramen in orbes ſemiped. quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped. IIII. inter miliarium, & labrum ped. I. labrum dig. V. orbis altus ped. III. digitos III. craſſos ped. I. digitos II. Trapetum vbi aruectum erit, vbi ſtatues, ibi & commodato, concinnatoque.

Politionem quo pacto dari oporteat. 136.

In agro Caſinate & Venafro in loco bono parte octaua corbi diuidat, ſatis bona ſeptima, tertio loco ſexta, ſi granum medio diuidet, parti quinta in Venafro ager optimus IX. parti corbi diuidat. Si cõmuniter piſunt, qua ex parte politori pars eſt, eam partem in piſtrinum politor ordeum quinta modio fabam quinta modio diuidat.

Vineam redemptori partiario ut des. 137.

Vineam curandam partiario, bene curet fundum, arbuſtum, agrum frumentarium. Partiario fœnum, & pabulum, quod bubus ſatis ſiet, qui illic ſiet. Cetera omnia pro indiuiſo.

Vt boues feriis iungere tibi liceat. 138.

Boues feriis coniungere licet. Hoc licet facere, aruehant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus erit. Mulis, equis, aſinis feriæ nullæ, niſi ſi in familia ſunt.

Quemadmodum lucum conlucare debeas. 139.

Lucum conlucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito: Si deus, ſi dea es, quoium illud ſacrum eſt, vti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſa-

cri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, ſiue ego ſiue quis iuſſu meo fecerit, vti id recte factum ſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, domo familiæque meæ, liberisq; meis. Harumce rerũ ergo macte hoc porco piaculo immolãdo eſto.

Si fodere voles altero piaculo quid facere debeas. 140.

Si fodere velis altero piaculo, eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciũdi cauſa: cum opus, quotidie per partes facito. ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito.

Si agrum luſtrare vis, quid facere debeas, 141.

Agrum luſtrare ſic oportet. Impera ſuouitaurilia circumagi cum diuis volentibus, quodque bene eueniat mando tibi Mani, vti illace ſuouitaurilia fundum, agrum, terramq; meam quota ex parte ſiue circumagi, ſiue circumferenda cenſeas, vti cures luſtrare. Ianum, Iouemque vino præfamino, ſic dicito: Mars pater te precor, quæſoque vti ſies volens propitius mihi, domo, familiæque noſtræ, quoius rei ergo agrum, terram, fundumque meum ſuouitauralia circumagi iuſſi. vti tu morbos viſos, inuiſosque, viduertatem, vaſtitudinemque, calamitates, intemperiasque prohibeſſis, defendas, auerruncesque. vtique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaq; grandire, beneque euenire ſinas. paſtores, pecuaque ſalua ſeruaſſis, duisque bonam ſalutem valetudinemque mihi, domo, familiæque noſtræ. Harumce rerum ergo fundi, terræ agrique mei luſtrandi, luſtrique faciendi ergo ſicuti dixi macte hiſce ſuouitaurilibus lactentibus immolandis eſto. Mars pater eiusdem rei ergo, macte hiſce ſuouitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, vitulumque ſic oportet. Eiusque rei ergo macte hiſce ſuouitaurilibus immolandis eſto nominare vetat Martem, neque agnum, vitulumque. Si minus in omnes litabit, ſic verba cõcipito: Mars pater, ſi quid tibi in illiſce ſuouitaurilibus lactentibus, neque ſatisfactum eſt, te hiſce ſuouitaurilibus piaculo. Si vno, duobusue dubitauerit, ſic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc porco, neque ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo.

Vilici officia. 142.

Vilici officia quæ ſunt, quæ dominus præcepit, ea omnia quæ in ſundo fieri oportet, quæq; emi parariq; oportet, quomo

quomodoque cibaria, veſtimenta familiæ dari oportet, eadem vti curet, faciatque moneo, dominoque dicto audiēs ſit. Hoc amplius, quomodo vilicam vti oportet, & quomodo eæ imperari oportet, vti aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturque diligenter.

Vilicæ officia. 143.

VILICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus vxorem, ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinas, aliasq; mulieres quamminimum vtatur. Neue domum, neue ad ſeſe recipiat. ad cœnam nequo eat, neue ambulatrix ſiet. rem diuinam ni faciat, neue mandet, qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam mundamque habeat. Focum purum circumuerſum quotidie, priuſquam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemque dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum tibi, & familiæ curet, vti coctū habeat. Gallinas multas, & oua vti habeat. Pira arida, ſorba, ficos, vuas paſſas, ſorba in ſapa, & pira, & vuas in doliis, & mala ſtruthea. Vuas in vinaceis, & in vrceis, in terra obrutas. Et nuces præneſtinas recentes in vrceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in doliis, & alia quæ condi ſolent, & ſiluatica. Hæc omnia quotannis diligenter vti condita habeat. Farinam bonam, & far ſubtile ſciat facere.

Lex oleæ legendæ. 144.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea venierit. Oleam ne ſtringito, neue verberato iniuſſu domini aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe oleam non ſurripuiſſe, neque quenquam ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum non ita iurauerit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit, neque debebitur. oleam cogi recte, ſatis dato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita vti datæ erunt, ita reddito, niſi quæ vetuſtate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, reſoluito. Id viri boni arbitratu deducetur. Legulos quot

opus erunt, præbeto, & ſtrictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur. tanto minus debebitur. De fundo ligna & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportarit, in ſingulas deportationes SS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorum præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda & faciunda carius locetur. Extra quam ſiquem ſocium impræſentiarum dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dominus aut cuſtos volent, iurent omnes ſocii. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neque debebitur ei, qui non ita iurauerit. Acceſſiones in M̊ ∞ CC. accedit oleæ ſalſæ M̊ V. olei puri P. IX. in tota oleitate SS. V. aceti quadrantalia V. Quod oleæ ſalſæ non acceperint, dum oleam legent, in modios ſingulos SS. S. S. dabuntur.

Lex oleæ faciundæ. 145.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negotium curabit ſi ſex iugis vaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cuſtodi, aut quis eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarii conducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleum ne tangito vtendi cauſa, neque furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumpſiones SS. N. XL. deducentur, neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de fundo L. Manlii, neque alium quenquam ſuo dolo malo, oleum, neque oleam ſurripuiſſe. Qui eorum non ita iurauerit, quæ eius pars erit, omne deducetur, neque debebitur. Socium neque habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur. Si viride oleum opus ſiet, facito accedere oleum, & ſal ſuæ vſioni, quod ſatis ſiet, vaſarium vict. II.

Lex oleæ pendentis. 146.

OLEAM pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit: omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens SS. L. & oleum romanici pondo 8 D. turidis P. CC. oleæ caducæ M̊ L. ſtrictiuæ M̊ X. Modio oleario menſum dato vnguinis pondo X. Ponderibus modiſque domini

mini dato * iri primæ cotulas duas. Dies argento ex K. Nou, nenſium x. oleæ legendæ faciundæ quæque locata eſt, & ſi mptor locarit Idibus ſoluito. Recte hæc dari, fierique, ſatiſq; lari domino, aut cui iuſſerit, promittito, ſatiſque dato arbi- ratu domini. Donicum ſolutum erit, aut ita ſatis datum e- it, quæ in fundo illata erunt, pigneri ſunto. Nequid eorum le fundo deportato. Siquid deportauerit, domini eſto. Vaſa, orcula, funes, ſcalas, trapetos, ſiquid & aliud datum erit, ſalua ecte reddito, niſi quæ vetuſtate fracta erunt. Si non reddet, equum ſoluito. Si emptor legulis & factoribus qui illic opus ecerint, non ſoluerit, cui dari oportebit, ſi dominus volet, oluat. Emptor domino debeto, & id ſatiſdato, proque ea re a, vti s. s. E. item pigneri ſunto.

Lex vini pendentis. 147.

HAC lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illu- os, & fæcem relinquito. Locus vinis ad K. Octob. primas da- itur. ſi non ante ea exportaueris, dominus vino, quid volet, aciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

Lex vino in doliis. 148.

VINVM in doliis hoc modo venire oportet. Vini in cul- os ſingulos quadragenæ, & ſingulæ vrnæ dabuntur, quod eque aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, vi- boni arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, vinum pro de- uſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo mi- us vinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum cipito ante K. Ian. primas. Si non ante acceperit, dominus num admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dominus ſoluito. Si emptor poſtularit, dominus iuſiurandum dabit, erum feciſſe. Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. Si nte non deportauerit, dominus vino quid volet faciet. Cæ- ra lex quæ oleæ pendenti.

Lex pabulo. 149.

QVA lege pabulum hybernum venire oporteat. Qua ven- is finis dicito. Pabulum frui occipito ex Kalend. Septem- ribus. prato ſicco decedat, vbi prius florere cœperit, prato riguo, vbi ſuper inſerque vicinus permittet, tum decedito, el diem certam vtrique facito. Cætero pabulo Kalend. Mar- is cedito. Bubus domitis binis, canterio vni, cum emptor aſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, aſparagis, lignis, a-

qua, itinere, actu domini vſioni recipitur. Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri arbitratu reſoluat. Siquid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu reſoluetur. donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit, pecus & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Siquid de iis rebus controuerſiæ erit, Romæ iudicium fiat.

Fructus ouium qua lege veneat. 150.

FRVCTVM ouium hac lege venire oportet. In ſingulas caſei P. I. S. dimidium aridum, lacte feriis quod mulſerit dimidium & præterea lactis vrnam I. Hiſce legibus agnus diem & noctem qui vixerit, in fructum, & Kal. Iun. emptor fructu decedat. Si interkalatum erit K. Maiis agnos XXX, ne amplius promittat. Oues quæ non pepererint, binæ pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos vendat. Menſes X, ab coactore releget porcos ſerarios. In oues denas ſingulos paſcat. Conductor II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto.

Cupreſſum quomodo ſeras. 151.

SEMEN cupreſſi quando legi, ſeri, propagarique oporteat, & quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat Manius Percennius Nolanus ad hunc modum mōſtrauit. Semen cupreſſi tarentinæ per verlegi oportet: materiem vbi hordeum flaueſcit. id vbi legeris in ſole ponito, ſemen purgato, id aridum condito: vti aridum expoſitum ſiet, per ver ſerito in loco vbi terra tenerrima erit, quam pullam vocant, vbi aqua propter ſiet. eum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo. tum vortito bipalio, terram cum ſtercore bene permiſceto, depurgato ab herba graminibuſque. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos: ſubcauas facito, vti aquam continere poſſint. inter eas ſulcos facito, qua herbas de areis purgare poſſis. vbi areæ facta erunt, ſemen ſerito crebrum, ita vti linum ſeri ſolet. eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam ſuccernito. id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, vti terra ſitiat, aquam irrigato leniter in areas. Si non habebis vnde irriges, gerito, inditoque leniter. Quotieſcunque opus erit, facito vti aquam addas. Si herbæ natæ erunt, facito vti ab herbis purges quam tenerrimis herbis, & quoties opus erit purges per æſtatem, ita vti dictum eſt, fieri oportet, & vbi

ſemen

men ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet, vbi germen
aſcere cœperit, tum demi.

De ſcopis virgeis. 152.

Q. A. M. Manlii monſtrauerunt, in diebus xxx, quibus vi-
um legeris, aliquoties facito ſcopas virgeas vlmeas aridas, in
ſerculo alligato, eabus latera doliis intrinſecus vſque bene
rfricato, ne fæx in lateribus adhæreſcat.

De vino facato. 153.

VINVN fæcatum ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas
ias illæ rei habeto. eas fæcis impleto, ſub prelumque ſubdi-
, exprimitoque.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris. 154.

VINVM emptoribus ſine moleſtia quomodo admetiaris'
ibrum culleare illæ rei facito. id habeat ad ſummum anſas
II. vti transferri poſſitur. Id imum pertundito. Ea fiſtulam
bdito vti obturarier recte poſſit. & ad ſummum, q̃ua fini
lleum capiet, pertundito. id in ſuggeſtu, inter dolia poſi-
m habeto. vti in culleum, de quo vinum ſalire poſſit. id im-
eto. poſtea obturato.

Per hiemem aquam de agro depellere. 155.

PER hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte
ſſas inciles puras habere oportet. Prima autumnitate cum
luis eſt, tum maxime ab aqua periculum eſt. Cum pluere
ipiet, familiã cum ferreis, ſarculiſq; exire oportet, incilia
erire, aquam diducere in vias, & ſegetem curare oportet, vti
at. In villa cum pluet, circumire oportet, ſicubi perpluat,
ſignare carbone, cum deſierit pluere, vti tegula mutetur.
r ſegetem in frumentis, aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi a-
a conſtat, aut aliquid aquæ obſtat: id emittere, patefieri, re-
ouerique oportet.

Braſſica quot medicamenta in ſe habeat. 156.

DE braſſica quod concoquit. Braſſica eſt, quæ omnibus
ribus antiſtat. eam eſto vel coctam, vel crudam. crudam ſi
es, in acetum intinguito, mirifice concoquit. aluum bo-
m facit, lotiumque ad omnes res ſalubre eſt. Si voles in con-
uio multum bibere, cœnareque libenter, ante cœnam eſto
idam quantum voles ex aceto. & item, vbi cœnaueris, co-
eſto aliqua V. folia, reddent te quaſi nihil ederis, biberiſq;,
beſq; quantum voles. Aluum ſi voles deiicere ſuperiorem,

ſumito braſſicæ quæ leuiſſima erit, P. IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoque. poſtea ollam ſtatuito cum aqua. vbi occipiet feruere pauliſper, dimittito vnum manipulum, feruere deſiſtet. Poſtea vbi occipiet feruere, pauliſper dimittito vſque admodum dum quinquies quinque numeres. tum eximito. Item facito alterum manipulum, item tertium, poſtea coniicito & contundito, item eximito, in linteũ exugeto ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. Eo indito ſalis micam quaſi eruum, & cumini fricti tãtum quod oleat. Poſtea ponito pocillum in ſereno noctu. qui poturus erit, lauet calida, bibat aquam mulſam, cubet incœnatus. Poſtea mane bibat ſucum, deambuletque horas IIII. agat, negotii ſiquid habebit. Vbi libido veniet nauſeæ, eumque apprehendet, decumbat, purgetque ſeſe. Tantum bilis, pituitæque eiiciet, vti ipſe miretur, vnde tãtum ſiet. Poſtea vbi deorſum verſus ibit, heminam, aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinę minutæ conchas duas, infriet in aquam, paulum bibat, conſiſtet. Verum quibus tormina moleſta erunt, braſſicam in aquam macerare oportet. vbi macerata erit, coniicito in aquam calidam, coquito vſque donec ea commadebit bene. aquam defundito. poſtea ſalem addito, & cumini paululum, & pollinem polentæ. eodem addito & oleum, poſtea ferueſacito. Infundito in catinum, vti frigeſcat. eo interito. quod volet, cibi poſtea edit. ſed ſi poterit ſolam braſſicam eſſe, edit. Et ſi ſine febre erit, dato vini atri duri. Aquę tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam. Id facito quotidie mane. Nolito multũ dare, ne pertædeſcat, vti poſſit porro libenter eſſe. Ad eundem modum viro & mulieri, & puero dato. Nunc de illis quibus ægre lotium it, quibuſque ſubſtillum eſt. Sumito braſſicam, coniicito in aquam feruentem, coquito pauliſper, vti ſubcruda ſiet. poſtea aquam defundito non omnem. eo addito oleũ bene, & ſalem, & cumini paululum. inferueſacito pauliſper, poſtea inde iuſculum frigidum ſorbere, & ipſam braſſicam eſſe oportet, vti quam primum excoquat, quotidie id facito.

De braſſica pythagorea, quid in ea boni ſit, ſalubritatiſq́ue. 157.

PRINCIPIVM te cognoſcere oportet, quæ genera braſſicæ ſint, & cuiuſmodi naturam habeant omnia. Ad ſalutem temperat, cõmutatq; ſeſe ſemper cum calore, arido, ſimul humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quę vocatur* ſeptẽ bona in commixturam, natura omnia hæc habet braſſica. Nunc vti cognoſcas naturam earum, prima eſt, leuis quæ nominatur. ea

eſt gran-

t grandis,latis foliis,caule magno: validam habet naturam, : vim magnã habet. Altera eſt criſpa, apiacon vocatur. hæc eſt atura & aſpectu bona ad curationem: validior eſt, quam quæ praſcripta eſt. Item eſt tertia, quæ lenis vocatur, minutis cau- bus, tenera, & acerrima omnium eſt iſtarum, tenui ſucco ve- ementiſſima. Et primum ſcito, de omnibus braſſicis nulla eſt uiuſmodi medicamentoſior. Ad omnia vulnera, tumores eã ontritam imponito. Hæc omnia vlcera purgabit, ſanaq; fa- t ſine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erumpit. e- em vulnera putida, canceresque purgabit, ſanosque faciet, uod medicamentum aliud facere non poteſt. Verũ prius quã imponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die cõtri- n imponito. Ea omnem putorem adimet. cancer ater, is t, & ſaniem ſpurcam mittit. albus purulentus eſt. ſed fiſtu- us, ſubtus ſuppurat ſub carne. In ea vulnera huiuſcemodi as braſſicam, ſanũ faciet. optima eſt ad huiuſcemodi vul- s. Et luxatũ ſiquod eſt, bis die aqua calida foueto, braſſicam tam opponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolo- auferet: & ſiquid contuſum eſt erumpet. ſi braſſicam tritã poſueris, & ſanum faciet: & ſiquid in mammis vlceris natũ, carcinoma, braſſicam tritam opponito; ſanum faciet. Et ſi us acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceã ſceto, ita opponito. Huiuſcemodi vlcera omnia hęc ſana fa- t: quod aliud medicamẽtum facere non poteſt; neq; purga- Et puero, & puellæ ſi vlcus erit huiuſcemodi, farinã hordea- m addito. Et ſi voles eam conſectam, lautam, ſiccam, ſale, a- o ſparſam eſſe, ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas, ace- nulſo ſpargito, mentam ſiccam, & rutam, coriandrum ſe- m, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali il ſinet in corpore conſiſtere, & aluũ bonam faciet. Siquid ea mali intus erit, omnia ſana faciet. De capite, & de ocu- omnia deducet, & ſanum faciet. Hanc mane eſſe oportet ie- um. Et ſi bilis atra eſt, & ſi lienes turgent, & ſi cor dolet, & cur, aut pulmones, aut præcordia, vno verbo omnia ſana et, intro quæ dolitabunt. eodem ſilphium inradito, bonũ nam venæ omnes, vbi ſufflatæ ſunt ex cibo, non poſſunt ſpirare in toto corpore, inde aliqui morbus naſcitur. vbi nulto cibo aluus non it, proportione braſſica ſi vteris, (id e moneo) nihil iſtorum vſu veniet morbis. Verum mor- n articularium nulla res tantum purgat, quantum braſſica da, ſi eam edes cum ruta & coriandro conciſam. Sic & la-

ſerpitium inraſum cum braſſica ex aceto oxymelli,& ſale ſparſa. Hac ſi vteris,omnes articulos poteris experiri. Nullus ſumptus eſt: & ſi ſumptus eſſet,tamen valetudinis cauſa experirer. hanc oportet mane ieiunum eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt, hac eadem curatione ſanum facies. Verum aſſam braſſicam, & vnctam caldam ſalis paulum dato homini ieiuno. Quamplurimum ederit, tam citiſſime ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito: Braſſicam macerato bene, poſtea in aulam coniicito, deferuefacito bene. Vbi cocta erit bene,aquam defundito. eo addito oleũ bene, & ſalis paululum,& cuminum,& pollinem polentæ. Poſtea ferue bene facito. vbi ferucrit, in catinum indito. Dato edat, ſi poterit, ſine pane. ſi non,panis parum ibidem madefaciat. Et ſi febrim non habebit, dato vinum atrum bibat. cito ſanus fiet. Et hoc, ſi quando vſus venerit, qui debilis erit, hæc res ſanum facere poteſt. braſſicam edit ita, vti S.S.E. & hoc amplius. lotiũ conſeruato eius, qui braſſicam eſitarit. id calfacito. eo hominem demittito, cito ſanum faciet hac cura. expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio, nunquam debiles fient. & quibus oculi parum clari ſunt, eo lotio inungito, plus videbunt. Si caput aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolore. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ii viroſi fient. Et fouere ſic oportet. Vbi in ſcutra feruefeceris, ſub ſellam ſupponito pertuſam. eo mulier aſſidat, operito. circum veſtimenta eam dato. Braſſica erratica maximam vim habet. eam arfacere, & conterere oportet bene minutam, ſi quidem purgare voles, pridie ne cœnet, mane ieiuno dato braſsicam tritam aquæ cyathos IIII. Nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neque ſcamoneum,& ſine periculo,& ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, ſic eum curato: Sorbitione liquida hoc per dies VII. dato. vbi eſſe volet, carnem aſſam dato. Si eſſe non volet, dato braſſicam coctam, & panem, & bibat vinum lene dilutum, lauet raro, vtatur vnctione. Qui ſic purgatus erit, diutina valetudine vtetur, neque vllus morbus veniet niſi ſua culpa. Et ſi quis vlcus tetrum, vel recens habebit, hanc braſſicam erraticam aqua ſpargito, opponito, ſanum facies. Et ſi fiſtula erit, turunda intro trudito: ſi turundam nõ recipiet, diluito, indito in veſicam, eo calamum alligato, ita premito, in fiſtulam introeat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia vlcera vetera & noua contritam cum melle opponito,

ſanum

ſanum faciet. Et ſi polypus in naſo introierit, braſſicam erraticam aridam tritam in malum coniicito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſuſum animam quamplurimum poteris: in triduo polypus excidet. & vbi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, vt radices polypi perſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum vino braſsicam, ſucum exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato. cito te intelliges plus audire. Deinde petigini parce braſsicam opponito, ſanam faciet, & vlcus non faciet.

Aluum ſi voles deiicere. 158.

ALVVM deiicere hoc modo oportet. ſi vis bene tibi deiicere, ſume tibi ollam, addito eo aquæ ſeſtarios VI. & eo addito vngulam de perna. Si vngulam non habebis, addito de perna fruſtum. P. S. quam minime pingue. vbi iam coctum incipit eſſe, eo addito braſſicæ coliculos II. betæ coliculos II. cum radice ſua, feliculæ paulum, herbæ mercurialis nõ multum, mutulorum L. II. piſcem capitonem, & ſcorpionem, cochleas VI, & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito vſque ad ſeſtarios tres iuris. oleum ne addideris. indidem ſume tibi ſeſtarium vnum tepidum. adde vini coi cyathum vnum. bibe, interquieſce. deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabis te bene. Et ſi voles inſuper vinum coum mixtum bibere, licebit bibas. Ex iis tot rebus, quod ſcriptum eſt, vnum, quod eorum vis, aluum deiicere poteſt. Verũ ea re tot ſunt, vti bene deiicias, & ſuaue eſt.

Intertrigini, ſi via ibis, remedium. 159.

INTERTRIGINI remedium, in viam cum ibis, abſinthii pontici ſurculum ſub anulo habeto.

Luxum vt excantes. 160.

LVXVM ſiquod eſt, hac cantione ſanum fiet. harundinem prende tibi viridem P. IIII, aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio. S. F. motas væta daries dardaries aſtataries diſſunapiter, vſque dum coeant. Ferrum inſuper iactato. vbi coierint, & altera alteram tetigerit: id manu prende, & dextra ſiniſtra præcide. Ad luxum, aut ad fracturam alliga, ſanum fiet, & tamen quotidie cantato in alio, S. F. vel luxato. Vel hoc modo, huat hanat huat iſta piſta ſiſta, domiabo damnauſtra, & luxato. Vel hoc modo, huat haut haut iſta ſis tar ſis ardannabou dannauſtra.

Aſparagus quomodo ſeratur. 161.

LOCVM ſubigere oportet bene, qui habeat humorem, aut loco craſſo: vbi erit ſubactus, areas facito, vt poſſis dextra ſiniſtraque ſarire, runcare, ne calcetur. Cum areas deformabis, interuallum facito inter eas ſemipedem latū in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineā palo grana bina aut terna demittito. Et eodem palo cauum terra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundum æquinoctium vernum, vbi erit natum, herbas crebro purgato, cauetoque ne aſparagus vna cum herba vellatur. Quo anno ſeueris, ſubſtramentis per hiemem operito, ne peruratur. Deinde primo vere aperito, ſarito, runcatoque. Poſt annum tertium, quam ſeueris, incēdito vere primo. Deinde ne ante ſarueris, quam aſparagus natus erit, ne in ſariendo radices lædas. Tertio, aut quarto anno aſparagum vellito ab radice. Nam ſi defringes, ſtirpes fient, & intermorientur. Vſque licebit vellas, donicum in ſemen videris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris ſemen, incendito, & cum cœperit aſparagus naſci, ſarito, & ſtercorato. Poſt annos VIII, aut IX, cum iam eſt vetus, digerito, & in quo loco poſiturus eris, terram bene ſubigito, & ſtercorato. Deinde foſſulas facito, qua radices aſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi. vellito, ſic circumfodito, vt facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillū quamplurimū fac ingeras: id eſt optimum ad eam rem. aliud ſtercus herbas creat.

Salſura pernarum, ofellæ Puteolanæ. 162.

PERNAS ſallire ſic oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pernas emeris, vngulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Deinde alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito; vbi iam omnes compoſueris, ſale inſuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies v, in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tum ſummæ fuerint, imas facito. Eodemque modo obruito, & componito. Poſt diem omnino duodecimum pernas eximito, & ſalem omnem detergeto, & ſuſpendito in vento biduum. Die tertio extergeto ſpongia bene, perunguito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio die demito. Perunguito oleo & aceto commixto: ſuſpendito in carnario. nec tinea, nec vermes tangent.

M. TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM DE AGRICVLTVRA LIBER I.

*

Qui Græci de agricultura ſcripſerint. *Caput I.*

OTIVM ſi eſſem conſecutus, Fundania, commodius tibi hæc ſcriberem, quæ nunc, vt potero, exponam, cogitans eſſe properandum, quod (vt dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex. annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinas colligam ante quam proficiſcar e vita. Quare, quoniam emiſti fundum quem bene colendo, fructuoſum conficere velis, meque vt id mihi habeam curare roges, experiar. & non ſolum, vt ipſe quoad viuam quid fieri oporteat vt te moneam, ſed etiam poſt mortem. Neque patiar Sibyllam non ſolum cecinisse, quæ, dum viueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cũ periſſet ipſa, & id etiam ignotiſſimis quoque hominibus, ad cuius libros tot annis poſt publice ſolemus redire, cum deſideramus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedum viuo quidem, neceſſariis meis quod proſit facere. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſiqua in re quæres, quemadmodum quidque te in colendo oporteat facere. Et quoniam (vt aiunt) Dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos; nec, vt Homerus, & Ennius, Muſas, ſed XII. deos conſentis: neque tamen eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos XII. deos, qui maxime agricolarum duces ſunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ cælo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. itaque quod ij parentes, magni dicuntur, Iuppiter pater appellatur, Tellus terra mater. Secundo Solem & Lunam, quorum tempora obſeruantur, cũ quædam ſeruntur & conduntur. Tertio Cererem & Liberũ, quod horum fructus maxime neceſſarii ad victum. Ab his enim cibus & potio venit e fundo. Quarto Robigũ ac Floram, quibus propitiis, neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempeſtiue florent. Itaq; publicæ Robigo

feriæ robigalia; Floræ, ludi floralia inſtituti. Item aduenerot Mineruam & Venerem, quarum vnius procuratio olíueti, alterius hortorum, quo nomine ruſtica vinalia inſtituta. Nec non etiam precor Lympham, ac Bonum euentum, quoniam ſine aqua omnis arida ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu ac bono euentu, fruſtratio eſt, non cultura. Iis igitur deis ad venerationem aduocatis, ego referam ſermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris. in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo a quibus ſcriptoribus reperias, & Græcis, & noſtris. Qui Græce ſcripſerũt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta. Hi ſunt, quos tu habere in conſilio poteris, cum quid conſulere voles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor: de philoſophis, Democritus phyſicus, Xenophon Socraticus, Ariſtoteles & Theophraſtus peripatetici, Archytas pythagoreus, item Amphilochus athenienſis, Anaxipolis thaſius, Apollodorus lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cymæus, Agathocles chius, Apollonius pergameneus, Ariſtandrus athenienſis, Bacchius mileſius, Bion ſoleus, Chæreſteus & Chęreas athenienſes, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes nicenſis, Epigenes rhodius, Euagon thaſius, Euphranii duo, vnus athenienſis, alter amphipolites, Ægeſias maronites, Menandri duo, vnus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorum quæ fuerit patria non accepi, ſunt Androtion, Æſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius, Euphiton, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt. eaſdem res etiam quidam verſibus, vt Heſiodus aſcræus, Menecrates epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præteriit pœnica lingua, quod res diſperſas comprehendit libris XXIIX. quos Caſsius Dionyſius vticenſis, vertit libris XX. ac Græca lingua Sextilio prætori miſit: in quæ volumina de Græcis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum VIII. Hoſce ipſos vtiliter ad VI. libros redegit Diophanes in Bithynia, & miſit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionibus. Hoc libro circunciſis rebus; quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaque prius oſtendam, quæ ſecerni oporteat ab ea., Tum de his

rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quæ ipſe in meis fundis colendo animaduerti. & quæ legi, & quæ a peritis audii.

Quæ diiungenda ſint ab agricultura. 2.

SEMENTIVIS feriis in ædem Telluris veneram rogatus ab æditimo, vt dicere didicimus a patribus noſtris: vt corrigimur a recentibus vrbanis, ab ædituo. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, & C. Agrium equitem R. ſocraticum, & P. Agraſium publicanum, ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid vos hic, inquam, num feriæ ſementiuæ otioſos huc adduxerunt, vt patres, & auos ſolebant noſtros? Nos vero (inquit Agrius) vt arbitror, eadem cauſa, quæ te, rogatio æditimi. Itaq; ſi ita eſt, vt annuis, morere oportet nobiſcum, dum ille reuertatur. Nam acceſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, nondū rediit, & nos, vt expectaremus ſe, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbiū, quod eſt, Romanus ſedēdo vincit, vſurpemus, dum ille venit? Sane, inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſſimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cū cōſediſſemus, Agraſius, Vos, qui multas perambulaſtis terras, ecquam cultiorem Italia vidiſtis, inquit? Ego vero, Agrius, nullam arbitror eſſe, quæ tam tota ſit culta. Primum cum orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem verſus, & ad ſeptentriones. Et ſine dubio quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt, quam meridiana: & quæ ſalubriora, illa fructuoſiora, dicendum magis eam fuiſſe opportunam ad colendum quam Aſiam, ibique Italiam. primum quod eſt in Europa: ſecundo, quod hæc temperatior pars eſt, quam interior. nam intus pene ſempiternæ hyemes. Neque mirum, quod ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, & inter cardinem cæli, vbi ſol etiam ſex menſibus continuis non videtur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt propter mare congelatum. Fundanius, Em ibi tu quicquam naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum enim eſt illud Pacuuii, Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo vapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, vbi nox & dies modice redit, & abit, tamen æſtiuo die, ſi non diffinderem meo inſititio ſomno meridie, viuere non poſſem

cri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, ſiue ego ſiue quis iuſſu meo fecerit, vti id recte factum ſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, domo familiæque meæ, liberisq; meis. Harumce rerũ ergo macte hoc porco piaculo immolãdo eſto.

Si fodere voles altero piaculo quid facere debeas. 140.

Si fodere velis altero piaculo, eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciũdi cauſa: cum opus, quotidie per partes facito. ſi intermiſeris, aut feriæ publicæ aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito.

Si agrum luſtrare vis, quid facere debeas. 141.

Agrvm luſtrare ſic oportet. Impera ſuouitaurilia circumagi cum diuis volentibus, quodque bene eueniat mando tibi Mani, vti illace ſuouitaurilia fundum, agrum, terramq; meam quota ex parte ſiue circumagi, ſiue circumferenda cenſeas, vti cures luſtrare. Ianum, Iouemque vino præfamino, ſic dicito: Mars pater te precor, quæſoque vti ſies volens propitius mihi, domo, familiæque noſtræ, quoius rei ergo agrum, terram, fundumque meum ſuouitauralia circumagi iuſſi. vti tu morbos viſos, inuiſosque, viduertatem, vaſtitudinemque, calamitates, intemperiasque prohibeſſis, defendas, auerruncesque. vtique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaq; grandire, beneque euenire ſinas. paſtores, pecuaque ſalua ſeruaſſis, duisque bonam ſalutem valetudinemque mihi, domo, familiæque noſtræ. Harumce rerum ergo fundi, terræ agrique mei luſtrandi, luſtrique faciendi ergo ſicuti dixi macte hiſce ſuouitaurilibus lactentibus immolandis eſto. Mars pater eiusdem rei ergo, macte hiſce ſuouitaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, vitulumque ſic oportet. Eiusque rei ergo macte hiſce ſuouitaurilibus immolandis eſto nominare vetat Martem, neque agnum, vitulumque. Si minus in omnes litabit, ſic verba cõcipito: Mars pater, ſi quid tibi in illiſce ſuouitaurilibus lactentibus, neque ſatisfactum eſt, te hiſce ſuouitaurilibus piaculo. Si vno, duobusue dubitauerit, ſic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc porco, neque ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo.

Vilici officia. 142.

Vilici officia quæ ſunt, quæ dominus præcepit, ea omnia quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi parariq; oportet, quomo

quomodoque cibaria, veſtimenta familiæ dari oportet, eadem vti curet, faciatque moneo, dominoque dicto audiēs ſit. Hoc amplius, quomodo vilicam vti oportet, & quomodo eæ imperari oportet, vti aduentu domini, quæ opus ſunt, parentur, curenturque diligenter.

Vilicæ officia. 143.

VILICAE quæ ſunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus vxorem, ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxurioſa ſiet. Vicinas, aliasq; mulieres quamminimum vtatur. Neue domum, neue ad ſeſe recipiat. ad cœnam nequo eat, neue ambulatrix ſiet. rem diuinam ni faciat, neue mandet, qui pro ea faciat iniuſſu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda ſiet. Villam conuerſam mundamque habeat. Focum purum circumuerſum quotidie, priuſquam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus, Nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eoſdemque dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum tibi, & familiæ curet, vti coctū habeat. Gallinas multas, & oua vti habeat. Pira arida, ſorba, ficos, vuas paſſas, ſorba in ſapa, & pira, & vuas in doliis, & mala ſtruthea. Vuas in vinaceis, & in vrceis, in terra obrutas. Et nuces prænestinas recentes in vrceo in terra obrutas habeat. Mala ſcantiana in doliis, & alia quæ condi ſolent, & ſiluatica. Hæc omnia quotannis diligenter vti condita habeat. Farinam bonam, & far ſubtile ſciat facere.

Lex oleæ legendæ. 144.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea venierit. Oleam ne ſtringito, neue verberato iniuſſu domini aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe oleam non ſurripuiſſe, neque quenquam ſuo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum non ita iurauerit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit, neque debebitur. oleam cogi recte, ſatis dato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita vti datæ erunt, ita reddito, niſi quæ vetuſtate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, reſoluito. Id viri boni arbitratu deducetur. Legulos quot

opus erunt, præbeto, & ſtrictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur. tanto minus debebitur. De fundo ligna & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportarit, in ſingulas deportationes SS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario aſſiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes ſtrictorum præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda & faciunda carius locetur. Extra quam ſiquem ſocium impræſentiarum dixerit, ſiquis aduerſum ea fecerit, ſi dominus aut cuſtos volent, iurent omnes ſocii. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neque debebitur ei, qui non ita iurauerit. Acceſſiones in $\overset{O}{M}$ ∞ CC. accedit oleæ ſalſæ $\overset{O}{M}$ v. olei puri P. IX. in tota oleitate SS. v. aceti quadrantalia v. Quod oleæ ſalſæ non acceperint, dum oleam legent, in modios ſingulos SS. S. S. dabuntur,

Lex oleæ faciundæ. 145.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut cuſtodis. Qui id negotium curabit ſi ſex iugis vaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cuſtodi, aut quis eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarii conducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleum ne tangito vtendi cauſa, neque furandi cauſa, niſi quod cuſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumpſiones SS. N. XL. deducentur, neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de fundo L. Manlii, neque alium quenquam ſuo dolo malo, oleum, neque oleam ſurripuiſſe. Qui eorum non ita iurauerit, quæ eius pars erit, omne deducetur, neque debebitur. Socium neque habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur. Si viride oleum opus fiet, facito accedere oleum, & ſal ſuæ vſioni, quod ſatis ſiet, vaſarium vict. II.

Lex oleæ pendentis. 146.

OLEAM pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit: omnis pecuniæ centeſima accedet. Præconium præſens SS, L. & oleum romanici pondo ȝ D. turidis P. CC. oleæ caducæ $\overset{O}{M}$ L. ſtrictiuæ $\overset{O}{M}$ X. Modio oleario menſum dato vnguinis pondo X. Ponderibus modiiſque domini

mini dato * iri primæ cotulas duas. Dies argento ex K. Nou. menſium X. oleæ legendæ faciundæ quæque locata eſt, & ſi emptor locarit Idibus ſoluito. Recte hæc dari, fierique, ſatiſq; dari domino, aut cui iuſſerit, promittito, ſatiſque dato arbitratu domini. Donicum ſolutum erit, aut ita ſatis datum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri ſunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini eſto. Vaſa, torcula, funes, ſcalas, trapetos, ſiquid & aliud datum erit, ſalua recte reddito, niſi quæ vetuſtate fracta erunt. Si non reddet, æquum ſoluito. Si emptor legulis & factoribus qui illic opus fecerint, non ſoluerit, cui dari oportebit, ſi dominus volet, ſoluat. Emptor domino debeto, & id ſatiſdato, proque ea re ita, vti S. S. E. item pigneri ſunto.

Lex vini pendentis. *147.*

HAC lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illutos, & fæcem relinquito. Locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. ſi non ante ea exportaueris, dominus vino, quid volet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

Lex vino in doliis. *148.*

VINVM in doliis hoc modo venire oportet. Vini in culleos ſingulos quadragenæ, & ſingulæ vrnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, viri boni arbitratu deguſtato. Si non ita fecerit, vinum pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum deguſtet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante K. Ian. primas. Si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. Quod admenſum erit, pro eo dominus reſoluito. Si emptor poſtularit, dominus iuſiurandum dabit, verum feciſſe. Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante non deportauerit, dominus vino quid volet faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

Lex pabulo. *149.*

QVA lege pabulum hybernum venire oporteat. Qua vendas finis dicito. Pabulum frui occipito ex Kalend. Septembribus. prato ſicco decedat, vbi prius florere cœperit, prato irriguo, vbi ſuper inſerque vicinus permittet, tum decedito, vel diem certam vtrique facito. Cætero pabulo Kalend. Martiis cedito. Bubus domitis binis, canterio vni, cum emptor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris, aſparagis, lignis, a-

qua, itinere, actu domini vſioni recipitur. Siquid emptor, aut paſtores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri arbitratu reſoluat. Siquid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu reſoluetur. donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit, pecus & familia, quæ illic erit, pigneri ſunto. Siquid de iis rebus controuerſiæ erit, Romæ iudicium fiat.

Fructus ouium qua lege veneat. 150.

FRVCTVM ouium hac lege venire oportet. In ſingulas caſei P. I. S. dimidium aridum, lacte feriis quod mulſerit dimidium & præterea lactis vrnam I. Hiſce legibus agnus diem & noctem qui vixerit, in fructum, & Kal. Iun. emptor fructu decedat. Si interkalatum erit K. Maiis agnos XXX, ne amplius promittat. Oues quæ non pepererint, binæ pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos vendat. Menſes X, ab coactore releget porcos ſerarios. In oues denas ſingulos paſcat. Conductor II. menſes paſtorem præbeat, donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri eſto.

Cupreſſum quomodo ſeras. 151.

SEMEN cupreſſi quando legi, ſeri, propagarique oporteat, & quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat Manius Percennius Nolanus ad hunc modum mõſtrauit. Semen cupreſſi tarentinæ per verlegi oportet: materiem vbi hordeum flaueſcit. id vbi legeris in ſole ponito, ſemen purgato, id aridum condito: vti aridum expoſitum ſiet, per ver ſerito in loco vbi terra tenerrima erit, quam pullam vocant, vbi aqua propter ſiet. eum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo. tum vortito bipalio, terram cum ſtercore bene permiſceto, depurgato ab herba graminibuſque. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos: ſubcauas facito, vti aquam continere poſſint. inter eas ſulcos facito, qua herbas de areis purgare poſſis. vbi areæ facta erunt, ſemen ſerito crebrum, ita vti linum ſeri ſolet. eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam ſuccernito. id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, vti terra ſitiat, aquam irrigato leniter in areas. Si non habebis vnde irriges, gerito, inditoque leniter. Quotieſcunque opus erit, facito vti aquam addas. Si herbæ natæ erunt, facito vti ab herbis purges quam tenerrimis herbis, & quoties opus erit purges per æſtatem, ita vti dictum eſt, fieri oportet, & vbi ſemen

ſemen ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet, vbi germen naſcere cœperit, tum demi.

De ſcopis virgeis. 152.

Q. A. M. Manlii monſtrauerunt, in diebus XXX, quibus vinum legeris, aliquoties facito ſcopas virgeas vlmeas aridas, in aſſerculo alligato, eabus latera doliis intrinſecus vſque bene perfricato, ne fæx in lateribus adhæreſcat.

De vino fæcato. 153.

VINVN fæcatum ſic facito. Fiſcinas olearias campanicas duas illæ rei habeto. eas fæcis impleto, ſub prelumque ſubdito, exprimitoque.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris. 154.

VINVM emptoribus ſine moleſtia quomodo admetiaris. Labrum culleare illæ rei facito. id habeat ad ſummum anſas IIII. vti transferri poſſitur. Id imum pertundito. Ea fiſtulam ſubdito vti obturarier recte poſſit. & ad ſummum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in ſuggeſtu, inter dolia poſitum habeto. vti in culleum, de quo vinum ſalire poſſit. id impleto. poſtea obturato.

Per hiemem aquam de agro depellere. 155.

PER hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte foſſas inciles puras habere oportet. Prima autumnitate cum puluis eſt, tum maxime ab aqua periculum eſt. Cum pluere incipiet, familiã cum ferreis, ſarculiſq; exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in vias, & ſegetem curare oportet, vti fluat. In villa cum pluet, circumire oportet, ſicubi perpluat, & ſignare carbone, cum deſierit pluere, vti tegula mutetur. Per ſegetem in frumentis, aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi aqua conſtat, aut aliquid aquæ obſtat: id emittere, patefieri, remouerique oportet.

Braſſica quot medicamenta in ſe habeat. 156.

DE braſſica quod concoquit. Braſſica eſt, quæ omnibus oleribus antiſtat. eam eſto vel coctam, vel crudam. crudam ſi edes, in acetum intinguito, mirifice concoquit. aluum bonam facit, lotiumque ad omnes res ſalubre eſt. Si voles in conuiuio multum bibere, cœnareque libenter, ante cœnam eſto crudam quantum voles ex aceto. & item, vbi cœnaueris, comeſto aliqua V. folia, reddent te quaſi nihil ederis, biberiſq;, bibeſq; quantum voles. Aluum ſi voles deiicere ſuperiorem,

ſumito braſſicæ quæ leuiſſima erit, P. IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoque. poſtea ollam ſtatuito cum aqua. vbi occipiet feruere pauliſper, dimittito vnum manipulum, feruere deſiſtet. Poſtea vbi occipiet feruere, pauliſper dimittito vſque admodum dum quinquies quinque nameres. tum eximito. Item facito alterum manipulum, item tertium, poſtea coniicito & contundito, item eximito, in linteũ exugeto ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. Eo indito ſalis micam quaſi eruum, & cumini fricti tãtum quod oleat. Poſtea ponito pocillum in ſereno noctu. qui poturus erit, lauet calida, bibat aquam mulſam, cubet incœnatus. Poſtea mane bibat ſucum, deambuletque horas IIII. agat, negotii ſiquid habebit. Vbi libido veniet nauſeæ, eumque apprehendet, decumbat, purgetque ſeſe. Tantum bilis, pituitæque eiiciet, vti ipſe miretur, vnde tãtum ſiet. Poſtea vbi deorſum verſus ibit, heminam, aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, ſumito farinę minutæ conchas duas, infriet in aquam, paulum bibat, conſiſtet. Verum quibus tormina moleſta erunt, braſſicam in aquam macerare oportet. vbi macerata erit, coniicito in aquam calidam, coquito vſque donec ea commadebit bene. aquam defundito. poſtea ſalem addito, & cumini paululum, & pollinem polentæ. eodem addito & oleum, poſtea feruefacito. Infundito in catinum, vti frigeſcat. eo interito. quod volet, cibi poſtea edit. ſed ſi poterit ſolam braſſicam eſſe, edit. Et ſi ſine febre erit, dato vini atri duri. Aquę tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam. Id facito quotidie mane. Nolito multũ dare, ne pertædeſcat, vti poſſit porro libenter eſſe. Ad eundem modum viro & mulieri, & puero dato. Nunc de illis quibus ægre lotium it, quibuſque ſubſtillum eſt. Sumito braſſicam, coniicito in aquam feruentem, coquito pauliſper, vti ſubcruda ſiet. poſtea aquam defundito non omnem. eo addito oleũ bene, & ſalem, & cumini paululum. inferuefacito pauliſper, poſtea inde iuſculum frigidum ſorbere, & ipſam braſſicam eſſe oportet, vti quam primum excoquat, quotidie id facito.

De braſſica pythagorea, quid in ea boni ſit, ſalubritatiſq;. 157.

PRINCIPIVM te cognoſcere oportet, quæ genera braſſicæ ſint, & cuiuſmodi naturam habeant omnia. Ad ſalutem temperat, cõmutatq; ſeſe ſemper cum calore, arido, ſimul humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quę vocatur* ſeptẽ bona in commixturam, natura omnia hæc habet braſſica. Nunc vti cognoſcas naturam earum, prima eſt, leuis quæ nominatur. ea

eſt gran-

eſt grandis,latis foliis,caule magno: validam habet naturam, & vim magnā habet. Altera eſt criſpa, apiacon vocatur. hæc eſt natura & aſpectu bona ad curationem: validior eſt, quam quæ ſupraſcripta eſt. Item eſt tertia, quæ lenis vocatur, minutis caulibus, tenera, & acerrima omnium eſt iſtarum, tenui ſucco vehementiſſima. Et primum ſcito, de omnibus braſſicis nulla eſt illiuſmodi medicamentoſior. Ad omnia vulnera, tumores eā contritam imponito. Hæc omnia vlcera purgabit, ſanaq; faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erumpit. eadem vulnera putida, canceresque purgabit, ſanosque faciet, quod medicamentum aliud facere non poteſt. Verū prius quā id imponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die cōtritam imponito. Ea omnem putorem adimet. cancer ater, is olet, & ſaniem ſpurcam mittit. albus purulentus eſt. ſed fiſtuloſus, ſubtus ſuppurat ſub carnę. In ea vulnera huiuſcemodi teras braſſicam, ſanū faciet. optima eſt ad huiuſcemodi vulnus. Et luxatū ſiquod eſt, bis die aqua calida foueto, braſſicam tritam opponito, cito ſanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet: & ſiquid contuſum eſt erumpet. ſi braſſicam tritā appoſueris, & ſanum faciet: & ſiquid in mammis vlceris natū, & carcinoma, braſſicam tritam opponito; ſanum faciet. Et ſi vlcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceā miſceto, ita opponito. Huiuſcemodi vlcera omnia hęc ſana faciet: quod aliud medicamētum facere non poteſt; neq; purgare. Et puero, & puellæ ſi vlcus erit huiuſcemodi, farinā hordeaceam addito. Et ſi voles eam confectam, lautam, ſiccam, ſale, aceto ſparſam eſſe, ſalubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto mulſo ſpargito, mentam ſiccam, & rutam, coriandrum ſectam, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil ſinet in corpore conſiſtere, & aluū bonam faciet. Siquid antea mali intus erit, omnia ſana faciet. De capite, & de oculis omnia deducet, & ſanum faciet. Hanc mane eſſe oportet ieiunum. Et ſi bilis atra eſt, & ſi lienes turgent, & ſi cor dolet, & ſi iecur, aut pulmones, aut præcordia, vno verbo omnia ſana faciet, intro quæ dolitabunt. eodem ſilphium inradito, bonū eſt. nam venæ omnes, vbi ſufflatæ ſunt ex cibo, non poſſunt perſpirare in toto corpore, inde aliqui morbus naſcitur. vbi ex multo cibo aluus non it, proportione braſſica ſi vteris, (id vt te moneo) nihil iſtorum vſu veniet morbis. Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum braſſica cruda, ſi eam edes cum ruta & coriandro conciſam. Sic & la-

ſerpitium inraſum cum braſſica ex aceto oxymelli,& ſale ſparſa. Hac ſi vteris,omnes articulos poteris experiri. Nullus ſumptus eſt: &ſi ſumptus eſſet,tamen valetudinis cauſa experirer. hanc oportet mane ieiunum eſſe. Omnis qui inſomnioſus eſt, hac eadem curatione ſanum facies. Verum aſſam braſſicam, & vnctam caldam ſalis paulum dato homini ieiuno. Quamplurimum ederit, tam citiſſime ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito: Braſſicam macerato bene, poſtea in aulam coniicito, deferueſacito bene. Vbi cocta erit bene,aquam defundito. eo addito oleũ bene, & ſalis paululum,& cuminum,& pollinem polentæ. Poſtea ferue bene facito. vbi feruerit, in catinum indito. Dato edat, ſi poterit, ſine pane. ſi non,panis parum ibidem madefaciat. Et ſi febrim non habebit, dato vinum atrum bibat. cito ſanus fiet. Et hoc, ſi quando vſus venerit, qui debilis erit, hæc res ſanum facere poteſt. braſſicam edit ita, vti S.S.E. & hoc amplius. lotiũ conſeruato eius, qui braſſicam eſitarit. id calfacito. eo hominem demittito, cito ſanum faciet hac cura. expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio, nunquam debiles fient. & quibus oculi parum clari ſunt, eo lotio inungito, plus videbunt. Si caput aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolore. Et ſi mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ii viroſi fient. Et fouere ſic oportet. Vbi in ſcutra ferueſeceris,ſub ſellam ſupponito pertuſam. eo mulier aſſidat,operito. circum veſtimenta eam dato. Braſſica erratica maximam vim habet. eam arfacere, & conterere oportet bene minutam, ſi quidem purgare voles, pridie ne cœnet, mane ieiuno dato braſsicam tritam aquæ cyathos IIII. Nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neque ſcamoneum,& ſine periculo,& ſcito ſalubrem eſſe corpori. Quos diffidas ſanos facere,facies. Qui hac purgatione purgandus erit, ſic eum curato: Sorbitione liquida hoc per dies VII. dato. vbi eſſe volet,carnem aſſam dato. Si eſſe non volet, dato braſſicam coctam,& panem, & bibat vinum lene dilutum, lauet raro, vtatur vnctione. Qui ſic purgatus erit, diutina valetudine vtetur, neque vllus morbus veniet niſi ſua culpa. Et ſi quis vlcus tetrum, vel recens habebit,hanc braſſicam erraticam aqua ſpargito,opponito, ſanum facies: Et ſi fiſtula erit, turunda intro trudito: ſi turundam nõ recipiet, diluito, indito in veſicam, eo calamum alligato, ita premito, in fiſtulam introeat. Ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia vlcera vetera & noua contritam cum melle opponito,

ſanum

ſanum faciet. Et ſi polypus in naſo introierit, braſſicam erraticam aridam tritam in malum coniicito, & ad naſum admoueto. Ita ſubducito ſuſum animam quamplurimum poteris: in triduo polypus excidet. & vbi exciderit, tamen aliquot dies idem facito, vt radices polypi perſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum vino braſsicam, ſucum exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato. cito te intelliges plus audire. Deinde petigini parce braſsicam opponito, ſanam faciet, & vlcus non faciet.

Aluum ſi voles deiicere. *158.*

ALVVM deiicere hoc modo oportet. ſi vis bene tibi deiicere, ſume tibi ollam, addito eo aquæ ſeſtarios VI. & eo addito vngulam de perna. Si vngulam non habebis, addito de perna fruſtum. P. S. quam minime pingue. vbi iam coctum incipit eſſe, eo addito braſſicæ coliculos II. betæ coliculos II. cum radice ſua, feliculæ paulum, herbæ mercurialis nõ multum, mutulorum L. II. piſcem capitonem, & ſcorpionem I, cochleas VI, & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito vſque ad ſeſtarios tres iuris. oleum ne addideris. indidem ſume tibi ſeſtarium vnum tepidum. adde vini coi cyathum vnum. bibe, interquieſce. deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabis te bene. Et ſi voles inſuper vinum coum mixtum bibere, licebit bibas. Ex iis tot rebus, quod ſcriptum eſt, vnum, quod eorum vis, aluum deiicere poteſt. Verũ ea re tot res ſunt, vti bene deiicias, & ſuaue eſt.

Intertrigini, ſi via ibis, remedium. *159.*

INTERTRIGINI remedium, in viam cum ibis, abſinthii pontici ſurculum ſub anulo habeto.

Luxum vt excantes. *160.*

LVXVM ſiquod eſt, hac cantione ſanum fiet. harundinem prende tibi viridem P. IIII, aut V. longam. Mediam diffinde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio. S. F. motas væta daries dardaries aſtataries diſſunapiter, vſque dum coeant. Ferrum inſuper iactato. vbi coierint, & altera alteram tetigerit: id manu prende, & dextra ſiniſtra præcide. Ad luxum, aut ad fracturam alliga, ſanum fiet, & tamen quotidie cantato in alio, S. F. vel luxato. Vel hoc modo, huat hanat huat iſta piſta ſiſta, domiabo damnauſtra, & luxato. Vel hoc modo, huat haut haut iſta ſis tar ſis ardannabou dunnauſtra.

Aſparagus quomodo ſeratur. 161.

Locvm ſubigere oportet bene, qui habeat humorem,aut loco craſſo: vbi erit ſubactus, areas facito,vt poſſis dextra ſiniſtraque ſarire,runcare,ne calcetur. Cum areas deformabis, interuallum facito inter eas ſemipedem latũ in omnes partes. Deinde ſerito. Ad lineã palo grana bina aut terna demittito. Et eodem palo cauum terra operito. Deinde ſupra areas ſtercus ſpargito,bene ſerito. Secundum æquinoctium vernum, vbi erit natum, herbas crebro purgato, cauetoque ne aſparagus vna cum herba vellatur. Quo anno ſeueris, ſubſtramentis per hiemem operito,ne peruratur.Deinde primo vere aperito, ſarito,runcatoque. Poſt annum tertium, quam ſeueris, incẽdito vere primo. Deinde ne ante ſarueris,quam aſparagus natus erit, ne in ſariendo radices lædas. Tertio,aut quarto anno aſparagum vellito ab radice. Nam ſi defringes, ſtirpes fient, & intermorientur. Vſque licebit vellas, donicum in ſemen videris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris ſemen,incendito,& cum cœperit aſparagus naſci, ſarito, & ſtercorato. Poſt annos viii, aut ix, cum iam eſt vetus, digerito, & in quo loco poſiturus eris, terram bene ſubigito, & ſtercorato. Deinde foſſulas facito, qua radices aſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi. vellito, ſic circumfodito,vt facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Stercus ouillũ quamplurimũ fac ingeras: id eſt optimum ad eam rem. aliud ſtercus herbas creat.

Salſura pernarum, ofella Puteolana. 162.

Pernas ſallire ſic oportet,in dolio, aut in ſeria. Cum pernas emeris, vngulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſingulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Deinde alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito; vbi iam omnes compoſueris, ſale inſuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies v, in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tum ſummæ fuerint, imas facito. Eodemque modo obruito,&componito. Poſt diem omnino duodecimum pernas eximito,& ſalem omnem detergeto, & ſuſpendito in vento biduum. Die tertio extergeto ſpongia bene,perunguito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio die demito. Perunguito oleo & aceto commixto: ſuſpendito in carnario. nec tinea,nec vermes tangent.

M. TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM DE AGRICVLTVRA LIBER I.

Qui Græci de agricultura ſcripſerint. *Caput 1.*

OTIVM ſi eſſem conſecutus, Fundania, commodius tibi hæc ſcriberem, quæ nunc, vt potero, exponam, cogitans eſſe properandum, quod (vt dicitur) ſi eſt homo bulla, eo magis ſenex. annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinas colligam ante quam proficiſcar e vita. Quare, quoniam emiſti fundum quem bene colendo, fructuoſum conficere velis, meque vt id mihi habeam curare roges, experiar. & non ſolum, vt ipſe quoad viuam quid fieri oporteat vt te moneam, ſed etiam poſt mortem. Neque patiar Sibyllam non ſolum ceciniſſe, quæ, dum viueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quæ cũ periſſet ipſa, & id etiam ignotiſſimis quoque hominibus, ad cuius libros tot annis poſt publice ſolemus redire, cum deſideramus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento, me, nedum viuo quidem, neceſſariis meis quod proſit facere. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſiqua in re quæres, quemadmodum quidque te in colendo oporteat facere. Et quoniam (vt aiunt) Dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos; nec, vt Homerus, & Ennius, Muſas, ſed XII. deos conſentis: neque tamen eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratæ ſtant, ſex mares, & fœminæ totidem, ſed illos XII. deos, qui maxime agricolarum duces ſunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ cælo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. itaque quod ij parentes, magni dicuntur, Iuppiter pater appellatur, Tellus terra mater. Secundo Solem & Lunam, quorum tempora obſeruantur, cũ quædam ſeruntur & conduntur. Tertio Cererem & Liberũ, quod horum fructus maxime neceſſarii ad victum. Ab his enim cibus & potio venit e fundo. Quarto Robigũ ac Floram, quibus propitiis, neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempeſtiue florent. Itaq; publicæ Robigo

feriæ robigalia; Floræ, ludi floralia inſtituti. Item aduenerор Mineruam & Venerem, quarum vnius procuratio olīueti, alterius hortorum, quo nomine ruſtica vinalia inſtituta. Nec non etiam precor Lympham, ac Bonum euentum, qnoniam ſine aqua omnis arida ac miſera agricultura, ſine ſucceſſu ac bono euentu, fruſtratio eſt, non cultura. Iis igitur deis ad venerationem aduocatis, ego referam ſermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris. in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo a quibus ſcriptoribus reperias, & Græcis, & noſtris. Qui Græce ſcripſerũt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta. Hi ſunt, quos tu habere in conſilio poteris, cum quid conſulere voles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor: de philoſophis, Democritus phyſicus, Xenophon Socraticus, Ariſtoteles & Theophraſtus peripatetici, Archytas pythagoreus, item Amphilochus athenienſis, Anaxipolis thaſius, Apollodorus lemnius, Ariſtophanes maleotes, Antigonus cymæus, Agathocles chius, Apollonius pergameneus, Ariſtandrus athenienſis, Bacchius mileſius, Bion ſoleus, Chæreſteus & Chęreas athenienſes, Diodorus priennæus, Dion colophonius, Diophanes nicenſis, Epigenes rhodius, Euagon thaſius, Euphranii duo, vnus athenienſis, alter amphipolites, Aegeſias maronites, Menandri duo, vnus priennæus, alter heracleotes, Niceſius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorum quæ fuerit patria non accepi, ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius, Euphiton, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilus. Hi, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt. eaſdem res etiam quidam verſibus, vt Heſiodus aſcræus, Menecrates epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præteriit pœnica lingua, quod res diſperſas comprehendit libris XXIIX. quos Caſsius Dionyſius vticenſis, vertit libris XX. ac Græca lingua Sextilio prætori miſit: in quæ volumina de Græcis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum VIII. Hoſce ipſos vtiliter ad VI. libros redegit Diophanes in Bithynia, & miſit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionibus. Hoc libro circunciſis rebus; quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaque prius oſtendam, quæ ſecerni oporteat ab ea., Tum de his

rebus

rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quæ ipſe in meis fundis colendo animaduerti. & quæ legi, & quæ a peritis audii.

Quæ diiungenda ſint ab agricultura. 2.

SEMENTIVIS feriis in ædem Telluris veneram rogatus ab æditimo, vt dicere didicimus a patribus noſtris: vt corrigimur a recentibus vrbanis, ab æditu o. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, & C. Agrium equitem R. ſocraticum, & P. Agraſium publicanum, ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid vos hic, inquam, num feriæ ſementiuæ otioſos huc adduxerunt, vt patres, & auos ſolebant noſtros? Nos vero (inquit Agrius) vt arbitror, eadem cauſa, quæ te, rogatio æditimi. Itaq; ſi ita eſt, vt annuis, morere oportet nobiſcum, dum ille reuertatur. Nam acceiſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, nondũ rediit, & nos, vt expectaremus ſe, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbiũ, quod eſt, Romanus ſedẽdo vincit, vſurpemus, dum ille venit? Sane, inquit Agrius, & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſsimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cũ cõſediſſemus, Agraſius, Vos, qui multas perambulaſtis terras, ecquam cultiorem Italia vidiſtis, inquit? Ego vero, Agrius, nullam arbitror eſſe, quæ tam tota ſit culta. Primum cum orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maxime ſecundum naturam ad meridiem verſus, & ad ſeptentriones. Et ſine dubio quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt, quam meridiana: & quæ ſalubriora, illa fructuoſiora, dicendum magis eam fuiſſe opportunam ad colendum quam Aſiam, ibique Italiam. primum quod eſt in Europa: ſecundo, quod hæc temperatior pars eſt, quam interior. nam intus pene ſempiternæ hyemes. Neque mirum, quod ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, & inter cardinem cæli, vbi ſol etiam ſex menſibus continuis non videtur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt propter mare congelatum. Fundanius, Em ibi tu quicquam naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum enim eſt illud Pacuuii, Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo vapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, vbi nox & dies modice redit, & abit, tamen æſtiuo die, ſi non diffinderem meo inſititio ſomno meridie, viuere non poſſem

illic in ſemeſtri die, aut nocte, quemadmodum quicquam fe-ri, aut aleſcere, aut meti poſſit? Contra quid in Italia vtenſile non modo non naſcitur, ſed etiam non egregium fit? quod far conferam campano? quod triticum appulo? quod vinum falerno? quod oleum venafro? Non arboribus conſita Italia eſt, vt tota pomarium videatur? An Phrygia magis vitibus coo-perta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, quam hæc? aut Argos, quod idem poeta πολύπυρον. in qua terra iugerum v-num denos, & quinos denos culleos fert vini, quot quædam in Italia regiones? An non M. Cato ſcribit in libro Originum ſic? ager gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus eſt vltra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in ſingula iugera dena cullea vini fiunt. Nonne item in agro fa-uentino, a quo ibi tricenariæ appellantur vites, quod iuge-rum tricenas amphoras reddat? Simul aſpicit me, Certe, in-quit, L. Martius præfectus fabrum tuus in fundo ſuo Fauen-tiæ hanc multitudinem dicebat ſuas reddere vites. Duo in primis ſpectaſſe videntur Italici homines colendo, poſſentne fructus pro impenſa ac labore redire, & vtrum ſaluber locus eſſet an non; quorum ſi alterutrum decollat, & nihilominus quis vult colere, mente eſt captus, atque ad agnatos & genti-les eſt deducendus. Nemo enim ſanus debet velle impenſam ac ſumptum facere in culturam, ſi videt non poſſe refici. Nec ſi poteſt reficere fructus, ſi videt eos fore, vt peſtilentia diſ-pereant. Sed opinor qui hæc commodius oſtendere poſſint, adſunt. Nam C. Licinium Stolonem, & Cn. Tremelium Scrofam video venire, vnum cuius maiores de modo agri le-gem tulerunt. Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus D. iu-gera habere ciuem R. & qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat ſtolo, quod effodiebat circum arbo-res, e radicibus, quæ naſcerentur e ſolo, quos ſtolones ap-pellabant. eiusdem gentis C. Licinius tribunus pleb. cum eſſet poſt reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiundas in ſeptem iugera forenſia, e comitio edu-xit. Alterum collegam tuum, XX vir qui fuit, ad agros di-uidundos campanos, video huc venire Cn. Tremelium Scro-fam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agricultura romanus peritiſſimus exiſtimatur. An non iure inquam? Fū-di enim eius propter culturam iucundiore ſpectaculo ſunt multis, quam regie polita ædificia aliorum, cū huius ſpectatū

veniant

veniant villas, non vt apud Lucullum, vt videant pinacothecas, ſed oporothecas. Huiuſce inquam pomaria ſumma ſacra via, vbi poma veneunt, contra auream imaginem. Illi interea, ad nos. Et Stolo, Num cœna comeſa inquit venimus? nam non L. videmus Fundilium, qui nos aduocauit. Bono animo eſte inquit Agrius: Nam non modo ouum illud ſublatum eſt, quod ludis circenſibus nouiſſimi curriculi finem facit quadrigis, ſed ne illud quidem ouum vidimus, quod in ceriali pompa ſolet eſſe primum. Itaque dum id nobiſcum vna videatis, ac venit æditimus, docete nos agricultura quam ſummam habeat, vtilitatemne, an voluptatem, an vtrunque. ad te enim rudem eſſe agriculturæ nunc, olim ad Stolonem fuiſſe dicunt, Scrofa. Prius inquit diſcernendum, vtrum quæ ſerantur in agro ea ſola ſint in cultura, an etiam quæ inducantur in rura, vt oues, & armenta. Video enim qui de agricultura ſcripſerunt, & Pœnice, & Græce, & Latine, latius vagatos, quam oportuerit. Ego vero, inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius feciſſe quoſdam, qui minore pomerio finierunt, excluſis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. quare tota paſtio, quæ cõiungitur a pleriſq; cum agricultura, magis ad paſtorem, quam ad agricolam pertinere videtur. Quocirca principes, qui vtrique rei præponuntur, vocabulis quoque ſunt diuerſi, quod vnus vocatur vilicus, alter magiſter pecoris. Vilicus agri colendi cauſa conſtitutus, atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur, cum veneunt. A quo ruſtici etiam nunc quoque viam, veam appellant, propter vecturas: & vellam non villam, quo vehunt, & vnde vehunt. Item dicuntur, qui vecturis viuunt, vellaturam facere. Certe, inquit Fundanius, aliud paſtio, & aliud agricultura, ſed affinis. Et vt dextera tibia alia, quã ſiniſtra, ita vt tamen ſit quodammodo coniuncta, quod eſt altera eiuſdem carminis modorum incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adiicias, inquam, paſtorum vitam eſſe incentiuam, agricolarum ſuccentiuam auctore doctiſſimo homine Dicæarcho, qui Græciæ vita qualis fuerit, ab initio nobis ita oſtendit, vt ſuperioribus temporibus fuiſſe doceat, cum homines paſtoritiam vitam agerent, neque ſcirent etiam arare terram, aut ſerere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca & ſuccinit paſtorali, quod eſt inferior, vt tibia ſiniſtra a dextra foraminibus. Agrius, Tu, inquit, tibicen non ſolum adimis

domino pecus, ſed etiam ſeruis peculium, quibus domini dāt, vt paſcant, atque etiam leges colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſureulario ne capra natū paſcat, quas etiam aſtrologia in cælum recepit, non longe ab Tauro. Cui Fundanius, Vide, inquit, ne agri iſtuc ſit ab hoc, cum in legibus etiam ſcribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ ſunt inimicæ, ac veneno, vt iſtæ, quas dixiſti, capræ. eæ enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, non minimum vites, atque oleas. Itaque propterea inſtitutum diuerſa de cauſa, vt ex caprino genere ad alii dei aram hoſtia adduceretur, ad alii non ſacrificaretur, cum ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. Sic factum, vt Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde vt capite darent pœnas. Contra, vt Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam, quam læſerit, fieri dicunt ſterilem. Eius enim ſaliuam eſſe fructuis venenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam ſemel ad neceſſarium ſacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, a capra tangi poſſit. Nec vllæ, inquam, pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrū operæ, quo cultior ſit, adiuuare, vt eæ, quæ iunctę arare poſſunt. Agraſius, Si iſtuc ita eſt, inquit, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic, inquit Agrius, venalium greges dicemus agriculturam eſſe, ſi propter iſtam rem habendum ſtatuerimus. Sed error hinc, quod pecus in agro eſſe poteſt, & fructus non in agro ferre. quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliæ diuerſę ab agro erunt aſſumendę: vt ſi habeas plures in fundo textores, atque inſtitutos hiſtonas, ſic alios artifices. Scrofa, Diiungamus igitur, inquit, paſtionem a cultura, & ſi quis quid vult aliud. Anne ego, inquam, ſequar Saſernarum patris & filii libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, quā argenti fodinas, aut alia & alia metalla, quæ ſine dubio in aliquo agro fiunt? Sed vt neque lapicidinæ, neque arenariæ ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ. neque ideo non in quo agro idoneæ poſſunt eſſe, non exercendæ, atque ex eis capiundi fructus, vt etiam ſi ager, ſecundum viam, & opportunus viatoribus locus, ædificandę tabernę diuerſoriæ, quæ tamen quanuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturę partes. Non enim ſi quis propter agrum, aut etiam in agro profectus

profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, ſed id modo, quod ex ſatione terra ſit natum ad fruendum. Suſcipit Stolo, Tu inquit inuides tanto ſcriptori, & obſtrigillandi cauſa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, prętermittas, quæ ad agriculturam vehementer pertineant. Cum ſubriſiſſet Scrofa, quod non ignorabat libros, & deſpiciebat, & Agraſius ſe ſcire modo putaret, ac Stolonem rogaſſet, vt diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his verbis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamque infundito quo voles, nulli accedent. vel fel bubulum cum aceto mixtum, vnguito lectum. Fundanius aſpicit ad Scrofam, Et tamen verum dicit, inquit, hic, vt hoc ſcripſerit in agricultura. Ille, Tam hercle, quam hoc, ſiquem glabrum facere velis, quod iubet, ranam luridam coniicere in aquam, vſquequo ad tertiam partem decoxeris, eoque vnguere corpus. Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanii valetudinem, & in eo libro eſt, ſatius dicam: nam huiuſce pedes ſolent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic ſodes, inquit Fundanius: nam malo de meis pedibus audire, quam quemadmodum pedes betaceos ſeri oporteat. Stolo ſubridens, Dicam, inquit, eiſdem, quibus ille verbis ſcripſit, vel Tarquennam audiui; Cum homini pedes dolere cœpiſſent, qui tui meminiſſet, ei mederi poſſe. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra peſtem teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terram tangere, deſpuere, ieiunum cantare. Multa inquam item alia miracula apud Saſernas inuenies, quæ omnia ſunt diuerſa ab agricultura, & ideo repudianda. quaſi vero, inquam, non apud cæteros quoque ſcriptores, talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia vt hæc? quemadmodum placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas ſallire. Illud nō dicis, inquit Agrius, quod ſcribit, ſi velis in conuiuio multum bibere, cænareque libenter, ante eſſe oportet braſſicam crudam ex aceto, & poſt, aliqua folia v.

Artem eſſe agriculturam. 3.

IGITVR, inquit Agraſius, quæ diiungenda eſſent a cultura cuiuſmodi ſint, quoniam diſcretum, de iis rebus dicendū, quæ ſcientia ſit, & quid in colendo nos docet, ars an ſit, an quid

aliud, & a quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cùm aſpexiſſet Scrofam, Tu, inquit, & ætate, & honore, & ſcientia quod præſtas, dicere debes. Ille non grauatus, Primū, inquit, non modo eſt ars, ſed etiam neceſſaria ac magna. eaque eſt ſcientia, quæ docet, quæ ſint in quoquo agro ſerunda ac faciunda, quæque terra maximos perpetuo reddat fructus.

Agricultura quod ſit initium, & quis finis. 4.

Eivs principia ſunt eadem, quæ mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima, & ſol. Hæc enim cognoſcenda prius, quam iacias ſemina, quod initium fructuū oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad vtilitatem & voluptatem. Vtilitas quærit fructum, voluptas delectationē. Priores partes agit, quod vtile eſt, quam quod delectat, necnō ea quę faciunt cultura honeſtiorem agrū: pleraque nō ſolum fructuoſiorem eundem faciunt, vt cum in ordinem ſunt conſita arbuſta atque olíueta, ſed etiam vendibiliorem, atque adiiciunt ad fundi pretium. nemo enim eadem vtilitate nō formoſius quod eſt, emere mauult pluris, quam ſi eſt fructuoſus turpis. Vtiliſſimus autem is ager qui ſalubrior eſt, quam alii, quod ibi fructus certus. contra quod in peſtilenti, calamitas, quanuis in feraci agro, colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim vbi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus eſt incertus, ſed etiam colentium vita. Quare vbi ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt, atque alea domini vitæ, ac rei familiaris. Nec hæc non diminuitur ſcientia. ita enim ſalubritas, quæ ducitur e cælo ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturę: vt tamen multum ſit in nobis, quod grauiora quæ ſunt, ea diligentia leuiora facere poſſumus. Etenim ſi propter terram aut aquam, odoremue, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cæli regionem ager calidior ſit, aut ventus non bonus flet: hæc vitia emendari ſolent domini ſcientia ac ſumptu; quod permagni intereſt, vbi ſint poſitæ villæ, quantæ ſint, quo ſpectent, porticib. oſtiis ac feneſtris. An nō ille Hippocrates medicus in magna peſtilentia, non vnum agrum, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illum voco ad teſtimonium? Non hic Varro noſter, cum Corcyræ eſſet exercitus ac claſſis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis ac funeribus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaque permutata, cæteraque eius generis diligentia, ſuos comites, ac familiam, incolumes reduxit?

Quot

Quot partes habeat diſciplina culturæ agri. 5.

SED quoniam agriculturæ, quod eſſet initium & finis dixi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, vt ſit videndum. Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego libros Theophraſti complures, qui inſcribuntur, φυτῶν ἱστορίας, & alteri φυτικῶν αἰτιῶν. Stolo, Iſti, inquit, libri non tam idonei iis qui agrum colere volunt, quam qui ſcholas philoſophorum. neque eo dico, quod non habeant & vtilia, & cōmunia quædam. quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scropha, Agriculturę, inquit, quatuor ſunt partes ſummæ: e queis prima cognitio fundi, ſolum, parteſque eius quales ſint. ſecunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe culturæ cauſa. tertia, quæ in eo prędio colendi cauſa ſint faciunda. quarta, quo quicque tempore in eo fundo fieri conueniat. De his quatuor generibus ſingulæ minimum in binas diuiduntur ſpecies. quod habet prima ea, quæ ad ſolum pertinent terrę, & quę ad villas, & ſtabula. ſecunda pars quæ moueātur, atque in fundo debeant eſſe culturę cauſa, eſt item bipartita: de hominibus, per quos colendum, & de reliquo inſtrumento. tertia pars quæ de rebus, diuiditur: quę ad quanque rem ſint pręparanda, & vbi quæque faciunda. quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circumitum annuum ſint referenda, & quæ ad Lunæ menſtruū curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis.

De ſolo fundi quæ ſint videnda. 6.

IGITVR primum de ſolo fundi videndum hæc quatuor, Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quantus, quam per ſe tutus. Formæ cum duo genera ſint, vna quam natura dat: altera quam ſationes imponunt: prior, quod alius ager bene natus, alius male: poſterior, quod alius fundus bene conſitus eſt, alius male: dicā prius de naturali. Igitur cum tria genera ſint a ſpecie ſimplicia agrorum, campeſtre, collinum, & mōtanum, eſt ex iis tribus quartum, vt in eo fundo, in quo hæc duo vel tria ſunt, vt multis locis licet videri. E quibus tribus faſtigiis ſimplicibus, ſine dubio infimis alia cultura aptior, quam ſummis, quod hęc calidiora quam ſumma: ſic collinis, quod ea tepidiora quam infima, aut ſumma. Hæc apparent magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia cum ſunt. Itaque vbi lati campi, ibi magis æſtus. Et eo in Apulia loca calidiora ac grauiora. Et vbi montana, vt in Veſuuio, quod leuiora, & ideo

ſalubriora. Qui colunt deorſum, magis æſtate laborant: qui ſurſum, magis hieme: verno tempore in campeſtribus maturius eadem illa feruntur, quam in ſuperioribus: & celerius hic, quam illic coguntur. necnon ſurſum, quam deorſum tardius feruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora naſcuntur ac firmiora, propter frigus, vt abietes ac ſappini. Hic, quod tepidiora, populi ac ſalices: ſurſum fertiliora, vt arbutus ac quercus: deorſum, vt nuces Græcæ ac mariſcæ fici. In collibus humilibus ſocietas maior cum campeſtri fructu, quam cum montano: in altis contra. Propter hæc tria faſtigia formæ, diſcrimina quædam fiunt ſationum, quod ſegetes meliores exiſtimãtur eſſe campeſtres, vineæ collinæ, ſyluæ montanæ: plerunque hiberna iis eſſe meliora, qui colunt campeſtria, quod tunc prata ibi herboſa, putatio arborum tolerabilior. Contra æſtiua montanis locis commodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret: ac cultura arborum aptior, quod tum illic frigidior aer. Campeſter locus is melior, qui totus æquabiliter in vnam partem vergit, quam is qui eſt ad libellam æquus, quod is, cum aquę non habent delapſum, fieri ſolet vliginoſus. eo magis ſiquis eſt inæquabilis, eo deterior, quod fit proptet lacunas aquoſus. Hæc atque huiuſcemodi tria faſtigia agri ad colẽdum diſpariliter habent momentum.

Qui ſit ager optimus, & quis ab eo proximus, & qui deinceps 7.

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato videtur dicere, cum ſcribit optimum agrum eſſe, qui ſub radice mõtis ſitus ſit, & ſpectet ad meridianam cæli partem. Subiicit Scrofa, De formæ cultura hoc dico, quæ ſpecie fiant venuſtiora, ſequi, vt maiore quoque fructu ſint: vt qui habent arbuſta, ſi ſata ſunt in quincuncem, propter ordines, atq; interualla modica. Itaque maiores noſtri ex aruo æque magno, ſed male conſito, & minus multum, & minus bonum faciebant vinum & frumentum, quod quæ ſuo quicque loco ſunt poſita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alii ab ſole, ac luna, & vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus, vt nuces integras, quas vno modio comprehendere poſſis, quod putamina ſuo loco quæque habet natura compoſita, cum eaſdem ſi fregeris, vix ſeſquimodio concipere poſſis. Præterea quæ arbores in ordinem ſatæ ſunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus ſol ac luna coquunt. quo fit,

vt vuæ

vt vuæ & oleæ plures naſcantur,& vt celerius coquantur.quas res duas ſequuntur altera illa duo, vt plus reddant muſti & olei,& pretii pluris. Sequitur ſecũndum illud, quali terra ſolũ ſit fundi, a qua parte vel maxime bonus, aut non bonus appelletur. Refert enim,quæ res in eo ſeri naſcique, & cuiuſmodi poſſint. Non enim eadem omnia in eodem agro recte poſſunt. Nam vt alius eſt ad vitem appoſitus, alius ad frumentũ, ſic de cæteris alius ad aliam rem. Itaque Cretæ ad Cortyniam dicitur platanus eſſe, quę folia hieme non amittat. Itemque in Cypro,vt Theophraſtus ait, vna. Itẽ Sybari qui nunc Thurii dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quæ eſt in oppidi conſpectu. Item contra atque apud nos fieri ad Elephantinen, vt neque ficus neque vites amittant folia. Propter eandem cauſam multa ſunt bifera, vt vites apud mare Smyrnæ: malus bifera, vt in agro Conſentino. Idem oſtendit, quod in locis feris plura ferunt: in iis quæ ſunt culta, meliora. eadem de cauſa ſunt, quæ non poſſunt viuere niſi in loco aquoſo, aut etiam aqua: & id diſcriminatim, vt alia in lacubus, vt arundines in Reatino; alia in fluminibus, vt in Epeiro arbores alni; alia in mari, vt ſcribit Theophraſtus, palmas & ſquillas. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones acceſſi, vbi nec vitis, nec olea, nec poma naſcerentur, vbi agros ſtercorarent candida foſſicia creta: vbi ſalem nec foſſicium, nec maritimum haberent, ſed ex quibuſdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo vterentur. Stolo, Cato quidem,inquit, gradatim præponens,alium alio agrum meliorem dicit eſſe in nouem diſcriminibus,quod ſit primus, vbi vineæ poſſint eſſe bono vino & multo. ſecundus, vbi hortus irriguus. tertius, vbi ſalicta.quartus, vbi oliueta. quintus, vbi pratum.ſextus, vbi campus frumentarius. ſeptimus, vbi cædua ſilua. octauus, vbi arbuſtum. nonus, vbi glandaria ſilua. Scrofa, Scio, inquit, ſcribere illum, ſed de hoc non conſentiũt omnes, quod alii dãt primatum bonis pratis, vt ego quoque: a quo antiqui prata parata appellarunt. Cæſar Vopiſcus ædilicius, cauſam cum ageret apud Cenſores, campos Roſeæ Italię dixit eſſe ſumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam.

De vineis. 8.

CONTRA vineam ſunt qui putent ſumptu fructum deuorare. Refert,inquã, quod genus vineæ ſit, quod ſunt multæ

ſpecies eius. alię enim humiles ac ſine ridicis, vt in Hiſpania: aliæ ſublimes, vt quæ appellantur iugatæ, vt pleræque in Italia. quarum nomina duo pedamēta, & iuga. quibus ſtat rectis vinea, dicuntur pedamenta. quæ tranſuerſa iunguntur, iuga: ab eo quoque vineæ iugatæ. Iugorum genera fere quatuor, pertica, arundo, reſtes, vites. pertica, vt in Falerno. arundo, vt in Arpino. reſtes, vt in Brundiſino. vites, vt in Mediolanenſi. Iugationis ſpecies duæ, vna directa, vt in agro Canuſino: altera compluuiata in longitudinem & latitudinem iugata, vt in Italia pleræque. Hæc vbi domo naſcuntur, vinea non metuit ſumptum; vbi multa ex propinqua villa, non valde. Primum genus quod dixi, maxime quęrit ſalicta. ſecundum, arundineta. tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam. quartum arbuſta, vbi traduces poſſint fieri vitium, vt Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas vocant opulos: Canuſini in harundulatione in ficis. Pedamentum item fere quatuor generum. vnum robuſtum, quod optimum ſolet afferri in vineā e quercu ac iunipero, & vocatur ridica. alterum palus e pertica, melior e dura, quod diuturnior: quem cum infimum terra voluit, puter euertitur, & fit ſolum ſummum. tertium quod horum inopiæ ſubſidio miſit arundinetum. inde enim aliquot colligatas libris dimittunt in tubulos fictiles, cum fundo pertuſo, quos cuſpides appellant, qua humor aduenticius tranſire poſſit. quartum eſt pedamentum natiuum eius generis, vbi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quos traduces quidam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorum, qua boues iuncti arare poſſint. Ea minus ſumptuoſa vinea, quæ ſine iugo miniſtrat acratophoro vinum. Huius genera duo, vnum, in quo terra cubilia præbet vuis, vt in Aſia multis locis, quæ ſæpe vulpibus & hominibus fit communis. nec non ſi parit humus mures, minor fit vindemia: niſi totas vineas oppleris muſcipulis, quod in inſula Pandataria faciunt. Alterum genus vineti, vbi ea modo remouetur a terra vitis, quæ oſtendit ſe afferre vuam. Sub eam, vbi naſcitur vua, ſubiiciuntur circiter bipedales e ſurculis furcillæ, ne vindemia pereat, & vindemia facta denique diſcat pendere in palmam, aut funiculo, aut vinctu, quod antiqui vocabant ceſtum. Ibi dominus ſimul ac vidit occipitium vindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, vt ſine ſumptu earum opera altero anno vti poſſit. Hac conſuetudine in Italia vtuntur Reatini. Hæc

ideo

ideo varietas maxime, quod terra cuiuſmodi ſit, refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quod in partu, & alimonio vinum non vt in calice quærit aquam, ſed ſolem. itaque ideo (vt arbitror) primum e vinea in arbores aſcendit vitis.

De modis agrorum. 9.

TERRAM, inquã, cuiuſmodi ſit refert, & ad quam rem bona, aut nõ bona ſit. ea tribus modis dicitur, cõmuni, proprio & mixto. Communi, vt cum dicimus orbẽ terrę, & terram Italiã, aut quam aliã. in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis ſunt in nominãdo cõprehenſa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio vocabulo, neq: cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra quę eſt mixta in qua ſeri poteſt quid, & naſci, vt argilloſa, aut lapidoſa. ſic aliç, cum in hac ſpecies nõ minus ſint multæ, quam in illa cõmuni propter admixtiones. in illa enim, cum ſit diſſimili vi ac poteſtate, partes permultæ, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, ſabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glarea, carbunculus, id eſt, quæ ſole perferue ita fit, vt radices ſatorum comburat. Ab iis, quæ proprio nomine dicitur terra, cum eſt admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretoſa, aut glareoſa, & ſic ab aliis generum diſcriminibus mixta, & vti horum varietates, ita genera hæc, vt præterea ſubtiliora ſint alia. nam minimum in ſingula ſacies terna, quod alia terra eſt valde lapidoſa, alia mediocriter, alia prope pura. Sic de aliis generibus reliquis admixtę terræ tres gradus aſcendunt eoſdem. Præterea hæ ipſæ ternæ ſpecies ternas in ſe habent alias, quod partim ſunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hęc diſcrimina pertinent ad fructus vehementer. Itaque periti in loco humidiore far adoreũ potius ſerunt, quam triticum. contra in aridiore hordeum potius, quam far. in mediocri vtrunque. Præterea etiam diſcrimina omnium horum generum ſubtiliora alia, vt in ſabuloſa terra, quod ibi refert, ſabulo albus ſit, an rubicundus: quod ſubalbus ad ſerendos ſurculos alienus, contra rubicundior appoſitus. Sic magna tria diſcrimina terræ, quod refert vtrum ſit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturã pinguis fœcundior ad multa, macra contra.* Itaque in iis, vt in Pupinia, neque arbores prolixas, neque vites feraces neque ſtramenta videre craſſa poſſis, neque ficum mariſcam, & arbores pleraſq;, ac prata retorrida, & muſcoſa. Contra in agro pingui, vt in Hetruria, licet videre

ſegetes fructuoſas, ac reſtibiles, & arbores prolixas, & omnia ſine muſco. In mediocri autem terra, vt in Tiburti, quod propius accedit, vt non ſit macra, quam vt ſit ieiuna, eo ad omnes res commodior, quam ſi inclinauit ad illud quod deterius. Stolo, Non male, inquit, quæ ſit idonea terra ad colendum, aut non, Diophanes bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa, aut ex iis quæ naſcuntur ex ea. ex ipſa, ſi ſit terra alba, ſi nigra, ſi leuis, quæ cum fodiatur, facile frietur, naturaque non ſit cineritia, neue vehementer denſa. Ex iis autem, quæ enata ſunt fera, ſi ſunt prolixa, atque ea quæ ex iis naſci debent, earum rerum feracia. Sed quod ſequitur, tertium illud de modis dice.

Hæredium, & Centuria, & Saltus, quare ſint his vocabulis appellata. 10.

Ille, Modos, quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. Nam in Hiſpania vlteriore metiuntur iugis, in Campania verſibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocant, quod iuncti boues vno die exarare poſſint. Verſum dicunt centum pedes quoquouerſum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus eſt pedes c x x. & longus totidem. is modus Acnua Latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur Scrupulum, id eſt, decem pedes in longitudinem & latitudinem quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubſiciuum eſſe vnciam agri, aut ſextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt: id habet ſcrupula CCLXXVIII. quantum as. Antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuiſa dicebantur viritim, quæ quod hæredem ſequerentur, Hæredium appellarunt. Hæc poſtea a centum, Centuria dicta. Centuria eſt quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa pedum ∞ ∞ D. Hæ porro quatuor centuriæ coniunctæ, vt ſint in vtranque partem binæ, appellantur in agris diuiſis viritim publice Saltus.

De villa, & aqua villa. 11.

In modo fundi non animaduerſo lapſi ſunt multi, quod alii villam minus magnam fecerunt quam modus poſtulauit, alii maiorem, cum vtrunque ſit contra rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuemur ſumptu maiore. minora cum ſunt quam poſtulat fundus, fructus ſolent diſperire. Licinius, Dubium enim non eſt, quin

cella

cella vinaria maior ſit faciunda in eo agro, vbi vineta ſint ampliora: vt horrea, ſi frumentarius ager eſt. Villam ædificãdam potiſſimum, vt intra ſepta villæ habeat aquam: ſi non, quamproxime. Primum, quę ibi ſit nata: ſecundum, quę influat perennis. Si omnino aqua non eſt viua, ciſternæ faciundæ ſub tectis, & lacus ſub dio, ex altero loco vt homines, ex altero vt pecus vti poſſit.

De loco, & in quam partem cæli villa ponenda ſit. 12.

DANDAM operam, vt potiſſimum ſub radicibus montis ſilueſtris villã ponas, vbi paſtiones ſint laxę, ita vt contra ventos, qui ſaluberrimi in agro flabunt. Quæ poſita eſt ad exortus æquinoctiales, aptiſſima, quod æſtate habet vmbram, hieme ſolem. Sin cogare ſecundum flumen ædificare, curandum ne aduerſum eum ponas. hieme enim fiet vehementer frigida, & æſtate non ſalubris. Aduertendum etiam ſiqua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quod areſcunt, creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Fundanius, Quid potero, inquit, facere, ſi iſtiuſmodi mi fundus hæreditate obuenerit, quo minus peſtilentia noceat? Iſtuc vel ego poſſum reſpondere, inquit Agrius. Vendas quot aſſibus poſſis: aut ſi nequeas, relinquas. At Scrofa, Vitandum, inquit, ne in eas partes ſpectet villa, ex quibus ventus grauior afflare ſoleat: neue in conualli caua, & vt potius in ſublimi loco ædifices. qui quod perflatur, ſi quod eſt quod aduerſarium inferatur, facilius diſcutitur. Præterea, quod ab ſole toto die illuſtratur, ſalubrior eſt, quod & beſtiolæ ſi quę prope naſcuntur & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini, ac torrentes fluuii, periculoſi illis, qui in humilibus ac cauis locis ædificia habent, & repentinæ prædonum manus, quod improuiſos facilius opprimere poſſunt. Ab hoc vtroque ſuperiora loca tutiora.

De villæ ruſticæ deſcriptione. 13.

IN villa faciunda ſtabula, ita vt bubilia ſint ibi, hieme, quæ poſſint eſſe caldiora. Fructus, vt eſt vinum, & oleum, loco plano in cellis, item vt vaſa vinaria, & olearia potius faciundum. Aridus, vt eſt faba & fœnum in tabulatis. Familia vbi verſetur prouidendum, ſi feſſi opere, aut frigore, aut calore, vbi cõmodiſſime poſſint ſe quiete recuperare. Vilici proxime ianuam cellam eſſe oportet: eumque ſcire, qui introeat

aut exeat noctu, quidue ferat: præſertim ſi oſtiarius eſt nemo. In primis culina videnda, vt ſit admota, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Faciundum etiam plauſtris, ac cætero inſtrumento omni, quibus cælum pluuium inimicum, in cohorte vt ſatis magna ſint tecta. hæc enim ſi intra clauſum in conſepto, & ſub dio, furem modo non metuunt, aduerſus tempeſtatem nocentem nō reſiſtunt. Cohortes in fundo magno duæ aptiores. vna, vt interius compluuium habeat lacum, vbi aqua ſaliat, qui intra ſtylobatas cum venit, ſit ſemipiſcina. Boues enim ex aruo æſtate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. nec minus e pabulo dum redierunt anſeres, ſues, porci. In chorte exteriore lacum eſſe oportet, vbi maceretur lupinum: item alia, quæ demiſſa in aquam ad vſum aptiora fiunt. Cohors exterior crebro operta ſtramentis ac palea, occulcata pedibus pecudum, fit miniſtra fundo, ex ea quod euehatur. Secūdum villam duo habere oportet ſterquilinia, aut vnum bifariam diuiſum. alteram enim partem ferri oportet e villa nouam, alteram veterem tolli in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum: id cum flacuit, melius. necnon ſterquilinium melius illud, cuius latera, & ſummū virgis ac fronde vindicatū ab ſole. Non enim ſucū quem quærit terra, ſolem ante exugere oportet. Itaque periti (qui poſſint) vt eo aqua influat, eo nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur ſucus. in eoque quidam ſellas familiaricas ponunt. Ædificium facere oportet, ſub quod tectum totam fundi ſubiicere poſſis meſſem, quod vocant quidam nubilarium. Id ſecundum aream faciundum, vbi triturus ſis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex vna parti apertum, & id ab area, quo & in trituram proruere facile poſſis, & ſi nubilare cœperit, inde vt rurſus celeriter reiicere. Feneſtras habere oportet ex ea parti, vnde commodiſſime perflari poſſit. Fundanius, Fructuoſior, inquit, eſt certe fundus propter ædificia, ſi potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebāt ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ ruſticæ erant maioris quam vrbanæ, quę nunc ſunt pleræque contra. illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam vinariam & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacum. quod ſæpe, vbi conditum nouum vinum, orcæ in Hiſpania feruore muſti

ruptæ,

ruptæ, neque non & dolia in Italia. item cætera vt eſſent in villa huiuſcemodi, quæ cultura quæreret, prouidebant. Nunc contra villam vrbanam quammaximam ac politiſſimam habeant, dant operam: ac cum Metelli, ac Luculli villis peſſimo publico ædificatis certant. quo hi laborant, vt ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentem, potius quam, vt antiqui, in quam partem cella vinaria, aut olearia feneſtras haberet, cum fructus in eo vinarius quærat ad dolia aera frigidiorem, ita olearia caldiorem. Item videre oportet, ſi eſt collis (niſi quid impedit) vt ibi potiſſimum ponatur villa.

De ſeptis, quæ fundi tutandi cauſa fiunt. 14.

NVNC de ſeptis, quæ tutandi cauſa fundi, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera IIII. vnum naturale, alterum agreſte, tertium militare, quartum fabrile. Horum vnumquodque ſpecies habet plures. Primum naturale ſepimentum, quod obſeri ſolet virgultis aut ſpinis, quod habet radices, ac viuæ ſepis, prætereuntis laſciui non metuet facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed non viuit. Fit aut palis ſtatutis crebris, e virgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longuriis fere binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demiſſis in terram, deinceps conſtitutis. Tertium militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger. ſed foſſa ita idonea, ſi omnem aquam, quæ e cælo venit, recipere poteſt, aut faſtigium habet, vt exeat e fundo. Agger is bonus, qui intrinſecus iunctus foſſa, aut ita arduus, vt eum tranſcendere non ſit facile. Hoc genus ſepes fieri ſecundum vias publicas ſolent, & ſecundum amnes. Ad viam ſalariam, in agro Cruſtumino videre licet locis aliquot coniunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidam vocant muros, vt in agro Reatino. Quartum fabrile ſepimentum eſt nouiſſimum, maceria. Huius fere ſpecies quatuor: quod fiunt e lapide, vt in agro Thuſculano: quod e lateribus coctilibus, vt in agro Gallico: quod e lateribus crudis, vt in agro Sabino: quod ex terra, & lapillis compoſitis in formis, vt in Hiſpania, & agro Tarentino.

De finibus tuendis. 15.

PRAETEREA ſine ſeptis fines prædii, ſationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familię rixentur cũ vicinis, ac limites ex

litibus iudicem quærant. Seruntalii circum pinos, vt habet vxor in Sabinis. alii cupreſſos, vt ego habui in Veſuuio. alii vlmos, vt multi habent in Cruſtumino: quod vbi id pote, vt ibi: quod eſt campus, nulla potior ſerenda, quod maxime fructuoſa, quod & ſuſtinet ſepem, ac colit aliquot corbulas vuarum, & frondem iucũdiſſimam miniſtrat ouibus ac bubus, ac virgas præbet ſepibus, & foco, ac furno. Scrofa, Igitur primum hæc quæ dixi, quatuor videnda agricolæ, De fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De eis quæ extra fundum commoda fiunt, aut incommoda. *16.*

RELINQVITVR altera pars, quæ eſt extra fundum. Cuius appendices vehementer pertinent ad culturam, propter affinitatem. Eius ſpecies totidem: Si vicina regio eſt infeſta. ſi quo neque fructus noſtros exportare expediat, neque inde quæ opus ſunt, apportare. tertium, ſi viæ, aut fluuii qua portentur, aut nõ ſunt, aut idonei non ſunt. quartum, ſi quid ita eſt in confinibus fundis, vt noſtris agris proſit aut noceat. e queis quatuor, quod eſt primum: refert infeſta regio ſit, necne. Multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia vicinorum, vt in Sardinia quoſdam qui ſunt prope Celiem, & in Hiſpania prope Luſitaniam, quæ vicinitatis inuectos habent idoneos, quæ ibi naſcuntur vbi vendant, & illinc inuectos opportunos ad ea quæ in fundo opus ſunt, quod propterea ſunt fructuoſa. Multi enim habent in prædiis, quibus frumentum, aut vinum, aliudue quid deſit importandum. contra, non pauci, quibus aliquid ſit exportandum. Itaque ſub vrbe colere hortos late expedit, ſic violaria, ac roſaria. Item multa, quæ vrbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, vbi non ſit quo deferri poſſit venale, non expediat colere. tertium eſt item, ſi ea oppida aut viciniæ, aut etiam diuitum copioſi agri ac villæ, vnde non care emere poſſis, quæ opus ſunt in fundum, quibuſque quæ ſuperſint venire poſſint: vt quibuſdam pedamenta, aut perticæ, aut arundo, fructuoſior fit fundus, quam ſi longe ſint importanda, nonnunquãm etiam quam ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaque in hoc genus coloni potius anniuerſarios habent vicinos, quibus imperant medicos, fullones, fabros, quam in villa ſuos habeãt: quorum nonnunquã vnius artificis mors tollit fundi fructum. quam partem latifundii diuites domeſticæ copiæ mandare ſolent. Si enim

Si enim ab fundo longius abſunt oppida aut vici, fabros parēt, quos habeant in villa. ſic cęteros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat, ac profeſtis diebus ambulet feriata potius, quam opere faciundo agrum fructuoſiorē reddat. Itaque ideo Saſernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter vilicum, & promum, & vnum quem vilicus legat. ſi quis contra exierit, ne impune abeat. ſi abierit, vt in vilicum animaduertatur. Quod potius ita pręcipiendū fuit, nequis iniuſſu vilici exierit, neque vilicus iniuſſu domini lōgius, quam vt eodem die redierit, neque id crebrius, quam opus eſſet fundo. Quarto eundem fundum fructuoſiorem faciunt vecturæ, ſi viæ ſunt, qua plauſtra agi facile poſſint: aut flumina propinqua, qua nauigari poſſit. quibus vtriſque rebus euehi atque inuehi, ad multa prędia ſcimus. Refert etiam ad fundi fructus, quemadmodum vicinus in cōfinio conſitum agrum habeat. ſi enim ad limitem quercetum habet, non poſſis recte ſecundum eam ſiluam ſerere oleam, quod vſque eo eſt contrarium natura, vt arbores non ſolum minus ferant, ſed etiam fugiant, vt introrſum in fundum ſe reclinent: vt vitis adſita ad olus facere ſolet. vt quercus, ſic iuglandes magnæ & crebræ finitimæ, fundi oram faciunt ſterilem.

Agri quibus rebus colantur. 17.

De Fundi IIII partibus, quæ cum ſolo hærent, & alteris IIII, quæ extra fundum ſunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicā agri quibus rebus colantur. quas res alii diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum, ſine quibus rebus colere non poſſunt. Alii in tres partes, inſtrumenti genus vocale, & ſemiuocale, & mutum. Vocale, in quo ſunt ſerui. Semiuocale, in quo ſunt boues. Mutū, in quo ſunt plauſtra. Omnes agri coluntur hominibus ſeruis aut liberis, aut vtriſque. Liberis, aut cum ipſi colunt, vt plerique pauperculi cum ſua progenie: aut mercenariis, cum conducticiis liberorum operis res maiores, vt vindemias, ac fœniſicia adminiſtrant: iique quos obæratos noſtri vocitarunt, & etiam nunc ſunt in Aſia, atque Ægypto, & in Illyrico cōplures. De quibus vniuerſis hoc dico: Grauia loca vtilius eſſe mercenariis colere, quam ſeruis, & in ſalubribus quoq; locis opera ruſtica maiora, vt ſunt in cōdendis fructibus vindemiæ, aut meſſis. De his cuiuſmodi eſſe oporteat, Caſſius ſcribit hęc: Operarios parandos eſſe, qui laborem ferre poſſint, ne minores annorum XXII. &

ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis, & more inſolarum e nouitiis requiſito ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia eſſe oportere neque formidoloſa, neque animoſa. Qui præſint eſſe oportere, qui literis, aliqua ſint humanitate imbuti, frugi, ætate maiore, quam operarios, quos dixi. Facilius enim his, quam minoribus natu ſunt dicto audientes. Præterea potiſſimum eos præeſſe oportet, qui periti ſint rerum ruſticarum. non ſolum enim debere imperare, ſed etiam facere, vt facientem imitentur, & vt animaduertant eum cum cauſa ſibi præeſſe, quod ſcientia præſtet & vſu. Neque illi concedendum, ita imperare, vt verberibus coherceat potius quam verbis, ſi modo idem efficere poſſis. neque eiuſdem nationis plures parandos eſſe. ex eo enim potiſſimum ſolere offenſiones domeſticas fieri. Præfectos alacriores faciundum præmiis: dandaque opera, vt habeant peculium, & coniunctas conſeruas, e quibus habeant filios. eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaque propter has cognationes epiroticæ familiæ ſunt illuſtriores ac cariores. Ad iniiciendam voluptatem his præfecturæ, honore aliquo habendi ſunt: & de operariis, qui præſtabunt aliqui, communicandum quoque cum iis, quæ faciunda ſunt opera. quod ita cum fit, minus ſe putant deſpici, atque aliquo numero haberi a domino. Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis, aut veſtitu largiore, aut remiſſione operis, cōceſſioneue, vt peculiare aliquid in fundo paſcere liceat, aut huiuſcemodi rerū aliis, vt quibus quid grauius ſit imperatum, aut animaduerſum, qui cōſolando eorum reſtituat voluntatem, ac beneuolentiam in dominum.

De numero ruſticorum, quot operis quiſque agri modus coli poſſit. 18.

De familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus ſationis, ſcribens de oliuetis, & vinetis, vt duas formulas. vnam, in qua præcipit quomodo oliuetum agri iugerū CCXL. inſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia XIII habenda, vilicum, vilicam, operarios V, bubulcos III, aſinarium I, ſubulcum I, opilionem I. Alteram formulam ſcribit de vinearum iugeribus centum, vt dicat haberi oportere hæc, XV mancipia, vilicum, vilicā, operarios X, bubulcum, aſinarium, ſubulcum. Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera VIII. hominem vnum: ea debere eum confodere

confodere diebus XLV, tametſi quaternis operis ſingula iugera poſſit. ſed relinquere ſe operas XIII, valetudini, tempeſtati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius, Florum neuter ſatis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato ſi voluit (vt debuit) vti proportione, ad maiorem fundum vel minorem adderemus, vel demeremus, extra familiam debuit dicere vilicum & vilicam. Neque enim ſi minus CCXL iugera oliueti colas, non poſſis minus vno vilico habere: nec ſi bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo duo vilici, aut tres habendi fuere. Operarii modo, & bubulci pro portione demendi, vel addendi, ad minores, maioresue modos fundorũ. hi quoque ſi ſimilis eſt ager. ſin eſt ita diſſimilis, vt totus arari non poſſit, vt ſi ſit confragoſus, atque arduus cliuis, minus multi opus ſunt boues, & bubulci. Mitto illud, quod modum, neque vnum, nec modicum propoſuit CCXL iugerum. Modius enim centuria, & ea CC iugerum, e quo quum ſexta pars ſit ea XL, quæ de CCXL demuntur, non video quemadmodum ex eius præcepto demam ſextam partem: & de XIII mancipiis nihilo magis ſi vilicum, & vilicam remouero, quemadmodum ex XI. ſextam partem demam. Quod autem ait in C iugeribus vinearum opus eſſe XV mancipia, ſiquis habebit centuriam, quæ ſit dimidium vineti, dimidiũ oliueti, ſequetur, vt duo vilicos, & duas vilicas habeat: quod eſt deridiculum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim eſt animaduertendus, & magis in hoc Saſerna probãdus, qui ait ſingula iugera quaternis operis vno operario ad conficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in Gallia ſatis fuit, non continuo idem in agro liguſtico montano. Itaque de familiæ magnitudine, & reliquo inſtrumento commodiſſime ſcies, quantum pares, ſi tria animaduerteris diligenter. In vicinitate prædia cuiuſmodi ſint, & quanta, & quot quæque hominibus colantur: & quot additis operis aut demptis melius, aut deterius habeas cultum. Biuium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam, & imitationem. Antiquiſſimi agricolæ tentando pleraque conſtituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos vtrunque facere debemus, & imitari alios, & aliter vt faciamus experientia tentare quædam: ſequentes non aleam, ſed rationem aliquam: vt ſi altius repaſtinauerimus, aut minus, quã alii, quod momẽtũ ea res habeat. vt fecerunt ii, in ſariendo iterũ, & tertio, & qui inſitiones ficulnas ex verno tempore in æſtiuum contulerunt.

Quot iugis boum quiſque agri modus coli poſſit. 19.

De reliqua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur, Saſerna ad iugera CC. arui, boũ iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis CC.XL. iugerum, boues trinos. ita fit, vt Saſerna dicat verum ad centum iugera, iugum opus eſſe, ſi Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrũ conuenire puto,& vtrunq; ad aliquem. alia enim terra facilior aut difficilior eſt alia. Terram boues proſcindere niſi magnis viribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt vomeres in aruo. Quo ſequẽdum nobis in ſingulis fundis,dum ſumus nouicii, triplici regula, ſuperioris domini inſtituto, & vicinorum, & experientia quadam. Quod addit aſinos, qui ſtercus vectent, treis, aſinum molarium, in vinea iugerum C iugum boum,aſinorum iugum,aſinum molarium: in hoc genere ſemiuocalium, adiiciendum de pecore,ea ſola, quæ agri colẽdi cauſa erunt, vt ſolent eſſe pecuaria,pauca habenda, quo facilius mancipia, quæ ſolent ſe tueri, & aſſidua eſſe poſſint. In eo numero non modo qui prata habent, vt potius oues quam ſues habeant, curant, ſed etiam qui prata non habent, quia non ſolum pratorum cauſa habere debent, ſed etiam propter ſtercus.

De bubus. 20.

Igitvr de omnibus quadrupedibus prima eſt probatio, qui idonei ſint boues, qui arandi cauſa emuntur, quos rudis, neque minoris trimos, neque maioris quadrimos parandũ. vt viribus magnis ſint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem conficiat: amplis cornibus, & nigris potius quam aliter: vt ſint lata fronte, naribus ſimis, lato pectore, craſſis coxendicibus. Hos veteranos ex campeſtribus locis emendum, non in dura ac montana: nec non, ita ſi incidit, vt ſit vitandum. Nouellos cum quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtitutas incluſerit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt manſueti, & ad domandum proni. Tum ita ſubigendum, vt minutatim aſſuefaciant, & vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim facilius domatur.& primũ in æquo loco, & ſine aratro, tum eo leui,& principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad vecturas, item inſtituendum, vt inania primum ducant plauſtra, & ſi poſſis, per vicum aut oppidum creber crepitus, ac varietas rerum conſuetudine celerrima ad vtilitatem adducit. Neq; pertinaciter,

quem

quem feceris dexterum, in eo manendum. Quod ſi alternis fit ſiniſter, fit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, vt in Campania, ibi non bubus grauibus, ſed vaccis aut aſinis quod arant, eo facilius ad aratrum leue adduci poſſunt, ad molas, & ad ea, ſi quæ ſunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alii aſellis, alii vaccis ac mulis vtuntur, exinde vt pabuli facultas eſt. nam facilius aſellus, quam vacca alitur; ſed fructuoſior hæc. In eo agricolæ hoc ſpectandum, quo faſtigio ſit fundus. in confragoſo enim ac difficili hæc valentiora parandum, & potius ea quæ plus fructum reddere poſſint, cum idem operis faciant.

De canibus. 21.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. quos conſuefacias potius noctu vigilare, & interdiu clauſos dormire. De indomitis quadrupedibus, ac pecore faciundum. Si prata ſunt in fundo, neque pecus habet, danda opera vt pabulo vendito, alienum pecus in ſuo fundo paſcat, ac ſtabulet.

Si prata ſunt in fundo, pecus non eſt, quid ſit faciendum.

De muto inſtrumento. 22.

DE reliquo inſtrumento muto, in quo ſunt corbulæ, & dolia, ſic alia, hæc præcipienda. Quæ naſci in fundo, ac fieri a domeſticis poterunt, eorum nequid ematur, vt fere ſunt, quæ ex viminibus, & materia ruſtica fiunt, vt corbes, fiſcinæ, tribula, mallei, raſtelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo, vt funes, reſtes, tegetes. Quæ e fundo ſumi non poterunt, ea ſi empta erunt potius ad vtilitatem, quam ob ſpeciem, ſumptu fructum non extenuabunt. eo magis, ſi inde empta erunt potiſſimũ, vbi ea & bona, & proxime, & viliſſimo emi poterunt. Cuius inſtrumenti varia diſcrimina ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus ſunt, ſi fines diſtant late. Itaque Stolo inquit, Propoſita magnitudine fundi, de eo genere Cato ſcribit, Oliueti iugera CCXL qui coleret, eum inſtruere ita oportere, vt faceret vaſa olearia iuga V. quæ membratim enumerat. vt ex ære ahenea, vrceos, naſſiternam: item alia. ſic e ligno, & ferro, vt ploſtra maiora tria, aratra cum vomeribus ſex, crates ſtercorarias quatuor, item alia. ſic de ferramentis quæ ſint, & quot opus ad multitudinem, vt ferreas octo, ſurcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alterã formulã inſtrumẽti fundi

vinarii fecit, in qua ſcribit, ſi ſit centum iugerum, habere oportere vaſa torcularia inſtructa trina, dolia cũ operculis culleorum octingentorum, acinaria xx, frumentaria xx. Item eiuſmodi alia, quæ minus multa quidem alii, ſed tantũ numerum culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur quotannis vendere vinum. Vetera enim quam noua, & eadem alio tempore, quam alio pluris. Item ſic de ferramentorum varietate ſcribit permulta, & genere, & multitudine qua ſint, vt falces, palas, raſtros. Sic alia quorum nonnulla genera ſpecies habẽt plures, vt falces. nam dicuntur ab eodem ſcriptore vineaticæ opus eſſe ſex, ſirpiculæ v, ſilnaticæ v, arborariæ III, & ruſtariæ x. Hic hæc. At Scrofa, inſtrumentum, & ſupellectilem ruſticam omnem oportet habere ſcriptam in vrbe & rure dominum. vilicum contra ea ruri omnia certo ſuo quæque loco ad villam debent eſſe poſita. Quæ non poſſunt eſſe ſub claui, quam maxime facere vt ſint in conſpectu oportet, eo magis ea, quæ in rariore ſunt vſu, vt quibus in vindemia vtuntur, vt corbulæ, & ſic alia. quæ enim res quotidie videntur, minus metuunt furem.

Quæ, & quo quidque loco maxime expediat ſerere. 23.

SVSCIPIT Agraſius, Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuiſione quadripartita, de fundo, & de inſtrumento, quo coli ſolet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum, inquit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur vtilis ad aliquam rem, duo conſideranda, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat ſerere. alia enim loca appoſita ſunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quę pertinent, in quo eſt ocimum, farrago, vicia, medica, cytiſum, lupinum. Neque in pingui terra omnia ſeruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea quæ non multo indigent ſuco, vt cytiſum & legumina, præter cicer, hoc enim quoque legumen, vt cætera, quæ velluntur e terra, non ſubſecantur: quæ quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quæ cibi ſunt maioris, vt holus, triticum, ſiligo, linum. Quædam etiam ſerenda non tam propter præſentem fructum, quam in annum proſpiciẽtem, quod ibi ſubſecta atque relicta terram faciunt meliorem. Itaque lupinũ cum necdum ſiliculam cepit, & nonnunquam fabalia, ſi ad ſiliquas non ita peruenit vt fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro ſtercore inarare ſolent. Nec minus

a diſcriminanda in conſerundo, quæ ſunt fructuoſa, propter voluptatem, vt quæ pomaria ac floralia appellantur. Item illa quæ ad hominum victum ac ſenſum, delectationemq; non pertinent, neque ab agri vtilitate ſunt diiuncta. Idoneus locus eligendus vbi facias ſalictum & arundinetum, ſic alia quæ humidum locum quærunt. Contra vbi ſegetes frumentarias, ibi fabam potiſſimum ſeras. Item alia, quæ arida loca ſequũtur: ſicut vmbroſis locis alia ſeras, vt corruda, quod ita petit aſparagus: & apricis, vt ibi ſeras violam, & hortos facias, quod ea ſole nutricantur. Sic alia & alio loco ſerunda, vt habeas vimina, vnde vtendo quid facias, vt ſirpeas, vallos, crates. Alio loco vt ſeras ac colas ſiluam cæduam, alio vbi aucupare. Sic vbi cannabim, linum, iuncum, ſpartum, vnde nectas bubus paleas, lineas, reſtes, funes. quædam loca eadem, alia ad ſerẽdum idonea. Nam & in recentibus pomariis deſitis ſeminibus, in ordinemque arbuſculis poſitis primis annis ante quam radices longius procedere poſſint, alii cõſerũt hortos, alii quid aliud. neq; cum conualuerunt arbores, idem faciunt, ne violent radices. Stolo, Quod ad hæc pertinet, Cato nõ male quod ſcribit de ſationibus, Ager craſſus & lætus, ſi ſit ſine arboribus, eũ agrũ frumentarium fieri oportere. idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanos, milium, panicum.

Olea in quali agro ſerenda ſit. 24.

In agro craſſo & calido oleam cõditaneam, radium maiorem, ſallentinam, orchitem, poſeam, ſergianam, colminiã, albicerem: quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eam maxime ſerere. Agrum oliueto conſerundo, niſi qui in ventum fauonium ſpectet, & ſoli oſtentus ſit, alium bonum nullum eſſe. Qui ager frigidior, & macrior ſit, ibi oleam licinianã ſeri oportere. Si in loco craſſo, aut calido poſueris, hoſtum nequam fieri, & ſerendo arborem perire, & muſcum rubrum moleſtum eſſe. Hoſtum vocant, quod ex vno facto olei reficitur. Factum dicunt, quod vno tempore conficiunt. quem alii CLX. aiunt eſſe modiorum, alii ita minus magnum, vt ad CXX. deſcendat & exinde, vt vaſa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait circum fundum vlmos & populos, vnde frons ouibus & bubus ſit, & materies, ſeri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis opus eſt, neque in quibus eſt opus, propter frondem maxime, ſine detrimento ponuntur ab ſeptentrionali plaga, quod non officiũt

ſoli. Ille adiicit ab eodem ſcriptore, Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorum ſerunda, & arundinetum. id prius bipalio verti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſeri, ibi quoque corrudam, vnde aſparagi fiant, aptam eſſe vtrique eandem fere culturam. ſalicem Græcam circum arundinetum ſeri oportere, vti ſit qui vitis alligari poſſit.

Vinea in quo agro ſerenda ſit. 25.

VINEA quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruandũ. Qui locus optimus vino ſit, & oſtentus ſoli, aminæum minuſculũ, & geminum eugeneum, helueolum minuſculũ ſeri oportere. Qui locus craſſior ſit, aut nebuloſus, ibi aminæũ maius, aut murgentinum, apicium, lucanum ſeri. Cæteras vites, & de his miſcellas maxime, in omne genus agri conuenire.

Quo loco ridica in vinea figi debeant. 26.

IN omni vinea diligenter obſeruant, vt ridica vitis ab ſeptẽtrione verſus tegatur. & ſi cupreſſos viuas pro ridicis inſerũt, alternos ordines imponunt: neque eas creſcere altius, quã ridicas patiuntur, neque propter eas adſerunt vites, quod inter ſe hæc inimica. Agrius Fundanio, Vereor, inquit, ne ante æditimus veniat huc, quam hic ad quartum actum. vindemiam enim expecto. Bono animo es, inquit Scrofa: ac fiſcinam expedi, & vrnam.

De ſolis curſu deſcripto in partes anni quatuor & octo, & quæ eis quaque parte in agro debeant fieri. 27.

ET quoniam tempora duorum generum ſunt, vnum annale, quod ſol circuitu ſuo finit: alterum menſtruum, quod luna circumiens comprehendit: prius dicam de ſole. Eius curſus annalis primum fere circiter ternis mẽſibus ad fructus eſt diuiſus in IIII partes, & idem ſubtilius ſeſquimenſibus in VIII. In quatuor, quod diuiditur in ver, & æſtatem, & autumnum, & hiemem. Vere ſtationes quædam fiunt. terram rudem proſcindere oportet. quæ ſunt ex ea enata, prius quam ex iis quid ſeminis cadat, vt ſint exradicata. & ſimul glæbis ab ſole percalefactis aptiores facere ad accipiendum imbrem, & ad opus facilores, relaxatas. neque ea minus bis arandum, ter melius. AEſtate fieri meſſes oportere. Autumno ſiccis tempeſtatibus vindemias, ac ſiluas excoli commodiſſime: tunc præcidi arbores oportere ſecundum terram. Radices autem prioribus imbribus vt effodiãtur, nequid ex his naſci poſſit. Hieme putari

putari arbores duntaxat his temporibus cum gelu cortices, & imbribus careant, & glacie.

Quot enes dies habeat quodque tempus anni deſcripti in quatuor partes. 28.

DIES primus eſt veris in Aquario, æſtatis in Tauro, autumni in Leone, hiemis in Scorpione. Cum vniuscuiusq; horum quatuor ſignorũ dies tertius & viceſimus, quatuor temporum ſit primus, efficitur vt ver dies habeat XCI, æſtas XCIV, autumnus XCI, hyems XCIX. Quæ redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi verni temporis ex a. d. VII. Id. Feb. æſtiui ex a. d. VII. Idib. Maii. autumnales ex a. d. VII. Idib. Sext. hiberni ex a. d. IV. Id. Nouemb. Subtilius diſcretis temporib. obſeruanda quædam ſunt, ea quæ in partes VIII diuiduntur. Primum a fauonio ad æquinoctium vernum dies XL. hinc ad Vergiliarum exortum dies XLIV. ab hoc ad ſolſtitium dies XLIIX. inde ad Caniculæ ſignum dies XXIX. dein ad æquinoctium autumnale dies LXVII. exin ad Vergiliarum occaſum dies XXXII. ab hoc ad brumam dies LVII. inde ad fauonium dies XLV.

Primo interuallo inter Fauonium & Æquinoctium vernum quæ fieri oporteat. 29.

IN primo interuallo inter fauonium, & æquinoctium vernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus vt ſerantur, putari in primis, circum vites ablaqueari: radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi: prata purgari: ſalicta ſeri, ſegetes ſariri. Seges dicitur, quod aratum ſatum eſt: Aruum, quod aratũ, necdum ſatum eſt. Noualis, vbi ſatum fuit ante, quam ſecunda aratione renouetur. Rurſum terram cum primum arant, proſcindere appellant: cum iterum, offringere dicunt: quod prima aratione glæbæ grandes ſolent excitari, cum iteratur, offringere vocant. tertio cum arant iacto ſemine, boues lirare dicuntur: id eſt, cum tabellis additis ad vomerem ſimul, & ſatum frumentum operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quo pluuia aqua delabatur. nonnulli poſtea, qui ſegetes non tam latas habent (vt in Appulia) id genus prædii per ſaritores occare ſolent, ſiquæ in porcis relictę grandiores ſunt glæbæ. Qua aratrum vomere lacunam ſtriam fecit, ſulcus vocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentum porricit. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

Secundo interuallo inter Vernum æquinoctium, quod eſt VIII. Kal. Apriles, & Vergiliarum exortum, qui eſt VI. Idus Maias, quæ fieri oporteat. 30.

SECVNDO interuallo inter vernum æquinoctium, & vergiliarum exortum hæc fieri: Segetes runcari, herbam e ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi. quæ ſuperiore tempore fieri oportuerit, & non ſunt abſoluta ante quam gemmas agant ac floreſcere incipiant, fieri. Quod ſi quæ folia amittere ſolent, ante frondere inceperint, ſtatim ad ſerendum idoneæ non ſunt. Oleam ſeri, interputarique oportet.

Tertio interuallo inter Vergiliarum exortum, qui eſt VI. Idus Maias ad ſolſtitiũ, quod eſt VI. Kal. Iul. quæ fieri oporteat: vbi De vineis nouellis, De pampinatione, Qualis ſit capreolus in vite, De pabulo ſecando, De irrigatione. 31.

TERTIO interuallo inter vergiliarum exortum & ſolſtitium hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, & poſtea occare, id eſt comminuere, ne ſit glæba. quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, ſed a ſciente. nam id, quam putare maius, neque in arbuſto, ſed in vinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmento coles, qui nati ſunt, de iis, qui plurimũ valent, primum, ac ſecundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentum nequeat miniſtrare ſucum. Ideo in vitiario primitus cum exit vitis, tota reſecari ſolet, vt firmiore ſarmento e terra exeat, atque in pariendis colibus vires habeat maiores. Eiuncidum enim ſarmentum propter infirmitatem ſterile, neque ex ſe poteſt eiicere vitem, quam vocant minorem flagellum, maiorem etiam vnde vuæ naſcuntur, palmam. prior litera vna mutata declinata a venti flatu, ſimiliter flabellum ac flagellum. poſterior quo ea vitis immittitur ad vuas pariendas, dicta primo videtur a pariendo parilema: exin mutatis literis, vt in multis, dici cœpta palma. Ex altera parte caprea dicta, quod parit capreolum. is eſt coliculus viteus intortus, vt cincinnus. is enim vites vt teneat, ſerpit ad locum capiundum. ex quo a capiendo capreolus dictus. Omne pabulum, primũ ocimum, farraginem, viciam, nouiſſime fœnum ſecari. Ocinum dictum a Græco verbo ὠκέως, quod valet cito. Similiter quo ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocinum, quod

citat

at aluum bubus, & ideo iis datur vt purgentur, id ex pabu-
ſegete viride ſectum anre quam genat ſiliquas. Contra, ex
gete, vbi ſara admixta ordeum & vicia, & legumina pabuli
uſa viridia. quod far ferro cæſa, farrago dicta, aut niſi quod
imum in farracia ſegete ſeri cœptum. Ea equi, & iumenta
tera verno tempore purgantur, ac ſaginantur. Vicia dicta
inciendo, quod item capreolos habet vt vitis, quibuſcum
ſum vorſum ſerpit ad ſcapum lupini, aliumue quem; vt
reat, id ſolet vincire. Si prata irrigua habebis, ſimulac fœ-
m ſuſtuleris, irrigare. In poma, quæ inſita erunt, ſiccitati-
s aquam addi quotidie. a quo, quod indigent potu, poma
ta eſſe poſſunt.

Quarto interuallo, inter ſolſtitiũ, quod eſt ex vi. Kal. Iul. in a. d. IIII. Idus Auguſtas, & Caniculam, quæ eſt ex a. d. III. Idus Auguſtas in a. d. Kal. Octobres quæ fiant: Item, de eis quæ ſeri oporteat, & quare Legumina appellentur.

32.

QVARTO interuallo inter ſolſtitium, & caniculam pleriq;
ſſem faciunt, quod frumentum dicant quindecim die-
s eſſe in vaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere,
n ſit maturum. Arationes abſolui, quæ eo fructuoſiores
nt, quo calidiore terra aratur. Cum proſcideris, offringi o-
tet, id eſt iterare, vt frangantur glæbæ. prima enim ara-
ne grandes glæbæ ex terra ſcinduntur. Serendum viciam,
tem, cicerculam, eruilam, cæteraque, quæ alii legumina,
(vt Gallicani quidam) legaria appellant, vtraque dicta a
endo, quod ea non ſecantur, ſed vellendo leguntur. Vine-
eteres iterum occare, nouellas etiam tertio, ſi ſunt etiam
glæbæ.

Quinto interuallo, inter Caniculam quæ a. d. III. Idus Auguſtas, & Æquinoctium autumnale, quod eſt a. d. v. Kal. Octobres, quæ fieri oporteat. 33.

QVINTO interuallo inter caniculam, & æquinoctium au-
nale oportet ſtramenta deſecari, & aceruos cõſtrui, aratro
ingi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari.

*exto interuallo, ab Æquinoctio autumnali ſerere oporte-
re vſq; ad brumam. medii ſunt dies XCI. nec ante æqui-
noctium neq; poſt brumam ſeri oportere. Fabam optime*

ſeri in Vergiliarum occaſu VI. Idus Nouembres. Vindemiam fieri oportere inter Æquinoctium autumnale, V. Kal. Octobres, & Vergiliarum occaſum VI. Idus Nouembres: deinde vites putari, & propagari, & ſeri poma frigidis locis vere. 34.

SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribunt oportere ſerere, vſque ad diem XCI. poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coegerit, non ſerere: quod tantum interſit, vt ante brumam ſata, ſeptimo die: quæ a bruma ſata, XL die vix exiſtant. neque ante æquinoctium incipi oportere putant. quod ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ, puteſcere ſemina ſoleant. Fabam optime ſeri in vergiliarum occaſu. Vuas autem legere, & vindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & vergiliarum occaſum. Dein vites putare incipere, & propagare, & ſerere poma. Hæc aliquot regionibus, vbi maturius frigora fiunt aſperiora, melius verno tempore.

Septimo interuallo, inter Vergiliarum occaſum V. Idus Nouembres, & brumam VIII. Kal. Ianuarias quæ fieri oporteat. 35.

SEPTIMO interuallo inter vergiliarum occaſum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum, quod iam egit radicem: roſam. ea conciditur radicitus in virgulas palmares, & obruitur. hæc eadem poſtea transfertur facta viuiradix. Violaria in fundo facere non eſt vtile, ideo quod neceſſe eſt e terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ tempeſtates abluunt, & agrum faciunt maciorem. Ab fauonio vſque ad arcturi exortum recte ſerpullũ e ſeminario transferri: quod dictum ab eo quod ſerpit. Foſſas nouas fodere, veteres tergere, vineas arbuſtumque putare, dum in XV. diebus ante & poſt brumam, vt pleraque ne facias: nec non tum aliquid recte ſeritur, vt vlmi.

Octauo interuallo, inter brumam VIII. Kal. Ianuarias, & Fauonium V. Idus Febr. quæ fieri oporteat. 36.

OCTAVO interuallo inter brumam & fauonium hæc fieri oportet. de ſegetibus, ſi qua eſt aqua, deduci: ſin ſiccitates ſunt, & terra teneritudinem habet, ſarire. vineas, arbuſtaque putare. Cũ in agris opus fieri nõ poteſt, quæ ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi, ſcripta, & poſita habere in villa oportet, maxime vt vilicus norit.

De lunaribus diebus: De altera temporum diuiſione, coniuncta cum Sole & Luna eaq; habente ſex partes. 37.

DIES, lunares quoque obſeruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod a noua luna creſcit ad plenam, & inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quod veniat ad intermeſtruum, e quo die dicitur luna eſſe extrema, & prima; a quo eum diem Athenis appellant ἕνην καὶ νέαν, τριακάδα alii. quędam faciūda in agris potius creſcente luna quam ſeneſcente. quædā contra, quæ metas vt frumenta, & cæduam ſyluam. Ego iſta etiam, inquit Agraſius, non ſolum in ouibus tondendis, ſed in meo capillo a patre acceptum ſeruo, ni decreſcente luna tondens caluus fiam. Agrius, Quemadmodum, inquit, luna quadripartita? & quid ea diuiſio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audiſti, inquit, octauo ianam lunam & creſcentem, & contra ſeneſcentem, & quæ creſcente luna fieri oporteret, & tamen quædam melius fieri poſt octauo ianam lunā, quam ante? & ſi quæ ſeneſcente fieri conueniret, melius quā o minus haberet ignis id aſtrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri. Stolo, Eſt altera, inquit, temporum diuiſio coniuncta quodammodo cum ſole & luna, quæ in ſex partita, quòd omnis fere fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac videt in villa dolium, ac modium, vnde ſexto prodit ad vſum. Primo præparandum, ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, ſexto promendum. Ad alia in præparando, faciendi ſcrobes, aut repaſtinandum, aut ſulcandum, vt ſi arbuſtum aut pomarium facere velis. Ad alia arandum, aut fodiendum vt ſi ſegetes inſtituas. Ad quædam bipalio vertenda terra, plus aut minus. aliæ enim radices anguſtius diffundunt, vt cupreſſi. aliæ latius, vt platani, vſque eo, vt Theophraſtus ſcribat, Athenis in Lyceo, cum etiam tunc platanus nouella eſſet, radices trium & triginta cubitorum egiſſe. Quædam ſi bubus, aratro proſcideris: & iterandum ante, quam ſemen iactes. Item præparatio ſi quæ fit in pratis, id eſt, vt defendantur a uſtione, quod fere obſeruant a piro florente, ſi irrigua ſunt, tempeſtiue irrigentur.

De ſtercore: ſterquilinium quo locò faciendum ſit, in quo medio, ſi robuſta materia ſit depacta, non naſci ſerpentem. 38.

Qvae loca in agro ſtercoranda videndum, & qui, & quo genere potiſſimum facias: nam diſcrimina ei us aliquot. Stercus optimum ſcribit eſſe Caſſius volucrium, præter paluſtriũ, ac nantium. De hiſce præſtare columbinum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id vt ſemen aſpergi oportere in agro, non vt de pecore aceruatim poni. Ego arbitror prçſtarç ex auiariis turdorum ac merularum, quod non ſolum ad agrum vtile, ſed etiam ad cibum, ita bubus ac ſuibus, vt fiãt pingues. Itaq; qui auiaria cõducunt, ſi caueat dominus, ſtercus vt in fundo maneat, minoris conducunt quam ii, quibus id accedit. Caſſius ſecundum columbinum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & aſininum. Minime bonum equinum, ſed in ſegetes. in prata enim vel optimum vt cæterarum veterinarum, quæ ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum villam facere oportet, vt quam pauciſſimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſta aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci.

Quatuor eſſe genera ſeminum, & quæ quo tempore, loco, vt debeant ſeri. 39.

Sationis autem gradus ſecundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiuſque ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quiſque locus ſpectet, ſic ad quod quæque tempus res facillime creſcat. Nonne videmus alia florere verno tempore, alia æſtiuo: neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia ſeruntur, atque inſeruntur, & metuntur ante, aut poſt, quam alia. & cum pleraque vere melius, quam autumno inſerantur, circiter ſolſtitium inſeri ficos, nec non brumalibus diebus ceraſos. Quare cum ſemina fere quatuor ſint generum, quæ transferuntur e terra in terram, viuiradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inſeruntur ex arboribus in arbores, de ſingulis rebus videndum, quæ quoque tempore locoque facias.

Quæ ſint genera ſeminum, & quemadmodum propagari debeant: & quibus temporibus, quoque loco ponenda ſint. 40.

Primvm ſemen quod eſt principium genendi, id duplex. vnum, quod latet noſtrum ſenſum: alterum, quod apertum. Latet, ſi ſunt ſemina in aere, vt ait phyſicus Anaxagoras: &

ſi aqua

ſi aqua quæ influit in agrum inferre ſolet, vt ſcribit Theophraſtus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quædam enim ad genendum propterea vſque adeo parua, vt ſint obſcura: vt cupreſſi. non enim galbuli, qui naſcuntur, id eſt tanquam pilæ paruæ corticiæ, id ſemen, ſed in iis intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, quæ ſine colono, priuſquam ſata, nata? Secunda, quæ ex iis collecta, neque priuſquam ſata, nata. Prima ſemina videre oportet, ne vetuſtate ſint exſucta, aut ne ſint admixta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen vetus tantum valet in quibusdam rebus, vt naturam commutet. nam ex ſemine braſſicæ vetere ſato naſci aiunt rapa, & contra ex raporum braſſicam. Secunda ſemina videre oportet, ne vnde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, vere, & autumno, & caniculæ exortu: neque omnibus locis ac generibus idem. In ſicco & macro loco, & argilloſo, vernū tēpus idoneum quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui, autumno, quod vere multus humor. quam ſationem quidam metiuntur fere diebus xxx. Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per ſurculos defertur in terram, ſic in humum demittitur, vt in quibusdam tamen ſit videndum, vt eo tempore ſit deplantatum quo oportet. Id enim fit ante quam gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, vt ea deplantes potius quam defringas: quod plantæ ſolum ſtabilius, quo latius, vt radices facilius mittat. ea celeriter antequam ſucus exareſcat, in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores videndum, vt ſit de tenero ramo ex vtraque parte æquabiliter præciſum, quas alii clauolas, alii taleas appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tempore, & quemadmodum obligetur. non enim pirum recipit quercus; neque enim ſi malus pirum. Hoc ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, a quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, vno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen concepit. ſi in pirum ſiluaticam inſeueris pirum quamuis bonam, non fore tam iucundum, quam ſi in eam, quæ ſilueſtris non ſit. In quamcunque arborem inſeras, ſi eiusdem generis eſt duntaxat, vt ſit vtraque malus, ita inſerere oportet, referentem ad fructum, meliori genere vt ſit ſurculus, quam eſt quo

veniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborem inſerendi nuper animaduerſa in arborib. propinquis. Ex arbore, e qua quis vult habere ſurculum, in eam, quam inſerere vult, ramulum traducit, & in eius ramo præciſo, ac difiſſo implicat. eum locum qui cõtingit ex vtraque parte, quod intro eſt falce extenuatur, ita vt ex vna parte, quod cælum viſurum eſt, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius ramuli, quem inſereret cacumen vt directum ſit ad cælum, curat. Poſtero anno cum comprehendit, vnde propagatum eſt, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum ſurculorum, & quæ ſint poſt ſationem obſeruanda. 41.

QVO tempore quæque transferas, hęc in primis videnda, quod quæ prius verno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitiali, vt ficus, quod denſa materia non eſt, & ideo ſequitur caldorem. A quo fit, vt in locis frigidis ficeta fieri non poſſint. Aqua recenti inſito inimica. tenellum enim cito facit putre. Itaque quod inſeritur caniculæ ſigno, commodiſſime exiſtimatur inſeri. quæ autem natura minus ſunt mollia, vas aliquod ſupra alligant, vnde ſtillet lente aqua ne prius exareſcat ſurculus, quam coaleſcat. cuius ſurculi corticem integrum ſeruandum, & eum ſic exacuendum, vt non denudes medullam. ne extrinſecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. Itaque vitem triduo antequam inſerant, deſecant, vt qui in ea nimius eſt humor diffluat ante, quam inſeratur. at in qua inſerunt, in ea paulo infra, quam inſitum eſt, incidunt: vnde humor aduenticius effluere poſſit. contra in fico, & malo punica, & ſiqua etiam horũ natura aridiora, continuo. In aliis translationibus videndũ, vt quod transferat in cacumen, habeat gemmam, vt in ficis. De his primis quatuor generibus ſeminum, quędam quod tardiora, ſurcũlis potius vtendum, vt in ficetis faciũnt. Fici enim ſemen naturale intus in ea fico, quam edimus. quæ ſunt minuta grana, e quibus paruis, quod enaſci coliculi vix queunt. Omnia enim minuta & arida, ad creſcendum tarda, ea quæ laxiora & fœcundiora, vt fœmina, quam mas, ex proportione in virgultis item. itaque ficus, malus punica, & vitis, propter fœmineam mollitiem ad creſcendum prona. Cõtra palma, & cupreſſus & olea, in creſcendo tarda. in hoc enim humidiora quam aridiora. quare ex terra potius in ſeminariis

minariis ſurculos de ficeto, quam grana de fico expedit obruere: præter ſi aliter nequeas: vt ſiquando quis trans mare ſemina mittere, aut inde petere vult. tum enim reſticulas per ficos, quas edimus, maturas perferunt, & eas cum inaruerunt, complicant, ac quo volunt mittunt, vbi obrutæ in ſeminario pariant. Sic genera ficorum, Chiæ, ac Chalcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ: item cætera tranſmarina in Italiam perlata. Simili de cauſa oleæ ſemen cum ſit nucleus, quod ex eo tardius enaſcebatur colis, quam e taleis, ideo potius in ſeminariis taleas, quas dixi, ſerimus.

De medica. 42.

De medica in primis obſerues, ne in terram nimium aridam, aut variam, ſed temperatam ſemen demittas. in iugerũ vnum, ſi eſt natura temperata terra, ſcribunt opus eſſe medicę ſeſquimodium. id ſeritur ita, vt ſemen iactatur, quemadmodum ſcilicet cum pabulum, & frumentum ſeritur.

De cytiſo. 43.

Cytisvm ſeritur in terra bene ſubacta tanquam ſemen braſſicæ: inde differtur, & in ſeſquipedem ponitur. aut etiam de cytiſo duriore virgulæ deplantantur, & ita pangitur in ſerendo.

Quoteni modii ſerantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris. 44.

Servntvr fabæ modii IIII in iugero, tritici V, ordei VI, farris X. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. ſi enim locus craſſus, plus: ſi macer, minus. quare obſeruabis quantũ in ea regione conſuetudo erit ſerendi: vt tantum facias, quantum valet regio, ac genus terræ. vt ex eodem ſemine aliubi, cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo, vt in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centeſimo redire ſolitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad Byzacium item ex modio naſci centum. Illud quoque multum intereſt in rudi terra, an in ea feras, quæ quotannis obſita ſit, quæ vocatur reſtibilis: an in veruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius, In Olynthia quotannis reſtibilia eſſe dicunt, ſed ita vt tertio quoque anno vberiores ferant fructus. Licinius, Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus ſationibus ſerere. id eſt, quæ minus ſugunt terram. Dicetur, inquit Agrius, de tertio gradu, De nutricationibus, atque alimoniis eorum. Licinius, Quæ nata ſunt, inquit, in fundo aleſcũt, adulta cõcipiũt,

prægnantia cum ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam: ſic alia. ſimile ei, a quo profectum, redit ſemen. Itaque ſi florem, acerbumue pirum, aliudue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quod prægnationis idem bis habere non poteſt. vt enim mulieres habent ad partum dies certos, ſic arbores ac fruges.

Sata quoto quæque die prodeant de terra. 45.

PRIMVM plerunque e terra exit ordeum diebus VII. nec multo poſt triticum. Legumina fere quatriduo, aut quinque diebus, præterquam faba. ea enim ſerius aliquanto prodit ſeges. Oſtendit idem milium, & ſeſama, & cætera ſimiliter æquis fere diebus, præterquam ſiquid regio, aut tempeſtas vitii attulit, quominus ita fiat. Quæ in ſeminario nata, ſi loca erunt frigidiora, quæ molli natura ſunt, per brumalia tempora tegere oportet frōde, aut ſtramentis: ſi erunt imbres ſecuti, videndum necubi aqua conſiſtat. venenum enim gelum radicibus tenellis ſub terra, & ſupra virgultis, quæ nec eodem tempore æque creſcunt. nam radices autumno, aut hieme magis ſub terra, quam ſupra adoleſcunt, quod tectæ terræ tepore propagantur, ſupra terram aere frigidiore tingūtur. idque ita eſſe docent ſilueſtria, ad quæ ſator non acceſſit. nam prius radices, quam ea quæ ex iis ſolent naſci, creſcunt. neque radices longius procedunt, niſi quo tempore venit ſol. his duplex cauſa, quod & radicum materiam aliam, quam aliam longius proiicit natura: & quod alia terra, alia facilius viam dat.

Ex quibus foliis cognoſci poſſint anni tempora. 46.

PROPTER eiuſmodi res admiranda diſcrimina ſunt naturalia, quod ex quibusdam foliis propter eorum verſuram, quod ſit anni tempus dici poſſit, vt olea, & populus alba, & ſalix. Horum enim folia, cum conuerterunt ſe, ſolſtitium dicitur fuiſſe. nec minus admirandum, quod fit in floribus quos vocant heliotropia, ab eo quod ad ſolis ortum mane ſpectant, & eius iter ita ſequuntur ad occaſum, vt ad eum ſemper ſpectent.

Quemadmodum ſata ſint tuenda. 47.

IN ſeminario quæ ſurculis conſita, & eorum molliora erunt natura cacumina, vt olea ac ficus. Ea ſumma integenda binis tabellis dextra & ſiniſtra deligatis, herbæque elidendæ, & dum teneræ ſunt vellendæ. prius enim aridæ factæ

rixan-

rixantur, ac celerius rumpuntur, quam ſequuntur. Contra herba in pratis ad ſpem fœniſiciæ nata, non modo non euellenda in nutricatu, ſed etiam non calcanda. quo & pecus a prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines. ſolum enim hominis exitium herbæ, & ſemitæ fundamentũ.

Quæ in ſpica ſint vocabula, & cauſa eorum. 48.

In ſegetibus autem frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutilata non eſt, in ordeo, & tritico tria habet continentia, granum, glumam, ariſtam: & etiam primitus ſpica cum oritur, vaginam. Granum dictum, quod eſt intimum ſolidum. Gluma, qui eſt folliculus eius. Ariſta, quę vt acus tenuis longa eminet e gluma. Proinde vt grani theca ſit gluma, & apex ariſta. Ariſta & granum omnibus fere notum: gluma paucis. Itaq; id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in Euhemeri libris verſis. videtur vocabulum etymon habere a glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem vocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Ariſta dicta, quod areſcit prima. granum a gerendo. id enim ſeritur, vti ſpica gerat frumentum, non vt glumam aut ariſtam gerat: vt vitis ſeritur, non vt pampinum ferat, ſed vuam. Spica autẽ, quam ruſtici, vt acceperunt antiquitus, vocant ſpecam, a ſpe videtur nominata. eam enim quod ſperant fore, ſerunt. Spica mutica dicitur, quæ non habet ariſtam: eæ enim quaſi cornua ſunt ſpicarum, quæ primitus cum oriuntur, neque plane apparent. qua ſublatent herbæ, ea vocatur vagina, vti qua latet cõditum gladium. Illud autem ſumma in ſpica iã matura; quod eſt minus quam granum, vocatur frit. quod in infima ſpica ad culmum ſtramenti ſummum, item minus quam granum eſt, appellatur vrruncum.

De fructibus maturis capiendis, De fœniſicio, & ſicilitione pratorum. 49.

Cvm conticuiſſet nec interrogaretur de nutricatu, credens nihil deſiderari, Dicam, inquit, de fructibus maturis capiẽdis. Et ille, Primum de pratis ſummiſſis, herba cum creſcere deſiit, & æſtu areſcit, ſubſecari falcibus debet: & quoad perareſcat, furcillis verſari. cum peraruit, de his manipulos fieri, ac vehi ad villam. tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atque addere fœniſicię cumulum. Quo facto ſicilienda prata, id eſt, falcibus conſectanda, quæ fœniſeces præterierunt, ac quaſi herba tuberoſum reliquerunt campum. A qua ſectione arbitror dictum ſicilire pratum.

De meſſe, & cauſa huius vocabuli, quare meſſis appellata ſit, quareue palea appellata ſint. 50.

MESSIS proprio nomine dicitur in iis quę metimur, maxime in frumento, & ab eo eſſe vocabulo declinata. Frumenti tria genera ſunt meſſionis, vnum, vt in Vmbria, vbi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum: & manipulum, vt quenque ſubſecuerunt, ponunt in terra. vbi eos fecerunt multos, iterum eos percenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas & ſtramentum: ſpicas coniiciunt in corbem, atque in aream mittunt. ſtramenta relinquunt in ſegete, vnde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, vt in Piceno, vbi ligneum habent incuruum batillum, in quo ſit extremo ſerrula ferrea. hęc cum comprehendit faſcē ſpicarum deſecat, & ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, vt poſtea ſubſecentur. Tertio modo metitur, vt ſub vrbe Roma, & locis pleriſque, vt ſtramentum medium ſubſecent, quod manu ſiniſtra ſummum prehendunt: a quo medio meſſem dictam puto. Infra manum ſtramentum, quod terræ hæret, poſtea ſubſecatur. Contra quod, cum ſpica ſtramentum hæret, corbibus in aream defertur. vbi diſcedit in aperto loco palam: a quo poteſt nominata eſſe palea. Alii ſtramentum a ſtando, vt ſtamen dictum putant. Alii ab ſtratu, quod id ſubſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges, metendum, cum in ea iugerum fere vna opera propemodum in facili agro ſatis eſſe dicatur: meſſas ſpicas corbibus in aream deferre debent.

Aream qualem eſſe oporteat. 51.

AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quam perflare poſſit ventus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſſimum rotundam, & mediam paulo extumidam, (vt ſi pluerit, non conſiſtat aqua, & quam breuiſſimo itinere extra aream defluere poſſit. Omne porro breuiſſimum in rotundo e medio ad extremum) ſolida terra pauitam, maxime ſi eſt argilla, ne æſtu pæminoſa, in rimis eius grana oblitescāt, & recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus ac formicis. Itaque amurca ſolent perfundere. ea enim herbarum eſt inimica, & formicarum: & talparum venenum. Quidam aream vt habeant ſolidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pauimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, vt in Bagiennis, quod ibi ſæpe id temporis anni oriuntur nimbi. vbi ea retecta, & loca calida, prope aream faciundum vmbracula, quo ſuccedāt homines in æſtu tempore meridiano.

In ſemen quemadmodũ ſpicas ſecerni oporteat: Triturã quemadmodum fieri oporteat. 52.

QVAE ſeges grandiſſima atque optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, vt ſemẽ optimum habeat. E ſpicis in aream excuti grana. quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo. id fit e tabula lapidibus, aut ferro aſperata, quo impoſito auriga, aut põdere grandi trahitur iumentis iunctis, vt diſcutiat e ſpica grana: aut ex aſſibus dẽtatis cum orbiculis, quod vocant ploſtellum pœnicum. In eo quis ſedeat atque agitet, quæ trahant iumenta, vt in Hiſpania citeriore, & aliis locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod vngulis e ſpica exteruntur grana. iis tritis, oportet e terra ſubiactari vallis, aut ventilabris, cum ventus ſpirat lenis: ita fit, vt quod leuiſſimum eſt in eo, atque appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumentum quod eſt ponderoſum, purum veniat ad corbem.

De ſtipula. 53.

MESSE facta ſpicilegium venire oportet, aut domi legere ſtipulam: aut ſi ſunt ſpicæ raræ, & operæ caræ, compaſci. Summa enim ſpectanda, ne in ea re ſumptus fructum ſuperet.

De vindemia facienda. 54.

IN vinetis vua cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, vt videas a quo genere vuarum, & a quo loco vineti incipias legere. nam & præcox, & miſcella, quam vocant nigram, multo ante coquitur; quo prior legenda: & quæ pars arbuſti, ac vineæ magis aprica, prius debet deſcendere de vite. In vindemiam diligentius vua non ſolum legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendum. Itaque lectius defertur in forum vinarium, vnde in dolium inane veniat: electa in ſecretam corbulam, vnde in ollulas addatur, & in dolia plena vinaceorum contrudatur. alia, quæ in piſcinam in amphoram picatam deſcendat. alia, quæ in aram, vt in carnarium aſcendat. Quæ calcatæ vuæ erunt, earum ſcopi cum folliculis ſubiiciendi ſub prelum, vt ſiquid reliqui habeant muſti exprimatur in eundem lacum. Cum deſiit ſub prelo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rurſus premunt: & rurſus, cum expreſſum, circunciſitum appellant, ac ſeorſum, quod expreſſum eſt, ſeruant, quod reſipit ferrum. expreſſi acinorum folliculi in dolia cõiiciuntur, eoque aqua additur: ea vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

De olea legenda. 55.

De olueto, oleam quam manu tangere poſſis e terra, ac ſcalis, legere oportet potius quam quatere, quod ea, quę vapulauit, maceſcit, nec dat tantum olei. quæ manu ſtricta, melior ea quæ digitis nudis legitur, quam illa quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non ſolum ſtringit bacam, ſed etiam ramos glubit, ac relinquit ad gelicidium retectos. qui manu tangi non poterunt, ita quati debent, vt arundine potius quam pertica feriantur. Grauior enim plaga medicum quærit. qui quatier, ne aduerſam cædat: ſæpe enim ita percuſſa olea ſecum defert de ramulo plantam. quo facto, fructum amittunt poſteri anni. nec hæc non minima cauſa, quod olueta dicant alternis annis non ferre fructus, aut non æque magnos. Olea vt vua per idem biuium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia vt eliqueſcat, ac non ſolum corpus intus vnguat, ſed etiam extrinſecus. Itaque dominum & balneas, & gymnaſium ſequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, vti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus quiſque aceruus demittatur per ſerias, ac vaſa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ e duro & aſpero lapide. Olea lecta ſi nimium diu fuit in aceruis, caldore fraceſcit, & oleum fœtidum fit. itaque ſi nequeas mature conficere, in aceruis iactando ventilare oportet. Ex olea fructus duplex; oleum, quod omnibus notum, & amurca, cuius vtilitatem quod ignorant plærique, licet videre e torculis oleariis fluere in agros, ac non ſolum denigrare terram, ſed multitudine facere ſterilem: cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat vehementer, quod circum arborum radices infundi ſolet, maxime ad oleam, & vbicunque in agro herba nocet.

De fœno condendo. 56.

Agrius, Iamdudum, inquit, in villa ſedens expecto cum claui te Stolo, dum fructus in villam referas. Ille, Em quin adſum. venio, inquit, ad limen, fores aperi. primum fœniſiciǫ conduntur melius ſub tecto, quam in aceruis. quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus vtroque poſito libentius eſt.

De tritico condendo. 57.

At triticum condi oportet in granaria ſublimia, quæ perflentur vento ab exortu, ac ſeptentrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adſpiret. parietes &

ſolum

ſolum opere tectorio marmorato loricandi: ſi minus, ex argilla mixto acere e frumẽto, & amurca, quod murem & vermem non patitur eſſe, & grana facit ſolidiora, ac firmiora. quidam ipſum triticum conſpergunt, cum addãt in circiter mille modiûm quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfriat, aut aſpergit, vt chalcidicam aut caricam cretam, aut abſinthium. item huius generis alia. Quidam granaria habent ſub terris, ſpeluncas, quas vocant σειρούς, vt in Cappadocia, ac Thracia. alii, vt in Hiſpania citeriore, puteos, vt in agro Carthaginienſi, & Oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternunt: & curant ne humor, aut aer tangere poſſit, niſi cum promitur ad vſum. quo enim ſpiritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta: milium vero plus annos centum. Supra terram granaria in agro quidam ſublimia faciunt, vt in Hiſpania citeriorẽ, & in Appulia. Quidam quę non ſolum a lateribus per feneſtras, ſed etiam ſubtus a ſolo ventus regelare poſſit.

De faba, & leguminibus condendis: De vuis condendis. 58.

FABA, legumina in oleariis vaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruãtur. Cato ait, vuam aminneam minuſculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodiſſime condi. eadem in ſapa, & muſto recte. quas ſuſpendas opportuniſſimas eſſe duracinas, & aminneas, & ſcantianas.

De pomis condendis. 59.

DE pomis: conditiua mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea muſtea vocabant, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido, & frigido ſupra paleas poſita ſeruari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt, ad aquilonem vt feneſtras habeant, atque vt eæ perflentur, curãt. neque tamen ſine foriculis: ne cum humorem amiſerint, pertinaci vento vieta fiant. Ideoque in iis, camaras marmorato, & parietes, pauimentaque laudabiliter faciunt, quo frigidius ſit: in quo etiam quidam triclinium ſternere ſolent cœnandi cauſa. Etenim in quibus luxuria conceſſerit, vt in pinacothece faciant, quod ſpectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum vtantur in venuſtate diſpoſita pomorum? pręſertim quidem, cum id non ſit faciendum, quod quidam fecerunt, vt Romæ coempta poma rus intulerint in oporothecen inſtruendam conuiuii cauſa. In oporothece mala manere putant ſatis commode: alii in tabulis, vt in opere

marmorato, alii ſubſtrata palea, vel etiam floccis. Mala punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenæ. Mala cotonea, ſtruthea in penſilibus iunctis. Contra in ſapa condita manere pira aniciana, & ſementiua. Sorba quidam diſſecta, & in ſole macerata, vt pira, & ſorba per ſe vbicunque ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa confecta in ſinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, vt dixi, & etiam immatura cum hærent in ſua virga, ſi demiſeris in ollam ſine fundo, eamque ſi conieceris in terram, & obteris circum ramum, ſi extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi, ſed etiam maiora, quam in arbore vnquam pependerint.

De olea condenda. *60.*

De oliuitate: Oleas eſui optime cõdi ſcribit Cato, orchites, & pauſeas aridas, vel virides in muria, vel lentiſco contuſas. Orchites nigras, ſale ſi ſint confricatę dies quinque, & tum ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitæ fuerint, manere idoneas ſolere: eaſdem ſine ſale in defrutum condire.

De amurca condenda. *61.*

Recte amurcam periti agricolæ tam in doliis condunt, quam oleum, aut vinum. Eius conditio, cum expreſſa effluxit, quod ſtatim de ea decoquuntur duæ partes, & refrigeratum conditur in vaſa. Sunt item aliæ cõditiones, vt ea, in qua adiicitur muſtum.

De promendis frugibus tuendi cauſa. *62.*

Qvod nemo fructus condit, niſi vt promat, de eo quoque, vel ſexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita aut propterea, quod ſint tuenda, aut quod vtenda, aut quod vendenda. Ea quæ diſſimilia ſunt inter ſe, aliud alio tempore tuendum, & vtendum.

Quemadmodum frumentum promendum ſit. *63.*

Tvendi cauſa promendum id frumentum, quod curculiones exeſſe incipiunt. id enim cum promptum eſt, in ſole ponere oportet aquæ catinos, quod eo conueniunt, vt ipſi ſe necent, curculiones. ſub terra qui habent frumentum in iis quos vocant *σειρὺς*, quod cum periculo introitur recenti apertione, ita vt quibuſdam ſit intercluſa anima, aliquanto poſt promere, quam aperueris, oportet. Far, quod in ſpicis condideris per meſſem, & ad vſus cibatus expedire velis, promẽdum hieme, vt in piſtrino piſetur, ac torreatur.

De a-

De amurca tuenda & promenda. 64.

AMVRCA cum ex olea expreſſa, qui eſt humor aquatilis, ac retrimentum conditum in vas fictile, id quidam ſic ſolent tueri diebus x v, eo, quod eſt leuiſſimum, ac ſummum deflatum, vt traiiciant in alia vaſa, & hoc idem interuallis duodecies, ſex menſibus proximis item faciant. Cum id nouiſſime potiſſimum traiiciant, cum ſeneſcit luna, tunc decoquunt in ahenis leui igni duas partes quoad regerunt, tum denique ad vſum recte promitur.

De vino promendo. 65.

QVOD muſtum conditur in dolium, vt habeamus vinum, non promendum, dum feruet, neq; etiam cum proceſſit ita, vt ſit vinum factum. Si vetus bibere velis, quod non ſit ante, quam acceſſerit annus, tum, cum fuerit anniculum, prodit. Si vero eſt ex eo genere vuæ, quod mature coaceſcat, ante vindemiam conſumi, aut venire oportet. Genera ſunt vini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta ſunt, fructuoſiora.

De olea promenda. 66.

OLEAS albas, quas condideris nouas, ſi celeriter promas, niſi condideris, propter amaritudinem illas reſpuit palatum. Item nigras, niſi prius eas ſale maceraris, vt libenter in os recipiantur.

De nuce, & palmula, & fico promendo. 67.

NVCEM iuglandem, & palmulã, & ficum ſabinam quanto citius promas, iucundiore vtare, quod vetuſtate ficus fit pallidior, palmula carioſior, nux aridior.

De vuis, & malis, & ſorbis penſilibus promendis. 68.

PENSILIA, vt vuæ, mala, & ſorba, ipſa oſtendunt, quando ad vſum oporteat promi, quod colore mutato & contractu acinorum, ſi non dempſeris ad edendum, ad abiiciendum deſcenſurum ſe minitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet: acerbum enim ſuſpenſum lentius eſt. Quod prius domi maturitatem aſſequi vult, quam nequit in arbore quam miteſcat.

De farre promendo, aut ad cibatum, aut ad ſationem, aut ad vendendum. 69.

MESSVM far promendum hieme in piſtrino ad torrendũ, quod ad cibatum expeditũ eſſe velis. Quod ad ſationem, tum promendum, cum ſegetes maturæ ſunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad ſationem, ſuo quoque tempore promenda.

Quæ vendenda, videndum, quæ quoque tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non poſſunt, antequam ſe commutent, vt celeriter promas, ac vendas. Alia quæ ſeruari poſſunt, vt tum vendas, cum caritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modo vſuram adiiciunt, ſed etiam fructum duplicant, ſi tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, venit libertus æditumi ad nos flẽs, & rogat vt ignoſcamus quod ſimus retenti, & vt ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, Quid? in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe vocem, perperam feciſſe. Ipſe, cum patronum domum ſuſtuliſſet, & pueros demiſiſſet vt medicum requirerent, ac mature adducerent: quod potius illud adminiſtraſſet, quam ad nos veniſſet, æquum eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi eum ſeruare non potuiſſet, quin non multo poſt animam efflaret, tamen putare ſe feciſſe recte. Non moleſte ferentes deſcendimus de æde, & de caſu humano magis querentes, quam admirantes id Romæ factum, diſcedimus omnes.

M. TERENTII VARRONIS

RERVM RVSTICARVM DE RE PECVARIA

LIBER II.

Viri magni noſtri maiores non ſine cauſa præponebant ruſticos Romanos vrbanis. vt ruri enim, qui in villa viuunt ignauiores, quã qui in agro verſantur in aliquo opere faciundo: ſic qui in oppido ſederent, quam qui rura colerẽt, deſidioſiores putabant. Itaque annum ita diuiſerunt, vt nonis modo diebus vrbanas res vſurparent, reliquis VII, vt rura colerent. Quod dum ſeruauerunt inſtitutum, vtrunque ſunt conſecuti, vt & cultura agros fœcundiſſimos haberent, & ipſi valetudine firmiores eſſent: ac ne Græcorum vrbana deſiderarent gymnaſia, quæ nunc vix ſatis ſingula ſunt: nec putant ſe habere villam, ſi non multis vocabulis retineãt Græcis, quum vocent particulatim loca, προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον,

περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur quod nunc intra murum fere patres familiæ correpſerunt relictis falce & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro ac circo, quam in ſegetibus ac vinetis, frumentum locamus, qui nobis aduehat, qui ſaturi ſiamus ex Africa, & Sardinia: & nauibus vindemiam condimus ex inſula Coa, & Chia. Itaque in qua terra culturam agri docuerunt paſtores progeniem ſuam qui condiderunt vrbem, ibi contra progenies eorum, propter auaritiam, contra leges, ex ſegetibus fecit prata, ignorātes non idem eſſe agriculturam, & paſtionem. alius enim opilio, & arator: nec ſi poſſit in agro paſci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, ſed tollit dentibus. contra, bos domitus cauſa fit, vt commodius naſcatur frumentum in ſegete, & pabulum in nouali. alia inquam ratio ac ſciētia coloni, alia paſtoris. Coloni, vt ea quæ in agricultura naſcantur, e terra fructum faciant. contra paſtoris, vt ea quæ nata ex pecore. quarum quoniam ſocietas inter ſe magna, propterea quod pabulum in fundo compaſcere, quam vendere plerunque magis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus terreſtres aptiſſima, & maxime ad id pecus appoſitum: qui habet prædium, habere vtramque debet diſciplinam & agriculturæ, & pecoris paſcendi, & etiam villaticæ paſtionis. Ex ea enim quoque fructus tolli poſſunt non mediocres, ex ornithonibus, ac leporariis, & piſcinis. E queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ vxori propter eius fundum feci: tibi Niger Turrani noſter, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius ſumptibus multa poſcentibus miniſtres. quod eo facilius faciā, quod & ipſe pecuarias habui grandes, in Appulia ouiarias, & in Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter ac ſummatim percurram, ex ſermonibus noſtris collatis cum iis, qui pecuarias habuerūt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum, & Siciliam Græciæ claſſibus præeſſem. incipiam hinc.

De origine ac dignitate rei pecuariæ. *Caput I.*

CVM Menates diſceſſiſſet, Coſſinius mihi, Nos te non dimittemus, inquit, ante quam tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum ſumus interpellati. Quæ tria, inquit Murrius? An ea, quæ mihi heri dixiſti de paſtoricia re? Iſta, inquit ille, quæ cœperat hic diſſerere, quæ eſſet origo, quæ dignitas,

quæ ars: cum Petam feſſum viſere veniſſemus, ni medici aduentus nos interrupiſſet. Ego vero, inquam, dicam duntaxat, quod eſt ἱστορικὸν, de duabus rebus primis, quæ accepi. de origine, & dignitate. de tertia parte, vbi eſt de arte, Scrofa ſuſcipiet: vt ſemigræcis paſtoribus dicam Græce, -----ὅσπερ μὲν πολλὸν ἀμείνων. Nam is magiſter C. Lucilii Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariæ in Brutiis habentur. Sed hæc ita a nobis accipietis, inquit Scrofa, vt vos, qui eſtis Epirotici, pecuarii athletæ, remuneremini nos, ac quæ ſcitis, proferatis in medium. nemo enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditionem, vt meæ partes eſſent primæ, non quo non ego pecuarias in Italia habeam, ſed non omnes qui habent citharam, ſunt citharœdi. Igitur inquam & homines & pecua cum ſemper fuiſſe ſit neceſſe, natura (ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium, vt putauit Thales Mileſius, & Zeno Cittieus: ſiue contra, principium horum extitit nullum, vt credidit Pythagoras Samius, & Ariſtoteles Stagerites,) neceſſe eſt humanæ vitæ a ſumma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc ætatem, vt ſcribit Dicæarchus: & ſummum gradum fuiſſe naturalem, cum viuerent homines ex iis rebus, quæ inuiolata vltro ferret terra. ex hac vita in ſecundam deſcendiſſe paſtoriciam e feris atque agreſtibus, vt ex arboribus ac virgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaque colligerent ad vſum: ſic ex animalibus, cum propter eandem vtilitatem quæ poſſent ſilueſtria deprehenderent, ac concluderent, & manſueſcerent. In queis primum non ſine cauſa putant oues aſſumptas, & propter vtilitatem, & propter placiditatem. maxime enim hæ natura quietæ, & aptiſſimæ ad vitam hominum. Ad cibum enim lacte & caſeum adhibitum, ad corpus veſtitum & pelles attulerunt. Tertio denique gradu a vita paſtorali ad agriculturam deſcenderunt. in qua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerunt multa. & quo deſcenderant, ibi proceſſerunt longe, dum ad nos perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum ſunt aliquot, vt in Phrygia ex ouibus, vbi greges videntur complures: vt in Samothrace capratum, quas Latine rotas appellant. Sunt enim in Italia circum Fiſcellum & Tetricam monteṣ, multæ. De ſuibus nemini ignotum, niſi qui apros non putat ſues vocari. Boues perferi etiam nunc ſunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Aſini feri in Phrygia, & Lycaonia. Equi feri in Hiſpaniæ citerioris

rioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi: dignitas, quam dicam. De antiquis illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, vt oſtendit Græca & Latina lingua, & veteres poetæ, qui alios vocant πολύαρνας, alios πολυμήλους, alios πολυβούτας, qui ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, vt Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtem ſubduxe queritur: vt in Colchide Æeta, ad cuius arieris pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ: vt in Libya ad Heſperidas, vnde aurea mala, id eſt, ſecundum antiquam conſuetudinem, capras & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim ſua voce Græci appellarunt μῆλα. Nec multo ſecus noſtri ab eadem voce, ſed ab alia litera. vox earum non me, ſed bee ſonare videtur. oues beelare vocem efferentes: a quo belare dicunt, extrita litera, vt in multis. Quod ſi apud antiquos non magnæ dignitatis pecus eſſet, in cælo deſcribendo aſtrologi non appellaſſent eorum vocabulis ſigna, quæ non modo non dubitarunt ponere, ſed etiam ab his principibus XII. ſigna multi numerant: vt ab ariete & tauro, cum ea præponerent Apollini, & Herculi. ii enim dii ea ſequuntur, ſed appellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de XII. ſignis ſextam partem obtinere pecudum nomina, niſi adiecиſſent, vt quartam tenerent capricornum. Præterea a pecuariis addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari terraque ab his regionum notæ? a pecore in mari, quod nominauerunt a capris Ægeum pelagus: ad Syriam montem Taurum: in Sabinis Canterium montem: Boſphorum vnum Thracium, alterum Cimerium. Nonne in terris multa, vt oppidum in Græcia ἵππιον ἄργος? Denique Italia a vitulis, vt ſcribit Piſo. Romanorum vero populum a paſtoribus eſſe ortum quis non dicit? quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutricium, qui Romulum & Remum educauit? non ipſos quoque fuiſſe paſtores obtinebit, quod parilibus potiſſimum condidere vrbem? nō idem, quod multa etiam nūc ex vetere inſtituto bubus & ouibus dicitur? Et quod æs antiquiſſimum, quod eſt flatum pecore, pecore eſt notatum? Et quod vrbs cum condita eſt, tauro, & vacca, qui eſſent muri & portę definitum? Et quod pop. Rom. cum luſtratur, ſuouitaurilibus circum aguntur verres, aries, taurus? Et quod nomina multa habemus ab vtroque pecore: a maiore, & a minore? A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius: ſic a maiore Equitius, Taurus cognomina adſignificari, quod dicuntur

vt Annii Capræ, Statilii Tauri, Pomponii Vituli: ſic a pecudibus alii multi. Reliquum eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendum, quod Scrofa noſter, cui hæc ætas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quo melius poteſt dici, cum conuertiſſent in eum orā omnes. Scrofa, Igitur, inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcendi, vt fructus quam poſſint maximi capiantur ex ea, a quibus ipſa pecunia nominata eſt. nam omnis pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet nouē diſcretas ter ternas: vt ſit vna de minoribus pecudibus: cuius genera tria, ouis, capra, ſus. altera de pecore maiore, in quo ſunt item ad tres ſpecies natura diſcreti, boues, aſini, equi. tertia pars eſt in pecuaria, quæ non paratur, vt ex iis capiatur fructus, ſed propter eam, aut ex ea ſint, muli, canes, paſtores. Harum vnaquæq; in ſe generales partes habet nouenas, quarum in pecore parādo neceſſariæ quatuor: alteræ in paſcendo totidem. præterea communis vna. Ita fiunt omnes partes minimum octoginta & vna, & quidem neceſſariæ, nec paruæ. Primum vt bonum pares pecus, vnum ſcire oportet, qua ætate quamque pecudem parare, habereque expediat. Itaque in bubulo pecore minoris emitis anniculam & ſupra decem annorum, quod a bima, aut trima fructum ferre incipit, neque longius poſt decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, ſterilis. E quatuor altera pars, eſt cognitio formæ vniuſcuiuſque pecudis qualis ſit. Magni enim intereſt, cuiuſmodi quæque ſit ad fructum. Itá potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quam albis: capram amplam, quam paruam: ſues procero corpore, capitibus vt ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint ſeminio quærendum. Hoc nomine enim aſini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, vſq; eo, vt mea memoria aſinus venierit ſextertiis millibus LX, & vnæ quadrigæ Romæ conſtiterint quadringentis millibus. Quarta pars eſt de iure in parando, quemadmodum quanque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id vt fiat meum, neceſſe eſt aliquid intercedere. Neque in omnibus ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio numorum ad mutationem domini. In emptione alias ſtipulandum ſtatim eſſe e valetudinario, alias è ſano pecore, alias e neutro. Alteræ partes quatuor ſunt, cum iam emeris, obſeruandæ: de paſtione, de fœtura, de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus locus qui eſt, eius ratio triplex. In qua regione quāque potiſſimū paſcas, & quādo. e queis, vt capras in mōtoſis potius locis & fruticibus,

quam

quam in herbidis campis: equas contrà. neque eadem loca, æſtiua & hiberna idonea omnibus ad paſcendū. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium æſtiuatum, atq; ad publicanum profitentur, ne, ſi inſcriptum pecus pauerint, lege cenſoria committant muli. e Roſea campeſtri, æſtate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potiſſimum quæq; pecudum paſcatur habenda ratio. nec ſolum quod fœno ſit ſatura equa, aut bos, cum ſues hoc vitent, & quærant glandem: ſed quod ordeum, & faba interdum ſit quibuſdam obiiciendum: & dandum bubus lupinum, & lactariis medica, & cytiſum. præterea quod ante admiſſuram diebus xxx arietibus, ac tauris datur plus cibi, vt vires habeant: fœminis bubus demitur, quod maceſcentes melius concipere dicuntur. Secunda pars eſt de fœtura. Nunc appello fœturam a conceptu ad partum: hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primum videndum de admiſſione, quo quæque tempore vt incant facere oporteat. Nam, vt ſuillo pecori a fauonio ad æquinoctium vernum putant aptum, ſic ouilli ab arcturi occaſu, vſque ad aquilæ occaſum. Præterea habenda ratio, quanto ante quam incipiat admiſſura fieri, mares a fœminis ſecretos habeant: quod fere in omnibus binis menſibus ante faciunt & armentarii, & opiliones. Altera pars eſt in fœtura, quæ ſint obſeruanda, quod alia alio tempore parere ſolet. Equa enim ventrem fert xii menſes, vacca decem, ouis & capra quinos, ſus quatuor. In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quod in Luſitania ad oceanum in ea regione vbi eſt oppidum Olyſippo monte Tagro, quædam e vento concipiunt certo tempore equæ, vt hic gallinæ quoque ſolent, quarum oua ὑπηνέμια appellāt. Sed ex his equis, qui nati pulli, nō plus triennium viuunt. Quæ nata ſunt matura, & chorda, vt pure & molliter ſtent, videndum, & ne obterantur. Dicuntur agni chordi, qui poſt tempus naſcuntur, ac remanſerunt in voluis intimis. vocant χορίον, a quo chordi appellati. Tertia res eſt de nutricatu quid obſeruari oporteat. in quo, quot diebus matris ſugant mammam, & id quo tempore, & vbi, & ſi parum habet lactis mater, vt ſubiiciat ſub alterius mām-mā, qui appellātur ſubrumi, id eſt ſub mamma. antiquo enim vocabulo mamma rumis, vt opinor. Fere ad quatuor menſes a mamma nō diiunguntur agni: hœdi tres, porci duo. e queis, quoniā puri ſunt ad ſacrificium, vt immolentur, olim appellati ſacres, quos appellat Plautus, cū ait, Quāti ſunt porci ſacres?

ſic boues altiles, ad ſacrificia publica ſaginati, dicuntur opimi. Quarta pars eſt de ſanitate: res multiplex, ac neceſſaria, quod morboſum pecus, & vitioſum, & quando non valet, ſæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius ſcientiæ genera duo: vnum vt in hominem, ad quem adhibendi medici: alterum, quo ipſe etiam paſtor diligens mederi poſſit. Eius partes ſunt tres. nam animaduertendum, quæ cuiuſque morbi ſint cauſę, quæque ſigna earum cauſarum ſint, & quę quenque morbum ratio curandi ſequi debeat. Fere morborum cauſæ erunt, quod laborant propter æſtus, aut propter frigora, necnon etiam propter nimium laborem, aut contra, propter nullam exercitationem, aut ſi cum exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum aut potionem dederis. Signa autem ſunt, vt eorum, qui ſiue ex æſtu, ſiue e labore febrem habent, adapertum os humido ſpiritu crebrò, & corpore calido. Curatio autem, cum hic eſt morbus, hæc. perfunditur aqua, & perunguitur oleo & vino tepefacto, & item cibo ſuſtinetur, & iniicitur aliquid ne frigus cædat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur ſanguis, maxime e capite. Item ad alios morbos aliæ cauſę, etiam alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta habere oportet magiſtrum pecoris. Relinquitur nonum, quod dixi de numero vtriuſque partis commune. Nam & qui parat pecus, neceſſe eſt conſtituat numerum, quot greges, & quanto ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, & ideo fructus diſpereant. Præterea ſcire oportet in grege quot fœminas habeat, quæ parere poſſunt, quot arietes, quot vtriuſque generis ſoboles, quot reiiculæ ſint alienandæ. In alimoniis ſi ſunt plures nati, vt quidam faciunt, ſequendum, vt quoſdam ſubducas. quæ res facere ſolet, vt reliqui melius creſcant. Vide, inquit Atticus, ne te fallat, & nouenæ iſtę partes non exeant extra pecoris minoris ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis & paſtoribus nouenæ partes, vbi nec admiſſuræ, nec fœturæ obſeruantur? In canibus enim video poſſe dici. Sed do etiam in hominibus poſſe nouenarium retineri numerum, quod in hybernis habent in villis mulieres, quidam etiam in æſtiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores retineant, & puerperio familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuoſiorem. Si inquam numerus non eſt, vt ſit ad amuſſim, vt non eſt, cum dicimus mille naues iſſe ad Troiam, cẽtumuirale eſſe iudicium Romæ: deme (ſi vis) duas res de mulis, admiſſuram, & parturam

rum. Vaccius, Parturam, inquit? proinde vt non aliquoties dicatur Romę peperiſſe mulam. Cui ego vt ſuccinctem ſubiicio, Magonem,& Dionyſium ſcribere mulam,& equam,cum conceperint, duodecimo menſe parere. Quare non, ſi hic in Italia cum peperit mula ſit portentum, adſentiri omnes terras. Neque enim hirundines, & ciconiæ, quæ in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non ſcitis palmulas, caryotas in Syria parere in Iudæa,in Italia non poſſe? Sed Scrofa, Si exigere mauis ſine mularum fœtura & nutricatu numerum octoginta & vnum, eſt qui expleas duplicem iſtam lacunam:quod extraordinariæ fructuum ſpecies duæ accedunt magnæ. quarum vna eſt tonſura, quod oues ac capras detondent, aut vellunt:altera,quæ latius patet,eſt de lacte,& caſeo,quam ſcriptores Græci ſeparatim τυροποιίαν appellauerunt, ac ſcripſerunt de ea re permulta.

De pecudibus, arietibus, & agnis. 2.

SED quoniam nos noſtrum penſum abſoluimus, ac limitata eſt pecuaria quæſtio: nunc rurſus vos reddite nobis o Epeirotæ, de vna quaque re, vt videamus, quid paſtores a Pergamide,Maledove potis ſint. Atticus, qui tunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodem, Ego opinor, inquit, incipiam primus, quoniam in me videre conieciſſe oculos:& dicam de primigenia pecuaria.E feris enim pecudibus primum dicis oues comprehenſas ab hominibus, ac manſuefactas. has primum oportet bonas emere. quę ita ab ætate, ſi neque vetulæ ſunt, neque meræ agnæ: quod alteræ iam nondum,alteræ iam non poſſunt dare fructum.ſed ea melior ætas quam ſequitur ſpes, quam ea quam mors. De forma, ouem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit & molli, villis altis & denſis toto corpore, maxime circum ceruicem & collum, ventrem quoque vt habeat piloſum. itaque quæ id non haberent, maiores noſtri apicas appellabant,ac reiiciebāt. eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare, vt ſint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis videndum,vt boni ſeminis pecus habeas.id fere ex duab. rebus poteſt animaduerti, ex forma, & progenie. Ex forma, ſi arietes ſint fronte lana veſtiti bene, tortis cornibus pronis ad roſtrum, rauis oculis lana opertis, auribus amplis, pectore & ſcapulis, & clunibus latis, cauda lata & longa. animaduertendum quoque linguane nigra, aut varia ſit,quod fere qui ea habent, nigros,aut varios procreant agnos. Ex progenie autem animaduertitur, ſi

agnos procreant formoſos. In emptionibus iure vtimur eo, quod lex præſcripſit. in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt. quidam enim pretio facto in ſingulas oues, vt agni chordi duo pro vna oue annumerentur, & ſi cui vetuſtate dentes abſunt, item binæ pro ſingulis vt procedant. de reliquo antiqua fere formula vtuntur. cum emptor dixit, Tanti ſunt mi emptæ? & ille reſpondit, Sunt, & expromiſit numos: emptor ſtipulatur priſca formula ſic, Illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, vti pecus ouillum, quod recte ſanum eſt extra luſcam, ſurdam, minam, id eſt, ventre glabro, neque de pecore morboſo eſſe, habereque recte licere. hæc ſic recte fieri ſpondes? Nec cum id factum eſt, tamen grex dominum non mutauit, niſi ſit æs adnumeratum. Nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, ſi nõ tradet, quamuis non ſoluerit numos: vt ille emptorem ſimili iudicio, ſi non reddit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, De paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primum prouidendum, vt totum annum recte paſcantur intus, & foris. ſtabula idoneo loco vt ſint: ne ventoſa: quæ ſpectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus. vbi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatum, & procliuum, vt euerri facile poſſit, ac fieri purum: non enim ſolum ea vligo lanam corrumpit ouium, ſed etiam vngulas, ac ſcabras fieri cogit. Cum aliquot dies ſteterunt, ſubiicere oportet virgulta alia, quo mollius requieſcãt, purioreſque ſint: libentius enim ita paſcuntur. Faciendum quoque ſepta ſecreta ab aliis, quo incientes ſecludere poſſis, item quo corpore ægro. hæc magis ad villaticos greges animaduertenda. Contra illæ, in ſaltibus quę paſcuntur, & a tectis abſunt longe, portaut ſecum crates, aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciant, cæteraque vtenſilia. longe enim, & late in diuerſis locis paſci ſolent, vt multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego vero ſcio, inquam: nam mihi greges in Appulia hybernabãt, qui in Reatinis montibus æſtiuabant. Cum inter hæc bina loca, vt iugum continet ſirpiculos, ſic calles publice diſtantes paſtiones, eęq; ibi, vbi paſcuntur in eadem regione: tamen temporibus diſtingunt, vt æſtate quod tum prima luce exeunt paſtum, propterea quod tunc herba roſcida, meridianã, quę eſt aridior, iucunditate præſtat. Sole exorto puto propellunt, vt redintegrantes rurſus ad paſtum alacriores faciant. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcant, ſub vmbriferas rupes, & arbores patulas ſubiiciunt,

quoad

quoad refrigerato aere veſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum. ita paſcere pecus oportet, vt aduerſo ſole agat. caput enim maxime ouis molle eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt quoad cõtenebrauit. iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. hæc ab vergiliarũ exortu ad æquinoctium autumnale maxime obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt vtile duplici de cauſa, quod & caduca ſpica ſaturantur, & obtritis ſtramentis, & ſtercoratione faciunt in annum ſegetes meliores. Reliquæ paſtiones hiberno ac verno tempore hoc mutant, quod pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & paſcunt diem totum, ac meridiano tempore ſemel agere potum ſatis habent. Quod ad paſtiones attinet, hæc fere ſunt: quod ad fœturam, quæ dicam. Arietes, quibus ſis vſurus ad fœturam, bimeſtri tempore ante ſecernendum, & largius pabulo explendum. Cum redierunt ad ſtabula e paſtu, ordeum ſi eſt datum, firmiores fiunt ad laborem ſuſtinendum. Tempus optimum ad admittendum, ab arcturi occaſu ad aquilæ occaſum, quod quæ poſtea concipiunt, fiunt vegrandes, atque imbecillæ. Ouis prægnans eſt diebus CL. itaque fit partus exitu autumnali, cum aer eſt modice temperatus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quamdiu admiſſura ſit, eadem aqua vti oportet, quod commutatio & lanam facit variam, & corrũpit vterum. Cum omnes conceperunt, rurſus arietes ſecernendi. Ita factis prægnantibus, quod ſunt moleſti, obſunt. Neque pati oportet minores, quam bimas ſaliri, quod neque natum ex his idoneum eſt, neque non ipſæ fiunt etiam deteriores & non meliores quam trimæ admiſſæ. deterrent ab ſaliendo fiſcellis e iunco, aliaue qua re, quod alligãt ad naturam. Commodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cum parere cœperunt, inigunt in ſtabula ea, quę habent ad eam rem ſecluſa, ibique nata recentia ad ignem prope ponunt, quoad conualuerunt. biduum aut triduum retinent, dum agnoſcant matrem agni, & pabulo ſe ſaturent. deinde dum matres cum grege paſtum prodeunt, retinent agnos, ad quos cum reductæ ad veſperum, aluntur lacte, & rurſus diſcernuntur, ne noctu a matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane ante quam matres in pabulum exeant, vt agnĩ ſatulli fiant lacte. Circiter decem dies cum præterierunt, palos offigunt, & ad eos alligant libro, aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri, delibent aliquid mem-

brorum. Si ad matris mammam non accedet, admouere oportet. [& labra agni vnguere butyro aut adipe ſuilla, & olfacere labra lacte. Diebus poſt paucis obiicere his viciam molitam, aut herbam teneram, ante quam exeunt paſtum, & cum reuerterunt. Et ſic nutricantur quoad facti ſunt quadrimeſtres. interea matres eorum his temporibus non mulgent quidam, qui vt melius, omnino perpetuo, quod & lanæ plus ferunt, & agnos plures. Cum depulſi ſunt agni a matribus, diligentia adhibenda eſt, ne deſiderio ſeneſcant. itaque deliniendum in nutricatu pabuli bonitate: & a frigore, & æſtu, ne quid laborent, curandum. Cum obliuione iam lactis non deſiderant matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Caſtrare oportet agnum non minorem quinque mēſium, neque ante quam calores, aut frigora ſe fregerunt. Quos arietes ſubmittere volunt, potiſſimum eligunt ex matribus, quæ geminos parere ſolent. pleraque ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, vt ſunt Tarentinæ & Atticæ, pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte poſſit, vel lauari, ac parari. Horum præſepia ac ſtabula, vt ſint pura, maiorem adhibeant diligentiam quam hirtis. Itaque faciunt lapide ſtrata, vt vrina necubi in ſtabulo conſiſtat. his quæcunque iubentur, veſcuntur, vt folia ficulnea, & palea, & vinacea: furfures obiiciuntur modice, ne parum, aut nimium ſaturentur. vtrunque enim ad corpus alendum inimicum. at maxime amicum cytiſum, & medica. nam & pingues facit facillime, & genit lac. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (vt dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet: & quæ opus ad medendum, portat ſecum. Relinquitur de numero, quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud fere omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines: in pellitas binos.

De capris, hircis, & hœdis. 3.

CVI Coſſinius, Quoniam ſatis balaſti, inquit, o Fauſtule noſter, accipe a me cum Homerico Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum oporteat breuiter dicere, diſce. Qui caprinū gregem cōſtituere vult, in eligendo animaduertat oportet, primū ætatem: vt eam paret, quæ iam ferre poſſit fructum: & de iis eam potius, quæ diutius: nouella enim quam vetus vtilior. De forma videndum, vt ſint firmæ, magnæ, corpus lene vt habeant, crebro pilo, niſi ſi glabræ ſunt. duo enim

genera

genera carũ. ſub roſtra duas vt mammulas penſiles habeant: quod eæ fœcundiores ſunt: vbere ſint grandiore, vt & lac multum, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori & potiſſimum pilo albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi non eſt ex collectis comparatus, ſed ex conſuetis vna. De ſeminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium ſemen tardiuseſſe, quo hæ ſint placidiores. contra caprile mobilius eſſe, de quarum velocitate in Originum libro Cato ſcribit hæc: In Sauracti Fiſcello capræ feræ ſunt, quæ ſaliũt e ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim, quas paſcimus, ortæ ſunt ab ouib. feris: ſic capræ, quas alimus, a capris feris ſunt ortæ: a queis propter Italiam Capraſia inſula eſt nominata. De capris quod meliore ſemine eæ, quæ bis pariant, ex his potiſſimum mares ſolent ſummitti ad admiſſuras. quidam etiã dant operam, vt ex inſula media capras habeant, quod ibi maximi ac pulcherrimi exiſtimantur fieri hœdi. De emptione aliter dico atque fit, quod capras ſanas ſanus nemo promittit. nunquam enim ſine febri ſunt. itaque ſtipulantur paucis exceptis verbis: ac Mamilius ſcriptum reliquit ſic, Illas capras hodie recte eſſe, & bibere poſſe, habereque recte licere, hæc ſpondeſne? De quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus ſcribit, non vt reliqua animalia naribus, ſed auribus ſpiritum ducere ſolere. Paſtores curioſiores aliquot dicunt. De alteris quatuor, quod eſt de paſtu hoc dico. ſtabulatur pecus melius ad hibernos exortus ſi ſpectat, quod eſt alſioſum. Id vt pleraque lapide, aut teſta ſubſterni oportet, caprile quo minus ſit vliginoſum, ac lutulentum. Foris cum eſt pernoctandum, item in eandem partem cæli, quæ ſpectent, ſepta oportet ſubſterni virgultis, ne oblinantur. nec multo aliter tuendum hoc pecus in paſtu, atque ouillum, quod tamen habet ſua propria quædam, quod potius ſilueſtribus ſaltibus delectantur, quam pratis. Studioſe enim de agreſtibus fruticibus paſcuntur, atque in locis cultis, virgulta carpunt: itaque a carpendo capræ nominatæ. ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis, quas etiam aſtrologi ita receperunt in cœlum, vt extra limbum XII. ſignorum excluſerint. Sunt duo hœdi, & capra non longe a tauro. Quod ad fœturam pertinet, deſiſtente autumno exigunt a grege in campos hircos in caprilia. Item vt in arietibus dictum, quæ concepit poſt quartum menſem, reddit

tempore verno. In nutricatu hœdi trimeſtres cum ſint facti, tum ſubmittuntur, & in grege incipiunt eſſe. Quid dicam de earum ſanitate, quæ nunquam ſunt ſanæ? niſi tamen illud vnum, quædam ſcripta habere magiſtros pecoris, quibus remediis vtantur ad morbos quoſdam earum, ac vulneratum corpus, quod vſu venit iis ſæpe, quod inter ſe cornibus pugnant, atque in ſpinoſis locis paſcuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, quam in ouillo, quod capræ laſciuæ, & quæ diſpergant ſe. contra oues quæ ſe congregent, ac condenſent in locum vnum. Itaque in agro gallico greges plures potius faciūt, quā magnos, quod in magnis cito exiſtat peſtilentia, quæ ad perniciem eum perducat. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas. quibus aſſentiri putant id, quod vſu venit Gaberio equiti R. Is enim cum in ſuburbano mille iugerum haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad vrbem x, ſibi in dies ſingulos denarios ſingulos dare audiſſet, coegit mille caprarum, ſperans ſe capturum de prædio in dies ſingulos denariûm mille. Tantum enim fefellerit, vt breui omnes amiſerit morbo. Contra in Sallentinis & in Caſinati ad centenas paſcunt. De maribus & fœminis idem fere diſcrimen, vt alii ad denas capras ſingulos parent hircos, vt ego: alii etiam ad xv, vt Menas: nonnulli etiam, vt Murrius, ad viginti.

De ſue. 4.

SED quis e portu poſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit? tametſi Scrofam potiſſimum de ea re dicere oportere, cognomen eius ſignificat. Cui Tremellius, Ignorare inquit videre, cur appeller Scrofa. Itaque vt etiam hi propter te ſciāt, cognoſce meam gentem ſuillum cognomen non habere, nec me eſſe ab Eumæo ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa, qui quæſtor cum eſſet Licinio Neruæ Prætori in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dum prætor rediret, hoſtes arbitrati occaſionem ſe habere victoriæ, impreſſionem facere cœperunt in caſtra. Auus, cum cohortaretur milites, vt caperent arma, atque exirent contra, dixit celeriter ſe illos (vt Scrofa porcos) diſiecturū. id quod fecit. nam eo prælio hoſtes ita fudit, ac fugauit, vt eo Nerua prætor Imperator ſit appellatus, auus cognomen inuenerit, vt diceretur Scrofa. itaque proauus, ac ſuperiores, de Tremelliis nemo appellatus Scrofa. Nec minus ſeptimus ſum deinceps prætorius in gente noſtra. Nec tamen defugio quin dicam quæ ſcio de

ſuillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui ſtudioſus: nec de pecore ſuillo mihi & vobis magnis pecuariis ea res nõ eſt communis. Quis enim fundum colit noſtrum, quin ſues habeat, & qui non audierit patres noſtros dicere, ignauum, & ſumptuoſum eſſe, qui ſuecidiam in carnario ſuſpenderit potius ab laniario, quam ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem vult habere idoneum, eligere oportet primum bona ætate, ſecundo bona forma. Ea eſt, cum amplitudine membrorũ, prætérquam pedibus, capite, vnicoloris potius quam varias. Cum hæc eadem vt habeant verres videndum, tum vtique ſint ceruicibus amplis, boni ſeminis. Sues animaduertuntur a facie, & progenie, & regione cæli. A facie, ſi formoſi ſint verres, & ſcrofa. A progenie, ſi porcos multos pariunt. A regione, ſi potius ex his locis, vbi naſcuntur, amplas quam exilis pararis. Emi ſolent ſic, Illaſce ſues ſanas eſſe, habereque recte licere, noxiſque præſtare, neque de pecore morboſo eſſe, ſpondesne? Quidam adiiciunt perfunctas eſſe a febri, & a foria. In paſtu locus huic pecori aptus vliginoſus, quod delectatur nõ ſolum aqua, ſed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cũ ſint nacti ſues, trahere vſque ad aquam, quod dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc pecus alitur maxime glande, deinde faba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, ſed etiam carnis iucundum ſaporem. Paſtum exigunt æſtate mane, & antequam æſtus incipiat, ſubigunt in vmbroſum locũ, maxime vbi aqua ſit. Poſt meridiem rurſus lenito feruore paſcunt. Hiberno tẽpore nõ prius exigũt paſtum, quam pruina euanuit, ac colliquefacta eſt glacies.

Ad fœturam verres duobus menſibus ante ſecernendi. Optimum ad admiſſuram tempus a fauonio ad æquinoctium vernum: ita enim contingit, vt æſtate pariat: quatuor enim menſes eſt prægnans: & tunc parit, cum pabulo abundat terra. neque minores admittendæ quam anniculæ. Melius xx. menſes expectare, vt bimæ pariant. Cum cœperunt, id facere dicuntur vſque ad ſeptimum annum recte. Admiſſuras cum faciunt, prodigunt in lutoſos limites ac luſtra, vt volutentur in luto, quæ eſt illorum requies, vt lauatio hominis. Cum omnes conceperunt, rurſus ſegregant verres. Verris octo menſium incipit ſalire: permanet, vt id recte facere poſſit, ad primum. deinde it retro, quoad perueniat ad lanium. Hic enim conciliator ſuillæ carnis datus populo. Sus Græce dicitur ὗς, olim thyſus dictus, ab illo verbo quod dicunt θύειν, quod eſt im-

molare. Ab ſuillo enim genere pecoris immolandi initiũ primum ſumptum videtur, cuius veſtigia, quod initiis Cereris porci immolantur, & quod initiis pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur, & quod nuptiarum initio antiqui reges, ac ſublimes viri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta,&nouus maritus primum porcum immolant. Priſci quoque Latini,& etiam Græci in Italia idem factitaſſe videntur. Nam & noſtræ mulieres maxime nutrices,naturam, qua fœminæ ſunt, in virginibus appellant porcum, & Græcæ χοῖρον, ſignificantes eſſe dignum inſigni nuptiarum. Suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. Itaque iis animam datã eſſe proinde ac ſalem, quæ ſeruaret carnem. E queis ſuccidias Galli optimas & maximas facere conſueuerũt. Optimarum ſignum, quod etiam nunc quotannis e Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ,& petaſiones. De magnitudine Gallicarum ſuccidiarum Cato ſcribit his verbis: In Italia in ſcrobes terna atque quaterna millia aulia ſuccidia. Vere ſus vſqueadeo pinguitudine creſcere ſolet, vt ſe ipſa ſtãs ſuſtinere non poſſit, neque progredi vſquam. Itaq; eas ſiquis quo traiicere vult, in ploſtrum imponit. in Hiſpania vlteriore in Luſitania ſus cum eſſet occiſus, Attilius Hiſpanienſis minime mendax, & multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Volumnio Senatori miſſam eſſe offulam cum duabus coſtis quæ penderet III & XX pondo: eiuſque ſuis a cute ad os pedem & III digitos fuiſſe. Cui ego, Non minus res admiranda, quum mi eſſet dicta, in Arcadia ſcio me eſſe ſpectatum ſuem, quæ præ pinguitudine carnis non modo ſurgere non poſſet, ſed etiam vt in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet,& peperiſſet mures. Hoc etiam in * vineta factũ accepi. Sus ad fœturam quæ ſit fœcunda animaduertunt fere ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat. In nutricatu quam porculationem appellabant, binis mẽſibus porcos ſinunt cum matribus. ſed eos, cum iam paſci poſſunt, ſecernunt. Porci qui nati hieme, fiunt exiles propter frigora, & quod matres aſpernantur, propter exiguitatem lactis, & quod dentibus ſauciantur, propterea mammæ. ſcrofa in ſua quæq; hara ſuos alat oportet porcos, quo alienos aſpernantur: & ideo ſi conturbati ſunt in fœtura, fit deterius. Natura diuiſus earum annus bifariam, quod bis parit in anno. quaternis menſibus fert ventrem: binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius

paulo

paulo ſ eà altitudine abs terra, ne dum exilire velit prægnans, abortet. Altitudinis modus ſit vt ſubulcus facile circumſpicere poſſit, nequi porcellus a matre opprimatur, & vt facile purgare poſſit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, tranſilire poſſint. Quotieſcunque haras ſubulcus purga-, toties arenam iniicere oportet, aut quid aliud quod exugat humorem, in ſingulas iniicere debet: & cum pepererit, largiore cibatu ſuſtentare, quo facilius lac ſuppeditare poſſit. in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare ſolent, & hoc quoque conduplicant, vt ſit mane & veſperi, ſi alia quæ obiiciant, non habuerint. Cum porci depulſi ſunt a mamma a quibusdam delici appellantur, neque iam lactentes dicuntur. Qui a partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificium idonei dicuntur primum. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cum inſanum quem putat, vt pietur in oppido Epidamno, interrogat, Quanti hic porci ſunt ſacres? Si fundus miniſtrat, dari ſolent vinacea, ac ſcopi ex vuis. Amiſſo nomine lactentis, dicuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam frendere poſſunt, id eſt, frangere. Porcus Græcum eſt nomen antiquum, ſed obſcuratum, quod nunc eum vocant χοῖρον. In eorum fœtu ſcrofæ bis die vt bibant, curant, lactis cauſa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat. ſi minus pariat, fructuariam idoneam non eſſe. ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur, quod ſus AEneæ Lauinii xxx porcos pepererit albos. Itaque quod portenderit, factum xxx annis, vt Lauinienſes condiderint oppidum Albam. Huius ſuis, ac porcorum etiam nunc veſtigia apparent Lauinii: quod & ſimulachra eorum ahenea etiam nunc in publico poſita, & corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura fuerit, demonſtratur. Nutricare octonos porcos paruulos primo poſſunt: incremento facto a peritis dimidia pars remoueri ſolet, quod mater neq; poteſt ſufferre lac, neque congenerati aleſcendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locum villæ, vt crebro reditu lacte alere poſſit porcos. Cum creuerunt, cupiunt ſequi matrem paſtum: domique ſecernunt a matribus, ac ſeorſum

paſcunt, vt deſiderium ferre poſſint parentis, quod decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere omnia, vt faciant ad bucinam. Primo cum incluſerunt, cum bucinatum eſt, aperiunt, vt exire poſſint in eum locum, vbi ordeum fuſum in longitudine. Sic enim minus diſperit, quam ſi in aceruos poſitum, & plures facilius accedunt, ideo ad XII conuenire dicuntur, vt ſilueſtri loco diſperſi, ne diſpereant. Caſtrãtur verres commodiſſime anniculi, vtique ne minores, quam ſemeſtres: quo facto nomen mutant, atque e verribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum vnum modo exempli cauſa dicam. Porcis lactentibus ſi ſcrofa lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dari oportet (crudum enim ſoluit aluum) vel ordeum obiici ex aqua. quo ad fiant trimeſtres. De numero: in centum ſues, decem verres ſatis eſſe putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita vt ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciunt. Minor grex, quam maior minus ſumptuoſus, quod comites ſubulcus pauciores quærit. Itaque gregis numerum paſtor ab ſua vtilitate conſtituit, non vt quot verres habeat: id enim a natura ſumendum. Hæc hic.

De Bubus, & vaccis. 5.

AT Q. Lucienus Senator homo quanuis humanus, ac iocoſus, introiens familiaris omnium noſtrum, συνηπειρῶται, inquit, χαίρετε, & Varronem noſtrum, inquit, ποιμένα λαῶν: Scrofam enim mane ſalutaui. cum alius eum ſalutaſſet, alius conuiciatus eſſet, qui tam ſero veniſſet ad conſtitutum, Videbo iam vos, inquit, balatrones, & huc afferam meum coriũ, & flagra. Tu vero Murri veni mi aduocatus, dum aſſes ſoluo Palilibus, ſi poſtea a me repetant, vt teſtimonium perhibere poſſis. Atticus Murrio, Narra iſti, inquit, eadem, qui ſermones ſint habiti, & quid reliqui ſit, vt ad partes paratus veniat: nos interea ſecundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem, inquit Vaccius, meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim ſcientiam: vt ſiquis quid ignorat, diſcat: ſiquis ſcit, nunc vbi labat obſeruet. Vide quid agas, inquam, Vacci. Nam bos in pecuaria, maxima debet eſſe auctoritate: præſertim in Italia, quę a bubus nomen habere ſit exiſtimata. Græcia enim antiqua (vt ſcribit Timæus) tauros vocabant ἰταλούς. a quorum multi-

multitudine, & pulchritudine, & fœtu vitulorum, Italiam dixerunt. Alii ſcripſerunt, quod e Sicilia Hercules perſecutus ſit eo nobilem taurum, vt diceretur Italus. Hic ſocius hominum in ruſtico opere, & Cereris miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtineri voluerunt, vt capite ſanxerint, ſiquis occidiſſet. Qua in re teſtis Attice, teſtis Peloponneſos. Nam ab hoc pecore Athenis Buzyges nobilitatus, Argis ὀνόγυρος. Noui, inquit ille, maieſtatem boum, & ab his dici pleraque magna, vt βούσυκον, βούπαιδα, βούλιμον, βοῶπιν. vuam quoque bumammam. Præterea ſcio hunc eſſe, in quem potiſſimum Iuppiter ſe conuertit, cum exportauit per mare e Phœnice amans Europam. Hunc eſſe, qui filios Neptuni e Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boum obtereret. Denique ex hoc putrefacto naſci dulciſſimas apes mellis matres, a quo eas Græci βουγόνας appellant, & hinc Plautium locutum eſſe Latine. Cum Hirrium prætorem renunciatum Romam in Senatum ſcriptum habere. Sed bono animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quam qui Bugoniam ſcripſit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima vitulorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum nouellorum, quarta vetulorum. Diſcernuntur in prima vitulus, & vitula: in ſecunda iuuencus & iuuenca: in tertia & quarta, taurus & vacca. Quæ ſterilis eſt vacca, taura appellata: quæ prægnans, horda. Ab eo in faſtis dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere vult, obſeruare debet primum, vt ſint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ. vt ſint bene compoſitæ, vt integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis & nigris, piloſis auribus, compreſſis malis, ſubſimisue, gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſſis ac longis, a collo pal earibus demiſſis, corpore amplo, bene coſtatos, latis humeris, bonis clunibus, caudam profuſam vſque ad calces, vt habeant inferiorem partem frequentibus pilis ſubcriſpam, cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, diſtantibus inter ſe, pedibus non latis, neque ingredientibus qui diſplodantur, nec cuius vngulæ diuaricent, & cuius vngues ſint leues & pares, corium attactu non aſperum ac durum, colore potiſſimum nigro, dein rubeo, tertio heluo, quarto albo. molliſſimus enim hic, vt duriſſimus primus. De mediis duobus prior quam poſterior melior, vtrique pluris quam

nigri, & albi. Neque non præterea, vt mares feminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, vt reſpondeant ad parentum ſpeciem: & præterea quibus regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia plerique gallici ad opus: contra iugatorii liguſtici. Tranſmarini epirotici non ſolum meliores totius Græciæ, ſed etiam Italię. tametſi quidam de Italicis quos propter amplitudinem præſtare dicunt, ad victimas farciunt, atque ad deorum ſeruant ſupplicia. qui ſine dubio ad res diuinas propter dignitatem amplitudinis & coloris præponendi. Quod eo magis fit, quod albi in Italia non tam frequentes, quam qui in Thracia ad μέλανα κόλπον, vbi alio colore pauci. Eos cum emimus domitos, ſtipulamur, ſic, Illoſce boues ſanos eſſe, noxiſque præſtari? Cum emimus indomitos, ſic, Illoſce iuuencos ſanos recte, deque pecore ſano eſſe, noxiſque præſtari ſpondesne? Paulo verboſius hæc, qui Mamilii actiones ſequuntur lanii, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hoſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſime in nemoribus, vbi virgulta, & frons multa. Hieme cum hibernant ſecundum mare, æſtu abiguntur in montes frondoſos. Propter fœturam hæc ſeruare ſoleo. ante admiſſuram menſem vnum, ne cibo & potione ſe impleant, quod exiſtimantur facilius macræ concipere. Contra, tauros duobus mēſibus ante admiſſuram herba, & palea, ac fœno facio pleniores, & a fœminis ſecerno. Habeo tauros totidem, quot Atticus, ad matrices LXX duo, vnum anniculum, alterum bimum. Hoc, ſecundum aſtri exortum facio, quod Græci vocāt λύραν, fidem noſtri. Tum denique tauros in gregem redigo. Mas an fœmina ſit concepta, ſignificat deſcenſu taurus cum iniit: ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit: ſi fœmina, in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, vos videritis, inquit mihi, qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, vt trimæ pariant, eo melius ſi quadrimæ. Pleræque pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maxime idoneum tempus ad concipiendum a delphini exortu vſque ad dies XL, aut paulo plus. Quæ enim ita conceperunt, temperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirandum ſcriptum inueni. exemptis teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere. Eas paſci oportet in locis viridibus, & aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quod

eas æſtate tabani concitare ſolent, & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. iis ſubſterni oportet frondem, aliudue quid in cubilia, quo mollius conquieſcant. AEſtate ad aquam appellendum bis, hieme ſemel. Cum parere cœperunt, ſecundum ſtabula pabulum ſeruari oportet integrum, quod egredientes deguſtare poſſint: faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quo recipiunt ſe, ne frigidus locus ſit: algor enim eas, & famis macreſcere cogit. In alimoniis armenticium pecus ſic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent: obteruntur enim. ad eas mane adigi oportet, & cum redierunt e paſtu. Cum creuerunt vituli, leuandæ matres, pabulo viridi obiiciendo in præſepiis. Item his, vt fere in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi, aut quid item, ne vngulæ putreſcant. Ab æquinoctio autumnali vna paſcuntur cũ matribus. Caſtrare nõ oportet ante bimatum, quod difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autem poſtea caſtrantur, duri & inutiles fiunt. Item vt in reliquis gregibus pecuariis, delectus quotannis habendus, & reiiculæ reiiciundæ, quod locum occupant earum quæ ferre poſſunt fructus. Siquæ amiſit vitulum, ei ſupponere oportet eos, quibus non ſatis præbent matres. Semeſtribus vitulis obiiciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam: & vt bibant mane & veſperi curant. De ſanitate ſunt complura, quę exſcripta de Magonis libris, armentarium meum crebro vt aliquid legat, curo. Numerus de tauris & vaccis ſic habendus, vt in ſexaginta, vnus ſit annicu-lus, alter bimus. Quidam habent aut minorem, aut maiorem numerum gregum. Nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gregum alius facit alium. Quidam centenarium modicum putant eſſe, vt ego. Atticus centum viginti habet, vt Lucienus. Hæc ille.

De aſinis. 6.

AT Murrius, qui, dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediiſſet, Ego, inquit, de aſinis potiſſimum dicam, quod ſum Reatinus, vbi optimi & maximi fiunt, e quo ſeminio ego hic procreaui pullos, & ipſis Arcadibus vendidi aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui facere vult bonum, primum videndum, vt mares fœminasque bona ætate ſumat, vtique vt quamdiutiſſime fructum ferre poſſit, firmos, omnib. partibus

honeſtos,corpore amplo,ſeminio bono: ex his locis, vnde optimi exeunt, quod faciunt Peloponneſii,cum potiſſimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Non enim ſi murænæ optimæ flutæ ſunt in Sicilia, & ellops ad Rhodon, continuo hi piſces in omni mari ſimiles naſcuntur. Horum genera duo. vnum ferum, quos vocant onagros, in Phrygia & Lycaonia ſunt greges multi. alterum manſuetum, vt ſunt in Italia omnes. Ad ſeminationem onagrus idoneus, quod e fero fit manſuetus facile,& e manſueto ferus nunquam. Quod ſimiles parentum genuntur, eligendi & mas & fœmina, cum dignitate vt ſint. In mercando item (vt cæteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominum mutant, & de ſanitate ac noxa ſolet caueri. Commode paſcuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante ſolſtitium, vt eodem tempore alterius anni pariant. Duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriorem. Marem non diiungunt ab opere, quod remiſſione laboris fit deterior. In paſtu eadem fere obſeruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent a matre. Proximo anno noctibus patiuntur eſſe cum his, & leniter capiſtris, aliaue qua re habent vinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quiſque eos vult habere in vſu. Relinquitur de numero, quorum greges non ſane fiunt, niſi ii, qui onera portent: ideo quod plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, vbi quid vehendum eſt; aut etiam ad arandum, vbi leuis eſt terra, vt in Campania. Greges fiunt fere mercatorum, vt eorum qui e Brundiſino, aut Appulia aſellis doſſuariis comportāt ad mare oleum, aut vinum, itemque frumentum, aūt quid aliud.

De equis & equabus. 7.

LVCIENVS, Ego quoque adueniens aperiam carceres, inquit, & equos emittere incipiam, nec ſolum mares, quos admiſſarios habeo, vt Atticus, ſingulos in fœminas dēnas, e queis fœminas Q. Modius Equiculus vir fortiſſimus etiam patre militari iuxta ac mares habere ſolebat. Horum equorū, & equarum greges qui habere voluerunt, vt habent aliqui in Peloponneſo, & in Appulia, primum ſpectare oportet ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne ſint minores trimæ, maiores decem annorum. AEtas cognoſcitūr equorum, & fere omnium qui vngulas indiuiſas habent, & etiam cornutarum. quod

quod equus triginta menſium primum dentes medios dicitur amittere: duo ſuperiores, totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eiiciunt, & totidem proximos eorum quos amiſerunt, & incipiunt naſci quos vocant columellares. Quinto anno incipienti item eodem modo amittere binos, quos caninos habent: tum renaſcentes eis, ſexto anno impleri. Septimo omnes habere ſolent renatos, & completos. His maiores qui ſunt, intelligi negant poſſe. præterquam cum dentes ſint facti brocchi, & ſupercilia cana, & ſub ea lacunæ, ex obſeruatu dicunt eum equum habere annos ſedecim. Forma eſſe oportet magnitudine modica, quod nec vaſtos, nec minutos decet eſſe. Equas clunibus ac ventribus latis. Equos ad admiſſuram quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formoſos, nulla parte corporis inter ſe non congruenti. Qualis futurus ſit equus, e pullo coniectari poteſt, ſi caput habet non magnum, nec membris confuſis: ſi eſt oculis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa, ſubtenuibus ſetis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum & plenum, humeris latis, ventre modico, lumbis deorſum verſum preſſis, ſcapulis latis, ſpina maxime duplici; ſin minus, non extanti. coda ampla ſubcriſpa: cruribus rectis & æqualibus, genibus rotundis, ne magnis, nec introrſus ſpectantibus: vngulis duris: toto corpore vt habeat venas, quæ animaduerti poſſint, quod qui huiuſcemodi ſit, & cum eſt æger, ad medendum eſt appoſitus, corpore multo. De ſtirpe magni intereſt qua ſint, quod genera ſunt multa. Itaque ad hoc nobiles a regionibus dicuntur. In Græcia Theſſalici equi, a terra Appuli, ab Roſea roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliaue qua re, quo potior ſit: ſi, cum flumen trauehundum eſt, gregi in primis prægreditur, ac non reſpectat alios. Emptio equina ſimilis fere ac boum, & aſinorum, quod eiſdem rebus in emptione dominum mutant, vt in Mamilii actionibus ſunt perſcripta. Equinum pecus paſcendum in pratis potiſſimum herba: in ſtabulis, ac præſepibus, arido fœno. Cum pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admiſſionis facere oportet, ab æquinoctio verno ad ſolſtitium, vt partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim menſe, die decimo aiũt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, fere vitioſa, atque inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cũ tempus anni venerit, bis in die,

manę & veſpere. Peroriga enim appellatur quiſquis admittit. eo enim adiutante equæ alligatæ celerius admittuntur, neq; equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eiiciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quod ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcillæ medium conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem: tum ea re naturam equæ, cum menſes ferunt, tangunt. contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametſi incredibile, quod, vſu venit memoriæ mandandum: Cum equus matrem vt ſaliret adduci non poſſet, & eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet, & coegiſſet matrem inire, cum deſcendenti demſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cum conceperunt equæ, videndũ ne aut laborent pluſculum, aut ne frigidis locis ſint, quod algor maxime prægnantibus obeſt. Itaque in ſtabulis ab humore prohibere oportet humum, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas a præſepibus interiicere longurios qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Prægnantem neque implere cibo, neque eſurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & molliores pullos fieri dicunt. Itaque vt reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnantes fiant. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulum prodigendũ. Ne vngulas comburat ſtercus cauendum. Quinquemeſtribus pullis factis, cum redacti ſunt in ſtabulum, obiiciendum farinam ordeaceam molitam cum furfuribus, & ſiquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandũ ordeum, & furfures vſque quo ad erunt lactentes. Neque prius biennio confecto a lacte remouendũ. Eosque cum ſtent cum matribus, interdum tractandum, ne cum ſint diiuncti, exterreantur. Eademque cauſa ibi frenos ſuſpendendum, vt equuli conſueſcant & videre eorum faciem, & e motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere conſuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter pronum in ventrem, poſtea iam ſedentem. hæc facere cum ſit trimus: tum enim maxime creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum & ſex menſes equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum, a quo tempore farrago dari ſolet. Hæc enim purgatio maxime neceſſaria equino pecori, quod dieb. decem facere oportet. nec pati alium vllum cibum guſtare. Ab vndecimo die vſque ad quartum decimum dandum ordeum, quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. ab eo tempore mediocriter

diocriter exercendum: & cum ſudarit, perunguendum oleo. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi quód alii ſunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad admiſſuram, alii ad curſuram, non item ſunt ſpectandi atque habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet: aliter quadrigarius, ac deſultor. neque idem, qui vectarios facere vult, ad ephippium, aut ad prædam: quod vt ad rem militarem, quod ibi ad caſtra habere volunt acres. Sic contra in viis habere malunt placidos. propter quod diſcrimen maxime inſtitutum, vt caſtrentur equi. demptis enim teſticulis fiunt quietiores, & ideo quod ſemine carēt, ii canterii appellati, vt in ſuibus maiales; gallis gallinaceis, capi. De medicina: vel plurima ſunt in equis & ſigna morborum, & genera curationum, quæ paſtorem ſcripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potiſſimum medici pecorum *ἱππιατροὶ* appellati.

De mulis & hinnulis. 8.

CVM hæc loqueremur, venit a Menate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe, & rem diuinam paratam; ſi vellent, venirent illuc, & ipſi pro ſe ſacrificarentur. Ego vero, inquam, vos ire non patiar ante, quam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus. Breuis oratio de iſtis, inquit Murrius. nam muli & hinni bigeneri, atque inſiticii, non ſuopte genere ab radicibus. ex equa enim & aſino fit mulus. Contra ex equo & aſina hinnus. Vterque eorum ad vſum vtilis, partu fructus neuter. Pullum aſininum a partu recentem ſubiiciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lacte quam aſininum, ac alia omnia dicunt eſſe melius. Præterea educant eum paleis, fœno, ordeo. Matri ſuppoſiticiæ quoque inſeruiunt, quo equa ad miniſterium lactis cibum pullo prębere poſſit. Hic ita eductus a primo, poteſt admitti. neque enim aſpernantur propter conſuetudinem equinam. Hunc minorem ſi admiſeris, & ipſe citius ſeneſcit, & quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum aſinū quem ſuppoſuerunt equæ, & aſinum admiſſarium habere volunt, de aſinis quem ampliſſimum formoſiſſimumque poſſunt, eligunt. quique ſeminio natus ſit bono, Arcadico, vt antiqui dicebant, vt nos experti ſumus, Reatino: vbi tricenis ac quadrigenis millibus admiſſarii aliquot venierunt. quos emimus item vt equos, ſtipulamurque in emendo, ac facimus in accipiendo idem quod dictum eſt in equis. Hos paſcimus præcipue fœno atque ordeo, & id ante admiſſuram

largius facimus, vt cibo ſuffundamus vires ad fœturam. Eodem tempore, quo equos adducentes, iidemque vt ineant equas per origas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam, nutricantes educamus. Hi, ſi in paluſtribus locis, atque vliginoſis nati, habent vngulas molles. Iidem ſi exacti ſunt æſtiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, duriſſimis vngulis fiunt. In grege mulorum parando, ſpectanda ætas, & forma. alterum, vt vecturis ſufferre labores poſſint: alterum vt oculos aſpectu delectare queant. Hiſce enim binis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. Hæc me Reatino auctore probares mihi, inquit, niſi tu ipſe domi equarum greges haberes, ac mulorum greges vendidiſſes. Hinnus, qui appellatur, eſt ex equo & aſina, minor quã mulus corpore, plerunque rubicundior, auribus vt equinis, iubam, & caudam ſimilem aſini. Item in ventre eſt (vt equus) menſes duodecim. Hoſce item vt equulos & educant, & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoſcunt.

De canibus. 9.

RELINQVITVR, inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus paſcimus lanare. Canis enim ita cuſtos pecoris, vt eius, quod eo comite indiget ad ſe defendendum. In quo genere ſunt maxime oues, deinde capræ. Has enim lupus captare ſolet, cui opponimus canes defenſores. In ſuillo pecore tamen ſunt, quæ ſe vindicet ſues, verres, maiales, ſcrofæ. prope enim hæc apris, qui in ſiluis ſæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum ſciam mulorum gregem cum paſceretur, eoque veniſſet lupus, vltro mulos circumfluxiſſe, & vngulis cædendo eum occidiſſe? & tauros ſolere diuerſos aſſiſtere clunibus continuatos, & cornibus facile propulſare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, vnum venaticum, & pertinet ad feras beſtias, ac ſilueſtres: alterum, quod cuſtodiæ cauſa paratur, & pertinet ad paſtorem: dicam de eo ad formam artis expoſitam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod catuli & vetuli neque ſibi, neque ouibus ſunt præſidio; & feris beſtiis nonnunquam prædæ. Facie debent eſſe formoſi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus aut rauis, naribus congruentibus, labris ſubnigris aut rubicundis, neque reſimis ſuperioribus, nec pendulis ſubtus, mento ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dentibus dextra & ſiniſtra, paulo eminulis ſuperioribus, directis potius, quam

brocchis:

rocchis: acutos, quos habeãt, labro tectos: capitibus, & auri-
ulis magnis, ac flaccis: craſſis ceruicibus, ac collo: internodiis
rticulorum longis: cruribus rectis, & potius varis, quam va-
is: pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei diſplodantur:
igitis diſcretis: vnguibus duris, ac curuis: ſolo nec vt corneo,
ec nimium duro, ſed vt fermentato, ac molli: ac feminibus
ummis corpore ſuppreſſo: ſpina neque eminulá, neque cur-
a: cauda craſſa: latratu graui: hiatu magno: colore potiſſimũ
bo, quod in tenebris ſpecie leonina. Præterea fœminas vo-
unt eſſe mammoſas æqualibus papillis. Item videndum, vt
oni ſeminii ſint. Itaque a regionibus appellantur Lacones,
pirotici, Sallentini. Videndum ne a venatoribus, aut laniis
nes emas. alteri, quod ad pecus ſequendum inertes. alteri, ſi
derint leporem, aut ceruum, quod eum potius, quam oues
quentur. Quare aut a paſtoribus empta melior, quæ oues
qui conſueuit: aut ſine vlla conſuetudine quæ fuerit. canis
im facilius quid aſſueſcit, eaque conſuetudo firmior, quæ
ad paſtores, quam quæ ad pecudes. P. Aufidius Pontianus
miterninus, cum greges ouium emiſſet in Vmbria vltima,
ibus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent: paſtores vt
ducerent in Metapontinos ſaltus, & Heracleæ emporium:
de cum domum rediſſent, qui ad locum deduxerant, e deſi-
rio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte, cum
erum multorum via intereſſet, ſibi ex agris cibaria præbue-
nt, atque in Vmbriam ad paſtores redierunt. neque eorum
iſquam fecerat quod in agricultura Saſerna præcepit, Qui
llet ſe a cane ſectari, vti ranam obiiciat coctam. Magni inter-
ex ſemine eſſe canes eodem, quod cognati maxime inter
ſunt præſidio. Sequitur quartum de emptione: ſit alterius,
m a priore domino ſecũdo traditum eſt. De ſanitate & noxa
ulationes fiunt eædem quę in pecore: niſi quod hic vtiliter
ceptum eſt. Alij pretium faciunt in ſingula capita canum.
ij vt catuli ſequantur matrem. Alii vt bini catuli vnius canis
merum obtineant, vt ſolent bini agni ouis. Plerique vt ac-
lant canes, qui conſuerunt eſſe vna. Cibatus canis propior
minis, quam ouis. Paſcitur enim e culina & oſſibus, non
bis aut frondibus. Diligenter vt habeãt cibaria prouiden-
m. fames enim hos ad quærendum cibum ducet, ſi non
ebebitur, & a pecore abducet. Niſi ſi (vt quidam putant)
am illuc peruenerint, prouerbium vt tollunt antiquum: vel
am vt μῦθον aperiant de Actęone, atque in dominũ afferant

dentes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, vt non potius cum in lacte des intritum, quod eo conſueti cibo vti, a pecore non cito deſciſcunt. Morticinæ ouis non patiuntur veſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineant. Dant etiam ius ex oſſibus, & ea ipſa oſſa contuſa. dentes enim facit firmiores, & os magis patulū. Propterea quod vehementius diducuntur malæ, acrioreſq. fiunt propter medullarum ſaporem. Cibum capere conſueſcunt interdiu, vbi paſcuntur: veſperi, vbi ſtabulantur. De fœtura, principium admittendi faciunt veris principio: tunc enim dicuntur catulire, id eſt, oſtendere velle ſe maritari. Quæ cum admiſſæ, pariunt circiter ſolſtitio. prægnātes enim ſolent eſſe ternos menſes. In fœtura dandum potius ordeaceos quam triticeos panes. magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu ſecundū partum ſi plures ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere velis, reliquos abiicere. Quam pauciſſimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Subſternitur eis acus, aut quid item aliud, quod molliore cubili facilius educantur. catuli diebus x x videre incipiunt. Duobus menſibus primis a partu non diiunguntur a matre, ſed minutatim deſueſiunt. Educunt eos plures in vnum locum, & irritant ad pugnandum, quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant ſegniores. Conſue quoque faciunt vt alligari poſſint, primum leuibus vinclis: quæ ſi abrodere conantur, ne id conſueſcant facere, verberibus eos deterrere ſolent. Pluuiis diebus cubilia ſubſternenda fronde aut pabulo, duabus de cauſis, vt ne oblinantur, aut perfrigeſcant. Quidam eos caſtrant, quod eo minus putant relinquere gregem. quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri. quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos: quod muſcæ, & ricini, & pulices ſoleant (ſi hoc vnguine non ſis vſus) ea exulcerare. Ne vulnerentur a beſtiis, imponuntur his collaria, quæ vocantur mælium, id eſt, cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita inſuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod ſi lupus, aliuſve quis his vulneratus eſt, reliquas quoque canes facit, quæ id non habent, vt ſint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine ſolet parari. Fere modicum eſſe putant, vt ſinguli ſequantur ſingulos opiliones: de quo numero alius alium modum conſtituit. Quod ſi ſunt regiones vbi beſtię ſint multæ, debent eſſe plures, quod accidit iis qui per calles ſiluestres

longin-

onginquos ſolent comitari in æſtiua, & hiberna. Villatico vero gregi in fundum ſatis eſſe duo, & id marem, & fœminā. ta enim ſunt aſſiduiores, quod cum altero idem fit acrior, & i alter indeſinenter æger eſt, nè ſine cane grex ſit. * Cum circunſpiceret Atticus nequid præteriſſet, Hoc ſilentium, inquā, vocat alium ad partes.

De paſtoribus. 10.

RELIQVVM enim in hoc actu, quot, & quod genus ſint habendi paſtores. Coſſinius ad maiores pecudes ætate ſuperiores, ad minores etiā pueros, & vtroque horum firmiores, qui in callibus verſentur, quam eos, qui in fundo quotidie ad villam redeant. Itaque in ſaltibus licet videre iuuentutem, & eam fere armatam, cum in fundis non modo pueri, ſed etiam puellæ paſcant. Qui paſcūnt eos, cogere oportet, in paſtione diem totum eſſe, paſcere communiter. Contra, pernoctare ad ſuum quenque gregem, eſſe omnes ſub vno magiſtro pecoris: eum eſſe maiorem natu potius quam alios, & peritiorem quam reliquos: quod iis, qui ætate & ſcientia præſtant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præſtare, vt ne propter ſenectutem minus ſuſtinere poſſit labores. Neque enim ſenes, neque pueri callium difficultatem, ac mōtium arduitatem, atque aſperitatem facile ferunt: quod patiendum illis, qui greges ſequuntur, præſertim armenticios, & caprinos, quibus rupes ac ſiluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legendæ, vt ſint firmæ, ac veloces, mobiles, expeditis membris: qui nō ſolum pecus ſequi poſſint, ſed etiam a beſtiis ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta poſſint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neque baſculus, neq; turdulus idonei: Galli appoſitiſſimi, maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum ſex fere res perficiunt: ſi hæreditatem iuſtam adiit: ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut ſi vſu cepit: aut ſi e præda ſub corona emit: tumve cum in bonis ſectio, nene cuius publice venit. In horū emptione ſolet accedere peculiū, aut ſi excipiet ſtipulatio, intercedere ſanum eum eſſe, furtis noxiſq; ſolutum. Aut ſi mancipio non datur, dupla promitti: aut ſi ita pacti, ſimpla. Cibus eorū debet eſſe interdiu ſeparatim vniuſcuiuſque gregis: Veſpertinus in cœna, qui ſunt ſub vno magiſtro, communis. Magiſtrū prouidere oportet, vt omnia ſequantur inſtrumenta, quæ pecori

& paſtoribus opus ſunt, maxime ad victum hominum, & ad medicinam pecudum: ad quam rem habent iumenta doſſuaria domini, alii equas: alii pro his quid aliud, quod onus dorſo ferre poſſit. Quod ad fœturam humanam pertinet paſtorum, qui in fundo perpetuo manent, facile eſt, quod habeant conſeruam in villa. nec hac venus paſtoralis longius quid quęrit. Qui autem ſunt in ſaltibus, & ſiluestribus locis paſcunt, & non villa, ſed caſis repentinis imbres vitant: his mulieres adiungere, quæ ſequantur greges, ac cibaria paſtoribus expediant, eoſque aſſiduiores faciant, vtile arbitrati multi. Sed eas mulieres eſſe oportet firmas, non turpes, quæ in opere, vt in multis regionibus, non cedant viris, vt in Illyrico paſſim videre licet, quod vel paſcere pecus, vel ad focum afferre ligna, ac cibum coquere, vel ad caſas inſtrumentum ſeruare poſſunt. De nutricatu hoc dico, eaſdem fere & nutrices, & matres. Tremellius, ſimul aſpicit ad me, & Vt te audii dicere, inquit, cum in Liburniam veniſſes, te vidiſſe matres familias eorum, afferre ligna, & ſimul pueros, quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quæ oſtenderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eſſe * leuuncidas, ac cōtemnendas. Cui ego, Certe inquam. nam in Illyrico hoc amplius, prægnantem ſæpe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere diſcedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperiſſe, ſed inueniſſe putes. nec non etiam hoc quas virgines ibi appellant, nonnunquā annorum xx, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias vt ſuccumberent quibus vellent, & incomitatis vt vagari liceret, & filios habere. Quæ ad valetudinem pertinent hominum, ad pecoris, vt ſine medico curari poſſint, magiſtrum ſcripta habere oportet. Is enim ſine literis idoneus non eſt, quod rationes dominicas pecuarias cōficere nequicquam recte poteſt. De numero paſtorum alii anguſtius, alii laxius conſtituere ſolent. Ego in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui, Atticus in centenas. In gregibus ouium, ſed magnis quos milliarios faciunt quidam, facilius de ſumma hominum detrahere poſſunt, quam de minoribus, vt ſunt & Attici & mei. Septingenarii enim mei: tu opinor, octingenarios habuiſti. Nec tamen nō vt nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines. vtique vterq; horum vt ſecum habeat equas domitas ſingulas in iis regionibus, in quibus ſtabulari ſolent equas abigere, vt in Appulia, & in Lucanis accidit ſæpe.

De lacte, caſeo, lana. 11.

QVONIAM promiſſa abſoluimus, inquit, eamus. Siquidem, inquam, adieceritis de extraordinario pecudum fructu, vt prędictum eſt de lacte in eo, & tonſura lanæ. Eſt omnium rerum, quas cibi cauſa capimus, liquentium maxime alibile, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget eſt equinum, tum aſininum, dein bubulum, tum caprinũ. Sed horum ſunt diſcrimina quædam, & a paſtionibus, & a pecudum natura, & a mulctu. A paſtionibus, quod fit ab ordeo, & ſtipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude paſta, id alibile.* ad perpurgandum, id quod ab viridi paſcuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet. A pecudum natura, quod lac melius eſt a valentibus, & ab iis quę nondum veteres ſunt, quam ſi eſt contra. A mulgendo, atque ortu optimum eſt id quod neque emunctum longe abeſt a mulſo, neque a partu continuo eſt ſumptum. Ex hoc lacte caſei qui fiunt maximi cibi, ſunt bubuli, & qui difficillime tranſeant ſumpti. Secundo ouilli minimi cibi: & qui facillime deiiciantur, caprini. Eſt etiam diſcrimen, vtrum caſei molles ac recentes ſint, an aridi, & veteres. Cum molles ſunt, magis alibiles, in corpore non reſides; veteres & aridi contra. Caſeum facere incipiunt a vergiliis vernis exortis ad æſtiuas vergilias. Mulgent vere ad caſeum faciundum mane, aliis temporibus, meridianis horis, tametſi propter loca, & pabulum diſparile, non vſquequaque idem fit. In lactis duos congios addũt coagulum magnitudine oleæ, vt coeat. quod melius leporinum, & hœdinum quam agninum. Alii pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum. aſpergunt item aliis aliquot rebus, quod Græci appellant alii ὀπὸν, alii δάκρυον. Non negarim, inquam, ideo apud diuæ Rumiæ ſacellum a paſtoribus ſatam ficum. Ibi enim ſolent ſacrificari lacte pro vino, & pro lactentibus. mammæ enim rumis, ſiue rumæ, vt ante dicebant, a rumi; & inde dicuntur ſubrumi agni: lactentes, a lacte. *Quin aſpergi ſolent ſales: melior foſſilis quam marinus. De tonſura ouium primum animaduerto ante quam incipiam facere, num ſcabiem aut vlcera habeant, vt, ſi opus eſt, ante curentur, quam tondeantur. Tonſuræ tempus inter æquinoctium vernum, & ſolſtitium, cum ſudare incœperunt oues. a quo ſudore recens lana tonſa ſucida appellata eſt. Tonſas recentes eodem die perungunt vino, & oleo: non nemo admixta cera alba, & adipe ſuillo. Et ſi ea tecta ſolet eſſe, quã ha-

buit pellem iniectam,eam intrinſecus eadem re perinungunt, & tegunt rurſus. Siqua in tonſura plagam accepit, eum locum oblinunt pice liquida. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam meſſem: in aliis locis ante fœniſicia. Quidam has in anno bis tondent, vt in Hiſpania citeriore, ac ſemeſtres faciunt tonſuras. duplicem impendunt operam, quod ſic plus putant fieri lanæ: quo nomine quidam bis ſecant prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tondere ſolent, nequi flocci intereant. Dies ad eam rem ſumuntur ſereni, & iis id faciunt fere a quarta ad decimam horam: quoniam ſole calidiore tonſa, ex ſudore eius lana fit mollior, & pōderoſior, & colore meliore. Quam demptam, ac conglobatam,alii vellera,alii velumina appellant. ex quorum vocabulo animaduerti licet, prius lanæ vulſuram quam tonſuram inuentam. Qui etiam nunc vellunt, ante triduo habent ieiunas, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonſores in Italia primum veniſſe ex Sicilia dicūtur poſt R. C. A. CCCCLIIII, vt ſcriptum in publico Ardeæ in literis extat, eoſq; adduxiſſe P. Ticinium Menam. Olim tonſores non fuiſſe adſignificant antiquorum ſtatuæ,quod plæræque habent capillum,& barbam magnam. Suſcipit Coſſinius, Vt fructum ouis e lana ad veſtimentum, ſic capra pilos miniſtrat ad vſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa. Neque non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, vt in Getulia, & in Sardinia. cuius vſum apud antiquos quoque Græcos fuiſſe apparet, quod in tragœdiis ſenes ab hac pelle vocantur διφθερίαι, & in comœdiis, qui in ruſtico opere morantur, vt apud Cæcilium in Hypobolimæo habet adoleſcens, apud Terentium in Heautontimorumeno ſenex. Tondentur, quod magnis villis ſunt in magna parte Phrygiæ; vnde cilicia, & cætera eius generis ferri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc. neque ab hoc,quod mutaret Coſſinius. & ſimul Vituli libertus in vrbem veniens ex hortis diuertitur ad nos,Et ego ad te miſſus, inquit, ibam domum rogatum, ne diem feſtum faceres breuiorem, & mature venires. Itaque diſcedimus ego & Scrofa in hortos ad Vitulum. Niger in Turranii noſtri. illi partim domum, partim ad Lenatem.

M. TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM DE VILLATICIS PASTIONIBVS LIBER III.

De villaticis paſtionibus. *Caput I.*

CVM duæ vitæ traditæ ſint hominum, ruſtica, & vrbana, Q. Pinni, dubium non eſt, quin hæ non ſolum locum diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant. antiquior enim multo ruſtica, quod fuit tempus, cum rura colerent homines, neque vrbem haberent. Etenim vetuſtiſſimum oppidum cum ſit traditum Græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit: in agro Romano Roma, quam Romulus rex. Nam in hoc nunc denique eſt, vt dici poſſit, non cum Ennius ſcripſit,

Septingenti ſunt paulo plus aut minus anni,
Auguſto augurio poſtquam inclita condita Roma eſt.

Thebæ, quæ ante cataclyſmon Ogygi conditæ dicuntur, eæ tamē circiter duo millia annorum & centum ſunt. quod tempus ſi referas ad illud principium, quo agri coli ſunt cœpti, atque in caſis & tuguriis habitabant, nec murus, nec porta quid eſſet ſciebant: immani numero annorum vrbanos agricolæ præſtant. nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit vrbes. Cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunquam nō fuerint in terris qui coli poſſint. Neque ſolum antiquior cultura agri, ſed etiam melior. Itaque non ſine cauſa maiores noſtri ex vrbe in agris redigebant ſuos ciues, quod & in pace a ruſticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec ſine cauſa Terram eandem appellabant matrem, & Cererem, & qui eam colerent, piam & vtilem agere vitam credebant, atque eos ſolos reliquos eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneum eſt, quod Initia vocantur potiſſimum ea, quæ Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebæ indicāt antiquiorem eſſe agrum, quod ab agri genere, non a cōdito e nomen ei eſt impoſitū. Nam lingua priſca & in Grecia Æoleis Bœotii ſine afflatu vocāt collis Tebas: & in Sabinis quæ e Grecia venerūt Pelaſgi, etiam nunc ita dicunt. Cuius veſtigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius cliuus

appellatur Thebæ. Cum agriculturam primo propter pauper-tatem maxime indiſcretam haberent, quod a paſtoribus, qui erant orti in eodem agro & ſerebant, & paſcebant: qui poſtea creuerunt, peculia diuiſerunt, ac factum vt dicerentur alii agricolæ, alii paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta, quod altera eſt villatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem aut cõductos, aut emptos habent ſaltus. Altera villatica, quod humilis videtur, a quibuſdam adiecta ad agriculturam cum eſſet paſtio, neque explicata tota ſeparatim, quod ſciam, ab vllo. Itaque cum putarem eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, vnum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis paſtionibus: tres libros inſtitui, e queis duo ſcripſi. primum ad Fundaniam vxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria ad Turranium Nigrum. qui reliquus eſt tertius de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto, quod viſus ſum debere pro noſtra vicinitate & amore ſcribere potiſſimũ ad te. Cum enim villam haberes opere tectorio & inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parum putaſſes eſſe, ni tuis quoque literis exornati parietes eſſent. Ego quoque, quo ornatior ea eſſe poſſet fructu quam factu, quo ad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de villa perfecta habuiſſemus. de quibus exponendis initium capiam hinc.

Qua dicitur villa. 2.

COMITIIS ædiliciis cum ſole caldo ego & Q. Axius ſenator tribulis, ſuffragium tuliſſemus, & candidato, cui ſtudebamus, vellemus eſſe præſto, cum domum rediret: Axius, Mihi dum diribentur, inquit, ſuffragia, vis potius villæ publicæ vtamur vmbra, quam priuati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis? Opinor, inquam, nõ ſolum quod dicitur, Malum conſilium, conſultori eſt peſſimum: ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui conſulitur, bonum habendum. itaque imus, venimus in villam. Ibi Appium Claudium augurem ſedentem inuenimus in ſubſelliis, vt conſuli, ſiquid vſus popoſciſſet, eſſet præſto. Sedebat ad ſiniſtram ei Cornelius Merula conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo Reatinus. ad dextram Minutius Pica, & M. Petronius Paſſer. Ad quem cum acceſſimus, Axius Appius ſubridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, vbi ſedes inter aues? Ille, Ego vero, inquit, te præ-

te præſertim, cuius aues hoſpitales etiam nunc ructor, quas mihi appoſuiſti paucis ante diebus in villa Reatina ad lacum Velini, eunti de cõtrouerſiis Interamnatium & Reatinorum. Sed non hæc, inquit, villa quanquam ædificarunt maiores noſtri, frugalior, ac melior eſt, quam tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic vides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num quod emblema aut lithoſtrotum? quæ illic omnia contra. Et cum hæc ſit communis vniuerſi populi, illa ſolius tua: hęc quo ſuccedant e campo ciues, & reliqui omnes, illa quo equę & aſini: præterea cum ad Remp. adminiſtrãdam hæc ſit vtilis, vbi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, vbi arma oſtendant, vbi cenſores cenſu admittant populum. Tua, inquit, hæc in campo Martio extremo vtilis, & non deliciis ſumptuoſior, quam omnes omnium Reatinæ tũ & oblita tabulis eſt pictis, nec minus ſignis ornata. Ad mea veſtigium vbi ſit nullum Lyſippi, aut Antiphili, ſed crebra ſatoris, & paſtoris. & cum villa non ſit ſine fundo magno, & eo polito cultura, tua iſta neque agrum habet vllum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet ſimile villæ illius, quam tuus auus & proauus habebat? Nec enim vt illa fœniſicia videt arida in tabulato, nec vindemiam in cella, neque in granario meſſim. Nam quod extra vrbem eſt ædificium, nihilo magis ideo eſt villa quam eorum ædificia, qui habitant extra portam flumentanam, aut in Æmilianis. Appius ſubridens, Quoniam ego ignoro, inquit, quid ſit villa, velim me doceas, ne labar imprudentia, quod volo emere a M. Seio in Oſtienſi villam. Quod ſi ea ædificia villæ non ſunt, quæ aſinum tuum, quem mihi quadraginta milibus emptum oſtendebas apud te, non habent, metuo ne pro villa emam Oſtiæ in litore Seianas ædes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit vt cuperem habere, cum diceret nullam ſe accepiſſe villam qua magis delectatus eſſet, cum apud eum dies aliquot fuiſſet. Nec tamen ibi ſe vidiſſe tabulam pictam, neque ſignum aheneum, aut marmoreum vllum: nihilo magis torcula vaſa vindemiatoria, aut ſerias olearias, aut trapetas. Axius aſpicit Merulam, Et quid igitur, inquit, eſt iſta villa, ſi nec vrbana habet ornamenta, neque ruſtica membra? Cui ille, Non minus villa tua erit ad angulum Velini, quam neque pictor, neque tector vidit vnquam, quam in Roſea, quæ eſt polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe villam eam, quæ eſſet

ſimplex ruſtica, quam eam in qua eſſet vtrunque, & ea, & vrbana, & rogaſſet quid ex his rebus colligeret, Quid, inquit, ſi propter paſtiones tuus fundus in Roſea probandus ſit: & quod ibi paſcitur pecus, ac ſtabulatur, recte villa appellatur? Hæc quoque ſimili de cauſa debet vocari villa, in qua propter paſtiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert vtrum propter oues, an propter aues fructus capias? Anne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore, vnde apes naſcuntur, quam ex apibus, quæ ad villam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu e villa illic natos verres lanio vendis, quam hic apros macellario Seius? Qui minus ego, inquit Axius, iſtas habere poſſum in Reatina villa? niſi ſi apud Seium Siculum fit mel, Corſicum in Reatino: & hic aprum glãs cum paſcit empticia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Poſſe ad te fieri, inquit, Seianas paſtiones non negauit Merula: ego non eſſe ipſe vidi. Duo enim genera cum ſint paſtionum: vnum agreſte, in quo pecuariæ ſunt: alterum villaticum, in quo ſunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera quæ in villa ſolent paſci: de quibus & Pœnus Mago, & Caſſius Dionyſius, & alii quid ſeparatim ac diſperſim in libris reliquerunt, quos Seius legiſſe videtur, & ideo ex his paſtionibus ex vna villa maiores fructus capere, quam alii faciunt ex toto fundo. Certe, inquit Merula. nam ibi vidi greges magnos anſerum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, aprorum, & cætera venationis. ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me abſente patrono hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus quinquagena millia e villa carpere dicebat. Axio admiranti, Certe noſti, inquam, materteræ meæ fundum in Sabinis, qui eſt ad quartum & viceſimum lapidem via ſalaria a Roma. Quidni, inquit? vbi æſtate diem meridie diuidere ſoleam, cum eo Reate ex vrbe, aut cum inde venio hieme noctu ponere caſtra. Atq; in hac villa qui eſt ornithon, ex eo vno quinquemilia ſcio veniſſe turdorum denariis ternis, vt ſexagintamilia ea pars reddiderit eo anno villæ, bis tantum quam tuus fundus ducentũ iugerum Reate reddit. Quid ſexaginta, inquit Axius? LX, LX derides? Sexaginta inquam. Sed vt ad hũc bolum perueniās, opus erit tibi aut epulum, aut triũphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorũ cœnæ, quæ tunc innumerabiles, excandefaciebant annonam macelli. Reliquis annis omnib. & hanc expectabis ſummam:
ſpero

ſpero non tibi decoquet non ornithon. Neque hoc accidit his moribus, niſi raro, vt decipiaris. Quotus quiſque enim eſt annus, quo non videas epulum, aut triumphū, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam? Sed propter luxuriam, inquit, quodammodo epulū quotidianum eſt intra ianuas Romę. Nonne itē L. Albutius homo (vt ſcitis) apprime doctus, cuius Luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundum ſuum paſtionibus ſemper vinci a villa? agrum enim minus dena millia reddere, villam plus vicena. Idem ſecundum mare quo loco vellet, ſi paraſſet villam, ſe ſupra centum millia e villa recepturum. Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, e piſcinis eius quadraginta millibus ſextertiis vendidit piſces? Axius, Merula mi, inquit, recipe me quæſo diſcipulum villaticæ paſtionis. Ille, Quin ſimulac promiſeris minerual, incipiā, inquit, id eſt cœnam. Ego vero nō recuſo, vel hodie ex iſta paſtione crebro. Appius, Credo ſimulac primum ex iſto villatico pecore mortui ei unt anſeres, aut pauones. Cui ille, Quid enim intereſt vtrū morticinas editis volucres, an piſces, quos niſi mortuos eſtis nunquā? Sed oro te, inquit, induce me in viam diſciplinę villaticę paſtionis, ac vim formamque eius expone Merula non grauate.

Quæ in villa, circumue eam ali vel paſci poſſint. 3.

PRIMVM, inquit, dominum ſcientem eſſe oportet earum rerum quæ in villa, circumue eam ali ac paſci poſſint, ita vt domino ſint fructui, ac delectationi. Eius diſciplinæ genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinæ. Nunc ornithonas dico omnium alitum, quæ intra parietes villæ ſolent paſci. Leporaria te accipere volo, non ea quæ tritaui noſtri dicebant, vbi ſoliti lepores ſint, ſed omnia ſepta affixa villæ quæ ſunt, & habent incluſa animalia quæ paſcantur. Similiter piſcinas dico eas, quæ in aqua dulci aut ſalſa incluſos habent piſces ad villam, Harum ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt. In prima parte vt ſint, quæ terra modo ſunt contenta, vt ſunt pauones, turtures, turdi. Altera ſpecies ſunt, quæ non ſunt contenta terra ſolum, ſed etiam aquam requirunt, vt ſunt anſeres, querquedulæ, anates. Sic alterum genus illud venaticū duas habet diuerſas ſpecies: Vnam, in qua eſt aper, capra, lepus. Altera item extra villam quæ ſunt, vt apes, cocleę, glires. Tertii generis aquatilis item ſpecies duæ, partim quod habēt piſces in aqua dulci, partim quod in marina. De his ſex partibus adhuc iſta tria genera

artificum paranda, aucupes, venatores, piſcatores, vt ab his emenda, quę tuorũ ſeruorũ diligentia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare ſaginareque, in macellum vt perueniant. Neque non etiam quædam aſſumenda in villam ſine retibus aucupis, venatoris, piſcatoris, vt glires, cocleæ, & gallinæ. Earum rerum cultura inſtituta prima, ea quæ in villa habentur. non enim ſolum augures Romani ad auſpicia primum pararunt pullos, ſed etiam patresfamiliæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad villam venationis cauſa cluduntur, & propter aluearia. apes enim ſubter ſubgrundas ab initio villatico vſæ tecto. Tertia piſcinæ dulces fieri cœptæ, & e fluminibus captos recepere ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus, ſuperiores, quos frugalitas antiqua: inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum noſtrum erat, in quo eſſent auiaria, duo duntaxat: in plano cohors, in qua paſcebantur gallinæ, & earum fructus erant oua, & pulli. Alter ſublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut ſumma villa. Contra, nunc auiaria ſunt nomine mutato, quod vocantur ornithones, quæ palatum ſuaue domini parauit, vt tecta maiora habeant, quam tum habebant, totas villas, in quibus ſtabulentur turdi ac pauones. Sic in ſecunda parti, ac leporario pater tuus Axi, præterquam lepuſculum e venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnum id ſeptum, quod nunc vt habeant multos apros ac capreas, complura iugera maceriis concludunt. Non tum, inquit, mihi, cum emiſti fundum Thuſculanum a M Piſone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parti quis habebat piſcinam, niſi dulcem, & in ea duntaxat ſqualos, ac mugiles piſces? Quis contra nunc Rhinton non dicit ſua nihil intereſſe, vtrum iis piſcibus ſtagnum habeat plenum, an ranis? Non Philippus cum ad Immidium hoſpitem Caſini diuertiſſet, & ei e tuo flumine lupum piſcem formoſum appoſuiſſet, atque ille guſtaſſet, & expuiſſet, dixit, Peream ni piſcem putaui eſſe? Sic noſtra ætas, inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piſcinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piſcium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piſcinas Philippi, Hortenſii, Lucullorum? Quare vnde velis me incipere, Axi, dic.

De auibus in genere. 4.

ILLE, Ego vero, inquit (vt aiunt) poſt principia in caſtris, id eſt,

id eſt, ab iis potius temporibus, quam ſuperioribus: quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, quam e gallinis. Atque adeo non diſſimulabo, quod volo, de ornithone primum, quod lucri fecerunt hoc nomen turdi. ſexaginta enim millia Fircellina excande me fecerunt cupiditate. Merula, Duo ſunt, inquit, ornithonis genera. vnum delectationis cauſa, vt Varro hic fecit noſter ſub Caſino, quod amatores inuenit multos. alterum fructus cauſa, quo genere macellarii, & in vrbe quidam habent loca clauſa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertii generis voluit eſſe Lucullus coniunctum auiarium, quod fecit in Tuſculano, vt in eodem tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, vbi delicate cœnitaret, & alios videret in mazonomo poſitos coctos, alios volitare circum feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam nō tantum in eo oculos delectant intra feneſtras aues volitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.

De Turdis. 5.

SED quod te malle arbitror Axi, dicam de hoc ornithone, quod fructus cauſa faciunt, vnde non vbi ſumuntur pingues turdi. Igitur teſtudo (vt periſtylum tectum tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorum ac merularum includere poſſint. Quidam cum eo adiiciunt praeterea aues alias quoque quæ pingues veneunt care, vt miliariæ, ac coturnices. In hoc tectum aquam venire oportet per fiſtulam, & eam potius per canales anguſtas ſerpere, quæ facile extergeri poſſint. Si enim late ibi diffuſa aqua & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex eis caduca, quæ abundat, per fiſtulam exire, ne luto aues laborent. Oſtium habere humile, & anguſtum, & potiſſimū eius generis, quod cochleam appellant, vt ſolet eſſe in cauea, in qua tauri pugnare ſolēt. Feneſtras raras, per quas non videantur extrinſecus arbores, aut aues; quod earum aſpectus ac deſiderium macreſcere facit volucres incluſas: Tantum luminis habere oportet, vt aues videre poſſint vbi aſſidant, vbi cibus, vbi aqua ſit. Tectorio tecta eſſe leui circum oſtia, ac feneſtras, ne aqua intrare, mus, aliaue quæ beſtia poſſit. Circum huius ædificii parietes intrinſecus multos eſſe palos, vbi aues aſſidere poſſint. Præterea perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis tranſuerſis gradatim modicis interuallis perticis annexis ad ſpeciem cancellorum ſcenicorum, ac theatri. Deorſum in terram eſſe

aquam quam bibere poſſint. Cibatui offas poſitas, eæ maxime glomerãtur ex ficis, & farre mixto. Diebus viginti antequam tollere vult turdos, largius dat cibum, quod plus ponit, & farre ſubtiliore incipit alere. In hoc tecto caueaque tabulata habeant aliquot ad perticæ ſupplementum. Contra hoc auiarium eſt aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi ſunt aues, vt domino numerum reddat, curator ſeruare ſolet. Cum opus ſunt ex hoc auiario, vt ſumantur idoneæ, excluduntur in minuſculum auiarium, quod eſt coniunctum cum maiore oſtio, lumine illuſtriore, quod ſecluſorium appellant. Ibi cum eum numerum habet excluſum, quem ſumere vult, omnes occidit. Hoc ideo in ſecluſo clam, ne reliqui, ſi videant, deſpondeant animum, atque alieno tempore venditoris moriantur. Non vt aduenæ volucres pullos faciunt, in agro ciconiæ, in tecto hirundines, ſic aut hic, aut illic turdi, qui cum ſunt nomine mares, re vera fœminæ quoque ſunt: neque id non ſecutum vt eſſet in merulis, quæ nomine fœminino mares quoque ſint. Præterea volucres cum partim aduenæ ſint, vt hirundines, & grues: partim vernaculæ, vt gallinæ, ac columbæ: de illo genere ſunt turdi aduenticio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolant circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium vernum. Et alio tempore turtures, ac coturnices immani numero. hoc ita fieri apparet in inſulis propinquis Pontiis, Palmariæ, Pandatariæ. Ibi enim in prima volatura cum veniunt, morantur dies paucos requieſcendi cauſa. Idemque faciunt cum ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, Si quinque millia huc comeceris, inquit, & erit epulum ac triumphus, ſexaginta millia quæuis ſtatim in fœnus des licebit. Tum mihi, Tu dic illud alterum genus ornithonis, qui animi cauſa conſtitutus a te ſub Caſino fertur, in quo diceris longe viciſſe non modo archetypon inuentoris noſtri ὀρνιθοτροφείων M. Lænii Strabonis, qui Brundiſii hoſpes noſter primus in periſtylo habuit ex hedera concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiam in Thuſculano magno ædificio Luculli. Cui ego, Cum habeam ſub oppido Caſino flumen, quod per villam fluat liquidum & altum, marginibus lapideis, latum pedes LVII, & e villa in villã pontibus tranſeatur, longum P. ƆCCCCL, directum ab inſula ad Muſeum, quæ eſt a Vinio fluuio, vbi confluit altera amnis ad ſummum flumen, vbi eſt Muſeum. Circum huius ripas ambulatio ſub dio, pedes lata denos. Ab hac

ambulatio-

ambulatione in agrũ verſus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra & ſiniſtra maceriis altis concluſus. Inter quas locus, qui eſt ornithonis, patet in latitudinem P. X L V I I I, deformatus ad tabulæ literariæ ſpeciem cum capitulo forma quæ eſt quadrata. patet in longitudinem P. L X X I I, qua ad capitulum rotundus eſt P. X X V I I. Ad hæc, ita vt in margine quaſi infimo tabulæ deſcriptã ſit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media ſunt caueæ, qua iter in aream eſt. In limine in lateribus dextra & ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis intermediis arbuſculis humilibus ordinatæ, cum a ſumma macerie ad epiſtylium tecta porticus ſit rete cannabina: & ab epiſtylio ad ſtylobatem hæ ſunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus miniſtratur per retem, & aqua riuulo tenui affluit. Secundum ſtylobatis interiorem partem dextra & ſiniſtra ad ſummam aream quadratam e medio diuerſæ duæ non latæ, ſed oblongę ſunt piſcinæ ad porticus verſus. Inter eas piſcinas tantummodo acceſſus ſemita in tholum, qui eſt vltra rotundus columnatus, vt eſt in æde Catuli, ſi pro parietibus feceris columnas. Extra eas columnas eſt ſilua manu ſata, grandibus arboribus tecta, vt infima perluceat, tota ſepta maceriis altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, & totidem interiores ex abiete tenues, locus eſt P. V latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli e neruis ſunt, vt perſpici in ſilua poſſit, & quæ ibi ſunt, neque auis eas tranſire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium eſt obiectum. Inter has, & exteriores gradatim ſubſtructum vt θεατρίδιον auium: mutuli crebri omnibus columnis impoſiti, ſedilia auium. Intra retem aues ſunt omne genus, maxime cantrices, vt luſciniolæ, ac merulæ, quibus aqua miniſtratur per canaliculam, cibus obiicitur ſub retem. Subter columnarum ſtylobatem eſt lapis a falere pedem & dodrantem alta: ipſum falere ad duo pedes altum, a ſtagno latũ ad quinque, vt in culcitas & columellas conuiuæ pedibus circumire poſſint. Infimo intra falere eſt ſtagnum cum margine pedali, & inſula in medio parua. Circum falere & naualia ſunt excauata anatiũ ſtabula. In inſula eſt columella, in qua intus axis qui pro menſa ſuſtinet rotam radiatam, ita vt ad extremũ vbi orbile ſolet eſſe acutum, tabula cauata ſit, vt tympanum in latitudinẽ duo pedes & ſemipedem, in altitudinem palmũ. Hęc ab vno puero, qui miniſtrat ita vertitur, vt omnia vna ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & admoueantur ad

omnes conuiuas. Ex ſuggeſto faleris vbi ſolent eſſe [illegible], prodeuntanates in ſtagnũ, ac nant, e quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piſcinas, ac piſciculi vltro ac citro commeant, cum & aqua calida,& frigida ex orbi ligneo, menſaque, quam dixi, in primis radiis eſſe epitoniis verſis ad vnumquenque factum, ſic vt fluat in conuiuam. Intrinſecus ſub tholo ſtella lucifer interdiu, noctu heſperus, ita circumeũt ad infimum hemiſphærium, ac mouentur, vt indicent quot ſint horæ. In eodem hemiſphærio medio circum cardinem eſt orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio, quod fecit Cyrrheſtes. Ibiq; eminens radius a cardine ad orbem ita mouetur, vt eum tangat ventum, qui flet, vt intus ſcire poſſis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum vna cum id fieri non miraremur propter ſtudia ſuffragatorum, & tamen ſcire vellemus quid eſſet, venit ad nos Pantaleus Parra. Narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprehenſum teſſerulas cõicientem in loculum, eum ad conſulem tractum a fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quod eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus.

De pauonibus. 6.

Axivs, De Pauone, inquit, libere licet dicas, quoniam diſceſſit Fircellius, qui ſecus ſiquid diceret de iis gentilitatis cauſa, fortaſſe ante eum duceret ſerram. Cui Merula, De pauonibus noſtra memoria, inquit, greges haberi cœpti, & venire magno. Ex iis M. Aufidius Lurco ſupra ſexagena millia nummum in anno dicitur capere. Ii aliquanto pauciores eſſe debent mares, quam fœminæ, ſi ad fructum ſpectes. ſi ad delectationem, cõtra: formoſior enim mas. Pauonum greges agreſtes tranſmarini eſſe dicũtur in inſulis Sami in luco Iunonis. Item in Planaſia inſula M. Piſonis. Hi ad greges conſtituendos parantur bona ætate, & bona forma. Huic enim natura formæ e volucribus dedit palmam. ad admiſſuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Paſcuntur omne genus obiecto frumẽto, maxime ordeo. Itaque Seius iis dat in mẽſes ſingulos, ordei ſingulos modios, ita vt in fœtura det vberius, & ante quam ſalire incipiant. Is a procuratore ternos pullos exigit, eoſque, cum creuerunt, quinquagenis denariis vendit, vt nulla ouis hunc aſſequatur fructum. Præterea oua emit, ac ſupponit gallinis, ex quibus ex iis excuſos pullos refert in teſtabilem eam,* in qua pauones habet, quod tectũ pro multitudine pauonum fieri debet, & habere cubilia diſcreta,

tectorio leuata, quo neque ſerpens, neque beſtia accedere vlla poſſit. Præterea habere locum ante ſe, quo paſtum exeant diebus apricis. Vtrumque locum purum eſſe volunt hæ volucres. Itaq; paſtorem earum cum batillo circumire oportet, ac ſtercus tollere, ac conſeruare; quod & ad agriculturam idoneum eſt, & ad ſubſtramen pullorum. Primus hos Q. Hortenſius augurali adiiciali cœna poſuiſſe dicitur. quod protinus factũ tam luxurioſi, quam ſeueri boni viri laudabant. Quem cito ſecuti multi extulerunt eorum pretia, ita vt oua eorum denariis veneant quinis, ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſextertia vt reddat, vt quidem Albutius aiebat, ſi in ſingulos ternos exigeret pullos, perfici ſexagena poſſe.

De columbis. 5.

INTEREA venit apparitor Appii a conſule, & augures ait citari. Ille foras exit e villa. At in villam intro inuolant columbæ. de quibus Merula Axio, Si vnquam περιστεροτροφεῖον conſtituiſſes, has tuas eſſe putares, quamuis feræ eſſent. Duo enim genera earum in περιστεροτροφείῳ eſſe ſolent. Vnum agreſte: vt alii dicunt, ſaxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus villæ, a quo appellatæ columbæ, quæ propter timorem naturalem ſumma loca in tectis captant. Quo fit, vt agreſtes maxime ſequantur turres, in quas ex agro euolant ſuapte ſponte, ac remeant. Alterum genus illud columbarum eſt clementius, quod cibo domeſtico contentum intra limina ianuę ſolet paſci. Hoc genus maxime eſt colore albo. Illud alterum agreſte ſine albo, vario. Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellum tertium genus fructus cauſa, atque incedunt in locum vnum, quod alii vocant περιστερεῶνα, alii περιστεροτροφεῖον: in quo vno ſæpe, vel quinque millia ſunt incluſæ. περιστερεὼν fit, vt testudo magna camera tectus, vno oſtio anguſto, feneſtris punicanis, aut latioribus, reticulatis vtrinque, vt locus omnis ſit luſtris, neue quæ ſerpens, aliudue quid animal maleficum introire queat. Intrinſecus quamleuiſſimo marmorato toti parietes ac cameræ oblinuntur, & extrinſecus, circum feneſtras, ne mus, aut lacerta, qua adrepere ad columbaria poſſit. Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria ſunt rotunda in ordinem crebra. Ordines quamplurimi eſſe poſſunt a terra vſque ad cameram. Columbaria ſingula eſſe oportet, vt os habeat, quo introire & exire poſſit. Intus ternorum palmorum ex omnibus partibus ſub ordines ſingulos

tabulæ fictæ, vt ſint bipalmes, quo vtantur veſtibulo, ac prodeant. Aquam eſſe oportet, quo influat, vnde & bibere,& vbi lauari poſſint. permundæ enim ſunt hæ volucres. Itaque paſtorem columbarium quotquot menſibus crebro oportet euerrere. eſt enim quod eum inquinat locum appoſitum ad agriculturam, ita vt hoc optimum eſſe ſcripſerint aliquot: ſiue quæ colũba quid offẽderit, vt medeatur: ſiqua perierit,vt efferatur. Siqui pulli idonei ſunt ad vendendum, promat. Item quæ fœtæ ſunt, in certum locum vt diſcluſum ab aliis rete habeant, quo transferantur, e quo foras euocare poſſint matresque. Quod faciunt duabus de cauſis: Vna ſi faſtidiunt aut incluſæ conſeneſcunt, quo libero aere cum exierint in agros, redintegrentur: Altera de cauſa propter illicium. ipſæ enim propter pullos, quos habent, vtique redeunt, niſi a coruo occiſæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos columbarii interficere ſolent, duabus virgis viſcatis defixis in terram, inter ſe curuatis, cum inter eas poſuerint obligatum animal,quod item petere ſoleant accipitres, qui ita decipiuntur, cum ſe obleuerũt viſco. Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro e ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ niſi reuerterentur, non emitterentur. Cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item feras has in turribus, ac ſummis villis, qui habent agreſtes columbas, quoad poſſunt immittendum in περιστερῶνας ætate bona. parandum neque pullos, neque vetulas, totidem mares quot fœminas. Nihil columbis fœcundius. Itaque diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat,& educat: & hoc fere totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt a bruma ad æquinoctium vernum. Pulli naſcuntur bini, qui ſimulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariũt. Qui ſolent ſaginare pullos columbinos, quo pluris vendant, ſecludunt eos, cum iam pluma ſunt tecti. Deinde manducato candido farciunt pane: hieme hoc bis, æſtate ter, mane, meridie, veſperi. hieme demunt cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illiſis cruribus, & matribus, vberius vt cibo vti poſſint, obiiciunt. Eo enim totum diem ſe, & pullos paſcunt, Qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt quam alii, & candidiores. parentes eorum Romæ, ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula vulgo vencunt ducenis numis,

nec non eximia ſingulis millibus numum, quas nuper cum mercator tanti emere vellet a L. Axio equite Ro. minoris quadringentis denariis daturum negauit. Axius, Si poſſem emere, inquit, περιστερῶνα factum, quemadmodum in ædibus cũ habere vellem, emi fictilia columbaria, iam iiſſem emptum, & miſiſſem ad villam. Quaſi vero, inquit Pica, non in vrbe quoque ſint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent non videntur habere περιστερῶνας, cum aliquot ſupra centum millium ſextertium habeant inſtrumentum? e queis alicuius totum emas cenſeo, & ante quam ædificas rure, magnum condiſcas hic in vrbe quotidie lucrum aſſem ſemiſſem condere in loculos.

De Turturibus. 8.

TVM Merula, Perge deinceps. Ille, Turturibus item, inquit, locum conſtituendum proinde magnum, ac multitudinem alere velis. Eumque item, vt de columbis dictum eſt, vt habeat oſtium, ac feneſtras, & aquam puram, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbariis in pariete mutulos, aut palos in ordinem, ſupra quos tegeticulæ cannabinæ ſint impoſitæ. Infimum ordinem oportet abeſſe a terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, a ſummo ad camaram ad ſemipedem, æque latum ac mutulus a pariete extare poteſt, in quibus dies noctesq; paſcũtur. Cibatui quod ſit, obiiciunt triticum ſiccum in centenos vicenos turtures fere ſemodium, quotidie euerrentes eorum ſtabula, a ſtercore ne offendantur, quod item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſaginandum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem. Etenim matres eorum tunc optimæ ſunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime conſiſtit.

De Gallinis. 9.

AXIVS, Ego quæ requiro * ſarſuræ aſſuræ membra de palumbis, de gallinis dic ſodes Merula: tum de reliquis, ſi quid idoneũ fuerit, racemari licebit. Igitur sũt gallinæ quę vocãtur, generũ triũ, villaticæ, & ruſticæ, & africanæ. Gallinæ villaticæ ſunt, quas deinceps rure habent in villis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον inſtituere volunt, iidem adhibita ſcientia, ac cura, vt capiant magnos fructus (vt maxime factitauerunt deliaci) hæc quinque maxime animaduertant oportet: De emptione, cuiuſmodi, & quam multas parent. De fœtura, quemadmodũ admittant, & pariant. De ouis, quemadmodũ incubent,

& excudant. De pullis, quemadmodum, & a quibus educē-tur. Hiſce appendix adiicitur, pars quinta, quemadmodum ſaginentur. E queis tribus generibus proprio nomine vocantur fœminæ, quæ ſunt villaticæ gallinæ, mares galli, capi ſemimares, quod ſunt caſtrati. Gallos caſtrant, vt ſint capi, candenti ferro inurentes ad infima crura, vſque dum rumpatur. at quod extat vlcus, oblinunt figlina creta. Qui ſpectat vt ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, ſint licet genera ei tria paranda, maxime villaticas gallinas: e queis in parando eligat oportet fœcundas, plerunque rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta ampla. Hæ enim ad partiones ſunt aptiores. Gallos ſalaces, qui animaduertunt ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui, pleno, acuto, oculis rauis, aut nigris, palea rubra ſubalbicanti, collo vario, aut aureolo, feminibus piloſis, cruribus breuibus, vnguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis. Item qui elati ſunt, ac vociferant ſæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo non pertimeſcant, ſed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen ſequendum in ſeminio legendo, tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui ſine dubio ſunt pulchri, & ad prælıandum inter ſe maxime idonei, ſed ad partus ſunt ſteriliores. Si ducentas alere velis, locus ſeptus attribuendus, in quo duæ caueæ coniunctæ magnæ conſtituendæ, quæ ſpectent ad exorientem verſus, vtræque in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, quā in altitudine paulo humiliores. vtraque feneſtra lata tripedali, & eo pede altiores e viminibus factæ raris, ita vt lumen prębeant multum, neque per eas quicquam ire intro poſſit, quæ nocere ſolent gallinis. Inter duas oſtium ſit, qua gallinarius curator earum ire poſſit. In caueis crebrę perticæ traiectæ ſint, vt omnes ſuſtinere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earum: ante ſit (vt dixi) veſtibulum ſeptum, in quo diurno tempore eſſe poſſint, atque in puluere volutari. Præterea ſit cella grandis, in qua curator habitet, ita vt in parietibus circum omnia plena ſint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut affixa firmiter. motus enim cum incubant nocet. In cubilibus, cum parturient, acus ſubſternēdum. cum pepererunt, tollere ſubſtramen, & recens aliud ſubiicere, quod pulices & cætera naſci ſolent, quæ gallinam conquieſcere non patiuntur; ob quam rem oua aut inæquabiliter matureſcunt, aut conſeneſcunt. Quæ velis incubet, negāt

pius

plus xxv oportere oua incubare, quamuis propter fœcunditatem pepererit plura. Optimum eſſe partum æquinoctio verno, ad autumnale. Itaque quæ ante, aut poſt nata ſunt, & etiam prima eo tempore, non ſupponenda: & ea quæ ſubiiciat, potius vetulis, quam pullaſtris, & quæ roſtra aut vngues non habeant acutos, quæ debent potius in concipiendo occupatæ eſſe, quam in cubando. Appoſitiſſimæ ad partum ſunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina ſubiicies, cum iam decem dies pauonina fouere cœpit, tum denique gallinacea ſubiicere, vt vna excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, vt diem & noctem incubent, præter quam a mane & veſpere, dum cibus ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpoſitis aliquot, ac vertere oua, vt æquabiliter concalefiant. Oua plena ſint, atque vtilia, necne, animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquam. quod inane, natat: plenum, deſidit. Qui (vt hoc intelligant) concutiant, errare, quod in eis vitales venas confundant. In iis idem aiunt, cum ad lumen ſuſtuleris, quod perluceat, id eſſe ob inane. Qui hæc volunt diutius ſeruare, perfricāt ſale minuto, aut muria, tres aut quatuor horas; eaque abluta condunt in furfures, aut acus. In ſupponendo oua obſeruant, vt ſint numero imparia. Oua, quæ incubantur, habeantne ſemen pulli, curator quatriduo, poſtquam incubari cœpit, intelligere poteſt, ſi contra lumen tenuit, & purum vniuſmodi eſſe animaduertit, putant eiiciendum, & aliud ſubiiciendum. Excuſos pullos ſubducendum ex ſingulis nidis, & ſubiiciendum ei quæ habeat paucos. Ab eaque, ſi reliqua ſint oua pauciora, tollenda, & ſubiicienda aliis, quæ nondum excuderunt, & minus habent xxx pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obiiciendum pullis diebus xv primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam mixtam cum naſturtii ſemine, & aqua aliquanto ante facta intrita, ne tum denique in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibendum. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, e capite, & e collo eorum crebro eligendi pedes. Sæpe enim propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendum cornum ceruinum, ne quæ ſerpens accedat: quarum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigēdi in ſolem & in ſterquilinium, vt ſe volutare poſſint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum, ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον, cum æſtate, tum vtique cum tempeſtas ſit mollis,

atq; apricũ: intento ſupra rete, quod prohibeat eas extra ſepta euolare & in eas inuolare extrinſecus accipitrē, aut quid aliud; euitantem caldorem & frigus, quod vtrunq; his aduerſum. Cũ iam pinnas habebunt, conſuefaciendum, vt vnam aut duas ſectentur gallinas. Ceteræ vt potius ad pariendum ſint expeditę quam in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum nouam lunam, quod fere quæ ante, pleraque non ſuccedunt. Diebus fere xx excudũt. De quibus villaticis (quoniam vel nimium dictum) breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in vrbe. raræ, nec fere manſuetæ ſine cauea videnturRomæ, ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris, ſed africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cum pſittacis, ac merulis albis, item aliis id genus rebus inuſitatis. Neque fere in villis oua, ac pullos faciunt, ſed in ſiluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gallinaria appellata, quæ eſt in mari Thuſco ſecundum Italiam contra montes Liguſticos, Intemelium, Albium, Ingaunum. alii ab his villaticis inuectis a nautis, ibi feris factis procreatis. Gallinę africanæ ſunt grandes, variæ, gibberæ, quas μιλεαγρίδας appellant Græci. Hæ nouiſſimæ in triclinium ganearium introierunt e culina propter faſtidium hominum. Veneũt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ ſaginantur maxime villaticæ. Eas includunt in locum tepidum & anguſtum, & tenebricoſum, quod motus earum & lux pinguitudini inimica, ad hanc rem electis maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falſo, quod antiqui vt thetin thelim dicebant, ſic medicam melicam vocabant. Hæ primo dicebantur, quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ, quæque ex iis generatæ poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex iis, euulſis ex alis pinnis & e cauda farciũt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibusdam ſignis, vt prior ſit concoctus, quam ſecundum dent. Dato cibo, quum perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rurſus eas concludunt. Hoc faciunt vſque ad dies xxv. Tunc denique pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam mixto vino bono & odorato farciunt, ita vt diebus xx pingues reddant, ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione, pro portione: ac decem primis proceſſit, in poſterioribus, vt diminuat eadem ratione, vt vigeſimus dies & primus ſit par. Eodem modo palumbes

farciunt

ſarciunt, ac reddunt pingues.

De anſeribus. 10.

TRANSI, inquit Axius, nunc in illud genus, quod vos philogręci vocatis ἀμφίβιον, quod non eſt vlla villa ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, in quibus vbi anſeres aluntur, nomine χηνοβοσκεῖον appellatis. Horum greges Scipio, Metellus, & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius, inquit, ita greges comparauit anſerum, vt hos quinque gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi. Hi ſunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de ſagina. Primum iubebat ſeruum in legendo obſeruare, vt eſſent ampli, & albi: quod plerunque pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterum genus variũ, quod ferum vocatur, nec cum iis libenter congregatur, nec æque fit manſuetũ. Anſerib. admittendis tẽpus eſt aptiſſimũ a bruma: ad pariendũ & incubandum a Kal. artii vſq, ad ſolſtitiũ. Saliunt fere in aqua, inungentur in flumen, aut piſcinam. Singulę non plus quater in anno pariunt. Singulis vbi pariant, faciundum haras quadratas circũ binos pedes, & ſemipedem. Eas ſubſternendum palea. Notandum earum oua aliquo ſigno, quod aliena non excudunt. Ad incubandum ſupponunt plerunque ix aut xi. Qui hoc minus, vii: qui hoc plus, xv. Incubat tempeſtatibus dies xxx, tepidioribus xxv. Cum excudit, quinque diebus primis patiuntur eſſe cum matre. Deinde quotidie ſerenum cum eſt, producunt in prata, item piſcinas, aut paludes: iiſque faciunt haras ſupra terram aut ſubtus, in queis non includant plus vicenos pullos. Easque cellas prouident, ne habeant in ſolo humorem, & vt molle habeant ſubſtramen e palea, aliaue qua re, neue qua eo accedere poſſint muſtelæ, aliæue beſtiæ quæ noceant. Anſeres paſcunt in humidis locis, vbi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat, ſeruntque his herbam quæ vocatur ſeris, quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, fit viridis. Folia eius decerpentes dant, ne ſi eo inegerint vbi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. voraces enim ſunt natura. Quo tẽperandum iis, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderunt, quam educere velint e terra, abrumpũt collum: perimbecillum enim id, vt caput molle. Si hæc herba non eſt, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum eſt tẽpus farraginis, dandum vt in ſeri dixi. Cum incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo

polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis naſturtium viride confectum minutatim ex aqua in vas aliquod. Cum autem ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, vt dixi, victui obiiciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem, herbamue teneram aliquam conciſam. Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſexquimenſe qui ſunt natu: eos includunt in ſaginario ibique polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibum, ita vt per dies ſaturent. Secundum cibum large vt bibant faciunt poteſtatem. Sic curati circiter duobus menſibus fiũt pingues. Quotieſcunque ſumpſerunt, locus ſolet purgari: quod ipſi ament locum purum, neque ipſi vllum, vbi fuerint, relinquũt purum.

De anatibus. 11.

QVI autem volunt greges anatium habere, ac conſtituere νησσοτροφεῖον, primum locum, cui eſt facultas, eligere oportet paluſtrem, quod eo maxime delectantur. ſi id non, potiſſimum ibi, vbi ſit naturalis aut lacus, aut ſtagnum, aut manufacta piſcina. quo gradatim deſcendere poſſint. Septum altum eſſe oportet vbi verſentur, ad pedes xv, vt vidiſtis ad villam Sei, quod vno oſtio claudatur. circum totum parietem intrinſecus crepido lata, in qua ſecundum parietem ſint tecta cubilia, ante eas veſtibulum earum exæquatum tectorio opere teſtaceo. In eo perpetua canalis, in quam & cibus ponitur iis, & immittitur aqua. ſic enim cibum capiunt. Omnes parietes tectorio læuigantur, ne fæles, aliaue quæ beſtia introire ad nocendum poſſit. idque ſeptum tutum rete grandibus maculis integitur, ne eo inuolare aquila poſſit, neue ex ea euolare anas. Pabulum iis datur triticum, ordeum, vinacei, vuæ, nonnunquam etiam ex aqua cammari, & quædam eiuſmodi aquatilia. Quæ in eo ſepto erunt piſcinæ, in eas aquam large influere oportet, vt ſemper recens ſit. Sunt item non diſſimilia alia genera, vt querquedulæ, phalarides, ſic perdices, quæ, vt Archelaus ſcribit, voce maris audita, concipiunt. Quæ, vt ſuperiores, neque propter fœcunditatem, neque propter ſuauitatem ſaginantur, ſed ſic paſcendo fiunt pingues. Quod ad villaticarum paſtionum primum actum pertinere ſum ratus, dixi.

De leporibus. 12.

INTEREA redit Appius, & percunctati nos ab illo, & ille a nobis, quid eſſet dictum ac factum, Appius, Sequitur inquit, actus ſecundi generis, afficticius ad villam qui ſolet eſſe, ac no-

ic nomine antiquo a parte quadam, leporarium appellatum. Nam neque ſolum lepores eo includuntur ſilua, vt olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiam cerui, aut capreæ in iugeribus multis. Q. Fuluius Lippinus dicitur habere in Tarquinienſi ſepta iugera XL, in quo ſunt incluſa non ſolum ea, quæ dixi, ſed etiam oues feræ, etiam hoc maius hic in ſtatonenſi, & quidam in locis aliis. In Gallia vero tranſalpina T. Pompeius tantum ſeptum venationis, vt circiter ∞ ∞ ∞ ∞ paſſuum locum incluſum habeat. Præterea in eodem conſepto fere habere ſolent, de animalibus coclearia, atq; alucaria, atque etiam dolia, vbi habeant concluſos glires. Sed horum omnium cuſtodia, incrementum, & paſtio aperta, præterquã de apib. Quis enim ignorat ſepta e maceriis, ita eſſe oportere in leporario, vt tectorio tacta ſint, & ſint alta? alterum ne fælis, aut mælis, aliaue quæ beſtia introire poſſit: alterum ne lupus tranſilire. ibique eſſe latebras, vbi lepores interdiu delitescant in virgultis, atque herbis, & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediant conatus. Quis item neſcit, paucos ſi lepores, mares vt fœminas intromiſerit, breui tempore fore vt impleatur? tanta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor modo enim intromiſit in leporarium, breui ſolet repleri. Fit enim ſæpe cum habent catulos recentes, alios vt in ventre habere reperiantur. Itaque de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint ſiquis velit ſcire, inſpicere oportet foramina naturæ, quæ ſine dubio alius alio habet plura. Hos quoque nuper inſtitutũ vt ſaginarent pleraque, cum exceptos e leporario concludant in caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eorum ergo tria genera fere ſunt. Vnum Italicum hoc noſtrum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, ventre albo, auribus longis: qui lepus dicitur cum prægnans ſit, tamen cõcipere. In Gallia tranſalpina, & Macedonia fiunt permagni: in Hiſpania, & in Italia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia naſcitur ad alpes, qui hoc fere mutant, quod toti cãdidi ſunt. hi raro perferũtur Romam. Tertii generis eſt quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. L. Ælius putabat ab eo dictũ leporem a celeritudine, quod leuipes eſſet. Ego arbitror a Græco vocabulo antiquo, quod eum Æolis Bœotii λέπορειν appellabant. Cuniculi dicti ab eo, quod ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant, vbi lateant in agris. Horum omniũ tria genera, ſi poſſis, in leporario habere oportet, duo quidem vtique

te habere puto, & quod in Hiſpania annis ita fuiſti multis, vt inde te cuniculos perſecutos credam.

De Apris. 13.

Apros quidem poſſe habere in leporario, nec magno negotio ibi & captiuos, & cicures, qui ibi nati ſint, pingues ſolere fieri, ſcis inquam Axi. Nam quem fundum in Tuſculano emit hic Varro a M. Pupio Piſone, vidiſti ad bucinam inflatam certo tempore apros & capreas conuenire ad pabulum, cum e ſuperiore loco e palæſtra apris effunderetur glans, capreis vicia, aut quid aliud. Ego vero, inquit ille, apud Q. Hortenſium cum in agro Laurenti eſſem, ibi iſtuc magis τραγικῶς fieri vidi. Nam ſilua erat (vt dicebat) ſupra quinquaginta iugerum maceria ſepta, quod non leporarium, ſed θηριοτροφεῖον appellabat. Ibi erat locus excelſus, vbi triclinio poſito cœnabamus. Quintus Orphea vocari iuſſit. qui cum eo veniſſet cũ ſtola, & cithara, & cantare eſſet iuſſus, buccinam inflauit, vbi tanta circumfluxit nos ceruorum, aprorum, & cæterarũ quadrupedum multitudo, vt non minus formoſum mihi viſum ſit ſpectaculum, quam in circo maximo ædilium ſine africanis beſtiis cum fiunt venationes.

De Cocleis. 14.

Axius, Tuas partes (inquit) ſubleuauit Appius o Merula noſter. Quod ad venationem pertinet, breuiter ſecundus tranſactus eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum eſt. neque enim magnum emolumentum eſſe poteſt. Non iſtuc tam ſimplex eſt, inquit Appius, quam tu putas o Axi noſter. nam & idoneus ſub dio ſumendus locus coclearIis, quem circum totum aqua claudas, ne quas ibi poſueris ad partum, non liberos earum, ſed ipſas quæras. Aqua inquam finiendæ, ne fugitiuarius ſit parandus. Locus is melior, quem & non coquit ſol, & tangit ros. Qui ſi naturalis non eſt (vt fere non ſunt in aprico loco) neque habeas in opaco, vt facias, vt ſunt ſub rupibus ac montibus, quorum alluant radices lacus ac fluuii, manu facere oportet roſcidum: qui fit, ſi eduxeris fiſtulam, & in eam mammillas impoſueris tenues, quæ eructent aquam, ita vt in aliquem lapidem incidat, ac late diſſipetur. Paruus iis cibus opus eſt; & is ſine miniſtratore. Et hũc, dum ſerpit, non ſolum in area reperit, ſed etiam ſi riuus non prohibet, in parietes ſtantes inuenit. Denique ipſæ exgruminantes ad propalam vitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia interiiciant, & aſpergãt furfures nõ multos.

Itaque

itaque coquus has viuas an mortuas coquat, plerunque neſcit. Genera coclearum ſunt plura, vt minutæ albulæ, quæ afferũtur e Reatino, & maximæ quæ de Illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quo non in his regionibus quibusdam locis, eæ magnitudinibus non ſint diſpariles: nam & valde amplæ ſunt. quanquam ex Africa, quæ vocantur ſolitannæ, ita vt in eas LXXX quadrantes coniici poſſint, & ſic in aliis regionibus eædem inter ſe collatæ & minores ſunt, ac maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum ſemen minutum, ac teſtą molli, diuturnitate obdureſcit, magnis inſulis in areis factis, magnum bonum deferunt æris. Has quoque ſaginare ſolent ita, vt ollam cum foraminibus incruſtent ſapa, & farre, vbi paſcantur, quæ foramina habeat, vt intrare aer poſſit. Viuax enim hæc natura.

De Gliribus. 15.

GLIRARIVM autem diſſimili ratione habetur, quod non aqua, ſed maceria locus ſepitur. Tota læui lapide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſſit. In eo arbusculas eſſe oportet, quæ ferunt glandem. quę, cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem & caſtaneam vnde ſaturi fiant. Facere his cauos oportet laxiores, vbi pullos parere poſſint. Aquam eſſe tenuem, quod ea non vtũtur multum, & aridum locum quærũt. Hi ſaginantur in doliis, quæ etiam in villis habent multi, quæ figuli faciunt, multo aliter atque alia, quod in lateribus eorum ſemitas faciunt, & cauum, vbi cibum conſtituant. In hoc doliũ addunt glãdem, aut nuces iuglandes, aut caſtaneam. Quibus in tenebris, cum cumulatim poſitum eſt in doliis, fiunt pingues.

De Apibus. 16.

APPIVS igitur, Relinquitur, inquit, de paſtione villatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius? inquit Axius. An quia tu ſolitus es in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere propter parſimoniam, nos mel negligemus? Appius, Nonne verum dicit, inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus ſororibus eſſem relictus, quarum alteram ſine dote dedi Lucullo, a quo hæreditate me ceſſa primum, & primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cum interea nihilo minus pene quotidie in conuiuio omnibus darem mulsum. Præterea meũ erat non tuũ, eas nouiſſe volucres, quibus primũ natura ingenii atq; artis tribuit: itaq; eas melius me

noſſe quam te, vt ſcias, de incredibili earum auium natura audi. Merula, vt cætera fecit, ἱστορικῶς, quæ ſequi melitturgi ſoleant, demonſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas eſſe

dem,

—βοὸς φθιμένης πεπνυμένα τέκνα.

Ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ, μόσχων δὲ μέλισσαι.

Hæ apes non ſunt ſolitaria natura, vt aquilæ, ſed vt homines. Quod ſi hoc faciunt etiam graculi, at non idem: quod hic, ſocietas operis, & ædificiorum, quod illic non eſt. Hic ratio atque ars, ab his opus facere diſcunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus, neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus: non in fauo ſexangulis cella? totidem, quot habet ipſa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotundo oſtendũt) vt plurimum loci includatur. Foris paſcuntur, intus opus faciunt: quod, dulciſſimum quod eſt, & diis & hominibus eſt acceptum: quod fauus venit in altaria, & mel ad principia conuiuii, & in ſecundam menſam adminiſtratur. Hæ vt hominũ ciuitates, quod hic eſt & rex, & imperium, & ſocietas, quod ſequuntur omnia pura. Itaque nulla harum aſſidit in loco inquinato, aut eo qui male oleat, neque etiam in eo qui bona olet vnguenta: itaque his vnctus qui acceſſit, pungunt. Non vt muſcæ liguriunt, quod nemo has videt (vt illas) in carne, aut ſanguine, aut adipe. Ideo modo conſidunt in quo eſt ſapor dulcis. Minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius. Neque ignaua, vt non, qui eius opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neque tamen neſcia ſuæ imbecillitatis: quæ cum cauſa muſarum eſſe dicantur volucres, quod & ſiquando diſplicatæ ſunt, cymbalis, & plauſibus, numero reducunt in locũ vnum. Et vt his diis Helicona atque Olympon attribuerunt homines, ſic his floridos & incultos natura attribuit montes. Regem ſuum ſequuntur quocunque it, & feſſum ſubleuant: & ſi nequit volare, ſuccollant, quod eum ſeruare volunt. Neque ipſæ ſunt inficientes, necnon oderunt inertes. Itaque inſectantes a ſe eiiciunt fucos, quod hi neque adiuuant, & mel conſumunt: quos vocificantes plures perſequuntur, etiã paucæ. Extra oſtium aluei obturant omnia, qua venit inter fauos ſpiritus, quam ἐριθάκην appellant Græci. Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt. Hique duces conficiunt quædam ad vocem

vt

Vt imitatione tubæ. tum id faciunt, cum inter ſe ſigna pacis ac belli habeant. Sed o Merula, Axius noſter ne, dum hæc audit, Phyſicam addiſcat, quod de fructu nihil dixi, nunc curſu lampada tibi trado. Merula, De fructu, inquit, hoc dico, quod forſitan an tibi ſatis ſit Axi, in quo auctorem habeo non ſolum, qui aluearia ſua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed etiam hunc Varronem noſtrum, quem audiui dicentem, duo milites ſe habuiſſe in Hiſpania fratres Veianios ex agro Faliſco locupletes, quibus cum a patre relicta eſſet parua villa, & agellus non ſane maior iugero vno, hos circum villam totam aluearium feciſſe, & hortum habuiſſe, ac reliquum thymo & cytiſo obſeuiſſe, & apiaſtro, quod alii μελίφυλλον, alii μελισσόφυλλον, quidam μέλινον appellant. Hos nunquam minus, vt peræque ducerent dena millia ſextertia ex melle recipere eſſe ſolitos, tum eos & velle expectare, vt ſuo potius tempore mercatorem admitterent, quam celerius alieno.

Dic igitur, inquit, vbi & cuiuſmodi me facere oporteat aluearium, vt magnos capiam fructus. Ille, μελιτῶνας ita facere oportet, quos alii μελιτροφεῖα appellant, eãdem rem quidam mellaria. Primum ſecundam villam, potiſſimum vbi nõ ponent imagines. hic enim ſonus harũ fugæ cauſa exiſtimatur eſſe. Procerũ eſſe oportet aere temperato, neque æſtate feruido, neque hieme non aprico, vt ſpectet potiſſimum ad hibernos ortus, quæ prope ſe loca habeat ea vbi pabulum ſit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale non eſt, ea oportet dominum ſerere, quæ maxime ſequuntur apes. ea ſunt, roſa, ſerpyllum, apiaſtrum, papauer, faba, lens, piſum, ocimum, cyperum, medica, & maxime cytiſum, quod valentibus vtilimum eſt. Etenim ab æquinoctio verno florere incipit, & permanet ad alterum æquinoctium autumni. Sed vt hoc aptiſſimum ad ſanitatem apium, ſic ad mellificium thymum. Propter hoc ſiculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum, & frequens eſt. Itaque quidam thymum contundunt in pila, & diluunt in aqua tepida: eo conſpergunt omnia ſeminaria cõſita apium cauſa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potiſſimum eligendum iuxta villam: non quo non in villæ porticu quoque quidam (quo tutius eſſent) aluearia collocarint. Vbi ſint, alii faciunt ex viminibus rotundas, alii e ligno ac corticibus, alii ex arbore caua, alii fictiles, alii etiam ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, & ita vti cum parum ſit qua compleant, eas coanguſtent, ne

in vaſto loco, & inani deſpondeant animum. hæc omnia vocant a mellis alimonio, aluos: quas ideo videntur medias facere anguſtiſſimas, vt figuram imitentur earum. Vitiles fimo bubulo oblinunt intus, & extra, ne aſperitate abſterreantur. easque aluos ita collocant in mutulis parietis, vt ne agitentur, neue inter ſe contingant. Cum in ordinem ſint poſitæ, ſic interuallo interpoſito, alterum & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, quam addi quartum. Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua dextra, ac ſiniſtra. Ad extrema, qua mellarii fauum eximere poſſunt, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt corticeæ, deterrimę fictiles, quod & frigore hieme, & æſtate calore vehementiſſime hic commouentur. Verno tempore, & æſtiuo fere ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas, & a ſpurcitiis purgare aluum, & vermiculos eiicere. Præterea vt animaduertat, ne reguli plures exiſtant: inutiles enim fiunt propter ſeditiones. &, vt quidam dicunt, tria genera cum ſint ducum in apibus, niger, ruber, varius (vt Menecrates ſcribit) duo, niger, & varius, qui ita melior, vt expediat mellario, cum duo ſint eadem aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere aluum, quod fuget, aut eum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima eſt parua, varia, rotunda. Fur, qui vocatur ab aliis fucus, aiter eſt lato ventre. Veſpa, quæ ſimilitudinem habet apis, neque ſocia eſt operis, & nocere ſolet morſu, quam apes a ſe ſecernunt. Eæ differunt inter ſe, quæ feræ, & cicures ſunt. Nunc feras dico, quæ in ſilueſtribus locis paſcitant: cicures, quæ in cultis. Silueſtres minores ſunt magnitudine, & piloſæ, ſed opifices magis. In emendo emptorem videre oportet valeant, an ſint ægræ. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ: & ſi opus, quod faciunt, eſt æquabile, ac leue. Minus valentium ſigna ſi ſunt piloſæ, & horridæ, vt puluerulentæ, niſi opificii eas vrget tempus. Tum enim propter laborem aſperantur, ac maceſcunt. Si transferendæ ſunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet: & tempora, quibus id potiſſimum facias, animaduertendum. & loca, quo transferas, idonea prouidendum. Tempora, vt verno potius quam hiberno, quod hieme difficulter cõſueſcũt, quo ſunt tranſlatæ, manere: itaque fugiunt plerunque. Si e bono loco tranſtuleris eo, vbi idonea pabulatio non eſt, fugitiuę fiunt. Nec ſi ex aluo in aluũ

in eodem loco traiicias, negligenter faciendum. Sed ſi tranſi-turæ ſunt apes,ea apiaſtro perfricanda, quod illicium hoc il-is: & faui melliti intus ponendi, a faucibus non longe, ne cum animaduerterint, aut inopiam eſcæ habuiſſe dicantur, aut cum ſunt apes morbidæ propter primores vernos paſtus, qui ex floribus nucis Græcæ, & cornu fiunt, cœliacas fieri, at-que vrina pota refici. De his propolim vocant, e quo faciunt d foramen introitus protectũ in aluum maxime æſtate. Quã em etiam nomine eodem medici vtuntur in emplaſtris. Pro-ter quam rem etiam carius in ſacra via, quam mel venit. Eri-hacen vocant, quo fauos extremos inter ſe conglutinãt, quod ſt aliud melle, propoli: itaque in hoc vim eſſe illiciendi. Quo-rca examen vbi volunt conſidere, cum ramum, aliamue uam rem oblinunt hoc, admixto apiaſtro. Fauus eſt, quem ngnũt multicauatum e cera, cum ſingula caua ſena latera ha-eant, quot ſingulis pedes dedit natura. Neque quæ afferun-ır ad quatuor res faciendas, propolim, erithacen, fauum, mel, : iisdem omnibus rebus carpere dicũtur ſimplex. quod e ma-punico, & aſparago cibum carpant ſolum, ex olea arbore ce-m, e fico mel, ſed non bonum. Duplex miniſterium præ-ri, vt e faba, apiaſtro, cucurbita, braſſica, ceram, & cibum. ec non aliter duplex, quod fit e malo & piris ſilueſtribus ci-m & mel. Item aliter duplex, quod e papauere ceram, & el. Triplex miniſterium quoque fieri vti ex nuce Græca, & e pſana cibum, mel, ceram. Item ex aliis floribus ita carpere, alia ad ſingulas res ſumant, alia ad plures. Necnon etiam ud diſcrimen ſequantur in carptura, aut eas ſequatur, vt in elle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, vt ex ſiſere flore: alia contra, ſpiſſum, vt e rore marino. Sic ex alia re, vt e o mel inſuaue, e cytiſo bonum, e thymo optimum. Ci-pars, quod potio, & ea iis aqua liquida, vnde bibant eſ-pportet: eamque propinquam, quæ præterfluat, aut in a-uem locum influat, ita vt ne altitudine aſcendat duo, aut s digitos: in qua aqua iaceant teſtæ, aut lapilli, ita vt ex-t paulum, vbi aſſidere, & bibere poſſint. In qua diligen-habenda cura, vt aqua ſit pura, quod ad mellificium bo-n vehementer prodeſt. Quod non omnis tempeſtas ad um ai prodire longius patitur, præparandus his cibus, ne n melle cogantur ſolo viuere, aut relinquere exinanitas os. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo de-uunt in aquæ congiis ſex, quas coctas in offas prope ap-

ponunt. Alii aquam mulſam in vaſculis prope vt ſit curant. In quæ addunt lanam purpuream, per quam ſugant: vno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponunt ad aluos ſingulas, & hac ſupplētur. Alii vuam paſſam, & ficum, cum pinſerunt, affundunt ſapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, quum foras hieme in pabulum procedere tamen poſſint. Cum examen exiturum eſt, quod fieri ſolet, cum adnatæ proſpere ſunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, vt olim crebro Sabini factitauerunt propter multitudinem liberorum, huius quod duo ſolent præire ſigna, ſcitur. Vnum, quod ſuperioribus diebus maxime veſpertinis multæ ante foramen (vt vuæ) aliæ ex aliis pendent conglobatæ. Alterum, quod cum iam euolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant vehementer, proinde vt milites faciunt, cum caſtra mouent. quæ primo tum exierunt in conſpectu volitant, reliquas quæ nondum congregatæ ſint reſpectantes, dum conueniant. Cum a mellario id feciſſe ſunt animaduerſæ, iaciundo in eas puluerem, & circumtinniendo ære, perterritas quo voluerit perducet. Non longe inde oblinunt erithace, atque apiaſtro, cæteriſque rebus, quibus delectantur. Vbi conſederunt, afferunt aluum prope eisdem illiciis illitam intus: & prope appoſita, fumo leni circumeundo cogunt eas intrare: vt quæ in nouam coloniam cum introierũt, permanent adeo libenter, vt etiam ſi proximam poſueris illã aluum, vnde exierunt, tamen nouo domicilio potius ſint contentæ. Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniam dixi nunc iam cuius cauſa adhibetur ea cura, de fructu dicam. * Eximendorum fauorum ſignum ſumunt ex ipſis, cum plenas aluos habent, & cum illos geminauerint. ex apibus coniecturam capiunt ſi intus faciunt bombum, & cum introeunt, ac foras trepidant, & ſi opercula alui cum remota ſint, fauorum foramina obducta videntur mellis membranis. Cum ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quod ſi omne eximas, fore vt diſcedant. Alii hoc plus relinquunt, quam dixi. vt in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis: ſic in aluis, ſi non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his aſſiduas habeas apes, & magis fructuoſas. Eximendorum fauorum primum putant eſſe tempus vergiliarum exortu. Secundum æſtate acta,

ıcta, ante quam totus exoriatur arcturus. Tertium poſt vergiliarum occaſum, & ita ſi fœcunda ſit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur. ſi vero aluus non ſit fertilis vbi quid eximatur, exemptio cum ſt maior, neque vniuerſam, neque palam facere oporret, ne deficiant animum. Faui qui eximuntur, ſiqua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præſecatur. Prouidendum ne infirmiores a valentioribus opprimantur. eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores ſecretas ſubiiciunt ſub alterum regem. Quæ crebrius inter ſe pugnabunt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto non modo deſiſtunt pugna, ed etiã conferciunt ſe lingentes, eo magis ſi mulſo ſunt aſperſe, quo propter odorem auidius applicant ſe, atque obſtupeſcunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac ſubdit aliqua pars, ſuffumigandum, & prope apponendum bene olentium herbarum, maxime apiaſtrum & thymum. Prouidendum vehementer ne propter æſtum, aut propter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut igore, ſubito ante quam ipſæ prouiderint id fore (quod accidit raro, vt decipiantur) & imbris guttis vberibus offenſæ cent proſtratæ, & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & ponendum in tecto loco, ac tepido, promum e die, quam maxime tempeſtate bona, & cinere facto e ficulneis lignis inandum paulo plus caldo quam tepidiore.* Deinde concuendum leuiter, vt manu non tangas, & ponendæ in ſole. uæ enim ſic concaluerunt, reſtituunt ſe, ac reuiuiſcunt, vt let ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundũ ſecũm aluos, vt reconciliatæ ad ſuum quæque opus & domicim redeant.

De Piſcinis. 17.

INTEREA redit ad nos Pauo, Et ſi vultis, inquit, ancoras lere latis tabulis ſortitio fit tribuum, ac cœpti ſunt a præne renuntiari quem quæque tribus fecerint ædilem. Apis confeſtim ſurgit, vt ibidem candidato ſuo gratularetur, diſcederet in hortos. Merula, Tertiũ actum de paſtionibus laticis poſtea, inquit, tibi reddam Axi. Cõſurgentibus illis, ius mihi, reſpectantibus nobis, quod & candidatum noım venturum ſciebamus, Non laboro, inquit, hoc loco ceſſiſſe Merulam. reliqua enim fere mihi ſunt nota. Quod n piſcinarum genera ſint duo, dulcium, & ſalſarum, altem apud plebem, & ſine fructu, vbi lymphæ aquam piſcinis

noſtris villaticis miniſtrant. Illæ autem maritimæ piſcinæ nobilium quibus Neptunus, vt aquam, ſic & piſces miniſtrat, magis ad oculos pertinent, quam ad veſicam, & potius marſupium domini exinaniunt, quam implent. Primum enim ædificantur magno, ſecundo implentur magno, tertio aluntur magno. Hirrius circum piſcinas ſuas, ex ædificiis duodena millia ſextertia capiebat. Eam omnem mercedem eſcis, quas dabat piſcibus, conſumebat. Non mirum. vno tempore enim memini hunc Cæſari duo milia murænarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſextertio villam veniſſe. Quare noſtra piſcina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim noſtrum non vna contentus eſt hac piſcina? Quis contra maritimas nõ ex piſcinis ſingulis plures cõiunctas habet? Plurisnam vt Pauſias, & cæteri pictores eiuſdem generis, loculatas magnas habent arculas, vbi diſcolores ſint ceræ, ſic hi loculatas habent piſcinas, vbi diſpares diſcluſos habeant piſces, quos proinde vt ſacri ſint, ac ſanctiores quam illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcũ gregatim veniſſe dicebas ad extremum litus, atque aram, quod eos capere auderet nemo, cum eodem tempore inſulas Ludinorum ibi corroſas vidiſſes. Sic hos piſces nemo cocus in ius vocare audet. Q. Hortẽſius familiaris noſter cum piſcinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita ſæpe eum eo ad villam fui, vt illum ſciam ſemper in cœnam piſces Puteolos mittere emptum ſolitum. Neque ſatis erat eum non paſci piſcinis, niſi eos ipſe paſceret vltro; ac maiorem curam ſibi haberet, ne eius eſurirẽt mulli, quam ego habeo, ne mei in Roſea eſuriant aſini. & quidem vtraque re, & cibo, & potione, cum non paulo ſumptuoſius, quam ego his miniſtraret victum. Ego enim vno ſeruulo, ordeo non multo, aqua domeſtica, meos multinumos alo aſinos. Hortenſius primum qui miniſtrarent piſcatores habebat complures, & ij piſciculos minutos aggerebant frequenter, vt a maioribus abſumerentur. Præterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia coniiciebat, cum mare turbaretur, vti per tempeſtatem ſuis piſcibus e macello cetariorum vti e mari obſonium præberet, cum neque euerriculo illi in litus educere poſſent viuam ſaginam plebeiæ cœnæ piſces. Celerius voluntate Hortenſii ex equili educeres rhedarias, vt tibi haberes mulas, quam e piſcina barbatum mullum. At, inquit ille, non minor cura eius erat de ægrotis piſcibus, quam de minus valentibus

ous ſeruis. Itaque minus laborabat, ne ſeruus æger, quam
uam frigidam biberent ſui piſces. Etenim hac incuria labo-
re aiebat M. Lucullum, & piſcinas eius deſpiciebat, quod
tiuaria idonea non haberet, ac in reſidem aquam, & locis
ſtilentibus habitarent piſces eius. Contra ad Neapolim L.
icullus poſteaquam perfodiſſet montem, ac maritima flu-
ina immiſiſſet in piſcinas quæ reciprocæ fluerent, ipſe Ne-
uno non cederet de piſcatu. factum eſſe enim vt amatos pi-
s ſuos videatur propter æſtus eduxiſſe in loca frigidiora, vt
puli ſolent pecuarii facere, quod propter calores in montes
ínos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat curá, vt
hitecto permiſerit, vt ſuam pecuniam conſumeret, dum-
odo perduceret ſpecus e piſcinis in mare, obiectaculo quo
us bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam intro-
, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Nos
c. At ſtrepitus a dextra, & eccum recta candidatus noſter de-
gnatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capito-
lium proſequimur. ille inde eundo ſuam domum,
nos noſtram. Opinionis noſtræ ſermonem
de paſtione villatica ſummatim
hunc, quem expoſui,
habeto.

.. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

AEPENVMERO ciuitatis noſtræ principes audio culpan-
iodo agrorum infœcũditatem, modo cæli per multa iam
pora noxiam frugibus intemperiem: quoſdam etiam præ-
s querimonias velut ratione certa mitigantes, quod exi-
ent, vbertate nimia prioris æui defatigatum & effœtum
n nequire priſtina benignitate præbere mortalibus ali-
ta. Quas ego cauſas, Publi Siluine, procul a veritate abeſſe
m habeo: quod neque fas exiſtimare, humi naturam,
n primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate do-
t, quaſi quodam morbo ſterilitate affectam: neque pru-
s credere, tellurem, quæ diuinam & æternam iuuen-
ſortita, communis omnium parens dicta ſit, quia & cun-
peperit ſemper, & deinceps paritura ſit, velut hominẽ con-
ſſe. Nec poſt hæc reor intemperantia cæli nobis iſta, ſed
o potius accidere vitio, qui rem ruſticam peſſimo cuique
rum, velut carnifici noxæ dedimus, quã maiorum no-
m optimus quiſque optime tractauerit. Atqui ego ſatis
i non poſſum, quid ita dicẽdi cupidi ſeligant oratorem,
imitentur eloquentiam, menſurarum, & numerorum
m rimantes, placitę diſciplinæ conſectentur magiſtrum
, & cantus modulatorem: nec minus corporis geſticula-
ſcrupuloſiſſime requirant ſaltationis ac muſicę ratio-
idioſi. Iamque qui ædificare velint, fabros & archite-
duocent: qui nauigia mari concredere, gubernandi pe-
qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne ſin-
erſequar, ei ſtudio, quod quis agere velit, cõſultiſſimum
em adhibeat. Denique animi ſibi quiſque formatorem
ptoremque virtutis e cœtu ſapientium arceſſat: Sola res
, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi conſanguinea
tiæ eſt, tam diſcentibus egeat, quam magiſtris. Adhuc
ſcholas rhetorum, &, vt dixi, geometrarũ, muſicorum-
el quod magis mirandum eſt, contemptiſſimorum vi-

tiorum officinas, guloſius condiendi cibos,& luxurioſius fercula ſtruendi; capitumq; & capillorũ concinnatores nõ ſolum eſſe audiui,ſed & ipſe vidi. Agricolationis neque doctores,qui ſe profiterentur,neque diſcipulos cognoui. Cum etiam ſi prędictarum artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen, ſicut apud priſcos,florere poſſet Reſpub. Nã ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuere,futuræq; ſunt vrbes. At ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt. Quo magis prodigii ſimile eſt,quod accidit,vt res corporibus noſtris, vitæque vtilitati maxime conueniens, minimam vſque in hoc tempus conſumationem haberet: idque ſperneretur genus amplificandi retinendique patrimonii, quod omnicrimine caret. Nam cætera diuerſa,& quaſi repugnantia,diſſident a iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert. An bellum peroſis, maris & negotiationis alea ſit optabilior, vt rupto naturæ fœdere terreſtre animal homo, ventorum,& maris obiectus iræ,ſe fluctibus audeat credere, ſemperque ritu volucrum, longinqui littoris, peregrinus, ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior ſit, etiam his inuiſa quibus ſuccurrere videtur? Sed ne caninum quidem, ſicut dixere veteres, ſtudium præſtantius, locupletiſſimum quẽque adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum a maioribus, a nobis etiam conceſſum intra mœnia & in ipſo foro latrociniũ? An honeſtius duxerim mercenarii ſalutatoris mẽdaciſſimum aucupiũ circunuolitãtis limina potentiorũ, ſomniumq; regis ſui rumoribus inaugurantis? neq; enim roganti, quid agatur intus, reſpõdere ſerui dignãtur. An putem fortunatius a catenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoque famulatu per dedecus,faſcium decus,& imperium,profuſo tamen patrimonio,mercari? Nam nec gratuitę ſeruituti,ſed donis rependitur honor: quæ ſi & ipſa,& eorum ſimilia bonis fugienda ſunt,ſupereſt (vt dixi) vnum genus liberale,& ingenuum rei familiaris augendæ,quod ex agricolatione cõtingit. Cuius præcepta ſi vel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ poſſeſſoribus, antiquo more adminiſtrarentur,minus iacturę paterentur res ruſticæ.nã induſtria dominorum cum ignorãtiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum cõmodum agetur, tota vita vellent imprudentes negotii ſui cõſpici, eoque diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent.Nunc & ipſi

prędia

prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritiſſimũ quẽque villicum facere: vel ſi neſcium, certe vigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundũ locuples mercatus eſt, e turba pediſſequorũ, lecticariorumq; defectiſſimũ annis & viribus, in agrum relegat (cum iſtud opus non ſolum ſcientiã, ſed & viridem ætatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſideret) ſiue mediarum facultatũ dominus ex mercenariis aliquem iã recuſantẽ quotidianum illud tributũ, qui vectigalis eſſe nõ poſſit, ignarũ rei, cui præfuturus eſt, magiſtrũ fieri iubet. Quæ cum animaduertam, ſæpe mecũ retractans, ac recogitans, quam turpi conſenſu deſerta exoleuerit diſciplina ruris, vereor ne flagitioſa & quodãmodo pudẽda, aut inhoneſta videatur ingenuis. Verum cũ pluribus monumẽtis ſcriptorũ admonear, apud antiquos noſtros fuiſſe glorię curã ruſticationis: ex qua Quintius Cincinnatus obſeſſi cõſulis & exercitus liberator, ab aratro vocatus ad Dictaturã venerit, ac rurſus faſcibus depoſitis, quos feſtinãtius victor reddiderat, quam ſumpſerat Imperator, ad eoſdem iuuencos, & quatuor iugerum auitũ hęrediolum redierit. Itemque C. Fabricius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italię pulſo, domitis alter Sabinis, accepta quę viritim diuidebantur captiui agri, ſeptem iugera, nõ minus induſtriæ coluerit, quam fortiter armis quæſierat. Et ne ſingulos intempeſtiue nunc perſequar, cum tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe, vel defendendi, vel colendi patrios, quęſitoſue fines: intelligo luxuriæ, & deliciis noſtris priſtinũ morem, virilemq; vitam diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro iã temporibus auorũ conqueſtus eſt) patresfamiliæ falce & aratro relictis, intra murum correpſimus, & in circis potius ac theatris, quam in ſegetibus & vinetis manus mouemus: attonitiq; miramur geſtus effœminatorum, quod a natura ſexum viris denegatum, muliebri motu mẽtiantur, decipiantq; oculos ſpectantium. Mox deinde vt apti veniamus ad ganeas, quotidianã cruditatẽ Laconicis excoquimus, & exucto ſudore ſitim quærimus, nocteſque libidinibus & ebrietatibus, dies ludo vel ſomno conſumimus. Ac noſmetipſos ducimus fortunatos, quod nec oriẽtem ſolẽ videmus, nec occidentem. itaq; iſtam vitã ſocordem perſequitur valetudo. Nam ſic iuuenũ corpora fluxa & reſoluta ſunt, vt nihil mors mutatura videatur. At mehercule vera illa Romuli proles aſſiduis venatib. nec minus agreſtibus ope-

ribus exercitata, firmiſſimis præualuit corporibus, ac militiam belli, cum res poſtulauit, facile ſuſtinuit, durata pacis laboribus, ſemperque ruſticam plebem præpoſuit vrbanæ. Vt enim qui in villis intra conſepta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: ſic eos qui ſub vmbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, quam qui rura colerent adminiſtrarētue opera colonorum, ſegniores viſos. Nundinarum etiam conuentus manifeſtum eſt propterea vſurpatos, vt nonis tantummodo diebus vrbanæ res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticæ. illis enim temporibus, vt ante iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur: & cum conſilium publicum deſiderabatur, a villis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati ſunt: iſque mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendorum agrorum ſtudio, veteres illi Sabini Quirites, atauique Romani, quanquam inter ferrum & ignes, hoſticiſque incurſionibus vaſtatæ fruges: largius tamen condidere, quam nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, vbi dii cultus agrorum progeniem ſuam docuerāt, ibi nunc ad haſtam locamus, vt nobis ex tranſmarinis prouinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & vindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Galliciſque. Nec mirum, cum ſit publice concepta, & confirmata iam vulgaris exiſtimatio, rem ruſticā ſordidum opus, & id eſſe negotium, quod nullius egeat magiſterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quaſi quandam vaſtitatem corporis, aut partium eius, velut ſingulorum membrorum numerum recenſeo, vereor ne ſupremus ante me dies occupet, quam vniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectum volet profiteri, ſit oportet rerum naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus: vt exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat, quid repugnet: ſyderum ortus & occaſus memoria repetat, ne imbribus ventiſque imminentibus opera inchoet, laboremque fruſtretur. Cæli & anni præſentes mores intueatur. neque enim ſemper eundem, velut ex præſcripto, habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æſtas, aut hyems: nec pluuium ſemper eſt ver, aut humidus autumnus. quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non quenquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ varietas, & cuiuſque ſoli habitus, quid nobis neget,

neget, quid promittat, paucorum eſt diſcernere. Contemplatio vero cunctarum in ea diſciplina partium, quando cuique contingit, vt & ſegetũ, arationumque perciperet vſum,& varias diſſimillimaſq; terrarũ ſpecies pernoſceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt: atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, vt in Cãpania, eſt laudabilis, in aliis pinguis rubrica melius reſpondet, quibuſdam (ſicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate vel robuſtiſſimum ſolum vincunt. In Aſia Myſiaque denſa & glutinoſa terra maxime exuberat. Atque in his ipſis habere cognitum, quid recuſet collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager, quid humidus & graminoſus, quid ſiccus & ſpurcus, ratione quoque diſpicere: & in arboribus, vinetiſque, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis,& in pecoribus parandis, conſeruandiſque: quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec ea tamen ſimplex: quippe aliud exigit equinum, aliud atque aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum: & in eo ipſo diſſimilem rationem poſtulat Tarentinum, atque hirtum, aliud caprinum: & id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris vero & ſubulci diuerſa profeſſio, diuerſæ paſtiones: nec eundem glabræ ſues, denſæque, cæli ſtatum: nec eandem educationem, cultumue quęrunt. Et vt a pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudii fuit, vt ſuper iſta, quę enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum, tot putationũ, tot pomorum holerumque cultus exercere? tot generibus ficorum, ſic vt roſariis impenderet curam, cum a pleriſque etiã maiora negligantur? quanquam & iſta iam non minima vectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata & ſalicta, geniſteque & arundines, quanuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant induſtriam. Poſt hanc tam multarum, tamque multiplicium rerum prædicationem non me preterit, ſi quem deſideramus agricolam, quemque deſcribimus, exegero a participibus agreſtium operum tardatum iri ſtudia diſcẽtium, qui tam variæ, tamque vaſtæ ſcientiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident. Verumtamen quod in oratore iam M. Tullius rectiſſime dixit, Par eſt eos qui generi humano res vtiliſſimas conquirere,& perpenſas exploratáſque memoriæ tradere concupiuerint, cuncta tentare.

Nec ſi vel illa præſtantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium & inertiam deuolui: ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summum enim culmen affectantes, ſatis honeſte vel in ſecundo faſtigio conſpiciemur. An Latiæ muſæ non ſolos adytis ſuis Accium & Virgilium recepere, ſed eorum & proximis & procul a ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionemue cum Meſſala & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonātibus Demoſtheni Platonique: nec parens eloquentiæ deus ille Mæonius vaſtiſſimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. An ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula videmus laborem ſuum deſtituiſſe, qui Protogenem, Apellemque cum Parrhaſio mirati ſunt? Nec pulchritudine Iouis Olympii Mineruęque Phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quouſque progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ & ſummis admiratio veneratioque, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quod ille, quem nos perfectum eſſe volumus agricolam, ſi quidem artis conſumatæ non ſit, nec in vniuerſa rerum natura ſagacitatem Democriti, vel Pythagoræ non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum ventorumque Metonis prouidentiam, vel Eudoxi: & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum ſolique molitione Triptolemi aut Ariſtei prudentiam: multum tamen profecerit, ſi vſu Tremellios, Saſernaſque & Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nam illud procul vero eſt, quod plerique crediderunt, facillimam eſſe nec vllius acuminis ruſticationem. De cuius vniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere: quandoquidem cunctæ partes eius deſtinatis aliquot voluminibus explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cum præfatus fuero quæ reor ad vniuerſam diſciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari velint. I.

QVI ſtudium agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendendi, voluntatem agendi. Nam is demum cultiſſimū rus habebit, vt ait Tremellius, qui & colere ſciet, & poterit, & volet. neque

enim

enim ſcire, aut velle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera. Nec rurſus faciendi aut impendendi voluntas profuerit ſine arte: quia caput eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximeque in agricultura, in qua voluntas facultaſque citra ſcientiam ſæpe magnam dominis afferũt iacturam, cum imprudenter facta opera fruſtrantur impenſas. Itaque diligẽs paterfamilias, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, vt ætatis ſuæ prudentiſſimos agricolas de quaque re conſulat, & commentarios antiquorum ſedulo ſcrutetur, atque æſtimet quid eorum quiſque ſenſerit, quid præceperit: an vniuerſa quæ maiores prodiderunt, huius temporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent. Multos enim iam memorabiles auctores comperi perſuaſum habere, longo æui ſitu qualitatem cæli, ſtatumque mutari: eorumque conſultiſſimum aſtrologiæ profeſſorem Hipparchum prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur, idque etiam non ſpernendus auctor rei ruſticæ Saſerna videtur adcredidiſſe. Nam eo libro, quem de agricultura ſcriptum reliquit, mutatum cæli ſtatum ſic colligit, quod quæ regiones antea propter hiemis aſſiduam violẽtiam nullam ſtirpem vitis aut oleæ depoſitam cuſtodire potuerint, nunc mitigato iã & intepeſcente priſtino frigore largiſſimis oliuitatibus, Liberique vindemiis exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu vera ratio eſt, literis aſtrologiæ concedatur. Cætera non diſſimulanda erunt agrorum cultori præcepta ruſticationis, quæ cum plurima tradiderint Pœni ex Africa ſcriptores, multa tamen ab his falſo prodita coarguunt noſtri coloni: ſicut Tremellius, qui quærens id ipſum, tamen excuſat, quod Italiæ & Africæ ſolum cælumque diuerſæ naturæ, nequeat eoſdem prouentus habere. Quæcũque ſunt autem, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorum temporum cum priſcis diſcrepent, non deterrere debent a lectione diſcentem. Nam multo plura reperiũtur apud veteres, quæ nobis probanda ſint, quam quæ repudianda. Magna porro & Græcorum turba eſt, de ruſticis rebus præcipiens; cuius princeps celeberrimus vates nõ minimum profeſſioni noſtræ cõtulit Heſiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarẽtinus Architas, Peripatetici magiſter ac diſcipulus Ariſtoteles cũ Theophraſto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſũt, Hierõ, & Epicharm⁹ diſcipul⁹, Philometor,

& Attalus. Athenæ vero ſcriptorum frequentiam pepererunt, e queis probatiſſimi auctores Chereas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron: Chreſtus Euphronis, non, vt multi putant, Amphipolites, qui & ipſe laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli Attici. Inſulæ quoque curam iſtam celebrauerunt, vt teſtis eſt Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thaſii. Vnius quoque de ſeptem Biantis illius populares Menander & Diodorus in primis ſibi vendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his ceſſere Mileſii Bacchius & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus, Pergamenus Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totum Dionyſium Pœni Magonis interpretem per multa diffuſum volumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alii tamen obſcuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod ſtipendiũ noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Æſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius, Euphyton, Euphorion. Nec minore fide pro virili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobulus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et vt agricolationem Romana tãdem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis auctoribus Græcæ gẽtis fuit) iam nunc M. Catonẽ Cenſorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus inſtituit. poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt: ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit: & M. Terentium, qui expoliuit: mox Virgilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pędagogi eius meminiſſe dedignemur Iulii Higinii: veruntamen vt Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maxime veneremur. Nam huius octo & viginti memorabilia illa volumina ex ſenatuſconſulto in Latinum ſermonem conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudem meruerunt noſtrorũ temporum viri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt. Hic de vna ſpecie culturæ pertinentis ad vites, ſingularem librum edidit. Cuius velut diſcipulus duo volumina ſimilium præceptorum de vineis Iulius Græcinus cõpoſita facetius, & eruditius poſteritati tradẽda curauit. Hos igitur Publi Silui ne prius quam cum agricolatione contrahas, aduocato in conſilium: nec tamen ſic mente diſpoſitus velut ſummam totius rei ſententiis eorũ conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt, quam faciũt,

artificem. Vſus & experientia dominantur in artibus: neque eſt vlla diſciplina, in qua non peccando diſcatur. nam vbi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſpere, vitatur quod fefellerat: illuminatque rectam viam docentis magiſterium. Quare noſtra præcepta non conſumare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt. nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas voluerit, & per facultates potuerit. Ideoque hæc velut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cum aliis. Ac ne iſta quidem prædia, vt diximus, non aſſiduus labor, & experientia villici, non facultates, ac voluntas impendendi tantum pollent, quantum vel vna præſentia domini: quæ niſi frequẽs operibus interuenerit, vt in exercitu cum abeſt imperator, cuncta ceſſant officia: maximeque reor hoc ſignificantem Pœnum Magonem, ſuorum ſcriptorum primordium talibus auſpicatum ſententiis: Qui agrum parabit, domum vendat, ne malit vrbanum, quam ruſticum larem colere. cui magis cordi fuerit vrbanum domicilium, ruſtico prædio non erit opus. Quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniam pleroſque noſtrum ciuilis ambitio ſępe euocat, ac ſępius detinet euocatos, ſequitur vt ſuburbanum prædium commodiſſimum eſſe putem, quo vt occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam tranſmarina rura mercantur, velut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, viui cedunt ſeruis ſuis: quoniam quidem & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ commiſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum, rapinis magis, quam culturæ ſtudent.

Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. 2.

CENSEO igitur in propinquo agrum mercari, quo & frequenter dominus veniat, & frequentius ſe venturũ, quam ſit venturus, denuntiet. ſub hoc enim metu cum familia villicus erit in officio. Quicquid vero dabitur occaſionis ruri moretur, quę nõ ſit mora ſegnis, nec vmbratilis. nã diligentem patremfamilias decet agri ſui particulas omnes & omni tempore anni frequentius circumire, quo prudentius naturam ſoli, ſiue in frondibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus cõtempletur: nec ignoret quicquid in eo recte fieri poterit. Nam illud vetus eſt, & Catonis, Agrum peſſime mulctari, cuius dominus quid in eo faciundũ ſit, nõ docet, ſed audit villicũ. Quapropter

vel a maioribus traditum poſſidenti, vel empturo fundū præcipua cura ſit ſcire, quod maxime regionis genus probetur: vt vel careat inutili, vel mercetur laudabilem. Quod ſi voto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cælo, vberi glæba, parte campeſtri: parte alia collibus vel ad orientem vel ad meridiem molliter deuexis, terreniſque, aliis cultis, atque aliis ſylueſtribus & aſperis, nec procul a mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi poſſint. Campus in prata & arua, ſalictaque & arundineta digeſtus, ædificio ſubiaceat. Colles alii vacui arboribus, vt ſolis ſegetibus ſeruiant. quæ tamē modice ſiccis, ac pinguibus campis melius, quam prȩcipitibus locis proueniūt. Ideoque etiam celſiores agri frumētarii planicies habere, & quam molliſſime deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni. Alii deinde colles oliuetis, vinetiſque & earum futuris pedamentis veſtiantur: materiam, lapidemque, ſi neceſſitas ædificandi coegerit; nec minus pecudibus paſcua præbere poſſint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & ſalicta, viuæ aquæ ſalientes demittant, nec abſint greges armentorum, cæterorumque quadrupedum culta & dumeta paſcentium. ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quȩ plurima ex his habet: tolerabilis, quæ non pauciſſima.

Quæ præcipue reſpiciendo agro, ante, quam ematur, notanda ſint. .3.

PORCIVS quidem Cato cenſebat in emēdo inſpiciendoque agro præcipue duo eſſe conſideranda, ſalubritatem cæli, & vbertatem loci: quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis vellet incolere, mente eſſe captum, atque eum ad agnatos & gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli: nec rurſus peſtilēti quãuis feraciſſimo pinguique agro dominum ad fructus peruenire. Nam vbi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuū, ſed & vitā colonorum eſſe dubiā, vel potius mortem quȩſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, viā, & aquam, & vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius cõmeaturus ſit, ſi vexationem viȩ non reformidet. deinde ad vehēda & exportāda vtenſilia: quȩ res frugibus conditis auget pretiū, & minuit impenſas rerū inuectarū: quia minoris apportentur

eo quo

eo quo facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo vehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quam tueri propria. Seruos quoque qui ſecuturi patremfamilias ſint, non ægre iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus clarum eſt, vt pluribus non ſit diſſerendum. Quis enim dubitet eam maxime probatã haberi, ſine qua nemo noſtrum vel proſperæ, vel aduerſæ valetudinis vitã proroget? De vicini commodo nõ eſt quidem certum, quem nonnunquam mors, aliæque nobiſcum diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſentẽtiam: qui tamen multum videntur errare. nam quemadmodum ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt, ipſum ſibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam vicinum ſuis numis parat, cum a primis cunabulis, ſi modo liberis parentibus eſt oriundus, audiſſe potuerit,

Οὐδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolum de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris: adeo quidẽ vt multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias vicinorum ſedes ſuas profugerint. niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes vniuerſas petiiſſe, relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos: &, vt primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quam quia malos vicinos ferre non potuerãt. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria prodidit, & in regionibus Græcię, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe vicinos: niſi Autolycus ille cuiquã potuit tolerabilis eſſe conterminus: aut Auentini montis incola Palatinis vllum gaudiũ finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim pręteritorum, quam præſentiũ meminiſſe, ne vicinum meum nominẽ, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtrę regionis, nec inuiolatũ ſeminarium, nec pedamenti quicquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius paſci ſinit. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M. Porcius talem peſtem vitare cenſuit. Et in primis futurum agricolam præmonuit, ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod ſapiens vnus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronuntiauit, *μέτρον ἄριστον*, adhibendum modum menſuramq; rebus; idque, vt nõ ſolum aliud acturis, ſed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quam ratio calculorum patiatur, emere velit. nam huc pertinet præclara noſtri poetæ ſententia,

-*laudato ingentia rura, Exiguum colito.*

Quod vir eruditiſſimus, vt mea fert opinio, traditum vetus præceptum numeris ſignauit: quippe acutiſſimã gentem Pœnos dixiſſe conuenit, Imbecilliorẽ agrum, quam agricolam eſſe debere: quoniã cum ſit colluctãdum cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam anguſtus eximie. Ideoque poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis trib. viritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent ampliſſima vetereta. tanta quidẽ Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, proſpero ductu parta victoria ob eximiam virtutem deferente populo prę mii nomine quinquaginta ſoli iugera, ſupra conſularem, triumphalemque fortunam putauit eſſe: repudiatoque publico munere populari, hac plebeia menſura contentus fuit. Mox etiam cum agrorum vaſtitatem victorię noſtræ, & interniciones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suaque lege C. Licinius damnatus eſt, quod agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſſidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbum videbatur tantum loci detinere, quam quia flagitioſum, quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra vires patrimonii poſſidendo deſerere. Modus ergo qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum eſt, quanto eſt opus, vt emiſſe videamur quo poti-remur, non quo oneraremur ipſi, atque aliis fruendum eriperemus, more præpotentium, qui poſſident fines Gentium, quos ne circumire equis quidem valent, ſed proculcandos pecudibus, & vaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu* ciuium, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuique moderata voluntas, facultaſque. Neque enim ſatis eſt, vt iam prius dixi, poſſidere velle, ſi colere non poſſis.

De ſalubritate regionum. 4.

SEQVITVR deinceps Cæſonianum præceptum, quo fertur vſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendũ ſæpius eum, quem velint mercari. Nam prima inſpectione neque vitia neque virtutes abditas oſtendit, quę mox retractãtibus facilius apparent. Inſpectionis quoque velut formula nobis a maiorib. tradita eſt, agri pinguis, ac læti: de cuius qualitate dicemus

ſemus ſuo loco, cum de generibus terræ diſſeremus. In vniuerſum tamen quaſi teſtificandum, atque ſæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytiſſimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, cum ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimus ſit, parandum: quod Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum auctoritate ſuadebat peritus vſu. Nam Pupiniæ peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cum ſit ſapientis, non vbiq; emere, nec aut vbertatis illecebris, aut deliciarum concinnitate decipi: ſic vere induſtrii patrisfamilias eſt, quicquid aut emerit, aut acceperit facere fructuoſum, atque vtile: quoniam & grauioris cæli multa remedia priores tradiderunt, quib. mitigetur peſtifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli vincere poteſt. Hęc autem conſequemur, ſi veriſſimo vati, velut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos, & varium cæli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusque, habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.

Nec contenti tamen auctoritate vel priorum vel pręſentium colonorum, noſtra prætermiſerimus exempla, nouaque quæ tentauerimus, experimenta. Quod etſi per partes nonnunquam damnoſum eſt, in ſumma tamen fit compendioſum, quod nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit, vt in id formetur, quod maxime præſtare poſſit: ea res etiam feraciſſimos agros vtiliores reddit. Itaq; nuſquam experimentorum varietas omittenda eſt: longeque etiam in pingui ſolo magis audendum, quoniam nec laborem, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus, & quo modo colatur, tum villa qualiter ædificetur, & quam vtiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtantiſſimos viros L. Lucullum, & Q. Scæuolam, quorum alter maiores, alter minus amplas, quam poſtulauit modus agri, villas extruxit, cum vtrunque ſit contra rem familiarem. Diffuſiota enim conſepta, non ſolum pluris ędificamus, ſed etiam impenſis maioribus tuemur: at minora cum ſunt, quam poſtulat fundus, dilabitur fructus. nam & humidę res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facile vitiantur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias, incommoda ſunt tecta quibus inferantur. Pro portione etiam facultatum, quam optime paterfamilias debet habitare, vt & libentius rus veniat,

& degat in eò. Iucundius vtique viro, ſi etiam matrona comitabitur, cuius vt ſexus, ita animus eſt delicatior. quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cũ viro. Elegãter igitur ædificet agricola, nec ſit tamen ędificator, atque areæ idem tantum complectatur, quod ait Cato, quantum ne villa fundum quærat, neue fundus villam: cuius vniuerſum ſitum qualem oporteat eſſe, nũc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet conſtitui: nam circunfuſus aer atque corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarum. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitiis minus concaleſcunt, ſed frigoribus hiemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepent hieme, ſed æſtate ſæuiſſime cãdent, vt affirmant Euboicam Chalcidem. Petatur igitur aer calore & frigore tẽperatus, quem fere medius obtinet collis, quod neq; depreſſus hieme pruinis torpet, aut torret æſtate vaporibus, neque elatus in ſumma montium perexiguis ventorum motibus, aut pluuiis omni tẽpore anni ſæuit. Hæc igitur eſt medii collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululum intumeſcente: ne cum a vertice torrens imbribus cõceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua. 5.

SIT autem vel intra villam, vel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumque vicinum. Si deerit fluens vnda, putealis quæratur in vicino, quę non ſit hauſtus profundi, non amari ſaporis, aut ſalſi. Hæc quoq; ſi deficient, & ſpes arctior aquæ manantis coegerit, vaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæq; pecoribus inſtruantur, colligendæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati corporis eſt accommodatiſſima: ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectam ciſternam deducatur: huic proxima fluens aqua e montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, vt eſt in Guarceno Campaniæ. Tertia putealis, vel collina, vel quæ nõ infima valle reperitur. Deterrima paluſtris, quæ pigro lapſu repit. Peſtilẽs, quæ in palude ſemper cõſiſtit. Hic idem tamen humor quanuis nocentis naturę, temporibus tamen hiemis edomitus imbribus miteſcit: ex quo cæleſtis aqua maxime ſalubris intelligitur, quod etiam venenati liquoris eluit perniciem: ſed hanc potui probatiſſimam diximus. Cæterum ad æſtuum temperandos calores, & amœnitatem locorum, plurimũ conferunt ſaliẽtes riui, quos, ſi cõditio loci patietur, qualescunq;, dũmodo dulces, vtique

vtique pèrducēdos in villam cenſeo. Sin ſummotus longius a collibus erit amnis,&loci ſalubritas,editiorque ſitus ripæ permittet ſuperponere villā profluenti, cauendū tamen erit, vt a tergo potius,quam præ ſe flumē habeat,& vt ædificii frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis ventis,& amiciſſimis aduerſa, cum pleriq; amnes æſtate vaporatis,hieme frigidis nebulis caligent:quæ,niſi vi maiore inſpirantiū vētorū ſubmouētur,pecudibus hominibusq; conferunt peſtem.Optime autem ſalubribus,vt dixi,locis ad orientem,vel ad meridiem:grauibus ad ſeptentrionem villa conuertitur: eademq; ſemper mare recte cōſpicit,cum pulſatur,ac fluctu reſpergitur,nunquam ex ripa, ſed paulū ſummota a littore.Nā pręſtat a mari lōgo potius interuallo, quam breui refugiſſe,quia media ſunt ſpatia grauioris halitus.nec paludem quidem vicinā eſſe oportet ædificiis, nec iunctam militarem viā,quod illa caloribus noxiū virus eructat,& infeſtis aculeis armata gignit animalia: quæ in nos denſiſſimis examinibus inuolant. tum etiam natricum, ſerpentiumq; peſtes hiberna deſtitutas vligine, cœno & fermentata colluuie venenatas emittit,ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt.Sed & anni toto tempore ſitus atque humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemque, & inconditos conditosque fructus corrūpit. Hæc autem prætereuntium viatorū populationibus,& aſſiduis diuertentium hoſpitiis infeſtat rem familiarem.propter quæ cenſeo eiuſmodi vitare incommoda, villamque nec in via,nec peſtilenti loco,ſed procul & editiorę ſitu condere, vt frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium temperatumque libramentum ventorum hiemalium & æſtiuorum tenet: quantoque fuerit ædificii ſolum pronius orienti,tāto & æſtate liberius capere perflatus,& hiemis procellis minus infeſtari,& matutino regelari ortu poterit, vt concreti rores liqueſcant: quoniam fere peſtilens habetur, quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus;quibus ſi caret, nulla alia vis poteſt nocturnas pruinas,& quodcunque rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare atque detergere. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem,tum & armentis,& virentibus,eorumque fructibus.Sed quiſquis ædificia volet in decliuibus areis extruere, ſemper ab inferiore parte auſpicetur: quia cum ex depreſſiore loco fuerint orſa fundamenta, non ſolum ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebunt,ſed & pro fultura & ſuſtructione fungentur,

aduerſus ea, quæ mox, ſi forte villam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præſtructa valenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbent. at ſi ſumma pars cliui fundata, propriam molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit, rimoſumque. Nam nouum cum veteri aſtruitur, rimoſoque recens, ædificium quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit: & quod prius extructum imminebit cedenti, paulatimque degrauatũ pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ vitium cum primum ſtatim fundamenta iaciuntur, euitandum eſt.

De poſitione villæ. 6.

MODVS autem, membrorumque numerus aptetur vniuerſo conſepto, & diuidatur in tres partes, vrbanam, ruſticã, & fructuariam. Vrbana rurſus in hiberna, & æſtiua, ſic digeratur, vt ſpectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiem æquinoctialem, ſed cœnationes eiuſdem temporis proſpectent hibernum orientem. Balnearia occidenti æſtiuo aduertantur, vt ſint poſt meridiem & vſque in veſperum inluſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, vt hieme plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiant. At in ruſtica parte, magna & alta culina ponetur, vt & contignatio careat incendii periculo, & in ea cõmode familiares omni tempore anni morari queant. Optime ſolutis ſeruis cellæ meridiem æquinoctialem ſpectantes fient: vinctis quam ſaluberrimum ſubterraneum ergaſtulum plurimis, ſitque id anguſtis illuſtratum feneſtris, atque a terra ſic editis, ne manu contingi poſſint. Pecudibus fient ſtabula, quæ neque frigore, neque calore infeſtentur. Domitis armentis duplicia bubilia ſint, hiberna, atque æſtiua. Cæteris autem pecoribus, quæ intra villam eſſe conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis, circumſepta, vt illic per hiemem, hic per æſtatem ſine violẽtia ferarum conquieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poſſit: & vt quiſque, qui ibi conceptus fuerit, quam celerrime dilabatur, vt nec fundamenta parietum corrumpantur, nec vngulæ pecudum. Lata bubilia eſſe oportebit pedes decem, vel minime nouem: quæ menſura & ad procumbendum pecori, & iugario ad circumeundum laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quam vt bos aut iumentum

ſine

ſine incommodo ſtans veſci poſſit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, vt intrantium exeuntiumque conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob easdem cauſas: & is tamen villicum obſeruet ex vicino: ſitque vtrique proximum horreum, quo conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra id ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis paſtoribusque cellæ ponantur iuxta ſua pecora, vt ad eorum curam ſit opportunus excurſus. Omnes tamē quamproxime alter ab altero debent habitare, ne villici diuerſas partes circumeuntis ſedulitas diſtendatur, & vt inter ſe diligentiæ & negligentiæ cuiuſque teſtes ſint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam olleariam, torculariam, cellam vinariam, defrutariam, fœnilia, paleariaque & apothecas, & horrea, vt ex iis quæ ſunt in plano, cuſtodiam recipiant humidarū rerum tanquam vini aut olei venalium. Siccæ autem res congerantur tabulatis, vt frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraque pabula. Sed granaria, vt dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirentur. Nā ea cæli poſitio maxime frigida & minime humida eſt, quæ vtraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadem ratio eſt in plano ſitæ vinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet a balneis, furno, ſterquilinio, reliquisque immunditiis tetrum odorem ſpirantibus: nec minus a ciſternis, aquisue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, vinum corrumpit. Neque me præterit ſedem frumētis optimam quibusdam videri horreum camera contectum, cuius ſolum terrenum prius quam conſternatur, perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, velut ſigninum opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum exaruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci & arenæ, ſuperſternuntur, & magna vi pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omnesque parietum & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis fibulantur. Nam fere cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus. Sed & lacubus diſtinguuntur granaria, vt ſeparatim quęque legumina ponantur. Parietes oblinūtur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, vel ſi ea non ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium commodiſſime videtur conditas fruges defendere: quę niſi diligenter repoſitę ſint, celeriter ab eis conſumuntur. Sed id

genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione vil-
læ, quanuis granum robuſtiſſimum corrumpit ſitu: qui ſi nul-
lus adſit, poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut trans-
marinis quibusdam prouinciis, vbi puteorum in modũ, quos
appellant ſiros, exhauſta humus, editos a ſe fructus recipit. Sed
nos in noſtris regionibus, quæ redundaat vligine, magis il-
lam poſitionem penſilis horrei, & hanc curam pauimentorũ,
& parietum probamus. quoniam, vt retuli, ſic emunita ſola &
latera horreorum prohibent curculionem: quod genus exitii
cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in
horreo ventilentur, & quaſi refrigerentur. Id autem falſiſſi-
mum eſt: neque enim hoc facto expelluntur animalia, ſed im-
miſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tan-
tum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi
non naſcitur curculio: longeque præſtat id ſolum, quod iam
vitiatum eſt, quam totum periculo ſubiicere. nam cum exiget
vſus, facile eſt eo ſublato, quod vitiatum erit, integro inferi-
ore vti: ſed hæc, etſi extrinſecus, non tamen intempeſtiue vi-
deor hoc loco retuliſſe. Torcularia præcipue, cellæque olea-
riæ calidæ eſſe debent, quia commodius omnis liquor vapo-
re ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum, quod
minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet: ſed vt calore natura-
li eſt opus, qui contingit poſitione cæli, & declinatione, ita
non eſt opus ignibus aut flammis: quoniam fumo & fuligine
ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet a meri
diana parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignes lucernam-
que adhibere, cum premetur olea. Cortinale vbi defrutum
fiat, nec anguſtum, nec obſcurum ſit, vt ſine incommodo mi-
niſter, qui ſapam decoquet, verſari poſſit. Fumarium quoque,
quo materia, ſi non ſit iampridem cæſa, feſtinato ſiccetur, in
parte ruſticę villę fieri poteſt iunctum ruſticis balneis. nam e-
as quoque refert eſſe, in quibus familia, ſed tantum feriis la-
uetur. Neque enim corporis robori conuenit frequens vſus e-
arum. Apothecę recte ſuperponentur his locis, vnde plerunq;
fumus earum exoritur: quoniam vina celerius vetuſteſcunt,
quę fumi quodam tenore pręcocem maturitatem trahũt. Pro-
pter quod & aliud tabulatum eſſe debebit, quo admouean-
tur, ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint. Quod ad villæ
pertinet ſitum, partiumque eius diſpoſitionem, ſatis dictum
eſt. Circa villam deinceps hęc eſſe oportebit, furnum & piſtri-
nũ, quantũ futurus numerus colonorũ poſtulauerit. Piſcinas
mini-

minimum duas: alteram, quæ anſeribus ac pecoribus ſeruiat; alteram in qua lupinum, vimina, & virgas, atque alia quæ ſunt vſibus noſtris apta, maceremus. Sterquilinia quoque duo ſint: vnũ, quod noua purgamenta recipiat, & in annum conſeruet: alterum ex quo vetera vehantur: ſed vtrunque more piſcinarum deuexum leni cliuo, & extructum pauitũq; ſolum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adſiccato ſucco fimum vires continere, & aſſiduo macerari liquore, vt ſiqua interiecta ſint ſtramentis aut paleis, ſpinarum vel graminum ſemina, intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas reddant. Ideoq; periti ruſtici quidquid ouilibus ſtabuliſque conuerſum progeſſerunt, ſuperpoſitis virgeis cratibus tegunt, nec areſcere ventis ſinunt, aut ſolis incurſu patiuntur exuri. Area, ſi competit, ita conſtituenda eſt, vt vel a domino, vel certe a procuratore deſpici poſſit. Eaque optima eſt ſilice conſtrata, quod & celeriter frumenta deteruntur, non cedente ſolo pulſibus vngularum tribularumque, & eadem euentilata mundiora ſunt, lapilliſque carent, & glebulis, quas per trituram fere terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximeque in Italia propter inconſtantiam cæli, quo collata ſemitrita frumenta protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in trãſmarinis quibusdam regionibus, vbi æſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoque & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atque in ea parte, quo poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis, balineorumque, & oleis expreſſa amurcæ ſanies influere. nam eiuſmodi quoque lætatur alimentis & olus & arbor.

De officiis patrisfamilias. 7.

HIS omnibus ita vel acceptis, vel compoſitis, præcipua cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maxime in hominibus. Atque hi vel coloni, vel ſerui ſunt ſoluti, aut vincti. Comiter agat cum colonis, facilemque ſe præbeat, & auarius opus exigat, quam penſiones: quoniam & minus id offendit, & tamen in vniuerſum magis prodeſt. Nam vbi ſedulo colitur ager, plerunq; compendium, nũquam (niſi ſi cæli maior vis, aut prædonis inceſſit) detrimentum affert, eoque remiſſionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in vnaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, vt lignis & cæteris paruis acceſſionibus exigendis, quarũ cura maiorem moleſtiã, quam

impenſam ruſticis affert. Nec ſane eſt vindicandum nobis quicquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum: quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe veriſſime fertur. Sed & ipſe noſtra memoria veterem conſularem, virumque opulentiſſimum L. Voluſium aſſeuerantem audiui, patrisfamilias feliciſſimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde a cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio, rem malam eſſe frequẽtem locationem fundi: peiorem tamen vrbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quam per ſe colerę. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine fere pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam eſſe, vt & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere non expedierit: quod tamẽ non euenit, niſi in his regionibus, quę grauitate cęli, ſolique ſterilitate vaſtãtur. Cęterum cum mediocris adeſt & ſalubritas, & terrę bonitas, nunquam nõ ex agro plus ſua cuique cura reddidit, quam coloni: nunquam non etiam villici, niſi ſi maxima vel negligentia ſerui, vel rapacitas interuenit. Quæ vtraque peccata plerunque vitio domini vel committi, vel foueri, nihil dubiũ eſt: cum liceat aut cauere ne talis præficiatur negotio: aut iam prępoſitus, vt ſubmoueątur curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt facilis excurſus patrisfamilias, cum omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quam ſub villicis ſeruis habere, tum pręcipue frumentarium, quem minime (ſicut vineas aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maxime vexant ſerui, qui boues elocant, eoſdemque & cętera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram vertunt, longeq; plus imputant ſeminis iacti, quam quod ſeuerint: ſed nec quod terrę mandauerint ſic adiuuant, vt recte proueniat: idque cum in aream contulerũt, per trituram quotidie minuunt vel fraude, vel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab aliis furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditũ cum fide, rationibus inferũt: ita fit, vt & actor, & familia peccent, & ager ſępius infametur. quare talis generis pędium, ſi, vt dixi, domini pręſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.

De pecore & pecorum magiſtris. 8.

PROXIMA eſt cura de ſeruis, cui quenque officio prępo-nere

nere conueniat, quosque & qualibus operibus deſtinare. Igitur præmoneo ne villicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt inſtituamus: ne ex eo quidem ordine, qui vrbanas ac delicatas arteis exercuerit. Socors & ſomniculoſum genus id mancipiorum, otiis, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetum, nunquam non eaſdem ineptias ſomniat, quas cum in agriculturam tranſtulit, non tantum in ipſo ſeruo, quantum in vniuerſa re detrimenti dominus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus & inſpectus experimentis: Si tamen is non erit, de iis præficiatur qui ſeruitutem laborioſam tolerauerunt. Iamque is tranſcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum ſenectutis attigerit: illa, ne & auctoritatem detrahat ad imperium, cum maiores dedignentur parere adoleſcentulo: hæc, ne laborioſiſſimo ſuccumbat operi. Mediæ igitur ſit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum ruſticarum, aut certe maximæ curæ, quo celerius addiſcat. Nam non eſt noſtri negotii alterum imperare, & alterum docere: neque enim recte opus exigere valet, qui quid, aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. Poteſt etiam illiteratus, dummodo tenaciſſimæ ſit memoriæ, rem ſatis commode adminiſtrare. Eiuſmodi villicum Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quam librum afferre, quia neſcius literarum vel ipſe minus poſſit rationes confingere, vel per alium propter conſcientiam fraudis timere. Sed qualicunque villico contubernalis mulier aſſignanda eſt, quæ contineat eum, & in quibuſdam rebus tamen adiuuet. Idemque actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multoque minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem aſſidue ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis cognouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignetur adhibere. Sacrificia, niſi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruſpices, ſagaſque, quæ vtraque genera vana ſuperſtitione rudeis animos ad impenſas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit: neque vrbem, neque vllas nundinas nouerit, niſi emendæ, vendendæue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi vt addiſcat aliquam culturam: & hoc ſi ita in vicino eſt, vt cito remeare poſſit. Semitas, nouoſque limites in agro fieri ne patiatur: neue hoſpitem, niſi amicum, familiaremque domini neceſſarium receperit. Vt ab his arcendus, ita exhortandus eſt ad inſtrumentorum,

ferramentorumque curam: vt duplicia quam numerus ſeruorum exigit, refecta & repoſita cuſtodiat, nequid a vicino petendum ſit: quia plus in operis ſeruorum, quam in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam veſtitamque familiam magis vtiliter quam delicate habeat, munitamque diligenter a vento, frigore, pluuiaque; quę cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus cōfectis, vel ſagis cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non ſub diuo moliri aliquid poſſit. Nec tantum operis agreſtis ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingenium, virtutibus inſtructus, vt neque remiſſe, neque crudeliter imperet. Semperque aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis: ita vt potius timeant eius ſeueritatem, quam crudelitatem deteſtentur. Id contingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quam negligentia ſua committere vt puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior vel nequiſſimi hominis cuſtodia, quam operis exactio: vt iuſta reddantur, vt villicus ſemper ſe repræſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedulo munia ſua exequentur, & ceteri poſt defatigationem operis quieti, ac ſomno potius, quā deliciis operam dabunt. Iam illa vetera, ſed optimi moris, quę nunc exoleuerunt, vtinam poſſint obtineri: ne conſeruo miniſtro quoquam, niſi in re domini, vtatur: ne cibum niſi in conſpectu familię capiat: neue alium, quam qui cæteris præbetur: ſic enim curabit, vt & panis diligenter confiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines, niſi a ſe miſſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceſſitate cogente. Neue negotietur ſibi, pecuniamque domini, aut animalibus, aut rebus aliis promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam villici auocat, nec vnquam patitur eum cū rationibus domini paria facere; ſed vbi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In vniuerſum tamen hoc maxime obtinendum ab eo eſt, nequid ſe putet ſcire quod neſciat, quæratque ſemper addiſcere quod ignorat. Nam cum multū prodeſt perite quid facere, tū plus obeſt perperam feciſſe. Vnū enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere: quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, vt & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum preteritorum reſarciat. In cæteris ſeruis hæc fere præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet.

vtru-

vt ruſticos, qui modo non incommode ſe geſſiſſent, ſæpius quam vrbanos, familiariusque alloquerer; & cum comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem, nonnunquam etiam iocarer, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, vt quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcam cuiuſque ingenium, quale, quamque ſit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi video, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant. nam illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis, vt ergaſtuli mancipia recognoſcant, vt explorent an diligenter vincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæq; ſint: num villicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit: nam vtrunque maxime ſeruare debet, vt & quem paterfamilias tali pœna multauerit, villicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat: & quem ipſe ſua ſponte vinxerit, ante, quam ſciat dominus, non reſoluat: tantoque curioſior inquiſitio patrisfamilias debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in veſtiariis, aut in ceteris præbitis iniurioſe tractentur, quanto & pluribus ſubiecti, vt villicis operum magiſtris, vt ergaſtulariis, magis obnoxii perpetiendis iniuriis, & rurſus ſæuitia atque auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaque diligẽs dominus, cum & ab ipſis, tum & ab ſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atque ipſe panis potionisque bonitatem guſtu ſuo exploret, veſtem, manicas, pedumque tegmina recognoſcat. Sæpe etiam querendi poteſtatem faciat de iis, qui aut crudeliter eos, aut fraudulenter infeſtent. Nos quidem aliquanto iuſte dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenue ac induſtrie ſe gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in ſobole certus fuerit numerus, honorari debet. otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cum complures natos educaſſent. nam cui tres erant filii, vacatio: cui plures, libertas quoque contingebat. Hæc enim iuſtitia, & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio. Sed illa meminerit, cũ e ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde ſi tempeſtiuum erit, confeſtim: ſi minus, poſtero die fines oculis perluſtrare, & omnes partes agri reuiſere atque æſtimare, nũquid abſentia ſua de diſciplina & cuſtodia remiſerit,

num aliqua vitis, num arbor, num fruges abſint: tum etiam pecus & familiam recenſeat, fundique inſtrumentum, & ſupellectilem: quæ cuncta ſi per plures annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cum ſenectus aduenerit, obtinebit. nec erit vlla eius ætas annis ita confecta, vt ſpernatur a ſeruis.

Qualis corporatura mancipia, cuique operi contribuenda ſunt. 9.

Dicendvm etiam eſt, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos. ea res vtraq; plus quam corporis ſtatura roburque confert huic negotio: quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligentis & artis officium eſt. Bubulco quanuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eum vaſtitas vocis, & habitus metuendũ pecudibus efficit. Sed temperet vires clementia: quoniam terribilior debet eſſe, quam ſæuior, vt & obſequantur eius imperiis, & diutius perennent boues non confecti vexatione ſimul operum, verberumque. Sed quæ ſint magiſtrorum munia, quæque bubulcorum, ſuo loco repetam. Nunc admonuiſſe ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimum referre vires & proceritatem. Nam longiſſimum quenque aratorem, ſicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulo ante retuli, & quod in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ pene rectus innititur. mediaſtinus qualiſcunque ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos & lacertoſos viros exigunt. Nam his habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſque earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quã in cęteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & ſub monitore vinitor opus facere debet. Ac plerumque velocior animus eſt improborum hominum, quam deſiderat huius operis conditio. non ſolum enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrum poſtulat. Ideoque vineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo frugi non melius, quam nequam faciet. Hoc interpoſui, nequis exiſtimet in ea me opinione verſari, qua malim per noxios, quam per innocentes rura colere. Sed & illud cenſeo, ne confundantur opera familiæ, ſic vt omnes omnia exequantur. Nam id minime conducit agricolæ, ſeu quia nemo

ſuum

ſuum proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cum enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideoque labori multum ſe ſubtrahit. nec tamen viritim malefactum deprehenditur, quod fit a multis: propter quod ſeparandi ſunt aratores a vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, iique a mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quam denûm hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime probauerunt, quod is numeri modus in opere commodiſſime cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaque ſi latior eſt ager, in regiones deducendę ſunt eę claſſes, diuidundumque ita opus, vt neque ſinguli, binive ſint, quoniam diſperſi nō facile cuſtodiuntur: nec tamen ſupra decem, ne rurſus vbi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment. hæc ordinatio non ſolum concitat æmulationem, ſed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ceſſantes animaduerſio iuſta, & ſine querela videtur adhiberi. Sed nimirum dum quæ maxime prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de via, de vicino, de aqua, ſitu villę, fundi modo, colonorum & ſeruorum generibus, officiorum operumque diſtributione tempeſtiue per hæc ad ipſum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequēte mox diſſeremus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari ſi ſtercoretur. Cap. I.

QVÆRIS ex me Publi Siluine, quod ego ſine cunctatione non recuſo docere, cur priore libro veterum opinionem fere omnium, qui de cultu agrorum locuti ſunt, a principio confeſtim repulerim, falſamque ſententiam repudiauerim cenſentium longo æui ſitu, longique iam temporis exercitatione fatigatam & effœtam humum conſenuiſſe. Nec te ignoro cum & aliorum illuſtrium ſcriptorum, tum præcipue Tremellii auctoritatem reuereri, qui cum plurima ruſticarum

rerum præcepta ſimul eleganter, & ſcite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia differentium, falſo credidit parentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem. Quod ipſe quoque confiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cum deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cum omnino nullum conceptum edere valet. Itaque tranſactis iuuentæ temporibus, etiam ſi longa vita ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur. At e contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cum eſt repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa terræ vetuſtas, ſi modo cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere, aut repubeſcere poteſt: ſed ne laſſitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt, inquis, quod aſſeuerat Tremellius intacta & ſilueſtria loca, cum primum cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori colonorum? Videt ſine dubio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modo ex ſilueſtri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet, quod ſit requietior & iunior, ſed quod multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, velut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educandisque frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris & aratris radices herbarum, ferroque ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæque temporibus autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa vomeribus, & inferiori ſolo, quod plerunque eſt exilius, permiſta, atq; abſumpta ſunt, ſequitur, vt deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderũt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benigne nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum percipere ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori volumine polliciti, iam nũc diſſeremus.

Quot

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiūgantur: quod ſolum maxime probetur. *II.*

CALLIDISSIMI ruſticarum rerum, Siluine, genera terreni tria eſſe dixerunt: campeſtre, collinum, montanum. Campum non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exigue prona. Collem clementer & molliter aſſurgentem. Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur: ſoli pinguis vel macri, ſoluti vel ſpiſſi, humidi vel ſicci: quæ qualitates inter ſe miſtæ vicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum varietates. eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neque enim artis officium eſt, per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, euagari: ſed ingredi per genera, quæ poſſunt cogitatione mentis & ambitu verborum facile copulari. Recurrendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſſidentiũ quaſi quaſdã coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam ſignificandum eſt ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quam colle, plura pingui ſolo quam macro lætari. De ſiccaneis & riguis non comperimus vtra numero vincant, cum vtique pene infinita ſint, quæ ſiccis, quæque humidis locis gaudent: ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quam denſa prouenit. Quod noſter quoque Virgilius cum & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit,

Et cui putre ſolum: nanque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quam reſoluere & fermentare terram. ideoque maximos quæſtus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, nimium poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa conficitur. Præſtantiſſimum igitur tale ſolum iure dicatur. Pxoximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, laboremque magno fœtu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maxime reditum pratorum cæteris anteponebat: ſed nos, de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quam quod eſt ſiccum, pariter & denſum, & macrum; quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, vel paſcuis abunde ſufficit.

Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. ſi tamē Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

Λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν.

Sed nunc potius vberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti & ſilueſtris. De ſilueſtri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quam colere. Incultum igitur locum conſideremus, ſiccus, an humidus: nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus: iuncone ſit, an gramine veſtitus, ac filictis aliiſue frutetis impeditus: ſi humidus erit, abundantia vliginis ante ſiccetur foſſis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium: ſpiſſis atque cretoſis regionibus apertæ relinquuntur. at vbi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita vt in patentes ora hiantia cæcarum competant: ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte decliueſque, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis vitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur. Opertæ rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis: qui cū parte dimidia lapides minutos, vel nudam glaream receperint, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa. vel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus velut funis informabitur in eam craſsitudinem, quam ſolum foſſæ poſsit anguſte, quaſi accommodatam coarctatamque capere. Tum per imum contendetur, vt ſuper calcatis cupreſsinis, vel pineis, aut, ſi eæ non erunt, aliis frondibus terra contegatur, in principio atque exitu foſſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum vice conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, vt eiuſmodi conſtructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu atque exitu. Nemoroſi frutetoſique tractus duplex cura eſt, vel extirpandis radicitus arboribus & remouendis; vel ſi raræ ſint, tantum ſuccidendis, incendendiſque, & inarandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum, quorum ſi magna eſt abundantia, velut quibuſdam ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, vt reliquæ emundentur: vel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi. quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum vilitas. Iunci & graminis pernicies, repaſtinatio eſt:

filicis

filicis, frequens extirpatio, quę vel aratro fieri poteſt, quoniam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur: celerius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, & lupino vel faba conſeras, vt cum aliquo reditu medearis agri vitio. Nanque conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione facilius interimi. Verum etſi ſubinde naſcentē ſalce decidas, quod vel puerile opus eſt, intra prædictum tempus viuacitas eius abſumitur. Sed iam expediendi rudis agri rationem ſequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid cenſeam profitebor, ſi quæ ante diſcenda ſunt, aruorum ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam, herbarum & arborum prouētum, nigrum colorem vel cinereum. De cæteris ambigo, de colore ſatis admirari nō poſſum cum alios, tùm Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed vniuerſæ naturæ prudentem virum, ſic & ſententia, & viſu deerraſſe, vt oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus fere contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temere videmus locum, qui modo pigrum contineat humorem, nō eundem vel nigri, vel cinerei coloris: niſi forte in eo fallor ipſe, quod non putem aut in ſolo limoſæ paludis, & vliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta. ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quam vt pluribus argumentis conuincendus ſit. non ergo color, tāquam certus auctor, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id eſt pinguis, magis aliis qualitatibus æſtimandus eſt. Nam vt fortiſſimæ pecudes diuerſos ac pene innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos & varios colores ſortitę ſunt. Itaque conſiderandum erit, vt ſolum, quod ex colore deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamē id parum eſt, ſi dulcedine caret, quod vtrunque ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere. nam perexigua conſpergitur aqua gleba, manuque ſubigitur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſſimo tactu preſſa inhereſcit, & picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, vt ait Virgilius. Eademque illiſa humo non diſſipatur. ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum, & pinguitudinem. Sed & ſi velis ſcrobibus egeſtam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit, eſſe eam pinguem: cum defuerit, exilem: cum æquauerit, mediocrem. quanquam iſta quæ nunc retuli, non tam vera

poſſunt videri, quam ſi ſit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maxime diſplicebit, effoſſæ glæbæ, & in fictili vaſe madefactæ, dulci aqua permiſceantur, ac more fæculenti vini diligenter colatæ guſtu explorentur. nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli. ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, vt iuncus, vt calamus, vt gramen, vt trifolium, ebulum, rubi, pruni ſilueſtres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non niſi dulcibus terræ venis educantur. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena necne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi æque bona ſuberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedum abunde eſt. Hæc cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſe & ſcite ſubigitur. quare antiquiſſimi fere omnes formam huius operis conſcripſere, quam velut ſcita legemque in proſcindendis agris ſequantur agricolæ. Igitur in opere boues arcte iunctos habere conuenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumque melius aptum ceruicibus inſidat. hoc enim genus iuncturæ maxime probatum eſt. Nam illud quod in quibuſdam prouinciis vſurpatur, vt cornibus illigetur iugum, fere repudiatum eſt ab omnibus qui præcepta ruſticis conſcripſerunt: neque immerito: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quam cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoque pondere nituntur: at illo, retractis & reſupinis capitibus excruciantur, ægreque terræ ſummam partem leui admodum vomere ſauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non valent alte perfoſſam noualium terram reſcindere: quod cum fit, omnibus virentibus plurimum confert. nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum arborumque fœtus grandeſcunt. Et in hoc igitur a Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis vomeribus & dentalibus terram ſubigere, quo minoris formę bubus adminiſtrari id poſſit, ignorans plus eſſe reditus in vbertate frugum, quam ſtipendii, ſi maiora mercemur armēta, præſertim in Italia, vbi arbuſtis atque oleis conſitus ager altius reſolui ac

ſubigi

ſubigi deſiderat, vt & ſummæ radices vitium olearumque vomeribus reſcindantur: quæ ſi maneant, frugibus obſint, & inferiores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris alimentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiæ & Ægypto côuenire, vbi plerunq; arboribus viduum ſolũ frumentis ſeminatur. Atque eiuſmodi terram pinguibus arenis putrem veluti cinerem ſolutã, quamuis leuiſſimo dente moueri ſatis eſt. Bubulcum autem per proſciſſum ingredi oportet, alterniſq; verſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq; ſulcare: ſed ita necubi crudum ſolum, & immotũ relinquat, quod agricolæ ſcamnum vocant. Boues, cum ad arborem venerint, fortiter retinere ac retardare, ne in radicem maiore niſu vomis impactus colla commoueat, neue aut cornu bos ad ſtipitem vehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumque deplãtet. voce potius quam verberibus terreat, vltimaque ſint opus recuſantibus remedia, plagæ. nunquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem, calcitroſumque eum reddit. nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte verſuræ conſiſtat, detque requiem in ſumma, vt ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum centumuiginti, contrarium pecori eſt, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc modum exceſſit. Cum ventum erit ad verſuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat, vt colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aſſidue refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt. Nec minus dolabra, quam vomere bubulcus vtatur, & præfractas ſtirpes, ſummaſque radices, quibus ager arbuſto conſitus implicatur, omnes refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. 3.

BOVES cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos cõfricet, manibuſque comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxium. Colla ſubigat, merumque faucibus, ſi æſtuauerint, infundat. Satis autem eſt ſingulis binos ſextarios præbere: ſed ante ad præſepia boues religari non expedit, quam ſudare atque anhelare deſierint. cum deinde tempeſtiue potuerint veſci, non multum, nec vniuerſum cibum, ſed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cum abſumpſerint, ad aquam duci oportet, ſibiloq; allectari, quo libentius bibãt: tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio

bubulci dixiſſe abunde eſt. Sequitur, vt tempora quoque ſubigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi ſint, & quomodo. 4.

PINGVES campi, qui diutius continent aquam, pręſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcẽte, cum omneis herbas ediderint, neque adhuc earum ſemina maturuerint. ſed tam frequentibus denſiſque ſulcis arandi ſunt, vt vix dignoſcatur in vtram partem vomer actus ſit: quoniam ſic omnes radices herbarum perruptę necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur veruactum in puluerem, vt vel nullam vel exiguam deſideret occationem, cum ſeminauerimus. Nam veteres Romani dixerunt male ſubactum agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit. eum porro an recte aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantum viſu, qui fallitur nonnunquam ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, verumetiam tactu, qui minus decipitur, cum ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifęſtum eſt totum ſolum deinceps eſſe motum. ſin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudum veruactum eſſe demonſtrat. Hoc cum ſæpius bubulci fieri vident, non committunt ſcamna facere. Igitur vliginoſi cãpi proſcindi debent poſt Idus menſis Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum vel octauum Calend. Iulias, iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cum id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticę non eſſe arãdum, niſi ſi magnis, vt fit nonnunquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hibernis pluuiis terra permaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quo minus menſe Iulio veruacta ſubigantur. ſed quandocũque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, neue exiguis nimbis ſemimadidus, quam terram ruſtici variã carioſamque appellant. Ea eſt cũ poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glębarum madefecit, inferiorem non attigit. Nam quæ limoſa verſantur arua, toto anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occationi, aut ſarioni. At rurſus, quæ varia ſubacta ſunt, continuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maxime ſequamur in arandis agris, vt neque ſucco careãt, nec abundent vligine. Quippe nimius humor, vt dixi, limoſos lutoſoſque reddit. at quæ ſiccitatibus aruerunt, expediri

diri

diri probe non poſſunt. nam vel reſpuitur duritia ſoli dens aratri, vel ſiqua parte penetrauit, nõ minute diſſindit humum, ſed vaſtos cæſpites conuellit; quibus obiacentibus impeditum aruum minus recte poteſt iterari, quia ponderibus glæbarum, ſicut aliquibus obſtantibus fundamentis, vomis a ſulco repellitur: quo euenit, vt in iteratione quoq; ſcamna fiant, & boues iniquitate operis maxime multentur. Accedit huc, quod omnis humus quãuis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamque attrahunt excitatæ maiores glæbæ. Quo euenit, vt infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus vberem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cum induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt, iterare, pluuiamque opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commode proſcinditur duabus, vna iteratur, tertiatur dodrante, in liram ſtatim redigitur, quadrante opere. Liras autem ruſtici vocant eaſdem porcas, cum ſic aratum eſt, vt inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccã ſedem frumentis præbeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, ſi vero tepor cæli ſiccitaſq; regionis ſuadebit, Februario ſtatim proſcindẽdi ſunt. Deinde de Aprili medio vſque in ſolſtitium iterandi, tertiandique. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot vliginoſi campi, excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maxime eſt obſeruandum, ſemper vt tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborque pecudum & hominum commodiſſime ſic minuitur. Paulum tamen quotieſcunque iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, vt in vtrãq; partem reſcindamus, nec eodem veſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur, vltima in parte menſis Augusti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratuſque ſementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiuſmodi ſolo eſt, eo quod pauciores impẽduntur operæ: nam tres vni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa Septembres Calendas: quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta, & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullaſque virium reliquias habet. Itaque optime inter Calendas & Idus Septembris aratur, ac ſubinde iteratur, vt primis pluuiis æquinoctialibus conſeri poſſit: neque

in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis terra quomodo ſtercoretur. 5.

Prius tamen quam exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet: nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpiſſius, aceruі ſtercoris, inſtar quinque modiorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quoquo verſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit. ſed id nobis decreſcente luna fieri placet: nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat, quod ſpiſſius ſtercoratur, vehes quatuor & viginti: quod rarius, duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu vires amittat, & vt permiſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cum in agro diſponentur aceruі ſtercoris, non debet maior modus eorum diſſipari, quam quem bubulci eodem die poſſint obruere.

De generibus ſeminum. 6.

Qvoniam ſementi terram docuimus præparare, nunc ſeminum genera perſequemur. Prima & vtiliſſima ſunt hominibus frumenta, triticum, & ſemen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. verum ex his maxime ſerendum eſt, quod robus dicitur: quoniam & pondere, & nitore pręſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre, cuius vſus agricolis gratiſſimus. Nam vbi propter aquas aliamue cauſam matura ſatio eſt omiſſa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex varietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei autem plerunque vidimus in vſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum, candoris nitidi. Far, quod vocatur vennuculum, rutilum, atque alterum candidũ, ſed vtrunque maioris ponderis, quam cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur halicaſtrum, idque pōdere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea cuſtodienda ſunt agricolis, quod raro quiſquam ager ita ſitus eſt, vt vno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniente parte aliqua vel vliginoſa, vel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. 7.

Legvminvm genera cum ſint complura, maxime grata, & in vſu hominum videntur, faba, lenticula, piſum, phaſellus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam

etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item pabulorum optima ſunt medica,& fœnum Græcum,nec minus vicia. Proxima deinde cicera,& eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo. ſed de his prius differemus, quæ noſtra cauſa ſeminantur,memores antiquiſſimi præcepti, quo moneremur, vt locis frigidis nouiſſime,tepidis celerius,calidis ociſſime ſeramus.Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. 8.

PLACET noſtro poetæ adoreum, atque etiam triticum non ante ſeminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipſum numeris ſic ediſſerit:

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra
Exercebis humum, ſolíſque inſtabis ariſtis,
Ante tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calend. Octobris: propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu Vergiliarum,qui fit ante diem IX Calend.Nouemb. ad brumæ tempora. Sic enim ſeruant prudentes agricolæ, vt quindecim diebus prius,quam conficiatur bruma,totidemque poſt eam confectam neque arent, neque vitem aut arborem putent. Nos quoque nō ambigimus in agro temperato, & minime humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis vliginoſis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunque citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, *dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent*, vt prius conualeſcant radices frumentorum, quam hibernis imbribus, aut gelicidiis, pruiniſue infeſtentur. Sed quanuis tempeſtiue ſementis confecta erit, cauebitur tamen, vt patentes liras, crebroſque ſulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam veteres auctores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuiis permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiue competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri ſunt imbres,quāuis ſitienti ſolo recte ſemen cōmittitur, idque etiā in quibuſdam prouinciis, vbi ſtatus cæli talis eſt, vſurpatur. Nam quod ſicco loco ingeſtum,& inoccatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur: atque vbi venit imber multorum dierum, ſementis vno die ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat, prius quam impleuerit,ab auibus,aut formicis

ſata edi, vbi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idque etiam ſæpius non experti, verum adhuc eſſe comperimus. Magis apte tamē in eiuſmodi agris adoreum, quam triticum ſeritur: quoniam folliculum, quo continetur, firmū & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicina ſeminum. 9.

Ivgervm agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinque poſtulat: adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum; ſi mediocre, decem deſidrat. Nam quanuis de menſura minus auctoribus cōuenit, hanc tamen videri commodiſſimā docuit noſter vſus; quē ſiquis ſequi recuſat, vtatur præceptis eorum, qui bene vberem campum in ſingula iugera tritici quinque, & adorei octo modiis obſerere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent. Nobis ne iſtam quidem quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quod eam variat aut loci, aut temporis, aut cæli conditio. Loci, cum vel in campis, vel collibus frumentum ſeritur, atque his vel pinguibus, vel mediocribus, vel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat. Cæli, cum aut pluuium, aut ſiccum eſt. nam illud idem quod prima ſemētis, hoc quoque vltima deſiderat. Omne autem frumentū maxime campo patentē, & ad ſolem prono, apricoque & ſoluto lætatur. Collis enim quanuis granum robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſaque & vliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommode alit. Ordeum niſi ſolutum & ſiccum locum non patitur. Atque illa vicibus annorum requietum, agitatumque alternis, & quam lætiſſimum volunt aruum. hoc nullam mediocritatem poſtulat: nam vel pinguiſſima, vel macerrima humo iaciatur, perit. Illa poſt cōtinuos imbres, ſi neceſſitas exigat, quanuis adhuc limoſo & madente ſolo ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. hoc ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem vel tritici, ſi mediocriter cretoſus vliginoſuſue ager eſt, etiam paulo plus, quam vt prius iam dixi, quinque modiis ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, & reſolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis eſt, quatuor: quoniam & e contrario macer tantundē ſeminis poſcit. Nam niſi rare conſeritur, vanam, & minutam ſpicam facit. At vbi ex vno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete

denſam

denſam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem ſeminis amplius occupare agrum conſitum arbuſto, quam vacuum, & apertum. Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur: hanc enim potiſſimam ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceſſitas: trimeſtrem vocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac niuoſis, vbi æſtas eſt humida & ſine vaporibus, recte committitur. Cæteris admodum raro reſpondet: quam tamen ipſam celeriter, & vtique ante æquinoctium vernum conueniet peragere. Si vero locorum & cæli conditio patietur, quanto maturius ſeuerimus, tanto commodius prouenient. Neque enim eſt vllum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen: quippe idem iactũ autumno melius reſpondet. Sed ſunt nihilo minus quædam aliis potiora, quæ ſuſtinent veris tepores, vt ſiligo, & ordeum galaticum, & halicaſtrum, granumq; fabæ marſicæ. Nam cætera robuſta frumenta ſemper ante hiemem ſeri debent in regionibus temperatis. Solet autem ſalſam nonnunquam & amaram vliginem vomere terra, quæ quanuis matura iam ſata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine vlla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, vt ſuo tempore vitiis eiuſmodi medeamur. Nam vbi vel vligo, vel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinum ſtercus, vel ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquiſſimum eſt, omnem inde humorem facto ſulco deducere: aliter vana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ ſatoriam trimodiam veſtiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultas ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio eſt aquę mixtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant. nam hoc medicamine vna nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimilique ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alii hac eadem aqua vel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, vt demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſulamus. Nam quod ait Celſus, vbi mediocris eſt fructus, optimam quanque ſpicam legere oportet, ſeparatimque ex ea ſemen reponere: cum rurſus amplior meſſis prouenerit, quidquid exteretur, capiſterio expurgãdum erit, & ſemper quod propter magnitudinem

ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum: nam id plurimum prodeſt, quia quãuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum. quod vero protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt. Ideoque Virgilius cum & alia tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit:

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi cum diffiſſum eſt, eũdem colorem interiorem habet, integrum eſſe nõ dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac vanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici vitium eſt, & quanuis candore præſter, pondere tamen vincitur. Verum in humido ſtatu cæli recte prouenit; & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea longe nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt his frumẽtis vſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinum appellant: quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quam triticum, & hominem ſalubrius quam malum triticũ paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta ſiccaque terra, & vel prælualida vel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſcere: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimiis viribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud, committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media fere ſementi, ſi læto ſolo: ſi gracili, maturius, Iugerum quinque modii occupabunt. Idque vbi paulum maturuerit, feſtinantius, quam vllum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla veſtitum palea granum eius celeriter decidit, iiſdemque de cauſis facilius teritur, quam cætera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare: ſi minus, ſtercore ſaturare, & omne virus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare. Alterum quoq; genus ordei eſt, quod alii diſtichum, galaticũ nonnulli vocant, ponderis & candoris eximii, adeo vt tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quam pinguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpon-

reſpondet, ſi clementia hiemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum ſex modios poſtulat. Inter frumẽta etiam panicum & milium ponenda ſunt, quanuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibariis eorum coloni ſuſtinentur. Leuem ſolutamque humum deſiderant. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoque proueniunt, modo humido cælo, vel riguo ſolo: nam ſiccum cretoſumque reformidant. Ante ver ſeri non poſſunt, quoniam teporibus maxime lætantur. vltima tamen parte Martii menſis commodiſſime terræ committuntur. Nec impenſa graui ſationem cultoris onerant; quippe ſextariis fere quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt ſarritionem & runcationem, vt herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quam ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole cum aſſiccata fuerint, reconduntur, atque ita repoſita perennant diutius quam cætera. Panis ex milio conficitur, qui ante quam refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoque pultem, quauis inopia, maxime cum lacte, non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuique legumini conueniat. 10.

QVONIAM de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod & minimum operarum abſumit, & viliſſime emitur, & maxime ex iis quæ ſeruntur, iuuat agrum. Nam vineis iam emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac vel effœto ſolo prouenit, vel repoſitum in granario patitur æuum. Boues per hiemem coctum maceratumque probe alit. Famem quoque, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commode propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atque id ſolum omnium leguminum nõ deſiderat requiẽ in horreo, ſiue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus a calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſiderat, vt celeriter confirmetur. Nam ſi non ante hiemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quo fumus peruenit, optime reponis. quoniam ſi humor inuaſit, vermes gignit; qui ſimulatque oſcilla lupinorum ederunt, reliqua pars enaſci non poteſt. Id vt dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipue. nam cretam reformidat, limoſoque non exit agro. Iugerum decem modii occupãt. Ab

hoc rectè phaſelus terræ mandabitur, vel in veruacto, vel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius quatuor modiis iugerum obſeritur. Similis quoque ratio eſt piſi, quod tamen facilem, & ſolutam terram deſiderat, tepidumque locum & cælum frequentis humoris. Eadem menſura iugerum, vel modio minus quam phaſelum, licet obſerere primo tempore ſementis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguiſſimus locus, vel ſtercoratus deſtinatur, etſi veteretum erit in valle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, priùs tamen iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terram, proſciſſamque in liram reuocabimus, occabimuſque, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert, vt radices enatorum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sin autem proximæ meſſis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis quatuor & viginti vehes ſtercoris in iugerum diſponemus, diſſipabimuſque. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumque occabimus: quanuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glæbæ a gelicidiis adhuc eam teneram vindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem vice ſtercoris fungi. quod ſic ego interpretor, vt exiſtimẽ non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quam cætera ſemina vim terræ conſumere. Nam certum habeo frumẽtis vtiliorem agrum eſſe, qui nihil, quam qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, vt Tremellio, quatuor: vt nobis videtur, fabæ ſex occupant modii, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulo amplius. Eaque nec macrum, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commodè reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars vltima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua frequẽtius, nonnunquam tamen ſera melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur, peſſime vere: quanuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario ſeratur. quinta parte amplius, quam matura, ſed exiguas paleas, nec multam ſiliquam facit. Veteres itaque ruſticos plerunque dicentes audio, malle ſe matura fabalia quam fructum trimeſtrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, vt quantũ deſtinauerimus in ſationẽ, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non trãſcurret eo die ſolis radios, quod Græci ἀπόκρουσιν vocant. Si minus, quartadecima vtique adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri nõ poterit. Nihil enim nocebitur ei

noctурnis

nocturnis roribus aliiſue ex cauſis, dum a pecore & auibus vindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Virgilio, prius amurca, vel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:

Latior vt fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,

Et quanuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoque ſic medicatam comperimus, cum ad maturitatẽ perducta ſit, minus a curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus experti pręcipimus, ſilente luna fabam vellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit, confeſtim prius quam luna incrementũ capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita a curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine vento purgari expeditiſſime ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum eius, mediumque ſpatium tres vel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcilliſue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperque ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſſimæ quidem acus reſectæ ſeparatæque erunt a cudentibus: minutæ vero, quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granisque miſtus in vnum fuerit coniectus, paulatim ex eo ventilabris per longius ſpatium iactetur. quo facto palea, quæ leuior eſt, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eo perueniet, quo ventilator eã iaculabitur. Lentem ſementi media creſcenti luna vſque in duodecimam, ſolo tenui & reſoluto, vel pingui & ſicco maxime loco ſeri conuenit: nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur, quæ vt celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antequam ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cum ita quatuor aut quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeriorem alteram menſe Februario. Iugerum agri paulo plus quam modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur (nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandum erit, vt cum extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida: tum in ſole ſiccetur, & radice ſilphii trita cum aceto aſpergatur, defriceturque, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in vaſis oleariis, ſalſamentariiſq;: quę repleta cum confeſtim gypſata ſint,

quãdocunque in vſus prõpſerimus, integrã lentẽ reperiemus. poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commode ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium proritat, ſerendum non eſt. agris enim præcipue noxium eſt. itaq; pinguiſſimum locum & modice humidum poſcit. Seritur a Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui eſt VII Idus Decemb. Iugerum agri octo modiis obſeritur. Nonnullis placet macro ſolo quam ſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenue linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur menſe Februario, X modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quę rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octob. putre ſolum, quod Campani pullum vocant, plerunque deſiderant. non deterius tamen etiam pinguibus harenis, vel congeſtitia humo proueniunt: tantumque ſeminis, quantum milium panicumque, interdum etiam duobus ſextariis amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidem ſemen Ciliciæ Syriæque regionibus ipſe vidi menſe Iunio Julioque conſeri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cælo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modii iugerum implent. nec vllum legumen minus agro nocet. ſed raro reſpõdet: quoniã nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet; quę vtraque incõmoda fere eo tempore anni ſunt quo deflorescit. Cicer quod arietinum vocatur, itemque alterius generis quod punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, cælo humido, loco quam lætiſſimo. Nam etiam id terram lædit: atque ideo improbatur a callidioribus agricolis. quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerandũ erit, vt celerius enaſcatur. Iugero modii tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq;, & riguũ, vel planum, atque humidũ, & alte ſubactum depoſcit. In quadratum pedem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo exoriente, quod eſt vltimo menſe Februario circa ſextũ aut quintum Calend. Mart. Nec tamen vſque in æquinoctium vernum, ſi ſit pluuius cæli ſtatus, improbe ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum raporumque: nam vtraque ruſticos implent. Magis tamen vtilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & nõ hominem ſolum, verũ etiam boues paſcunt, præcipue in Gallia, vbi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum putre & ſolutum

res vtraque deſiderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & ſiccam tenuique propiorem terram. Itaque glareoſis ſabuloſiſque aruis melior exit, locique proprietas vtriuſque ſemen commutat. Nanque in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis vtrunque recte ab ſolſtitio ſeritur: ſiccis, vltima parte menſis Auguſti, vel prima Septembris. ſubactum ſolum pluribus iterationibus aratri vel raſtri, largoque ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolum quod melius ea proueniũt, ſed quod etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextariis raporum ſeminis obſerendum eſt: quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in ventrem lateſcunt, ſed tenuem radicem deorſum agunt. Atque hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, vicia, farragine, auena, fœno Græco, eruo & cicera. *II.*

PABVLORVM genera complura, ſicut medicam, & viciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum Græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur: excepta tamen cytiſo de qua dicemus in iis libris quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex iis quæ placent, eximia eſt herba medica: quod cum ſemel ſeritur, decem annis durat: quod per annum, deinde recte quater, interdum etiam ſexies demetitur; quod agrum ſtercorat, quod omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quod ægrotanti pecori remedium eſt, quod iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, vt deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo vere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hieme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februariis diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glæbaſque offringito. Poſtea circa Martium menſem tertiato, & occato. Cum ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenum facito, vt per ſemitas aqua miniſtrari poſſit. Aditusque vtraque parte runcantibus pateat: deinde vetus ſtercus iniicito, atq; ita menſe vltimo Aprilis ſerito tantum, quantum vt ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod vbi feceris, ligneis raſtris, id enim multũ confert, ſtatim iacta ſemina

obruantur: nam celerrime ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atque, vt dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere oportebit, cum iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſteaquam voles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas: ſed inter initia parcius, dum conſueſcāt, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinē. Cum ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Paucos deinde poſt dies, vt cœperit fruticare, omnes alterius generis herbas eruncato. Sic culta ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in vnum iugerū. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, vel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa: idque genus præcipue non amat rores, cum ſeritur. Itaque poſt ſecundam diei horam, vel tertiam ſpargendum eſt, cum iam omnis humor ſole ventoue deterſus eſt: neque amplius proiici debet, quam quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox inceſſit, quantulocunque humore prius, quam obruatur, corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & vigeſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ fere limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modiis iugerum obſeritur circa æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuiis, vt conſita, rigataque imbribus, celeriter prodeat, & confirmetur ante hiemis violentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæteriſque pecudibus optime deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius voles, vſque in menſem Maium ſufficit. Quod ſi etiam ſemen voles ex ea percipere, a Calend. Martiis pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, vt ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, vel pabulum, dum adhuc viret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum Græcum, quod ſiliquam vocant ruſtici, duo tempora ſationū habet: quorum alterum eſt Septēbris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus quibus vicia circa æquinoctium: alterum autem menſis Ianuarii vltimo, vel primo Februarii, cum in meſſem ſeminatur. ſed hac ratione iugerū ſex modiis, illa ſeptē occupamus:

raq; cruda terra non incommode fit:daturque opera, vt ſpiſ-
aretur, nec tamen alte. nam ſi plus quatuor digitis adob-
itum eſt, ſemen eius non facile prodit. propter quod non-
illi prius quam ſerant, minimis aratris proſcindunt, at-
ie ita iaciunt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruum autem
tatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque cor-
mpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ia-
arii parte nouiſſima, vel toto Februario, dum ante Calen-
s Martias: quem menſem vniuerſum negant agricolæ huic
umini conuenire, quod eo tempore ſatum pecori ſit noxi-
i, & præcipue bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat.
unque modiis iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco
ſa datur in Hiſpania bætica: quæ cum ſuſpenſa mola diui-
ſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. atque ita miſta
eis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſa-
aciunt vni iugo, ciceræ ſexdecim. eadem hominibus non
tilis, neque iniucunda eſt. ſapore certe nihilo differt a cicer-
i, colore tantum diſcernitur: nam eſt obſoletior, & nigro
pior. ſeritur primo vel altero ſulco, menſe Martio ita vt
tulat ſoli lætitia: quod eadem quatuor modiis, nonnun-
m & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum
upat.

Quemadmodum, & quot operis vnum quodque legumen colatur. 12.

VONIAM quando quidque ſerendum ſit perſecuti ſu-
, nunc quemadmodum, quotque operis ſingula eorum
retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſemẽ-
quens cura eſt, ſarritionis; de qua non conuenit inter au-
s. Quidam negant eam quicquam proficere, quod fru-
ti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur,
frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta ene-
ır. Satius autem ea eſſe tempeſtiue rũcari & purgari. Plu-
tamen ſarriri placet: ſed neque eodem modo, neque iis-
temporibus vſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis, & a-
, ſimul ac primum ſarritionem pati queant ſegetes, de-
eas permota terra adobrui, vt fruticare poſſint: quod ipſũ
hiemem fieri oportere, deinde poſt hiemem iterari. In lo-
tem frigidis & paluſtribus plerunq; tranſacta hieme, ſar-
ec adobrui, ſed plana ſarritione terram permoueri. Mul-
nen nos regionibus aptam eſſe hiemalem ſarritionem

comperimus, duntaxat vbi & ſiccitas cæli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud vbique fieri cenſemus: verum incolarum conſuetudine vti. ſunt enim regionum propria munera, ſicut Ægypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementem, ante meſſem ſegetem non attingit, quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea eſt, vt vix vlla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In iis autem locis, vbi deſideratur ſarritio, non ante ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cæli ſtatus permittit, quam cum ſata ſulcos contexerint. Triticumque & adoreum, cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis a terra extiterint, recte ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam vnam radicem habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cum ſola hæc res adeo non infeſtetur herbis, vt ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes vel quæ humidæ moueri poſſunt, melius tamen ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine. hordeum vero niſi ſicciſſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quod & manibus, eum maturuerit, ducta ſecernatur a cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quod ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi videtur peſſimi agricolæ, committere, vt ſatis herba proueniat. frugibus enim plurimum detrahitur, ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum, quam cibis hominum, cum præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi: adeoque fabam ſarriendam cenſeo, vt exiſtimem debere ter ſarriri: nam ſic cultam comperimus non ſolum multiplicare fructum, ſed exiguam portionem in valuulis habere. Freſæque eius & expurgatæ modium pene tam plenum eſſe, quam integræ, cum vix minuatur menſura detractis putaminibus. Atque in totum, ſicut ante iam diximus, hiberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumam confectam menſe Ianuario, ſi gelicidia non ſint. Ea porro ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur, & vt potius adobruantur, cumuliſque exaggeretur, vt latius ſe frutex humi diffundat. Id prima ſarritione

feciſſe

ecíſſe proderit, ſecunda oberit, quia cum pullulare deſiit frumentum, putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaque amplius in teratione, quam remoliri terra debet æqualiter: eamq; trans-ćto æquinoćtio verno ſtatim peragi oportet intra dies vigin-i antequam ſeges in articulū eat, quoniam ſerius ſarrita corumpitur inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus. Subıngenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curandumque ne floentem ſegetem tangamus: ſed aut antea, aut mox cum defloıerit. Omne autem frumentum & hordeum, quicquid deique non duplici ſemine eſt, ſpicam a tertio ad quartum noım emittit, & cum totam edidit, oćto diebus defloreſcit, ac einde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad aturitatem deuenit. Rurſus quæ duplici ſemine ſunt, faba, piſum, lenticula, diebus XL florent, ſimulque andeſcunt.

Pro modo cuiuſque agri quot operæ deſignentur. 13.

ET vt iam percenſeamus quot operis in aream perducanr ea quæ terræ credidimus. Tritici modii quatuor, vel quine, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris vnam, ritoris duas pı imum, & vnam cum iterum ſarriuntur, runoris vnam, meſſoris vnam & dimidiam. in totum ſumma erarū decem & dimidia. Siliginis modii quinque, totidem ras deſiderant. Seſami modii nouem, vel decem, totidem ras quot tritici modii quinque poſtulant. Hordei modii nq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam vnam, ſarriiam vnam, & dimidiā, meſſoriam vnam. Summa operarū & dimidia. Fabæ modii quatuor, vel ſex in vetereto duas ras bubulcorū detinent, at in reſtibili vnam. Occantur ſeſopera, ſarriuntur ſeſquiopera, iterum ſarriuntur vna opera, rtio vna, metuntur vna. Summa fit operarum oćto, vel em. Viciæ modii ſex vel ſeptem, in vetereto bubulcorum s operas volunt, in reſtibili vnam: item, occantur vna opeıetuntur vna. Summa fit operarum quatuor vel trium. i modii quinq, totidem operis conſeruntur, occantur vna: ı ſingulis ſarriuntur, runcantur, metunturque: cunćta ſex as occupant. Siliquæ modii ſex, vel ſeptem, totidem opebruuntur, metuntur vna. Phaſeoli modii quatuor obruūotidē operis, occantur vna, metūtur vna. Cicere, vel cicermodii quatuor, operas bubulcorum tres poſtulāt, occātur a vna, rūcantur vna, velluntur vna. Sūma fit ſex operarū.

Lentis ſeſquimodius totidem operas deſiderat, occatur vna, ſarritur duabus, runcatur vna, vellitur vna. Summa fit operarum octo. Lupini modii decem obruuntur vna, occantur vna, metuntur vna. Milii ſextarii quatuor, totidemque panici, bubulcorũ operas occupant quatuor, occãtur operis tribus, ſarriuntur tribus: quot operis carpantur, incertum eſt. Ciceris modii tres, operis totidem ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur vna, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modii, vel octo, quatuor iugis conſeruntur, occantur operis tribus, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit vndecim operarum. Seſami ſextarii ſex, tribus iugis a proſciſſione coluntur, occantur operis quatuor, ſarriuntur quatuor, & ſarriuntur iterum duabus, metuntur duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis ſeritur, vt ſupra docuimus: ſed incertum eſt, quantam impenſam curamque deſideret. At medica obruitur non aratro, ſed, vt dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur vna, metitur vna. Hac conſummatione operarum colligitur poſſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boũ, totidemque bubulcis, & ſex mediaſtinis: ſi tamen vacet arboribus. at ſi ſit arbuſtum, eundem modum Saſerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probe ſatis excoli: quę nos ratio docet ſufficere poſſe iugum boum tritici cẽtum vigintiquinque modiis, totidemque leguminum, vt ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta: & poſt hanc nihilominus conſerat trimeſtrium modios quinque & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſeruntur in iugeribus vigintiquinque, deſiderant bubulcorum operas CXV. Nam proſcinditur is agri modus, quanuis duriſſimi, quinquaginta operis, iteratur quinque & viginti, tertiatur & conſeritur XL. Cætera legumina occupant operas LX. id eſt menſes duos. Pluuiales quoque & feriarum computãtur, quibus nõ aratur, dies quinque & XL. item peracta ſementi, quibus requieſcunt, dies XXX. Sic in aſſe fiunt octo menſes, & dies X. Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes, & dies V & X X, quos abſumamus aut in ſatione trimeſtrium, aut in vecturis fœni, & pabulorum, & ſtercorum, aliorumque vtenſilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæque proſint. 14.

SED ex iis, quæ retuli, ſeminibus, idem Saſerna putat aliis

liis ſtercorari & iuuari agros, aliis rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, vicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia, ſi tamen am viridem deſectam confeſtim aratrum ſubſequatur, & quod falx reliquerit, priuſquam inareſcat, vomis reſcindat, itque obruat: id enim cedit pro ſtercore. nam ſi radices eius eſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent, vimque terræ abſument. quod etiam in faba, cæteriſque eguminibus, quibus terra gliſcere videtur, veriſimile eſt accidere: vt niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur, nihil iis ſegetibus, quę deinceps in eo loco ſeminari debent, proiturum ſit. Ac de iis quoque leguminibus quę vellũtur, Tremellius obeſſe maxime ait ſolo virus ciceris, & lini: alterũ quia ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ: quod etiam Virgius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges, vrit auena,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

eque enim dubium, quin & iis ſeminibus infeſtetur ager, ut etiam milio, & panico. Sed omni ſolo, quod prædictorũ guminũ ſegetibus ſatiſcit, vna præſens medicina eſt, vt ſtercore adiuues, & abſumptas vires hoc velut pabulo refoueas. c tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, rum etiam propter arbores, ac virgulta, quæ maiorem in odum lætantur eiuſmodi alimento. Quare ſi eſt, vt vide agricolis vtiliſſimum, diligentius de eo dicendum exiſtio, cũm priſcis auctoribus, quanuis non omiſſa res, leui tan admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris, 15.

TRIA igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex aui-, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium mum habetur quod ex columbariis egeritur. deinde quod inæ, cæteræque volucres edunt: exceptis tamen paluſtri-, aut nantibus, vt anatis & anſeris: nam id noxium quoq; Maxime tamen columbinum probamus, quod modice ſum terram fermentare comperimus. Secundum deinde, d homines faciunt, ſi & aliis villæ purgamentis immiſce-, quoniam per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terram rit. Aptior eſt tamen ſurculis hominis vrina, quam ſex ſibus paſſus fueris vetereſcere, ſi vitibus aut pomorum ribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec

ſolum ea res maiorem facit prouentum, ſed etiam ſaporem & odorem vini pomorumque reddit meliorem. Poteſt & vetus amurca, quæ ſalem non habet, permiſta huic commode, frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. nam per ſe quoq; adhibita multum iuuat. Sed vſus vtriusque maxime per hiemem eſt: & adhuc vere ante æſtiuos vapores, dum etiam vites & arbores oblaqueatæ ſunt. Tertium locum obtinet pecudum ſtercus, atque in eo quoque diſcrimen eſt: nam optimũ exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniam id animal lentiſſime mandit, ideoque facilius concoquit, & bene confectum, atque idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armentorumque. Deterrimum ex omnibus ſuillum habetur. Quinetiam ſatis profuit cineris vſus & fauillæ. Frutex vero lupini ſuccifus optimi ſtercoris vim præbet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in quo neque pecora, neque auis haberi poſſint: attamen inertis eſt ruſtici eo quoq; loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque congeſta colligere. licet filicem ſine iniuria vicini etiam cum officio decidere, & permiſcere cum purgamentis cortis. licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo volumine fieri præcipimus, cinerem cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraque quæ euerruntur, in vnum congerere. ſed eodem medio loco robuſtam materiam defigere conuenit. namque ea res ſerpentum noxam latere in ſtercore prohibet. Hæc vbi viduus pecudibus ager. Nam vbi greges quadrupedum verſantur, quædam quotidie, vt culina, & caſeale: quædam pluuiis diebus, vt bubilia & ouilia debent emundari. At ſi tantum frumentarius ager eſt, nihil refert genera ſtercoris ſeparari: ſin autem ſurculo, & ſegetibus, atque etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoque reponendum eſt, ſicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aſſiduo humore ſatianda ſunt, vt herbarum ſemina culmis, ceterisque rebus immiſta putreſcant. Æſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, & ſit aruis idoneum. Parum autem diligẽtes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quam ſingulas, itemque maiores denas vehes ſtercoris efficiunt, totidemque ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta quæ ipſi corporibus edunt, ſed

& quæ

k quæ colluuies cortis & ædificii quotidie gignit, contrahere
x congerere poſſunt. Illud quoque præcipiedũ habeo,ſtercus
mne quod tempeſtiue repoſitũ anno requieuerit, ſegetibus
ſſe maxime vtile.Nã & vires adhuc ſolidas habet,& herbas nõ
reat.Quanto autem vetuſtius ſit minus prodeſſe,quoniã mi-
us valeat. Itaque pratis quam recentiſſimum debere iniici,
uod plus herbarum progeneret: idque menſe Februario luna
eſcente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum fœni
uctum adiuuat. De cætero vſus ſtercoris qualis in quaque
debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus temporibus agri ſtercorandi ſunt. 16.

INTERIM qui frumẽtis arua præparare volet,ſi autumno
nẽtem facturus eſt,menſe Septembri: ſi vere,qualibet parte
emis modicos aceruos luna decreſcente diſponat, ita vt pla-
loci iugerum duodeuiginti,cliuoſi quatuor & viginti vehes
rcoris teneant:&,vt paulo prius dixi, non antea diſſipet cu-
ulos,quam erit ſaturus.Si tamen aliqua cauſa tempeſtiuam
rcorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, ante quã
rias more ſeminantis ex auiariis puluerem ſtercoris per ſe-
em ſpargere. Si & is non erit,caprinum manu iacere, atque
terram ſarculis permiſcere. ea res lætas ſegetes reddit. Nec
orare colonos oportet,ſicuti refrigeſcere agrum, qui non
coretur, ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magisque con-
ere agricolæ,frequenter id potius,quam immodice facere.
dubium,quin aquoſus ager maiorem eius copiam, ſiccus
iorem deſideret. alter, quod aſſiduis humoribus rigẽs hoc
ibito regelatur: alter, quod per ſe tepens ſiccitatibus, hoc
mpto largiore torretur: propter quod nec deeſſe ei talem
eriam,nec ſupereſſe oportet.Si tamen nullũ genus ſterco-
ippetet, ei multũ proderit feciſſe, quod M. Columellam
uum meum doctiſſimum & diligentiſſimum agricolam
numero vſurpaſſe memoria repeto,vt ſabuloſis locis cre-
ingereret: cretoſis ac nimium denſis,ſabulum: atq; ita nõ
n ſegetes lætas excitaret, verumetiam pulcherrimas vi-
efficeret. Nam idem negabat ſtercus vitibus ingeren-
, quod ſaporem vini corrumperet: melioremque cenſe-
ſſe materiam vindemiis exuberandis, congeſtitiam, vel
pribus, vel deniquc aliam quamlibet arceſſitam & ad-
m humum. Iam vero,vt ego reor, ſi deficiatur omnibus
agricola, lupini certe expeditiſſimum præſidium non

deeſſe: quod cum exili loco circa Idus Septembris ſparſerit & inarauerit, idque tempeſtiue vomere vel ligone ſucciderit, vim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem: rubricoſis, cum tertium egerit. Illic dum tenerum eſt conuertitur, vt celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturque gracili ſolo: hic iam robuſtius, quod ſolidiores glębas diutius ſuſtineat, & ſuſpendat, vt eæ ſolibus æſtiuis vaporatæ reſoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. 17.

ATQVE hæc arator exequi poterit, ſi non ſolum quæ retuli genera pabulorum prouiderit, verumetiam copiam fœni, quo melius armenta tueatur, ſine quibus terram commode moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui veteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus eſſet paratum, nec magnum laborem deſideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quod nec tempeſtatibus affligeretur, vt aliæ partes ruris, minimiq; ſumptus egens, per omnes annos præberet reditum: neque eum ſimplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum eſt ſiccaneum, alterum riguum. Læto pinguique campo non deſideratur influens riuus, meliusque habetur fœnum, quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo, quã quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen ſunt neceſſariæ, ſi macies terræ poſtulat. Nam & in denſa & reſoluta humo, quanuis exili, pratum fieri poteſt, cũ facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ poſitionis eſſe, neque collis prærupti debet: ille, ne collectam diutius contineat aquam: hic, ne ſtatim præcipitem fundat. Poteſt tamen mediocriter accliuis, ſi aut pinguis eſt aut riguus ager, pratum fieri. At planities maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influẽtes riuos immorari: aut ſiquis eam ſuperuenit humor, lente prorepit. Itaque ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat, ſulcis deriuanda eſt. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque eſt exitio.

Quemadmodum facta prata colantur. 18.

CVLTVS autem pratorum magis curæ, quam laboris eſt. Primum, ne ſtirpes aut ſpinas validiorisq; incrementi herbas ineſſe patiamur: atque alias ante hiemem, & per autumnum extirpemus, vt rubos, virgulta, iuncos: alias per ver euellamus:

mus: vt intuba, ac ſolſtitiales ſpinas: ac neque ſuem velimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat & cæſpites excitet: neque pecora maiora, niſi cum ſicciſſimum ſolum eſt, quoniam demergunt vngulas, & atterunt, ſcinduntque radices herbarũ. Tum deinde macriora & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. omnesque lapides, & ſiqua obiacent falcibus obnoxia, colligi debeat, ac longius exportari, ſummittique pro natura locorum, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu vetuſtatis obducta veteri vel craſſo muſco. quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, vel ingeſto ſtercore: quorum neutrum tãtum prodeſt, quantum ſi cinerem ſæpius ingeras. ea res muſcum enecat. Attamen pigriora ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſſimum de integro locum exarare. Sed hoc, ſi prata cœpimus, facere debemus: ſin autem noua fuerint inſtituenda, vel antiqua renouanda (nam multa ſunt, vt dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam frumenti cauſſa exarare: quia talis ager poſt longam deſidiam lætas ſegetes affert. Igitur cum locum, quem prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumque ſæpius per autumnũ rapis, vel napis, vel etiam faba conſeremus: inſequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabimus, omneſque validiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohibuerit: deinde viciam permiſtam ſeminibus fœni ſeremus, tum glæbas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosque, quos ad verſuram plerunque tractæ faciunt crates, diſſipabimus ita, vt necubi ferramentum fœniſecæ poſſit offendere. Sed eam viciam non conuenit ante deſecare, quam permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit. Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere, & deſectam herbam religare, & exportare: deinde locum rigare, ſi fuerit facultas aquæ: ſi tamen terra denſior eſt. nam in reſoluta humo non expedit inducere maiorem vim riuorum, prius quam conſpiſſatum, & herbis colligatum ſit ſolum: quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatiſque radicibus gramina non patitur coaleſcere. propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & ſubſidentibus pratis immittere, ſed quoties herba proſiluerit falcibus deſecare. Nam pecudes, vt ante iam dixi, molli ſolo infigunt vngulas, atque interruptas non ſinunt herbarum radices

ſerpere, & condenſare. Altero tamen anno minora pecora poſt fœniſicia permittemus admitti, ſi modo ſiccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum ſolidius ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes: ſed in totum curandum eſt, vt ſecundum Fauonii exortum, menſe Februario, circa Idus immiſtis ſeminibus fœni, macriora loca, & vtique celſiora ſtercorentur. nam editior cliuus præbet etiam ſubiectis alimentum, cum ſuperueniens imber, aut manu riuus perductus, ſuccum ſtercoris in inferiorem partem ſecum trahit. atque ideo fere prudentes agricolæ etiam in aratis collē magis, quam vallem ſtercorant: quoniam, vt dixi, pluuiæ ſemper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſucciſum fœnum tractari, & condi debeat. 19.

FOENVM autem demetitur optime ante quam inareſcat; nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccando, vt neque peraridū, neque rurſus viride colligatur: alterum, quod omnem ſuccum ſi amiſit, ſtramēti vicem obtinet: alterum, quod ſi nimium retinuerit, in tabulato putreſcit: ac ſæpe cum concaluit, ignem creat & incendium: nonnunquam etiam cum fœnum cecidimus, imber oppreſſit: quod ſi permaduit, inutile eſt vdū mouere: meliusque patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demum conuertemus, & vtrunq; ſiccatum coartabimus in ſtruem, atque ita manipulos vinciemus: nec omnino cunctabimur, quo minus ſub tectum congeratur, vel ſi non competit, vt aut in villam fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas exſtrui conueniet, easque ipſas in anguſtiſſimos vertices exacui. Sic enim commodiſſime fœnum defenditur a pluuiis, quæ etiam ſi non ſint, non alienum tamen eſt prædictas metas facere; vt ſiquis humor herbis ineſt, exudet, atque excoquatur in aceruis: propter quod prudentes agricolæ, quanuis iam illatam tecto, non ante componunt, quam per paucos dies tenuere congeſtum, vt in ſe concoqui & deferueſcere patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meſſis, quam vt recte poſſimus percipere, prius inſtrumenta præparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. 20.

AREA quoque ſi terrena erit, vt ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, permiſtisque paleis cum

tum amurca, quæ ſalem non accepit, extergatur. nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit. tũ æquata pauiculis, vel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atque ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, eamque demeſſa faba & lecta expoliunt: nam dum a pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam vngulis atteruntur, atque ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De meſſe facienda, & de tritura. 21.

SED cum matura fuerit ſeges, ante, quam torreatur vaporibus æſtiui ſideris, qui ſunt vaſtiſſimi per ortum Caniculæ, celeriter demetatur. nam diſpendioſa eſt cunctatio. primum, quod auibus prædam, cæteriſque animalibus præbet: deinde quod grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus & ariſtis celeriter decidunt. ſi vero procellæ ventorum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit: propter quæ recraſtinari non debet, ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, ante, quam ex toto grana indureſcant, cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt, vt potius in area, & in aceruo, quam in agro grandeſcant frumenta. conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa ſint, poſtea capere incrementum. Sunt autem metendi genera complura: multi falcibus verriculatis, atque iis vel roſtratis, vel denticulatis, medium culmum ſecant: multi mergis; alii pectinibus ſpicam ipſam legunt, idque in rara ſegete facillimum, in denſa difficillimum eſt. Quod ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit, protinus in aceruum, vel in nubilarium congeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta proteritur. Sin autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt, poſſunt in horreum conferri, & deinde per hiemem, vel baculis excuti, vel exteri pecudibus. At ſi competit vt in area teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quam bubus ea res conficiatur: & ſi pauca iuga ſunt, adiicere tribulam & traham poſſis: quæ res vtraque culmos facillime comminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, vannisque expurgantur. At vbi paleis immiſta ſunt frumenta, vento ſeparentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis æqualisque æſtiuis menſibus perflat: quem tamen opperiri lenti eſt agricolę: quia dum expectatur, ſæua nos hiems deprehẽdit. Itaq; in area detrita frumẽta ſic ſunt aggerẽda, vt omni flatu poſſint excerni,

At ſi compluribus diebus vndique ſilebit aura, vannis expurgentur, ne poſt nimiam ventorum ſegnitiem vaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari debent. nam quãto ſunt expolitiora, minus a curculionibus exeduntur: ſin protinus vſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatisque eſt in vmbra refrigerari, & ita granario inſerri. Leguminum quoque non alia cura eſt, quam reliquorum frumentorum: nam ea quoque vel ſtatim abſumuntur, vel reconduntur. atque hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. 22.

SED cum tam otii, quam negotii rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoque monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ feriis facere, quæque non facere debeant. Sunt enim, vt ait poeta, quæ feſtis exercere diebus,

Fas, & iura ſinunt. riuos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquam Pontifices negent ſegetem feriis ſepiri debere. Vetant quoque lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Virgilius quod liceat feriis flumine abluere gregem præcepit, & idcirco adiecit, fluuio merſare ſalubri. Sunt enim vitia, quorum cauſa pecus vtile ſit lauare. Feriis autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere, faces incidere, candelas ſebare, vineam conductam colere; piſcinas, lacus, foſſas veteres tergere, & purgare, prata ſicilire, ſtercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus olíueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caſeum facere, arbores ſerendi cauſa, collo vel mulo clitellario afferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neque terram aperire, neque arborem collucare: ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius catulo feceris: nec fœnum ſecare, aut vincire, aut vehere, ac ne vindemiam quidem cogi per religiones Pontificum feriis licet: nec oues tondere, niſi prius catulo feceris. Defrutum quoque facere, & defrutare vinum licet. Vuas, itemque oliuas condiriui legere licet. Pellibus oues veſtiri non licet. In orto quicquid olerum cauſa facias, omne licet. Feriis publicis hominem mortuum

ſepeli-

ſepelire non licet. M. Porcius Cato mulis, equis, aſinis nullas eſſe ferias dixit. Idemque boues permittit coniungere lignorum & frumentorum aduehendorum cauſa. nos apud Pontifices legimus feriis tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quoſdam cum ſolennia feſtorum percenſuerim, deſideraturos luſtrationum, cæterorumque ſacrificiorum, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis vſurpatum. nec ego abnuo docendi curam: ſed differo in eum librum, quem componere in animo eſt, cum agricolationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim præſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quæ de vineis arbuſtisque prodidere veteres auctores, quæque ipſe mox comperi.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus vitis conueniat cuique ſolo, & ſtatui cæli. Cap. I.

HACTENVS aruorum cultus, vt ait præſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ vel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, & multiformes ſunt. quippe varii generis (ſicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ Sponte ſua veniunt: multę etiam noſtra manu ſatæ procedũt. Sed quæ non ope humana gignuntur, ſilueſtres, ac feræ, ſui cuiusque ingenii ſemina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idque tripartito diuiditur Nam ex ſurculo vel arbor procedit, vel olea: vel frutex, vt palma campeſtris: vel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem proprie dixerim, vt eſt vitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni pene regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, vel præferuida, curæ mortalium reſpondet. Tamque felix campis, quam collibus prouenit, & in denſa non minus, quam in reſoluta,

ſæpe etiam gracili, atque pingui terra, ſiccaque & vliginoſa. Tum ſola maxime vtranque patitur intemperiem cæli, vel ſub axe frigido, æſtiuo, procelloſoque. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu vitem pro regionis ſtatu colere cenſeas. neque enim omni cælo ſolove cultus idem: neque eſt idem ſtirpis eius genus: quodque præcipuum eſt, ex omnibus non facile dictu eſt, cum ſuum cuique regioni magis aut minus aptum eſſe doceat vſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque ſine noxa perfert, cælique ſiccitatem, ventosque patitur. Pingui & vberi dabit agro gracilem vitem, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ denſæ vehementem, multaque materia frondentem: reſoluto & læto ſolo, rari ſarmenti: humido loco ſciet non recte mandari fructus teneri & amplioris acini, ſed calloſi & anguſti, frequentisque vinacei: ſicco recte contribui diuerſæ quoque naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci, plus poſſe qualitatem cæli frigidam vel calidam, ſiccam vel roſidam, grandinoſam ventoſamque, vel placidam, ſerenam vel nebuloſam. Frigidæque aut nebuloſæ duorum generum vites aptabit, ſeu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hiemem: ſeu firmi duriqúe acini, quarum inter caligines vuæ deflorescunt, & mox gelicidiis ac pruinis, vt aliæ, caloribus miteſcunt: ventoſo quoque & tumultuoſo ſtatu cæli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet. rurſus calido teneriores vberioresque concredet: ſicco deſtinabit eas, quę pluuiis aut continuis roribus putreſcunt: roſido, quæ ſiccitatibus laborant: grandinoſo, quæ foliis duris latisque ſunt, quo melius protegant fructum. nam placida & ſerena regio nullam non recipit: commodiſſime tamen eam, cuius vel vuę vel acini celeriter decidunt. At ſi voto eſt eligendus vineis locus, & ſtatus cæli, ſicut cenſet veriſſime Celſus, optimum eſt ſolum, nec denſum nimis, nec reſolutum: ſoluto tamen propius: nec exile, nec lætiſſimum: proximum tamen vberi: nec campeſtre, nec preceps: ſimile tamen edito campo: nec ſiccum, nec vliginoſum, modice tamen roſidum: quod fontibus non in ſummo, non in profundo terræ ſcaturiat: ſed vt vicinum radicibus humorem ſubminiſtret, eumq; nec amarum, nec ſalſum, ne ſaporem vini corrumpat, & incrementa virentium veluti quadã ſcabra rubigine coerceat, ſi modo credimus Virgilio dicenti,

Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.

Cælum porro neque glaciale, vinea, ſicut prædixi, nec rurſus æſtuoſum deſiderat. calido tamen potius quam frigido lætatur, imbribus magis quam ſerenitatibus offenditur, & ſolo ſicco quam nimis pluuio eſt amicior: perflatu modico lenique gaudet, procellis obnoxia eſt. atq; hæc maxime probabilis eſt cæli & ſoli qualitas.

Quæ vites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. 2.

VITIS autem vel ad eſcam, vel ad effuſionem deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere vineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, vt ratio poſtulet inconditum fructum mercantibus velut promum vendere. quæ cum talis eſt conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum denique purpureæ, & bumaſti, dactylique, & rhodiæ, libycæ quoque & ceraunię, Nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, verumetiam quæ ſpecie commendari poſſint, conſeri debent: vt ſtephanitæ, vt tripedaneæ, vt vnciariæ, vt cydonitæ. Item quarum vuæ temporibus hiemis durabiles vaſis condantur, vt venuculæ, vt nuper in hos vſus exploratæ numiſianæ. At vbi vino conſulimus, vitis eligitur quæ & in fructu valet, & in materia: quod alterum ad reditus coloni, alterum ad diuturnitatem ſtirpis plurimum confert. Sed ea tum precipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoque tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facile propulſat, eademque nec imbribus putreſcit, nec ſiccitatibus aboleſcit. Talis nobis eligatur vel mediocriter fœcunda, ſi modo is locus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſusque fluit. nam ſi ſordidus aut vilis eſt, feraciſſimam quamque ſerere conducit, vt multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere autem omni ſtatu locorum campeſtria largius vinum, ſed iucundius afferunt collina: quę tamen ipſa modico ſtatu cęli magis exuberant Aquiloni prona: ſed ſunt generoſiora ſub Auſtro. Nec dubium quin ſit ea nonnullarum vitium natura, vt pro locorum ſitu bonitate vini modo vincat, modo ſuperetur. Solę traduntur aminęę excepto cęli ſtatu nimis frigido, vbicunque ſint, etiam ſi degenerent, ſibi comparatę, magis aut minus probi guſtus vina prębere, & cęteras omneis ſapore pręcedere. Eę, cum ſint vnius

nominis, non vnam ſpeciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor ocius & melius deflorеſcit, habilis arbori nec nō iugo: illic pinguem terram, hic mediocrem deſiderat, longeque præcedit maiorem, quia & imbres & ventos fortius patitur. nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quam in arboribus. ideoque non eſt vineis apta, vix etiam arbuſto, niſi præpingui & vuida terra: nam nec mediocri valet, multoque minus in exili. prolixarum frequentia materiarum, foliorumque & vuarum, & acinorum magnitudine dignoſcitur: internodiis quoque rarior, largis fructibus a minore ſuperatur, guſtu non vincitur: & hæ quidem vtræque amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ, quę ab eo quod duplices vuas exigunt, gemellæ vocantur, auſterioris vini, ſed æque perennis. Earum minor vulgo notiſſima: quippe Campaniæ celeberrimos Veſuuii colles, Surrentinosque veſtit. Hilaris inter æſtiuos Fauonii flatus, Auſtris affligitur. Cæteris itaque partibus Italiæ non tam vineis, quam arbuſto eſt idonea, cum prædictis regionibus commodiſſime iugum ſuſtineat materiam, fructumque; niſi quod duplicem, non abſimilem minori germanæ egerit, ſicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior eſt, quod fœcundior etiam mediocri ſolo. nam illam niſi præpingui non reſpōdere iam dictū eſt. Lanatam quoq; amineam quidā maxime probant, quæ hoc vocabulū non ideo vſurpat, quod ſola ex omnibus amineis, verū quod præcipue caneſcit lanugine. Sane boni vini, ſed leuioris, quam ſuperioris, crebram quoque materiam fūndit, atque ideo propter pampini delitatem ſæpe parum recte defloreſcit, eademq; maturo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerū, quem retulimus, ſingularis habetur aminea maiori geminæ non diſſimilis, primū ſpecie pampini & trunci, ſed vini ſapore aliquanto inferior, quamuis generoſiſſimus ſit, proximæ pręferenda etiā propriis virtutibus: nam & feracior eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſaque & albidas vuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deſciſcit, atque ideo inter vberrimas vites numeratur. Nomentanæ vini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcunditate vero etiam præueniunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior eſt minor, cuius & folium parcius ſcinditur, & materia non ita rubet, vt amineis, a quo colore rubellianę nuncupantur: eædemque fæciniæ, quod plus quam cęterę fæcis afferunt.

Id

d tamen incommodum repẽſant vuarum multitudine, quas
 in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres
alenter ſufferunt, & celeriter deflorefcunt, & ideo citius mi-
eſcunt, omnis incommodi patientes, præter caloris. nã quia
ninuti acini, & duræ cutis vuas habent, æſtibus coſtrahun-
ur. Pingui aruo maxime gaudent, quod vbertatem aliquam
natura gracilibus & exilibus vuis præbere valet. Frigidum ac
oſidum ſolum, & cælum commodiſſime ſuſtinent eugeniæ,
dum ſunt in Albano colle. nam mutato loco vix nomini ſuo
reſpondent. nec minus Allobrogicæ, quarum vini iucunditas
cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ
commendantur, omnes feraces, iugoque, & arboribus ſatis
idoneæ: generoſior tamen vna, quæ nudis foliis eſt. nam duæ
lanatæ quanuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ,
qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem
vetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoque fœcun-
dæ, præcoquis fructus. Ideoque frigidis locis aptiſſimę, vi-
ni dulcis, ſed capiti, neruis, veniſque non aptæ, niſi mature le-
ctæ: pluuiis, ventiſque & apibus afferunt prædam, quarũ vo-
cabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque
hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamen etiam ſecundę
notæ vites prouentu & vbertate commendari, qualis eſt bitu-
rica, qualis baſilica, quarũ minorem cocolubem vocant Hiſpa-
ni, longe omnium primis vtræque proximæ. nam & vetuſta-
tem vinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per an-
nos venit. Iam vero ipſę fœcunditate præſtant omnibus quas
ante retuli, tum etiam patientia: quippe turbines imbreſque
fortiſſime ſuſtinent, & commode fluunt, nec deficiunt macro
ſolo. Frigora melius quam humores ſuſtinent, humores com-
modius quam ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur.
Viſulæ deinde ab his, & minor argitis, terræ mediocritate læ-
tantur. nam in pingui nimiis viribus luxuriant, in macra te-
nues & vacuę fructu veniunt: amiciores iugo quam arbori-
bus, ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis vaſtis materiis &
vuis exuberat, humillimis tabulatis aptior. Viſula breuem
materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus
ſuos optime aduerſus grandinem tuetur: qui tamen niſi pri-
mo quoque tempore maturi legãtur, ad terram decidunt: hu-
moribus etiam prius quam defluãt, putreſcunt. Sũt & heluo-
læ quas nonnulli varias appellant, neque purpureæ, neque ni-
græ, ab heluo (niſi fallor) colore vocitatę. melior eſt nigrior

abundantia vini, ſed hæc ſapore pretioſior. color acinorum in neutra conſpicitur æqualis. vtraque candidi muſti alterna vice annorum plus aut minus afferunt: melius arborem, ſed & iugum commode veſtiunt: mediocri quoq; ſolo fœcundæ, ſicut pretię minor & maior. ſed eæ generoſitate vini magis commendantur, & frequentibus materiis frondēt, & cito mature-ſcunt. Albuelis vtilior, vt ait Celſus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in ſumma arbore, quam in ima: ferax & materiæ frequentis, & vuæ. nam quæ Græculæ vites ſunt, vt mareoticæ, thaſiæ, pſithiæ, ſophortiæ, ſicut habent probabilem guſtum, ita noſtris regionibus & raritate vuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamē nigra, quam quidam Græci amethyſton appellant, poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe, quod & boni vini eſt, & innoxia, vnde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis neruis, quanuis guſtu non ſit hebes. Tertium gradum facit earum Celſus, quæ fœcunditate ſola commendantur: vt tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia muſti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum vocant, mediocris vini: & altera, quam longam appellant, eandemque auaram, ſordidi, nec tam largi quam ex numero vuarum, quas prima ſpes promittit. Minima & optima e tribus facillime folio dignoſcitur. nam rotundiſſimum omnium id gerit, atque eſt laudabilis, quod ſiccitates maxime perfert, quod frigora ſuſtinet, dum tamen ſine imbribus ſit, quod nonnullis locis etiam vinum eius in vetuſtatem diffunditur, quod præcipue ſola acerrimum quoque ſolum fertilitate ſua commendat. At ſpionia dapſilis muſto & amplitudine magis vuarum, quam numero fertilis, vt oleaginia, vt murgentina, eademque pompeiana, vt numiſiana, vt venucula eademque ſcirpula, atque ſticula, vt nigra fregellana, vt merica, vt retica, vt omnium quas cognouimus copioſiſſima arcelaca maior, a multis argitis falſo exiſtimata. Nā has nuper mihi cognitas, pergulanam dico, & irtiolam, fereolamque, non facile aſſeuerem quo gradu habendæ ſint: quod & ſi ſatis fœcundas ſcio, nōdum tamen de bonitate vini, quod afferunt, iudicare potui. vnam etiam præcocem vitem nobis ante hoc tempus incognitam in Græca conſuetudine dracontion vocitari comperimus, quę fœcunditate iucunditateue arcelacæ baſilicæque & bituricæ cōparari poſſit, generoſitate vini amineæ. Multa præterea ſunt genera vitium, quarum nec nume

numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. *Neque enim*, vt ait poeta, *numero comprendere refert.*

Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quam multæ Zephyro verſentur harenæ.

Quippe vniuerſæ regiones, regionumque pene ſingulæ partes habent propria vitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quædam etiam ſtirpes cum locis vocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, ſicut ſupra diximus, etiam a qualitate ſua diſceſſerunt, ita vt dignoſci non poſſint. ideoq; in hac ipſa Italia, ne dicam in tam diffuſo terrarum orbe, vicinę etiam nationes nominibus earũ diſcrepant, variantque vocabula. quare prudentis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeāt, ſtudioſos non demorari: ſed illud in totum pręcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus vitium conſerẽdum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandũ niſi experimento probatum: atque vbi multa inuitabũt regionis commoda, vt nobilem vitẽ conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus: vbi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius ſequemur, quæ nõ eadem portione vincitur pretio quam vincit abundantia. Sed de hac ſententia, quãquam & ipſe paulo ante id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione vineæ pariter feraces & pretioſæ, fluxuræ poſſint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, quam vitem colere. 3.

NVNC prius quam de ſatione vitium diſſeram, non alienum puto, velut quoddam fundamentum iacere diſputationi futurę, vt ante perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamilias vinearum cultus. eſt enim pene adhuc ſuperuacuum de his conſerendis præcipere, dum quod prius eſt, nondum conceditur, an omnino ſint habendæ. idque adeo plurimi dubitent, vt multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris: atque optabiliorem pratorum poſſeſſionem, paſcuorumque vel ſiluæ cæduæ iudicent. nam de arbuſto etiam inter auctores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio maxime probante. ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus. interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, vberrimum eſſe reditum vinearum, atque vt omittam veterẽ illam felicitatem aruorũ, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera vinearum ſexcenaſ

vrnas vini prębuiſſe: id enim maxime aſſeuerat in primo libro Rerum ruſticarum Varro: nec vna regione prouenire ſolitum, verum & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Piceno contribuitur: hæc iis certe temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipue quam poſſidet Seneca, vir excellentis ingenii atque doctrinę: cuius in prædiis vinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunque compertum eſt. nam illa videntur prodigialiter in noſtris Ceretanis accidiſſe, vt aliqua vitis apud te excederet vuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent, vt primæ vineę centenas amphoras iugeratim pręberent, cum prata, & paſcua, & ſiluæ, ſi centenos ſeſtertios in ſingula iugera efficiant, optime domino conſulere videantur. nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto reſponderint, vix meminiſſe poſſumus. Cur ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit vitio Græcinus. Primum, quod in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peſſimi generis plerique vineta conſerunt: deinde ſata nō ita enutriunt, vt ante conualeſcant, ac proſiliant, quam retorreſcant: ſed & ſi forte adoleuerint, neglige̅ter colunt. Iam illud a principio nihil referre cenſent, quem locum conſerant; immo etiam ſeligunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maxime terra idonea, quæ nihil aliud ferre poſſit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perſpiciunt, aut perſpectam exequuntur: tum etiam dotem, id eſt inſtrumentum, raro vineis præparant; cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcā patrisfamilias ſemper exhauriat. Fructum vero plerique quam vberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi plane in diem viuant, ſic imperant vitibus, & eas multis palmitibus onerant, vt poſteritati non conſulant. Hæc omnia vel certe plurima ex his cum commiſerint, quiduis malunt quam ſuam culpam confiteri: queruntur que non reſpondere ſibi vineta, quæ vel per auaritiam, vel inſcitiam, vel per neglige̅tiam perdiderunt. At ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non vt ego exiſtimo tricenas vel quadragenas certè, ſed vt Gręcinus minimum computans, Licet, inquit, amphoras vicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omneis iſtos, qui fœnum ſuum & olera amplexantur, incremento patrimonii facile ſuperabunt. Nec in hoc errat. quippe vt diligens ratiocinator

calculo

calculo poſito vidēt id genus agricolationis maxime rei familiari conducere. Nam vt ampliſſimas impenſas vineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera vnius operam vinitoris, quem vulgus quidem parui æris, vel de lapide noxium poſſe comparari putat: ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum vinitorē in primis eſſe cenſeo: iſque licet ſit emptus ſex, vel potius ſeſtertiis octo millibus, cum ipſum ſolum ſeptē iugerum totidem millibus numorū partum, vineaſque cum ſua dote, id eſt, cum pedamentis & viminibus, binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. fit tum in aſſem conſummatū pretium ſeſtertiorum XXIX millium. Huc accedunt ſemiſſes vſurarum ſeſtertia tria millia, & quadringenti octoginta numi biennii temporis, quo velut infantia vinearum ceſſat a fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis & vſurarum, XXXII millium quadringentorum LXXX numorum. quod quaſi nomen, ſi, vt fœnerator cum debitore, ita ruſticus cum vineis ſuis fecerit, eius ſummę, vt in perpetuum prædictam vſuram ſemiſſium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta ſeſtertios numos. qua computatione vincit tamen reditus VII iugerum, ſecundum opinionē Grę-cini, vſuram trium millium quadringentorum octoginta numorum. Quippe, vt deterrimi generis ſint vineæ, tamen ſi cultæ ſingulos vtique culleos vini, ſingula earum iugera peræquabunt: vtque trecentis numis quadragenæ vrnæ veneant, quod minimum pretium eſt annonę, conſumant tamen ſeptem culiei ſeſtertia duo millia, & centum numos: ea porro ſumma excedit vſuram ſemiſſium. atque hic calculus quem poſuimus, Græcini rationem continet: ſed nos extirpanda vineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quam ternos culleos prebent, & adhuc tamen ſic computauimus, quaſi nullæ ſint viuiradices, quæ de paſtinato eximantur: cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modo non prouincialis, ſed Italicus ager eſt. neque id cuiquam dubium eſſe debet, cum & noſtram, & Iulii Attici rationem diſpexerit. Nos iam enim vicena millia malleolorum per vineæ iugerum inter ordines pangimus. ille minus quatuor millibus deponit: cuius vt vincat ratio, nullus tamen vel iniquiſſimus locus non maiorem quæſtum reddet, quam acceperit impenſam. Sit quidem, vt cultoris negligentia ſex millia ſeminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus numorum libenter, & cum lucro redemptor emerit. quæ ſumma tertia

parte ſuperat duo millia ſeſtertia, quanti conſtare iugerum vinearum prædiximus. quanquam noſtra cura in tantum iam proceſſit, vt non inuiti ſeſtertiis ſexcentis numis, ſingula millia viuiradicis a me ruſtici mercentur. Sed vix iſtud alius præſtiterit. nam nec quiſquam nobis facile crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiam vini, quantam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaque, vulgatumque pretium viuiradicis poſui, quo celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtram ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarũ ſpes vindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem vinearum. quas cum docuimus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet qui vineas inſtituit. 4.

CVI vineta facere cordi eſt, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quam ſuæ credere velit, neue mercetur viuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciatque vitiarium, ex quo poſſit agrum vineis veſtire. nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quam vernacula: eoque velut alienigena reformidant mutatam cæli locique poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum probatumque genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennii ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod vtique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper, vt dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hęc deinde meminerit accurate locum vineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibẽdam paſtinationi: quam cum peregerit, non minore cura vitem conſerat. & cũ ſeruerit, ſumma ſedulitate culturę ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, quam in otio tractare. Igitur vnumquodque eorum quę præpoſui, ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo vitiarium faciendum ſit. 5.

VITIARIVM neque ieiuna terra, neque vliginoſa faciendum eſt: ſuccoſa tamen, & mediocri potius, quam pingui. tametſi fere omnes auctores huic rei lętiſſimũ locum deſtinauerunt. quod ego minime reor eſſe pro agricola. nam depoſitæ ſtirpes valido ſolo, quamuis celeriter comprehendant, atque proſili-

proſiliant, tamen cum ſint viui radices factæ priusquam transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudētis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in cōfinio boni malique poſita eſt. Siue enim poſtmodum neceſſitas poſtulauerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere, non magnam ſentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata ſunt: ſiue lætior ager conſerendus eſt, longe celerius in vbertate coaleſcunt. Rurſus tenuiſſimo ſolo vitiariū facere minime rationis eſt, quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ ſupereſt tarde fit idonea tranſlationi. Ergo mediocris, & modice ſiccus ager vitiario eſt aptiſſimus, isque bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cū in duos pedes & ſemiſſem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatiis, quæ per ſemina excolātur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, ſexcenteni malleoli pangendi ſunt: is numerus conſumat per totum iugerum ſeminum millia quatuor & viginti. Verum hanc curam præuenit inquiſitio & electio malleolorum. nam vt ſæpe iam retuli, quaſi fundamentum eſt prędictæ rei, probatiſſimum genus ſtirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus vitis malleolus legēdus ſit. 6.

SED electio dupliciter facienda eſt: non enim ſolum fœcundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, vt ex his partibus trunci ſumantur, quæ & genitales ſunt, & maxime fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eo æſtimari, quod vuas complures exigit: poteſt enim trūci vaſtitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamē eam feracem dixerim, cuius ſingulę vuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur: ſed ſi per vnumquenq; pampinum maior numerus vuarum dependet: ſi ex ſingulis gemmis cōpluribus materiis cum fructu germinat: ſi denique etiam e duro virgam cum aliquibus racemis citat: ſi etiam nepotum fructu, grauida eſt, ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus autē nouellus eſt, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; a ſimilitudine rei, quod in ea parte quę deciditur ex vetere ſarmento prominens vtrinque malleoli ſpeciē prębet. Hūc ex fœcundiſſima ſtirpe legēdum cenſemus omni tēpore, quo vineæ putātur, ac ſuper terrā gemmis

tribus vel quatuor extantibus, diligenter obruendum loco modice humido non vliginoſo, dũ tamen antiquiſſimum ſit conſiderare, ne vitis ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aut præcoquẽ, aut ſeræ maturitatis fructum afferat. nam illa volucribus, hæc etiam tempeſtatibus hiemis infeſtatur. Tale porro genus non vna comprobatur vindemia: poteſt enim vel anni prouentu, vel aliis de cauſis etiam naturaliter infœcũda vitis ſemel exuberare. Sed vbi plurimis velut emeritis annorum ſtipendiis fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate. nec tamen vltra quadriennium talis extenditur inquiſitio: id enim tempus fere virentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat: quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάστασιν vocant ſtudioſi rerum cæleſtium.

Quomodo fœcunditatem vitis explores. 7.

SED certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda vitis, quam nos tam accurate deſcribimus, ac ne de iis aliqua ſignificetur, quæ vulgo non habentur feraciſſimæ. plurimi nanque bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro; ſunt enim largiſſimi vini: ſed propoſuimus docere vineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus vberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, velut aminei, vel certe non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio pene omniũ agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam naturali & ingenita ſterilitate laborantibus: quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmãda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & velut ignorantiæ tenebris obcæcata luce veritatis caruit. Quare non intempeſtiuũ eſt nos ad ea præuerti, quæ vidẽtur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod vineis deſtinaueris. 8.

IGITVR ſi rerum naturam, P. Siluine, velut acrioribus mentis oculis intueri velimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe virentibus, atque hominibus, cæteriſq; animalibus: nec ſic aliis nationibus regionibuſue proprias tribuiſſe

tribuiſſe dotes, vt aliis in totũ ſimilia munera denegaret. quibuſdam gẽtibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, vt Ægyptiis & Afris, quibus gemini partus familiares, ac pene ſolennes ſunt: ſed & Italici generis eſſe voluit eximiæ fœcũditatis Albanas Curiatię familię trigeminorũ matres. Germaniã decorauit altiſſimorum hominũ exercitibus: ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuę ſtaturæ viris. nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pollionem pede longiorem quam quenquam longiſſimũ: & nuper ipſi videre potuimus in apparatu pompę Circẽſium ludorum Iudęæ gentis hominem proceriorem celſiſſimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armẽtis ſublimibus inſignis Meuania eſt, Liguria paruis. Sed & Menaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis. pari tamen in hac terra vaſtitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam Libyamque largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanoſq; agros opimis defici ſegetibus. Tmolon & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuitatem prædictis egere ſtirpibus: quippe cum pluribus locis vrbis, iam caſiam frõdentem conſpicimus, iam tureã plãtam, florenteſq; hortos myrrha & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentiſſimam eſſe Italiã, quæ pene totius orbis fruges, adhibito ſtudio colonorũ, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui velut indigena, peculiariſq; & vernaculus eſt huius ſoli. Neque enim dubium eſt maſſici, ſurrentinique & albani, atque cecubi agri vites omnium quas terra ſuſtinet, in nobilitate vini principes eſſe.

Quomodo Amineas feraces facias. 9.

FOECVNDITAS ab his forſan deſideratur: ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria. nam ſi, vt paulo ante retuli, benigniſſima rerum omniũ parens natura quaſque genteis atq; terras ita muneribus propriis ditauit, vt tamen cæteras non in vniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in vitibus prædictam legem ſeruaſſe? vt quanuis earum genus aliquod pręcipue fœcundum eſſe voluerit, tanquam bituricum, aut baſilicum: non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, vt ex multis millibus eius ne pauciſſimę quidẽ

vites fœcundæ, tanquam in Italicis hominibus Albanæ illæ ſorores reperiri poſſint. Id autem cum ſit veriſimile, tum etiã verum eſſe nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro quem multis tẽporibus ipſi ante poſſedimus, & in Carſeolano, itemque in Albano generis aminei vites huiuſmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, verum ita fertiles, vt in iugo ſingulæ ternas vrnas præberent, in pergulis autem ſingulę denas amphoras peręquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcũditas videri. nam quemadmodum Terentius Varro, & ante çum M. Cato poſſent affirmare, ſexcentenas vrnas priſcis cultoribus ſingula vinearum iugera fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet, quas plerunq; ſolas antiqui nouerant? niſi putamus ea quę nuper, ac modo plane lõginquis regionibus accerſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, bituricigeneris, aut baſilici vineta eos coluiſſe, cum vetuſtiſſimas quaſq; vineas adhuc exiſtimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulo ante poſſediſſe me retuli, amineas pluribus vindemiis exploratas notet, vt ex his malleolos feraciſſimos eligat. poſſet is pariter generoſas vineas & vberes efficere. nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe voluerit. Vnde etiam paſtor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos Noram.

Vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarum quadrigarum ſemina, diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarũ victoriarum concipiunt propagata ſobole generoſi armenti: nos quoque pari ratione velut olympio[illegible]arum equarum, ita feraciſſimarum amineãrũ ſeminibus electis largæ vindemiæ ſpem capiamus. neque eſt quod temporis tarditas quenquam deterreat; nam quidquid moræ eſt, in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterum cum fœcunditas vitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum numerũ perducitur. eius rei teſtimoniũ tu præcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris a me duo iugera vinearum intra tempus biennii ex vna præcoque vite, quam in Cretano tuo poſſides, inſitione facta conſumata. Quemnam igitur exiſtimas vitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerũ malleolis, cum ſint ipſa duo iugera vnius vitis progenies? quare ſi, vt dixi, laborem & curam velimus adhibere, facile prædicta ratione tam feraces aminei generis vineas conſtituemus, quam bituricí, aut baſilici: tantũ retulerit, vt in transferendis ſeminibus

ſimilem

ſimilem ſtatum cæli, locique, & ipſius vitis habitum obſeruemus: quoniam plerunque degenerat ſurculus, ſi aut ſitus agri, aut aeris qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de vineis in vineas transferemus. magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps aminea poteſt calidum ſuſtinere, quam ex calido frigidum: quoniã omne vitis genus, tum maxime prædictum, naturaliter lætatur tepore potius, quam frigore. Sed & qualitas ſoli plurimum iuuat, vt ex macro aut mediocri transducatur in melius. nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciem terræ patitur, niſi ſæpius ſtercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus: nunc illud proprie ſpecialiter, vt non ſolum ex fœcundiſſima vite, ſed etiam e vitis parte feraciſſima ſemina eligantur.

Ex qua vitis parte ſemina eligenda ſunt. 10.

FERACISSIMA autem ſemina ſunt, non vt veteres auctores tradiderunt, extrema pars eius quod caput vitis appellant, id eſt, vitimum & productiſſimum flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, & numerus vuarum, qui plerunque conſpicitur in productiſſimo ſarmento. quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod a ſolo miniſtratur, tranſcurrit, dum ad vltimum perueniat. naturali enim ſpiritu omne alimentum virentis, quaſi quędam anima per medullam trunci veluti per ſiphonem, quem diabeten vocant mechanici, trahitur in ſummum. quo cum peruenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur. Vnde etiam materiæ vehementiſſimæ reperiuntnr aut in capite vitis, aut in crure vicino radicibus. Sed & eæ ſtirpes, quæ e durocitantur, duplici ex cauſa probatæ ſunt, quod a fœtu vacant, quodque ex proximo terræ integro atque illibato ſucco aluntur: & illæ fertiles ac firmę, quia e tenero prorepunt, & quidquid, vt ſupra dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimę, quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc a ſe tractus humor. Non debet igitur vltimum flagellum quaſi fœcundum obſeruari, etiam ſi plurimum afferat: ſiquidem loci vbertate in fructum cogitur: ſed id ſarmẽtum quod media vite ſitũ, non importuna quidẽ parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatem ſuã oſtendit. Hic ſurculus tranſlatus rarius degenerat, cũ ex deteriore ſtatu meliorẽ

ſortitur. ſiue enim paſtinato deponitur, ſiue trunco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, quam prius, cum eſſet in egeno. Itaq; cuſtodiemus, vt a prędictis locis, quos humeroſos ruſtici vocant, ſemina legamus: tamen quę attuliſſe fructū antea animaduerterimus. nam ſi fœtu vacua ſint, quamuis laudabilem partem vitis nihil cenſemus ad fecacitatem conferre malleolo. quare vitioſiſſima eſt eorum agricolarū opinio, qui minimum referre credunt, quot vuas ſarmētū habuerit, dum ex vite fertili legatur & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium vocant. Hæc autem opinio, quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligendorū, primum parum fœcundas vineas, deinde etiā nimis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longā ſeriem annorum agricolę malleolū legenti præcepit ea quæ paulo ante retulimus? Immo quis non imprudētiſſimum quenque, & eum qui nihil aliud operis facere valeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac cōſuetudine veniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariā, deinde etiam infirmiſſimi. nam & inutiliſſimus quiſque, vt dixi, qui nullum aliū laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porro etiam ſi quam ſciētiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut ſeponit: & vt numerum, quem villicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe adminiſtrat: vnumque eſt ei propoſitum peragere operis ſuis penſum: cum tamen & vt ſciat, & quod ſcit exequatur, hoc ſolum præceptum a magiſtris accepit, ne pampinariam virgam deplantet, cætera omnia vt ſeminibus contribuat. Nos autem primum rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco ſterili lætum, robuſtumque ſine fœtu proceſſit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec vllam generandi vim poſſidet. Id procul dubio verum eſſe ratio nos admonet, ſi modo vt in corporibus noſtris propria ſūt officia cuiuſque membri, ſic & frugiferarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam velut aurigam rectricemque mēbrorum animam, ſenſuſque iniectos ad ea diſcernenda quæ tactu, naribus, auribuſque, & oculis indagantur: pedes ad greſſum compoſitos, brachia ad complexum: ac ne per omnes vices miniſteriorum vagetur inſolenter oratio, nihil aures agere valent quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium: nec generandi quidem data eſt facultas

cultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotum voluit eſſe genitor vniuerſi, ventre protexit; vt diuina prædi-tus ratione rerum æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordiis miſceret, atque hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac lege pecudes ac virgulta progenuit, hac vitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parens primum radices velut fundamenta quædam iecit, vt iis quaſi pedibus inſiſteret: truncum deinde ſuperpoſuit, velut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachiis: tum caules & pampinos elicuit, velut palmas: eorumque alios fructu donauit, alios fronde ſola veſtiuit ad protegendos tutandoſque partus. Ex his igitur, vt ſupra diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atque fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & vmbracula eorum, quæ fructibus vidua ſunt, legerimus, vmbræ ſcilicet nō vindemię laborabimus. Quid ergo eſt cur quanuis non ſit e duro pampinus, ſed e tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur a nobis? Modo enim diſputatio noſtra colligebat vnicuique corporis parti proprium eſſe attributum officium; quod ſcilicet ei conuenit, vt malleolo quoque, qui opportuno loco natus eſt, fœcūditatis vis adſit, etiam ſi interim ceſſet a partu. Nec ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maxime profiteor, palmitem, quanuis frugifera parte enatum, ſi fructum non attulerit, ne vim quidem fœcunditatis habere: nec hoc illi ſententiæ repugnat. nam & homines quoſdam non poſſe generare, quāuis omnium membrorum numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco virga nata fructu careat, carituram quoque eſſe fœtu. Itaque vt ad conſuetudinem agricolarum reuertar, eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellant: quod non facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus: quę & ipſa appellatio, rationem mihi ſubiecit non eligēdi malleolos, quanuis probabili parte vitis enatos, ſi fructum non tuliſſent. quanquam & hos ſciam non in totum ſterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoque, cum e duro prorepſerint, tempore anni ſequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, vt progenerare poſſit. Verum eiuſmodi partum comperimus, non tam ipſius reſecis, quā materni eſſe muneris. Nā quia inhęret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, &

fœcundi partus ſeminibus, ac velut altricis vberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempeſtiua planta direpta trunco, vel terræ, vel etiam ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis, vim generandi vel in totum perdit, vel certe minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, vti fructuoſa parte vitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti ſimus ſingulis vuis, maximeque probemus eos, qui numeroſiſſimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionē laudabimus ex ea matre ſobolem propagantem, quæ geminos enixa ſit; & caprarium ſummittentem fœtus earum pecudū, quæ trigemino partu commendantur? videlicet quaſi ſemper ſit parentum fœcunditati proles reſponſura. & nos ſequamur in vitibus hanc ipſam rationem, tanto quidem magis, quod compertū habeamus naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamuis diligenter probata ſemina: idque nobis poeta velut ſurdis veritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Quod non tantum de ſeminibus leguminum, ſed in totam agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modo longi temporis obſeruatione comperimus, quod certe comperimus, eum malleolum, qui quatuor vuas tulerit, deputatum, & in terram depoſitum, a fœcunditate materna ſic degenerare, vt interdum ſingulis, nonnunquam etiam binis vuis minus afferat. In quantum autem cenſemus defecturos eos qui binos aut fere ſingulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feraciſſimi translationem ſæpe reformident? itaque huius rationis demonſtratorem magis eſſe me, quam inuentorem, libenter profiteor: nequis exiſtimet fraudari maiores noſtros laude merita: nam id ipſum cēſuiſſe eos non dubium eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditum, exceptis quę retulimus metris Virgilii. & hic tamen vt de ſeminibus leguminū præcipiatur. Cur enim aut e duro natam virgam, aut etiam ex fœcundo malleolo, quem ipſi probaſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi nihil intereſſe dicebant, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia vim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe

ineſſe non dubitabant, idcirco pampinarium & ſagittam velut inutiles ad deponendũ prudentiſſime damnauerũt. Quod ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructũ non attuliſſet. Nam, ſi ſagittam, id eſt, ſuperiorem partem malleoli, vituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi frugiferi, quanto magis vel ex optima vitis parte natum flagellũ, ſi eſt ſterile, improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id tranſlatum, & abſciſſum a ſua ſtirpe, deſtitutumque materno alimento, frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atque hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quam exigebat ratio veritatis: minus tamen multis, quam poſtulabat praue detorta & inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo quod vineæ deſtinaueris. *II.*

NVNC ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium: ſi tamen ante de qualitate ſoli conſtiterit. nam cum quoque plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre, nihil dubium eſt. ac prius, quam ipſum perſpiciamus, illud antiquiſſimum cenſemus, rudem potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quam vbi fuerit ſeges, aut arbuſtum. nam de vinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes auctores conſtitit, peſſima eſſe ſi referere velimus: quod & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditum, ac velut irretitum, & adhuc non amiſerit virus, & cariem illam vetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus venenis humus torpeat. Qam ob cauſam ſilueſtris ager præcipue eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis aut arboribus obſeſſus eſt, facile extricatur, quod ſuapte natura quæcunque gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, atque deducunt: quibus ferro reciſis, atque extirpatis, parum, quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum congerere, atque componere. ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt vacuum arboribus aruum. ſi nec hoc eſt, rariſſimum arbuſtum, vel oliuetum quod non fuerit maritũ, vineis deſtinatur. Vltima eſt, vt dixi, conditio reſtibilis vineæ. nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ vitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit, alterius generis quam recentiſſimo ſtercorari, atq; ita

conuerti,&diligentiſſime reſoſſas omnes radices in ſummum regeri, atque comburi. Tunc rurſus vel ſtercore vetuſto, quia non gignit herbas, vel de vepribus egeſta humo paſtinatū large contegi. At vbi pura noualia arboribus ſunt libera, conſiderandum eſt ante, quam paſtinemus, ſurcularis necne ſit terra: idque facillime exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proueniunt. Neq; enim eſt vllū tandiu viduum ſolū virgultis, vt nō aliquos ſurculos progeneret, tanquam pyros ſilueſtres, & prunos, vel rubos certe. Nam hæc quanuis genera ſpinarū ſint, ſolent tamen fortia, & lęta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida & ſcabra, ſed leuia & nitida, & prolixa fœcundaque viderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod vineis præcipue eſt idoneum, proprie conſiderandum, vt prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modice reſoluta, quam diximus pullam vocitari: nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maxime vinetis. Quis enim vel mediocris agricola neſciat etiam duriſſimum tophum, vel carbunculum, ſimulatque ſunt confracti, & in ſummo regeſti, tempeſtatibus, geluue, nec minus æſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui, eoſque pulcherrime radices vitium per æſtatem refrigerare, ſuccumque retinere? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimę. Similiquoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſumque agrum, & mobilem lapidem: ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt. nam eadem ieiuna maxime culpantur. Eſt autem (vt mea fert opinio) vineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium, præcipue montium ima, quæ a verticibus defluentem humum receperint, vel etiam valles, quæ fluminum alluuie & inundationibus concreuerint, aptas eſſe vineis aſſeuerat, me non diſſentiente. Cretoſa humus vtilis habetur viti: nam per ſe ipſa creta, qua vtuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocāt, inimiciſſima eſt: nec minus ieiunus ſabulo, & quicquid, vt ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit. id autem ſolum vel vliginoſum eſt, vel ſalſum, vel amarū, & vel ſiticuloſum, & peraridum. nigrū tamen & rutilum ſabulonem, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerunt antiqui. nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras vineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, vt idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem

vitem,

vitem, cum tenuit; verum eſt in opere difficilior, quod neque
iumentem fodere poſſis, quod ſit glutinoſiſſima: nec nimiū
ſiccam, quia vltra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra vineali. 12.

SED ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non
intēpeſtiue commemorabimus Iulii Græcini conſcriptam ve-
lut formulam, ad quam poſita eſt limitatio terræ vinealis. I-
tem enim Græcinus ſic ait: Eſſe aliquam terram calidam vel
frigidam, humidam vel ſiccam, raram vel denſam, leuem aut
grauem, pinguem aut macram: ſed neque nimium calidum
ſolum poſſe tolerare vitem, quia inurat; neque prægelidum,
quoniam velut ſtupentes & congelatas radices nimio frigore
moueri non ſinat: neque humidū, quoniam cum ſe promunt
tes, modico tepore euocant humorem terrę iuſto maiorem,
qui putrefacit depoſita ſemina. Rurſus nimiam ſiccitatem de-
ſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare,
et ſcabras & retorridas facere. Per denſam humum cæleſteis
aquas non ſorbere, nec facile perflari, facile perrumpi, & præ-
bere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret: eadem-
que velut conclauſa & coarctata ſemina comprimere, at-
que ſtrangulare. Raram ſupra modum velut per infundi-
bulum transmittere imbres, & ſole ac vento penitus ſic-
cari, atque exareſcere. Grauem terram vix vlla cultura vin-
cibilem: leuem vix vlla ſuſtineri. pinguiſſimam, & lætiſ-
ſimam luxuria: macram ac tenuem, ieiunio laborare. O-
pus eſt, inquit, inter has tam diuerſas inæqualitates magno
temperamento, quod in corporibus quoque noſtris deſidera-
tur, quorum bona valetudo calidi & frigidi, humidi & aridi,
denſi & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec
tamen hoc temperamentum in terra, quæ vineis deſtinetur,
æquo momento libratam eſſe debere ait, ſed in alteram partem
propenſius, vt calidior terra ſit quam frigidior, ſiccior quam
humidior, rarior quam denſior, & ſi qua ſunt his ſimilia, ad
quæ contemplationem ſuam dirigat, qui vineas inſtituet. quę
cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cum ſuffragatur etiam
status cæli: cuius regionem, quam ſpectare debeant vineę, ve-
tus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum, mox
deinde meridiem, tum occaſum: Tremellio Scrofa præcipuam
regionem meridianam cenſente: Virgilio de induſtria occa-
ſum ſic repudiante,

Neue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem.

Democrito & Magone laudantibus cæli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini ſuperentur. Nobis in vniuerſum præcipere optimum viſum eſt, vt in locis frigidis meridiano vineta ſubiiciantur; tepidis, orienti aduertantur, ſi tamen non infeſtabuntur Auſtris Euriſque, velut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, vel Fauonio committentur. nam feruentibus prouinciis, vt Ægypto, & Numidia, vni ſeptentrioni rectius opponentur. Quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. 13.

EIVS autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt: quoniam in longinquis, & remotis regionibus iſtud genus vertendi & ſubigendi agri minime vſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis vineæ plerunque conſeruntur. Scrobibus vineta ſic ponuntur. Quibus vitem mos eſt ſcrobibus deponere, fere per tres longitudinis pedes, perque duos in altitudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos vtrinque iuxta latera foſſarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt. duabusque gemmis ſupra terram eminere paſſi repoſita humo cætera coæquant: quæ faciunt in eadem linea intermiſſis totidem pedum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuique mos eſt vineas colenti, vel aratro, vel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra verſetur, minimum eſt quinque pedum interordiniū, ſeptem maximum: ſin bubus, & aratro, minimum eſt ſeptem pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamen omnem vitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, vt more noualium terra tranſuerſis oduerſiſque ſulcis proſcindatur. Id genus vineti non conducit agricolæ, niſi vbi lætiſſimo ſolo vitis amplo incremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationem imitari ſtudent, paribus alternis omiſſis ſpatiis, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigunt: fodiuntque & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum vitem, vel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinque faciunt. deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atque ita ſequentem ſulcum infodiunt. quod cū per definitū

vinetis

vinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum viuiradices, vel deciſos quam recentiſſimos palmites nouellos erigunt, conſitis cōpluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſtea quam conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, transuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinent vineam paribus interuallis. ſed eę, quas retulimus, vinearum ſationes, pro natura & benignitate cuiusque regionis aut vſurpandæ, aut repudiandę ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primum ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſiluestri loco, quem vineis deſtinauerimus, omnis frutex atque arbor erui & ſummoueri debet, ne poſtea foſſorem moretur, neue iam paſtinatū ſolū iacentibus molibus imprimatur, & exportantium ramos atque truncos ingreſſu proculcetur. Neque enim parum refert ſuſpenſiſſimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſſit, veſtigio quoque inuiolatum: vt mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus, quamcunq; in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed tenero velut nutritio ſinu recipiat, & cæleſtes admittat imbres: eosque alendis ſeminibus diſpenſet, ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus alte duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt: accliuis regio treis. præruptior vero collis vel in quatuor pedes vertendus, quoniam cum a ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum: niſi multo editiorem ripam, quam in plano feceris Rurſus depreſſis vallibus minus alte duobus pedibus deponi vineam non placet. Nam præſtat non conſerere, quam in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quā ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium eſt, non vt huius temporis plerique faciunt agricolæ, ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, vel tertio gradu peruenire ad deſtinatā paſtinationis altitudinē: ſed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foſſam educere, & poſt tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam ceperit. tum per omne ſpatiū gradus æqualiter mouenda linea eſt: obtinendumque vt eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta eſt in ſummo. opus eſt autem perito ac vigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, ſulcumque vacuari, ac totum ſpatium crudi ſoli cum emota iam terra committi, ſicut pręcepi ſuperiore libro, cū arandi rationem traderem, monēdo

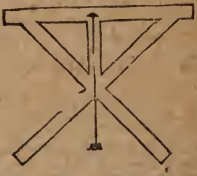
necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum, ſummis glæbis obtegatur. ſed huic operi exigendo quaſi quādam machinam commenti maiores noſtri, regulam fabricauerunt, in cuius latere virgula prominēs ad eam altitudinem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam vocant ruſtici.

Ciconia

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, vtrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinæ quasdam partes adiecimus, quæ contendentium litem diſputationemq; dirimerent. Nā duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem Græcæ literæ X decuſſauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ cōmittuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, vt tanquā ſuppoſitæ baſi ad perpēdiculū normata inſiſteret: deinde trāſuerſę, quę eſt in latere virgulę, fabrilem libellā ſuppoſuimus.

Ciconia organum compoſitum.

Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſſum eſt, litem

litem domini,& conductoris ſine iniuria deducit. Nam ſtella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ foſſæ ſolum metitur, atque perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinæ deprehenditur: quippe prędictæ virgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi. ſic permenſum & perlibratum opus in ſimilitudinem veruacti ſemper procedit: tantumque ſpatii linea promota occupatur, quantum effoſſus ſulcus longitudinis ac latitudinis obtinet. atq; id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.

Quot modis vitis ponatur aut in prouinciis, aut in Italia. 14.

SEQVITVR opus vineæ conſerendæ, quæ vel vere, vel autumno tempeſtiue deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cæli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris, & vliginoſa planicies. rurſus autumno, ſi ſicca, ſi calida eſt aeris qualitas: ſi exilis atque aridus campus: ſi macer præruptusve collis. vernæque poſitionis dies fere quadraginta ſunt ab Idibus Februariis vſque in æquinoctium. rurſus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera, malleoli, vel viuiradicis, quod vtrunque ab agricolis vſurpatur, & in prouinciis magis malleoli. neque enim ſeminariis ſtudent, nec vſum habent faciendæ viuiradicis. hanc ſationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præſtet viuiradix. Nam minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat: deinde adoleſcit maturius. ex quo euenit, vt celerius quoque ſit tempeſtiua edendis fructibus: tum etiam nihil dubium eſt ſæpius translatum. poteſt tamen malleolus protinus in vicem viuiradicis conſeri ſoluta & facili terra. cæterum denſa & grauis, vtique vitem deſiderat.

Meliorem eſse poſitionem paſtinato ſolo quam nouali. 15.

SERITVR ergo prius in emundata, inoccataque; & æquata paſtinatione, macro ſolo, quinis pedibus inter ordines omiſſis: mediocri, ſenis: in pingui vero ſeptenûm pedum ſpatia danda ſunt, quo largiora vacent interualla, per quæ frequẽtes prolixæque materiæ diffundantur. hæc in quincuncem vinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur. quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum

ſpatiis, purpura, vel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur. eaque ſic denotata per repaſtinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus ſpatiis ordines diriguntur. quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobemque alternis omiſſis per ordinem ſpatiis a calamo ad proximum calamum non minus altum quam duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit: accliuibus, in dupondium & dodrantem: præcipitibus, etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis viuiradices ita deponũtur, vt a media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrariis frontibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quam recentiſſimam, & ſi fieri poſſit, eodem momento, quo ſerere velit, de ſeminario transferre plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam velut veteranam vitem totam exputare, & ad vnam materiam firmiſſimam redigere, nodoſque & cicatrices alleuare: ſi quæ etiam radices (quod maxime cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare: ſic deinde curuatam deponere, ne duarum vitium radices implicentur. id enim vitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa latera foſſarum diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli non excedant quinquelibrale pondus. Hi videntur (vt Mago prodit) & aquas hiemis, & vapores æſtatis propulſare radicibus: quem ſecutus Virgilius tutari ſemina & muniri ſic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut ſquallentes infode conchas.

& paulo poſt: *—iamque reperti*

Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc vbi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Idemque Pœnus auctor probat vinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem vires mouere, quod illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hiemem frigentem & humidam ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuum, ac per æſtatem virentibus alimentum & humorem præbere. Si vero ſolum, cui vitis committitur, videtur exile, longius accerſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cẽſet: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit vineis. 16.

Exigve humidum paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen vel arido, quam lutoſo ſemen committitur: idque

cum

ſum ſupra ſummam ſcrobem compluribus internodiis productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tãtum ſupra terram relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato deinceps paſtinato malleolus ordinariis vitibus interſerẽdus eſt: cumq́, ſat erit medio ſpatio, quod vacat inter vites, per imam lineam depãgere. Sic enim melius & ipſe conualeſcet, & ordinariis ſeminibus modice vacuum ſolum ad culturã præbebit iter. in eadem deinde linea, in qua viuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidii cauſa quorum ex numero propagare poſſit in locum demortuæ vitis, quinque malleoli pangẽdi ſunt, per ſpatiũ pedis: iſq; pes a medio interordinio ſumitur, vt ab vtraque parte paribus interuallis diſtẽt. tali conſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleolorum ſexdecim millia. Nos tamẽ plus quatuor millibus cõſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ virent, rareſcunt.

Quemadmodum, & quo tempore vitis ſerenda ſit. 17.

De poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum, ſicut erat matri detractum, crediderunt ſationi conuenire: idque per gemmas quinas, vel etiam ſenas partiti, complures taleolas terræ mandauerũt. quod ego minime probo: magisque aſſentior his auctoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ, ſolamque eam, quæ eſt iuncta cum vetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici vocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit a matre, & quaſi micuit, atque proſiluit: ſiue quia cacumine attenuata, prædicti teli ſpeciem gerit. Hanc ergo prudentiſſimi agricolæ negauerunt conſeri debere: nec tamen ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, videlicet quæ ipſis in re ruſtica multum callentibus prompta erat, & ante oculos pene expoſita. omnis enim fœcundus pãpinus intra quintam aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quamuis longiſſima vel ceſſat, vel perexiguos oſtendit racemos. quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autem ſic ab iiſdem pangebatur, vt nouello ſarmento pars aliqua veteris hæreret: ſed hanc poſitionem damnauit vſus. Nam quicquid ex vetere materia relictum erat, depreſſum atque obrutum, celeriter

humore putreſcebat, proximasq; radices teneras, & vixdum prorumpentes vitio ſuo enecabat: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi auctores, patrem atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſidui fuit ex vetere palma per ipſam commiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

Quæ obſeruare debet qui vitem ponit. 18.

SED Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit. Paſtinum vocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur: vnde etiam repaſtinatæ dictæ fuere vineæ veteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio reſtibilis vineti erat. nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli vineis præparatur, repaſtinatum vocat. Sed redeamus ad propoſitum. Vitioſa eſt (vt mea fert opinio) Iulii Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolum recipit. eiusque rei vitandæ non vna ratio eſt. primum, quod nulla ſtirps antequam deponatur, vexata & infracta melius prouenit, quam quæ integra & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt: deinde quicquid recuruum, & ſurſum verſus ſpectans, demerſum eſt, cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori: & velut vncus infixus ſolo, antequam extrahatur, prærumpitur. nam fragilis eſt ea parte materia, qua torta & recuruata cum deponeretur, ceperat vitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed vt incommoda iſta prætercam, certe illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo. nam paulo ante cum de ſumma parte ſarmēti diſputarem, quam ſagittam dixeram vocitari, colligebam fore intra quintam, vel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ veteri ſarmento fructus medii. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolum; quoniā & ea pars quæ duplicatur, tres gemmas vel quatuor obtinet, & reliqui duo, vel tres fructuarii oculi penitus in terram deprimuntur, merſique non materias, ſed radices creant. ita euenit, vt quod in ſalicto cōſerēdo vitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi volumus detortū depangere; nec dubium, quin gemmæ cacumini proximę, quę ſunt infœcundę, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant vel ſteriles, vel certe minus feraces, quos ruſtici vocant racemarios. Quid, quod plurimū intereſt, vt malleolus,

qui

qui deponitur, ea parte qua eſt a matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricem ducat? Nam ſi id factum non eſt, velut per fiſtulam, ita per apertam vitis medullam nimius humor trahitur, idemque truncum cauat: vnde formicis, aliisque animalibus, quæ putrefaciunt crura vitium, latebræ præbentur. hoc autem euenit retortis ſeminibus: cũ enim per exemptionem unæ partes eorum perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atque irrepentibus aquis, prædictisq; animalibus, celeriter ſeneſcunt. Quare pangẽdi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertum eſt biſurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur: idque ſarmentum ſic depreſſum citius coaleſcit. Nam & radices e capite, qua reciſum eſt, æque mittit: quę cum excreuerunt, cicatricem obducunt. & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa quæ reflexa & reſupina, more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cæleſtium ſuperfluit.

Quam longus debeat eſſe malleolus. 19.

LONGITVDO, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic, ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille, ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. nam in cliuoſis, vbi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & vliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmem, qui eſt paulo minor dodrante, longior vtique ſemipede: isque non ab eo trigemmis dictus eſt, quod omnino trium oculorum eſt, cum fere circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quod his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habet. Super cætera illud quoque ſiue malleolum, ſiue viuiradicem ſerẽtem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum ventum, ſolemque vitare, qui vterque non incommode arcetur obiectu veſtis, aut cuiuslibet denſi tegminis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, vel certe placidi ſpiritus diem. Nam ſol vmbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, ante quã diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt: an pluriũ generum vites habendæ ſint, eæque ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim. Prius diſſeremus de eo, quod primum propoſuimus.

Quot genera vitium ponenda ſint. 20.

PRVDENTIS igitur agricolæ eſt,vitem, quam præcipue probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumque quammaximum eius ſemper augere. Sed prouidentis eſt diuerſa quoque genera deponere. neque enim vnquam ſic mitis ac temperatus eſt annus, vt nullo incommodo vexet aliquod vitis genus. ſiue enim ſiccus eſt, id quod humore proficit, contriſtatur: ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet: ſeu frigidus & pruinoſus, quod non eſt patiens vredinis: ſeu feruens, quod vaporem non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempeſtatũ iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod vineas offendat. igitur ſi vnum genus ſeuerimus, cum id acciderit quod ei noxium eſt,tota vindemia priuabimur. neque enim vllum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint. At ſi varii generis vineta fecerimus, aliquid ex iis inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas vitium varietates,ſed quod iudicauerimus eximium genus, id,quantæ multitudinis poſſumus, efficiamus: quod deinde proximum a primo: tũ quod eſt tertiæ notæ vel quartæ, quodque eatenus velut lectarum quodam contenti ſimus tetartæo. ſatis eſt enim per quatuor vel ſummum quinque genera vindemiæ fortunam opperiri. De altero quod mox propoſuerã,nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ vites, deponendæque ſint in proprios hortos ſemitis ac decumanis diſtinguendæ: nec quod ipſe potueram a meis familiaribus obtinere,vt ante me quiſquam eorũ, qui quammaxime id probauerit,effecerit. Eſt enim omnium ruſticorum operum difficillimum, quia & ſummam diligentiã legendis deſiderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis: in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus eſt,ſed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, vel ea conſectandi,quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi nequeamus. Iſtud tamen, ſi ætas ſuppetat, & ſcientia,facultasque cum voluntate congruant, non ægerrime perficiemus: quanuis non omnino minimo ætatis ſpatio perſeuerandum ſit, vt magnus numerus per aliquot annos diſcernatur. neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam vites, quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagellorumve dignoſci nequeunt, maturo fructu foliiſque declarantur: quam tamen diligentiam niſi per ipſum patremfamilias exhiberi poſſe non affirmauerim,

nam

nam credidiſſe villico, vel etiam vinitori, ſecord is eſt, cũ quod longe ſit facilius, adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit, vt nigri vini ſtirpe careant, quanuis color vuæ poſſit vel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus vitium horti conſerẽdi ſint. 21.

ILLA tamen vna mihi ratio ſuppetit, celerrime quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint veteranæ vineæ, vt ſeparatorum ſurculorum cuiusque generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos millia malleolorum ex inſitis percepturos, atque ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito. eius porro faciendæ rei nos vtilitas multis de cauſis compellere poteſt: & vt a leuioribus incipiam, primum quod ad omnem rationem vitæ, non ſolum agricolationis, ſed cuiusque diſciplinæ, prudentem delectant impenſius ea quæ propriis generibus diſtinguuntur, quam quæ paſſim velut abiecta, & quodam aceruo confuſa ſunt. Deinde quod vel alieniſſimus ruſticæ vitæ, ſi in agrum tempeſtiue conſitum veniat, ſumma cum voluptate naturæ benignitatem miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares iis heluolæ reſpondent: illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæve cõueniant, quibus alma tellus annua vice (velut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit vbera. Inter quæ fauente Libero fœtis palmitibus, vel generis albi, vel flauẽtis, ac rutuli, vel purpureo nitore micãtis, vndiq; verſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quãuis plurimũ delectent, vtilitas tamẽ vincit voluptatem. Nã & paterfamilias libentius ad ſpectaculum rei ſuę quanto eſt ea luculentior deſcendit, & quod de ſacro numine poeta dicit,

Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.

Verum quocunque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in deſcriptis etiam vitibus contingere poteſt: illa quæ ſunt maxime ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notę ſtirpes nec pariter defloreſcũt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quamobcauſam, qui ſeparata generibus vineta nõ habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, vt aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit: aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat vindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus volucrum, pluuiisque aut ventis laceſſita dilabitur. Si vero interiectibus capere cuiusque generis fructum aueat, primum neceſſe eſt, vt

vindemiatorum aleam ſubeat: neque enim ſingulis totidem antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quique præcipiant, ne acerbæ vuæ cum maturis demetantur: deinde etiam quarum vitium maturitas competit, cum diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſusque in vnum multarum ſapor, vetuſtatis impatiens fit: atque ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cum plurimũ pretio accedat, ſi venditio vel in annum, vel in æſtatem certe deferri poſſit. Iam illa generum ſeparatio ſummam commoditatem habet, quod vinitor ſuam cuique facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notæ ſit hortus, quem deputet: idque in vineis non conſemineis obſeruari difficile eſt; quia maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo vitis neq; folium notabile gerit: ac multum intereſt, pluresne an pauciores materias pro natura cuiusque ſtirpis vinitor ſummittat, prolixisve flagellis incitet, an anguſta putatione vitem coerceat. Quinetiam quam cæli partem ſpectat genus quodque vineti plurimum refert: neque enim omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, vt alii meridiano axe conualeſcant, quia rigore vitiantur: alii Septentrionem deſiderent, quia contriſtentur æſtu: quidam temperamento lætentur Orientis, vel Occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorum, qui genera per hortos ſeparat. Illam quoque non exiguam ſequitur vtilitatem, quod & laborem vindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere incipiunt, tempeſtiue leguntur, & quæ nõdum maturitatem ceperunt vuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec pariter vetus atque tempeſtiuus fructus præcipitat vindemiam, cogitque plureis operas quantocunque pretio cõducere. Iam & illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiusque generis non miſtum, ſed vere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus. quæ genera cum ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per porus tamen nobilitantur. neque enim poſt annos quindecim, vel paulo plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu: quoniam fere omne vinum poſt id tempus eam qualitatem ſortitur, vt vetuſtate acquirat bonitatem. Quare, vt dicere inſtituimus, vtiliſſima eſt generũ diſpoſitio. quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, vt diuerſæ notæ non alias conſeras vites, quam quæ ſaporem conſimilem, fructumque maturitatis eiuſdem præbeãt. Potes

iam (ſi te cura pomorum tangit) vltimis ordinibus in ea vineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent cacumina ficorum, pirorumue & malorum, depangere, quæ vel inſeras interpoſito biennii ſpatio, vel ſi generoſa ſint, adulta transferas. Hæc de poſitione vinearum. Supereſt pars antiquiſſima, vt præcipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti volumine pluribus diſſeremus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus. *Cap. 1.*

Cvm de vineis conſerendis librum a me ſcriptum, Publi Siluine, compluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdam repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, vnum tamen atque alterum reprehendiſſent: quippe ſeminibus vineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinem bipedaneam, quã Celſus & Atticus prodiderant, ſingulasque viuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum permiſerint iidem illi auctores minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinem veſtire pedamenta: quæ vtraque ambiguam magis habent æſtimationem, quam veram. Etenim (vt quod prius propoſui, prius refellam) ſi contenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tam humili menſura vitem poſituri? Dicet aliquis, vt ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat, nec duricie ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Iſtud quidem cõtingere poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimantur ſemina in regeſto, quod eſt fermentatum, plus dupondio ſemiſſe. nam ſemper in plano refuſius egeſta humus tumidior eſt, quam gradus ſoli crudi: nec ſane poſitio ſeminum ſibi altum cubile ſubſterni deſiderat. Verum abunde eſt ſemipedaneam conſitis reſolutam vitibus terram ſubiicere, quæ velut hoſpitali, atque etiam materno ſinu recipiat incrementa virentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, vbi cũm

ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris viuiradici ſubiicimus. Verior igitur cauſa eſt, depreſſius paſtinandi, quoniam iugata vineta melius cōſurgunt altioribus demiſſa ſcrobibus. nam bipedanei vix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu vitis plerunque iuxta terram coercetur. Cumque iugo deſtinatur, altiore fundamēto ſtabilienda ſit: & ſi modo ſcandit excelſius, plus adiumenti terræque deſiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem vitibus comparat. Cæterum illa parum proſunt agricolarum ſtudio præcipua commoda humilis poſitionis, quod & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preſſa pondere, fiantque vberiora, quæ leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam vtraque iſta Iulii Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo validiorem, fertilioremque ſtirpem reddit; quod non facerēt, ſi non laborarent altius demerſa ſemina. Quid, quod repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta laxaque, velut fermento quodam intumeſcit? cum deinde non longiſſimam cepit vetuſtatem, condenſata ſubſidit, ac velut innatantes radices vitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura vitis demittitur. Nam quod in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoque non diffitemur. Sed non eſt dupondii & dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſſit; cum præſertim, quod paulo ante retulimus, depreſſior arbuſtiuæ vitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere vnius viuiradicis duos palos veſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. 2.

ALTERVM illud, quod minori impenſa duos palos vnius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo viduantur ſtatumina, & mox viuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quę numero ſuo rationem cultoris onerant: ſiue viuit, & vt ſæpe venit, vel nigri eſt generis vel parum fertilis, non in vno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quanquam etiam generoſæ ſtirpis vitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudentiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem facta ſit. Et idcirco veteres vineas mergis propagare potius, quam totas ſternere, idem ipſe Atticus præcipit: quod mergi mox facile radicantur. ita vt quæque vitis ſuis radicibus tanquam

propriis fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto proſtrata corpore cum inferius ſolum quaſi cancellauit, atque irretiuit, cratem facit; & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quam ſi multis palmitibus granata deficit. Quare per omnia prętulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quam vnico periclitari, nec id velut compendium conſectari, quod in vtramque partem longe maius afferre poſſit diſpendiũ. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſſum ſequentis exordium.

Nouam conſitionem vineæ, niſi magna & aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. 3.

IN omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) plerique noua opera fortius auſpicantur, quam tuentur perfecta. Nam quidam, vt inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenue fabricãt nauigia, nec conſummata perinde inſtruunt armamentis miniſtrisque: quoſdam emacitas in armentis, quosdam exercet in comparandis mancipiis: ſed iisdem tuendis, nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptiis votisque quæſitos auare nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid iis colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas vineas, antequam pubeſcant, variis ex cauſis deſtituunt. Alii ſumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certiſſimum exiſtimantes impendere nihil. quaſi plane fuerit neceſſe vineas facere, quas mox auaritia deſererent. Nonnulli magna potius, quam culta vineta poſſidere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent agrum bonis ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteque exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſe iudicem, tum vel maxime vineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens. quæ plerunque nimio labore, & vbertate conſumitur; peritque, ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, & veluti iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella vero, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad vltimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, vt nullis deinceps impenſis recreari poſſit. Igitur ſumma cura ponẽda ſunt quaſi fundamenta, & vt membra infantium a primo ſtatim

die conſitionis formanda: quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaſſum recidat, nec prætermiſſa cuiusque rei tempeſtiuitas reuocari queat. Experto mihi crede, Siluine, bene poſitam vineam bonique generis, & bono cultore, nunquam non cũ magno fœnore gratiam reddidiſſe. Idque non ſolum ratione, ſed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de vineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitũ, Paridium quendam Veterenſem vicinum ſuum duas filias, & vineis conſitum habuiſſe fundum; cuius partem tertiam nubenti maiori filię dediſſe in dotem, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere ſolitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri. nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid conijcit: niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quam antea vniuerſam.

Proſterni vitem in ſcrobem, & recuruatam vſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. 4.

ET nos igitur, Publi Siluine, magno animo vineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quam priore tradidimus exordio, vt facta in paſtinato ſcrobe, tota vitis a media fere parte ſulci proſternatur, & ad frontem eius ab imo vſque recta materies erigatur, calamoque applicetur. id enim præcipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed vt expreſſis angulis velut ad perpendiculum frontes eius dirigantur. Nam vitis ſupina, & velut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur, vulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam vitem plerunq; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo vſque ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummum perducere. Tum cætera, vt priore libro pręcepimus. Ac deinde duabus gemmis ſuper extantibus terram coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atque in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & viuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit: nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas velut arcto vinculo compreſſerit.

A conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum ne herbæ naſcantur.

Nvmervs autem vertendi ſoli bidentibus (vt verum fatear) definiendus non eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionem conueniat. Sed quoniam impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſque viſum eſt, ex Calendis Martiis vſque in Octobres trigeſimo quoque die nouella vineta cōfodere, omneſq; herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, & in ſummum reiiciuntur, quātulacunque parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & vitiū ſemina ita perurunt, vt ſcabra atque retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis & viuiradicibus facienda. 6.

Ea porro ſiue malleolo, ſeu viuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare, vt frequenti pampinatione ſuperuacua detrahantur: nec patiamur plus quam in vnam materiam vires & omne alimentum cōferre. primo tamen bini pāpini ſummittūtur, vt ſit alter ſubſidio, ſi alter forte deciderit. Cum deinde paulum induruere virgæ, tum deteriores ſingulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ ſunt procellis ventorum decutiantur, molli & laxo vinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdam manibus adminicula comprehendant. Hoc ſi operarum penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipſum pampinare cenſemus: at certe in ordinariis vitibus vtique obtinendum eſt, ne pluribus flagellis emacietur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus: ſed vt ſingulis materiis ſeruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, vt ſequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari poſſint. Ad quam menſuram cum increuerint, cacumina infringenda ſunt, vt potius craſſitudine conualeſcant, quam ſuperuacua longitudine attenuentur. Idem tamē ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab imo vſque in tres pedes & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſupra germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partem, quam æſtiuo tempore pampinari: quoniam ex eo loco, vnde nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit: quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequentī anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deiiciuntur. 7.

Omnis autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dum

adeo teneri palmites ſunt, vt leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi vehementius indurucrint,aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi: quod vtrunque vitandum eſt. alterum, quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris: alterum, quia ſauciat, quod in viridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxium eſt. Neque enim eatenus plaga conſiſtit, qua veſtigium fecit acies: ſed æſtiuis caloribus falce vulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, vt non minimam partem de ipſo matris corpore enecet. Atque ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paululum ab ipſa matre recidendi, & velut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua naſcuntur a latere palmitis. vltra enim non ſerpit vaporis violentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiam, ſi eo velimus adminiculo vti, quod ego ſæpe feci: ſed ſi propoſitum eſt vtique recidere, vt bino potius vtamur, cum ad vnum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalem longitudinem, decacuminare cõueniet, vt in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atque hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe vineam. 8.

SEQVENS deinde tempus (vt prodidit Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maxime noſtra ætas probauit) ampliorem curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris, priuſquam frigora inuadant, vitis ablaqueãda eſt. quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, eaſq; prudens agricola ferro decidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atq; euenit vt vinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac vehementer ſitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cum ablaqueaueris, recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in ſuperiori parte vitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeque applicandum ferramentum ipſi matri: quoniam ſi iuxta trũcum radicem præcideris, aut ex cicatrice plutes enaſcentur, aut hiemalis, quæ ex pluuiis conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua vulnera peruret, & ad medullam penetrabit: quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar vnius digiti ſpatio conueniet, atque ita radiculas præcidere: quę ſic adẽptæ non amplius pullulant, & a cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõſummato, ſi eſt hiems in ea regione placida, patens vitis relinquenda eſt: ſin vio-

ſin violentior id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prędicti lacuſculi æquandi ſunt. Si vero etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erũt, aliquid fimi, vel, ſi eſt commodius, columbini ſtercoris, aut in hũc vſum præparatæ veteris vrinæ ſenos ſeſtarios, ante quam vitem adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquennio, dum vitis conualeſcat: vbi vero truncus adoleuerit, fere triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura vitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata vinea putetur. 9.

Ablaqveationem deinde ſequitur talis putatio, vt ex pręcepto veterum auctorum vitis ad vnam virgulam reuocetur, eaque recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus: ſed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit; ne ſi tranſuerſa fuerit cicatrix, cæleſtem ſuperincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, verum ad poſteriorem declinatur, vt in terram potius deuexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimum tempus putandi. 10.

Pvtandi autem duo ſunt tempora: melius autem (vt ait Mago) vernum, ante quam ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus & Atticus. Nobis neque anguſta putatione coercenda ſemina videntur, niſi ſi admodum inualida ſunt: neque vtique verno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſſionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, vt robur accipiant. Nec plus quam vni materiæ ſeruiant: quam vt educauerint, autumno, vel vere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pãpinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atque ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice vinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit. quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoque prædicti auctores primitias vitis reſecare cenſuerunt. Sed nec vtiq; verno omnibus regionibus melior putatio eſt. nam vbi cælum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi vero aprica loca ſunt, molleſq; hiemes, optima, & maxime naturalis eſt

autumnalis: quo tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. 11.

Hoc facere, ſiue viuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo. nam illam veterem opinionem damnauit vſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod fruſtra Virgilius & Saſerna, Stoloneſque, & Catones timuerunt: qui non ſolum in eo errabant, quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium eum viuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, vt e duro pullularet. nos autem magiſter artium docuit vſus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati vitẽ ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſilueſcere: nec rurſus in tantum coercere, quantum antiqui præcipiebant, vt totam ſuperficiẽ amputemus. nam id quidem maxime contrarium eſt. Primum quod cum ad terram decideris, ſemina (velut intolerabili affecta vulnere) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, quę pertinaciter vixerunt, minus fœcundas materias afferunt: ſiquidem e duro quæ pullulant, omnium confeſſione, pampinaria ſæpiſſime fructu carent. Media igitur ratio ſequenda eſt, vt neque ſolo tenus malleolum recidamus, nec rurſus in longiorem materiã prouocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice, ſupra ipſam commiſſuram veteris ſarmenti vnam, vel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit vinea, & de canterio. 12.

Pvtationem ſequitur iam pedandæ vineæ cura: verum hic annus nondum vehementem palum, aut ridicam deſiderat: notatum eſt enim a me plerunque teneram vineam melius adminiculo modico, quam vehementi palo adquieſcere. itaque aut veteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas ſingulis vitibus applicabimus, aut ſi regionis conditio permittit, vetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulę tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis: quod genus iugi canterium vocant ruſtici: plurimum id refert eſſe, quod paulum infra curuationem vitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius ſe fundat, quam in edita, ventoſque facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe vinea corroboret in pedationem.

Quo-

Quomodo vitis alliganda ſit. 13.

DEINDE ſequitur alligator. cuius officium eſt, vt rectam vitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, vt quibuſdam placuit auctoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alligāda materia flexum pali (ſi forte curuus eſt) ſequēdum putet. nam ea res vncam vitem facit: ſiue (vt Attico, & nonnullis aliis agricolis viſum eſt) inter vitem & palum ſpatium relinquetur. quod nec mihi diſplicet. Recta arundo adiungenda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale ſit, quo religantur ſemina, plurimum refert. Nam dum nouella vinea eſt, quam molliſſimo nectenda eſt: quia ſi viminibus ſalicis aut vlmi ligaueris, increſcens vitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta, vel paludibus deſectus iuncus, aut vlua. non peſſime tamen in vmbra ſiccata faciunt in hūc vſum arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quam alte cāterius alleuandus ſit. 14.

SED & malleolorum ſimilis cura agenda eſt, vt ad vnam aut duas gemmas deputatis autumno, vel vere prius quam germinent, iungentur. His, vt dixi, canterius propius a terra, quam vitibus ordinariis ſubmittēdus eſt: neque enim editior eſſe debet pedali altitudine, vt ſit quo teneri adhuc pampini & capreolis illigent ſuis, ne ventis explātentur. inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim ſoli terga conuertat. Hanc planam foſſuram maxime nos probamus. nam illa, quam in Hiſpania hibernam appellant, cum terra vitibus detrahitur, & in media ſpatia, interordiniorum confertur, ſuperuacua nobis videtur: quia iam præceſſit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, & hibernos tranſmiſit imbres. numerus autem foſſionis, aut idem eſſe debet, qui primi anni, aut vna minus. nam vtique frequenter ſolum exercendum eſt, dū ad incremento ſuo vites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prioris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quam in vnum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quod tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materiis onerari.

Quemadmodum nouella vinea frequentanda ſit, & propagines faciendæ ſint. 15.

SED cum annicula, menſiumque ſex ad vindemiam per-

ducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarii malleoli propagandi ſunt, qui in hunc vſum fuerant depoſiti: vel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria vite in alterũ palum mergus eſt attrahendus. nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamẽ omne veſtiri: nec mox vineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt. Mergi genus eſt, vbi ſupra terram iuxta adminiculum vitis curuatur, atque ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad vacantem palum: tum ex arcu vehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugum euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, vſque ad medullam, ne totas vires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & vt paulatim condiſcat ſuis radicibus ali: bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt. & id quod a matre abſciſſum recens erit, confeſtim alte circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum ſolũ præciditur, adobruiturq;, vt & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectum progerminet. Tempus autem non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quam ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. vt hibernis menſibus ſuas radices confirmet. nam ſi vere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubito deſtitutus langueſcit.

Quo tempore viuiradix transferenda ſit. 16.

EADEM ratio eſt in transferendo malleolo. nam in ſecundo autumno, ſi cæli & loci qualitas patitur, cõmodiſſime poſt Idus Octobris exemptus conſeritur: ſin autem aliqua terræ vel aeris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum ver differtur. neque diutius in vineis relinquendus eſt, ne ſoli vires abſumat, & ordinaria ſemina infeſtet: quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio viuiradicum, tanto facilius conualeſcunt. at in ſeminario licet trimam atque etiam quadrimam vitem reſectam, vel anguſte putatam cuſtodire: quoniam non conſulitur vindemiæ. Cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita vinea, id eſt tertio autumno, vehementioribus ſtaturninibus ſtatim impedanda eſt, idque non vt libet, aut fortuito faciendum. nam ſiue prope truncũ defigitur palus, pedalitamen ſpatio recedendũ eſt, ne aut premat, aut radicẽ vulneret, & vt foſſor ab omni parte ſemina circũfodiat: iſq; palus ſic ponendus eſt, vt frigorum & Aquilonũ excipiat violentiã, vitemq; protegat. ſiue medio interordinio pangetur, vel defodiendus eſt, vel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quo

uo facilius & iugum,& fructum ſuſtineat. Nam quanto pro-
ius truncus cum ridica ſtatuitur, etiã leuiter defixa ſtabilior
t: quoniam contingens vitem mutua vice ſuſtinetur, & ſu-
inet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, ea-
ue vel ſaligneis perticis, vel cõpluribus quaſi faſciculis arun-
inum connectuntur, vt rigorem habeant, nec pandantur o-
ere fructuum. nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus
mmittendæ erunt: niſi ſi tamen gracilitas vitis alicuius an-
uſtiorem putationem deſiderabit, cuius vnus palmes, atque
lem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. 17.

PERTICAE iugum firmius faciũt,minuſq; operoſum:arũ-
ines pluribus operis iugãtur, quoniã & pluribus locis nectũ-
ır: eæque inter ſe conuerſis cacuminibus vinciendæ ſunt, vt
qualis craſſitudo totius iugi ſit.nam ſi cacumina in vnum
ompetunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam ma-
ırum fructum proſternit, & canibus feriſq; reddit obnoxiũ.
t cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacu-
ıinum vice ordinatum eſt,fere quinquennii præbet vſum:
eque enim eſt alia ratio putationis, aut cęteræ culturę, quam
uæ primi biennii. nã & autumnalis ablaqueatio ſedulo fa-
enda, nec minus vacantibus palis propagines applicandæ.
oc enim opus nunquam intermittendum eſt, quin omni-
ũs inſtaurerur annis. Neque enim ea quæ ſeruntur a nobis,
nmortalia eſſe poſſuñt: attamen æternitati eorum ſic conſu-
mus,vt demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occi-
ionem vniuerſum genus perduci patimur complurium an-
orum negligentia. quinetiã crebrę foſſiones dandę,quamuis
oſſit vna detrahi culturæ prioris anni. pampinationes quo-
ue ſæpe adhibendę: neque enim ſatis eſt ſemel, aut iterum
ota æſtate viti detrahere frondem ſuperuacuam. Præcipue
utem decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput eger-
iinauerint. item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos e-
iſerint, quanuis largos fructus oſtendant, detrahendi ſunt
s ſinguli palmites,quo lætior, quæ ſupereſt materia conſur-
at,& reliquum melius educet fructum. poſt quadrageſimum
: alterum menſem perfecta vindemia, ſic inſtituenda eſt
utatio, vt ſubmiſſis pluribus flagellis, vitis in ſtellam di-
idatur. Sed putatoris officium eſt pedali fere ſpatio circa iu-
um vitem compeſcere, vt e capite quicquid tenerum eſt, per
rachia emiſſum prouocetur, & per iugũ inflexũ pręcipitetur,

ad eam menſuram, quæ terram non poſſit contingere. Sed modus pro viribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quam quibus vitis ſufficere queat. fere autem prædicta ætas læto ſolo, truncoque tres materias, raro quatuor deſiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent. nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atque diduci, niſi & palmites adiungentur. quam tamen formam nõ omnes agricolæ probauerunt: nam multi ſimplici ordine fuere contenti. verum ſtabilior eſt vinea, & oneri ſarmentorũ, & fructui ferendo, quæ ex vtraque parte iugo deuincta pari libramento velut ancoris quibuſdam diſtinetur. tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat vndique ſubnixa, quam quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur. poteſt tamen, ſi vel parum late diſpoſita vinea, vel parum fructuoſa, cælumque non turbidum, nec procelloſum habeat, vno iugo contenta eſſe. nam vbi magna vis, & incurſus eſt pluuiarum procellarumque, vbi frequentibus aquis vitis labefactatur, vbi præcipitibus cliuis velut pendens plurima præſidia deſiderat, ibi quaſi quadrato circũſirmanda eſt agmine. calidis vero, & ſiccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, vt prorepentes vndique pampini iungantur, & condenſati cameræ more, terram ſitientem obumbrent. contra, frigidis & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi: nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumque ſalubriorem habet: foſſores quoque liberius & aptius iactant bidentes, meliuſque perſpicitur a cuſtodibus fructus, & commodius legitur à vindemiatore.

Quomodo in hortulos vineæ diuidendæ ſint. 18.

SED quando vineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: vel (vt quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur. quæ diſtinctio præter illud commodum, quod plus ſolis & venti vitibus præbet, tum etiam oculos & veſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamque æſtimationem in exigendis operibus præbet. neque enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis conſita, fatigationem veluti minuit, & ſimul eos qui opera moliuntur ad feſtinandum inuitat. nam fere vaſtitas inſtantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodeſt vires, & prouentum cuiuſque

partis

partis vinearum noſſe, vt æſtimemus, quæ magis aut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoque hę ſemitæ, & iugum, pedamentaque ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam vel fructus, vel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatenus a terra leuandum. 19.

DE poſitione iugi quatenus a terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt: humillimã eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem. quæ tamen in nouellis ſeminibus vitanda eſt. Neque enim hęc prima conſtitutio vinearum eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem vitis perducenda eſt. Cęterum quanto humidius eſt ſolum & cælum, humidioreſque venti, tanto eſt altius attollendum iugum. Nam lętitia vitium patitur ſe celſius euagari, fructuſque ſummotus a terra minus putreſcit: & hoc vno modo perflatur ventis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccãt, multumque ad defloreſcendum, & ad bonitatem vini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis, torrenſque æſtu, vel quæ vehemẽtibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt voto, iuſta eſt altitudo vineæ pedum quinque: nec tamen dubium, quin vites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto editiora iuga conſurgunt.

De cura & modo alligandarum vitium. 20.

PEDATAM vineam, iugatamque ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſimum eſſe debet, vt ſupra dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui vitem configuret. Id non ſolum ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad vbertatem & firmitatem, perpetuitatemque. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam velut quodam itinere ſine flexu atque impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris veluti ſalebris, retardante. quare cum ad ſummum palum recta vitis extenta eſt, capiſtro conſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturque. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæque ſuperpoſitæ deorſum verſus curuantur a vinculo. itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rurſuſque curuatura iuxta vinculum materiam exprimit. Quidam eam partem, quam nos præcipitamus, ſupra iugum porrigunt, & crebris viminibus innexis continent.

quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neque pruinæ, grandineſve tantum nocent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. iidem tamen palmites prius quam fructus miteſcant, variantibus adhuc, & acerbis vuis, religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut ventis feriſque deuaſtentur. Iuxta decumanum atq; ſemitas, palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne prętereuntiū incurſu lędantur. & hac quidem ratione tempeſtiua vitis ad iugum perducitur. Nam quæ vel infirma, vel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt, quo vehemētiorem fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella vinea quomodo putanda ſit. 21.

QVINQVENNIS vineæ non alia eſt putatio, quam vt figuretur, quemadmodum ſupra inſtituimus, neue ſuperuagetur. Sed vt caput trunci pedali fere ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſque brachiis, quæ duramenta quidam vocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec vineæ iuſti ſint roboris. cum aliquot deinde annis, quaſi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſiderat. Siquidem luxurioſa vitis niſi fructu compeſcitur, male defloreſcit, & in materiam frondemque effunditur: infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachiis licebit bina iungere flagella, nec tamen numeroſius onerare, quam vt vna vitis octo ſeruiat palmitibus: niſi ſi admodum nimia vbertas plureis poſtulabit. illa enim pergulę magis, quā vineæ figuram obtinet, quæ ſupra hunc modum materiis diſtenditur. nec debemus committere, vt brachia pleniora trunco ſint: verum aſſidue, cum e lateribus eorum flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugū excedant: ſed nouellis palmis ſemper vitis renouetur, quę ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur: ſin aliqua earum vel perfracta, vel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, vnde vitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam cuſtodem, alii reſecem, nonnulli præſidiarium appellant, id eſt, ſarmentum gemmarum duarum, vel trium; ex quo cum proceſſere fructiferę materiæ, quicquid eſt ſupra vetuſti brachii amputatur, & ita ex nouello palmite vitis pullulaſcit. Atque hæc ratio bene inſtitutarum vinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quem-

Quemadmodum veteranæ vineæ reſtituantur. 22.

SI vero aliter formatas acceperimus vineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, conſiderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quæ excedunt prædictam menſuram. Nam ſi duorum pedum, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc vniuerſa vinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is a vite ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad lineam pangitur: tranſuerſa deinde vitis ad ſtatumen perducitur, atque ita iugo ſubiicitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, aut in quartum, vel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis. His nãque, quod nobis maxime placet, propagata celerrime prouenit. Hoc tamen ſi vetus & exeſa eſt ſuperficies trunci, maiorem: at ſi robuſta, & integra, minorem operam deſiderat. Quippe hiberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur, anguſteque deputatur, & inter quartum ac tertium pedem a terra viridiſſima parte corticis acuto mucrone ferramenti vulneratur. Frequentibus deinde foſſuris terra permiſcetur, vt incitari vitis poſſit, & ab ea maxime parte, quæ vulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunque autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue lõgius prosiluerit, in flagellum ſummittitur: ſiue breuius, in pollicem: ſiue admodum exiguum, in furunculum: is ex quolibet vel minimo capillamento fieri poteſt. Nam vbi vnius aut alterius folii pampinus prorepſit e duro, dummodo ad maturitatem proueniat, ſequente vere ſi non abnodatus, neque abraſus eſt, vehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo ſubiicere. Multi ſequentes compẽdium temporis, tales vineas ſupra quartum pedem detruncant, nihil reformidãtes eiuſmodi reſectionem: quoniam fere plurimarũ ſtirpium natura ſic ſe commodat, vt iuxta cicatricem nouellis frondibus repulleſcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet: ſiquidem vaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitam valentem materiam, qua poſſit inoleſcere, ſolis halitu torretur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen cum eſt vtique vinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram cõuenit amputare, vt ſuperiecta humus vim ſolis arceat, & e radicibus nouellos prorumpentes caules tranſmittat, qui poſſint vel ſua maritare ſtatumina, vel ſiqua ſunt vidua in propinquo, propaginibus

veſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi vineæ altius poſitæ nec in ſummo labenteis radices habebunt,& ſi boni generis erunt. nãque aliter incaſſum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatę priſtinum ſeruabunt ingenium, atq; ſumma parte terræ vix adhærebunt, & deficient ante, quam conualeſcant. Altera ergo vinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit. at ſi cum eius vitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porro vitia ſunt, quæ fere ad internicionem vinea perducunt, macies & ſterilitas, terra ſalſa vel amara, vligo, præceps & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, valles arenoſę, arenoſus etiam tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ vitem non alit. Cęterum ſi vacat iis, & horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis vinea, quam priore libro præcepimus. Illa rurſus mali generis vineta, quæ quanuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fructu carent, vt diximus, emendantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur. 23.

NVNC quoniam parum videmur de putatione vinearum locuti, maxime neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis ac temperata permittit in ea regione quam colimus, cæli clementia, facta vindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluuiæ pręceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatem ceperint: nam ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cæli ſtatus frigidus & pruinoſus hiemis violentiam denuntiat, in Idus Febr. hanc curam diſferemus. Atque id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. Nam vbi ruris vaſtitas electionem nobis temporis negat, valentiſſimam quamque partem vineti frigoribus: macerrimam vere, vel autumno: quinetiam per brumam meridiano axi oppoſitas vites, Aquiloni per ver & autumnum deputari conueniet. Nec dubium quin ſit horum virgultorum natura talis, vt quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ: quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus vinitor in cõſtituta iam vinea vitare aut ſequi debeat. 24.

QVANDOCVNQVE igitur vinitor hoc opus obibit, tria præci-

præcipue cuſtodiat. Primũ, vt quã maxime fructui conſulat. deinde, vt in annum ſequentem quam lætiſſimas iã hinc eligat materias. tum etiam, vt quam longiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnũ affert domino diſpendiũ. Vitis autem cũ ſit per quatuor diuiſa parteis, totidem cæli regiones aſpicit. Quæ declinationes cũ contrarias inter ſe qualitates habeant, variam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis a parte vitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptẽtrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque vna tantummodo materia iugo proxima, & vnus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui vitem mox in annum renouet. At e contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructũ inareſcere. Orientis atque Occidentis haud ſane magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarũ numero ſub vtroque axe vitis accipit. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis lætitia. Hæc in vniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam vt ab vna vite quaſi a quibuſdam fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem vocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroque alleuanda eſt, vt hibernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex vulnere ſobolem repulleſcentem vellere, quam nodoſam & ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur atque putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ipſa, truncique circunſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut verucæ ſimilis furunculus relinquatur: niſi ſi iugo ſuperiecta vitis deſiderabit ab inferiore parte reuocari. Si vero trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxiiſue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata vitis eſt, dolabella conueniet expurgare quicquid emortuum eſt: deinde falce eradi viuo tenus, vt a viridi codice ducat cicatricem. Neque eſt difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madeſeceris, linire: nam & teredinem, formicamque prohibet. ſolem etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fructum viridem cõſeruat. Cortex quoque aridus, fiſſuſque per ſumma trunci dependens corpore tenus delibrandus eſt, quod & melius vitis quaſi

ſordibus liberata conualeſcit, & minus vino ſæcis affert. Iam vero muſcus,qui more compedis crura vitium deuincta comprimit,ſituque & veterno macerat,ferro diſtringendus,& eradendus eſt. Atque hęc in ima parte vitis. Nec minus ea quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur. Plagæ,quas in duro vitis accipit, obliquæ rotundęque fieri debent: nam citius conualeſcunt, & quamdiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Tranſuerſæ plus humoris & excipiunt, & continęnt. eam culpam maxime vinitor fugito. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta ſummittito. Brachia tenera & viridia ſeruato. arida & vetera falce amputato. Vngues cuſtodum annotinos reſecato. In quatuor ferme pedes ſupra terram vitem elatam totidem brachiis componito,quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes. tum vel vnum flagellum, ſi macrior vitis erit: vel duo, ſi plenior, brachio cuique ſummittito,eaque iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe oporrebit, ne in eadem linea, vnoque latere brachii eſſe duas materias, pluresve patiamur. Namque id maxime vitem infeſtat, vbi non omnis pars brachii pari vice laborat, atque æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab vno latere exugitur. Quo fit vt ea vena,cuius omnis humor abſumitur,velut icta fulgure areſcat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius prorepere, & idcirco eum prædicto vocabulo ruſtici appellant, quod inter duo brachia, qua ſe diuidit vitis, enatus velut fauces obſidet, atque vtriuſque duramenti alimenta præripit. Hunc ergo tanquam æmulum diligenter iidem amputant, & abnodant, priuſquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, vt alterutrũ brachium afflixerit, id quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe focaneus ſummittitur. Reciſo enim brachio, æqualiter vtriq; parti vires mater ſumminiſtrat. Igitur caput vitis pẽdens infra iugũ conſtituito, vnde ſe pandãt quatuor (vt dixi) brachia, in quib. quotannis vitis renouetur, amputatis veteribus, & ſummiſſis nouis palmitibus. quarum delectus ſcite faciendus eſt. Nam vbi magna materiarũ facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt, a trũco, & capite vitis relinquat, aut rurſus extremas. nam illæ minimum vindemiæ conferunt, cum exiguum fructum præbẽt, ſimiles ſcilicet pãpinariis: hæ vitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerãt, & vſq; in alterum ac tertium palum, quod vitioſum eſſe diximus, ſe extendũt. Quare
medio

medio in brachio commodiſſime palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem vindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam. nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando: quod faciendū, niſi permittentibus ſoli & trunci viribus, minime cenſeo Nam ita ſe induunt vuis, vt nequeant maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atque ipſius trunci lætitia non adſit. Subſidiarius, idemque cuſtos in pollicem reſecari non debet, cum palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. nam vbi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris, infra vinculum materiam exprimes. At ſi longius, quam ritus agricolarum permittit, & a capite vitis emicuerit, & brachiis in aliena iugorum compluuia perrepſerit, cuſtodem validum, & quam maximū iuxta truncum duorum articulorum, vel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium: vt ſic reciſa vitis, ac renouata, intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maxime ſunt obſeruanda. Primum, ne reſupina cælum, ſed prona potius plaga terram ſpectet: ſic enim & gelicidiis ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur. deinde ne ſagittæ, ſed vngulis quidem ſimilis fiat reſectio: nam illa celerius, & latius, emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodque etiam vſurpari vitioſiſſime animaduerto, maxime vitandum eſt. Nam dum ſeruiunt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id autem plurimum officit, quoniam ſecundum plagam poſita gemma pruinis & frigore, tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio fere internodio ſubſidiariū tondere palmitem, deuexamq; reſectionem facere poſt gemmā, ne (vt iam antea diximus) ſuperlacrymet, & gemmantē cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nō erit, circumſpiciendus eſt furunculus, qui quãuis anguſtiſſime præciſus in modum verrucæ proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus. ſi neque is reperiatur, ſaucianda ferro eſt, atque exulceranda vitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iam vero ipſos palmites, quos vindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in iis recidendis alia cōditio eſt, atq; alia in his quæ procedunt e trūco: nā quicquid eſt, quod e duro prominet, vehementius applicatā falce abnodatur, atque eraditur, quo celerius obducat cicatricem. Rurſus

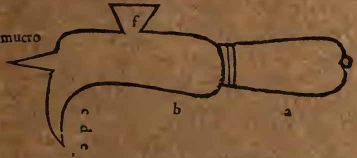
quicquid e tenero proceſſit, ſicut nepos, parcius detondetur: quoniam fere coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur. preſſius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit: tum etiam magis obnoxius ventis, ſcilicet quia infirmus de cicatrice prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus, longitudini modum difficile eſt imponere. Plerique tamen in tantum prouocant, vt curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus: primum vitis habitum: nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoque pinguitudinem, quę niſi adeſt, quanuis validiſſimam vitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites nõ menſura, verum gemmarum numero æſtimantur. nam vbi maiora ſunt ſpacia inter articulos, licet eouſque materiam producere, dum pene terram cõtingat: nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At vbi ipſſa internodia, frequenteſque oculi ſunt, quanuis breue ſarmentum, multis palmitibus vireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſario maxime eſt adhibendus, ne procerioribus fructuariis oneretur. Et vt conſideret vinitor proximi anni magna, necne, fuerit vindemia. Nam poſt largos fructus parcendum eſt viribus, & ideo anguſte putandum: poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, vt duris, tenuiſſimiſque & acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exequamur: obtuſa enim, & hebes, & mollis falx putatorẽ moratur, eoque minus operis efficit, & plus laboris affert vinitori. Nã ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagę aſperæ, atq; inæquales, vites lacerant. Neque enim vno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerunque fit, vt quod præcidi debeat, perfringatur, & ſic vitis laniata, ſcabrataq; putreſcat humoribus, nec plagæ cõſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, vt prolixet aciem ferramenti, & quantum poſſit, nouaculæ ſimilem reddat. Nec ignoret in quaque re, qua parte falcis vtendum ſit. Nam plurimos per hãc inſcitiam vaſtare vineta comperi.

Figura falcis. 25.

EST autem ſic diſpoſita vinitoriæ falcis figura, vt capulo pars

pars proxima, quæ rectā gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. quæ flectitur, ſinus: quæ a flexu procurrit, ſcalprū. quæ deinde adunca eſt, roſtrum appellatur: cui ſuperpoſita ſemiformis Lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiuſque velut apex pronus imminens, mucro vocatur. Harum partium quæque ſuis muneribus fungitur, ſi modo vinitor gnarus eſt. Nam cū in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro vtitur: cum autem retrahere, ſinu: cum alleuare, ſcalpro: cum incauare, roſtro: cum ictu cædere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in vineam ductim potius, quam cæſim facienda eſt. Nam ea plaga quæ ſic efficitur, vno veſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atque ita quæ deſtinauit præcidit. Qui cæſim vitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpem vulnerat. Tutior igitur, & vtilior putatio eſt, quæ (vt retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

a *Capulus.* b *Culter.* c *Sinus.* d *Scalprū.* e *Roſtrū.* f *Securis.*

De cura adminiculandæ iugandæque vineæ. 26.

His peractis, ſequitur (vt ante iam diximus) adminiculandæ iugandæque vineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neque ea quælibet: nam eſt præcipua cuneis fiſſa olea: quercus, & ſuber, ac ſiqua ſunt ſimilia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupreſſu. Recte etiam faciunt ad eam rem ſilueſtres pinus, atque etiam ſambuci probabilis vſus: tamen in his hæc, eorumque ſimilia pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, parteſque eorum putres dedolandæ. Atque alia conuertenda, quæ ſyncetitatem habent: alia ſummouenda, quæ vel carioſa, vel iuſto breuiora ſunt, eorumque in vicem idonea reponenda, iacentia ſtatuenda, declinata corri-

genda. Iugo ſi non erit opus noua ſartura, recentia vincula inſerantur. Si reſtituendum videbitur antequam vitis palo applicetur, perticis vel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut in nouella præcipimus) vitem iuxta caput, infraque brachia colligemus cum ridica: idque facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne vinculum incidat, & truncum ſtrangulet. Brachia deinde ſub ſtella quadripartito locabimus, tenerosque palmites ſuper iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, ſed vt quiſquis obſequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, neue iam tumentes gemmæ detergeantur. atque vbi duæ materiæ per vnam partem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæque palmæ per iugorum compluuia decurrant, & velut merſæ cacuminibus in terram deſpiciant. Id vt ſcite fiat, meminerit alligator, ne retorqueat ſarmentum, ſed tantum inflexum deuinciat, & vt omnis materia, quæ nihil poteſt præcipitari, iugo ſuperponatur, vt potius innixa perticæ, quam e vinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam ruſticos ſubiicere iugo palmam, & ita colligare, vt ſolo vimine ſuppendeat. quæ vinea cum accipit pampini & vuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare, aut ſequi debeat. 27.

SIC deinde ordinata vineta feſtinabimus emundare, ſarmentisq; & calametis librare. Quæ ſicco tamen ſolo legenda ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori laborem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus vineis inducendus eſt. Nã ſi palmis incipiẽtibus progemmantibusque foſſorem immiſeris, magnam partem vindemiæ decuſſeris. Igitur ante quam gemment, per diuortium veris atque hiemis quamaltiſſime fodiendæ vineæ ſunt, quo lætius atque hilarius pullulent. Eæque vbi ſe frondibus & vuis veſtierint, teneris caulibus nec dum adultis modus adhibendus eſt. Idemque vinitor, qui ante ferro, nunc manu decutiet, vmbrasque compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos deturbabit. nam id plurimum refert, non inſcite facere, ſiquidem vel magis pampinatio, quam putatio vitibus conſulit. nam illa quanuis multum iuuat, ſauciat tamen & reſecat: hæc clementius ſine vulnere medetur, & anni ſequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam vitem minus cicatricoſam reddit: quoniam id ex quo viride & tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super hæc ma-

materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & vuę cōmodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis eſt, ac maxime callentis vinitoris æſtimare, ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materias ſummittere: nec orbos tantum detrahere palmites, verum etiam frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorum profuderit. ſiquidem euenit, vt quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quo commodius ſingulos alumnos educēt. Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu vitis ſe induerit, quam vt perferre eum poſſit. Itaque non ſolum frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper faciendum eſt, verū interdū partem aliquam fœtus decutere, vt vbere ſuo grauatā vitem leuet. Idque faciet variis de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non erit maior fructus, quā vt matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata vitis fuerit, requieſcere ac refici par erit, & ſic futuræ materiæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ cauſa, vel e dura parte aut a trūco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit: niſi ad renouandā vitem vnus atque alter ſeruandus eſt. Tum e capite quicquid inter brachia viret explantare: atque eos qui per ipſa duramē-ta ſteriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet vel pueri eſt officium.

Quomodo pampinari, & quot foſſuris vinea excoli debeat. 28.

TEMPVS autem pampinationis ante, quam florem vitis oſtendat, maxime eſt eligendum: ſed & poſtea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur vinearum, nobis aditum negat. quippe florentem fructum mouere non expedit: pubeſcentem vero, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, foliisque omnibus nudare, tum & crebris foſſionibus implere: nam fit vberior puluerationibus. Nec infitior pleroſque ante me ruſticarum rerum magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe. ex quibus Græcinus, qui ſic refert: Poteſt videri ſatis eſſe conſtitutam vineam ter fodere. Celſus quoque, & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in vite, ſeu potius in omni ſurculo, naturales. vnum, quo germinet: alterū, quo floreat: tertiū, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foſſionibus concitari. Non enim natura, quod vult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris. Atq; hęc colendarum vinearum cura eſt, quæ finitur vindemia.

De inſerendis vitibus, & inſitione tuenda. 29.

REDEO nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus vitium inſerendarum tuendarumque inſitionum præcepta. Tempus inſerendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias, quoad poſſe cuſtodiri ſurculũ, ſiue gemmam affirmat. Eoque debemus intelligere nullã partem anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas. Id porro in aliis ſtirpium generibus, quæ firmioris & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſane conceſſerim. In vitibus nimis temere tot menſium ruſticis inſitionem permiſſam diſſimulare, non eſt fidei meæ: non quod ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam vitem comprehendere: ſed non quid in vno vel altero experimento caſu fiat: verum quid certa ratione plerunque proueniat diſcentibus, præcipere debemus. Etenim ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conuenire. Cum vero vaſtitas operis etiam diligentiſſimi agricolæ curã diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. eſt enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat recte putari vineam. quæ res, quanuis minus lædat vitem, merito tamen fieri prohibetur, quod frigoribus omnis ſurculus rigore torpet: nec propter gelicidia corticem mouet, vt cicatricem conſanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione vitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaque ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hiemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ plagam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno vitem inſerere: quia non diſſimilis eſt eius aeris qualitas vernæ. ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorandis, quam quæ tradita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus: quos vbi generoſos, & fœcundos, & quam maturiſſimos viti detraxerit, diem quoque tepidum, ſilentemque a ventis eligat. Tum conſideret ſurculum teretem, ſolidique corporis, nec fungoſæ medullæ, crebris etiam gemmis, & breuibus internodiis: nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaque ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt ad vnam, vel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quam vt tempe-

tempeſtates, & ventos, & imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur autem vitis vel reſciſſa, vel integra perforata terebra: ſed illa frequentior, & pene omnibus agricolis cognita inſitio: hęc rarior, & paucis vſurpata. de ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur vitis plerunque ſupra terrã, nonnunquam tamen & infra, quo loco magis ſolida eſt, atque enodis. cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior eſt a terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur, quod & calores & pluuias arceat. temperatur ita ſurculus, vt calamo non abſimilis, coagmentet fiſſuram, ſub qua nodus in vite deſideratur, qui quaſi alliget eam fiſſuram, nec rimam patiatur vltra procedere. Is nodus etiam ſi quatuor digitis a reſectione abfuerit, illigari tamen cum prius quam vitis findatur, conueniet, ne, cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, vt ſit leuis: eaque raſura ita deducitur, vt medullam contingat vno latere, atque altero paulo vltra corticem deſtringatur, figureturque in ſpeciem cunei, ſic vt ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior: perque tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & vtrinque contingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, vt nullo loco transluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad inſitionem non vnum eſt: alii viminibus obſtringunt: nonnulli circundant libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſſimũ. Nam vimen, cum inaruit, penetrat, & inſecat corticem: propter quod molliora vincula magis probamus, quæ cum circunuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctãtur. ſed antiquiſſimum eſt, & ante hæc ablaqueari vitem, radicesq; ſummas, vel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum: isque cum comprehendit, aliam rurſus exigit curam: nam ſępius pampinandus eſt, cum germinat, frequentiusque detrahendæ ſunt ſoboles, quæ a lateribus radicibusque prorepunt: tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne vento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus: qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriã, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus. deinde falcem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, vt vbi nulla deſideratur propago, vnus ſurculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, vt adæquetur

plaga trunco, ſic tamen, ne quid radatur e duro. Pampinandum nō aliter eſt, quam in nouella viuiradice: putandū vero ſic, vt vſque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem. atque hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio. In illa autem quæ fit per terebrationem, primum de vicino fructuoſiſſimam oportet conſiderare vitem, ex qua (velut traducem inhærentem matri) palmitem attrahas, & per foramen tranſmittas: hæc enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam etſi proximo vere non comprehendit, ſequente certe, cum increuit, coniungi cogitur, & mox a matre reciditur, atque ita ſuperficies inſitæ vitis vſque ad receptum ſurculum obtruncatur. huius traducis ſi non eſt facultas, tum detractum viti quam recentiſſimum eligitur ſarmentum, & leuiter circunraſum, vt cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita luto circunlinitur reſecta vitis, vt totus truncus alieni generis viti ſeruiat: quod quidem non fit in traduce, qui a materno ſuſtinetur vbere, dum inoleſcat. ſed aliud eſt ferramentum, quo priores vitem perforabant: aliud quod ipſe vſu nunc magis aptum cōperi. Nam antiqua terebra, quam ſolam veteres agricolæ nouerant, ſcobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam perforauerat. deuſta porro raro reuireſcebat, vel cum priore coaleſcebat, in eaque nec inſitus ſurculus comprehendebat: tum etiam ſcobis nunquam ſic eximebatur, vt non inhæreret foramini. ea porro interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori vitis applicari. nos terebram quam gallicam dicimus, ad hanc inſitionem commenti longe habiliorem vtilioremque comperimus. nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non ſcobem, ſed ramenta facit. quibus exemptis, plaga lenis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentem ſurculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra. Igitur ſecundum vernum æquinoctium perfectam vitium inſitionem habeto, locisque aridis & ſiccis nigram vitem inſerito, humidis albam: neque eſt vlla eius propagandi neceſſitas, ſi modo tam mediocris eſt craſſitudo trūci, vt incrementum inſiti plagam poſſit cōtegere, & niſi tamē vacuus locus demortui capitis vitem repoſcit: quod cū ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugū in fructū ſummittitur: neq; inutile ex ea vite, quam merſeris, enaſcētes in arcu propaginis pampinos educare, quos poſſis mox, ſi ita competet, vel propagare, vel ad fructum relinquere.

De

De ratione pedaminum, viminum, & de ſalicto. 30.

QVONIAM conſtituendis colendisque vineis, quæ videbantur vtiliter præcipi poſſe, diſſeruimus, pedaminum, iugorumque & viminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt. hæc enim quaſi quædam dotes vineis ante præparantur. quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi vineta non habet, cum omnia, quæ ſunt neceſſaria, extra fundum quærenda ſint: nec emptionis tantum (ſicut ait Atticus) precium onerat vitis rationem, ſed eſt etiam comparatio moleſtiſſima. conuehenda ſunt enim tempore iniquiſſimo hyberno. quare ſalices viminales, atque arundineta, vulgaresque ſiluæ vel conſulto conſitæ e caſtaneis prius facienda ſunt. Viminalium (vt Atticus putat) ſingula iugera, ſufficere poſſunt quinis & vigenis iugeribus ligandæ vineæ: arundineti ſingula iugera, vigenis iugandis: caſtaneti iugerum totidem palandis, quot arundineti iugandis: ſalicem vel riguus ager, vel vliginoſus optime, nec incommode tamen alit planus, & pinguis, atque is debet cõuerti bipalio (ita enim præcipiunt veteres) in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum: nec refert cuius generis vimen ſeras, dum ſit lentiſſimum. putant tamen tria eſſe genera præcipue ſalicis, Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi vocant Amerinam. Græca flaui coloris eſt, Gallica obſoleti purpurei, & tenuiſſimi viminis. Amerina ſalix gracilem virgam & rutilam gerit. Atque hæ vel cacuminibus, vel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quę tamen dipondiarii orbiculi craſsitudinem non excedant, optime panguntur, eouſque dũ ad ſolidum demittantur. Taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paulum obruuntur. Riguus locus ſpatia laxiora deſiderat, eaque ſenum pedum per quincuncem recte faciunt: ſiccaneus ſpiſſiora ſic, vt ſit facilis acceſſus colentibus ea, quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt, vt tamen in ipſa linea conſitionis alterna vacuis intermiſsis bipedaneis ſpatiis conſiſtant ſemina. Satio eſt earum priuſquam germinent. dum ſilent virgæ, quas arboribus detrahi ſiccas conueniet. nam roſidas ſi recideris, parum proſpere proueniunt: ideo pluuii dies in exputanda ſalice vitantur: fodienda ſunt primo triennio ſalicta crebrius, vt nouella vineta. cum deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quanuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereũt. quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis,

& defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur, quicquid intercidit. anniculus deinde mergus decidatur a ſtirpe, vt ſuis radicibus tanquam vitis ali poſſit.

De geniſta. 31.

PERARIDA loca, quæ genus id virgultorũ non recipiunt, geniſtam poſtulant: eius cum ſit ſatis firmum, tum etiam lẽtiſſimum eſt vinculum. Seritur autem ſemine, quod cum eſt natum, vel defertur bima viuiradix, vel relicta cum id tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti poteſt: cætera vincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt. Perticalis fere ſalix eundem agrum, quem viminalis, deſiderat; melior tamen riguo prouenit, atque ea taleis conſeritur, & cum germinauit, ad vnam perticam ſummittitur, crebroque foditur, atque exherbatur, nec minus quam vinea pampinatur, vt in longitudinem ramorum potius, quam in latitudinem euocetur. ſic culta quarto demum anno cęditur. Nam quæ vinculis præparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, vt e trunco fruticet, & in brachia velut humilis vinea diſponatur: ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis. 32.

ARVNDO minus alte paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur: ea cum ſit viuaciſſima,, nec recuſet vllum locum, proſperius reſoluto, quam denſo: humido, quam ſicco: vallibus, quam cliuis: fluminum ripis, & limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris deponitur. Seritur bulbus radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto proſternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatiis obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo ſerius prædicto tempore euenit: ſed ſiue reciſa in dupondium & ſemiſſem talea, ſiue totæ arundines proſtratæ deponantur, extent earũ cacumina oportet. quod ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt. Sed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt, quam cæteris. cum deinde conſenuit, repaſtinandum eſt: ea eſt autem ſenectus, cum vel exaruit ſitu, & inertia plurium annorum, vel ita denſatum eſt, vt gracilis, & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem vocant: quæ tamen reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollendum ſit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arũdo caſtratur, antequam cęditur: quatenus calami velut indices

demon-

demonſtrant, quid eruendũ ſit. tempus repaſtinandi, & cõſerendi eſt prius, quam oculi arundinũ egerminent: ceditur deinde poſt brumam. nam vſque in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cum obriguit hyberno frigore. Fodiendum quoties & vineta: ſed & macies eius, cinere vel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum plerique incendunt arundinetum.

De caſtaneis, & caſtanetis. 33.

CASTANEA roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliẽdis vineis habilis: eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquẽniũ cæſa more ſalicti recreatur, atq; in palũ formata fere vſq; in alterã cæſionem perennat: ea pullã terram & reſolutam deſiderat, ſabulonem humidũ, vel refractũ tofum non reſpuit: opaco, & ſeptentrionali cliuo lætatur, ſpiſſum ſolũ & rubricoſum reformidat, ſeritur ab Nouẽbri menſe per totã hiemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupõdii, & ſemiſſis: nuces in õrdinem ſemipedalibus: ordines autẽ quinum pedũ ſpatiis dirimuntur: in altitudinem dodrãtis caſtanea depreſſis ſulcis cõmittitur, qui vbi nucibus ſunt cõſiti, priusquam cõplanentur, breues arũdines ab latere caſtanearũ panguntur, vt per hos ſationis indices cautius fodi & runcari poſſint: ſimulatq; ſemina ſtillauerint, & iã bima trãsferri queunt, interuellũtur, ac bini pedes arbuſculis vacui relinquũtur, ne dẽſitas plantas emaciet. ſpiſſius autem ſemẽ propter varios caſus deponitur: nã interdũ prius quam enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarũ abundãtia putreſcit: interdum ſubterraneis animalibus ſicuti murib. & talpis infeſtatur: propter quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt: atq; vbi frequentãda ſunt, melius ex vicino, ſi cõpetit (mergi more) pertica declinata propagatur, quã exempta reſeritur: hęc enim velut immota ſua ſede vehementer germinat. at quæ radicitus exẽpta & depoſita eſt, biennio reformidat. propter quod cõpertum eſt cõmodius nucibus, quam viuiradicibus eiuſmodi ſiluas inſtitui. Spatia huiuſce ſationis, quæ ſupra ſcripta ſunt, capita caſtanearũ recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtatuminum duodena millia. etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerũq;, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſũminiſtrant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius quã teres palus. Cultus eiuſdẽ eſt foſſionis poſitionisq; qui vineæ. ſupputari debet bima, quinetiã trima; nam bis ferro repetẽda

eſt veris principio, vt incitetur eius proceritas. Poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, verũ biennio tardius, quam caſtanea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi glareoſique montes, atq; ea genera terræ, quę ſupra diximus, glandem magis, quam caſtaneam poſtulabunt. Hæc de vineis Italicis, vinearũq; inſtrumentis, quantũ reor, non inutiliter, & abunde diſſerui: mox agricolarum prouincialium vineaticos, nec minus noſtratis & Gallici arbuſti cultus traditurus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodũ datas formas agrorum metiri debeas. Cap. 1.

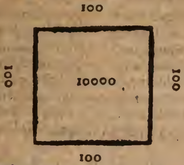
SVPERIORIBVS libris, quos ad te de conſtituẽdis colẽdisq; vineis Siluine ſcripſerã, nõnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operũ ſtudioſi deſiderarent; neq; infitior aliqua me præteriiſſe, quãuis inquirentem ſedulo, quæ noſtri ſeculi cultores, quæq; veteres literarũ monumentis prodiderunt: ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor non aſſeueraueram, quæ vaſtitas eius ſcientiæ cõtineret, cuncta me dictũrũ, ſed plurima: nã illud in vnius hominis prudentiam cadere non poterat. neq; enim eſt vlla diſciplina aut ars, quę ſingulari conſummata ſit ingenio: quapropter vt in magna ſilua boni venatoris eſt indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquã culpæ fuit non omnes cepiſſe, ita nobis ſatis abundeq; eſt, tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximã partem tradidiſſe: quippe cum in ea velut omiſſa deſiderentur, quę nõ ſunt propria noſtræ profeſſionis, vt proxime, cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noſter a me requireret, vicinũ adeo atq; coniunctum eſſe cenſebat demõſtranti quẽadmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus: quod ego non agricolæ, ſed menſoris officium eſſe dicebam, cum præſertim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarum noſſe rationem, dignentur cõſummatorum ædificiorum, quæ ipſi diſpoſuerint, modum comprehendere, ſed aliud exiſtiment profeſſioni ſuæ cõuenire, aliud eorũ qui iam extructa metiuntur, & impoſito calculo

calculo perfecti operis rationem cõputant. quo magis veniam tribuendam eſſe noſtræ diſciplinę cenſeo, ſi eatenus progreditur, vt dicat, qua quidq; ratione faciendũ, nõ quãtũ id ſit quod effecerit. Verum quoniam familiariter a nobis tu quoq; Siluine præcepta menſurarũ deſideras, obſequar voluntati tuæ, cũ eo, ne dubites id opus geometrarum magis eſſe quam ruſticorum, desq; veniam, ſi quid in eo fuerit erratũ, cuius ſcientiã mihi nõ vindico. ſed vt ad rem redeam, modus omnis areę pedali mẽſura cõprehenditur, qui digitorũ eſt XVI. pes multiplicatus in paſſus, & actus, & climata, & iugera, & ſtadia, cẽturiasq;, mox etiã in maiora ſpatia procedit. Paſſus pedes habet V. actus minimus (vt ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, lõgitudinis habet pedes CXX. Clima quoquouerſus pedũ eſt LX. actus quadratus vndiq; finitur pedibus CXX. hoc duplicatũ facit iugerũ, & ab eo, quod erat iunctũ, nomen iugeri vſurpauit: ſed hunc actũ prouinciæ Bæticæ ruſtici acnuam vocant: iidẽq; triginta pedũ latitudinem, & CLXXX lõgitudinem porcam dicunt: At Galli candetum appellant in areis vrbanis, ſpatiũ cẽtum pedum, in agreſtibus autem pedum CL. quod aratores cadetum nominant: ſemiiugerum quoque arepennem vocant: ergo (vt dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedũ CCXL, latitudine pedum CXX. quæ vtræque ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorum faciũt pedum vigintiocto millia & octingentos. ſtadium deinde habet paſſus CXXV. id eſt pedes DCXXV. quæ octies multiplicata efficit mille paſſus: ſic veniunt quinque millia pedum. Centuriam nunc dicimus (vt idem Varro ait) ducentorũ iugerũ modum: olim autem ab centum iugeribus vocabatur centuria, ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti tribus dictæ primũ a partibus populi. tripartito diuiſi, quæ tamẽ nunc multiplicatæ priſtinũ nomen poſſident. Hęc non aliena, nec procul a ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter præfari oportuit. nunc veniamus ad propoſitum. Iugeri partes nõ omnes poſuimus, ſed eas, quæ cadũt in æſtimationem facti operis: nam minores perſequi ſuperuacuũ fuit, pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (vt diximus) iugerum habet quadratorum pedum vigintiocto millia & octingentos: qui pedes efficiunt ſcrupula CCLXXXVIII. Vt autem a minima parte, id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingẽteſima ſeptuageſima ſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulum. pars ducenteſima octogeſimaoctaua pedes centũ, hoc eſt ſcrupulum. pars CXLIIII. pedes

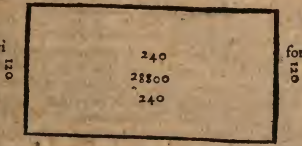
cc. hoc eſt ſcrupula duo. pars ſeptuageſima ſecunda, pedes cccc. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. pars quadrageſima octaua, pedes DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. pars vigeſimaquarta, pedes mille ducentos, hoc eſt ſemuncià, in qua ſunt ſcrupula XIII. pars duodecima duo millia & quadringētos, hoc eſt vncia, in qua ſunt ſcrupula XXIIII. pars ſexta, pedes quatuor millia & octingentos, hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcrupula XLVIII. pars quarta pedes ſeptem millia & ducentos, hoc eſt quadrans, in quo ſunt ſcrupula LXXII. pars tertia pedes nouem millia & ſexcentos, hoc eſt triens, in quo ſunt ſcrupula XCVI. pars tertia & vnaduodecima, ped. duodecimmillia, hoc eſt quincunx, in quo ſunt ſcrupula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringētos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcrupula CXLIIII. pars dimidia & vnaduodecima, pedes ſexdecim millia & octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcrupula CLXVIII. partes duæ tertiæ, pedes decemnouem millia & ducētos, hoc eſt bes, in quo ſunt ſcrupula CXCII. partes tresquartæ, pedes vnum & viginti millia & ſexcentos, hoc eſt dodrās, in quo ſunt ſcrupula CCXVI. pars dimidia & tertia, ped. vigintiquatuormillia, hoc eſt dextās, in quo ſunt ſcrupula CCXL. partes duæ tertię & vna quarta, pedes vigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt deunx, in quo ſunt ſcrupula CCLXIIII. Iugerū pedes vigintioctomillia & octingentos hoc eſt As, in quo ſunt ſcrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes CCXL. in latitudinem pedes CXX. expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium. ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ veniunt in diſputationem, cuiuſq; generis ſpecies ſubiiciemus, quibus quaſi formulis vtemur.

De variis agrorum formis, & eorum dimenſionibus. 2.

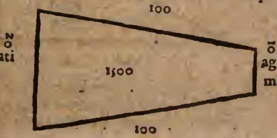
OMNIS ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, vel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt: nam cum ſit vndique pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus C. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiūt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

Quadrati agri forma

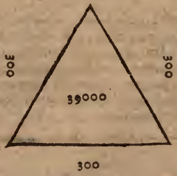
At ſi longior fuerit, quam latior, vt exẽpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis c c x l. latitudinis pedes c x x. ita vt paulo ante dixi, latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis; centies vicies duceni quadrageni fiunt vigintioctomillia, & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterque fiet de omnibus agris, quorũ longitudo maior ſit latitudine.

Iugeri forma

Sin autẽ cuneatus ager fuerit, vt puta lõgus pedes cẽtũ: latus ex vna parte pedes xx, & ex altera pedes x, tunc duas latitudines cõponemus, fiet vtraq; ſumma pedes xxx. Huius dimidia pars eſt quindecim, quã cũ lõgitudine multiplicãdo efficiemus pedes mille & quingẽtos. hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quæ pars erit iugeri ſemuncia & ſcrupula tria.

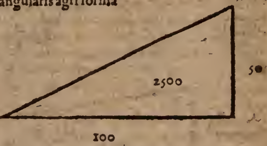
Cuneati agri forma

At ſi tribus paribus lateribus triquetrũ metiri debueris, hanc formam ſequeris. Eſto ager triangulus pedum quoquo verſus tricentorũ. Hunc numerũ in ſe multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius ſummæ partem tertiã ſumito, id eſt, trigintamillia: item ſumito decumã, id eſt nouemmillia. Vtrãq; ſummam cõponito, fiunt pedes trigintanouẽmillia. Dicemus hanc ſummam pedum quadratorũ eſſe in eo triquetro. Quæ menſura efficit iugerum, & trientem, & ſicilicum.

Triquetri agri forma

Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, taquã in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiociniũ ordinabitur. Eſto vnius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedũ quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinq; millia. Horum pars dimidia duomilliaquingeni: quæ pars iugeri vnciam, & ſcrupulum efficit.

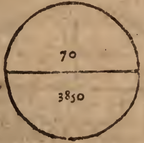
Orthogonii triangularis agri forma

Si rotundus ager erit, vt circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuor millia

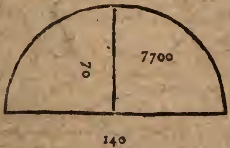
millia & noningenti. Hanc ſummam vndecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.

Rotundi agri forma

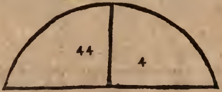
Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes CXL. curuaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouemmillia & octingenti. Hæc vndecies multiplicata fiunt centumſeptemmillia & octingenti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinque.

Semicircularis agri forma

Si autem minus quam ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur. Eſto arcus, cuius baſis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes

IIII. Latitudinem cũ baſi pono. Fit vtrunq; pedes xx. Hoc duco quater, fiunt LXXX. horũ pars dimidia eſt XL. Item ſexdecim pedum, qui ſunt baſis pars dimidia VIII. hi VIII in ſe multiplicati, fiunt LXIIII. Quartamdecimam partem duco, ea efficit pedes IIII. paulo amplius: hoc adiicies ad quadraginta. Fit vtraq; ſumma pedes XLIIII. hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidiũ ſcrupulũ quinta & vigeſima parte minus.

Si fuerit ſex angulorum, in quadratos pedes, ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquoverſus lineis pedum xxx. Latus vnum in ſe multiplico; tricies triceni fiunt DCCCC. Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo CCC. eiuſdem partem decumam XC. fiunt CCCXC. Hoc ſexies ducendum eſt, quoniam ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duomilliatrecenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaq; erit iugeri vncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.

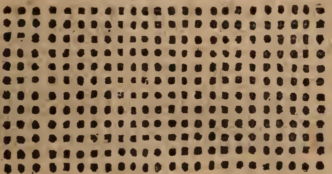

Inter vites pangendas quot pedes relinquendi ſint. 3.

His igitur velut primordiis talis ratiocinii perceptis non difficiliter menſuras imbimus agrorum, quorum nunc omneis perſequi ſpecies & longum, & arduum eſt. Duas etiam nunc formulas præpoſitis adiiciam, quibus frequenter vtuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus. Eſto ager longus pedes mille ducentos, latus pedes CXX. in eo vites diſponendæ ſunt

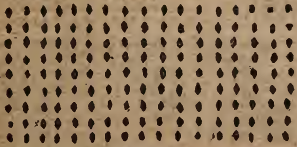
ſuntita, vt quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiũt CCXL. & quintam partem latitudinis, hoc eſt XXIIII. his vtriſque ſummis ſemper ſingulos aſſes adiicio, qui efficiunt extremos ordines, quos vocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorum quadraginta vnius, altera vigintiquinque. Has ſummas ſic multiplicato, quinquies & vicies duceniquadrageni ſinguli, fiunt ſex millia & vigintiquinque. Totidem dices opus eſſe ſeminibus.

Semina inter quinos pedes.

Similiter inter ſenos pedes ſi voles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. & ſextam latitudinis CXX, id eſt XX. His ſummis ſingulos aſſes adiicies quos dixi angulares eſſe. fiunt CCI, & XXI. Has ſummas inter ſe multiplicabis vicies & ſemel ducentos & vnum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & vigintiunum. Totidem ſeminibus opus eſſe dices.

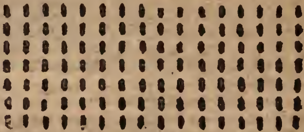
Semina inter ſenos pedes.

Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere voles ſeptimam par-

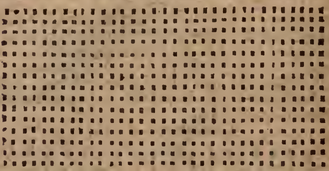
tem longitudinis & latitudinis duces & adiicies aſſes angulares, eodem modo, eodemque ordine cõſummabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Denique quotcunq; pedum ſpatia faciẽda cenſueris, totã partem longitudinis & latitudinis duces, & prædictos aſſes adiicies. Hęc cum ita ſint, ſequitur vti iugerum agri, qui habet pedes c c x l. longitudinis & latitudinis pedes c x x. recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet vitibus ponendis) per longitudinẽ ſemina l x x x i, per latitudinem inter quinos pedes ſemina x x v. Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & vigintiquinque.

Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes vinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina l x i. latitudinis x x x i. qui numeri ęfficiunt in iugero vites milleoctingẽtas & nonagintaunam. vel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo lõgitudinis habebit ſemina l x i, latitudinis x x v. Quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per lõgitudinem ordinis habebit ſemina

x l i x.

XLIX, & rurſus per latitudinē ſemina XXV. qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiūt milleducentū & vigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundē vitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium eſt quin lōgitudini dandæ ſint XLI vites, latitudini autē vigintiuna. quæ inter ſe multiplicatę efficiunt numerum DCCCLXI. Sin autē inter ſeptenos pedes vinea fuerit conſtituēda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinq;, per latitudinem XVIII. qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt DCXXX. Totidem dicemus ſemina præparāda. At ſi inter octonos pedes vinea conſeretur, ordo per lōgitudinem recipiet ſemina XXXI, per latitudinem autem XVI. qui numeri inter ſe multiplicati efficiūt CCCCXCVI. At ſi inter nouenos pedes, ordo in longitudinem recipiet ſemina vigintiſeptem, & in latitudinem quatuordecim: hi numeri inter ſe multiplicati faciunt CCCLXXVIII. At ſi inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina XXV, latitudinis XIII. hi numeri inter ſe multiplicati faciunt CCCXXV. & ne in infinitū procedat diſputatio noſtra, eadem portione, vt cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſq; ſeminum dixiſſe abunde ſit. nunc ad ordinem redeo.

De cultura prouincialium vinearum. 4.

VINEARVM prouincialium plura genera eſſe comperi. ſed ex iis quas ipſe cognoui, maxime probantur, velut arbuſculæ breui crure ſine adminiculo per ſe ſtantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur: eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per ſtatumina calamorum materiis ligatis in orbiculos gyroſque flectuntur; eas nonnulli characatas vocant. Vltima eſt conditio ſtratarum vitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim velut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis fere eadem eſt conditio. Nam vel ſcrobe, vel ſulco ſemina deponuntur: quoniam paſtinationis expertes ſunt externarum gentium agricolæ: quæ tamen ipſa pene ſuperuacua eſt iis locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt: namque hoc imitamur arando (vt ait Virgilius) quod etiam paſtinando. itaque Campania, quoniam vicinum ex nobis capere poteſt exemplum, nō vtitur hac molitione terrę, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſiderat. ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto cōſequitur, vt laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repetitio eorum quæ dicta ſunt, per ſingula genera. 5.

SED vt ſingula earum quæ propoſui vinearũ genera perſequar, prædictum ordinem repetam. Vitis quæ ſine adminiculo ſuis viribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis temperatis, in quibus æſtas non eſt perferuida, ante annum fiant, quam vineta conſerantur. ſoli tamen ante bonitas exploranda eſt. nam ſi ieiuno, atque exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quam vinea conſeratur, ſcrobs in lõgitudinem altitudinemque defoſſus tripedaneus abunde eſt: latitudine tamen bipedanea: vel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, commodius habemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus. non amplius tamẽ quam in tres pedes altitudinis depreſſis. Cæterũ quatuor angulis ſemina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur. Sed de ſpatiis ordinum eatenus pręcipiendũ habemus, vt intelligant agricolæ ſiue aratro vineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda: ſiue bidentibus, anguſtiora. ſed neque ſpatioſiora, quam decem pedum: neque cõtractiora, quã quator. Multi tamen ordines ita diſponunt, vt per rectã lineam binos pedes, aut, vt plurimũ, ternos inter ſemina relinquant. Tranſuerſa rurſus laxiora ſpatia faciant, per quæ vel foſſor, vel arator incedat. Sationis autem cura non alia debet eſſe, quam quæ tradita eſt a me tertio volumine. Vnum tamen huic conſitioni Mago Carthaginienſis adiicit, vt ſemina ita deponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed dimidia fere pars eius ſequente biennio paulatim adæquetur. Sic enim putat vitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri vtiliter non negauerim; ſed vbi aut vliginoſa regio eſt, aut cæli ſtatus imbrifer, minime faciundum cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor, antequam conualeſcant, ſemina necat. Quare vtilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita, & cum ſemina comprehenderint, ſtatim poſt æquinoctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari, & reciſis radiculis, ſi quas in ſummo ſolo citauerint, poſt paucos dies adobrui. ſic enim vtrunque incommodum vitabitur, vt neque radices in ſuperiorem partem euocentur, neque immodicis pluuiis parum valida vexentur ſemina. Vbi vero iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cæleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaque

que locis quibus clementia hiemis permittit, adapertas vites relinquere, & tota hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter auctores non conuenit. Alii malleolo protinus conſeri vineam melius exiſtimant, alii viuiradice: de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus voluminibus profeſſus ſum. Et nunc tamē hoc adiicio, eſſe quoſdam agros, in quibus non æque bene tranſlata ſemina, quam immota reſpondeāt: ſed iſtud rariſſime accidere. Notandum itaque & diligenter explorandum eſſe, & quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet. Depoſitam ergo ſtirpē, id eſt, malleolum, vel viuiradicem formare ſic conuenit, vt vitis ſine pedamine cōſiſtat. hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi adminiculum teneræ viti atque infirmæ cōtribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit. itaque poſito ſemini arundo adnectitur, quę velut infantiam eius tueatur, atque educet, producatque in tātam ſtaturam, quantā permittit agricola. ea porro non debet eſſe ſublimis: nam vſque in ſeſquipedem coercendum eſt. cum deinde robur accipit, & iam ſine adiumento conſiſtere valet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit. nam duæ ſpecies huius quoque culturę ſunt: alii capitatas vineas, alii brachiatas magis probāt. quibus cordi eſt in brachia vitem componere, conuenit vt a ſumma parte, qua deciſa nouella vitis eſt, quicquid iuxta cicatricē citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis menſuræ diuidere; ita vt omnem partem cæli ſingula aſpiciant. ſed hæc brachia non ſtatim primo anno procera ſummittuntur, ne oneretur exilitas vitis, ſed compluribus putationibus in prædictā menſuram educuntur: deinde ex brachiis quaſi quædam cornua prominentia relinqui oportet, atque ita totam vitem omni parte in orbem diffundi. Putationis autem ratio eadem eſt, quę in iugatis vitibus: vno tantum differt, quod pro materiis longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarum relinquūtur: pro cuſtodibus autem bigemmes reſeces fiunt. in ea deinde vinea quā capitatam diximus, iuxta ipſam matrem vſque ad corpus ſarmētum detrahitur, vna aut altera tantummodo gemma relicta, quæ ipſi trunco adhæret. hæc autem riguis, aut pinguiſſimis locis fieri tuto poteſt, cum vires terræ, & fructum, & materias valent præbere. maxime autem aratris excolunt, qui ſic formatas vineas habent, & eam rationem ſequuntur detrahendi viribus brachia, quod ipſa capita ſine vlla extātia neque aratro, neque bubus obnoxia ſunt. nam in bra-

chiatis plerunque fit, vt aut crure, aut cornibus boum ramuli vitium defringantur: ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator vomere perſtringere ordinem, & quamproximam partem vitium excolere ſtudet. Atque hæc quidem cultura vel brachiatis, vel capitatis vitibus, antequam gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidẽtibus eas partes ſubigit, quas bubulcus nõ potuit pertingere. mox vbi materias vitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fructuoſoſque palmites ſubmittit, qui cum induruerunt, velut in coronam religantur. hoc duabus ex cauſis fit: vna, ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniaque alimenta pampini abſumant: altera, vt religata vitis rurſus aditum bubulco foſſorique in excolenda ſe præbeat. Pampinandi autem modus is erit, vt opacis locis, humidiſque & frigidis æſtate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, vt maturitatem fructus capere poſſit, & ne ſitu putreſcat: locis autem ſiccis, calidiſque, & apricis, vt e contrario palmitibus vuæ contegantur, et ſi parum pãpinoſa vitis eſt, aduectis frondibus, & interdum ſtramentis, fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus vir illuſtribus diſciplinis eruditus ac diligentiſſimus agricola Bæticæ prouinciæ, ſub ortu caniculæ palmeis tegetibus vineas adumbrabat, quoniam plerunque dicti ſideris tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellãt, vt niſi tegminibus vites opacentur, velut halitu flammeo fructus vratur. atque hæc capitatæ brachiatæque vitis cultura eſt. nam illa, quæ vno iugo ſuperponitur, aut quæ materiis ſummiſſis arundinum ſtaminibus per orbem connectitur, fere eandem curam exigit, quam iugata. Nonnullos tamen in vineis characatis animaduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſoccos vocant, eoſque adobruunt ſimplici ex cauſa, quod exiſtiment plus alimenti terram præbere fructuariis flagellis. itaque poſt vindemiam velut inutilia ſarmenta decidunt, & a ſtirpe ſummouent. nos autem præcipimus eaſdem virgas, cum a matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis vitibus ordines vacent, aut ſi nouellam quis vineam inſtituere velit, pro viuiradice ponere: quoniam quidem partes ſarmentorum quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim

confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ vineæ, quæ niſi violentiſſimo cæli ſtatu ſuſcipi non debet. nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec vnquam generoſi ſaporis vinum præbet, atque vbi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur. qui cum egerminauit, ad vnam materiam reuocatur: eaque primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde, cũ palmites profudit, vnus ſummittitur, cæteri decutiuntur: at ille qui ſummiſſus eſt, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, vti iacens non excedat interordinii ſpatium. nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtãtis rectæ vineæ, niſi quod iacenti viti breuiores materiæ ſummitti debent, reſeces quoque anguſtius in modum furunculorum relinqui, ſed poſt putationem: quam vtique autumno in eiuſmodi vinea fieri oportet, vt vitis tota deflectatur in alterum interordinium: atque ita pars ea quæ fuerat occupata, vel foditur, vel aratur. & cum exculta eſt, eandem vitem recipit, vt altera quoque pars excoli poſſit. De pampinatione talis vineæ parum inter auctores conuenit: alii negãt eſſe nudandam vitem, quo melius contra iniuriam ventorũ ferarumque fructum abſcondat: aliis placet parcius pampinari, vt & vitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum veſtire aut protegere poſſit: quæ ratio mihi quoque commodior videtur.

De vlmariis faciendis. 6.

SED iam de vineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt. Qui volet frequens & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatiis, fructuoſumque habere, operam dabit ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quãque ſenio aut tempeſtate afflictam ſummoueat, & in vicem nouellã ſobolem ſubſtituat. id autem facile cõſequi poterit, ſi vlmorum ſeminariũ paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciẽdum ſit, non pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo eſſe genera conuenit: gallicum, & vernaculum: illud atinia, hoc noſtras dicitur. Atiniam vlmũ Tremellius Scrofa non ferre ſameram (quod eſt ſemen eius arboris) falſo eſt opinatus. nam rariorem ſine dubio creat, & idcirco pleriſque & ſterilis videtur, ſeminibus inter frõdem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. Eſt autem vlmus longe lætior & procerior, quam noſtrâs, frondemque iucundiorẽ bubus præbet: qua cum aſſidue

pecus paueris,& poſtea generis alterius frondem dare inſtitueris, faſtidium bubus affert. Itaq; ſi fieri poterit, totum agrum genere vno atiniç vlmi cōſeremus:ſi minus,dabimus operam, vt in ordinibus diſponēdis parī numero vernaculas & atinias alternemus. ita ſemper miſta fronde vtemur,& quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorum conficient. ſed vitem maxime opulus videtur alere, deinde vlmus, poſt etiam fraxinus. Opulus,quia raram, neque idoneam frondem pecori præbet, a pleriſque repudiata eſt. Fraxinus,quæ capris & ouibus gratiſſima eſt,nec inutilis bubus, locis aſperis,montoſis, quibus minus lætatur vlmus, recte ſeritur. Vlmus,quod & vitem commodiſſime patitur, & iucundiſſimum pabulum bubus affert, variiſque generibus ſoli prouenit, a pleriſque reſeritur. itaque cui arbuſtum nouum inſtituere cordi eſt, ſeminaria vlmorum vel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus.nam opuli melius cacuminibus,in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo,& modice humido,bipalio terram paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, verno tempore in aream componemus. ſameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, vt aliquem tamen ſuccum & lētorem habeat, iniiciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpiſſe contegemus, atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus,& modice rigabimus, ſtramentiſque areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur. vbi deinde prorepſerint plantæ,ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus:idque leuiter,& curioſe faciendum eſt, ne adhuc tenerç breueſque radiculæ vlmorum conuellantur. Atque ipſas quidem areas ita anguſte compoſitas habebimus, vt qui runcaturi ſunt, medias partes earum facile manu contingant. nam ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt,noxam capient. Æſtate deinde prius quam ſol oriatur, aut ad veſperum, ſeminaria conſpergi potius, quam rigari debent: & cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transferri,ac ne radices altius agant(quç res poſtmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud ſeminarium transferre volumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere. deinde radices in nodum, ſi breues; vel in orbem coronæ ſimilem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi,ac diligenter circunculcari. Poſſunt etiam collectæ cū

ſtirpibus

ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi: quod in atinia vlmo fieri neceſſe eſt, quæ non ſeritur e ſamera. ſed hæc vlmus autumni tempore melius, quam vere diſponitur, paulatimque ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum: tertio demum anno acuta falce abraditur, atque vbi tranſlationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, vſque in vernũ tempus, antequam radix vlmi in eximendo delibretur, recte ſeritur. Igitur in reſoluta terra ternûm pedum quoquo verſus faciendi ſcrobes. at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi. ſed deinde in ſolo roſido & nebuloſo conſerendæ ſunt vlmi, vt earum rami ad Orientem & in Occidentem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus vitis applicata & religata innititur, accipiãt. Quod ſi etiam frumentis conſulemus, vberi ſolo intra quadraginta pedes: exili vbi nihil ſeritur, intra viginti arbores diſponantur. cum deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt. hoc enim nomine vſurpant agricolæ ramos truncoſque prominentes, eoſque vel propius ferro cõpeſcunt, vel longius promittunt, vt vites laxius diffundãtur: hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atque ita formentur, ne ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior. nam demiſſum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet. ſed quãcunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare nõ oportet. poſt deinde ſi vlmus exiguum incrementum recipit, verno tempore, antequam librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui videbitur eſſe nitidiſſimus, ita tamen vti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quã ductus & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumẽ arbori præbeat. Deinde ſtirpem poſt annum præcidi & alleuari oportet. quod ſi nullum ramulum arbori idoneum habuerit, ſat erit nouem pedes a terra relinqui, & ſuperiorem partem detruncari, vt nouæ virgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint. ſed ſi fieri poterit, vno ictu arborẽ præcidi: ſi minus, ſerra deſecari, & plagam falce alleuari oportebit, eamque plagam luto paleato contegi, ne ſole aut pluuiis infeſtetur. Poſt annum, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem ſummitti conueniet. quæ vlmus a poſitione bene prouenerit, eius ſummæ virgæ falce debẽt enodari. At ſi robuſti ramuli erunt, ita ferro

amputentur, vt exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cum deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandumque eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam ſic formare conueniet: Loco pingui octo pedes a terra, ſine ramo relinquendi, vel in aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alii rami ſummittendi ſunt, ita ne iiſdem lineis quibus in ſuperiore poſiti ſint. in eademque ratione vſque in cacumen ordinãda erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis virgis relinquuntur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe truncus lædatur, aut delibretur: nam parum gaudet vlmus, quæ in corpus nudatur: vitãdumque ne de duabus plagis vna fiat, cum talem cicatricem non facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolum ante diligenter eadem diſponere, ſed etiã truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſttingere, ne æmula vmbra viti noceat. cum deinde arbor vetuſtatem fuerit adepta, propter ramum vulnerabitur ita, vt excauetur vſque in medullã, qua ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte conceperit. Vitem quoque antequam ex toto arbor præualeſcat, conſerere conuenit. At ſi teneram vlmum maritaueris, nouam ſufferet: ſi vetuſtam vitem applicueris, cõiugem necabit: ita ſibi pares eſſe ætate & viribus arbores viteſque conuenit. Sed arboris maritandæ cauſa ſcrobis viuiradici fieri debet, latus pedum duorum, altus leui terra, totidem pedum: graui, dupondio & dodrante, longius pedum ſex, aut minimum quinque. abſit autem hic ab arbore ne minus ſeſquipedali ſpatio. Nam ſi radicibus vlmi iunxeris, male vitis comprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res permittit, autumno facito, vt pluuiis & gelicidiis maceretur. Circa vernũ deinde æquinoctiũ binę vites, quo celerius vlmum veſtiant, pedem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ: cauendumque ne aut ſeptẽtrionalibus ventis, aut rorulẽtæ, ſed ſiccæ ferantur. Hanc obſeruationem non ſolum in vitium poſitione, ſed in vlmorum, cæterarumque arborum præcipio: & vti cum de ſeminario eximuntur, rubrica notetur vna pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores conſtituamus

quam

quam quemadmodum in ſeminario ſteterint. plurimum enim refert, vt eam partem cæli ſpectent, cui ab tenero conſuerunt. melius autem locis apricis, vbi cæli ſtatus neque prægelidus, neque nimium pluuius eſt, autumni tempore, & arbores & vites poſt æquinoctium deponuntur. Sed eæ ita conſerendæ ſunt, vt ſummam terram, quę aratro ſubacta ſit, ſemipedem alte ſubſternamus, radiceſque omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (vt ego exiſtimo) ſi minus, terra ſubacta operiamus, & circuncalcemus ipſum ſeminis codicem. vites in vltimo ſcrobe deponi oportet, materiaſque earum per ſcrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autē feruidis ſemina Septentrionali parte arbori applicanda ſunt: locis frigidis a Meridie, temperato ſtatu cæli, aut ab Oriente, aut ab Occidente, ne toto die ſolem vel vmbram patiantur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſoſque coles in modum coronæ contortos arbori circundari, vt flexura materias profundat, quarum validiſſimam ſequente anno caput vitis faciamus. Me autem longus docuit vſus, multo vtilius eſſe primo quoque tempore falcem vitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſiluescere. Sed eam quoq; quæ primo ſummittetur, materiam ferro coercendam cenſeo vſq; in alteram, vel tertiam gemmam, quo robuſtiores palmites agat: qui cum primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione diſponetur omnibus annis. alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper vna materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. Iamque viti conſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materiis frequentant, vberiorem fructum, & magis facilem cultum ſequentes. At qui bonitati vini ſtudent, in ſummas arbores vitem promouent, vt quæque materiæ ſe euectæ in celſiſſimum quenque ramum extendunt ſic, vt ſumma vitis ſummam arborem ſequatur, id eſt vt duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius ſpectent, & prout quiſque ramus conualuit, vitem accipiat, ſolenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores, vitiſque nouella tribus toris ad arborem religetur, vno, qui eſt in crure arboris a terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſummā parte vitem capit: tertio, qui mediā vitem complectitur. Torum imum imponi eum oportet, cum vires viti adimit: interdū enim neceſſarius

habetur, cum aut arbor ſine ramis truncata eſt, aut vitis prævalens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio talis eſt, vt veteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circunciſis vndique capreolis & nepotibus, qui ex his nati ſunt, amputati committantur. & ſi læta viris eſt, vltimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: ſi gracilis, trunco proximis: ſi mediocris, medius: quoniam vltimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, vitemque exhaurit atque attenuat. Maxime autem prodeſt vitibus, omnibus annis reſolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ ſunt, minuſque læduntur, ac melius conualeſcunt. atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, vt a tertia gemma vel quarta religati dependeant, eoſque non conſtringi, ne ſarmentum vimine præcidatur. Quod ſi ita longe tabulatum eſt, vti materia parum cõmode in id perduci poſſit, palmitem ipſum viti alligatum ſupra ternam gemmam religabimus. hoc ideo fieri præcipimus, quia quę pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur. At quæ vinculo adnexa, ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt: alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem ſine fructu affert, pampinarium vocant. alterum, quod ex anniculo palmite procreatur: quod quia protinus creat, fructuarium appellant: cuius vt ſemper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ ſunt, vt quicquid intra vinculum eſt, materias exigat. Cum deinde annis & robore vitis conualuit, traduces in proximam quamque arborem mittendæ, eaſque poſt biennium amputare ſimul atque alias teneriores tranſmittere conuenit. nam vetuſtate vitem fatigãt. Nonnunquam etiam cum arborem totam vitis comprehendere nequit, ex vſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & ruſſus ad eandẽ arborem duas vel tres propagines excitare, quo pluribus vitibus circunuenta celerius veſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, niſi nece ſſario loco natus eſt, vt viduum ramum maritet. veteribus vitibus loco nati palmites pampinarii vtiles ſunt, & pleríque ad tertiam gemmam reſecti optime ſubmittuntur. nam in ſequenti anno materias fundunt. Quiſquis autem pampinus loco natus in exputando vel alligando fractus eſt, modo vt aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet: quoniam proximo

proximo anno vel validiorem materiam ex vna creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis virgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, ſed plurimū matri nocent. Itaque niſi extremis ramis, aut ſi vitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quod ſi tamen id genus colis propter fructum ſummittere quis velit, palmitem intorqueat. Deinde alliget & præcipitet. nam & poſt eum locum quem intorſeris, lætam materiam citabit, & præcipitata minus virium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem vero plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam vocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat: & iam ſi ex vno capite duæ virgæ ſummittantur, tamen vtraque materia dicitur. nam pampinarius quam vim habeat, ſupra docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia velut in furca de medio naſcitur. Eum colem deterrimum eſſe comperi, quod neque fructum ferat, & vtraque brachia inter quæ natus eſt, attenuet: itaque tollendus eſt. Pleríque vitem validam & luxurioſam falſo crediderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur. nam ex pluribus virgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebulaſque & rores diutius continet, omnemque vuam perdit. Validam ergo vitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere atque diradiare, cæteroſque vinearios coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias relinquere, ea ratione vitem feraciorem facere. Sed vt denſum arbuſtum commendabile fructu & decore eſt, ſic vbi vetuſtate rareſcit, pariter inutile, & inuenuſtum eſt. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliâs eſt, primam quamque arborem ſenio defectam tollere, vt in eius locum nouellam reſtituere vitem queat, nec tam viuiradice frequentare (ea etſi ſit facultas) quam (quod eſt longe melius) ex proximo propagare. Cuius vtriuſque ratio conſimilis eſt ei quam tradidimus. Atque hęc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De arbuſto Gallico. 7.

Est & alterum genus arbuſti Gallici, quod vocatur rumpotinum. Id deſiderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maxime videtur idonea opulus. ea eſt arbor corno ſimilis. quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonunquam & ſalix a

pleriſque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, vbi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia vini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam vlmus ſic diſponi, vt adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinē quindecim pedum excedat. Nam fere ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti, vt ad octo pedes locis ſiccis & cliuoſis; ad duodecim, locis planis & vliginoſis tabulata diſponantur. Plerunque autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab vtraque parte complura brachia ſummittuntur, tum omnes pene virgæ ne vmbrent eo tempore quo vitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inſeritur, in vtranque partem viginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram viginti relinquūtur. Cætera ſimili ratione, atque in arbuſto Italico adminiſtrantur, vt vites lōgis ſcrobibus deponantur, vt eadem diligentia curetur, atque in ramis deducatur, vt noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pondere vrgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti cæteræque omnes arbores quanto altius arantur & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patriſfamilias facere, cultus docet.

De generibus olearum. 8.

OMNIS tamen arboris cultus ſimplicior, quam vinearum eſt, longeque ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum eſt nam quāuis non continuis annis, ſed fere altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, vix vllam impenſam poſcit: ſed & ſi quam recipit, ſubinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis non vt vinea deficit, eoque ipſo tempore aliquid etiam interim patriſfamilias præſtat, & cum adhibita cultura eſt, vno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearum, ſicut vitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo peruenerunt: Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quam oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleū ſaporis egregii, dum viride eſt, vetu-

ſtate

ſtate corrumpitur. Orchis quoque & radius melius ad eſcam, quam in liquorem ſtringitur. Oleum optimũ licinia dat, plurimum ſergia: omniſque olea, & maior fere ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidũ, aut gelidum ſtatum cęli patitur. Itaque æſtiuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neque ardua, magiſque modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, vel tota prouincia Bætica videmus. Hanc arborem plerique exiſtimant vltra milliarium ſexageſimum a mari, aut non viuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis recte valet. Optime vapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſſimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, vbi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi vuida & læta eſt, commode recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper vligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam etſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquam tamen cõualeſcit. Poteſt tamen in agro frumẽtario ſeri, vel vbi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olincto relinquit, quarum virus enecat oleam. Sed hæc in vniuerſum de toto genere huius arboris habui vobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De ſeminariis oliuarum faciendis. 9.

SEMINARIVM olincto præparetur cælo libero, terreno modice valido, ſed ſucculo, neque denſo neque ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto. id genus terræ fere nigræ eſt. quã cum in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur, fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circunuenire, hoc eſt manubrii craſſitudine, feraciſſimis arboribus adimito, & ex his quamrecentiſſimas taleas recidito, ita vt ne corticem, aut vllam aliam partem, quam quę ſerra præciderit, lædas. hoc autem facile contingit, ſi prius varam feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno aut ſtramentis texeris, vt molliter, & ſine noxa corticis, taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atque earum plagæ vtraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, vt ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cælum ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehẽdet, & cum va-

lidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cũ cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, vt putris terra quatuor digitis alte ſuperueniat. Sed binis indicibus ex vtraque parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe vinculo connexi, ne facile ſinguli deiiciantur. Hoc facere vtile eſt, propter foſſorum ignorantiam, vt cum bidentibus aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidam melius exiſtimant hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed vtrunque debet poſt vernum æquinoctium ſeri, & quam frequentiſſime ſeminarium primo anno ſarriri: poſtero, & ſequentibus, cum iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio a putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt. Sic excultæ quinquennio arbuſculæ habiles tranſlationi ſunt. Plantæ autem in oliueto diſponuntur optime ſiccis minimeque vliginoſis agris per autumnum, lætis & humidis verno tempore paulo antè, quam germinent. Atque ipſis ſcrobes quaternum pedum præparantur anno ante: vel ſi tempus non largitur, prius quam deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, vt eos ignis putres faciat, quos ſol & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet pingui & frumentario ſolo ſexagenũ pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo ſegetibus quinum & vicenum pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, vt æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſę autem arbuſculæ hoc modo poſſunt transferri: Antequam explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius quæ meridiem ſpectat, vt eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde vt arbuſculæ ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cũ ſuo cæſpite planta eruatur. Qui cæſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos virgarum inter ſe connexos facere oportet, eoſq; pilæ, quę eximitur, applicare, & viminibus ita nectere, vt conſtricta terra velut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima leuiter pilam commouere, & ſuppoſitis virgis alligare, atque plantam transferre. Quæ antequam deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imũ ſodere bidentibus: deinde terram aratro ſubactã (ſi tamẽ pinguior erit ſumma humus) immit-

mmittere,& ita ordei ſemina ſubſternere,& ſi conſtet in ſcro-
obibus aqua, ea omnis haurienda eſt antequam demittan-
ur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, vel glarea miſta
pingui ſolo,depoſitisque ſeminibus latera ſcrobis circuncidē-
la, & aliquid ſtercoris interponendum. Quod ſi cum ea terra
planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priuare
runcum, atque leuatis plagis, fimoque & cinere oblitis, in
crobem vel ſulcum deponere. Truncus autem aptior transla-
ioni eſt, qui brachii craſſitudinem habet. Poterit enim longe
maioris incrementi & robuſtioris transferri. quem ita conue-
it poni, vt ſi non periculum a pecore habeat, exiguus admo-
um ſupra ſcrobem emineat: lætius enim frondet. ſi tamē in-
urſus pecoris aliter vitari non poterit, celſior truncus conſti-
uetur, vt ſit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigā-
æ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt bien-
ium ferro tangendæ. ac primo ſurculari debent, ita vt ſim-
lex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat. deinde aran-
o ne coxam bos, aliamue partem corporis offendat. Optimū
t etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde cō-
itutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere,
uæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea conti-
uo biennio vberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt,
rbor coliculum agit: cum ſeminibus repletur, fructum affert.
a ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditū ad-
rt. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus alte cir-
infodiri. Nam poſt ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curā-
um eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æ-
uinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueādæ, vt a ſu-
eriore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limo-
m aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quæ
 vno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quo-
ue fimo vel pabulandæ ſunt oleæ. Atque eadem ratione ſter-
rabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen
getibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantummodo arboribus ſa-
 ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſic-
modii ſinguli, vel amurcæ in ſingulis congius. Stercus au-
mno debet inici, vt permiſtum hiemi radices oleæ calefa-
it. Amurca valentibus infundenda eſt. nam per hiemem ſi
rmes atque alia ſuberunt animalia, hoc medicamento ne-
ntur. Plerunque etiam locis ſiccis & humidis, arbores mu-
o infeſtantur. quem niſi ferramento reſecueris, nec fructum

nec lætam frõdem olea inducet. Quinetiam compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam veteris prouerbii meminiſſe conuenit, Eum qui aret oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarii rami ſubinde amputentur. Solent etiam quanuis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atque ita in foramen viridem taleam oleaſtri demitti. ſic velut inita arbor fœcundo ſemine fertilior extat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla vel noſtra vrina vetere, cuius vtriusque modus ſeruatur. Nam maximæ arbori, ni tãtundem aquæ miſceatur, vrna abunde erit. Solent etiam vitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circundabimus: ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodum dicemus. Nonnunquam etiam in olea vnus ramus cæteris aliquãto eſt lætior, quem niſi recideris, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarũ arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. 10.

LOCVM pomarii, priuſquam ſemina feras, circummunire maceriis oportet, vel ſepe, vel foſſa præcipiti, vt non ſolum pecori, ſed & homini tranſitum negare valeat: quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut a pecoribus præroſa ſunt, in perpetuum ſemina incrementum capere nequeũt. Generatim autem diſponere arbores vtile eſt, maxime etiã ne imbecilla a valentiore prematur, quia nec viribus, nec magnitudine par eſt, imparique ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ viribus apta eſt, etiam arboribus eſt vtilis: ante annum, quam ſeminare voles, ſcrobem fodito, ita ſole pluuiisve macerabitur, & quod poſitum eſt, cito conprehendet. At ſi eodem anno & ſcrobem facere, & arbores ſerere voles, minimum ante duos menſes ſcrobes fodito, poſtea ſtramentis incenſis calefacito: quos ſi latiores patentioresque feceris, lætiores vberioresque fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius eſt, vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æſtate vaporis per anguſtum os penetret, etiam vt cliuoſis locis terra, quæ in eũ congeſta eſt,

a plu-

pluuiis non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, vt cum
creuerint ſpatiũ habeant quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe
oſueris, nec infra ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erũt
iſi interuulſeris: itaque inter ordines quadragenos pedes, mi-
imumque tricenos relinquere conuenit. Semina lege craſſa,
on minus quam manubrium bidentis, recta, leuia, procera,
ne vlceribus, integro libro. ea bene, & celeriter comprehen-
ent. Si ex veteribus ramis ſumes, de iis quoque qui quotan-
is bonos & vberiores fructus afferunt, eligito: ac illos magis
ui ſunt contra ſolem, quam qui vmbris, ramis, aut plantis
ontinentur. Sed antequam arbuſculas transferas, nota qui-
us ventis antea fuerant conſtitutæ. poſtea manus admoue-
o, vt de cliuo & ſicco in humidum agrũ transferas. Trifurcam
naxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem
robe duas aut tres arbuſculas voles conſtituere, curato ne in-
r ſeſe contingant: quoniam mutuo contactu aut computre-
ent, aut vermibus interibunt. Cum ſemina depones, dexte-
ſiniſtraque vſque in imum ſcrobem faſciculos ſarmento-
im brachii craſſitudinis demittito, ita vt ſupra terram pau-
lum extent, per quos æſtate paruo labore aquam ra-
icibus ſumminiſtrare poſſis. Arbores ac ſemina cum ra-
icibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas & Idus O-
ob. Primo vere antequam germinent, arbores deponito: ac
e tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem lẽ-
ſci taleam inuerſo cacumine demittito. Ficum frigoribus ne
rito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdũ & ſaxoſa amat.
iuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos patentes-
ue feceris. Ficorum genera, & ſi ſapore atque habitu diſtant,
no modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis au-
umni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, vt ante plu-
iam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſerito: at ſi voles
cũ, quanuis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prio-
em ve fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hie-
nem differet, nonnunquam etiam, cum frondere cœperũt
cumina fici, ferro ſumma prodeſt amputare: ſic firmiores
bores, & feraciores fiunt: ac ſemper conueniet, ſimulat-
ue folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, &
m ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit v-
tiorem fructum, & farctũ fici pleniorem ac meliorem. Serẽ-
ſunt autẽ præcipue liuianæ, africanæ, chalcidicæ, ſulcæ, lydiæ,
lliſtruthiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hibernæ, omnes etiã biferæ

& triferæ floſculi. Nucem Græcam ſerito circa Cal. Febr. quæ prima gemma ſit: agrum durum, calidum, ſiccum, deſiderat. Nam in locis diuerſis nucem ſi depoſueris, plerunque putreſcit. Antequã nucem deponas, in aqua mulſa, nec minus dulci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius atque celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, vt nux a nuce minime palmo abſit, & anceps ad Fauonium ſpectet. Omnis autem nux vnam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & ex ſummo duûm ramorum ambas radices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris: In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius ſine putamine nucem Græcam aut auellanam abſcondito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, vel etiam inter Nonas & Idus Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet. Malum punicum ab eodem tempore vſque in Cal. Aprilis recte ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, vrinaque vetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructum vinoſum, & poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laſeris vino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus. ea res emendabit acorem malorum. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris. at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcillam ſecundum radicem arboris ſerito. Alio modo cum iam matura mala fuerint antequam rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto. eodem modo ſeruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumno ante brumam ſerito, ita vt minime dies xxv. ad brumam ſuperſint: quæ vt ſit ferax, cum adoleuerit, alte eam ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito: deinde abſump · ablaqueatione, cinerem ſupra terram iniicito. Curandum eſt autem, vt quam generoſiſſimis pyris pomaria cõſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarentina, quæ ſyria dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, volema, mulſa.

ulſa, præcocia, venerea, & quædam alia, quorum enume-
tio nunc longa eſt. Præterea malorum genera exquirenda
aximeſcandiana, matiana, orbiculata, ſextiana, peluſiana,
nerina, ſyrica, melimela, cydonia: quorum genera tria ſunt,
ruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ omnia non ſolum vo-
ptatem, ſed etiam ſalubritatem afferunt. Sorbi quoque &
meniaci, atque perſici non minima eſt gratia. Et mala ſorba
una poſt mediam meſſem vſque in Idus Feb. ſerito. Mororũ
Idib. Feb. vſque ad æquinoctium vernum ſatio eſt. Sili-
iam Græcam, quam quidam κεράτιον vocant, & perſicum
te brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum fe-
x erit, forata arbore lapidem adiicito, & in librum arboris
oleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos, circa Cal.
artias in hortis ſubacta & ſtercorata terra ſupra puluinos a-
arum diſponere conuenit. danda eſt opera, vt dum teneros
mulos habent, veluti pampinentur, & ad vnum ſtylum pri-
o anno ſemina redigantur, & cum autumnus inceſſerit, an-
quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expe-
t, & ita craſſis arundinibus, quæ ab vna parte nodos integros
beant, velut pileis induere, atque ſic a frigore & gelicidiis
neras adhuc virgas tueri. Poſt vigintiquatuor deinde mẽſes
ie transferre, & diſponere in ordinem voles, ſiue inſerere, ſa-
tute vtrunque facere poteris.

De inſitione arborum. II.

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui
ſeritur, cortice diſſimilis. Si vero etiam ſimilem fructum, &
dem tempore affert, ſine ſcrupulo egregie inſeritur. Tria
er porro inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo re-
ſa & fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum, quo re-
ta inter librum & materiam ſemina admittit. quæ vtraque
nera verni tẽporis ſunt. Tertiũ, quo ipſas gẽmas cũ exiguo
tice in partem ſui delibratam recipit, quã vocãt agricolæ
plaſtrationem; vel, vt quidam, inoculationem. Hoc genus
itionis æſtiuo tempore optime vſurpatur. quarum inſitio-
m rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repertam
cebimus. Omnes arbores ſimulatque gemmas agere cœpe-
t, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctiũ
num, vſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere voles,
urculos ad inſitionem ſumpturus es, videto vt ſit tenera &
ax, nodisque crebris: & cum primum germina tumebunt,
ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri

erunt,eos legito craſſitudine digiti minimi.ſurculi ſint bifurci, vel trifurci. Arborem quam inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maxime nitida & ſine cicatrice eſt, dabisque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreum vel oſſeum inter corticem & materiam ne minus digitos tres,ſed conſiderate demittito,ne lædas aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos,quos inſerere voles, falce acuta ex vna parte deradito tantum,quantum cuneus demiſſus ſpatii dabit, atque ita, ne medullas, neue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris,cuneum vellito, ſtatimque ſurculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem & materiam feceris, demittito. Ea autem fine,qua adraſeris,ſurculos ſic inſerito, vt ſemipede, nec amplius de arbore extent: ſupra deinde muſcum imponito, & ita ligato,ne pluuia dilabatur. Quoſdam tamen magis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra facere, inſectasque partes tenui ſcalpello leuare, atque ita ſurculos aptare. Si puſillam arborem inſerere voles, imam abſcindito, ita vt ſeſquipede e terra extet: & cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato: & medium truncum acuto ſcalpello permodice findito, ita vt fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum quo diducatur, inſerito,& ſurculos ex vtraque parte deraſos dimittito, ſic ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, vt ſupra dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato vſque ad ipſum inſitum. ea res a vento & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt, ſed fere recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumque, & validum librum habent,ſicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit,& corticem robuſtum habet. optime itaque inſeritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inſerere voles, nouellos & nitidos ramos eligito. in iiſdemque obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamque ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumſignato,vt gemma media ſit: & ita acuto ſcalpello circumcidito, delibratoque diligenter, ne gemmam lædas. Poſtea item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum ramum eligito,& eiuſdem ſpatii corticem circumcidito, & materiam delibrato. deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatũ emplaſtrum aptato, ita vt alteræ delibra-

tæ

parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, circa gemmam bene al-
ato, cauetoq; ne lædas ipſum germen. deinde commiſſuras
vincula luto oblinito, ſpatio relicto, vt gẽma libera vinculo
n vrgeatur. arboris autẽ inſitæ ſobolem & ramos ſuperiores
ecidito, nequid ſit quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui ma-
quam inſito ſeruiat. poſt xxi diem ſoluito emplaſtrũ. & hoc
nere optime etiã inſeritur olea. Quartũ illud genus inſitio-
iam docuimus, cũ de viribus diſputauimus. itaq; ſuperua-
i eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed
antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorũ in omnẽ
orem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo ante
ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantũ ſurcu-
poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimi-
iis arboribus quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem
ius opinionis diſcutiendũ, tradendamq; poſteris rationem
a poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri.
od ne lõgiore exordio legẽtem fatigemus, vnũ quaſi exem-
m ſubiiciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus
oribus inſeri. Scrobem quoquouerſus pedũ quatuor ab ar-
e oliuæ tam longe fodito, vt extremi rami oleæ poſſint eã
ttingere. in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, dili-
tiamque adhibeto, vt robuſta & nitida fiat. Poſt trienniũ,
n iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ,
videtur nitidiſſimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ
ga: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumi-
quæ inſerere voles, relinque. tum arborem fici detrunca,
gamq; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oli-
ſicuti matri cohærent, ex vtraque parte abrade, & ita fiſſu-
fici inſere, cuneumque exime, diligenterque ramulos col-
, ne qua vi reuellantur: ſic interpoſito triennio conuale-
ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene
erint, velut propagines, ramulos oliuæ a matre reſecabis.
modo omne genus in omnem arborem inſeres. At pri-
quam finem libri faciamus, quoniam fere ſpecies ſurculo-
omnium perſecuti ſumus prioribus libris, de cytiſo dice-
unc tempeſtiuum eſt.

De cytiſo. 12.

CYTISVM in agro eſſe quam plurimum maxime referet,
od gallinis, apibus, capris, bubus quoque & omni generi
udum vtiliſſimus eſt: quod ex eo cito pingueſcit, & lactis
rimũ præbet ouibus: tũ etiã quod octo menſibus viridi eo

pabulo vti, & poſtea arido poſſis. preterea in quolibet agro, quãuis macerrimo, celeriter cõprehendit: omnem iniuriã ſine noxa patitur. mulieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cytiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico vino, atque ita potandum dari: ſic & ipſæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytiſi vel autumno circa Idus Octobris, vel vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibique velut ocimi ſemen cytiſi autumno ſerito. Plantas deinde vere diſponito: ita vt inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cytiſorum vere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus: ſimulatque nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. equo abunde eſt viridis pondo xv, bubus pondo vicena, cæterisque pecoribus pro portione virium. Poteſt etiam ante Septembrem ſatis commode ramis cytiſus ſeri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam vires maiores habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cytiſum cum aridum facere voles, circa menſem Septembrem, vbi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, paucisque horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in vmbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, reddituro pecoris curam & remedia ſequenti volumine.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

Scio quoſdam, Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris gregariorumque paſtorum abnuiſſe curam, & eam velut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinam conſtantiſſime repudiaſſe. neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum: cum ille quam maxime ſubacto & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoq;

lle fructum e terra ſperet, hic e pecore. Ita fit, vt quod arator
abominatur, contra paſtor optet herbarum prouẹtum. Sed
n his tam diſcordantibus votis eſt tamen quædam ſocietas,
tque coniunctio: quoniam & pabulum e fundo plerunque
lomeſticis pecudibus magis, quam alienis depaſcere ex vſu ſit,
k copioſa ſtercoratione, quæ contingit e gregibus, terreſtres
ructus exuberare. Nec tamen vlla regio eſt, in qua modo fru-
nenta gignantur, quæ non, vt hominum, ita armentorum
diumento iuuetur. vnde etiam iumenta nomen a re traxere,
uod noſtrum laborem, vel onera ſubuectando, vel arādo iu-
arent. Itaque ſicut veteres Romani præceperunt, ipſe quoque
enſeo tam pecorum quam agrorum cultum pernoſcere. Nā
n ruſticatione vel antiquiſſima eſt ratio paſcendi, eademque
uæſtuoſiſſima. propter quod nomina quoque & pecuniæ &
eculii tracta videntur a pecore: quoniam id ſolum veteres
oſſederunt, & adhuc apud quaſdam gentes vnum hoc vſur-
atur diuitiarum genus: & nunc apud noſtros quidem colo-
os alia res vberior nulla eſt, vt etiam M. Cato credidit, qui
onſulenti quam partem rei ruſticæ exercendo celeriter locu-
letari poſſet, reſpondit, ſi bene paſceret: rurſusque interro-
anti quiddeinde faciendo ſatis vberes fructus percepturus eſ-
et, affirmauit, ſi mediocriter paſceret. Cæterum de tam ſapi-
nte viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorāt,
uidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæſtu-
ſum eſſet, aſſeueraſſe, ſiquis vel male paſceret: cum præſertim
naius diſpendiū ſequatur inertem & inſcium paſtorem, quā
rudentem diligentemque compendium. De ſecundo tamē
eſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiā do-
nini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem nos quoque hāc
artem rei ruſticæ Siluine, quanta valuimus induſtria, maio-
um ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cū ſint
uo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in con-
ortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum: al-
erum voluptatis, ac reditus & cuſtodiæ cauſa, vt ouem, ca-
ellam, ſuem, canem: de eo genere primum dicemus, cuius
ſus noſtri laboris eſt particeps. nec dubium, quin (vt ait
arro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim
utem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur,
uod olim Græci tauros ἰταλὺς vocarent: & in ea vrbe, cuius in
œnibus condendis mas & fœmina aratro terminū ſignaue-
unt, velut pecus: quod item Athenis Cereris & Triptolemi

V

fertur miniſter: quod inter fulgentiſſima ſidera particeps cæli: quod deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos veneratio, vt tam capitale eſſet bouem necaſſe, quam ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

De bubus parandis atq; emendis, eorumq; forma. *Cap. 1.*

QVAE in emendis bubus ſequenda, quæque vitanda ſint, non ex facili dixerim: cum pecudes pro regionis cælique ſtatu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ ſunt Aſiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoq; Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrii ſoli non inhabiles. Vmbria vaſtos, & albos; eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quam corporibus. Hetruria & Latium cõpactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſſimos omnemque difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu decoros. quę cum tam varia & diuerſa ſint, tamen quædam quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet, eaque Mago Carthaginienſis ita prodidit, vt nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribus reſimis patulisque, ceruice longa & toroſa, palearibus amplis, & pene ad genua promiſſis, pectore magno, armis vaſtis, capaci & tanquam implente vtero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoque, vel etiam ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, ſed breuioribus potius quam longis, nec genibus improbis, vngulis magnis, caudis longiſſimis, & ſetoſis piloſisque, corpore denſo breuique, colore rubeo vel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

De bubus domandis. *2.*

TALIS notę vitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, vt exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: verum neque ante tertium, neque poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur, vbi domitor facile verſari, & vnde digredi ſine periculo poſſit. Ante

e ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut via late patens. vt cum producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamque capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraque trāſuerſi aſſeres in modum iugorum a terra ſeptem pedibus elati configantur, ad quos religari poſſint iuuenci: diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum a tempeſtatibus & a religionibus matutinum eligito: canabinisque funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur; cum deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, vt exiguum laxamentī habeant, diſtentque inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere vnum diem noctemque deſæuiant: ſimulatque iras cōtuderint, manu producantur, ita vt & aliquis ante, & a tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & vnus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coerceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, vel eodem die, quo alligaueris, ante veſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſite ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arcte ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint: tum demum ad alligatos boues, neque a poſteriore parte, neque a latere, ſed aduerſus, placide & cum quadam vocis adulatione venito, vt accedentem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, vt hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: ventri quoque, & ſub femina manum ſubiicere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & vt ricini, qui plerunque feminibus inhærent, eximantur. itaque cum fit, a latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt hæc diductis malis educito linguam, totumque eorum palatum ſale defricato, libralesque offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac vini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimenta triduo fere manſueſcunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis vice trahitur: interdum & pondus aliquod iniungitur, vt maiore niſu laboris exploretur patientia. poſt eiuſmodi experimēta vacuo ploſtro ſubiūgendi, & paulatim lōgius cū oneribus producendi ſunt.

Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto agro, ne ſtatim difficultatem operis reformident, neue adhuc tenera colla, dura proſciſſione terrę contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi volumine: curandum ne in domitura bos calce aut cornu quenquam contingat. nam niſi hæc caueantur, nunquam eiuſmodi vitia, quanuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi veteranum pecus non aderit. nam ſi aderit, expeditior tutiorque ratio domandi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur. nam vbi ploſtro, aut aratro iuuencam conſueſcimus, ex domitis bubus, valentiſſimum, eumdemque placidiſſimum cum indomito iungimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat. ſi vero non pigeat iugum fabricare quo tres iungantur, hac machinatione conſequemur, vt etiam contumaces boues grauiſſima opera non recuſent. nam vbi piger iuuencus medius inter duos veteranos iungitur, aratroque iniuncto terram moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas: ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, a valentioribus ſubleuatus trahitur: propter quę vndique neceſſitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſimis verberibus perducitur. Eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco: eum non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandum. nam qui ſtimulis, aut ignibus, aliiſque tormentis id vitium eximi melius iudicant, veræ rationis ignari ſunt: quoniam peruicax contumacia plerunq; ſæuientem fatigat. Propter quod vtilius eſt citra corporis vexationem fame potius & ſiti cubitorem bouem emendare. nam eum vehementius afficiunt naturalia deſideria, quam plagæ. Itaque ſi bos decubuit, vtiliſſimum eſt ſic pedes eius vinculis obligari, ne aut inſiſtere, aut progredi, aut paſci poſſit: quo facto inedia & ſiti compulſus deponit ignauiam; quæ tamen rariſſima eſt in pecore vernaculo: longeque omnis bos indigena melior eſt quam peregrinus. nam neque aquæ, nec pabuli, nec cæli mutatione tentatur, neque infeſtatur conditione regionis, ſicut ille qui ex planis & campeſtribus locis, in montana & aſpera perductus eſt, vel ex montanis in campeſtria. itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, vt ex ſimilibus patriis locis traducātur: item cuſtodiendū eſt, ne incorporatione, vel ſtatura, vel viribus

ribus

ibus impar cum valentiore iungatur. nam vtraque res infe-
iori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles
abentur, qui ſunt propiores placidis, quam concitati: ſed nō
nertes, qui ſunt verentes plagarum, & acclamationum, ſed fi-
ūcia virium, nec auditu, nec viſu pauidi, nec ad ingredienda
umina aut pontes formidoloſi: multi cibi edaces, verum in
o conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt. ideoque ro-
ora corporum citra maciem conſeruant, qui ex commodo,
uam qui feſtinanter mandunt. Sed tam vitium eſt bubulci
inguem quam exilem bouem reddere: humilis enim & mo-
ica corporatura pecoris operarii debet eſſe, neruisq; & mu-
ulis robuſta: non adipibus obeſa, vt nec ſui tergoris mole,
ec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſequenda
int in emendis domandisque bubus tradidimus, tutelam e-
rum præcipiamus.

De boum cura & cibariis. 3.

Boves calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere
portet: itaque hibernæ ſtabulationi eorum præparanda ſunt
ramenta, quæ menſe Auguſto intra dies triginta ſublatæ
neſſis præciſa, in aceruum extrui debent: horum defectio cū
ecori, tum agro eſt vtilis: liberantur arua ſentibus, quæ æſti
o tempore per Caniculæ ortum reciſi, plerunque radicitus
tereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris
ficiunt. hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pa-
ıli præparabimus, dabimusque operam, ne penuria cibi ma-
eſcat pecus. Boues autem recte paſcendi non vna ratio eſt.
am ſi vbertas regionis viride pabulum ſubminiſtrat, nemo
ıbitat quin id genus cibi cæteris præponendum ſit: quod
men niſi riguis, aut roſcidis locis non contingit: itaque in
s ipſis vel maximum commodum eſt, quod ſufficit vna ope-
duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum vice vel a-
nt, vel paſcuntur ſiccioribus agris. Ad præſepia boues alen-
ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: e-
que nemo dubitat, quin optimi ſint vicia in faſcem ligata,
cicercula, itemque pratenſe fœnum. minus commode tu-
nur armentum paleis, quę vbique & quibusdam regionibus
læ præſidio ſunt: eæ probantur maxime ex milio, tum ex
deo, mox etiam ex tritico: ſed iumentis iuſtam operam
ldentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro
nporibus anni pabula diſpenſantur. Ianuario menſe ſin-
lis freſi & aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos

paleís dare conuenit, vel lupini macerati modios, vel cicercu-
læ maceratæ ſemodios, & ſuper hæc affatim paleas. licet etiã,
ſi ſit leguminum inopia, & eluta & ſiccata vinacia, quæ de
lora eximuntur, cum paleis miſcere. Nec dubium eſt, quin ea
longe melius cum ſuis folliculis, ante quam eluantur, præberi
poſſint. nam & cibi, & vini vires habent, nitidumque, & hi-
lare, & corpulentum pecus faciunt: ſi grano abſtinemus, fron-
dis aridæ corbis pabulatoria modiorum viginti ſufficit, vel
fœni pondo triginta, vel ſi non, modius viridis laureæ & ili-
gneæ frondis: ſed his, ſi regionis copia permittat, glans adiici-
tur: quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit: poteſt etiam
ſi prouentus vilitatem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi.
Menſe Februario plerunque eadem cibaria ſufficiunt. Martio
& Aprili debet ad fœni pondus adiici, quia terra proſcinditur:
ſat autem erit pondo quadragena ſingulis dari: ab Idibus tamẽ
menſis Aprilis vſque in Idus Iunias viride pabulum recte ſe-
catur: poteſt etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem
præſtari: a quo tempore in Calend. Nouemb. tota æſtate, &
deinde autumno ſatientur fronde; quæ tamen non ante eſt v-
tilis, quam cum maturuerit vel imbribus, vel aſſiduis roribus:
probaturque maxime vlmea, poſt fraxinea, & ab hac popul-
nea: vltimæ ſunt ilignea, & quernea, & laurea: ſed poſt æſta-
tem neceſſariæ deficientibus cæteris: poſſunt etiam & folia fi-
culnea probe dari, ſi ſit eorum copia, aut ſtringere arbores ex-
pediat: ilignea tamen vel melior eſt quernea, ſed eius generis,
quod ſpinas non habet. nam id quoque, vti iuniperus, reſpui-
tur a pecore propter aculeos. Nouembri menſe, ac Decembri,
per ſementem quantum appetit bos, tantum prębendum eſt:
plerunque tamen ſufficiunt ſingulis modii glandis & paleæ
ad ſatietatem datæ, vel lupini macerati modii, vel erui aqua
conſperſi, ſextarii VII permiſti paleis, vel cicerculę ſimiliter cõ-
ſperſæ ſextarii XII miſti paleis, vel ſinguli modii vinaceorum,
ſi iis, vt ſupra dixi, large paleæ adiiciantur, vel ſi nihil horum
eſt, per ſe fœni pondo quadraginta.

De vitiis boum, & medicinis. 4.

SED non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuen-
tur diligentia, vt ſalubri ſint corpore, viresque conſeruent: quę
vtraque cuſtodiuntur large dato per triduum medicamento,
quod componitur pari pondere triti lupini, cupreſſique, &
cum aqua, nocte vna ſub diuo habito; idq; quater anno fieri
debet

lebet vltimis tēporib. veris,æſtatis, autumni, hiemis.ſæpe etiam languor & nauſea diſcutitur, ſi integrū gallinaceū crudū ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas vlpici,vel llii cum vino conteras, & in naribus infundas: neque hæc antum remedia ſalubritatem faciunt. Multi & largo ſale miſcent pabula;quidam marrubium dederunt cum oleo & vino, quidam porri fibras, alii grana thuris, alii ſabinam herbam utamque cum mero diluunt. Eaque medicamenta potanda ræbent. Multi caulibus vitis albæ, & valuulis erui bubus medentur:nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum vino miſcēt. Eſt etiam remedio,cum dulcivino tritum ſerpyllum,& cōciſa in aqua macerata ſcilla. Quæ omnes prędictæ potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datæ, aluū purgant,depulſiſq; vitiis,recreant vires. maxime tamen habetur ſalutaris amurca,ſi tantundem aquæ miſceas,& ea pecus inſuſcas;quæ protinus dari non poteſt,ſed primo cibi aſpergūtur; de exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint quibus peſtilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. 5

NVLLO autem tempore, & minimè æſtate vtile eſt boues n curſum concitari: nam ea res aut cit aluum,aut mouet febrem. Cauendum quoque eſt ne ad præſepia ſus aut gallina errepat. Nam hoc quod decidit, immiſtum pabulo, bubus ffert necem: & id præcipue, quod egerit ſus ægra, peſtilentiam facere valet: quæ cum in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cæli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore lōinquæ regiones petendæ ſunt, atque ita ſegregandi a ſanis morbidi, ne quis interueniat, qui contagione cæteros labefaiat. Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, uibus nullum impaſcitur pecus,ne aduentu ſuo etiam illis ibem afferant.Euincendi ſunt autem quanuis peſtiferi mori,& exquiſitis remediis propulſandi.Tunc panacis & eryngiī adices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cum defruti ac moti tritici farina,candentique aqua conſpergendæ, eoque meicamine ſaliuandum ægrotum pecus. Tunc paribus caſiæ nyrrhæque & thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis arinæ teſtudinis miſcetur potio cū vini veteris ſextariis triis,&ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamentū ponderis ſex vnciæ diuiſum,portione æqua per triduum cū vino edifſe ſat erit.Præſens etiam remediū cognouimus radiculæ

quam paſtores conſiliginem vocant. Ea in Marſis montibus plurima naſcitur, omnique pecori maxime eſt ſalutaris. Læua manu effoditur ante ſolis ortum. ſic enim lecta maiorem vim creditur habere. Vſus eius traditur talis: ænea ſubula pars auriculæ latiſſima circumſcribitur, ita vt manante ſanguine tanquam O literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſuperiore parte auriculæ cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula tranſuitur, & facto foramini prædicta radicula inſeritur; quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, vt elabi non poſſit: in eam deinde auriculam omnis vis morbi, peſtilensque virus elicitur, donec pars, quæ ſubula circunſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam viſci folia cum vino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, ſi gregatim pecora laborant: illa deinceps, ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. 6.

Crvditatis ſigna ſunt crebri ructus, ac ventris ſonitus, faſtidia cibi, neruorũ intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua ſe deterget. Remedio erũt aquæ calidæ duo congii, & mox triginta braſſicæ caules modice cocti, & ex aceto dati. Sed vno die abſtinẽdum eſt alio cibo. Quidam clauſum intra tecta continent, ne paſci poſſit. Tum lentiſci oleaſtrique cacuminum pondo IIII, & libra mellis vna trita permiſcent aquæ congio, quam nocte vna ſub dio habẽt. atque ita faucibus infundunt. Deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obiiciunt, aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorũ maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus partem caudę vinculo vehemẽter obſtringere, vinique ſextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, vngulas circunſecare, & vncta manu per anum inſerta fimum extrahere, rurſusque agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti ſylueſtris foliorum duæ libræ deligantur, totidemq; ſextarii calidæ aquę miſti per vas ligneũ faucibus infundũtur.

Atque

tqueita ſub cauda ſanguis emittitur: qui cum ſatis proflu-
t, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus
ouſque, dum anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis
a remedia; Tribus heminis vini tres vnciæ pinſiti allii per-
iiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſex-
ns cum cepis decem cõteritur, & admiſto melle decocto col-
ria immittuntur aluo, atque ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor ventris & inteſtinorum pecoris. 7.

VENTRIS quoque & inteſtinorum dolor ſedatur viſu
intium, & maxime anatis. quam ſi conſpexerit, cui inteſti
im dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore
ofectu mulos & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed
terdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum vi-
im, quorum ſignum eſt cruēta & mucoſa ventris proluuies.
emedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidemque gallæ,
vtrorumque ponderum vetuſtiſſimus caſeus. quibus in v-
im tunſis admiſcentur auſteri vini quatuor ſextarii, qui pa-
menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint len-
ci, myrtique, & oleaſtri cacumina viridis. Aluus, corpus ac
res carpit, operique inutilem reddit: quę cum accident, pro-
bendus erit bos potione per triduum, primoque die cibo
ſtinendus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arundinis, item
ccæ lentiſci & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quam-
rciſſime faciēda eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram,
m abrotoni macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ
iobus ſextariis, atque ita faucibus infundant, eademque pa-
ıla, vt ſupra diximus, obiiciant. Quidam vinaceorum duas
ras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem ſextariis
ni auſteri, potandum medicamentum præbent, omnique
o humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum
borum obiiciunt. Quod ſi neq; ventris reſtiterit citata pro-
uies, neque inteſtinorum ac ventris dolor, ciboſque reſpuet,
prægrauato capite, ſi ſæpius, quam conſueuit, lacrymæ ab
ulis, & pituita a naribus profluent: vſque ad oſſa frons me-
a vratur, aureſque ferro ſcindantur. Sed vulnera facta igne,
im ſaneſcunt, defricare bubula vrina conuenit. At ferro re-
ſſa melius pice & oleo curantur.

De vitioſis incrementis linguæ. 8.

SOLENT etiam faſtidia cibo afferre vitioſa incrementa
guæ, quas ranas veterinarii vocant. Hæc ferro reciduntur,

& ſale cum allio pariter trito vulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum vino perluitur os, & interpoſito vnius horæ ſpatio virides herbæ, vel frondes dantur, dum facta vlcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, vel ſale, vel cunela defricare fauces, vel eãdem partem allio tunſo, & hallecula linire. Sed hæc his ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. 9.

FEBRICITANTI boui conuenit abſtineri cibo vno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atque interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo & garo ſaliuati more demitti, eamq; eſcam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis obiici, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidã ter die præberi potandam. Quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitãtis, manantes lacrimæ, grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum ſaliuis os, longior & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſſi boum. 10.

RECENS tuſſis optime ſaliuato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque valuulis exemptæ, & minute molitæ, miſcentur aquæ calidæ ſextarii duo, factaque ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextariis aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, vt dixi, molitæ ſextariis quatuor more ſaliuati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccus oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinſitæ, ieiunoque datæ, vetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura eruum ſine valuulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſaliuati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. 11.

SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, quam medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eã continebat, calida bubula vrina eluitur, atq; linamentis pice liquida & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars nõ poteſt, lamina cãdenti

ſeuum

ıum caprinum aut bubulum inſtillatur. Quidam, cum vi-
ɔſam partem inuſſerunt, vrina vetere eluũt, atque ita æquis
nderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. 12.

Sangvis dimiſſus in pedes claudicationem affert. quod
m accidit, ſtatim vngula inſpicitur. tactus autem feruorem
monſtrat: nec bos vitiatam partem vehementius premi pa-
ur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra vngulas in cruribus eſt, fri-
ione aſſidua diſcutitur: vel cum ea nihil profuit, ſcarifica-
ne demitur. At ſi iam in vngulis eſt, inter duos vngues
tello leuiter aperies. Poſtea linamenta ſale atque aceto
buta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeque
ur opera, ne in aquam pedem mittat, & vt ſicce ſtabuletur.
: idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit: qui ſi
purauerit, tarde percurabitur: ac primo ferro circunciſus
xpurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madenti-
s inculcatis, mox axungia vetere, & ſeuo hircino pari pon-
e decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferio-
parte vngulæ eſt, extrema pars ipſius vnguis ad viuum re-
tur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea
nitur. Mediam vngulam ab inferiore parte non expedit
rire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruo-
ı claudicat, oleo & ſale genua, poplitesque, & crura con-
anda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido a-
ɔ fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritum, con-
ſumque aqua mulſa imponendum: ſpongiæ quoque fer-
ti aqua imbutæ, & expreſſe, atque melle litæ, recte genibus
licantur, ac faſceis circundantur. Quod ſi tumori ſubeſt a-
is humor, fermentum, vel farina ordeacea ex paſſo aut
a mulſa decocta imponitur: & cum maturuerit ſuppura-
reſcinditur ferro, eaque emiſſa, vt ſupra docuimus, lina-
ntis curatur. Poſſunt etiam (vt Cornelius Celſus præcipit)
radix, aut ſcylla cum ſale, vel ſanguinalis herba, quam πο-
γον Græci appellant, vel marrubium ferro recluſa ſanare.
: autem omnis dolor corporis, ſi ſine vulnere eſt, recens
ius fomentis diſcutitur: vetus vritur, & ſupra vſtum bu-
m, vel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, vel lupi, necnon & ad coriaginem. 13.

cabies extenuatur trito allio defricto: eodẽq; remedio
tur rabioſæ canis vel lupi morſus, qui tamen & ipſe im-

poſito vulneri vetere ſalſamento, æque bene ſanatur. Et ad ſcabiē præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, & ſulphur conteruntur, admiſtaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt. Nec minus ſuccus marrubii cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, vt apprehenſa manibus deduci a coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quam ſi bos aut ex languore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt. Quæ quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, vt cum ab opere boues redierint, adhuc æſtuantes anhelanteſque vino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur. Quod ſi prædictum vitium inhæſerit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoque oleo & vino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere & attrahere pellem. Idque optime fit ſub dio, ſole feruente. Quidam fraces vino & adipe commiſcent, eoque medicamento poſt fomenta prædicta vtuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati atque ceruicis tumorem. 14.

Eſt etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur: inde tuſſis & macies, & ad vltimū phthiſis inuadit. Quæ ne mortē afferant, radix coryli inuſta ita, vt ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum vini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumque ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, vt bos in latus pendere videatur: ferro palatum opus eſt ſauciare, vt ſanguis profluat, & exemptum valuulis eruum maceratū, viridemque frondem, vel aliud molle pabulum, dum ſanetur præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſſimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum non erit, herba, quæ vocatur auia, cum ſale trita & impoſita. Si ceruix mota & deiecta eſt, conſiderabimus quam in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porro vena, quæ in aure videtur eſſe ampliſſima, ſarmento prius verberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur; & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur

gitur

ur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quod ſi ceruix in utram partem deiecta eſt, mediaque intumuit, ex vtraque ricula ſanguis emittitur, qui cum intra biduū, cum bos vim cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruique tēntur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali vitio mperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & ɔula medulla, & hircino ſeuo, & vetere oleo æquis ponderus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic vdum eſt: cum diſiungitur ab opere, in ea piſcina ex qua bi-, tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoque dicamēto defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis norē iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda Tum ceruix aqua frigida defricāda, & ſpuma argēti illinēſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quæ vocatur ia, vt ſupra dixi, contundi & imponi iubet. Clauorum, qui ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facile operācerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt cuſtodiendi, ne cantur, neue colla calueſcant, quę non aliter glabra fiunt, cum ſudore aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt. itacum id accidit, veteri lateri later conteritur, eoq; intrito ıs, quam diſiungantur, collā conſpergi oportet: deinde cū ccum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talum, ſeu vngulam læſam remedia. 15.

ı talum aut vngulam vomer læſerit, picem duram & ıgiam cum ſulfure & lana ſuccida inuolutam candente ɔ ſupra vulnus inurito. Quod idem remedium optime exempta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcauerit, aut acuta te- vel lapide vngulam pertuderit, quæ tamen ſi altius vulta eſt, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, vt ſupra epi: deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto tur. Item ſi vomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam ci πιθύμαλλον vocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti peluuntur calefacta bubula vrina: deinde faſce ſarmentorū ıſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineriogitur inſiſtere, ac pice liquida cū oleo vel axungia corειus linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi odiſiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde ſuffra-s, coronæ, ac diſcrimē ipſum, quo diuiſa eſt bouis vngula, e axungia defricetur.

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. 16.

ᴀᴇᴘᴇ etiam vel grauitate longioris, vel cum in proſcin-

dendo,aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus conuellis armos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt:ſi dextrum armum læſit,in ſiniſtro: ſi læuũ,in dextro: ſi vehementius vtrunque vitiauit, item in poſterioribus cruribus venę ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale atq; aceto & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida,& cortice pineo, leuigatoque imponitur. Et ad vltimum cum iam cicatricem ducunt,fuligo infricatur. Solent etiam neglecta vlcera ſcatere vermibus: qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: vel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium aut porrum conteritur, & admiſto ſale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis vlceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta cum pice & oleo, vetereq; axungia, & extra vulnera eodem medicamẽto circunliniẽda, ne infeſtentur a muſcis, quę vbi vlceribus inſederunt, vermes creant.

Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. 17.

Est etiam mortifer iis ſerpentis ictus,eſt & magnorũ animalium noxium virus. nam & vipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Musque araneus, quem Græci μυγαλῆν appellant, quamuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Venena viperę depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba quam vocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt: vel ſimonianum trifolium: quod inuenitur confragoſis locis,efficaciſſimum traditur, odoris grauis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram vocant acutum trifolium: nam longis & hirſutis foliis viret, caulemque robuſtiorem facit, quam pratenſe. Huius herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folia, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cum vino dantur potanda,radiceſque cum ſuo caule tritæ, & farina & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remedium, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinque librarum cum totidem vini & duobus ſextariis olei,expreſſumque ſuccũ faucibus infundas. Itemque cacumina eiuſdem arboris cũ ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem,ſuppurationemque

mque molitur. Idem facit etiam muris aranei. ſed illius ıatur noxa ſubula ænea, ſi locum lęſum compungas, creta-e cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo rpore luit: nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum putruit, conteritur, eoque medicamine morſus muris ara-i linitur. Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit iniuriam ntium, cuminum conteritur, eique adiicitur exiguum pi- liquidę & axungiæ, vt lentorem malagmatis habeat. Id poſitum perniciem commouet. Vel ſi antequam tumor cutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimũ eſt ignea nina conuerſionem reſecare, & quicquid vitioſi eſt, inure-atque ita liquida pice cum oleo linire. ſolet etiam ipſum a-nal viuum creta figulari circundari; quæ cum ſiccata eſt, lo boum ſuſpenditur: ea res innoxium pecus a morſu mu-aranei prębet. Oculorum vitia plerunque melle ſanantur: m ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergi-, & imponitur: ſiue albũ in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpa-s, vel Ammoniacus, vel etiam Cappadocus minute tritus mmiſtus melli, vitium extenuat: facit idem trita ſepiæ te-, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata: facit & radix quam eci σίλφιον vocant, vulgus autem noſtra conſuetudine la-ɔitium appellant. huius quantocunque põderi decem par-ſalis ammoniaci adiiciuntur, eaque pariter trita oculo ſi-liter infunduntur, vel eadem radix contuſa, & cũ oleo len-i inuncta vitium expurgat: epiphoram ſupprimit polenta ıſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia genaſque impoſita, pa-acæque agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle linita oculorum ſedant dolorem: ſed quotieſcunque mel, ıſue ſuccus remediis adhibetur, circunliniendus erit ocu- pice liquida cum oleo, ne a muſcis infeſtetur. nã & ad dul-inem mellis, aliorumque medicamentorum non hæ ſolę, & apes aduolant.

Remedia ad hauſtam hirudinem. 18.

MAGNAM etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cũ ıa: ea adhęrens faucibus ſanguinem ducit, & incremento tranſitum cibis præcludit. ſi tam difficili loco eſt, vt ma- detrahi non poſſit, fiſtulam, vel arundinem inſerito, & calidum oleum infundito: nam eo contactu animal con-im decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor nitti: qui vbi ſuperponitur igni, fumũ emittit, & cõceptũ orem fiſtula vſque ad hirudinẽ perfert; iſque nidor depellit

hærentem: ſi tamen vel ſtomachum, vel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur: has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa iumenta curentur. 19.

SED & machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta boueſque curentur, vt & propior acceſſus ad pecudẽ medẽtibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma: Roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab vtroque latere quaterni applicantur: ii autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omneſque tranſuerſis ſex temonibus quaſi vacerræ inter ſe ligantur, ita vt a poſteriore parte, quæ latior eſt, velut in caueã quadrupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis: primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumẽta capiſtrantur, vel boum cornua religãtur. vbi poſſunt etiam numelli fabricari, vt inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum & diſtentum temonibus obligatur, ſicque immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitum. hæc ipſa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma. 20.

QVONIAM de bubus ſatis præcepimus, opportune de tauris vacciſque dicemus. Tauros maxime membris ampliſſimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo: cætera fere eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio diſtat bonus taurus a caſtrato, niſi quod huic torua facies eſt, vegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita vaſta, vt ſit maxima portio corporis, ventre paulo ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma vaccæ. 21.

VACCAE quoque probantur altiſſimæ formæ, longæque, maximis vteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus venuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus & caudis ampliſſimis, vngulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque fere eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipue vt

ſint

ſint nouellę: quoniam, cum exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, vbera exprimi, poſtea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. 22.

SED, & curandum eſt omnibus annis in hoc æque, atque in reliquis gregibus pecoris, vt delectus habeatur: nam & enixæ, & vetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & vtique tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, vel aratro domandæ, quoniam laboris & operis non minus quàm iuuenci, propter vteri ſterilitatem, patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſiderat: æſtate, opaciſſima nemorum, ac montium alta magis, quam plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quam lapidoſis locis durantur vngulæ: nec tam fluuios riuoſque deſiderant, quam lacus manu factos; quoniam fluuialis aqua, quæ fere frigidior eſt, partum abigit, & cæleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento vacca eſt, ideoque facile ſub dio hybernat.

De conſeptis & ſtabulis faciendis. 23.

SED laxo ſpatio cōſepta facienda ſunt, ne in anguſtiis conceptum altera alterius elidat, & vt inualida fortioris ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa. illa, quod imbres reſpuant: hæc, quod celeriter ſorbeant, tranſmittantque: ſed vtraque deuexa ſint, vt humorem effundant, ſpectentque ad meridiem, vt facile ſiccentur, & frigidis ventis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt: nam vt lætior herba conſurgat, fere vltimo tempore æſtatis inceditur: ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus vſtis fruticem ſurrecturum in altitudinem compeſcit: ipſis vero corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ paſtulo libenter recurrunt, cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur. nam id quoque ſemper crepuſculo fieri debet, vt ad ſonum buccinæ pecus, ſi quod in ſiluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat. ſic enim recognoſci grex poterit, numeruſque referri, ſi veluti ex militari diſciplina intra ſtabularii caſtra mānerint: ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti viribus per nemora vagantur, liberoſque egreſſus redituſque habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum,

Quæ ætas idonea ad admiſſuram. 24.

Ex his qui quadrimis minores ſunt, maioresq; quam duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi, quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habētur idonei: hi, quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunque permittendæ, vt eo tempore conceptos proximo vere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus ventrem perferunt, neque ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem patiuntur. Atq; in id fere quod dixi tempus, naturalia congruũt deſideria, quoniam nimietate verni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiũt: quod ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus, eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus, elicitur cupiditas odore genitaliũ admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas; & tauris adiicitur, quo fortius ineant. vnumque marem quindecim vaccis ſufficere abunde eſt: qui vbi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehēdere licet, quem ſexum generauerit; quoniam ſi parte dextra deſiluit, marem ſeminaſſe manifeſtum eſt: ſi læua, fœminam. id tamen verum eſſe non aliter apparet, quam vbi poſt vnum coitum forda non admittit taurum: quod & ipſum raro accidit. Nam quanuis plena fœtu non expletur libidine. adeo vltra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ voluptatis illecebræ. Sed non dubium eſt, vbi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari: at vbi penuria eſt, alternis ſubmitti: quod maxime in operariis fieri placet, vt & vituli annui temporis ſpatio lacte ſatiētur, nec forda ſimul operis & vteri grauetur onere. quæ cum partum edidit, niſi cibis fulta eſt, quanuis bona nutrix, labore fatigata nato ſubtrahit alimentum. Itaque & fœtæ cytiſus viridis & torrefactum ordeum, maceratumque eruũ præbetur, vel tenero olere commiſto, torrido, molitoque milio, & per vnam noctem lacte macerato ſaliuatur: melius etiam in hos vſus altinæ vaccæ probantur, quas eius regionis incolæ Ceuas appellant: eæ ſunt humilis ſtaturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur vberibus: vel ſi hoc præſidium non adeſt, faba freſa, & vinum recte tolerat, idque præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos vitulorum. 25.

Solent autem vitulis nocere lumbrici: qui fere naſcũtur crudi-

cruditatibus. Itaque moderandum eſt, vt bene concoquant: aut ſi iã tali vitio laborãt, lupini ſemicrudi cõteruntur, & offæ ſaliuati more faucibus ingeruntur: poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaliuatum demitti: facit idem axungiæ pars vna tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubii quoque ſuccus & porri valet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis vitulis. 26.

CASTRARE vitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neq; id ferto facere, ſed fiſſa ferula cõprimere teſticulos, & paulatim confringere. Idque optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine vulnere. Nam vbi iam induruit, melius bimus, quam anniculus caſtratur. Idque facere vel autumno luna decreſcente præcipit, vitulumque ad machinã deligare: deinde prius quam ferrũ admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (veluti forcipibus) apprehẽdere teſtiũ neruos, quos Græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent. quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, vt extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni virilitate, formaque ſeruata maris, generandi vim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit. Nam ſi patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat: verum vulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linenda ſunt, abstinendusque eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo velut æger cacuminibus arborum, & deſecto viridi pabulo oblectandus prohibendusque multa potione. Placet etiam pice liquida & cinere, cum exiguo oleo vlcera ipſa poſt triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec a muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus dixiſſe abunde eſt.

De equis. 27.

QVIBVS cordi eſt educatio generis equini, maxime conuenit prouidere auctorem induſtriũ, & pabuli copiam: quæ vtraque vel mediocria poſſunt aliis pecoribus adhiberi. ſummã edulitatem, & largam ſatietatem deſiderat equinum pecus. Quod ipſum tripartito diuiditur. Eſt enim generoſa materies, quæ circo, ſacriſq; certaminibus equos præbet. eſt mularis, quę

pretio fœtus ſui comparatur generoſo. eſt & vulgaris, quæ mediocres fœminas mareſque progenerat: vt quæque eſt præſtantior, ita vbere campo paſcitur. Gregibus autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec vnquam ſiccanea, vacuaue magis quam ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius quam proceris herbis abundãtia. Vulgaribus equis paſſim maribus ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur. Generoſis circa vernũ æquinoctium mares ingerũtur, vt eodem tempore, quo conceperint, iam lætis & herbidis campis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo partum edunt. Maxime itaque curandum eſt prædicto tempore anni, vt tam fœminis quam admiſſariis deſiderantibus coeundi fiat poteſtas, quoniam id præcipue armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furiis, vnde etiam veneno inditum eſt nomen ἱππομανές, quod equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendat. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, vt etiam ſi marem non habeant, aſſidua & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ venerem (cohortalium more auium) vento concipiant. Quæ enim poeta licentius dicit:

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque ſonantem
Aſcanium, ſuperant montes & flumina tranant,
Continuoque auidis vbi ſubdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit oſſibus: illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantque leueis auras, & ſæpe ſine vllis
Coniugiis vento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos neque ſolis ad ortus
In Boream, Caurumque, aut vnde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluuio contriſtat frigore cælum.

cum ſit notiſſimum etiam in ſacio monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas ſine coitu ventrem pertuliſſe, fœtumque educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quod triennio prius quam adoleſcat, morte abſumitur. Quare, vt dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctiũ vernum equę deſideriis naturalibus angantur. Equos autem pretioſos

ioſosreliquo tempore anni remouere oportet a fœminis, ne ut cũ volent, ineant, aut ſi id facere prohibeatur, cupidine ſo- citati noxam contrahant. itaque vel in lõginqua paſcúa ma- em placet ablegari, vel ad prę ſepia contineri: eoq; tẽpore, quo ocatur a fœminis, roborandus eſt largo cibo, & appropinquã- e vere ordeo eruoque ſaginandus, vt veneri ſuperſit, quanto- que fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futurę ſtirpi. Qui- lam etiam præcipiunt eodem ritu, quo mulos, admiſſarium aginare, vt hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. ve- umtamen nec minus quam quindecim, nec rurſus plures quam viginti, vnus debet implerę, isque admiſſuræ oteſt trimus adhiberi, & vſque ad annos viginti plerun- que idoneus eſſe. Quod ſi admiſſarius iners in venerem eſt, dore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & ad- nota naribus equi. Rurſus ſi equa marem non patitur, de- ita ſcilla naturalia eius linuntur, quę res accendit libidi- em. nonnunquam ignobilis quoque vulgaris elicit cupi- inem coeundi. Nam vbi admotus fere tentauit obſequium, œmina abducitur, & iam patientiori generoſior equus im- onitur. inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt, largo- ue paſcuo firmãdæ. Quod ſi frigore hiemis herbæ defecerint, ecto contineantur, ac neque opere, neque curſu exerceantur, eque frigori committantur, nec in anguſto, clauſoue, ne a- æ aliarum conceptus elidant: nam hæc omnia incommoda etum abigunt. Quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa la- orauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, ataque per cornu. Sin autem proſpere ceſſit, minime manu ontingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuiſſimo con- actu. tantum cura adhibebitur, vt & amplo & calido loco cũ atre verſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater anguſtiis eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, rouidendumque ne ſtercore vngulas adurat. Mox cum firmi- r fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, e deſiderio partus ſui laboret equa. Nam id præcipue genus ecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. Vul- ari fœminę ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam cõ- enit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno la- oribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarii, & quis pullus generetur. 28.

MAREM putant minorem trimo non eſſe idoneũ admiſ- ræ, poſſe vero vſque ad vigeſimum annum progenerare; fœ-

minam bimam recte concipere, vt poſt tertium annum eniſa fœtum educet, eamque poſt decimū non eſſe vtilem, quod ex annoſa matre tarda ſit atque iners proles, quæ ſiue vt fœmina, ſiue vt maſculus concipiatur, noſtri arbitrii fore Democritus affirmat, qui præcipit, vt cum progenerari marem velimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarii lineo funiculo, alioue quolibet obligemus: cum fœminam, dextrum: idemque in omnibus pene pecudibus faciendum cenſet.

De indole & forma equi. 29.

CVM vero natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu, nouæq; rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia & alacritate interdum & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione tranſilit, pontem flumenq; tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta. Corporis vero forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis & arrectis, ceruice molli, lataque, nec longa, denſa iuba, & per dextram partem profuſa, lato & muſculorum toris numeroſo pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, ventre ſubſtricto, teſtibus paribus & exiguis, latis lumbis & ſubſidentibus, cauda longa, & ſetoſa criſpaque, æqualibus atque altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoque, neque introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, fœminibus toroſis ac numeroſis, duris vngulis, & altis, & concauis rotundisq;, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitę ſunt: ſic vniuerſum corpus compoſitum, vt ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotūdum. Mores autem laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitiſſimi. Nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientiſſimi. equus bimus ad vſum domeſticū recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen vt poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur. nam dum bimus & ſex menſium eſt, medii dentes ſuperiores & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, iis qui canini appellantur deiectis, alios affert: intra ſextum deinde annū, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere.

nere. Hæc quæ ad animum, & mores, corpuſque & ætatem
pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curã rcɛte, & mi-
nus valentium demonſtrare.

De cura & medicina equorum. 30.

Si ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quam ordeo
reficitur: ſed & vini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſ-
modi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum con-
ſueſcat faba & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pe-
cudum, quam hominũ defricanda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt
preſſa manu ſubegiſſe terga, quam ſi largiſſime cibos præbeas:
multum autem refert robur corporis, ac pedum ſeruare: quod
utrunque cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad
aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæque fuerit
ut ſtabulentur ſicco loco, ne humore madeſcant vngulæ: quod
facile euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut
diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuper-
iectæ. Plerunque iumenta morbos concipiunt laſſitudine, &
æſtu, nonnunquam & frigore; & cum ſuo tempore vrinam
non fecerint; vel ſi ſudant, & a concitatione confeſtim bibe-
rint: vel ſi cum diu ſteterint, ſubito ad curſum extimulata
ſunt. Laſſitudini quies remedio eſt, ita vt in fauces oleum,
vel adeps vino miſta infundatur: frigori fomenta adhibentur,
caputque & ſpina tepenti adipe vel vino liniuntur. Si vri-
nam non facit, eadem fere remedia ſunt. nam oleum immi-
xtum vino ſuper ilia & renes infunditur: & ſi hoc parum pro-
ficit, melle decocto, & ſale, collyrium tenue inditur foramini
quo meat vrina, vel muſca viua, vel thuris mica, vel de bitumi-
ne collyrium inſeritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhi-
bentur, ſi vrina genitalia deuſſerit. Capitis dolorem indicãt la-
crymæ, quæ profluunt, aureſq; flaccidæ, & ceruix cũ capite ag-
grauata, & in terram ſummiſſa. Tũ reſcinditur vena quæ ſub
oculo eſt, & os calda fouetur, ciboque abſtinetur primo die. In
altero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac viride
gramen, tum vetus fœnum, vel molle ſtramentum ſubſterni-
tur, crepuſculoq; aqua iterum datur, paruumque ordei cũ viciæ
paruis II. s. vt perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si
equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia vetere
confricandæ ſunt, eademque medicina tumentibus adhiben-
da eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinem demiſerit, medio fere in
utroque crure venæ ſoluantur, & thuris polline cum eo qui
profluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exi-

naniatur,ſtercus ipſius iumenti fluentibus venis admotũ faſciis obligetur. Poſtero quoq; die ex iiſdẽ ſanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordeoque abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde vſque in diem ſextũ porri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cũ ambulauerit,in piſcinam demitti eum conueniet,ita vt natet: ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt,venter intumeſcit, nec emittit vẽtos. Manus vncta inſeritur aluo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur,exemptoque ſtercore poſita cunila bubula & herba pedicularis cum ſale trita & decocta melli miſcentur, atque ita facta collyria ſubiiciuntur, quæ ventrem mouent, bilemque omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem cum hemina vini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alii marina aqua lauant aluum, alii recenti muria. Solent etiam vermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis. quorum ſigna ſunt: ſi iumenta cum dolore crebro volutantur, ſi admouent caput vtero, ſi caudam ſæpius iactant. Præſens medicina eſt, ita vt ſupra ſcriptum eſt, inſerere manum, & fimum eximere: deinde aluum marina aqua, vel muria dura lauare, poſtea radicem capparis tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſſim. 31.

OMNI autem imbecillo pecori alte ſubſternendũ eſt, quo mollius cubet. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita lente,& a valuulis ſeparata, minuteque molita. Quæ cũ ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur,& faucibus infunditur;ſimiliſq; medicina triduo adhibetur, ac viridibus herbis,cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus. vetus autem tuſſis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuſo,iiſdemq;,vt ſupra monuimus,cibis præbitis. Impetigines,& quicquid ſcabies occupat,aceto & alumine defricantur. Nonnunquam, ſi hæc permanent,paribus põderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur. Papulæ feruentiſſimo ſole vſq; eo ſtrigile raduntur,quoad eliciatur ſanguis. tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ,ſulfurque & pix liquida cum alumine. Et eo medicaminẽ prædicta vitia curantur.

Ad intertriginem & ſcabiem. 32.

INTERTRIGO bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei vis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole vel cedria vel oleo lentiſci linitur, vel vrticæ ſemine, & oleo detritis, vel vnguine ceti, vel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini vituli: ſed ſi iam inueterauerit, vehementioribus opus eſt remediis. propter quod bitumen, & ſulfur, & veratrum pici liquidæ, axungiæque veteri commiſta pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curantur, ita vt prius ſcabies ferro eraſa, perluatur vrina. Sæpe etiam ſcalpello vſque ad viuum reſecare & amputare ſcabiem profuit, atque ita factis vlceribus mederi liquida pice, atque oleo, quæ expurgant, & replent vulnera æque: quæ cum expleta ſunt, vt celerius cicatricem & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex aheno vlceri infricata.

Ad muſcas & oculorum dolores. 33.

MVSCAS quoque vulnera infeſtantes ſummouebimus pice, & oleo, vel vnguine miſtis, & infuſis. cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua & ſale defricatæ extenuantur: vel cum fuſili ſale trita ſepiæ teſta, vel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſque dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis cum melle Attico, vel ſi id non eſt, vtique thymino celeriter leuatur. Nonnunquam etiam per nares profluuium ſanguinis periculum attulit. idque repreſſum eſt infuſo naribus viridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. 34.

INTERDVM & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remedium eſt genus ſeminis quod git appellatur. cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & vini ſextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur etiam, ſi caput allii tritum cum vini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quam frigido ferramẽto reſeratur, & expreſſa poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, vt intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere vtile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. ea res omnem pituitam

per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie. 35.

RARA quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, vt cum in aqua imaginem ſuam viderint, amore inani capiantur, & per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius veſanię ſigna ſunt, cum per paſcua veluti extimulatæ concurſant, ſubinde vt circunſpicientes requirere ac deſiderare aliquid videãtur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demũ ſpeculatæ deformitatem ſuam, priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de vniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt iis, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. 36.

IN educando genere mularum antiquiſſimum eſt diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis fœminam, & marem: quorum ſi alter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quouſque ampliſſimæ atque pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimam laboris eligere, vt diſcordantem vtero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facile recipiat ac perferat, & ad fœtum non ſolum corporis bona, ſed & ingenii conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiam concepta diutius in partũ adoleſcunt, vt quæ peracto anno menſe tertiodecimo vix eduntur, natiſque inhæret plus ſocordiæ paternæ, quam vigoris materni. Veruntamen vt equæ dictos in vſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligendi maris: quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarii ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma vel ſexu progenerant. nam ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, quam fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aſpectu precioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt: nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes voluptate, rariſſime ſolicitantur ad venerem. Huiuſcemodi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debẽt generis eiuſdem fœminam, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, vt eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, velut incenſus & obcæcatus cupidine, ſubtracta quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.

Ad temperandũ ſæuitiã admiſſarii in libidinem furẽtis. 37.

EST

Est & alterum genus admiſſarii furentis in libidinem, od niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & ſæpe nculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, cer- cibus dorſiſque fœminarum imprimit morſus: quod ne fa- t, pauliſper ad molam vinctus amoris ſæuitiam labore tem- rat, & ſic veneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter ad- ttendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multũ ert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exerci- ione concuti, atque excitari, vegetioremque factum ma- n fœminæ iniungi, vt tacita quadam vi ſemina ipſa princi- s agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa & no, ſed ex aſina & equo, itemque onagro & equa genera- . Quidam vero non diſſimulandi auctores, vt Marcus Var- , & ante eum Dionyſius ac Mago prodiderunt, mularum tus regionibus Africæ adeo non prodigioſos haberi, vt tam niliares ſint incolis partus earum, quam ſint nobis equa- n. Neque tamen vllum eſt in hoc pecore, aut animo, aut ma præſtantius, quam quod ſeminabit aſinus: quanquam ſit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, & indomitum, & ſeruitio contumax ſiluestri more, ſtri- um patris præferat habitum. Itaque eiuſmodi admiſſarius otibus magis, quam filiis vtilior eſt. nam vbi aſina & o- gro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate cquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiã, for- dinem, celeritatemque auitam refert. Qui ex equo & aſina cepti generantur, quanuis a patre nomen traxerint, quod ni vocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaque nmodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſe- nando, cuius (vt dixi) ſpecies experimẽto eſt ſpecioſior. Ve- tamen ab aſpectu non aliter probari debet, quam vt ſit am- ſimi corporis, ceruice valida, robuſtis ac latis coſtis, pectore ſculoſo & vaſto, feminibus lacertoſis, cruribus compactis, oris nigri, vel maculoſi. nam murinus cum ſit in aſino vul- s, tum etiam non optime reſpondet in mula: neque nos v- erſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, cõ- imus. Nam quemadmodum arietum, quæ ſunt in linguis alatis maculæ, plerunque in velleribus agnorũ deprehen- tur: ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris aut auribus t, ſobolem quoque frequenter facit diuerſi coloris, qui & ſi- tiam ſi diligẽtiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſæpe ta- dominũ decipit. nam interdũ etiam citra prædicta ſigna

diſſimiles ſui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quã vt auitus color primordii ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellum, cum eſt a partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubiici. Ea optime tenebris fallitur. nam obſcuro loco partu eius admoto, prędictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cũ decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti præbet vbera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiam, quamuis materno lacte ſit educatus poteſt a tenero conuerſatus equis familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed non oportet minorem quam trimum admitti. atque idipſum ſi concedatur, vere fieri conueniet, cum & defecto viridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam ſaliuandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ committetur. nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, dęgener & vulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ: neque is tamen inire ſinitur. ſed, ſi iam eſt equa veneris patiens, confeſtim abacto viliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos vſus extructus (machinam vocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex vtraque parte, ſed ab inferiore clatris munitus: ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, vt & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat: quę cũ ex aſino conceptum edidit, partum ſequenti anno vacua nutrit: id enim vtilius eſt, quam quod quidam faciunt: vt & fœtam nihilominus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte a matre repellitur, & amota montibus aut feris locis paſcitur, vt vngulas duret, ſitque poſtea longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: ſed vterque ſexus & viam recte graditur, & terram commode proſcindit, niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut cãpus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. 38.

MEDICINAS huius pecoris plerunque iam in aliis generibus edocui: propria tamen quædam vitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulę cruda braſſica datur. Suſpirioſę ſanguis detrahitur, & cum ſextario

vini

vini atque olei thuris ſemuncia, marrubii ſuccus inſtar heminæ miſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur: vel gari optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. admiſceturque huic medicamini trium vel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis vitellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita vt in equis emittitur: vel ſi eſt herba quam veratrum vocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum vino datum prædicto vitio medetur. Macies & languor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemunciam triti furfuris, ouumque crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarii. Hæc tria vino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tuſſi, dolorique ventris eadem iſta æque medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba viridis nec tarde tamen arida fœni vice ſaginat iumenta: verum modice danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumque in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius voluminis partibus tradidimus, quæ curam boum equarumque continent.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De aſello. *Cap. I.*

De minore pecore dicturus, P. Siluine, principium tene-t minor Arcadiæ, vilis hic vulgarisque aſellus, cuius pleriq; ſticarum rerum auctores in emendis tuendisque iumentis æcipuam rationem volunt eſſe; nec iniuria. Nam etiam eo re, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo & qualicun-e pabulo contentus. Quippe vel foliis ſpinisque, vel perti-ſalignis alitur, vel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis vero, bus pene omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum prudentis cuſtodis negligentiā fortiſſime ſuſtinet: plagarū enuriæ tolerātiſſimus; propter quæ tardius deficit, quam m aliud armentū. Nam laboris & famis maxime patiēs,

raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondēt. tum & facilem terram qualis in Bætica totaq; Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiā, vt celeberrimus poeta memorat,

- tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque reuertens
Incuſum, aut atra maſſam picis vrbe reportat.

Iam vero molarum, & conficiendi frumenti pene ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime neceſſarium deſiderat aſellum, qui, vt dixi, pleraque vtenſilia & vehere in vrbem, & reportare collo vel dorſo cōmode poteſt. Qualis autem ſpecies eius vel cura probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt.

De ouibus emendis tuendisque. 2.

POST maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecūda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad vtilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris violentiā protegit, corporibusque noſtris liberaliora præbet velamina. Tum etiam caſei lactiſque abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam vero nationibus frumenti expertibus victum cōmodat, ex quo Nomadum Getarumque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quanuis molliſſimum ſit, vt ait prudentiſſime Celſus, valetudinis tutiſſimæ eſt, minimeq; peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturā loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis & campeſtris ſitus proceras oues tolerat: gracilis & collinus quadratas: ſilueſtris & montoſus exiguas: prātis, planisque noualibus tectum pecus commodiſſime paſcitur. Idque non ſolū generibus, ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximii mileſias, calabras, appulasque noſtri exiſtimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur, earumq; præcipue altinates. Item quæ circa Parmā & Mutinam macris ſtabulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt vtiliſſimus, quod ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuſcus, quos præbent in Italia Polſentia,

in

in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos vocant ἐρυθρούς. Sed & alias varietates in hoc pecoris genere docuit vſus exprimere. nam cum in municipium Gaditanũ ex vicino Africæ miri coloris ſylueſtres ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerariis deportarentur, M. Columella patruus meus acris vir ingenii, atque illuſtris agricola, quoſdam mercatus in agros tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipſi Tarentinis ouibus impoſiti, tenuioris velleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt, maternam mollitiem, paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque ſpeciem, quæ fuerit in beſtiis, per nepotum gradus mitigata feritate, rediiſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle & hirſutum. Sed in vtroque vel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari cõueniat. Communia in emendis gregibus fere illa, ſi candor lanæ maxime placet. nunquam candidiſſimos mares legeris: quoniam ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo vel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis. 3.

ITAQVE non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi vellere candido veſtitur, ſed etiam ſi palatum atque lingua concolor lanæ eſt. nam cũ hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ ſunt, pulla vel etiam varia naſcitur proles, idq; inter cætera eximie talibus numeris ſignificauit idem qui ſupra:

Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt vdo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum. Vna eademque ratio eſt in erythræis & nigris arietibus, quorũ ſimiliter (vt iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multoq; minus ipſa vniuerſitas tergoris maculis variet. ideo niſi lanatas oues emi nõ oportet, quo melius vnitas coloris appareat: quæ niſi pręcipua eſt in arietibus, paternę notę plerunque natis inhærent. Habitus autem maxime probatur, cum eſt altus, atque procerus, ventre promiſſo atque lanato, cauda longiſſima, denſique velleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus: non quia magis hic ſit vtilis quam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. inuoluta potius, quam ſurrecta & patula cornua. quibuſdã tamen regionibus, vbi cæli ſtatus vuidus ventoſusque eſt, capros

&arietes optauerimus vel ampliſſimis cornibus,quod ea porrecta altaque maximam partem capitis a tẽpeſtate defendant. Itaque ſi plerunque eſt atrocior hiems, hoc genus eligemus:ſi clementior,mutilum probabimus marem: quoniam eſt illud incommodum in cornuto:quod cum ſentiat ſevelut quodam naturæ loco capitis armatum,frequenter in pugnam procurrit, & fit in fœminas quoque procacior. nam riualem (quanuis ſolus admiſſuræ non ſufficit) violentiſſime perſequitur. nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine.Mutilus autem,cum ſe tanquam exarmatum intelligat,nec ad rixam promptus eſt, & in venere mitior.Itaque capri vel arietis petulci ſæuitiã paſtores hac aſtutia repellunt:menſuræ pedalis robuſtam tabulam configunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet a rixa,cum ſtimulatum ſuo ictu ipſum ſe ſauciat.Epicharmus autem Syracuſanus,qui pecudum medicinas diligentiſſime cõſcripſit,affirmat pugnacem arietem mitigari terebra ſecundũ auriculas foratis cornibus, qua curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamẽ inhabilis vſque in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiſcit poſt annũ ſeptimum. Igitur, vt dixi, mercaberis oueis intonſas: variam & canam comam improbabis, quod ſit incerti coloris. Maiorẽm trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam vaſti corporis,ceruice prolixa,prolixi villi, nec aſperi, lanoſi & ampli vteri. nam vitandus eſt glaber & exiguus. Atque hæc fere communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis,humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius,quam in latitudinem porrecta,vt ſimul hieme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant.ea poni debent contra mediũ diem:namque id pecus,quanuis ex omnibus animalibus veſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt,nec minus æſtiui vaporis. itaque cohors clauſa ſublimi macerie præponi veſtibulo debet,vt ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. deturque opera,nequis humor ſubſiſtat,vt ſemper quamaridiſſimis filicibus, vel culmis ſtabula conſtrata ſint,quo purius & mollius incubent fœtæ. Sint quala mundiſſima,ne qua earum valetudo, quæ præcipue cuſtodienda eſt,infeſtetur vligine. Omni autem pecudi larga præbenda ſunt alimenta. Nam vel exiguus numerus,cum pabulo ſatiatur,plus domino reddit,quam maximus grex, ſi ſenſerit penuriam:ſequeris autem noualia non ſolum

herbida,

bida,ſed quæ plerunque vidua ſunt ſpinis, vtamurque ſæ-
s auctoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium cura eſt,primum aſpera ſilua
Lappaq́ tribuliq́ abſint....

oniam ea res, vt ait idem, ſcabras oues reddit, cum ton-
llotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora vepres:
m etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in
ore concreſcit,tanto magis obnoxia eſt rubis,quibus velut
mis inuncata,a paſcentium tergoribus auellitur: molle ve-
pecus etiam velamen,quo protegitur,amittit; atque id nō
uo ſumptu reparatur.Inter auctores fere conſtat, primum
admiſſuræ tempus vernum parilibus, ſi ſit ouis matura:
vero fœta, circa Iulium menſem. Prius tamen haud dubie
babilius, vt meſſem vindemia, fructū deinde vineaticum
tura pecoris excipiat,& totius autumni pabulo ſatiatus a-
us ante mœſtitiam frigorum,atque hiemis ieiuniū confir-
tur. Nam melior eſt autumnalis verno, ſicut ait veriſſime
lſus,quia magis ad rem pertinet,vt ante æſtiuū quam hiber
m ſolſtitium conualeſcat: ſoluſq; ex omnibus animalibus
ma cōmode naſcitur;ac ſi res exigit,vt plurimi mares pro-
nerandi ſint.Ariſtoteles vir callidiſſimus rerum naturę præ-
it admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſe-
mtrionales,vt contra ventum gregem paſcamus, & eum
ctans admittatur pecus: at ſi fœminæ generandæ ſunt,au-
inos flatus captare,vt eadem ratione matrices ineantur.Nā
d,quod priore libro docuimus,vt admiſſarii dexter,vel et-
n ſiniſter vinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus
eroſum eſt. Poſt fœturam deinde longinquæ regionis pa-
a petiturus opilio,fere omnem ſobolem paſtioni reſeruet
urbanæ: villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ
nt expertes,lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deue-
ntur, & iis ſummotis, fructus lactis ex matribus nō minor
cipitur. Summitti tamen etiam in vicinia vrbis quandoq;
ortebit. Nam vernaculum pecus peregrino lōge eſt vtilius.
c committi debet, vt totus grex effœtus ſenectute domi-
m deſtituat:cum præſertim boni paſtoris vel prima cura ſit
nis omnibus in demortuarum vitioſarumque ouium lo-
m totidem, vel etiam plura capita ſubſtituere:quoniam ſę-
frigorum atque hiemis ſæuitia paſtorem decipit, & eas o-
s interimit,quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe to-
abiles,non ſummouerat. quo magis etiam propter hos ca-

ſus,niſi validiſſima, quæ non cõprehendatur hieme, nouaq; progenie repleatur numerus:quod qui faciet,ſeruare debebit, ne minori quadrimę,neve ei quæ exceſſit annos octo,prolem ſubmittat: neutra enim ætas ad educandum eſt idonea:tum etiam quod ex vetere materia naſcitur,plerunque congeneratum parẽtis ſenium refert.nam vel ſterile,vel imbecillum eſt. Partus vero incipientis pecoris non ſecus quam obſtetricum more cuſtodiri debet:neq; enim aliter hoc animal,quam muliebris ſexus enititur,ſæpiuſq; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu. quare veterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, vt,ſi res exigat, vel integrum conceptum,cum tranſuerſus hęret locis genitalibus,extrahat:vel ferro diuiſum,citra matris perniciem,partum educat,quod Græci vocant ἐμβρῦουλκόν. Agnus autem, cum eſt editus,erigi debet,atque vberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preſſis humectare papillis, vt condiſcat maternum trahere alimentum.ſed prius quam hoc fiat,exiguum emulgendum eſt, quod paſtores coloſtram vocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus eſt, cũ matre clauditur, vt & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat.Mox deinde quamdiu non laſciuit,obſcuro & calido ſepto cuſtodiatur.poſtea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione maceſcat: cauendumque eſt,vt tenerior ſeparetur a validioribus,quia robuſtus angit imbecillum:ſatiſque eſt mane prius quam grex procedat in paſcua: deinde etiam crepuſculo redeũtibus ſaturis ouibus admiſcere agnos:qui cum firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cytiſo, vel medica,tum etiam furfuribus,aut ſi permittat annona,farina ordei,vel erui:deinde,vbi conualuerint, circa meridiem pratis aut noualibus villæ contiguis matres admouendæ ſunt, & a ſepto emittendi agni, vt condiſcant foris paſci. De genere pabuli,vt & ante diximus,& nunc eorum quæ omiſſa ſunt, meminerimus, iucundiſſimas herbas eſſe, quæ aratro proſciſſis aruis naſcantur : deinde quæ pratis vligine carentibus: paluſtres ſilueſtreſque minime idoneas haberi. nec tamen vlla ſunt tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat vſu continuo, niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit prębito ſale,quod velut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum,cum e paſtu redierint oues,lambunt, atque eo ſapore cupidinem bibendi paſcendique

que concipiunt. At contra penuriæ hiemis ſuccurritur obie-
s intra tectum per præſepia cibis: aluntur autem commo-
ſſime repoſitis vlmeis, vel ex fraxino frondibus, vel autum-
li fœno, quod cordum vocatur: nam id mollius, & ob hoc
cundius eſt, quam maturum. cytiſo quoque & ſatiua vicia
lcherrime paſcuntur: neceſſariæ tamen, vbi cæteræ defece-
nt, etiam ex leguminibus paleę. nam per ſe ordeum, vel fre-
cum ſuis valuulis faba, vel cicercula, ſumptuoſior eſt quam
ſuburbanis regionibus exiguo pretio poſſit præberi: ſed ſi
litas permittit, haud dubie ſunt optima. De temporibus au-
m paſcendi, & ad aquam ducendi non aliter ſentio, quam vt
odidit Maro:

Luciferi primo cum ſidere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde vbi quarta ſitim cæli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna-

rducamus, medioque die, vt idem, ad vallem,

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubat vmbra.

urſus deinde iam mitigato vapore compellantur ad aquam:
iam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua produ-
ndum

Solis ad occaſum, cum frigidus aera veſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

ed obſeruandum eſt ſidus æſtatis per emerſum Caniculæ, vt
nte meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam
artem progrediatur, poſt meridiem in orientem: ſiquidem
lurimum refert, vt paſcentium capita ſint obuerſa ſoli, qui
lerumque nocet animalibus oriente prædicto ſidere. Hieme,
: vere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dum
ies aruis gelicidia detrahat: nam pruinoſa iis diebus herba pe
udi grauedinem creat, ventremque proluit: quare etiam fri-
idis humidiſque temporibus anni ſemel tantum ei poteſtas
quę facienda eſt: tum qui ſequitur gregē circumſpectus ac vi-
ilans (id quod omnibus & omnium quadrupedum cuſtodi-
us pręcipitur) magna clemētia moderetur. Idemq; duci pro-
ior quam domino, & in cogendis recipiendiſq; ouibus adclā-
natione ac baculo minetur: nec vnquā telum emittat in eas:
eq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut conſidat. nam

niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidem cuſtodis officium, ſublimem, celſiſſimamq; oculorũm veluti ſpeculam deſiderat, vt neq; tardiores, & grauidas, dũ cunctantur, neq; agiles & fœtas, dum procurrunt, ſeparari a cęteris ſinat; ne fur, aut beſtia hallucinãtem paſtorẽ decipiat. Sed hæc communia fere ſunt in omni pecore ouillo. nũc quę ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. 4

GRAECVM pecus, quod plerique tarentinum vocant, niſi cum domini præſentia eſt, vix expedit haberi: ſiquidem & curam & cibum maiorem deſiderat. nam cum ſit vniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multoque minus auaritiam; nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunque domi alitur, & eſt auidiſſimum cibi; cui ſi detrahitur fraude villici, clades ſequitur gregem. Singula capita per hiemem recte paſcuntur ad præſepia tribus ordei, vel freſæ cum ſuis valuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor ſextariis, ita vt & aridam frondem prębeat, aut ſiccam, vel viridem medicam, cytiſumve, tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus agnis vendundis in hac pecude, nec vllus lactis reditus haberi poteſt. nam & qui ſummoueri debẽt, pauciſſimos poſt dies quam editi ſunt, immaturi fere mactantur, orbæque natis ſuis matres alienæ ſoboli prębent vbera: quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſſis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici cõſociata minus laboret in educatione fœtus ſui. quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, vt & ſuis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, quam in hirtis maſculos enutrire oportet: nam prius quam fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerint, enecãtur & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quam alia vellera mercantibus traduntur. liberis autem campis, & omni ſurculo ruboque vacantibus ouem gręcam paſcere meminerimus, ne, vt ſupra dixi, & lana carpatur, & tegumẽ. nec tamen ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticam poſtulat: nam ſæpius detergenda & refrigeranda eſt: ſæpius eius lana diducenda, vinoque & oleo inſuccanda: nonnunquam etiam tota eſt eluenda, ſi diei permittit apricitas: idque ter anno fieri ſat

eſt:

ſt:ſtabula vero frequenter euerrenda, & purganda, humorq;
omnis vrinę diuerrendus eſt, qui commodiſſime ſiccatur per-
foratis tabulis, quibus ouilia conſternuntur, vt grex ſupercu-
bet. nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis quoque ſer-
pentibus tecta liberentur: quod vt fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælumq; exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber. Quare, vt idem iubet,
-cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemq; minas, & ſibila colla tumentem
Deiice. vel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, mu-
liebres capillos, aut ceruina ſæpius vre cornua: quorum odor
maxime non patitur ſtabulis prædictam peſtem conſiſtere.
Tonſuræ certum tempus anni per omnes regiones ſeruari nō
poteſt: quoniam nec vbique tarde, nec celeriter æſtas ingruit:
& eſt modus optimus conſiderare tempeſtates, quibus ouis
neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque ęſtum, ſi nondum de-
tonderis, ſentiat. verum ea quandocunque detonſa fuerit, vn-
gi debet tali medicamine: ſuccus excocti lupini, veteriſque vi-
ni fex, & amurca pari menſura miſcentur, eoque liquamine
tonſa ouis imbuitur, atque vbi per triduum delibuto tergore
medicamina perbiberit, quarto die, ſi eſt vicinia maris, ad lit-
tus deducta merſatur: ſi minus eſt, cæleſtis aqua ſub dio ſali-
bus in hunc vſum durata paulum decoquitur: eaque grex per-
funditur. hoc modo curatum pecus anno ſcabrum fieri nō poſſe
Celſus affirmat: nec dubium eſt, quin etiam ob eam rem lana
mollior atque prolixior renaſcatur.

Medicina pecoris ouilli. 5.

ET quoniam recenſuimus cultum, curamque recte valen-
tium, nunc quemadmodum vitiis, aut morbo laborantibus
ſubueniendum ſit, præcipiemus: quanquam pars hæc exordii
pene tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris
priore libro diſputaremus. quia cum ſit fere eadem corporum
natura minorum maiorumque quadrupedum, paucæ, par-
uæque morborum & remediorum differentiæ poſſunt inue-
niri: quæ tamen quantulæcunque ſint, non omittentur a no-
bis. Si ægrotat vniuerſum pecus, vt & ante præcepimus, & nūc
(quod remur eſſe maxime ſalutare) iterum adſeueramus in
tali caſu, quod eſt remedium præſentiſſimum: pabula mu-

temus,& aquationes totius regionis,& alium quæramus ſtatum cæli, curemuſque, ſi ex calore & æſtu concepta peſtis inuaſit,vt opaca rura: ſi inuaſit frigore, vt eligantur aprica. ſed modice ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit,ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur:nec tamen in totum pigre ac ſegniter agere.nam quemadmodum feſſas morbo pecudes vehementer agitare & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes excitare, nec pati veterno conſeneſcere , atque extingui. cum deinde grex ad locum fuerit perductus,in lacinias colonis diſtribuatur. nam particulatim facilius quam vniuerſus conualeſcit,ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo,& reliqua(ne nunc eadem repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus,obſeruare debemus,ſi vniuerſæ laborabunt:illa,ſi ſingulæ.Oues frequentius, quam vllum aliud animal infeſtantur ſcabie;quæ fere naſcitur, ſicut noſter memorat poeta,

cum frigidus imber
Altius ad viuum perſedit,& horrida cano
Bruma gelu. vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari vel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſilueſtribus rubis ac ſpinis ſauciari,ſi ſtabulo vtaris in quo mulæ aut equi, aut aſini ſteterunt: præcipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit. hæc vbi cœpit irrepere,ſic intelligitur:vitioſum locum pecudes aut morſu ſcalpunt, aut cornu,vel vngula tundunt, aut arbori adfricant, parietibuſve detergent:quod vbi aliquam facientem videris, comprehendere oportebit, & lanam diducere: nam ſubeſt aſpera cutis,& velut quædam prurigo. cui primo quoque tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue oues contagione vexentur.ſunt autem complura medicamina,quæ idcirco enumerabimus,non quia cunctis vti neceſſe ſit, ſed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autem commode primum ea compoſitio, quam paulo ante demonſtrauimus,ſi ad fecem,& amurcam, ſuccumq; decocti lupini miſceas portione æqua detritum album elleborum. poteſt etiam ſcabriciem tollere ſuccus viridis cicutæ: quæ verno tempore,

rum iam caulem nec adhuc ſemina facit, deciſa contunditur, atq; expreſſus humor eius fictili vaſe reconditur, duabus vrnis liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio. quod vbi factum eſt, oblitum vas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur: tepefactumq; medicamentum linitur ſcabrę parti, quę prius aſpera teſta, vel pumice deſtricta redulceratur. eidem remedio eſt amurca duabus partibus decocta: item vetus hominis vrina teſtis candentibus inuſta. quidam tamen hanc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcentque pari menſura ſuccum viridis cicutæ: deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt. facit etiam ſulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus. ſed Georgicum carmen affirmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam,

Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os: alitur vitium, viuitq; tegendo.

Itaque reſerandum eſt, & vlcera medicamentis curandum. Subiicit deinde æque prudenter, febricitantibus ouibus de talo vel inter duas vngulas ſanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam.

Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahimus. Claui quoque dupliciter infeſtant ouem, ſiue cum ſubluuies, atq; intertrigo in ipſo diſcrimine vngulæ naſcitur: ſeu cum idem locus tuberculum habet, cuius media fere parte canino ſimilis extat pilus, eiq; ſubeſt vermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per ſe liquida, vel alumine & ſulfure atque aceto mistis rite eruentur, vel tenero punico malo, prius quam grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſoque aceto, vel æris ærugine infriata, vel combuſta galla cum auſtero vino leuigata, & ſuperpoſita. tuberculum, cui ſubeſt vermiculus, ferro quam acutiſſime circumſecari oportet, ne, dum amputatur, etiam, quod infra eſt, animal vulneremus: id enim cum ſauciatur, venenatam ſaniem mittit, qua reſperſum vulnus ita inſanabile facit, vt totus pes amputandus ſit: & cum tuberculum diligenter circunciderís, candens ſeuum vulneri per ardentem tedam inſtillato. Ouem pulmonariam ſimiliter vt ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam veterinarii conſiliginem vocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tradidimus. ſed is morbus æſtate plerunque concipitur,

ſi deſuit aqua, propter quod vaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Celſo placet, ſi eſt in pulmonibus vitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſſit: vel humanæ veteris vrinæ tepefactæ trium heminarum inſtar per ſiniſtram narem corniculo infundere, atque axungiæ ſextantem faucibus inſerere. Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam vocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta eſt, vniuerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem quod nec medicamentorum nec ferri remedia patitur. nam pene ad omnē tactum excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantum valet, vt & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionē gregis, quam prohibens. Sed Ægyptiæ gentis auctor memorabilis Dolus Mendeſius, cuius commenta, quæ appellantur Græce ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falſo produntur, cenſet propter hanc ſæpius ac diligenter ouium terga perſpicere, vt ſi forte ſit in aliqua tale vitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & viuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamurque ſuper obrutam meiere totum gregem, quod eo facto morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ veteris vrinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunelæ bubulæ, vel nepetæ ſylueſtris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, verſanturque donec ſternutet ouis. Fracta pecudum non aliter quam hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo atque vino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto ventre diſtenditur, contrahiturque, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore vena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus, auriculę ferro reſcindendæ, mutandæque regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt vel febricitantibus, vel ęgritudine alia affectis: qui vbi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. itaque ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cæleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam mentigo, quam

o,quam paſtores oſtiginem vocant,mortifera lactentibus.ea
lerunque fit, ſi per imprudētiam paſtoris emiſſi agni, vel etiam hœdi rôſidas herbas depauerint, quod minime committi oportet.Sed cum id factum eſt, velut ignis ſacer,os atq; labra fœdis vlceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus & ſal æquis ponderibus contrita. nam ea miſtura palatum, atque lingua, totumque ôs perfricatur. mox vlcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus veteris axungiæ portionibus commiſcere,tepefactoque vti medicamine. Non nulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ,& ita perluunt vlcera, atque palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. neque enim ália in agnis,quam in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. 6.

ET quoniam de ouiario ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius,quam campeſtrem ſitum deſiderat: aſperiſque etiam locis ac ſilueſtribus optime paſcitur. Nam nec rubos auerſatur,nec vepribus offenditur,& arbuſculis,frutetiſque maxime gaudet. ea ſunt arbutus, atque alaternus, cytiſuſque agreſtis, nec minus ilignei querneique frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper,cui ſub maxillis binæ verruculæ collo dependēt, optimus habetur,ampliſſimi corporis, cruribus craſſis, plena & breui ceruice,flaccidis & prægrauantibus auribus,exiguo capite,nigro, denſoque, & nitido, atque longiſſimo pilo. nam

& ipſe tondetur

Vſum in caſtrorum,ac miſeris velamina nautis.

Et autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc vberibus alitur, matrem ſtupro ſuperuenit,& ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit,quod immatura veneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauſtus eſt. itaque quinquēnis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur ſimillima hirco,quem deſcripſimus, ſi etiam eſt vberis maximi, & lactis abundantiſſimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cæli ſtatu. nam procelloſo atque imbrifero cornuta ſemper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit:quoniam cornuti fere pernicioſi ſunt propter petulantiam.Sed numerum huius generis maiorem,quam cētum capitum ſub vno clauſo non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode ſtabulētur.Atque vbi capræ primum

comparantur,melius eſt vnum gregem totum,quam ex pluribus particulatim mercari, vt nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quiete conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipue fœtæ,quæ gelicidio hyemis conceptum fecit.Nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt.Itaq; niſi poteſt affatim præberi,non eſt gregi permittẽda. Tempus admiſſurę per autumnum fere ante menſem Decembrem præcipimus,vt propinquante vere,gemmantibus frutetis,cum primum ſiluęnoua germinant fronde,partus edatur, Ipſum vero caprile vel naturali ſaxo,vel manu cõſtratum eligi debet,quoniã huic pecori nihil ſubſternitur.Diligenſq; paſtor quotidie ſtabulum cõuerrit,nec patitur ſtercus aut humorem conſiſtere, lutumue fieri,quę cuncta ſunt capris inimica.Parit autem,ſi eſt generoſa proles,frequẽter duos, nonnunquã trigeminos.Peſſima eſt fœtura cum matres bimę,ternos hœdos efficiunt. Qui vbi editi ſunt,eodem modo,quo agni educantur, niſi quod magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, vel cytiſus, aut edera præbenda, vel etiam cacumina lentiſci, alięq; tenues frondes obiiciendæ ſunt. ſed ex geminis ſingula capita,quæ videntur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur,cætera mercantibus traduntur. Anniculæ vel bimæ capellæ(nam vtraq; ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet,neque enim educare niſi trima debet Sed anniculę confeſtim depellenda ſoboles.bimę tamdiu admittenda, dum poſſit eſſe vendibilis.nec vltra octo annos matres ſeruandæ ſunt,quod aſſiduo partu fatigatę,ſteriles exiſtant.Magiſter autem pecoris acer,durus,ſtrenuus, laboris patięntiſſimus,alacer atque audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per vepres facile vadat, & non vt alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunque vt antecedat gregem. quare eum eſſe maxime ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedũt,ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat, ſed placide ac lente pabuletur,vt & largi ſit vberis, & non ſtrigoſiſſimi corporis.

De medicina caprarum. 7.

ALIA namque genera pecorum,cum peſtilentia vexantur, prius morbo & languoribus marceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ atque hilares ſubito concidunt, velut aliqua ruina gregatim proſternantur. id accidere maxime ſolet vbertatę pabu-

pabuli. Quamobrem ſtatim cum vnam vel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahẽdus. nec tota die paſcendæ, ſed mediis quatuor horis intra ſepta claudendæ. Sin alius languor infeſtat, pabulo medicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamq; potandam pecori præbemus. Quod ſi ea res ægritudinem non depellit, vendenda ſunt pecora. vel ſi neque id contingere poteſt, ferro necanda, ſaliendaq;. Mox interpoſito ſpatio, conueniet alium gregem reparare. nec tamen antequam peſtilens tempus anni, ſiue id fuit hyemis, vertatur æſtate, ſiue autumni, vere mutetur. Cum vero ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus, adhibebimus. nam cũ diſtendetur aqua cutis, quod vitium Græci vocant ὕδερωπα, ſub armo pellis leuiter inciſa perniciosum tranſmittet humorem, tum factum vulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut ſecũdæ non reſponderint, defruti ſextarius, vel cum id defuerit, boni vini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. 8.

Casei quoq; faciendi non erit omittenda cura, vtiq; longinquis regionibus, vbi mulctrã deuehere non expedit. Is porro ſi tenui liquore conficitur, quã celerrime vendendus eſt, dũ adhuc viridis ſuccũ retinet: ſi pingui & opimo, longiorem patitur cuſtodiam. ſed lacte fieri debet ſincero & quam recẽtiſſimo. nam requietum vel mixtũ, celeriter acorem cõcipit. id plerũq; cogi agni aut hœdi coagulo, quãuis poſſit & agreſtis carduí flore cõduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, ſi eius virentẽ ſaucies corticem. Verũ optimus caſeus eſt, qui exiguũ medicaminis habet. minimum autẽ coagulum recipit ſinum lactis argentei põdus denarii. Nec dubiũ quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſime ſapiat. Sed mulctra, cũ eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe. nec tamẽ admouenda eſt flãmis, vt quibuſdam placet, ſed haud procul igne conſtituenda, & confeſtim cum cõcreuit, liquor in fiſcellas aut in calathos, vel formas transferendus eſt. Nã maxime refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & a concreta materia ſeparari. Quã ob cauſam ruſtici nec patiũtur quidem ſua ſpõte pigro humore defluere, ſed cum paulo ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur

tur ſerum: deinde vt formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſſit vitiari, quanuis mūdiſſimis tabulis cōponitur, aſpergitur tritis ſalibus, vt exudet acidum liquorem: atq; vbi duratus eſt, vehementius premitur, vt conſpiſſetur. & rurſus torrido ſale cōtingitur, rurſuſq; ponderibus condenſatur. Hoc cum per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub vmbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterū caſeus contingat, & vt modice ſiccetur: deinde, quo tenerior permaneat, clauſo, neque ventis obnoxio loco ſtipatur, per cōplura tabulata. Sic neque fiſtuloſus, neque ſalſus, neque aridus prouenit. quorum vitiorum primum ſolet accidere, ſi parum preſſus: ſecundum, ſi nimio ſale imbutus: tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiam trans maria permitti. Nam is qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur: quippe fiſcellis exemptus, in ſalem muriamque demittitur, & mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli antequā pecus numellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cum tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunque velis ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris condimento. Illa vero notiſſima eſt ratio faciendi caſei, quem dicimus manupreſſum. namque is paulum gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & feruente aqua perfuſus, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus, atque ita malini ligni, vel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus, & eorum medicinis. 9.

In omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quam matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidam corporis amplitudine eximii, & qui quadrati potius, quā qui longi, aut rotundi ſunt, ventre promiſſo, clunibus vaſtis, nec perinde cruribus aut vngulis proceris, amplæ & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. maximeque quod ad rem pertinet, quam ſalaciſſimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimatū agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur longiſſimi ſtatus, & vt ſint reliquis mem-

bris ſimiles deſcriptis verribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quamduriſſimæ, denſæque, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. ſi temperata, atque aprica, glabrum pecus, vel etiam priſtinale album poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edendos idonea fere vſque in annos ſeptem, quę quanto fœcundior eſt, celerius ſeneſcit. Annicula non improbe concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoque menſibus fœta, quinto parere: cum iam herbæ ſolidiores ſunt, vt & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum deſierint vberibus ali, ſtipula paſcantur, cæteriſque leguminum caducis frugibus. Hoc autē fit longinquis regionibus, vbi nihil niſi ſubmittere expedit. nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriuſque iterum conceptum partum edet. Idque bis anno faciet. Mares, vel cū primum ineunt ſemeſtres, aut cū ſæpius progenerauerunt. trimi aut quadrimi caſtrantur, vt poſſint pingueſcere. Fœminis quoque vuluæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. quod facile non intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi: nam vbi eſt vbertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porro ſitum ruris pecus hoc vſurpat: nam & montibus, & campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quam ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima, quæ veſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferiſque ſilueſtribus, vt ſunt albæ ſpinæ, Grecæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri. Hęc enim diuerſis temporibus miteſcunt, ac pene toto anno gregem ſaturāt. At vbi penuria eſt arborum, terrenum pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, vt paludem rimentur, effodiantque lumbricos, atque in luto volutentur, quod eſt huic pecori gratiſſimum, quin etiam vt aquis abuti poſſint: namque & id feciſſe maxime per æſtatem profuit, & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſiluæ, tanquam ſcirpi, iuncique, & degeneris arundinis, quam vulgus cannam vocat: nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cum eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, vt per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum, multiformes nuces ac ficum præbeat. nec tamen propter hæc parcetur horreis: nam ſæpe e manu dādum eſt, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans vel ciſternis in aquam, vel fumo tabulatis recōdenda eſt. Fabæ quoque, & ſimilium leguminum, cum vilitas

permittit, facienda eſt poteſtas, & vtique vere, dum adhuc lactant. Viridia pabula ſuibus plerunq; nocet: itaq; mane priuſquam procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinendæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus, eoq; vitio pecus emacietur. nec vt cæteri greges vniuerſi claudi debet, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt. quibus aut a partu, aut etiam prægnantes includantur. nam præcipue ſues cateruatim atque incenditæ cum ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, vt dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus tranſilire ſepta queat: nam contegi non debet, vt a ſuperiore parte cuſtos numerum porcorum recenſeat, & ſi quem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſubtrahat. Sit autem vigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, vt vniuſcuiuſque partum conſideret. Semper obſeruet enitentem: claudatque vt in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotque & quales ſint nati, & curet maxime nequis ſub nutrice aliena educetur: nam facillime porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æque alieno ac ſuo præbet vbera. Itaque porculatoris maximum officium eſt, vt vnamquamque cum ſua prole claudat. qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eandem notam ſcrofæ & porcis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas vnumquemque fœtum cum matre diſtinguat: nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis videtur operoſum, commodiſſimum eſt haras ita fabricare, vt limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſſit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat, atque eæ quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſæpius haras. nam quanuis prædictum animal in pabulationem ſpurce verſetur, mundiſſimum tamen cubile deſiderat. Hic fere cultus eſt pecoris ſuilli recte valentis.

De medicina ſuum. 10.

SEQVITVR vt dicamus, quæ ſit cura vitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita ferunt, ac per paſcua ſubito, cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, & vertigine correptæ concidunt. Earum notanda ſunt capita, quam in partem proclinentur, vt ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. item ſub cauda duobus digitis a clunibus intermiſſis venam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamque ſarmento prius oportet verberari, deinde ab ictu virgæ tumentem ferro reſcindi, detractoque ſanguine colligari ſaligneo libro, vel etiam vlmeo. Quod cum fecerimus, vno aut altero die ſub tecto pecudem cōtinebimus, & aquam modice calidam quantam volent, farinæque ordeaceæ ſingulos ſextarios prębebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totū os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remedium cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fiſſas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo ſuſpendunt, vt ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſeantibus quoq; ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ commiſta, ieiuniſq; prius quam in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam vniuerſum pecus ægrotare ita, vt emacietur, nec cibos capiat, productumq; in paſcua medio campo procumbat, & quodam veterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atque vno die abſtinetur potione, & pabulo: poſtridie radix anguinei cucumeris trita & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauſea correptæ vomitant, atque expurgantur, omniq; bile depulſa cicercula, vel faba dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per ęſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maxime eſt inimica: quare non vt capellam vel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum Caniculæ detineri: quia cum ſit æſtuoſiſſimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiem, atque diſtentam pabulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit: nec vlla re magis gaudet, quam riuis atq; cœnoſo lacu volutari. Quod ſi locorū ſitus repugnat, ne ita fieri poſſit, puteis extracta & largę canalibus immiſſa prębēda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur, pulmonarię fiūt. Iſq; morbus optime ſanatur auri-

culis inſerta conſiligine:de qua radicula diligenter, ac ſæpius iam locuti ſumus. Solet etiã vitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ,vt Bucolicon loquitur poema,

Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma.

Nam pecus inſatiabile eſt. ſues enim, dum dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleanturque aqua, & deinde ſitientibus admoueãtur. quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit,

De caſtratione ſuum. 11.

CASTRATIONIS autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, veris, & autumni: & eius adminiſtrandæ duplex ratio prima illa quam iam tradidimus, cum duobus vulneribus impreſſis per vnamquamque plagam ſinguli exprimuntur teſticuli. altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam Cum virilem partem vnam ferro relectam detraxeris, per impreſſum vulnus ſcalpellũ inſerito, & mediam quaſi cutem, quę interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito, atque vncis digitis alterum quoque teſticulum educito: ſic fiet vna cicatrix adhibitis cæteris remediis, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patriſfamilias, non reticendum putaui. ſunt quædam ſcrofæ, quæ mandunt fœtus ſuos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſimę famis ſunt, ita vt aliquando ſi indigeant pabuli, non tantum alienam (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuam conſumant. De armentis, cæteriſque pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi foriſque curantur, atque obſeruantur (niſi fallor) ſatis accurate diſſerui.

De canibus. 12.

NVNC vt exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar. quanquam canis falſo dicitur mutus cuſtos: nã quis hominum clarius, aut tanta vociferatione beſtiam vel furem prædicat, quam iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt vigilãtior? quis denique vltor aut vindex conſtantior? quare vel in primis hoc animal mercari, tuerique debet agricola, quod & villam, & fructus, familiamque, & pecora cuſtodit. Eius autem parãdi tuendique triplex ratio

eſt.

eſt. namq; vnum genus aduerſus hominum inſidias eligitur, & id villam,quæq; iuncta ſunt villæ,cuſtodit. at alterum propellendis iniuriis hominum ac ferarum, & id obſeruat domi ſtabulum; foris,pecora paſcentia. tertium venandi gratia comparatur,idque non ſolum nihil agricolam iuuat,ſed & auocat deſidemque ab opere ſuo reddit. De villatico igitur & paſtorali dicendum eſt: nam venaticus nihil pertinet ad noſtram profeſſionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſſimi corporis,vaſti latratus canoriq;,vt prius auditu maleficum,deinde etiam conſpectu terreat, & tamen nonnunquam, ne viſus quidem, horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem. ſit autem coloris vnius,iſque magis eligatur albus in paſtorali,niger in villatico: nam varius in neutro eſt laudabilis. paſtor album probat,quoniam eſt feræ diſſimilis, magnoque opus interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane vel etiam crepuſculo,ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus,qui hominum maleficiis opponitur,ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur: ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter vmbrę ſimilitudinem: quamobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem. probatur quadratus potius quam longus aut breuis,capite tam magno, vt corporis videatur pars maxima, deiectis & propendentibus auribus, nigris vel glaucis oculis acri lumine radiantibus,amplo villoſoq; pectore, latis armis, cruribus craſſis & hirtis,cauda breui, veſtigiorum articulis & vnguibus ampliſſimis,qui Græce δρακαὶ appellantur. Hic erit villatici canis ſtatus præcipue laudandus. mores autem neq; mitiſſimi,neq; rurſus truces atq; crudeles; quod illi furem quoq; adulantur,hi etiam domeſticos inuadunt: ſatis eſt ſeueros eſſe nec blandos,vt nonnunquã etiã conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maxime autem debent in cuſtodia vigilaces conſpici,nec erronei,ſed aſſidui, & circumſpecti magis quam temerarii: nam illi niſi quod certum compererunt,non indicant: hi vano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, vt cum emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multum refert an villatici corporibus graues,& parum veloces ſint: plus enim cominus & in gradu, quam eminus & in ſpatioſo curſu facere debent: nam ſemper circa ſepta, & intra ædificium conſiſtere

imo ne longius quidem recedere debent, ſatiſque pulchre funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, vel conſtantius appropinquantem violenter inuadunt. primum eſt enim non adtentari, ſecundum eſt laceſſitum fortiter & perſeueranter vindicari. Atque hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neque tam ſtrigoſus aut pernix debet eſſe, quam qui damas ceruoſque, & velociſſima ſectatur animalia, nec tam obeſus aut grauis, quam villæ horreique cuſtos: ſed & robuſtus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cum & lupi repellere inſidias, & raptorem ferum conſequi fugientem, prædam excurere, atque auferre debeat. quare ſtatus eius longior productiorque, ad hos caſus magis habilis eſt, quam breuis, aut etiam quadratus: quoniam (vt dixi) nonnunquam neceſſitas exigit celeritate beſtiam conſectandam: cæteri artus ſimiles membris villatici canis æque probantur. Cibaria fere eadem ſunt vtrique generi præbenda. nam ſi tam laxa rura ſunt, vt ſuſtineant pecorum greges, omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina cum ſero commode paſcit. ſin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo vel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido: nam feruens rabiem creat. huic quadrupedi neque fœminæ, neque mari, niſi poſt annum permittenda venus eſt: quæ ſi teneris conceditur, carpit & corpus & vires, animoſq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter vſque in annos decem progenerant: poſt id tempus ineundis fœminis non videntur habiles, quoniam ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt vſque in annos nouem, nec ſunt vtiles poſt decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti nō oportet, niſi ad matrem luſus ac laſciuiæ cauſa: poſtea & catenis per diem continendi, & noctibus ſoluendi, nec vnquam eos, quorum generoſam volumus indolem conſeruare, patiemur alienæ nutricis vberibus educari: quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget. quod ſi effœta lacte deficitur, caprinum maxime conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor. nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius

rius quiſque vocatus exaudiat:nec tamen breuioribus, quam quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti Græcum eſt σκύλαξ, Latinum ferox:Gręcum λάκων, Latinum celer:vel fœmina, vt ſunt Græca σπουδὴ, ἀλκὴ, ῥώμη:Latina, lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quam ſint editi, ſic caſtrare conueniet: neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit vſque ad vltimam partem caudæ:is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (vt plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. 13.

FERE autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe vt totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ ſunt. quod ſi vlceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam ſuillę adipi vulneribus ſtillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non ſunt vellendi, ne, vt ante prædixeram, faciant vlcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt: ſume cyminum tritum pari pondere, cum veratro, aquaque miſtum & inlinitum: ſeu cucumeris anguinei ſuccum:vel ſi hęc non ſunt, vetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cytiſi & ſiſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, vitioſamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. eadem peſtis, ſi fuerit vehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua vitia ſicut in cęteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de villaticis paſtionibus, quæ continent volucrum, piſciumque, & ſilueſtrium quadrupedum curam, ſequenti volumine præcipiemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De villaticis paſtionibus. Cap. I.

QVAE fere conſummabant, Publi Siluine, ruris exercendi colendique ſcientiam, quæque pecuariæ negotiationis

exigebat ratio,ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulū poſſidebit,nec quia proximam propriamq; ruſtici curam deſiderent ea,quę dicturi ſumus,ſed quia non alio loco,quam in agris aut villis debeant adminiſtrari,& tamē agreſtibus magis,quam vrbanis proſint. quippe villaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ, non minimam colonó ſtipem conferunt,cum & auium ſtercore macerrimis vineis,& omni ſurculo atque aruo medeantur, & eiſdem familiarem focum menſamque pretioſis dapibus opulentent: poſtremo venditorum animalium pretio villæ reditum augent. quare de hoc quoq; genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id fere vel in villa,vel circa villam. in villa eſt,quod appellant Gręci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atq; etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα,ſedula cura exercētur. ea ſunt omnia, vt Latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, vel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa villam ponuntur μελισσῶνες καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria: vel nantium volucrum,quæ ſtagnis piſciniſque lætantur,auiaria: vel etiam pecudum ſilueſtrium,quę nemoribus clauſis cuſtodiuntur,viuaria.

De gallinarum generibus,gallis cohortalibus parandis & nutriendis. 2.

PRIVS igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta villæ paſcuntur: ac de aliis quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda: gallinarum vero plerunque agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt vel cohortalium, vel ruſticarum vel Africanarum. Cohortalis eſt auis,quę vulgo per omnes fere villas conſpicitur: Ruſtica, quæ non diſſimilis villaticæ per aucupem decipitur: eaque plurima eſt in inſula, quam nautæ in Liguſtico mari ſitam producto nomine alitis Gallinariam vocitauerunt: Africana eſt, quam pleriq; Numidicam dicunt, meleagridi ſimilis,niſi quod rutilam galeam,& criſtam capite gerit, quæ vtraq; ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ proprie appellantur gallinæ, mares autem galli,ſemimares capi,qui hoc nomine vocantur, cū ſint caſtrati,libidinis abolendę cauſa. Nec tamen id patiuntur amiſſis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cum ignea vi conſumpta ſunt,facta vlcera dum conſaneſcunt,figulari creta linūtur. Huius igitur villatici generis non

ſper-

ſpernendus eſt reditus,ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam pleriq; Græcorũ,& præcipue celebrauere Deliaci. ſed & ii,quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipue Tanagricum genus & Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum & Medicum, quod ab imperito vulgo litera mutata Melicum appellatur. nobis noſtrum vernaculum maxime placet: omiſſo tamen illo ſtudio Græcorum, qui ferociſſimum quemq; alitem certaminibus & pugnæ præparabant. nos enim cenſemus inſtituere vectigal induſtrii patriſfamilias, non rixoſarum auium laniſtę, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ victor gallinaceus pyctes abſtulit. Igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſideret oportet primum quam multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices, deinde qualiter eas tueri & paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demũ vt incubẽt & excludant efficere: poſtremo vt commode pulli educẽtur operam dare. his enim curis & miniſteriis exercetur ratio cohortalis, quam Græci vocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris vnius curam diſpendant: dum tamen anus ſedula vel puer adhibeatur cuſtos vagantium, ne obſidiis hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porro niſi fœcundiſſimas aues non expedit. eæ ſint rubicundæ vel fuſcæ plumæ, nigriſque pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitẽtur albæ; quæ fere cum ſint molles ac minus viuaces, tum ne fœcundæ quidem facile reperiuntur: atq; etiam conſpicuę, propter quod inſigne candoris ab accipitribus & aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis rutiliſque criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quam ampliſſimæ, nec paribus vngulis: generoſiſſimæque creduntur, quę quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. Nam quæ hoc virile gerit inſigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi alaciſſimos habere non expedit. atque in his quoque ſicut in fœminis, idem color, idemque numerus vnguium, ſtatus altior quæritur: ſublimes, ſanguineæque, nec obliquæ criſtæ: rauidi, vel nigrantes oculi: breuia & adunca roſtra: maximæ, candidiſſimæque aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ velut inanæ barbæ dependent: iubæ deinde variæ, vel ex auro flauæ,

per colla ceruiceſque in humeros diffuſæ: tum lata & muſculoſa pectora: lacertos æque ſimiles brachiis, alæ tum proceriſſimæ: caudæ duplici ordine ſingulis vtrinque prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam vaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robuſta crura, nec longa, ſed infeſtis velut ſudibus nocenter armata Mores autem quanuis non ad pugnam, neque ad victoriæ laudem præparentur, maxime tamen generoſi probantur, vt ſint elati, alacres, vigilaces, & ad ſæpius canendum prompti, nec qui facile terreantur: nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas ſerpentem, vel aliud noxium animal interficere. Talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparantur: nam Rhodii generis, aut Medici propter grauitatem, neque patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres: quæ tamen ternæ ſingulis maritantur: & cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandum, multoque magis ad excludendum, raro fœtus ſuos educãt. Itaq; quibus cordi eſt ea genera propter corporum ſpeciem poſſidere, cum exceperunt oua generoſarũ, vulgaribus gallinis ſubiiciunt, & ab his excluſi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunq; Rhodiis & Medicis amplitudine pares, non multum moribus a vernaculis diſtant, ſicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generum nothi ſunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt. nam & paternam ſpeciem gerunt, & ſalacitatem fœcunditatemque vernaculam retinent. Pumiliones aues, niſi quem humilitas earum delectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quam nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. nam plerumque cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cum ipſe pluribus ſufficere non queat. Impedienda eſt itaque procacitas eius ampullaceo corio; quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur: eaque quaſi compede cohibentur feri mores. Sed, vt propoſui, iam de tutela vniuerſi generis præcipiam.

De gallinariis conſtituendis. 3.

Gallinaria conſtitui debent parte villæ, quæ hibernum ſpectat orientem: iuncta ſint ea furno, vel culinæ, vt ad auem perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipue ſalutaris Totius autem officinæ, id eſt ornithonis, tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti

ſit obuerſa. In ea deinde fronte exiguus detur vnus omnino aditus mediæ cellæ; quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem,& quoquouerſus pedes ſeptem. in ea ſinguli dextro ęquoque pariete aditus ad vtramq; cellam faciendi ſunt,iuncti parieti,qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tam lōgus,vt nec impediat prædictos aditus,& ab eo fumus perueniat in vtramque cellam:eæque longitudinis,& altitudinis duodenos pedes habeant,nec plus latitudinis quam media ſublimitas.diuidātur tabulatis,quę ſupra ſe quaternos, & infra ſeptenos liberos pedes habeant,quoniam ipſa ſingulos occupant. vtraque tabulata gallinis ſeruire debent,&ea paruis ab orienti ſingulis illuminari feneſtellis, quæ & ipſæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortem, nec minus veſpertinum introitum. ſed curandum erit, vt ſemper noctibus claudantur,quo tutius aues maneant. intra tabulata maiores feneſtræ aperiantur,& eæ clatris muniantur,ne poſſint noxia irrepere animalia.ſic tamen,vt illuſtria ſint loca, quo commodius habitent.auiariuſque ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. nam etiam in iis ipſis locis ita craſſos parietes ędificare conuenit,vt exciſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant:in quibus aut oua edantur,aut excludantur pulli:hoc enim & ſalubrius, & elegantius eſt,quam illud, quod quidam faciunt, vt palis in parietes vehementer actis, vimineos qualos ſuperimponant. ſiue autem parietibus, ita,vt diximus,cauatis,aut qualis vimineis pręponenda erunt veſtibula, per quæ matrices ad cubilia vel pariendi, vel incubandi cauſa perueniant. neq; enim debent ipſis nidis inuolare,ne dum adſiliunt,pedibus oua confringant.Aſcenſus deinde auibus ad tabulata per vtramq; cellam datur iunctis parieti modicis aſſerculis, qui paulum formatis gradibus aſperantur, ne ſint aduolantibus lubrici: ſed ab cohorte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur,quibus irrepant aues ad requiē nocturnam.maxime autem curabimus vt & hæc auiaria & cætera, de quibus mox dicturi ſumus,interinſecus & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant aut coluber acceſſum,& æque noxię prohibeantur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormientem auem non expedit,ne ſuo lædatur ſtercore;quod cum pedibus vncis adhæſit,podagram creat:ea pernicies vt euitetur,perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem volucrem non recipiat; conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis

parietibus induuntur, ita vt tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent. Hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio. cæterum cohors ipſa, per quam vagantur, non tam ſtercore, quam vligine careat: nam plurim‸m refert aquam non eſſe in ea niſi vno loco, quam bibant, eamq; mundiſſimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat. puram tamen ſeruare non poſſis, niſi clauſam, vaſis in hunc vſum fabricatis. ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis vtiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis claudũtur, & a lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita vt auium capita poſſint admittere: nam niſi operculis muniantur, quantulumcumq; aquæ vel ciborum ineſt, pedibus euertitur. ſunt qui a ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant, quod fieri non oportet: nam ſuperſiliens auis proluuie ventris cibos & aquam conſpurcat.

De cibariis gallinarum. 4.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum & vicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: ſed hæc vbi vilitas annonæ permittit. vbi vero ea eſt carior, excreta tritici minute commode dãtur: nam per ſe id frumentum, etiam quibus locis viliſſimum eſt, non vtiliter præbetur, quia obeſt auibus. poteſt etiam lolium decoctum obiici, nec minus furfures modice a farina excreti, qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cytiſi folia, ſeminaque maxime probantur, & ſunt huic generi gratiſſima: neque eſt vlla regio, in qua non poſſit huius arbuſculæ copia eſſe vel maxima. Vinacea quãuis tolerabiliter paſcant, dari non debẽt, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum plane poſt autumnum ceſſant a fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri. attamen quæcunque dabitur eſca per cohortem vagantibus, die incipiente, & iam in veſperum declinante, bis diuidẽda eſt, vt & mane non protinus a cubili latius euagentur, & ante crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam redeant, poſſitque numerus capitum ſæpius recognoſci: nam volatile pecus facile paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiam puluis & cinis vbicunque cohortem porticus vel tectum protegit, iuxta parietes reponendus eſt, vt ſit quo aues ſe perfundant: nam his rebus plumam pennaſq; emundant: ſi modo credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno, cohortales

aues

aues puluere, vel cinere lauari. Gallina poſt primam emitti, & ante horam diei vndecimam claudi debet: cuius vagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clauſæ, niſi quod ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura: nam ſingulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum vagis terni, vel bini præbeantur. Habere etiã clauſam oportet amplum veſtibulum, quo prodeat, & vbi apricetur: idq; ſit retibus munitum, ne aquila vel accipiter inuolet: quas impenſas & curas, niſi locis, quibus harum rerum vigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquiſſima eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides paſtoris; qui niſi eam domino ſeruat, nullus ornithonis quæſtus vincet impenſas. De tutela ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. 5.

CONFECTA bruma parere fere id genus auium conſueuit. Atque earum quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus circa Calend. Ian. oua edere incipiunt: frigidis autem regionibus eodem menſe poſt Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda eſt, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. ſed is cibus quaſi condiẽdus eſt interiectis cytiſi foliis, ac ſemine eiuſdem: quę vtraque maxime putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem cibariorum ſit, vt dixi, vagis binorum cyathorum ordei: aliquid tamen admiſcendum erit cytiſi, vel ſi id non fuerit, viciæ aut milii. Curæ autem debebit eſſe cuſtodi, cum parturient aues, vt habeant quam mundiſſimis paleis conſtrata cubilia, eaque ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quam recentiſſima reponat: nam pulicibus, aliiſque ſimilibus animalibus replentur, quę ſecum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aſſiduus autem debet eſſe cuſtos, & ſpeculari parientes, quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta voce acuta. Obſeruare itaq; dum edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, vt quę nata ſunt recolligantur, notenturque quæ quoque die ſint edita, vt quam recentiſſima ſupponantur glocientibus: ſic enim appellant ruſtici aues eas quæ volunt incubare, cætera vel reponantur, vel ære mutentur. aptiſſima porro ſunt ad excludendum recentiſſima quæque. poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne vetuſtiora ſint, quam dierum decem. Fere autem, cum primum

partum conſummauerint, gallinę incubare cupiunt ab Idibus Ianuariis, quod facere non omnibus permittendum eſt: quoniam quidem nouellæ magis edendis, quam excubandis ouis vtiliores ſunt, inhibeturque cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius id fecerint: moreſque earum maxime pernoſci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. at e contrario quædam & ſua & aliena oua comminuunt atq; conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad vnam, quæ ſit melior nutrix, transferri debent, ſed primo quoque die, dum mater ſuos & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Verumtamen ſeruare oportet modum: neq; enim debet maior eſſe quam triginta capitum. negant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab vna nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubiiciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam primo tempore, id eſt mēſe Ianuario, quindecim, nec vnquam plura ſubiici debent: Martio XIX, nec his pauciora: vnum & viginti Aprili: tota deinde æſtate vſque in Calendas Octobris totidem. poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quod frigoribus excluſi pulli plerumque intereant. Plerique tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habent, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, vbi a matre pulli non exiguis preciis veneunt, nec plerumque intereunt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſiderari debet, vt luna creſcente a decima vſque ad quintamdecimam id fiat. nam & ipſa ſuppoſitio per hos fere dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, vt rurſus cum excluduntur pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem volucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. at pauonino & anſerino, paulo amplius ter nouenis: quæ ſi quando fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. tum demum ſui generis quatuor oua, nec plura quam quinque fouenda recipient. ſed & hæc quam maxima: nam ex puſillis aues minutæ naſcuntur. Cum deinde quis volet quamplurimos mares excludi, longiſſima quæque & acutiſſima oua ſubiiciet: & rurſus cum fœminas, quam rotundiſſima. Supponendi autem conſuetudo tradita eſt ab

iis.

iis, qui religioſius hæc adminiſtrant, eiuſmodi: Primum quam ſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab aliis auibus inquietentur: deinde antequam conſternant ea, diligenter emundant, paleaſque, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure & bitumine, atque ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus iniiciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allii capita cum clauis ferreis ſubiiciunt: quæ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus vitiantur oua, pullique ſemiformes interimuntur, antequam toti partibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubiicit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde vniuerſum leniter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxta ponendus eſt cibus, vt ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, neve longius euagatæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ conuertant, auiarius tamen cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu verſare, vt æqualiter calore concepto facile animentur. quinetiam ſiqua vnguibus læſa vel fracta ſunt, vt remoueat. idque cum fecerit, die vndeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur ſi pipiant: nam ſæpe propter craſſitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaq; hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos ſubiicere, idque non amplius triduo facere: nam poſt vnum & vigeſimum diem ſilentia oua carent animalibus: eaq; remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingulos, vt quiſq; natus ſit, tollere, ſed vno die in cubili ſinere cum matre, & aqua ciboq; abſtinere dum omnes excludantur. Poſtero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur: Cribro viciario, vel etiam loliario, qui iam fuerit in vſu, pulli ſuperponātur: deinde pulegii ſurculis fumigentur. ea res videtur prohibere pituitam, quæ celerrime teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: vel adoreo farre vino reſperſo modice alendi. nam maxime cruditas vitanda eſt: & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi ſunt, priuſque, quam emittantur ad recentem cibum, ſinguli tentandi, ne quid heſterni habeant in gutture. nam ſi vacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtinerique debent,

dum concoquant. Longius autem non eſt permittendum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi dum corroborentur. cauendumque ne a ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſtilens eſt, vt interimat vniuerſos: id vitatur ſæpius incenſo cornu ceruino, vel galbano, vel muliebri capillo: quorum omnium fere nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandum erit, vt tepide habeantur: nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent. optimumq; eſt infra officinam clauſos haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſtatem vagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulęque ſub cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatę dureſcant, & naturalia præcludant. Quod quamuis caueatur, ſæpe tamen euenit, vt aluus exitum non habeat: itaque pinna pertunditur, & iter digeſtis cibis præbetur. Sed & iam validioribus factis, atque ipſis matribus etiam vitanda pituitæ pernicies erit. quæ ne fiat, mundiſſimis vaſis, & quam puriſſimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, & emundata ſtercore liberabimus. Quod ſi tamen peſtis perua ſerit, ſunt qui ſpicas allii tepido madefactas oleo faucibus inſerant. quidam hominis vrina tepida rigant ora, & tamdiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vua quoque, quam Græci ἀγρίαν σταφυλὴν vocant, cum cibo miſta prodeſt. vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur. nam ſi pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcinduntur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur: atque ita paulum triti ſalis vulneribus infriatur. Id porro vitium maxime naſcitur cum frigore & penuria cibi laborant aues: item cum per æſtatem conſiſtens in cohortibus aqua potatur: item cum ficus aut vua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendę ſunt aues, eoſque vt faſtidiant efficit vua labruſca de vepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obiicitur eſurientibus, eiuſque ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur vuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quæ decocta cũ cibo præbetur auibus, & ita fici faſtidium creat. Mox quoque, ſicut in cęteris pecoribus, eligenda quęque optima, & deteriora vendenda. ſeruetur etiam in hoc genere, vt per autumni tẽpus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur. Summouebimus autem veteres, id eſt, quę trimatum

matum exceſſerunt. item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt,& præcipue quæ oua vel ſua,vel aliena conſumunt. nec minus,quæ velut mares cantare,atque etiam calcare cœperunt. item ſerotini pulli,qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur,ſed tamdiu cuſtodiemus generoſos, quamdiu fœminam implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cum parere deſinent aues,id eſt,ab Idib. Nouemb. pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & vinacea præbenda, quæ ſatis commode paſcunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis. 6.

OVORVM quoque longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ: quæ commode ſeruantur per hiemem, ſi paleis obruas: æſtate,ſi furfuribus. quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis aut furfuribus obruunt. nonnulli ſolida, multi etiam freſa faba coaggerant: alii ſalibus integris adoperiunt: alii muria tepefacta durant. Sed omnis ſal quemadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere: quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.

De gallinis farciendis. 7.

PINGVEM quoque facere gallinam,quamuis fartoris,non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægre contingit,præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſideratur calidus maxime, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, vel ſportis incluſæ pendeant aues,ſed ita coarctatæ,ne verſari poſſint. Verum habeant ex vtraque parte foramina: vnum, quo caput exeratur: alterum,quo cauda cluneſque,vt & cibos capere poſſint,& eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autem mundiſſima palea, vel molle fœnum, id eſt,cordum. nam ſi dure cubant,non facile pingueſcunt. Pluma omnis e capite, & ſub alis atque clunibus detergetur: illic, ne pediculum creet; hic, ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cum eſt aqua cõſperſa & ſubacta,formantur offæ, quibus aues ſaginantur. eæ tamen primis diebus dari parcius debẽt, dum plus concoquere conſueſcant. nam cruditas vitanda eſt maxime, tantumque prębendum,quantum digerere poſſint: neque ante recens admouenda eſt, quam tentato gutture apparuerit nihil veteris

emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, vel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. Nam cum paulum circa ædificia volitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos vegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debent gallinariis, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter anguſtias non recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerumq; incubant, expedit. Cęterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniam fere partes eæ columbarii carent ſtercore. Commodiſſima cibaria putantur vicia, vel eruum, tum etiam lenticula, miliumque, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri & emundari debet. nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaque tam faſtidioſa eſt, vt ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat. quod frequenter in his regionibus, vbi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat vetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum vocant ruſtici, qui fere in ædificiis nidos facit. eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatiſque opercula ſupponuntur, & gypſo lita vaſa in angulis columbarii ſuſpenduntur: quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne vnquam deſerant. Seligendæ vero ſunt ad educationem neque vetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. curandumque, ſi fieri poſſit, vt pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquam ſeparentur. nam fere ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certe nec alieni generis coniunguntur, vt alexandrinæ & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color non ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atque ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt. Albus, qui vbique vulgo conſpicitur, a quibuſdam non nimium laudatur; nec tamen vitari debet in iis quæ clauſo continentur. nam in vagis maxime eſt improbandus, quod eum facillime ſpeculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longe minor ſit quam eſt gallinarum, maiorem tamen refert quęſtum. nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix; & pretiis eorum domini complent arcam, ſicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam

illis ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita venire. Nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere volumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercantur. Quanquam vel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum poſſidendi habendiq; cauſa, graui ære & argento pēſent, quam illos qui Ponticum Phaſim, & Scythica ſtagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticas & Ægyptias aues temulenter eructāt. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. nam ſi quæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter vt gallinæ farciuntur. Pulli vero facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius quam ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura, vt vno loco quieſcant, præbeaſq; copioſum cibum parientibus, quo & ſe, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura: quoniam ſi frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. ſed nihil iſta res pinguitudinis efficit. nā dum vincula exerere conantur, non conquieſcunt, & hac quaſi exercitatione corpori nihil adiiciunt. Fracta crura non plus quam bidui, aut ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. 9.

TVRTVRVM educatio ſuperuacua eſt: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. a volatura ita vt capitur, farturæ deſtinatur: eoque leuiore cura, quam cæterę aues ſaginatur: verum non omnibus temporibus. per hiemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. & tamen, quia maior eſt turdi copia, pretium turturum minuitur. rurſus æſtate vel ſua ſponte, dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit. nihil enim aliud, quam obiicitur eſca, ſed pręcipue milium: nec quia tritico vel aliis frumentis minus craſſeſcant, verum quod ſemine huius maxime delectantur. hieme tamen offæ panis vino madefactę, ſicut etiam palumbos, celerius opimant, quam cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamēta, vel cellulæ cauatæ efficiuntur, ſed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur volare: quoniam ſi id faciant, corpori detrahunt. In his autem aſſidue paſcuntur milio, aut tritico. ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. ſatiatque ſemodius cibi in diebus ſingulis vicenos & centenos turtures. Aqua ſemper recens, & quam mundiſſima vaſculis, qualibus columbis atque gallinis, præbetur. Tegeticulæque mundentur,

ne

ne ſtercus vrat pedes, quod tamen & idipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq;,ſicut & omnium auium,præterquam nantium. Huius auis ætas ad ſaginam non tam vetus eſt idonea,quam nouella. Itaq; circa meſſem,cum iam confirmata eſt pullities,eligitur.

De turdis educandis. 10.

TVRDIS maior opera & impenſa præbetur, qui omni quidem rure,ſed ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt. nam difficulter in aliam regionem transferuntur,quia caueis clauſi plurimi deſpondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis a rete in auiaria coniecti ſunt. itaque ne id accidat, veterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc vſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mœſtitiamque eorum mitigent interuolando.ſic enim conſueſcent &aquam &cibos appetere feri,ſi manſuetos id facere viderint. Locum æque munitum & apricum, quam columbi deſiderant; ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur,quibus inſideant,cum ſatiati cibo requieſcere volunt.eæ perticæ non altius a terra debent ſubleuari, quam hominis ſtatura patiatur, vt a ſtante contingi poſſint. Cibi ponuntur fere partibus his ornithonis, quę ſuper ſe perticas non habent, quo mundiores permaneant. ſemper autem arida ficus diligenter pinſita & permiſta polline, præberi debet,tam large quidem vt ſuperſit: hanc quidam mandunt, & ita obiiciunt.Sed iſtud in maiore numero facere vix expedit,quia nec paruo conducuntur qui mandunt, & ab iis ipſis aliquantum propter iucũditatem conſumitur.multi varietatem ciborum, ne vnum faſtidiant,præbendam putant. ea eſt cum obiiciuntur myrti & lentiſci ſemina: item oleaſtri, & ederaceæ baccæ, nec minus arbuti.Fere enim etiam in agris ab eiuſmodi volucribus hæc appetuntur, quæ in auiariis quoque deſidentium detergent faſtidia,faciuntq; auidiorem volaturam,quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit: ſemper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur,quæ eſt firmiſſima eſca. nam illa quæ ſupra diximus, pulmentariorum vice dantur.Vaſa quibus recens & munda prębeatur aqua,nõ diſſimilia ſint gallinariis. hac impenſa curaque M.Terentius ternis ſæpe denariis ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorũ temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum.At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic re-

ditus. Atque ea genera, quę intra ſepta villę cibantur, fere perſecuti ſumus: nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. 11.

PAVONVM educatio magis vrbani patrisfamiliæ, quam tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hęc tamen aliena eſt agricolę captantis vndique voluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiātur. Harum autem decor auium etiam exteros nedum dominos oblectat. itaque genus alitum nemoroſis & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facillime continetur. nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia volitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt, ſine cuſtode tuto vagatur, maioremque pabuli partem ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ, ſtudioſius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quam vt diei certo tempore ſigno dato, iuxta villam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obiiciat, vt nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſſionis rara conditio eſt. quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt: eaque ſic adminiſtretur: Herbidus ſilueſtriſq; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellę, vt ſit altera cuſtodis habitatio, atque altera ſtabulum pauonum: ſub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia columbarii tectis ſuperponuntur: ea ſepta diſtinguuntur velut clatris intercurrentibus calamis, ita vt ab vtroq; latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet vligine, cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumque partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis perticis inducantur. hæ porro quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponuntur, vt auem recipiant adſilientem: ſed idcirco ſunt exemptiles, vt cum res exigit, a paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus ſtabulum præbeant. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat: ſiquidem tenerior ętas, aut ſterilis, aut parum fœcunda eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, atque ideo quinque fœminas deſiderat. nam ſi vnam, vel alteram fœtam ſæpius compreſſit; vixdum concepta in aluo vitiat oua, nec ad partum ſinit perduci: quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hiemis concitantibus libidinem cibis vtriuſque

ſexus

ſexus accendenda venus eſt. maxime facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamque des ieiunis quinto quoque die. nec tamen excedas modum ſex cyathorum in ſingulas aueis. hęc cibaria non omnibus promiſcue ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſueram, portione ſeruata quinque fœminarum, & vnius maris, ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui. quod vbi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in ſua quiſque ſepta cum fœminis, & æqualiter vniuerſus grex paſcitur. nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui & a cibo, & a coitu prohibent minus validos, niſi ſint hac ratione ſeparati. Fere autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum Fauonii ſpirare cœperunt, id eſt, tempus ab Idib. Februar. ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cum ſemetipſum veluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quam in ſtabulo fœtus edant: ſæpiuſque digitis loca fœminarum tentanda ſunt. nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant: maximeq; temporibus iis, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandum eſt auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur. nam fere pauones, cum ad nocturnā requiem venerunt, prædictis perticis inſiſtentes enitũtur oua, quæ quo propius ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatē. quotidie ergo diligēter mane temporibus fœturæ ſtabula circueunda erunt, & iacentia oua colligenda: quę quanto recentiora gallinis ſubiectā ſunt, tanto commodius excludũtur: idq; fieri maxime patrisfamilias ratione conducit. nā fœminæ pauones quæ nō incubant, ter anno fere partus edunt: at quę fouent oua, totũ tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinq; fere ouorum: ſecundus quatuor: tertius aut trium, aut duorũ. Neq; eſt quod committatur, vt Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidē fœtus commode nutriunt, ſed veteres maxime quæq; gallinæ vernaculi generis eligãtur: eæq; nouē diebus a primo lunæ incremento, nouenis ouis incubēt, ſintq; ex his quinq; pauonina, & cętera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur: & totidem recentia eiuſdē generis ſupponantur, vt trigeſima luna, quæ eſt fere noua, cum pauoninis

excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem, ſæpiuſq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quę propter magnitudinem difficilius a gallina mouētur, verſare manu: idq; quo diligentius faciat, vna pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an a gallina conuerſa ſint. Sed, vt dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem præparari: quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius quam terna pauonina, & ſena generis ſui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad vnam congregari, donec quinque & viginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter vt gallinacei primo die non amoueantur: poſtero die cum educatrice transferantur in caueam: primiſque diebus alantur ordeaceo farre vino reſperſo, nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata. poſt paucos deinde dies huic cibo adiiciendum erit conciſum porrum Tarentinum, & caſeus mollis vehementer expreſſus. nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quoque pedibus ademptis vtiles cibandis pullis habentur, atq; iis paſci debent vſque ad ſextum menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeum de manu præbere. Poſſunt autem poſt quintum & trigeſimum diem quam nati ſunt, etiam in agro ſatis tuto educi, ſequiturq; grex velut matrem gallinam ſingultientem: ea cauea clauſa fertur in agrum a paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli: qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in villam perſequentes, vt dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter auctores, non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodem loco paſci: nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, & immaturos relinquunt, peroſæ videlicet, quod nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint. vitia quę gallinaceo generi nocere ſolent, eadem has aueis infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia quam quæ gallinaceis adhibentur. nam & pituita & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, iiſdē remediis, quæ propoſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: ſed erit curandum, ne humi maneant. nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum & ruſticarum gallinarum educatione. 12.

N v-

NVMIDICARVM eadem eſt fere, quæ pauonum educatio. cæterum ſilueſtres gallinæ, quę ruſticæ appellantur, in ſeruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, niſi vt cibus ad ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis vitæ appellant. 13.

VENIO nunc ad eas aues, quas Græci vocant ἀμφίβια, quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoque deſiderant pabula, nec magis humo quam ſtagno conſueuerunt: eiuſque generis anſer præcipue ruſticis gratus eſt, quod nec maximam curam poſcit, & ſolertiorem cuſtodiam præbet quam canis. nam clangore prodit inſidiantem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione Capitolii, cum aduentu Gallorum vociferatus eſt, canibus ſilentibus. is autem non vbique haberi poteſt, vt exiſtimat veriſſime Celſus, qui ſic ait: Anſ ...eque ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neq; vtilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi vero flumen aut lacus eſt, herbæque copia, nec minus iuxta ſatæ fruges, id quoq; genus nutriendum eſt. quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamen præſtat ex ſe pullos atq; plumam, quam non, vt in ouibus lanam, ſemel demetere, ſed bis anno, vere & autumno, vellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, vel paucos vtiq; oportet educare, ſingulisque maribus ternas fœminas deſtinare. nam propter grauitatem pluneis inire non poſſunt: quinetiam intra cohortem, vt protecti ſint, ſecretis angulis haras facere oportet in quibus cubitent & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. 14.

QVI vero greges nantium poſſidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum vigebunt, ſi fuerint ordinata ratione tali: Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibuſq; circumdata, ita vt in aliqua parte ſit cella cuſtodis. ſub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, vel etiam laterculis extruuntur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos, & aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos: quia per fœturam diligenter claudi debent. Et extra villam deinde non longe ab ædificio ſi eſt ſtagnum, vel flumen, alia non quęratur aqua: ſin aliter, lacus, piſcinaq; manu fiant, vt ſint quibus inurinare poſſint aues. nam

ſine iſto præſidio, non magis quam ſine terreno, recte viuere queunt. Paluſtris quoque, ſed herbidus ager deſtinetur, atque alia pabula conſerantur, vt vicia, trifolium, fœnum Græcum, ſed præcipue genus intubi, quod σέριν Græci appellant. lactucæ quoque in hunc vſum ſemina vel maxime ſerenda ſunt, quoniam & molliſſimum eſt olus, & libentiſſime ab his auibus appetitur, tum etiam pullis vtiliſſima eſt eſca. Hæc cum præparata ſunt, curandum eſt, vt mares fœminæque quam ampliſſimi corporis, & albi coloris eligantur. nam eſt aliud genus varium, quod a fero mitigatum domeſticum factum eſt: id neque æque fœcundũ eſt, nec iam pretioſum: propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admittẽdis tempus aptiſſimum eſt a bruma; mox ad pariendum, & ad incubandum a Calen. Martij vſque ad ſolſtitium, quod fit vltima parte menſis Iunij. Ineunt autẽ non, vt priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi: nam fere in flumine, aut piſcinis id faciunt: ſingulæque ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quã quod ipſæ ſuos fouent. nam & a gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur. pariunt autem ſingulis fœtibus oua, primo quina, ſequenti quaterna, nouiſſimo terna: quem partum nonnulli permittũt ipſis matribus educare, quia reliquo tempore anni vacaturæ ſunt a fœtu. Minime autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cum videbuntur ſedem quærere, comprimendæ ſunt atque tentandæ: nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt prima parte locorum genitalium. quamobrem perduci ad harã debent, includique vt fœtum edant: idque ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam vnaquæque recurrit eodem, vbi primo peperit: ſed nouiſſimo fœtu cum volumus ipſas incubare, notandi erunt vniuſcuiuſque partus, vt ſuis matribus ſubiiciantur: quoniam negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina, plurima quinque, pauciſſima tria. ipſis autem anſeribus pauciſſima vii, plurima xv. Sed cuſtodiri debet, vt ouis ſubiiciantur radices vrticarum, quo quaſi remedio medicantur, ne noceri poſſit excuſis anſerculis, quos enecant vrticæ, ſi teneros pupugerint. pullis autem formandis excudendiſque triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora. nam tepidis xxv ſatis eſt. ſæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atque is dum exiguus eſt, decem primis diebus paſcitur in hara clau-

ſus

ſus cum matre: poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendumque eſt, ne aut aculeis vrticæ compungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum: ſed ante conciſis intubis, vel lactucæ foliis ſaturetur. nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, vt collum abrumpat. milium quoque aut etiam triticum miſtum cum aqua recte præbetur. atque vbi ſe paulum confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quam vicenos adiici, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam validior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, ſiccißimas eſſe oportet, ſubſtrataſque habere paleas: vel ſi eæ non ſunt, gratiſſimum quoque fœnum: cætera eadem, quæ in aliis generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne vipera, feleſque, aut etiam muſtella poſſit aſpirare: quæ fere pernicies ad internecionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiãtur matrices ſæpius nidum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque diebus polentam vel maceratum far, ſicut pauonibus obiiciunt. Nonnulli etiam viride naſturtium confectum minutatim cum aqua præbent, eaque eis eſt eſca iucundiſſima. mox vbi quatuor menſiũ ſunt, farturæ maximus quiſque deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptiſſima: & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſane aliud dari neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat, ne vagandi facultas detur: ſintque calido & tenebroſo loco: quæ res ad creandas adipes multũ conferunt: hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & ea propter etiam tenerrima pulities ſæpe xl. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. 15.

Neoſſotrophii cura ſimilis, ſed maior impẽſa eſt: nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſcides, phalerides, ſimileſque volucres, quæ ſtagna & paludes rimantur. locus planus eligitur, iſque munitur ſublimiter pedũ quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, vel grãdi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, vel accipitribus inuolãdi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra intraque, ne feles, aut vipera perrepat.

media deinde parte neoſſotrophii lacus defoditur in duos pedes altitudinis, ſpatiumque longitudini datur & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur violentia reſtagnantis vndæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, vt tamquam e litore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poſſit herbas euomere, præbeatque nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, vt colocaſiis conſeratur, aliiſque familiaribus aquæ viridibus, quæ inopacant auium receptacula. ſunt enim quibus cordi eſt vel in ſiluulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari. nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſiluulis occupetur, ſed vt dixi, per circuitum vacet, vt ſine impedimento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi velocitate concertent. nam quemadmodum deſiderant eſſe vbi irrepant, & vbi deliteſcentibus fluuiaticis animalibus inſidientur, ita offenduntur ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum. deinde per vicenos vndiq; pedes gramine ripę veſtiantur: ſintque poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata & expolita tectoriis pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaque contegantur interſitis buxeis aut myrteis fruticibus qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua tibi decurrant: ſic enim pabulatur id genus auium. gratiſſima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum & milium, necnon & ordeum: ſed vbi copia eſt, etiam glans ac vinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, vel ſi qua ſunt incrementi parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri ſilueſtres alites obſeruant Martii, ſequentiſque menſis: per quos feſtucæ ſurculiq; in auiariis paſſim ſpargendi ſunt, vt colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant. ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νεοσσοτροφεῖον conſtituere volet, vt prędictarum auium circa paludes, in quibus plerumq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubiiciat. ſic enim excluſi educatique pulli deponunt ingenia ſilueſtria, clauſique viuariis haud dubitanter progenerant. nam ſi modo captas aues, quæ conſueuere libero victu, cuſtodiæ tradere velis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium volucrum ſatis dictum eſt.

De piſcinis & piſcibus alendis. 16.

VERVM opportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorum reditum quãuis alieniſſimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quam terrenum fluido?) tamen non omittam: nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt, adeo quidem, vt etiam dulcibus aquis marinos clauderent piſces, atque eadem cura mugilem ſcarumq; nutrirent, qua nunc muræna & lupus educantur. Magni enim æſtimabat vetus illa Romuli & Numæ ruſtica progenies, ſi vrbanæ vitæ comparetur villatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebant. Inde velinus, inde etiam ſabatinus, & item vulſinenſis, & ciminus lupos aurataſq; procreauerunt, ac ſi qua ſint alia piſcium genera dulcis vndæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa Neptunumque clauſerunt, & iam cum auorum memoria circumfertur M. Philippi (velut vrbaniſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum atq; dictum. Nam is forte Caſſini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumque e vicino flumine lupum deguſtaſſet, atq; expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus, Peream, inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem facit gulam, doctaque & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quẽ Tiberis aduerſo torrente defatigaſſet. Itaq; Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhinthon, qui non iam ducat, nihil ſua intereſſe, vtrũ eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat viuarium. Attamen iiſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilominus & ipſe tutor Luculli grandi ære ſeſtertium millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui venditabat. iam enim celebres erant delitię popinales, cum ab mari deferrentur viuaria, quorum ſtudioſiſſimi velut ante deuictarum gentium Numantinus & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muręna captorum piſcium lætabantur vocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere, nõ vt hęc vſitata, verum vt maxime laudabilia & honeſta iudicarentur: nos quoque ne videamur tot iam ſeculorum ſeri caſtigatores, hunc etiam quæſtum villaticum patrisfamilias demonſtrabimus: qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem

ſoli,quæ plerunque litori vicina eſt, fructus terræ præcipere non poterit,ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei qua ſi primordium eſt naturam loci contemplari, quo piſcinas facere conſtitueris. non enim omnibus litoribus omne genus piſcium haberi poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, velut ſoleam, rhombum, paſſerem. eadem quoque maxime idonea eſt conchyliis, muricibus, & oſtreis, purpurarumque tum concharum pectunculis, balanis,vel ſphondylis. At arenoſi gurgites planos quidem non peſſime, ſed pelagios melius paſcunt,vt auratas,ac dentices, punicaſque, & indigenas, vmbraſue: verum conchyliis minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quod in petris ſtabulētur, ſaxatiles dicti ſunt, vt merulæ,turdique, nec minus melanuri. Atque vt litorum, ſic & fretorum differentias noſſe oportet,ne nos alienigeni piſces decipiant. nō enim omni mari poteſt omnis eſſe, vt helops, qui Pamphylio profundo,nec alio paſcitur: vt Atlantico faber,qui & in noſtro Gadium municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur,eumque priſca cōſuetudine Zeum appellamus: vt Scaurus,qui totius Aſiæ,Græciæque litoribus Sicilia tenus frequentiſſimus exit, nunquam in Liguſticum, nec per Gallias enauit ad Hibericum mare. Itaque ne ſi capti quidem perferantur in noſtra viuaria,diuturni queant poſſideri. Sola ex pretioſis piſcibus muræna,quanuis Tarſenſis, Carpathijque pelagi, quod eſt vltimum,vernacula,quouis hoſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

De poſitione piſcinæ. 17.

Stagnum cenſemus eximie optimum, quod ſic poſitum eſt,vt inſequens maris vnda priorē ſubmoueat,nec intra conſeptum ſinat remanere veterem. nāque id ſimillimum eſt pelago,quod agitatum ventis aſſidue renouatur,nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſtagnum vel exciditur in petra, cuius rariſſima eſt occaſio,vel in litore conſtruitur opere ſignino. Sed vtcunque fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum. eorumque alios ſimplices, & rectos, quo ſecedant ſquamoſi greges; alios in cochleam retortos,nec nimis ſpatioſos,in quibus murænæ deliteſcant. quamquam nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ piſcibus non placet: quia ſi rabie vexantur, quod huic generi velut canino ſolet accidere, ſæuiſſime perſequuntur

ſquamoſos,plurimoſque mandendo conſumunt.Itineraque, ſi loci natura permittit,omni lateri piſcinæ dari conuenit.facilius enim vetus ſubmouetur vnda, cum quacunque parte fluctus viget,per aduerſam patet exitus. Hos autem meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem,ſi loci ſitus ita competit, vt in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptẽ pedibus ſublimius eſſe maris æquor oſtendat: nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgitis menſura abunde eſt.nec dubium, quin quanto magis imo mari venit vnda,tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus, vbi viuarium conſtituere cenſemus,pari libra cum æquore maris eſt, in pedes nouem defodiatur piſcina, & infra duos a ſumma parte cuniculus riui perducatur.curandumque eſt,vt quam largiſſime veniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur,quam ſi maior recentis fieri vis inceſſerit.Multi putant in eiuſmodi ſtagnis longos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabricandos,quo ſint opaciores æſtuantibus latebræ,Sed ſi recens mare non ſemper ſtagnum permeat,id facere contrarium eſt. nam eiuſmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter veteres emittũt: pluſque nocet putris vnda, quam prodeſt opacitas. Debent tamen ſimiles velut cellæ parietibus excauari, vt ſint,quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oportebit, vt riuis per quos exundat piſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piſcium. Si vero laxitas permittit,e littore ſcopulos, qui præcipue herbis algæ veſtiũtur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum comminiſci valet hominis ingenium, repræſentare faciem veri maris, vt clauſi quamminime cuſtodiã ſentiant. Hac ratione ſtabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. ſitque nobis antiquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili negotio,quod in terreno præcipitur, *Et quid quæque ferat regio*. neque enim ſi velimus, vt in mari nonnunquam conſpeximus, in viuario multitudinem mulorum paſcere queamus, cum ſit molliſſimum genus, & ſeruitutis indignantiſſimum. Raro itaque vnus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur: At contra frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare, vt propoſueram, qualitatem littoris noſtri contemplemur, ſi viteman

ſcopulos,an probemus. Turdi complura genera,merulaſq; & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam ſunt & varii) lupos includemus.Item flutas,quæ maxime probantur, muræ nas,& ſi quæ ſint aliæ ſaxatilis notæ,quarum pretia vigent. nam vile ne captare quidem,nedum alere conducit.Poſſunt iſta eadem genera etiam littoris arenoſi ſtagnis cõtineri. nam quæ limo cœnoq; luteſcunt, vt ante iam dixi,conchyliis magis & iacentibus apta ſunt animalibus.Neque eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes: atq; eadem præbentur cibaria, & proſtratis piſcibus,& erectis. namque ſoleis ac rhombis, & ſimillimis animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte littoris,quæ profluo receſſu nunquam deſtituitur.Spiſſi deinde clatri marginibus infiguntur,qui ſuper aquam ſemper emineant,etiam cum maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles,ita vt complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. ſic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur,neq; ipſum viuarium repletur algarum congerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi violentia.Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hiemis ſæuitia mare ſine fluctu tranſmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet,quam ſaxatilium. nam quia dentibus carent,aut lambunt cibos,aut integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. Itaque præberi conuenit tabenteis haleculas,& ſalibus exeſam chalcidem putremque ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, vel quicquid inteſtini pelamis aut lacertus gerit:tum ſcombri, carcharique, & elacatæ: ventriculos, & ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, ſed vt ex his aliqua, quorum erit facultas,prębeamus.Facit etiam ex pomis viridibus adaperta ficus, & nuces digitis infractæ ſunt dandę: nec minus elixum molle ſorbum, quique ſunt cibi ſorbilibus proximi, vt mulctra,recens caſeus, ſi loci conditio, vel lactis annona permittit. nulla tamen æque, quam prædictæ ſalſuræ pabula commode dantur, quoniam odorata ſunt. omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcam,quam oculis veſtigat. Nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius aſpectat, & ea quæ in plano ſunt dextra læuaque non facile peruidet. Itaque cum ſalſamenta obiecta

ſunt,

ſunt, eorum ſequens odorem, peruenit ad cibos. Cęteri autem ſaxatiles aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus exiguuſq; gobio, & quiſquis denique eſt incrementi minuti piſcis, maiorem alit. Siquando tamen hiemis ſæuitia non patitur eius generis eſcam dari, vel ſordidi panis offæ, vel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur. Ficus quidem arida ſemper obiicitur, eximia ſi ſit (vt Bæticæ, Numidiæque regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, vt nihil præbeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare poſſint. nam niſi piſcis domini cibariis ſaginatur, cum ad piſcatorium forum perlatus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc villatica paſtio finem præſenti diſputationi faciat, ne immodico volumine lector fatigetur. Redibimus autem ſequenti exordio ad curam ſilueſtrium pecorum, cultumque apum.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſilueſtrium & apium educationem: quas & ipſas, Publi Siluine, villaticas paſtiones iure dixerim, ſiquidem mos antiquus lepuſculis capreiſq;, ac ſimilibus feris iuxta villam plerumq; ſubiecta dominicis habitationibus ponebat viuaria, vt & conſpectu ſuo clauſa venatio poſſidentis oblectaret oculos, & cum exegiſſet vſus epularum, velut e cella promerentur. Apibus quoque dabatur ſedes adhuc noſtra memoria, vel in ipſis villæ parietibus exciſis, vel in protectis porticibus ac pomariis. Quare quoniam tituli, quem ſcripſimus, huic diſputationi ratio reddita eſt, ea nunc quæ propoſuimus ſingula perſequamur.

De viuariis faciendis, & includendis pecudibus feris. *Cap. I.*

FERAE pecudes, vt capreoli, damæq;, nec minus orygum ceruorumque genera & aprorum, modo lautitiis & voluptatibus dominorum ſeruiunt, modo quæſtui ac reditibus. Sed qui venationem voluptati ſuę claudunt, contenti ſunt, vt cen-

que competit proximus ædificio loci ſitus, munire viuarium, ſemperque de manu cibos, & aquam præbere. qui vero quæſtum reditumque deſiderant, cum eſt vicinum villæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, vel inducitur fluens, vel infoſſi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſiluæ pro cuiuſque facultatibus occupatur, ac ſi lapidis & operæ vilitas ſuadeat, haud dubie cæmẽtis & calce formatus circumdatur murus. ſin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi vero neutrum patriſamiliæ conducit, ratio poſtulat vacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur ex robore, quercu, vel ſubere. nam oleæ rara eſt occaſio. quicquid denique ſ[illegible]biniuria pluuiarum magis diuturnũ eſt, pro conditione regionis ad hunc vſum eligitur. Et ſi veteris arboris truncus, ſiue vt craſſitudo poſtulat, erit fiſſilis ſtipes, compluribus locis per latus efforatur, & in circuitu viuarij certis interuenientibus ſpatiis defixus erigitur: deinde per tranſuerſa laterum caua tranſmittũtur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autem vacerras inter pedes octonos defigere, ſeriſque tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugã. Hoc autem modo licet etiam latiſſimas regiones, tractuſque montium claudere, ſicuti Galliarum, necnon & in aliis quibuſdam prouinciis locorum vaſtitas patitur nam & fabricandis ingens eſt vacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt. quippe crebris fontibus abundat ſolũ, quod eſt maxime prædictis generibus ſalutare. tum etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſime ſubminiſtrat: præcipueque ſaltus eliguntur, qui & terrenis ſœtibus, & arboreis abundant. nam vt graminibus, ita frugibus roburneis opus habent: maximeque laudantur, qui ſunt feraciſſimi querneæ glãdis, & iligneæ, nec minus cerreæ, tum & arbuti, cæterorumque pomorum ſilueſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus. nam eadem fere ſunt pecudum ſilueſtrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamilias cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſiluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoque alere, vel adoreo farre, aut fab[illegible]. plurimumque etiam vinaceis, & quicquid denique viliſſime conſtiterit, dare: idque vt intelligant

ſtræ præberi, vnam vel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum viuarium cunctantes ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hiemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaque cuſtos viuarij frequēter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, vt manu datis ſuſtineantur frumentis. nec vero patiendus eſt oryx, aut aper, aliuſve quis ferus vltra quadrimatum ſeneſcere. nam vſque in hoc tempus capiunt incrementa, poſtea maceſcunt ſenectute. quare dū viridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat, ære mutandi ſunt. Ceruus autem compluribus annis ſubſtineri poteſt. nā diu iuuenis poſſidetur, quod æui longioris vitam ſortitus eſt. De minoris autē incrementi animalibus, qualis eſt lepus, hęc pręcipimus, vt in iis viuariis quę maceria munita ſunt, farraginis, & olerum fere intubi lactucæq; ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis iniiciantur. itemq; punicū cicer, vel hoc vernaculum, nec minus ordeū, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cæleſti macerata obiiciantur. nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur. Hæc porro animalia, vel ſimilia his (etiam ſilēte me) facile intelligitur, quā non expediat conferre in id viuarium, quod vacerris circundatum eſt: ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nacta egreſſus fugam moliuntur.

De apibus. 21.

Venio nunc ad aluearum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi poteſt, quam ab Higinio iam dictū eſt, nec ornatius quam Virgilio, nec elegantius quam Celſo. Higinius veterum auctorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtrie collegit: Virgilius poeticis floribus illuminauit: Celſus vtriuſque memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc diſputationis materia, niſi quod conſummatio ſuſceptæ profeſſionis hanc quoque ſui partem deſiderabat, ne vniuerſitas inchoati operis noſtri velut membro aliquo reciſo, mutila, atque imperfecta conſpiceretur. Atque ea quæ Higinius fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poeticæ magis licentiæ, quam noſtræ fidei conceſſerim. Nec ſane ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerit ne mulier pulcherrima ſpecie Meliſſa, quam Iupiter in apem conuertit, an (vt Euhemerus poeta dicit) crabronibus & ſole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo ſpecu

Iouis extitiſſe nutrices, eaſque pabula munère dei ſortitas quibus ipſæ paruum educauerāt alumnum. Iſta enim, quamuis non dedeceant poëtam, ſummatim tamē, & vno tantummodo verſiculo leuiter attigit Vergilius, cum ſic ait:

Dictæo cæli regem pauêre ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primum natæ ſint: vtrum in Theſſalia ſub Ariſtæo, an in inſula Cea, vt ſcribit Euhemerus, an Erichthonii tēporibus in monte Hymetto, vt Euthronius: an Cretæ Saturni temporibus, vt Nicander. non magis quam vtrum examina, tanquam cętera videmus animalia, concubitu ſobolem procreēt, an hæredem generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter Maro: & vtrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hęc enim, & his ſimilia, magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quam ruſticorum eſt inquirere. ſtudioſis quoque literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quam negotioſis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera ſint apum, & quod ex iis optimum. 3.

QVARE reuertamur ad ea quæ alueorum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in iis libris quos de animalibus conſcripſit, apum ſiue examinum genera complura demonſtrat, earumque alias vaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemque nigras & hirſutas apes habent: alias minores quidem, ſed æque rotundas, & infuſci coloris, horridiq; pili: alias magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, & latas, coloris meliuſculi: nonnullas minimas, gracilesque, & acuti aluei, ex aureolo varias atque leues: eiuſque auctoritatem ſequens Virgilius, maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis: moribus etiam placidis. nam quanto grandior apis, atque etiam rotundior, tanto peior. Si vero ſęuior, maxime peſſima eſt. ſed tamen iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſſiduo interuentu eorum qui curant aluearia. nam cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt, durantque ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem, nec vllum examen hāc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. nam fere decimo ab internicione anno, gens vniuerſa totius aluei conſumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſeruandumque vere cum ſe noua profundent examina, vt exci-

pian-

piantur,& domiciliorum numerus augeatur. nam ſæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oporteat, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. 4.

Interim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes, eæque ſint ſecretiſſimæ, & vt noſter præcipit Maro, viduæ pecudibus, aprico, & minime proceloſo cæli ſtatu:

Quo neque ſit ventis aditus. nam pabula venti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdique petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

eademque regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiã thymbræ, vel noſtratis cunilæ, quam ſatureiam ruſtici vocant. Poſt hæc frequens ſit incremẽti maioris ſurculus, vt roſmarinus, & vtraque cytiſus. eſt enim ſatiua,& altera ſuæ ſpontis. itemque ſemper virens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. ederæ quoque non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores vero ſunt probatiſſimæ, rutila atque alba ziziphus, nec minus amarantus, tum etiam amygdalæ,& perſici, atque pyri, denique pomiferarum pleræque, ne ſingulis immorer. At ſilueſtrium commodiſſime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec diſſimilis huic lentiſcus,& odorata cedrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes: taxi repudiantur. Mille præterea ſemina vel crudo cæſpite virẽtia, vel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, vt ſunt in inguo ſolo frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteolæque, & ſarranæ violæ, nec minus, cęleſtis numinis hyacinthus, corycius item, ſiculuſque bulbus, croci deponitur. qui coloret odoretque mella. Iam vero notæ vilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultiſque atque paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant: vt vulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoracia, rapiſtrique olus,& intubi ſilueſtris, ac nigri papaueris flores, tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdem nominis edomita, quam Græci σταφυλῖνον vocant. Verum ex cunctis, quæ propoſui, quæque omiſi temporis compendia ſequens (nã inexputabilis erat numerus) ſaporis

præcipui mella reddit thymus. thymo deinde proxima thymbra, ſerpyllumque, & origanum. tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ, marinus ros, & noſtras cunila, quam dixi ſatureiam. mediocris deinde guſtus amarantini, ac ziziphi flores, reliquaque quę propoſuimus, cibaria. ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto atque arbuto prouenit: villaticum, quod naſcitur in oleribus, & ſtercoroſis herbis. Et quoniam ſitum paſtionum, atque etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis & domiciliis examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. 5.

SEDES apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul a tumultu, & cœtu hominum ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam vtraque re infeſtātur. hæc autem ſit ima parte vallis, & vt vacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis vtenſilibus, cum onere per procliuia non ægre deuolent. Si villæ ſitus ita cōpetit, non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circumdemus, ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquiliniique, & balinei libera eſt odoribus. Verum ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub oculis domini eſſe apiarium: ſin autem cuncta fuerint inimica, certe vicina vallis occupetur, quo ſæpius deſcendere non ſit graue poſſidenti. nā res iſta maximam fidem deſiderat; quę quoniam rariſſima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur: neque ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ peroſa eſt. æque enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed vbicunque fuerint aluearia, non editiſſimo claudantur muro: qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungaturque tugurium, quo & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum: ſitque maxime repletum præparatis alueis ad vſum nouorum examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur:

Palmaque veſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludetque fauis emiſſa iuuentus:
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.

Tum

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur, vel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, vt dixi, præterfluens vnda, vel putealis, canalibus immiſſa fuerit virgis ac lapidibus aggereturapum cauſa,

Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi forte moranteis
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ incrementi parui, maximeque propter ſalubritatem. nã ſunt etiam remedio languentibus cytiſi, tum deinde caſiæ, atque pini, & roſmarinus: quin etiam cunilę, & thymi frutices: itemque violarum, vel quæcunque vtiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non ſolum virentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cum eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni. nec minus vitentur cauæ rupes, aut valles argutæ, quas Græcĩ ἠχῶς vocant.

De vaſis alueorum probandis. 6.

IGITVR ordinatis ſedibus, aluearia fabricãda ſunt pro cõditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter vtiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec candent æſtate: ſiue ferulis exuberat, iis quoque, cum ſint naturæ corticis ſimiles, e quibus commode vaſa texuntur. ſi neutrum aderit, opere textorio ſalicibus connectuntur: vel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectę fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis vaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorum genera duo, vt vel ex fimo fingantur, vel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celſus, quoniam maxime eſt ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius pręcipuum non diſſimulauerit, quod, ſi res poſtulet, transferri non poſſit. Itaque non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neque enim ſolum id repugnat rationibus domini, quod immobiles ſint, cum vendere, aut alios agros inſtruere velit (hoc enim commodum pertinet ad vtilitatem ſolius patrisfamilias) ſed quod ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorum vexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt. hoc maxime vitandum eſt. Itaque quamuis doctiſſimi viri autoritatem reuerebar, tamen am-

birione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi. Nam quod maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula vel igni, vel furibus obnoxia, poteſt vitari opere lateritio circũſtructis aluis, vt impediatur rapina prędonis, & contra flammarum violentiam protegantur: eaſdemque, cum fuerint mouẽdæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi ſint. 7.

Sed quoniam pleriſque videtur iſtud operoſum, qualiacunque vaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemque craſſitudinis: iſque ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, aliiſve noxiis animalibus præbeatur. ſuperponuntur deinde, ſiue (vt Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (vt nobis) aluearia, præterquam a tergo circumſtructa: ſeu quod pene omnium in vſu eſt, qui modo diligenter iſta curant, per ordinem vaſa diſpoſita ligantur, vel laterculis, vel cæmentis, ita vt ſingula binis parietibus anguſtis contineãtur, liberæque frontes vtrinque ſint. nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis a tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt, vt paulum altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hęrentem ſibi alteram concutiat, vicinaſque apes cõterat, quæ omnem motum imbecillis cereis operibus ſuis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem vaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt, quoniam ſummum ſic quoque parum commode curator inſpicit. Ora cauearum, quæ præbent apibus veſtibula, proniora ſint, quam terga, vt ne influant imbres, & ſi forte tamen ingreſſi fuerint, non immorentur, ſed per aditum effluãt. propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri. ſin aliter, luto punico frõdibus illinitis adumbrari. quod tegmen cum frigora & pluuias, tum æſtus arcet. Nec tamẽ ita nocet huic generi caloris æſtus, vt hiems. itaque ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod Aquilonis excipiat iniuriam. ſtabuliſque præbeat teporem. nec minus ipſa domicilia, quãuis ædificio protegantur, obuerſæ tamẽ ad hibernum orientem componi debebunt, vt apricum habeant apes matutinum egreſſum, & ſint experrectiores. nã frigus ignauiam creat. propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, anguſtiſſima eſſe debent, vt quamminimum frigo-
tis

ris admittant:eaque ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus vnius apis incremētum. ſic nec venenatus ſtellio, nec obſcænum ſcarabei vel papilionis genus, lucifugeque blattæ, vt ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur. atque vtiliſſimum eſt pro frequentia domicilij, duos vel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui velut cuſtos veſtibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eæque pauciores intereunt, cum licet vitare peſtis obſidia per aliud vadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſilueſtria examina capiantur. 8.

Atque hæc de pabulationibus, domiciliis, & ſedibus eligendis abunde diximus: quibus prouiſis, ſequitur vt examina deſideremus. ea porro vel ære parta, vel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam priusquam mercemur, a peſtis aluearibus conſideremus: vel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certe id quod contemplari licet, notabimus: vt in veſtibulo ianuæ complures conſiſtant, & vehemens ſonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiam (ſi omnes intra domicilium ſilentes forte conquieſcant) labris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpondente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare vel multitudinem, vel paucitatem. Præcipue autem cuſtodiendum eſt, vt ex vicinia potius, quam ex peregrinis regionibus petantur, quoniam ſolent cæli nouitate laceſſiri. quod ſi non cōtingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus advehere, curabimus ne ſalebris ſolicitentur, optimeque noctibus collo portabuntur. nam diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores, quibus intra clauſum alantur. Mox cum perlatæ domum fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit aluеū, niſi veſperi, vt apes placidæ mane poſt totius noctis requiem egrediantur: ſpeculari que debemus fere triduo, an vniuerſæ ſe profundant. quod cum faciunt, fugam meditantur. Ea remedia quibus debeant inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, vel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe probantur: quanquam nec ſic quidem velim niſi optimas poſſidere, cum & impenſam & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ, atque improbæ. & quod maxime refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infament generoſas. nā minor fructus mellis reſpondet, cum ſegniora interueniunt examina. Verumta-

men quoniam interdum propter conditionem locorum vel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum eſt,curam veſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunque ſaltus ſunt idonei,mellifici , nihil antiquius, quam apes,quibus vtantur,vicinos eligunt fontes: eos itaque conuenit plerunque ab hora ſecunda obſideri , ſpeculari que quę turba ſit aquantium.nam ſi paucæ admodum circumuolant (niſi tamen complura capita viuorùm diductas faciunt rariores) intelligenda eſt earum penuria , propter quā locum quoque non eſſe mellificum ſuſpicabimur. At ſi commeant frequentes , ſpem quoque aucupandi examina maiorem faciunt,eaque ſic inueniuntur.Primum quam longe ſint explorandum eſt , præparandumque in hanc rem liquida rubrica: qua cum feſtucis illitis contigeris apum terga fontem libantium , commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris;ac ſi non tarde id facient, ſcias eas in vicino conſiſtere: ſin autem ſetius , pro moræ tempore æſtimabis diſtantiam loci. Sed cum animaduerteris celeriter redeuntes , ſi non ægre perſequeris iter volantium,ad ſedem perduceris examinis. In iis autem quæ longius meare videbuntur , ſolertior adhibebitur cura,quæ talis eſt. Arundinis internodium cum ſuis articulis exciditur,& terebratur ab latere talea,&per id foramen exiguo melle vel defruto inſtillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorem dulcis liquoris complures apes irrepſerunt, tollitur talea , & appoſito foramini pollice non emittitur,niſi vna,quæ cum euaſit , fugam ſuam demonſtrat obſeruanti:atque is,dum ſuffecit,perſequitur euolantem. Cum deinde conſpicere deſiit apem, tum alteram emittit: & ſi eādem petit cæli partē, veſtigiis prioribus inhæret:& ſi minus , aliam quoque atque aliam foramine adaperto patitur egredi; regionemque notet,in quam plures reuolent , & eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis : quod ſi eſt abditum ſpecu,fumo elicitur,& cū erupit,æris ſtrepitu coercetur. Nam ſtatim ſono territum,vel in frutice,vel in editiore ſiluæ fronde conſidet,& a veſtigatore præparato vaſe reconditur.Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus , quem obtinent , aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc , ſi mediocritas patitur,acutiſſima ſerra,quo celerius id fiat, præciditur primū ſuperior pars, quæ ab apibus vacat : deinde inferior,quatenus videtur inhabitari. tum reciſus vtraque parte mundo veſtimento contegitur,quoniam hoc quoque plurimum refert, ac

ſi

ſi quibus rimis hiat, illinitur, & ad locū perfertur: relictiſque paruis (vt iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluorum collocatur. Sed indagatorem conuenit matutina tempora veſtigandi eligere, vt ſpatium diei habeat, quo exploret cōmeatus apum: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiam cum in propinquo ſunt, iuſtis operum peractis ſe recipiunt, nec remeāt ad aquam: quo euenit vt veſtigator ignoret, quam longe a fonte diſtet examen. Sunt qui per initia veris apiaſtrum, atque (vt ille vates ait) trita meliphylla, & cerintha ignobile gramen, aliaſque colligant ſimiles herbas, quibus id genus animalium delectatur, & ita aluos perfricent, vt odor & ſuccus vaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longe a fontibus diſponant, eaque cum repleta ſunt examinibus, domū referāt. ſed hoc niſi locis, quibus abundāt apes, facere nō expedit. nā ſæpe inania vaſa nacti, qui forte prætereunt, ſecū auferunt. neque tamen eſt tanti vacua perdere cōplura, vt vno vel altero potiare pleno. at in maiore copia etiā ſi multa intercipiūtur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc eſt ratio capiēdi ſilueſtria examina.

Quemadmodum vernacula examina obſeruentur, & in aluos condantur. ·9.

DEINCEPS talis altera eſt vernacula retinēdi. ſemper quidem cuſtos ſedule circumire debet aluearia: neque enim vllum tempus eſt, quo non curam deſiderent, ſed eam poſtulāt diligentiorem, cum vernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt: quippe talis eſt apium natura, vt pariter quæque plebs generetur cum regibus, qui vbi euolandi vires adepti ſunt, conſortia dedignātur vetuſtiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationabili generi mortalium, tum magis egentibus conſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas. Itaque noui duces procedunt, cum ſua iuuentute, quæ vno aut altero die in ipſo domicilij veſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ deſiderium ſedis oſtendit: eaque velut patria contenta eſt, ſi a procuratore protinus aſſignetur. ſin autē defuit cuſtos, velut iniuria repulſa, peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni curatoris eſt vernis temporibus obſeruare alueos in octauam fere diei horam, poſtquam non temere ſe noua proripiunt agmina, eorumque egreſſus regreſſuſque vt diligentius cuſtodiat. nam quædam ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere. Poterit exploratam fugam præſciſce-

re, veſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo. ſiquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturæ ſint, velut militaria ſigna mouentium tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, vt veriſſime dicit Virgilius,

Corda licet vulgi præſciſcere. namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obſeruari debet, quæ iſtud faciunt, vt ſiue ad pugnam eruperint, (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus præliantur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſto ſit ad vtrunque caſum paratus cuſtos. Pugna quidem vel vnius inter ſe diſſidentis, vel duorum examinum diſcordantium facile compeſcitur: nam vt idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

aut mulſo, paſſove, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo, videlicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigante. nam eadem mire etiam diſſidentes reges conciliant. ſunt enim ſæpe plures vnius populi duces, & quaſi procerũ ſeditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes conſumuntur. Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta ſin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantium vero prælia prædictis remediis ſedantur. ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit: animaduertito, an totum examen in ſpeciem vnius vuæ dependeat: idque ſignum erit aut vnum regem ineſſe, aut certe plures bona fide reconciliatos; quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam compluribus velut vberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe. atq; in iis partibus, quibus maxime videris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque ſucco prædictarum herbarum, id eſt, meliſſophylli, vel apiaſtri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. 10.

Sunt autem ij reges maiores paulo, & oblongi magis quam cæteræ apes, rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leueſque, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi

quis

quis forte pleniorem quaſi capillum, quem in ventre gerunt aculeum putet, quo & ipſo tamen ad nocendum non vtuntur. quidam etiam infuſci atque hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nemque duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignis, & ore.

Atque hic maxime probatur, qui eſt melior: nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quam puluere ab alto

Cum venit, & ſicco terram ſpuit ore viator. Et, vt idem ait,
Deſidia, latamque trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior vacua ſine regnet in aula.

Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, vbi ſæpius cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere. nam velut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis; qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. 11.

Sed nonnunquam necandus eſt, cum vetus alueare numero apum deſtituitur, atque infrequentia eius aliquo examine replenda eſt. Itaque cum primo vere in eo vaſe nata eſt pullities, nouus rex eliditur, vt multitudo ſine diſcordia cum parẽtibus ſuis conuerſetur. quod ſi nullam progeniem tulerint faui, duas vel tres alueorumq; plebes in vnum contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore: tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant, exiguis ſpiramentis relictis triduo fere clauſas habere. Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba vetuſtior, ſi elidatur, velut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quæ ſint imperia validiorum contumaciter ſpernentes, pœnis ac mortibus afficiuntur. illud tamẽ incommodum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apium relictus a nobis rex ſenectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia diſcordat: cui facile occurritur. nam ex iis alueis, quæ pluteis habent principes, dux vnus eligitur: iſque tranſlatus ad eas quæ ſine imperio ſunt, rector conſtituitur. Poteſt autem minore moleſtia in iis domiciliis quæ aliqua peſte vexantur, paucitas apium emendari. Nam vbi cognita eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos

oportet conſiderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorum continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. eſt autem facilis conſpectu, quoniam fere in ipſo fine cerarum velut papilla vberis apparet eminentior, & laxioris fiſtulæ, quam ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quę contineāt regios pullos. Higinius quoque auctoritatem Græcorum ſequens, negat ex vernaculo (vt cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora quam ſint plebeij ſeminis, inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. 12.

Est & illa vernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tēpore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit veſtibulum, vt nulla intro reuolet, ſed ſe cōfeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerumque vulgo iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus: eaque, quæ vel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, vel ſtatim ſe ad proximam frondem cōtulerit, protinus cuſtos nouum loculamētum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoueat: tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, vti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum & illitum vas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum aduesperaſcat. primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiariis habere: nā ſunt nonnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo, eādemque occupent quam vacuam repererint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. 13.

Seqvitvr vt morbo, vel peſtilētia laborantibus remedia deſiderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quam quod in cętero pecore pręcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi vt longius aluei transferantur. Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio

veris.

veris, quo tithymalli floret frutex,& quo ſameram vlmi promunt. nãque ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide veſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocente cibo: quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt. nam & tithymallus maiorum quoque animalium ventrem ſoluit,& proprie vlmus apium. eaq; hæc cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durẽt apes. Itaque veris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remediis & prouideri poteſt, ne tali peſte vexentur, & cum iam laborant, ſanari. nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo: volentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hiemem repoſita circa æquinoctium vernum, cũ clemẽtia diei ſuaſerit, poſt horã tertiã in ſolem proferre, ficulneoq; cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatum vas, ſi obiiciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus: nam vel grana mali punici tunſa, & vino amineo conſperſa, vel vuæ paſſæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero vino inſuccatæ, dari debẽt: vel ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis põderibus in vnum leuigata, & fictili vaſe cum amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. quidam bubulam, vel hominis vrinam (ſicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Nec non etiam ille morbus maxime eſt conſpicuus, qui horridas contractaſque carpit, cum frequenter aliæ mortuarum corpora domiciliis ſuis efferunt, aliæ intra tecta vt in publico luctu, mœſto ſilentio torpẽt. id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla, vel arida roſa detriti. galbanum etiam, vt eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoque, & defruto vetere feſſas ſuſtinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo ſuccurrendum laboran-

tibus exiſtimat. primum, vt omnes vitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur:deinde vt fumigentur. Prodeſſe etiam putat apibus vetuſtate corruptis examen nouum cõtribuere, quãuis periculum ſit,ne ſeditione conſumentur, verumtamen adiecta multitudine lætaturas.ſed vt cõcordes maneant, earum apium,quæ ex alio domicilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere.nec tamen dubium,quin frequentiſſimorum examinum faui,qui iam maturos habent pullos,transferri,& ſubijci paucioribus debeant, vt tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur. ſed & id cum fiet,animaduertendũ,vt eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt,& velut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita. nam ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cum foueri deſierint.ſæpe etiam vitio quod Græci φαγέδαιναν vocant,intereunt. Siquidem cum ſit hæc apium conſuetudo, vt prius tantum cerarum cõfingant,quantum putant explere ſe poſſe: nonnunquam euenit, vt conſummatis operibus cereis, vt examen conquirendi mellis cauſa lõgius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſiluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat:quod vbi factum eſt,reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat: tunc quę vacuæ cerarũ partes computreſcant,& vitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoque apes intereant.Id ne fiat duo populi coniungi debent,qui poſſint adhuc integras ceras explere: vel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos ante quam putreſcant, vacuis partibus acutiſſimo ferro liberare:nam hoc quoque refert,ne admodum hebes ferramentum(quia non facile penetret) vehemẽtius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. quod ſi factum eſt,apes domicilium derelinquũt. Eſt & illa cauſa interitus, quod interdum cõtinuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs quam fœtibus ſtudent. itaque nonnulli,quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectãtur,ignorantes exitiũ apibus imminere, quoniã & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt,nec vllis iuuentutis ſupplemẽtis frequentatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt. itaque ſi tale ver inceſſit, vt & prata & arua floribus abundent,vtiliſſimum eſt tertio quoque die alueorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, vt ab opere mellifico euocatæ,quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant.

Atque

Atque hæc fere ſunt examinum vitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earũ curator facere debeat. 14.

Deinceps illa totius anni cura, vt idẽ Higinius cõmodiſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortũ Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta: per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, vt omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & vt araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo. hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ vocantur, & item papiliones enecãdi ſunt: quæ peſtes plerunque fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabũtur, eaque fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, vti pridie caſtus ſit ab rebus venereis, neue temulentus nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineatque fere ab omnibus redolentibus eſculentis, vt ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina: itemque fœtentibus acrimonijs allii, vel ceparum, cæterarumque rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio verno, cum fit Vergiliarum exortus circa V. Idus Maias incipiunt examina viribus & numero augeri. Sed & iiſdẽ diebus intereunt quæ paucas & ægras apes habent. eodemque tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quam ſint cæterarum apum, eoſque nonnulli putant eſſe reges. verum quidam Græcorum auctores οἴστρους appellant, ab eo, quod exagitent, neque patiantur examina conquieſcere. itaque præcipiunt eos necari. Ab exortu Vergiliarum ad ſolſtitium, quod fit vltimo menſe Iunio circa octauam partem Cãcri, fere examinant alui: quo tẽpore vehementius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tuncque peracto ſolſtitio, vſque ad ortum Caniculæ, qui fere dies triginta ſunt, pariter frumenta & faui demetuntur. Sed ii quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem ven-

tribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, vt ſic requirendum ſit. Verum hoc tempore, & vſque in autumni æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ. quod cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis vacuis partibus aluorum, & quam recentiſſimi rigoris aqua infuſa: deinde ſiquid ablui non poterit pinnis aquilæ, vel etiam cuius libet vaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea vt tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes apibus exitio ſunt. nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cum eſt eadē maxima multitudo, ſi vas æneum ſimile miliario veſpere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, vndique papiliones concurrunt: dumque circa flammulam volitant, aduruntur, quod nec facile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circumueniantur; ideoque propinquo ardore conſumuntur. A Canicula fere poſt diem quinquageſimum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idque optimæ notæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Calend. Octobris, cum octauam partem Libræ ſol attigit. Sed inter Caniculæ & Arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante aluearia plerumque obſidiantur prodeuntibus. Poſt Arcturi exortum circa æquinoctium Libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Calend. Octobris ad Vergiliarū occaſum diebus XI. & floribus tamaricis, & ſiluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, velut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ fere conficitur circa VIII. Calend. Ianuarii, in octaua parte Capricorni, iam recondito melle vtuntur examina, eoque vſque ad Arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac

turis diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumque faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificiis: quia & notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, vt aiunt, rusticorum literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarum occaſu primò ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligẽtiuſque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere aut patefacere vaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt, apriciſſimo die purgatis domiciliis opercula intus vſque ad fauos admouenda ſunt, omni vacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hiemem concaleſcant. idque ſemper faciendum eſt etiam in iis aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum, luto, & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta vaſa, nihilo minus congeſtu culmorum & frondium ſupertegemus, quantumque res patietur, a frigore & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interaneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hiberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commode paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hiberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis vel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum aut paſſum præbere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, vt inſiſtentes apes quaſi per ſiphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulum aqua reſperſas probe dabimus. atque his cibariis non ſolum hieme, ſed etiam quibus temporibus (vt iam ſupra dixi) tithymallus, atque etiam vlmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius a curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiam vacuatis ceris vſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idib. Februariis, ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum, & quiete ſua ſpiritum conſeruant; quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum veſtibuli ſiphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduentus

commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaque, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in paſcua. Nam ab æquinoctio verno ſine cunctatione, iam paſſim vagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adiicit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, vt apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt veris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed vernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes alere poſſunt. quod fieri ait & Achaiæ regionibus, vbi transferuntur in Atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis Cycladibus, cum ex aliis transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante tranſlationem diligenter alueos inſpicere præcipit, vetereſque, & tineoſos, & labantes fauos eximere: nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vaſa, quæ quis transferre velit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. 15.

Mox vere tranſacto ſequitur, vt dixi, mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimillimum apis. &, vt ait Virgilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, & ab aliis inuecta conſumit. Veruntamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci videntur inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbâtur, & vt idem ait, a præſepibus arcent. Hos quidam præcipiũt in totum exterminari oportere. quod ego Magoni conſentiẽs faciendum non cenſeo, verum ſæuitiæ modum adhibendum. nam nec ad occidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quę, cum fuci aliquam partẽ cibariorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores: nec rurſus multitudinẽ prædonum

donum coaleſcere patiendum eſt, ne vniuerſas opes alienas diripiát.Ergo cum rixam fucorum & apium ſæpius committi videris,adapertas aluos inſpicies,vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur:ſiue iam liquore cōpleti,& ſuperpoſitis ceris tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero caſtrandi fere matutinus occupandus eſt.neque enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri. duobus ferramentis ad hunc vſum opus eſt ſeſquipedali,vel paulo ampliore menſura factis.quorum alterum ſit culter oblongus ex vtraque parte acie lata, vno capite aduncum habens ſcalprum: alterum prima fronte planum,& acutiſſimum:quo melius hoc faui ſuccidantur,illo radantur,& quicquid ſordidum deciderit,attrahatur.Sed vbi poſteriore parte nullum veſtibulum patefactum habuerit lucare,fumum admouebimus factum galbano, vel arido fimo.Ea porro vaſe fictili prunis immiſta condũtur: idque vas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur, ita vt altera pars ſit arctior,per quam modico foramine fumus emanet: altera latior,& ore patulo,per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt luceari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur. quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilij,& interdum extra veſtibulum ſe conferunt.atque vbi poteſtas facta eſt liberius inſpiciendi, fere, ſi duo ſunt examina, duo genera quoque fauorum inueniũtur.Nam etiam in concordia ſuum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendique obſeruat.Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paulum lateribus adhærentes,dependent, ita ne ſolum contingant:quoniam id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarum talis eſt,qualis & habitus domicilij.nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem velut formæ quædam fauis præbent. Ideoque non ſemper eiuſdem figuræ reperiuntur faui. ſed hi qualeſcunque ſint, non omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant,quinta pars fauorum: poſteriore,cum iam metuitur hiems,tertia relinquenda eſt. Atque hic tamẽ modus non in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum,& vbertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ pendentes in longitudinem decurrunt, eo ferramẽto,quod ſimile cultro, inſecandi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearum inhærent,tunc ſcalprato ferramento eſt opus, aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autẽ debent ve-

teres vel vitioſi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni, & ſiqui tandem pullos continent, vt examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorũ conferenda eſt in eũ locũ, in quo mel conficere voles. linendaque ſunt diligenter foramina parietũ & feneſtrarũ, nequid ſit apibus peruiũ, quę velut amiſſas opes ſuas pertinaciter veſtigant, & perſecutæ conſumũt. Itaq; ex iiſdẽ rebus fumus etiã in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquę trãſuerſos fauos in aditu habebũt, cõuertendæ erũt, vt alterna vice poſteriores partes veſtibula fiãt. Sic enim proxime cũ caſtrabuntur, veteres potius faui quã noui eximẽtur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quãto vetuſtiores. Quod ſi forte aluearia circunſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, vt modo a poſteriore, modo a priore parte caſtrentur: idq; fieri ante diei quintã horã debebit: deinde repeti vel poſt nonã, vel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demeſſi eodem die, dũ tepent, mella conficere cõuenit. Salígneus qualus, vel tenui vimine rarius cõtextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt quo vinũ liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim cõgerũtur faui. Sed adhibẽda cura eſt, vt ſeparẽtur eæ partes cerarũ, quę vel pullos habẽt, vel rubras ſordes. nã ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrũpunt. Deinde vbi liquatũ mel in ſubiectũ alueũ defluxit, trãsfertur in vaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dũ muſteus fructus deferueſcat, iſq; ſæpius ligula purgãdus eſt. Mox deinde fragmina fauorũ, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimũtur: atque id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. 16.

Ceræ fructus, quanuis æris exigui, non tamen omittendus eſt, cum ſit eius vſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ, poſteaquam diligẽter aqua dulci perlutæ ſunt, in vas æneum coniiciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus. quod vbi factum eſt, cera per ſtramenta vel iuncos defuſa colatur: atque iterum ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque voluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eãque concretam facile eſt eximere: quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſummata diſputatione de villaticis pecudibus, atque paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, vt & tibi & Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

FOENORIS tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc perſoluo, reddideram Supereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus. ſiquidem cum parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamen pauperibus fuit vſus epularum, lactis copia, ferinaque ac domeſticarum pecudum carne, velut aqua frumentoque ſummis atque humillimis victum tolerantibus. Mox cum ſequens, & præcipue noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæque non naturalibus deſideriis, ſed cenſibus æſtimentur, plebeia paupertas ſummota a pretioſioribus cibis ad vulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in vſu eſt, diligentius nobis, quam tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: iſque ſicut inſtitueram proſa oratione prioribus ſubnecterentur exordiis, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, vt poeticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas partes, quas tamen & ipſe Virgilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere. neque enim aliter iſtud nobis fuerat audendum, quam ex voluntate vatis maxime venerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigre ſine dubio propter difficultatem operis, verumtamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuē admodum, & pene viduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, vt in conſummatione quidem totius operis annumerari velut particula poſſit laboris noſtri, per ſe vero & quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici. nam etſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamen eadem tam exigua ſunt, vt (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poſſit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non vendicat, vt boni conſulat, ſi non ſit dedecori prius editis a me ſcriptorum monimentis. ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM
LIBER X.

HORTORVM quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondam ſpatiis excluſus iniquis,
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon cæleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata paludes
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat vlmos,
Palmitibuſq; feris lætatur, & aſpera ſiluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur vbere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quanuis ſemihominis veſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque
Terga rubi, ſpiniſq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis:
Aut fons illacrimet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.
Neu tibi Dædalea quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæque ſerendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Pæſtiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata

Mitis

Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos:
Pierides tenui deducite carmine Muſa.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit vndas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus & muſto ſpumantes exprimet vuas,
Tum mihi ferrato verſetur robore pala
Dulcis humus,ſi iam pluuiis defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cælo durata ſereno,
Tum iuſſi veniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes,& hiantia compleat ora.
Quod ſi nec cæli,nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, vel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems,dum Bacchi Gnoſius ardor
Æquore cæruleo celetur,vertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; vbi iam tuto necdum confiſus Olympo,
Sed trepidus profugit chelas,& ſpicula Phœbus
Dira Nepa,tergoq; Crotis feſtinat equino,
Neſcia plebs generis,matri ne parcite falſa.
Iſta Promethea genitrix fuit altera Creta.
Altera nos enixa parens,quo tempore ſæuus
Tellurem Ponto merſit Neptunus,& imum
Concutiens barathrum lethæas terruit vndas.
Cumq; ſemel Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Vos fœcunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat,nos abrupta tum montibus altis
Deucalionea cautes peperere.ſed ecce
Durior,æternuſq; vocat labor:eia agedum nunc
Pellite nunc ſomnos,& curui vomere dentis
Iam virides lacerate comas,iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus clatris eradere viſcera matris
Ne dubita,& ſummi frequentia ceſpite miſta
Ingere,quæ canis iaceant vrenda pruinis,
Verberibus gelidis,iræq; obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas,Euruſq; reſoluat.
Poſt vbi Riphæa torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sidereoq; polo cedet Lyra merſa profundo,

Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui,ſolido vel ſtercore aſelli,
Armentiue ſimo ſatures ieiunia terra,
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos,
Pabula nec pigeat feſſo prabere nouali
Immundis,quacunque vomit latrina,cloacis.
Denſaque iam pluuiis,durataque ſumma pruinis
Æquora dulcis humi,repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis viuacem ceſpitis herbam
Contundat marra,vel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur vt vbera campi.
Tunc quoque trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtoſque fores aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum vbi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in varios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina caltha,
Narciſſique comas,& hiantis ſaua leonis
Ora feri,calathiſque virentia lilia canis,
Nec non vel niueos,vel caruleos hyacinthos.
Tum qua pallet humi,qua frondes purpurat auro,
Ponatur viola,& nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma,ſuccoque ſalubri
Glaucea, & profugos vinctura papauera ſomnos
Spargite:quaque viros acuunt,armantque puellas,
Iam Megaris veniant genitalia ſemina bulbi:
Et qua ſicca legit Getulis obruta glebis,
Et qua frugifero ſeritur vicina Priapo,
Excitet vt Veneri tardo[illegible]ca maritos.
Iam breue charophylum, & torpenti grata palato
Intyba,iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaque infractis ſpicis,& olentia late
Vlpica, quaque fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam Siſer, Aſſyrioque venit qua ſemine radix,
Sectaque prabetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio vili quoque ſalgama merce
Capparis,& triſtes inula,ferulaque minaces
Plantantur:necnon ſerpentia gramina menta,
Et bene odorati flores ſparguntur anethi.

Rutaque

Rutaque Palladiæ baccæ victura ſaporem,
Seque laceſſenti fletum factura ſinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymoſaque cepæ
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba,
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoque conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe virens pariter plebi, regique ſuperbo
Frigoribus caules, & veri cymata mittit.
Quæ pariunt veteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ Signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Veſuia rura,
Doctaque Parthenope Sebetide roſcida lympha,
Quæ dulcis Pompeia palus vicina Salinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aricia porri.
Hæc vbi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu curaque fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo,
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroque bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur vertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco vt conſueſcat puluere planta;
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox vbi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles,
Signorum & pecorum princeps caput efferet vndis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaque poſcens
Semina depoſitis cupiet ſe nubere plantis:
Euigilate viri: tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloque ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,

oportet conſiderare: tum deinde ceræ, quæ ſemina pullorum continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. eſt autem facilis conſpectu, quoniam fere in ipſo fine cerarum velut papilla vberis apparet eminentior, & laxioris fiſtulæ, quam ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quę contineāt regios pullos. Higinius quoque auctoritatem Græcorum ſequens, negat ex vernaculo (vt cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora quam ſint plebeij ſeminis, inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. 12.

Est & illa vernaculi examinis cura, ſi forte prædicto tēpore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit veſtibulum, vt nulla intro reuolet, ſed ſe cōfeſtim leuet ſublimius. Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerumque vulgo iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus: eaque, quæ vel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, vel ſtatim ſe ad proximam frondem cōtulerit, protinus cuſtos nouum loculamētum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoueat: tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, vti debet, adhibita cætera cura, diligenter compoſitum & illitum vas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum adueſperaſcat. primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiariis habere: nā ſunt nonnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo, eādemque occupent quam vacuam repererint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. 13.

Seqvitvr vt morbo, vel peſtilētia laborantibus remedia deſiderentur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quam quod in cętero pecore pręcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi vt longius aluei transferantur. Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor eſt initio

veris,

veris, quo tithymalli floret frutex,& quo ſameram vlmi promunt. nãque ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide veſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocente cibo: quo cum ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt. nam & tithymallus maiorum quoque animalium ventrem ſoluit,& proprie vlmus apium. eaq̃ue cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durẽt apes. Itaque veris principio ſi medicatos cibos præbeas, iiſdem remediis & prouideri poteſt, ne tali peſte vexentur, & cum iam laborant, ſanari. nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo: volentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hiemem repoſita circa æquinoctium vernum, cũ clemẽtia diei ſuaſerit, poſt horã tertiã in ſolem proferre, ficulneoq; cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatum vas, ſi obiiciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus: nam vel grana mali punici tunſa,& vino amineo conſperſa, vel vuæ paſſæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ,& auſtero vino inſuccatæ, dari debẽt: vel ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis pôderibus in vnum leuigata, & fictili vaſe cum amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. quidam bubulam, vel hominis vrinam (ſicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Nec non etiam ille morbus maxime eſt conſpicuus, qui horridas contractaſque carpit, cum frequenter aliæ mortuarum corpora domiciliis ſuis efferunt, aliæ intra tecta vt in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis,& cum galla, vel arida roſa detriti. galbanum etiam, vt eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoque,& defruto vetere feſſas ſuſtinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo ſuccurrendum laboran-

tibus exiſtimat. primum, vt omnes vitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur: deinde vt fumigentur. Prodeſſe etiam putat apibus vetuſtate corruptis examen nouum cõtribuere, quãuis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur, verumtamen adiecta multitudine lætaturas. ſed vt cõcordes maneant, earum apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere. nec tamen dubium, quin frequentiſſimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci paucioribus debeant, vt tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur. ſed & id cum fiet, animaduertendũ, vt eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & velut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita. nam ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cum foueri deſierint. ſæpe etiam vitio quod Græci φαγέδαιναν vocant, intereunt. Siquidem cum ſit hæc apium conſuetudo, vt prius tantum cerarum cõfingant, quantum putant explere ſe poſſe: nonnunquam euenit, vt conſummatis operibus cereis, vt examen conquirendi mellis cauſa lõgius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſiluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod vbi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat: tunc quę vacuæ cerarũ partes computreſcant, & vitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoque apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui poſſint adhuc integras ceras explere: vel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos ante quam putreſcant, vacuis partibus acutiſſimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facile penetret) vehemẽtius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. quod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquũt. Eſt & illa cauſa interitus, quod interdum cõtinuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs quam fœtibus ſtudent. itaque nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectãtur, ignorantes exitiũ apibus imminere, quoniã & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec vllis iuuentutis ſupplemẽtis frequentatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt. itaque ſi tale ver inceſſit, vt & prata & arua floribus abundent, vtiliſſimum eſt tertio quoque die alueorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, vt ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant.

Atque

Atque hæc fere ſunt examinum vitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earũ curator facere debeat. 14.

Deinceps illa totius anni cura, vt idẽ Higinius cõmodiſſime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortũ Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta: per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, vt omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & vt araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo. hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ vocantur, & item papiliones enecãdi ſunt: quæ peſtes plerunque fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabũtur, eaque fortius operibus inſeruient. Verum maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, vti pridie caſtus ſit ab rebus venereis, neue temulentus nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineatque fere ab omnibus redolentibus eſculentis, vt ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina: itemque fœtentibus acrimonijs allii, vel ceparum, cæterarumque rerum ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio verno, cum fit Vergiliarum exortus circa V. Idus Maias incipiunt examina viribus & numero augeri. Sed & iiſdẽ diebus intereunt quæ paucas & ægras apes habent. eodemque tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quam ſint cæterarum apum, eoſque nonnulli putant eſſe reges. verum quidam Græcorum auctores οἴστρους appellant, ab eo, quod exagitent, neque patiantur examina conquieſcere. itaque præcipiunt eos necari. Ab exortu Vergiliarum ad ſolſtitium, quod fit vltimo menſe Iunio circa octauam partem Cãcri, fere examinant alui: quo tẽpore vehementius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tuncque peracto ſolſtitio, vſque ad ortum Caniculæ, qui fere dies triginta ſunt, pariter frumenta & faui demetuntur. Sed ii quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem ven-

tribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperuacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, vt ſic requirendum ſit. Verum hoc tempore, & vſque in autumni æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ. quod cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis vacuis partibus aluorum, & quam recentiſſimi rigoris aqua infuſa: deinde ſiquid ablui non poterit pinnis aquilæ, vel etiam cuius libet vaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea vt tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes apibus exitio ſunt. nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cum eſt eadē maxima multitudo, ſi vas æneum ſimile miliario veſpere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, vndique papiliones concurrunt: dumque circa flammulam volitant, aduruntur, quod nec facile ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circumueniantur; ideoque propinquo ardore conſumuntur. A Canicula fere poſt diem quinquageſimum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idque optimæ notæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Calend. Octobris, cum octauam partem Libræ ſol attigit. Sed inter Caniculæ & Arcturi exortum cauendum erit, nè apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante aluearia plerumque obſidiantur prodeuntibus. Poſt Arcturi exortum circa æquinoctium Libræ (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Calend. Octobris ad Vergiliarū occaſum diebus XI. & floribus tamaricis, & ſilueſtribus frutetis apes collecta mella cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria contriſtatæ, velut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ fere conficitur circa VIII. Calend. Ianuarii, in octaua parte Capricorni, iam recondito melle vtuntur examina, eoque vſque ad Arcturi exortum ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac

ruris diſciplina ſequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumque faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificiis: quia & notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, vt aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo Vergiliarum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligētiuſque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere aut patefacere vaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiæ ſunt, apriciſſimo die purgatis domiciliis opercula intus vſque ad fauos admouenda ſunt, omni vacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hiemem concaleſcant. idque ſemper faciendum eſt etiam in iis aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum, luto, & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta vaſa, nihilo minus congeſtu culmorum & frondium ſupertegemus, quantumque res patietur, a frigore & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interaneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hiberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commode paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem faui ſufficient, permanent illibatæ. nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hiberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis vel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum aut paſſum præbere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, vt inſiſtentes apes quaſi per ſiphonem ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulum aqua reſperſas probe dabimus. atque his cibariis non ſolum hieme, ſed etiam quibus temporibus (vt iam ſupra dixi) tithymallus, atque etiam vlmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius a curatore relictum ſit) conſumunt, & ſæpe etiam vacuatis ceris vſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idib. Februariis, ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpentum, & quiete ſua ſpiritum conſeruant; quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum veſtibuli ſiphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduentus

commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaque, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in paſcua. Nam ab æquinoctio verno ſine cunctatione, iam paſſim vagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Higinius præcipit. Cæterum illa Celſus adiicit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, vt apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æſtiua. Itaque quibus locis poſt veris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed vernis paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes alere poſſunt. quod fieri ait & Achaiæ regionibus, vbi transferuntur in Atticas paſtiones, & Eubœa, & rurſus inſulis Cycladibus, cum ex aliis transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, veteresque, & tineoſos, & labantes fauos eximere: nec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vaſa, quæ quis transferre velit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. 15.

Mox vere tranſacto ſequitur, vt dixi, mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimillimum apis. &, vt ait Virgilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, & ab aliis inuecta conſumit. Veruntamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci videntur inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbātur, & vt idem ait, a præſepibus arcent. Hos quidam præcipiūt in totum exterminari oportere. quod ego Magoni conſentiēs faciendum non cenſeo, verum ſæuitiæ modum adhibendum. nam nec ad occidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quę, cum fuci aliquam partē cibariorum abſumunt, faciendo damna fiunt agiliores: nec rurſus multitudinē prædonum

donum coaleſcere patiendum eſt, ne vniuerſas opes alienas diripiãt. Ergo cum rixam fucorum & apium ſæpius committi videris, adapertas aluos inſpicies, vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore cõpleti, & ſuperpoſitis ceris tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero caſtrandi fere matutinus occupandus eſt. neque enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri. duobus ferramentis ad hunc vſum opus eſt ſeſquipedali, vel paulo ampliore menſura factis. quorum alterum ſit culter oblongus ex vtraque parte acie lata, vno capite aduncum habens ſcalprum: alterum prima fronte planum, & acutiſſimum: quo melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur, & quicquid ſordidum deciderit, attrahatur. Sed vbi a poſteriore parte nullum veſtibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano, vel arido fimo. Ea porro vaſe fictili prunis immiſta condũtur: idque vas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur, ita vt altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt alueari obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur. quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilij, & interdum extra veſtibulum ſe conferunt. atque vbi poteſtas facta eſt liberius inſpiciendi, fere, ſi duo ſunt examina, duo genera quoque fauorum inueniũtur. Nam etiam in concordia ſuum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendique obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne ſolum contingant: quoniam id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarum talis eſt, qualis & habitus domicilij. nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem velut formæ quædam fauis præbent. Ideoque non ſemper eiuſdem figuræ reperiuntur faui. ſed hi qualeſcunque ſint, non omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum: poſteriore, cum iam metuitur hiems, tertia relinquenda eſt. Atque hic tamẽ modus non eſt in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum, & vbertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramẽto, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearum inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, vt aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autẽ debent ve-

teres vel vitioſi, & relinqui maxime integri,ac melle pleni, & ſiqui tandem pullos continent, vt examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorũ conferenda eſt in eũ locũ,in quo mel conficere voles. linendaque ſunt diligenter foramina parietũ & feneſtrarũ,nequid ſit apibus peruiũ,quę velut amiſſas opes ſuas pertinaciter veſtigant, & perſecutæ conſumũt.Itaq; ex iiſdẽ rebus fumus etiã in aditu loci faciendus eſt,qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquę trãſuerſos fauos in aditu habebũt,cõuertendæ erũt, vt alterna vice poſteriores partes veſtibula fiãt. Sic enim proxime cũ caſtrabuntur,veteres potius faui quã noui eximẽtur, ceræq; nouabuntur,quæ tanto deteriores ſunt,quãto vetuſtiores. Quod ſi forte alueraria circunſtructa, & immobilia fuerint,curæ erit nobis, vt modo a poſteriore, modo a priore parte caſtrentur: idq; fieri ante diei quintã horã debebit: deinde repeti vel poſt nonã,vel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demeſſi eodem die,dũ tepent,mella conficere cõuenit. Saligneus qualus, vel tenui vimine rarius cõtextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt quo vinũ liquatur,obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim cõgerũtur faui. Sed adhibẽda cura eſt,vt ſeparẽtur eæ partes cerarũ,quę vel pullos habẽt, vel rubras ſordes. nã ſunt mali ſaporis,& ſucco ſuo mella corrũpunt. Deinde vbi liquatũ mel in ſubiectũ alueũ defluxit,trãsfertur in vaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint,dũ muſteus fructus deferueſcat, iſq; ſæpius ligula purgãdus eſt. Mox deinde fragmina fauorũ, quæ in ſacco remanſerunt,retractata exprimũtur: atque id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. 16.

Ceræ fructus,quanuis æris exigui, non tamen omittendus eſt,cum ſit eius vſus ad multa neceſſarius. Expreſſæ fauorum reliquiæ,poſteaquam diligẽter aqua dulci perlutæ ſunt, in vas æneum coniiciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus. quod vbi factum eſt,cera per ſtramenta vel iuncos defuſa colatur: atque iterum ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque voluit formas,aqua prius adiecta, defunditur: eãque concretam facile eſt eximere: quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iam conſummata diſputatione de villaticis pecudibus, atque paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt,de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita,vt & tibi & Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

FOENORIS tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. nam ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc perſoluo, reddideram. Supereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus. ſiquidem cum parcior apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamen pauperibus fuit vſus epularum, lactis copia, ferinaque ac domeſticarum pecudum carne, velut aqua frumentoque ſummis atque humillimis victum tolerantibus. Mox cum ſequens, & præcipue noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæque non naturalibus deſideriis, ſed cenſibus æſtimentur, plebeia paupertas ſummota a pretioſioribus cibis ad vulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in vſu eſt, diligentius nobis, quam tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: iſque ſicut inſtitueram proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordiis, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, vt poeticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas partes, quas tamen & ipſe Virgilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere. neque enim aliter iſtud nobis fuerat audendum, quam ex voluntate vatis maxime venerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigre ſine dubio propter difficultatem operis, verumtamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuē admodum, & pene viduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, vt in conſummatione quidem totius operis annumerari velut particula poſſit laboris noſtri, per ſe vero & quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici. nam etſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamen eadem tam exiguá ſunt, vt (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poſſit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non vendicat, vt boni conſulat, ſi non ſit dedecori prius editis a me ſcriptorum monimentis. ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

HORTORVM quoq; te cultus Siluinē docebo,
Atq; ea, quæ quondam ſpatiis excluſus iniquis,
Cum caneret lætas ſegetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon cæleſtia mella,
Virgilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata paludes
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat vlmos,
Palmitibuſq; feris lætatur, & aſpera ſiluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur vbere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quanuis ſemihominis veſano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque
Terga rubi, ſpiniſq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis:
Aut fons illacrimet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæque ſerendis
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Peſtiq; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata

Mitis

Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos:
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit vndas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus & muſto ſpumantes exprimet vuas,
Tum mihi ferrato verſetur robore pala
Dulcis humus, ſi iam pluuiis defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cælo durata ſereno,
Tum iuſſi veniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes, & hiantia compleat ora.
Quod ſi nec cæli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, vel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnoſius ardor
Æquore cæruleo celetur, vertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; vbi iam tuto necdum confiſus Olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phœbus
Dira Nepæ, tergoq; Crotis feſtinat equino,
Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſæ.
Iſta Promethea genitrix fuit altera Creta.
Altera nos enixa parens, quo tempore ſæuus
Tellurem Ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit vndas.
Tumq; ſemel Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abrupta tum montibus altis
Deucalionea cautes peperere. ſed ecce
Durior, æternuſq; vocat labor: eia agreſtes
Pellite nunc ſomnos, & curui vomere dentis
Iam virides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus clatris eradere viſcera matris
Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant vrenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia Cauri,
Alliget & ſæuus Boreas, Euruſq; reſoluat.
Poſt vbi Riphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet Lyra merſa profundo,

Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, ſolido vel ſtercore aſelli,
Armentiue fimo ſatures ieiunia terræ,
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos,
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis, quæcunque vomit latrina, cloacis.
Denſaque iam pluuiis, durataque ſumma pruinis
Æquora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis viuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, vel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur vt vbera campi.
Tunc quoque trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtoſque foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum vbi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in varios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narciſſique comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathiſque virentia lilia canis,
Nec non vel niueos, vel cæruleos hyacinthos.
Tum quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur viola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, ſuccoque ſalubri
Glaucea, & profugos vinctura papauera ſomnos
Spargite: quæque viros acuunt, armantque puellas,
Iam Megaris veniant genitalia ſemina bulbi:
Et quæ ſicca legit Getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero ſeritur vicina Priapo,
Excitet vt Veneri tardo[illegible]ca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaque infractis ſpicis, & olentia late
Vlpica, quæque fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam Siſer, Aſſyrioque venit quæ ſemine radix,
Sectaque præbetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio vili quoque ſalgama merce
Capparis, & triſtes inulæ, ferulæque minaces
Plantantur: necnon ſerpentia gramina mentæ,
Et bene odorati flores ſparguntur anethi,

Rutaque

Rutaque Palladiæ baccæ victura ſaporem,
Seque laceſſenti fletum factura ſinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymoſaque cepa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba,
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoque conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe virens pariter plebi, regique ſuperbo
Frigoribus caules, & veri cymata mittit.
Quæ pariunt veteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ Signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Veſuia rura,
Doctaque Parthenope Sebetide roſcida lympha,
Quæ dulcis Pompeia palus vicina Salinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aricia porri.
Hæc vbi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aſſiduo grauidam cultu curaque fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo,
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroque bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur vertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco vt conſueſcat puluere planta;
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox vbi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles,
Signorum & pecorum princeps caput efferet vndis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaque poſcens
Semina depoſitis cupiet ſe nubere plantis:
Inuigilate viri: tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloque ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,

Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignaſque rogat proles: date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt: viridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu digere crines.
Nunc apio viridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porro longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemque ſinum ſtaphylinus inumbret.
Nunc & odorata peregrino munere planta
Sicaniis croceæ deſcendant montibus Hyblæ,
Nataque iam veniant hilari ſampſuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cynereia virgo,
Sed melior ſtactis ponatur Achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Æacij flores, immortaleſque amaranti,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc veniat quamuis oculis inimica coramble,
Iamque ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra viret, fuſco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro vertice pallet,
Hæc ſua Cappadocæ ſeruat cognomina gentis,
Et mea, quam generant Tarteſi littore Gades,
Candida vibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quamque ſerendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamque premit ferali menſe lupercus.
Tuque tuis Mauors Tarteſida pange Calendis,
Tuque ſuis Paphien iterum iam pange Calendis.
Dum cupit, & cupida quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera, nunc ſunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
Bacchatur Veneri, ſtimuliſque cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum,
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten:
Et iam cæruleos partus enixa marito

Vtraque nunc reſerat, pontumque natantibus implet.
Maximus ipſe Deum poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos veteres imitatur amores,
Inque ſinus matris violento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, volucrumque cupido,
Atque amor igneſcit menti, ſæuitque medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet varias ſoboles, ſemperque frequentet
Prole noua mundum, vacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno volitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiora deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretaque fœdera cæli.
Extimulet vatem per Dindyma caſtra Cybelles,
Perque Cithæronem, Nyſæaque per iuga Bacchi
Per ſua Parnaſſi, per amica ſilentia Muſis
Pierij nemoris, Bacchea voce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan.
Me mea Calliope cura leuiore vagantem
Iam reuocat, paruoque iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor viridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quæ educat aluus,
Et ſatureia thymi referens thymbræque ſaporem,
Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine viret, deflexaque collo
Nunc adoperta manet, nunc pineæ vertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpiniſque minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur acanthos.
Mox vbi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica quæ rutilo miteſcit tegmine grani,

*Tempus haris ſatio, famoſaque tunc coriandræ
Naſcuntur, gracilique melanthia grata cumino.
Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ vertice ſolem,
Quæque tuas audax imitatur Nyſie viteis,
Nec metuit ſenteis: nam vepribus improba ſurgens
Achrados, indomitaſque bryonias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri.
Sic & humo pingui ferratâ cuſpidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam ver purpureum, iam verſicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygia loti gemmantia lumina promunt,
Et conniuentes oculos violaria ſoluunt,
Oſcitat & leo, & ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cælitibus, templiſque Sabæum miſcet odorem.
Nunc vos Pegaſidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumque choros Dryadum, nymphaſque Napæas,
Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ Theſſala Tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraque Caſtaliis ſemper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi;
Cum Cereris proles veſtris intenta choreis
Æquoris Ennæi vernantia lilia carpſit,
Raptaque, Lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cælo
Præpoſuit, Ditemque Ioui, lethumque ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu, mœſtoque timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Telluriſque comas ſacris aptate caniſtris.
Hic nulla inſidia nymphis, non ulla rapina.
Caſta fides nobis colitur, ſanctique penates,
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
Plena mero, lætiſque virent conuiuia pratis.
Nunc ver egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine fontes.*

Nec

Nec rigidos potare iuuat,nec ſole tepentes.
Iamque Dionaꝭ ridimitur floribus hortus,
Iam roſa miteſcit,Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat vultu,nec Sirius ardor
Sic micat,aut rutilus Pyrous,aut ore coruſco
Heſperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu;
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quam nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age vel iubare exorto iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hibero,
Sicubi odoratas prætexit amaracus vmbras,
Carpite,narciſſique comas,ſteriliſque balauſti.
Et tu,ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nais puero formoſior ipſa
Fer calathis violam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens,croceoſque corymbos,
Sparge mero Bacchi: nam Bacchus condit odores.
Et vos agreſtes,duro qui pollice molles
Demetitis flores,cano iam vimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaque flammeola rumpatur fiſcina caltha,
Mercibus & vernis diues Portunus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Ære ſinus gerulus plenos grauis vrbe reportet.
Sed cum matura flauebit meſſis ariſtis,
Atque diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cepis,cereale papauer anetho
Iungite,dumque virent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis,hilareſque recurrite in hortos.
Tum quoque proſciſſo riguoque inſperſa nouali
Ocima comprimite,& grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat.
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax,hirſutaque campe:
Sed cum iam valido turgeſcit lurida caule

Braſſica, cumque tument pallentia robora betæ,
Mercibus atque olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres,
Grandine dilapidans hominumque boumque labores:
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſta Baccho, glaucisque ſalictis
Naſcuntur volucres, ſerpitque eruca per hortos:
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis viduata coma, ſpoliataque nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta veneno,
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes varia experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris, uſuſque magiſter
Tradidit agricolis, ventos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis auertere ſacris.
Hinc mala rubigo virideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur & extis.
Hinc caput Aradici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtque Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe ſuas ſedes percinxit vitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus volucres ſuſpendit, & altis
Culminibus metuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innataue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoque ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla valet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ veniant artes, nudataque plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cum luſtrauit gradiens (mirabile viſu)
Non aliter quam decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, vel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.

Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapſum vidit Iolcos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Arteſiacos, Paphioſque reuellere thyrſos,
Atque apio faſces, & ſecto cingere porro.
Iamque eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam rhamni ſponte vireſcunt,
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo,
Humidaque andrachne ſitientes protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſellus.
Tum modo dependens trichili, modo more chelydri
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis vmbras
Intortus cucumis, prægnanſque cucurbita ſerpit.
Vna neque eſt illis facies: nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quæ vertice pendet,
E tenui collo ſemen lege: ſiue globoſi
Corporis, atque vtero nimium quæ vaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Narycię picis, aut Actæi mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchoue lagœnam.
Tum pueros eadem fluuiis innare docebit.
Liuidus ac cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & vt coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ,
Fœtidus hic ſucco, pingui quoque ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad vndam,
Labentemque ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior vbere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoque madeſcit luteus aruo,
Et feret auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus, cumulataque moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armeniiſque, & cereolis, pruniſque damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (vt fama eſt) patriis armata venenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi

Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quæ etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat;
Frigoribus pigro veniunt Aſiatica fœtu.
At grauis Arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia, Chalcidicis & Caunis æmula Chiis,
Purpureæque Chelidoniæ, pingueſque Mariſcæ,
Et Calliſtruthis roſeo quæ ſemine ridet,
Albaque, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa Libyſca ſimul, picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cæli pendentibus vndis
Gongylis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæque Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius vuis
Autumnus, excultoſque iubet claudamus vt hortos.
Claudimus, imperioque tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panaſque biformes
Brachia iactantes vetulo marcentia vino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teque Lyæum,
Lenæumque patrem canimus ſub tecta vocantes,
Ferueat vt lacus, & multo completa falerno
Exundent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Siderei vatis referens præcepta Maronis,
Qui primus veteres auſus recludere fontes
Aſcræum cecinit Romana per oppida carmen.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XI.

Quæ intra villam agi debeant ab homine officio villicationis præpoſito. Cap. I.

CLAVDIVS Auguſtalis tã ingenuæ naturæ, quam eruditionis adoleſcens complurium ſtudiorum & præcipue agricolationũ ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa vt oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cũ prædictam materiam carminis legibus implicarem. ſed tibi Publi

Siluine pertinaciter expetenti verſificationis noſtræ guſtum, negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, vt olitoris curam ſubtexerem villici officiis: quæ quanuis primo rei ruſticæ libro videbar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimili deſiderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quem iam quaſi cõſummaueram, voluminum exceſſi, & hoc vndecimum preceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo familiæque præponi conuenit ætatis nec primæ, nec vltimæ: nam ſeruitia ſic tirunculum contemnunt, vt ſenem: quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non poteſt; atque hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſſima; poteritque ab anno trigeſimo vſque in ſexageſimum, ſi non interueniant fortuita corporis vitia, ſatis validi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis autem deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idem ſcientiſſimus robuſtiſſimuſque, vt edoceat ſubiectos, & ipſe commode faciat quæ præcipit: ſiquidem nihil recte ſine exemplo docetur, aut diſcitur. præſtatque villicum magiſtrum eſſe operariorum, non diſcipulum, cum etiam de patreſamilias priſci moris exemplum Cato dixerit, Male agitur cũ domino, quem villicus docet. Itaque in OEconomico Xenophontis, quem M. Cicero Latino ſermoni tradidit, vir egregius ille Iſchomachus Athenienſis rogatus a Socrate vtrumne, ſi res familiaris deſideraſſet, mercari villicum tamquam fabrum, an a ſe inſtituere conſueuerit: Ego vero, inquit, ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & vicarius meæ diligentiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet. Sed hæc nimium priſca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Iſchomachus negabat quẽquam ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorantiæ noſtræ vigentis ſenſus adoleſcentulos, corporiſque robuſti peritiſſimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, vel vnus ex multis (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim quamuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam lenius agendo, rem dominorum corrumpunt. Quare, ſicut dixi, docendus, & a pueritia ruſticis operibus educandus, multiſque prius experimentis inſpiciendus erit futurus villicus. nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiam domino fidem ac beneuolentiam exhibeat,

ſine quibus nihil prodeſt villici ſumma ſcientia. Potiſſimum autem eſt in eo magiſterio ſcire,& æſtimare,quale officium,& qualis labor ſit cuique iniungendus: nam nec valentiſſimus poſſet exequi quod imperatur,ſi neſciat quid agat:nec peritiſſimus,ſi ſit inualidus. Qualitas ita cuiuſque rei conſideranda eſt quippe aliqua ſunt opera tantummodo virium, tanquam promouendi onera portandique: aliqua,ſociata viribus & arti,vt fodiendi arandique,ſegetes & prata deſecandi: nonnullis minus virium,plus artis adhibetur,ſicut putationibus inſitionibuſque vineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus,vt in paſtione pecoris,atque eiuſdem medicina. Quorum omnium officiorum villicus,quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe non poteſt,niſi fuerit etiam peritus, vt in vnoquoque corrigere queat perperam factum. neque enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti viam. Libenter igitur eadem loquor:tam docendus eſt futurus villicus,quam futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna & diffuſa materia eſt,parteſque ſi velimus eius percenſere, vix numero cõprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum:cæterarum artium minus vitæ neceſſariarum repertos antiſtites,agriculturæ neque diſcipulos,neque præceptores inuentos:niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam vel diſcendi,vel profitendi pene immenſam ſcientiam,cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria diſciplina deſeritur,quia perfectus orator nuſquam repertus eſt:nec philoſophia,quia nullus conſummatæ ſapientiæ:ſed e cõtrario plurimi ſemetipſos exhortantur vel aliquas partes earum addiſcere,quamuis vniuerſas percipere non poſſint. Etenim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi,quia nequeas orator eſſe perfectus;aut in ſocordiam compelli,quia deſponderis ſapientiam? Magnæ rei,quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem, non minima eſt gloria. Quis ergo, inquis,docebit futurũ villicum ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficillimum eſſe ab vno velut auctore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. veruntamen vt vniuerſæ diſciplinæ vix aliquem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros,per quos efficere queas perfectum villicum. nam & arator reperitur aliquis bonus,& optimus foſſor, aut fœni ſector, nec minus arbora-

tor,

tor,& vinitor, tum etiam veterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſideranti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium villicationis, in primis conuictum domeſticum, multoque etiam magis externum vitet. Somni & vini ſit abſtinentiſſimus, quæ vtraque ſunt inimiciſſima diligentiæ. nam & ebrioſo cura officii pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam ſit a venereis amoribus auerſus: quibus ſi ſe dediderit, nō aliud quicquam poſſit cogitare, quam illud quod diligit. Nam vitiis eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius quam fructum libidinis, nec ſupplicium grauius quam fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium vigilet, familiamque ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat,& ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. ſiquidem Iſchomachus idem ille, Malo, inquit, vnius agilem atque induſtriam, quam decem hominum negligentem & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat. nam vt in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is qui nauiter, & ſine vllis conceſſationibus permeabit, quam is, qui cum ſit vna profectus, vmbras arborum, fonticulorumque amœnitatem, vel auræ refrigerationem captauit: ſic in agreſti negotio dici vix poteſt, quid nauus operarius ignauo & ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet villicum, ne ſtatim a prima luce familia cunctanter & languide procedat, ſed velut in aliquod prœlium cum vigore, & alacritate animi procedentem eum tanquam ducem ſtrenue ſequatur, variiſque exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes: & interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper,& ipſe fungatur eius officio, moneatque ſic fieri debere, vt ab ipſo fortiter ſit effectum. Atque vbi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero, cum tectū ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiuſq; maximam curam. ſiue quis (quod accidit plerumque) ſauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: ſiue alter languidior eſt, in valetudinarium

confeſtim deducat, & conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. eorum vero, qui recte valebunt, non minor habenda erit ratio, vt cibus & potio ſine fraude a cellariis præbeatur. Conſueſcatque ruſticos circa larem domini, focumque familiarem ſemper epulari, atque ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtosque ſic agat, vt fortiſſimum quemque, & frugaliſſimum largitionibus proſequatur, nonnumquam etiam ſuæ menſæ adhibeat, & velit aliis quoque honoribus dignari. Tum etiam per ferias inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta: eaque ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in op[illegible] vitiatum fuerit, a vicino petendum ſit; quia plus in ope[illegible]ſeruorum auocandis, quam in pretio rerum huiusmodi dependitur. Cultam veſtitamque familiam vtiliter magis habeat, quam delicate, id eſt munitam diligenter a frigoribus & imbribus; quæ vtraque prohibentur optime pellibus manicatis, & ſagatis cucullis: idque ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tolerari poſſit. Quare tam veſtem ſeruitiorum, quam, vt dixi, ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum præbet. Itaque mancipia vincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit atque explorare, vt ſint compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes an tuta & recte munita ſit: nec ſi quem dominus, aut ipſe vinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamque ſua ſponte non nouerit; quæ vtraque genera vana ſuperſtitione rudes animos infeſtant. Non vrbem, non vllas nundinas niſi vendendæ, aut emendæ rei neceſſariæ cauſa frequentauerit. neque enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, nouosque limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quam rariſſime recipiat. ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. nec vlli terminos egredi (niſi magna coegerit neceſſitas) permittat. Pecuniam domini neque in pecore, nec in aliis rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat villici curam, & eum negotiatorem potius facit, quam agricolam: nec vnquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere; ſed vbi æris numeratio exigitur, res pro nummis oſten-

oſtenditur. Itaq; tam iſtud vitandū habebit, quam hercule fugiendum venandi aut aucupandi ſtudium, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperiis difficulter cuſtodiuntur, conſiderare debebit, ne aut crudelius, aut remiſſius agat cum ſubiectis: ſemperque foueat bonos & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, vt magis eius vereantur ſeueritatem, quam vt ſæuitiam deteſtentur. poteritque id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, quam cum peccauerit, ſero punire. Nulla eſt autem vel nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quam quotidiana operis exactio. nam illud verum eſt M. Catonis oraculū, Nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaque curabit villicus, vt iuſta reddantur. iſtaque non ægre conſequetur, ſi ſemper ſe repræſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exequentur ſua munia: & familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietique potius, ac ſomno, quam maleficiis operam dabit. In vniuerſa porro villicatione, ſicut in cætera vita, pretioſiſſimum eſt intelligere quemque neſcire ſe quod neſciat, ſemperque cupere, quod ignoret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, vel negligentia, maxime in ruſticatione; cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ. nam quamuis interdum emendatū ſit perperam factum imprudentia, vel negligentia, res tamen ipſa iam domino decoxit: nec mox in tantum exuberat, vt & iacturam capitis amiſſi reſtituat, & quæſtum reſarciat. Prælabentis vero temporis fuga quam ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue ſemper caueat, ne improuidus ab opere vincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti: quod ipſum expreſſius vetuſtiſſimus auctor Heſiodus hoc verſu ſignificauit:

Αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.

Quare vulgare illud de arborū poſitione ruſticis vſurpatum: Serere ne dubites: id villicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatque prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua quaque die quod inſtat effecerit. Nam cum propriis pene momentis fieri quicquam debeat, ſi vnum opus tardius quam oporteat peractum ſit, cæteræ quoq;, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omniſque turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur. quare neceſſaria eſt menſtrui cuiusq; officii monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderum cæli. nam vt ait Virgilius,

-tam ſunt Arcturi ſydera nobis
Hædorumq; dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quam quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam obſeruationem multis argumentationib. diſſeruiſſe me non infitior in iis libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram. Sed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldæi pollicentur, vt certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aeris mutationes reſpondeant. In hac autem ruris diſciplina non deſideratur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quantum vis vtile continget villico tempeſtatis futuræ præſagium, ſi perſuaſum habuerit, modo ante, modo poſt, interdum etiam ſtato die Orientis, vel Occidentis competere vim ſyderis. Nam ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quoque menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. 2

ITAQVE præcipiemus quid quoq; menſe faciendum ſit, ſic temporibus accommodantes opera ruris, vt permiſerit ſtatus cæli. cuius varietatem mutationemque, ſi ex hoc commentario fuerit præmonitus villicus, aut nunquam decipietur, aut certe non frequenter: & ne diſcedamus ab optimo vate, qui ait, ille vere nouo terram proſcindere incipiat. Noui autem veris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris initium facere dicitur: ſed aliquid etiam ſumat de parte hiemis, quoniam conſumpta bruma, iam intepeſcit annus, permittitq; clementior dies opera moliri. Poſſit igitur ab Idibus Ianuariis (vt principem menſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarum officia; quorum alia ex priſtinis reſidua conſummabit, atque alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per dimidios menſes exequi quodq; negotium, quia neque præfeſtinatum opus nimium immature videri poſſit ante quindecim dies factum, nec rurſus poſt totidem nimium tarde. Idibus Ianuariis ventoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII Cal. Feb. tempeſtas incerta. XVII Cal. Feb. ſol in Aquarium tranſit, Leo mane incipit occidere; Africus, interdum Auſter cum pluuia. XVI Cal. Feb. Cancer deſinit occidere, hiemat. XV Cal. Feb. Aquarius incipit oriri, ventus Africus tempeſtatem ſignificat. XI Cal. Feb. Fidicula veſpere occidit,

dies

dies pluuius. IX Calen. Febr. ex occaſu priſtini ſideris ſignificat tempeſtatem: interdum etiam tempeſtas. VI Calend. Feb. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hiems bipartita. V Calend. Febr. Auſter, aut Africus, hiemat, pluuius dies. III Calend. Febr. Delphinus incipit occidere. item Fidicula occidit. Pridie Calen. Februar. eorum, quæ ſupra ſunt, ſiderum occaſus, tempeſtatem facit: interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percenſuimus, quo cautior villicus (vt iam dixi) vel abſtinere poſſit operibus, vel feſtinationem adhibere. Itaque ab Idibus Ianuariis, quod habetur tempus inter brumam, & aduentum Fauonii, ſi maior eſt vineæ vel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus viris ſaucietur: quoniam pruinis & gelicidiis nocturnis adhuc rigentes materiæ ferrum reformidant. itaque dum hæ regelare ſinuntur, vſque in horam ſecundam, vel tertiam poterunt vepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupent, ſegetes emundari, acerui virgarum fieri; ligna denique confici, vt tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. apricis etiam & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & a pecore ſunt defendenda, vt fœni ſit copia. Siccos quoque & pingues agros tempeſtiuum eſt proſcindere. Nam & vliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate vereve agendi ſunt. macerrimi vero & aridi poſt æſtatem, primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi. Sed iugerum agri pinguis hoc tempore anni commode duabus operis proſcinditur, quia hibernis pluuiis adhuc madens terra facilem cultum ſui præbet. Eodemque menſe ante Cal. Feb. ſarriendæ ſegetes autumnales, ſiue illæ ſeminis adorei ſunt, quod quidam far vernaculum vocant, ſeu tritici. eorumque tempeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumenta quatuor fibrarum eſſe cœperunt. ordeum quoque maturum, quibus ſupereſt opera, nunc demum ſarrire debebunt. Sed & faba eandem culturam exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit. nam prius ſarriuiſſe nimium teneram non expedit. Eruum quidem melius priore menſe, nec tamen improbe hoc ipſo vel proximo ſeremus. nam Martio nullo modo terræ committendum eſſe ruſtici præcipiunt. vineæ, quæ ſunt palatæ & ligatæ, recte iam fodiuntur. ſurculi, qui primi florem afferunt, ſtatim circa Idus inſerendi ſunt, vt ceraſorum, tuberum, amygdalarum, perſicorumque. ridicis

vel etiam palis conficiendis, idoneum tempus eſt: nec minus in ædificia ſuccidere arborem conuenit: ſed vtraque melius fiunt luna decreſcente ab vigeſima vsq; in trigeſimam: quoniam omnis materia ſic cæſa iudicatur carie non infeſtari. Palos vna opera cædere & exputatos acuere centum numero potes. Ridicas autem querneas, ſiue oleagineas findere, & dedolatas vtraque parte exacuere numero ſexaginta. Item ad lucubrationem veſpertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea eſt, ab vno fabro dolari ad vnguem per quadrata debet pedum xx: hæc erit vehis vna. Pinus autem v & xx pedum æque ab vno expeditur, quæ & ipſa vehis dicitur: nec minus vlmus, & fraxinus pedum xxx. cupreſſus autem pedum xl. tum etiam ſexagenum pedum abies, atque populus, ſingulis operis ad vnguem quadrantur, atq; omnes hæ menſuræ ſimiliter vehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, ventus Eurinus, & interdum Auſter cum grandine eſt. III Nonas Feb. Fidis tota, & Leo medius occidit, Corus, aut Septentrio, nonnunquam Fauonius. Nonis Feb. mediæ partes Aquarii oriuntur, ventoſa tẽpeſtas. VII Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, Fauonii ſpirare incipiunt. VI Idus Febr. ventoſa tempeſtas. III Idus Feb. Eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, vel arua purgantur, & in fœnum ſubmittuntur. Reliquæ partes vinearum propter brumam, vel frigora omiſſæ, nunc palandæ & alligandæ ſunt, ne poſtea tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. item vinearum foſſio iiſdem locis peragenda, arbuſtorumque ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter Nonas deinde, & Idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, & maturæ plantæ de ſeminariis in ſcrobes transferendæ. paſtinatio quoque, quæ menſe Decembri, vel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & vitibus conſerenda eſt. paſtinatur autem terreni iugerum ita, vt ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX: vel in altitudinem dipondii ſemiſſis, operis L: vel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum, operis XL. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. nam oleribus deponendis poſſit vel ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerumque in ſingula iugera triginta operis conficitur.

citur. Hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis & cæteris arboribus inſpergenda. quinetiam vitiaria diligenter facienda, malleolisque quam recentiſſimis curioſiſſime pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quã frondeant, plantasque vlmorum nunc ponere vtile eſt, aut ante ſatas nunc exputare, & circumfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoque (vineis nondum foſſis) atque arbuſtorum ramos, e ſegetibus, aut rubos, & quicquid denique iacens, fodientem, vel alio genere terram molientem poteſt impedire, nunc egerere, & ad ſepem applicare oportet. roſaria noua conſerere, vel antiqua curare. arundineta nunc ponere, vel etiam priſtina colere. ſalicta facere, vel deputare, runcare, ac fodere. geniſtam ſemine, vel plantis in paſtinato, vel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februariis Sagittàrius veſpere occidit, vehementer hiemat. XVI Calend. Martii veſpere Crater oritur, venti mutatio. XV Cal. Martii ſol in Piſces tranſitum facit, nonnunquam ventoſa tempeſtas. XIII & XII Cal. Martii Fauonius, vel Auſter cum grandine & nimbis. X Cal. Martii Leo deſinit occidere, venti Septentrionales, qui vocantur Ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit. IX Cal. Martii Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone, vel Coro, interdum pluuia. VIII Cal. Martii Sagitta crepuſculo incipit oriri, variæ tempeſtates: Halcyonei dies vocantur, in Atlantico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt. VII Cal. Martii ventoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur. Per hos dies frigidis locis earum rerum, quas ſupra ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria. cæterũ malleoli & viui radicis poſitio huius temporis eſſe videtur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus ſequentis menſis, vtique ſi non ſit feruentiſſima regio: ſi vero etiam magis frigida, vel melior eſt. Inſitio quoque arborum atque vitium tepidis locis hoc tempore commode adminiſtrabitur. Cal. Martii Africus, interdum Auſter cum grandine. VI Nonas Martii Vindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt, Septentrionales venti. IIII. Nonas Martii Fauonius, interdum Auſter, hyemat. Nonis Martii Equus mane oritur, flatus Aquilonis. III Idus Martii Piſcis aquilonius deſinit oriri, Septentrionales venti. Pridie Idus Martii Argonauis exo-

ritur, Fauonius, aut Auſter, interdum Aquilo. His diebus commode inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe videar, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupiſſe. Igitur a Cal. Martii eximia eſt vitium putatio vsque in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmæ nondum moueant. ſurculi quoque ſilentes ad inſitionem nunc præcipue vtiliterque leguntur, & ipſa inſitio vitium atque arborum longe nunc eſt optima. Frigidis quoque locis & humidis vitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia vtiliſſime ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregie: modios tres vna opera recte ſarrit: prata purgare, & a pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis & ſiccis etiam a menſe Ianuario, vt ſupra diximus, id fieri debet: nam frigidis vel a Quinquatribus prata recte ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarii, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII, ſi eſt commodum terrenum, XIIII ab vno fiunt: ternarii autem XVIII. Cæterum ad deponendas vites, vel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & viginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eumque ſimiliter vna opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ ſalem non habeat, nunc conueniat infundere: maximis ſex congii, mediocribus arboribus vrnæ ſatisfaciunt, cæteris æſtimanda erit portio. ſed tamen quæ nihil vitii habuerint, aliquanto lætiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa. Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminariis inſtituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumque viridium ſemina in areolas diſſerere præceperunt: orthociſſos, & ederas ab Idibus Februarii, vel etiam Cal. Martiis poni oportere iidem conſuerunt. Idibus Mart. Nepa incipit occidere, ſignificat tempeſtatem. XVII Calen April. Nepa occidit, hiemat. XVI Cal. April. Sol in Arietem tranſitum facit, Fauonius, vel Corus. XII Calen. April. Equus occidit mane, Septentrionales venti. X Cal. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit. IX & VIII Calendarum Aprilium, Æquinoctium vernum tempeſtatem ſignificat. Ab Idibus eadem, quæ ſupra, vtiq; peragenda ſunt: optime autem vliginoſa & pinguia loca nunc demum pro-

ſcinduntur: & quæ menſe Ianuario veruacta fecimus, nunc vltima parte Martii ſunt iteranda: & ſiquæ pergulæ vitium generoſarum, vel ſiquæ in agris aut vepribus ſingulares arbores maritæ a putatoribus relictæ ſunt, ante Calend. April. vtique deputari debent, poſt quem diem ſera & infructuoſa fit huiusmodi rerum cultura. Milii quoque & panici hæc prima ſatio eſt, quæ peragi debet circa Idus April. vtriusque ſeminis ſextarii quini ſingula iugera occupant. quinetiam pecus lanatum, cæteraque quadrupedia tempus idoneum eſt caſtrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarii vsque in Idus Aprilis: in locis frigidis ab Idibus Martii vsq; in Idus Maias omnia recte pecora caſtrantur. Cal. Aprilis Nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nonas Aprilis Fauonius, aut Auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octauo Idus Aprilis Vergiliæ veſpere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, & ſexto, & quinto Auſtri & Africi tempeſtatem ſignificant. Quarto Idus Aprilis, ſole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. Pridie Id. Aprilis Suculæ celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima vinearum foſſio vtique ante Idus peragenda eſt: quæque menſe Martio poſt confectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quam primum exequenda ſunt. Fici vitesque adhuc recte inſeruntur: ſeminaria, quæ ſunt ante facta, runcari, & adhuc commode fodiri poſſunt. Oues Tarentinæ radice lanaria lauari debent, vt tonſuræ præparentur. Idibus Aprilis, vt ſupra, Libra occidit, hiemat. Decimooctauo Calen. Maias ventoſa tempeſtas, & imbres, nec hoc conſtante. xv Cal. Maias ſol in Taurum transitum facit, pluuiam ſignificat. xiiii Cal. Maias Suculæ ſe veſperi celant, pluuiam ſignificat. xi Cal. Maias ver bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando. Decimo Cal. Maias Vergiliæ cum ſole oriuntur, Africus, vel Auſter, dies humidus. Nono Cal. Maias prima nocte Fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calen. Maias Auſter fere cum pluuia. Tertio Cal. Maias mane Capra exoritur, Auſtrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Cal. Maias Canis ſe veſpere celat: tempeſtatem ſignificat. Per hos dies eadem quæ ſupra perſequemur. Poſſuntque, ſi iam librum remittunt, inſeri oleæ, vel emplaſtrari, cæteræque pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri. ſed & prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poſſint. ſiqua præterea in vineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens vi-

nitor reſtituere debet. & fracta iuga conſiderare, & reſarcire, aut diſiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet. eodem tempore ſecundi fœtus pecudes ſignari oportet. Cal. Maiis hoc biduo ſol vnam dicitur tenere particulam. VI Nonas Maias Sucula cum ſole exoritur, Septentrionales venti. V. Nonas Maias Centaurus totus apparet, tempeſtatē ſignificat. III Nonas Maias idem ſidus pluuiam ſignificat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane, Fauonius. VII Idus Maias æſtatis initium, Fauonius, aut Corus, interdum etiam pluuia. VI Idus Vergiliæ totæ apparent, Fauonius, aut Corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias Fidis mane oritur, ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtituendæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus mille ducentos manipulos vnus obligat, qui ſint ſinguli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus eſt ablaqueatas circunfodere, & operire: vna opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV, magnas quinquaginta. hoc menſe ſeminaria omnia crebro fodere oportebit, ſed a Calendis Martiis vſque in Idus Septembres, omnibus menſibus non ſolum ſeminariis, ſed etiam nouellis vineis danda foſſio eſt. Iisdem diebus, vbi prægelidum & pluuium cælum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere iſtud oportebit. Primo ab Idibus Octob. vſque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febr. vſq; in Idus Martias, ſi tamen arbor librum non remittit. hoc eodem menſe in paſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olearis taleæ, eamque oportet, cum panxeris, fimo & cinere miſtis oblinire, & ſuperponere muſcum, ne ſole findatur. ſed hoc idem opus melius fiet vltima parte menſis Martii, vel prima menſis April. & ceteris temporibus, quibus præcepimus ſeminaria plantis vel ramis conſerere. Idibus Maiis Fidis mane exoritur, Auſter, aut Euronotus, interdum dies humidus. XVII Calen. Iunias idem quod ſupra. XVI, & XV Cal. Iunias Euronotus, vel Auſter cum pluuia. XIIII Cal. Iun. ſol in Geminos introitum facit. XII Cal. Iun. Suculæ exoriuntur, Septentrionales venti, nonnunquam Auſter cum pluuia. XI & X Calen. Iunias Arcturus mane occidit, tempeſtatem ſignificat. VIII, & VII, & VI Cal. Iun. Capra mane exoritur, Septentrionales venti. Ab Idib. vſque in Calend. Iunias veteranam vineam priusquam florere incipiat, iterum fodere oportet,

tet, eandemque, & cæteras omnes vineas itidem pampinare. Quod ſi ſæpius feceris, puerilis vna opera iugerum vineti pampinabit. quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati aut amiſſi ratio accipitur. item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Cal. Iun. & IIII Non Aquila exoritur, tempeſtas ventoſa, & interdum pluuia. VII Idus Iun. Arcturus occidit, Fauonius, aut Corus. IIII Id. Iun. Delphinus veſpere exoritur, Fauonius, interdum rorat. His diebus, ſi non opere victi ſumus, eadem, quæ extremo menſe Maio, facienda ſunt: item omnes arbores fructiferæ circunfoſſæ aggerari debent, vt ante ſolſtitium id opus peractum ſit. quinetiam pro conditione regionis & cæli terra vel proſcinditur, vel iteratur: eaque, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur vna. Lirantur autem iugera duo opera vna: at ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerum duabus operis, iteratur vna: lirãtur vna iugera quatuor, cum in ſubacta iam terra latiores porcæ ſulcantur. quæ ratio colligit, vt per Autumnum facile poſſint vno iugo, tritici obſeri modii centumquinquaginta, cæterorumque leguminum modii centum. Iisdem diebus area trituræ præparanda eſt: vt quæque res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus; quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) vel nunc, vel etiam ſuperioribus XV diebus, qui fuerint ante Calen. Iunii, pecori præberi oportet. A Cal. autem Iuniis, ſi iam deficit viridis herba, vsque in vltimum Autumnum frondem cæſam præbebimus. Idibus Iuniis calor incipit. XIII Calen. Iul. ſol introitum in Cancro facit, tempeſtatem ſignificat. XI Calen. Iulii Anguifer, qui a Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempeſtatem ſignificat. Octauo, & VII, & VI Cal. Iulii Solſtitium, Fauonius, & calor. Tertio Cal. Iul. ventoſa tempeſtas. His diebus eadem, quæ ſupra. Sed & viciam in pabulum ſecare oportet, priusquam ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conierere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoque aut decimo die ad Cal. Maias conſiderare & curare oportet. nunc autem ſi ſunt pleni atque operculati faui, demetendi ſunt: ſin autem maiore parte vacant, aut ſine operculis adaperti ſunt, nondum eſſe maturos ſignificatur: itaque mellatio eſt differenda. Quidam in prouinciis transmarinis vel hoc, vel ſe-

quente menſe ſeſama ſerunt. Calen. Iuliis Fauonius, vel Auſter, & calor. Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul. Cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. Capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. Cepheus veſpere exoritur, tempeſtatem ſignificat. Sexto Id. Iul. Prodromi flare incipiunt. His diebus eadem quæ ſupra. Sed & proſciſſum veruactum optime nunc iteratur, & ſilueſtris ager decreſcente Luna vtiliſſime extirpatur. Idibus Iuliis Procyon exoritur mane, tempeſtatem ſignificat. Tertiodecimo Cal. Auguſtas Sol in Leonem transitum facit, Fauonius. Nono Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur, interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas Aquarius incipit occidere clare, Fauonius, vel Auſter. Septimo Cal. Auguſtas Canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Cal. Auguſtas Aquila exoritur. Quarto Calendas Auguſtas Leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, interdum tempeſtatem ſignificat. Tertio Calen. Auguſtas Aquila occidit, ſignificat tempeſtatem. His diebus locis temperatis & maritimis meſſis conficitur, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in aceruum congeruntur. Iugerum ſtramentorum opera vna deſecat, quibus remotis priusquam ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circunfodere & adobruere oportet. item quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis colendisve nouellis vineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminiſſe autem oportebit, vt per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis & veſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quascunque vineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane vsque in tertiam, & a decima vsque in crepuſculum fodiamus. Quibusdam regionibus, ſicut in Cilicia & Pamphylia, hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autem regionibus humidis poſſunt vltimo menſe Iun. ſeri. Quinetiam tempus eſt ficulneis arboribus caprificum ſuſpendere, quod quidam exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & vt celerius ad maturitatem perueniat. Calen. Auguſti Eteſiæ Pridie Non. Auguſti Leo medius exoritur, tempeſtatem ſignificat. VII. Id. Auguſti Aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus. Pridie Idus Aug. Fidis occidit mane, & Autumnus incipit. His diebus eadem quæ ſupra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, diffe-

ienda

renda eſt in menſem Octob. mellatio. Idib. Aug. Delphini occaſus tempeſtatem ſignificat. xix. Calen. Septemb. eiusdem ſideris matutinus occaſus tempeſtatem ſignificat. xiii Cal. Septemb. ſol in Virginem transitum facit. hoc & ſequenti die tempeſtatem ſignificat, interdum & tonat. Hoc eodem die Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb. ex eodem ſidere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia. vii Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arcturus incipit occidere, interdum pluuia. iii Cal. Septemb. humeri Virginis exoriuntur, Eteſiæ deſinunt flare, & interdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda veſperi exoritur, interdum hiemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur; quod genus inſitionis emplaſtratio vocatur. Idque licet vel commodius facere ſuperiore menſe poſt Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplaſtrationem faciunt. Quibusdam locis, vt in Bætica maritimis regionibus, & in Africa vindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus pulueratione faciunt, quam vocant ruſtici occationem, cum omnis gleba in vineis refringitur, & reſoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore prius quam vineæ puluerentur, ſi perexilis eſt, vel rara ipſa vitis, lupini modii tres vel quatuor in ſingula iugera ſparguntur, & inoccantur; qui, cum fruticauerint, prima tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus vineis præbent. Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus cæli, ſicut ſuburbana regione Italiæ pampinis vitem ſpoliant, vt percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus. At e contrario locis calidioribus, vt modo nominatis prouinciis, circa vindemiam adumbrantur, vel ſtramentis, vel aliis tegumentis vuæ, ne ventis aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt aridis vuis ficisque conficiendis, de quibus quemadmodum paſſæ fiant, ſuo loco dicemus, cum villicæ perſequemur officia. Filix quoque aut carex, vbicunque naſcitur, Auguſto menſe recte extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante Caniculæ exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. Piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Septemb. Arcturus exoritur, Fauonius, vel Corus. vii Idus Septemb. Piſcis aquilonius deſinit occidere, & Capra exoritur, tempeſtatem ſignificat. Tertio Idus Septembris Fauonius, aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis maritimis & calidis vindemia, & cætera quæ ſupra ſcripta ſunt, commode adminiſtrantur. Iteratio quoque arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. ſin au-

tem celerius,etiam tertiatum ſolum eſſe conuenit.Hoc etiam tempore qui conſueuerunt vina condire,aquam marinã præparant,& aducctã decoquunt:de qua conficienda,cum villicæ officia exequar, præcipiã. Id. Sept. ex priſtino ſidere nonnunquã tempeſtatẽ ſignificat. xv Cal. Oct. Arcturus exoritur, Fauonius,aut Africus,interdũ Eurus,quem quidam Vulturnum appellant. xiiii Cal.Oct.ſpica Virginis exoritur,Fauonius,aut Corus. xiii Cal. Octob.ſol in Librã transitũ facit,Crater matutino tẽpore apparet. xi Cal. Oct. Piſces occidũt mane, item Aries occidere incipit, Fauonius aut Corus, interdum Auſter cũ imbribus. x Cal. Octob. Argonauis occidit, tẽpeſtatem ſignificat,interdũ etiam pluuiam.Nono Cal.Octob.Centaurus incipit mane oriri, tempeſtatẽ ſignificat, interdũ & pluuiam. Octauo Cal. Octob. & ſeptimo,& ſexto, Æquinoctium autumnale pluuiam ſignificat. Quinto Cal.Oct. Hædi exoriuntur, Fauonius, nonnunquã Auſter cũ pluuia. Quarto Cal. Octob. Virgo deſinit oriri,tempeſtatẽ ſignificat.His diebus vindemię pluribus regionibus fiunt, quarũ maturitatẽ alii aliter interpretati ſunt.quidã cum vidiſſent partem aliquam vuarum vireſcere,crediderunt tempeſtiuam eſſe vindemiam:quidã cum coloratas & perlucidas vuas animaduertiſſent: nõnulli etiam cũ pampinos ac folia decidere cõſideraſſent. quę omnia fallacia ſunt:quoniã immaturis vuis eadẽ omnia poſſunt accidere, propter intemperiem ſolis,aut anni. Itaq; nonnulli guſtu explorare maturitatẽ tentauerunt, vt ſiue dulcis eſſet ſapor vuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquã fallaciam.nam quædã genera vuarũ nunquam dulcedinẽ capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaq; opportunum eſt (quod nos facimus) ipſam naturalem cõtemplari maturitatem. naturalis autẽ maturitas eſt,ſi cũ expreſſeris vinacea,quę acinis celantur, iam infuſcata, & nonnulla propemodũ nigra fuerint. nam colorẽ nulla res vinaceis poteſt afferre,niſi naturæ maturitas,pręſertim cum ita media parte acinorum ſint,vt & a ſole æſtiuante,& a ventis protegatur,humorq; ipſe nõ patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cũ exploratũ habuerit villicus, ſciat vindemiã ſibi eſſe faciendam. Sed antequam fructũ cogere incipiat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet) menſe. ſi minus, certe vt ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, vel aqua ſalſa, & recte ſiccata. tum & opercula, colaque, & cætera, ſine quibus probe confici muſtum

ſtum non poteſt. Torcularia vero, & fora diligenter emundata, lotaque; &, ſi res ita exegerit, picata, præparataque habeat ligna, quibus defrutum & ſapam decoquat. tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire vina conſueuerint, multo ante repoſita eſſe oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet eum a cætera ruris cultura. nam & napinæ, itemque rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt: farraginaria quoque, pecori futura per hiemem præſidio. itemque ſiliquam, quod ruſtici fœnum græcum vocant, nec minus in pabulum vicia nunc demum conſeritur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua ſatio, quem quidam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faſeolus ad eſcam ſeritur. nam ad præcipiendum ſemen vltima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeat, poſſit eorum curam, quæ intra villam facienda ſunt, villicæ delegare: ita tamen, vt ipſe conſideret an recte facta ſint. Cal. Octobribus, & ſexto Non. interdum tempeſtatem ſignificat. Quarto Non. Octobris Auriga occidit mane, Virgo deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem. Tertio Non. Octobris Corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non. Octobris Hædi oriuntur veſpere, Aries medius occidit, Aquilo. Octauo Id. Octobris Coronæ clara ſtella exoritur. Sexto Id. Octobris Vergiliæ exoriuntur veſpere, Fauonius, & interdum Africus cum pluuia. Tertio & pridie Idus Octobris Corona tota mane exoritur, Auſter hibernus, & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus vindemia, & cætera, quæ ſupra ſcripta ſunt, fieri ſolent. Iisdemque regionibus frumenta matura ſeruntur, & præcipue far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte ſeritur. Et quoniam ſementis mentionem fecimus, non intempeſtiue quantum cuiusque ſeminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor, vel quinque, farris adorei modios nouem, vel decem, ordei modios quinque, vel ſex, milii vel panici ſextarios quatuor, vel quinque, lupini modios octo, vel decem, faſeoli modios quatuor, piſi modios tres, vel quatuor, fabæ modios ſex, lentis modium vnum, vel paulo amplius, lini ſeminis modios nouem, vel decem, cicerculæ modios tres, vel quatuor, ciceris modios duos, vel tres, ſeſami ſextarios quatuor, vel quinque, viciæ pabularis modios ſeptem, vel octo, viciæ ſeminalis modios quinque, vel ſex, erui

modios quatuor, vel quinque, farraginis ordeaceæ modios ſeptem, vel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis pedum denum, latis pedum quinum. Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & ſequenti biduo interdum tempeſtas, nonnunquam rorat. Decimotertio Calendas Nouembris ſol in Scorpionem tranſitum facit. Tertiodecimo & duodecimo Calendas Nouembris ſolis exortu Vergiliæ incipiunt occidere, tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calendas Nouembris Tauri cauda occidit, Auſter, interdum pluuia. Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane deſinit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Nouembris Nepæ frons exoritur, tempeſtatem ſignificat. Quinto Calendas Nouembris Vergiliæ occidunt, hiemat cum frigore & gelicidiis. Quarto Calendas Nouembris Arcturus veſpere occidit, ventoſus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris Caſſiope incipit occidere tempeſtatem ſignificat. Per hos dies quæcunque ſemina differri debent, arbuſculæque omnis generis recte ponuntur. vlmi quoque vitibus recte maritantur, ipſæque vites in arbuſtis & vineis commode propagantur. ſeminaria runcare & fodere tempus eſt. tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, easdemque putare. itemque in arbuſtis vitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pampinata non ſunt, arbuſculæque ficorum in ſeminariis putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent. quæ tamen melius dum tenera ſunt, per germinationem pampinantur. ſed cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint, tum maxime ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium, Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquam, quin mala ſit. Itaque in totum præcipimus: vt quisque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur: vt quisque calidus, nouiſſimus. Vicia & faba ſtercorare agrum dicũtur. Lupinum niſi in florem verteris, nihil agrum ſtercoraueris. ſed nec vlla res magis vacuis operariis aut ſeritur, aut conditur. nam & primis temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſſimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboresque quæ interierunt, ablaqueabunt; quanuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri & occari velint: quod an recte fieri poſſit affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas riuosque purgare, & elices ſulcosque aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus ſi ſit,

fra-

fraxineam: ſi minus, orneam: ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus recte præbebimus. Glandis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus xxx præbueris. nam ſi paucioribus diebus detur (vt ait Hyginus) per ver ſcabioſi boues fiunt. Glans autem paleis immiſcenda eſt, atque ita bubus apponenda. Tum etiam ſiluam ſi quis barbaricam, id eſt conſemineam velit facere, recte conſeret glandibus & cæteris ſeminibus. Tum & olea diſtringenda eſt, ex qua velis viride oleũ efficere; quod fit optimum ex varia oliua, cum incipit nigreſcere. nam acerbum niſi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & poſtridie caput Tauri occidit, pluuiam ſignificat. III Non. Nouembris Fidicula mane exoritur, hiemat, & pluit. VIII Idus Nouembris idem ſydus totum exoritur, Auſter vel Fauonius, hiemat. VII Idus Nouembris ſtella clara Scorpionis exoritur, ſignificat tempeſtatem, hiemat, vel Vulturnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatem, hiemat. Quinto Idus Nouembris hiemis initium, Auſter, aut Eurus, interdum rorat. His diebus vſq; in Idus, quæ ſuperiore menſe facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obſeruabis, vt pridie, quam plenilunium ſit; ſi minus, certe ipſo plenilunio omnem, quam ſaturus es, fabam vno die ſpargas: ſed poſtea licebit ab auibus & pecore defenſam obruas: eamque, ſi ita competierit lunæ curſus, ante Idus Nouembris occatam habeas quam pinguiſſimo & nouo loco: ſi minus, quam ſtercoratiſſimo. Satis erit in ſingula iugera vehes ſtercoris comparare numero decem & octo. Vehes autem ſtercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouerſus pedes, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quæ ratio docet vniuerſo iugero ſatisfacere modios MCCCCXL. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare, & ſi ſunt parum fructuoſæ, vel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios ſtercoris caprini circunſpergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem ſeruare. Eodem tempore vineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas vites, quod ſit inſtar vnius ſextarii, vel vrinæ hominis congios, vel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum vinearum in ſenos pedes poſitarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris Fidis ex-

oritur mane, Auſter, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris Aquilo, interdum Auſter cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris ſol in Sagittarium transitum facit, Suculæ mane oriuntur, tempeſtatem ſignificat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cornua veſperi occidunt, Aquilo frigidus, & pluuia. Vndecimo Calendas Decembris Sucula mane occidit, hiemat. Decimo Calen. Decembris Lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Decembris Canicula occidit ſolis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totæ Suculæ occidunt, Fauonius aut Auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt ſuperioribus, opera conſequi oportet. Et ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adiiciendum eſt. nam multa ſunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim vineas poſſidemus, pali & ridicæ poſſunt dolari, exacuique: ſiue regio ferulæ vel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmæ ſpatti ve fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæque: ſeu virgultorum, corbes ex vimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio nõ aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſſit. nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in iis regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesque horarum quindecim. Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad vitium ligamina præparari. quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, vt lenteſcat. ſin autem iampridem cęſa exaruit, in piſcina maceranda eſt. tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, vel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur, Africus, interdum Auſter, irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, vel Septentrio, interdum Auſter cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt, vtique in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis recte fieri iam non poſſunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hiemat. Sextodecimo Calendas Ianuarii ſol in Capricornum tranſitum facit, brumale ſolſtitium, vt Hipparcho placet: itaq; tempeſtatem ſæpe ſignificat.

xv Calend. ianuarias ventorum commutationem ſignificat. x Calendas Ianuarias Capra occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nono Calendas Ianuarias brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſeruant) ſignificat. Sexto Calend. Ianuarias Delphinus incipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ianuarias Aquila veſpere occidit, hiemat. Tertio Calendas Ianuarias Canicula veſpere occidit, tempeſtatem ſignificat. Pridie Calendas Ianuarias, tempeſtas ventoſa. His diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi vinearum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commoueri. Itaq; quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehenditur, vt olea legatur, & oleum conficiatur, vt vitis paletur, & capite tenus alligetur, vt iuga vineis imponantur, & capiſtrentur. Cæterum palmare, id eſt materias alligare, hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem qui fit ex frigore, franguntur. Poſſunt etiam his diebus ceraſi, & tuberes, & armeniacæ, atque amygdalæ, cæteræque arbores quæ primæ florent, inſeri commode. Nonnulli etiam legumina ſerunt. Calendis Ianuarii dies incertus. Tertio Nonas Ianuarii Cancer occidit, tempeſtas varia. Pridie Nonas Ianuarii media hiems, Auſter multus, interdum pluuia. Non. Ianuariis Fidis exoritur mane, tempeſtas varia. Sexto Idus Ianuarias Auſter, interdum Fauonius. Quinto Idus Ian. Auſter, interdum imber. Pridie Idus Ian. incertus ſtatus cæli. Per hos quoque dies abſtinent terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen vt ipſis Calen. Ianuariis auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem vsque in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villicus, quid vni iugo boum quoquo mẽſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoque curæ rationem ſubiiciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextariis ſex vel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio, vel frondis corbem pabulatorium modiorum viginti, vel paleas quantum velint, & fœni pondo viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro, vel quod his omnibus præſtat, farraginem ordeaceam dabit ſiccam: Februario menſe idem, Martio idem. vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. ex Cal. ad Idus, vel paleas, vel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim: Iunio ex Calen. frondem affatim: Iulio idem, Auguſto idem, vel paleas ex eruo pondo quinquaginta. Septembri frondem affatim,

Octobri frondem, & ficulnea folia. Nouemb. ad Idus frondem vel folia ficulnea, quæ ſint corbis vnius. Et Idibus glandis modium vnum paleis immiſtum, & lupini macerati modium vnum paleis immiſtum, vel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, vel paleas cum erui ſemodio macerato, vel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, vel glandis modium vnum, vt ſupra ſcriptum eſt, vel farraginem.

Proſa de cultu hortorum & herbis hortenſibus. 3

Et quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibusque temporibus anni villicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æque curam ſuſcipere debebit, vt & quotidiani victus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant munimenta, quod neque latere fabricata materies perannare poſſit, pluuiis ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neque lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa. ſi vero amplum modum ſepire quis velit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum pecudumque munimus. Vetuſtiſſimi auctores viuam ſepem ſtructili prætulerunt, quia non ſolum minorem impenſam deſideraret, verumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaque vepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulatque terra maduerit imbribus, circunuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus. modum altitudinis & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum: ſed eos vacuos perhiemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur. ea ſint vaſtiſſimarum ſpinarum, maximeque rubi, & paliuri, & eius quam Græci vocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autem ruborum ſemina quam maturiſſima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiſcere: quæ cum eſt aqua conſperſa, illinitur vel nauticis veteribus funibus, vel quibuslibet aliis reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox vbi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, poſt Idus Febr. ſi qua in ſulcis per hiemem conſtitit aqua, exhauritur, reſolutaque humus, quæ erat autumno regeſta, vsque ad mediam ſulcorum altitudinem

nem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per vtrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita vt non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum, enaſci poſſint. ea fere circa trigeſimum diem prorepunt: atque vbi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, vt in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem virgeam ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes vtriusque ſulci, & ſit quo interdum quaſi adminiculo priusquam corroborentur, acquieſcant. Hunc veprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere velis. cæterum etiam poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubium eſt. Et hæc quidem claudendi horti ratio maxime eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta villam præcipue pinguem, quique adueniente riuo, vel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poſſit irrigari. Sed vt certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus eſt, cum ſol vltimas partes Virginis obinebit, id eſt menſe Septemb. ante æquinoctium autumnale: ſiquidem tunc maxime explorantur vires fontium, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum eſt autem, ne hortus areæ ſubiaceat, ne per trituram venti poſſint paleas aut puluerem in eum perferre: nam vtraque ſunt oleribus inimica. Mox inordinandi paſtinandique ſoli duo ſunt tempora: quoniam duæ quoque olerum ſationes: nam & autumno & vere plurima ſeruntur, melius tamen vere riguis locis, quoniam & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At vbi loci natura neque manu illatam, neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari patitur, nullum quidem aliud auxilium eſt, quam hiemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſſius paſtinetur ſolum: eiusque abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, vt in quatuor conſurgat regeſtum. At vbi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio, id eſt, minus quam duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, vt ager quem vere conſeri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quem deinde velimus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, vt aut hiemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarum necentur: nec multo ante ſtercorare debebimus: & cum ſationis appropinquabit tempus, ante quintum diem exherban-

dus erit locus, ſtercorandusque, & ita diligenter foſſione iterandus, vt fimo terra commiſceatur. Optimum vero ſtercus eſt ad hunc vſum aſini, quia minimum herbarum creat: proximum vel armenti, vel ouium, ſi ſit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentiſſimum, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ, aut ſine vllo robore ſolutiſſimæ arenæ, cum maior ſcilicet vis alimenti deſideratur. igitur ſolum, quod vere conſerere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus & pruinis inurendum: quippe e contrario ſicut calor æſtatis, ita vis frigoris excoquit terram, fermentatamque ſoluit. quare peracta bruma tum demum ſtercus iniicietur, & circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuiditur; quæ tamen ſic informandæ ſunt, vt facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur: ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna vice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt, dixiſſe abunde eſt. Nunc quid quoque tempore vel colendum, vel ſerendum ſit, præcipiamus: & primum de his generibus loquendum eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno & vere. Sunt autem ſemina braſſicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, naſturcii, coriandri, chærephylli, anethi, paſtinacæ, ſiſeris, papaueris: hæc enim vel circa Calend. Septembres, vel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis vero ſiccis, aut tepidis, qualia ſunt Calabriæ & Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen vel maritimum, vel apricum agrum incolimus) hæc fere ſunt, allium, cepæ capitula, vlpicum, ſinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim recte ponetur lepidium. Menſe autem Februario vel planta vel ſemine ruta, atque aſparagus, & iterum cepæ ſemen, & porri: nec minus ſi vernum & æſtiuum fructum voles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, napique ſemina obrues, nam allii, & vlpici vltima eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martii locis apricis licet porrum (ſi iam ingranduit) transferre. Item panacem vltima parte Martii menſis. Deinde circa Calendas Apriles æque porrum atque inulam, & ſerotinam plantam rutæ. Item vt maturius naſcatur cucumis, cucurbita, capparis ſerenda eſt.

nam

nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optime ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc, nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apii, ſi tamen rigaturus es. ſic enim optime per æſtatem prouenit. Cæterum Auguſto circa Vulcanalia tertia ſatio eſt: eaque optima radicis & rapæ, itemque napi & ſiſeris, nec minus oleris atri. atque hæc ſunt ſationum tempora. Nunc de iis, quę aliquam curam deſiderant, ſingulis loquar, quæque præteriero intelligi oportebit nullam operam poſtulare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore conſulendum eſſe, vt herbæ exterminentur. Vlpicum quod quidam allium punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris eſt incrementi quam allium: idque circa Calend. Octobris, ante quam deponatur ex vno capite in plura diuidetur. habet enim velut allium plures cohærentes ſpicas, eæque cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, vt in puluinis poſitæ minus infeſtentur hiemis aquis. Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, vt vliginem vitent: ſed hæc in hortis minor eſt facienda, & per ſummam partem eius, id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia, ſpicæ vlpici, vel allii (nam id quoque ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt. ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. deinde cum ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur. nam quo ſæpius id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum. deinde ante quam caulem faciant, omnem viridem ſuperficiem intorquere, & in terram proſternere conueniet, quo vaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis neutrum horum per autumnum ſeri debet: nam brumali tempore corrumpuntur: quod fere menſe Ianuario miteſcit: & idcirco frigidis locis tempus optimum eſt allium vel vlpicum ponendi circa Idus prædicti menſis. ſed quandocunque vel conſeremus, vel iam matura in tabulatum reponemus, ſeruabimus in iis locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, vt luna infra terram ſit. nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita, exiſtimantur neque acerrimi ſaporis exiſtere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calend. Ianuarias mediis diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cæli tepor, & ſitus terræ permittit. Braſſica, cum VI foliorum erit, transferri debet, ita vt radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc enim res efficit, vt in coctura celerius madeſcat & viridem co-

lorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis & pluuiis regionibus poſitio eius optima poſt Idus Aprilis; cuius depreſſæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita & ſtercorata melius conualeſcit, pleniorisque incrementi & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus a Calen. Martiis deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hybernũ caulem amplum facit, cum eſt ſemel deſecta. Poſſis autem vel maximos caules bis transferre. idque, ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braſſica transferri debet. locis quidem apricis, & maritimis optime autumno ponitur, mediterraneis & frigidis contra: hieme non ęque commode diſpergitur. ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremque copiam deſiderat aquæ, ſicque fit tenerioris folii. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum quæ fuſci, & veluti purpurei, aut etiam viridis coloris, & criſpi folii vti Cæciliana, menſe Ianuar. recte diſſeritur. At Cappadocia, quę pallido & pexo denſoque folio viret, menſe Februario: quæ deinde candida eſt, & criſpiſſimi folii, vt in prouincia Bætica eſt finibus Gaditani municipii, menſe Mart. recte pangitur. Eſt & Cyprii generis ex albo rubicunda, leui & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commode diſponitur. Fere tamen aprico cæli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, pene toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quo tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coercita in latitudinem ſe diffundit. eadem eſt ratio etiam intybi, niſi quod hiemem magis ſuſtinet: ideoque vel frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ ſobolem melius per autumni æquinoctium diſponemus: ſemen commodius circa Calendas Martii feremus: eiusque plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere ſtercorabimus. id enim genus ſtercoris huic oleri videtur aptiſſimum. Sinape atque coriandrum, nec minus erucam & ocimum, ita vti ſata ſunt, ſua ſede immota permanent: neque eſt eorum cultus alius, quam vt ſtercorata runcentur. poſſunt autem non ſolum autumno, ſed & vere conſeri. Plantæ quoque ſinapis prima hieme translatæ plus cymæ vere afferunt. Panax vtroque tempore leui & ſubacta terra rariſſime diſſeritur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius verna ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere velis,

velis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit vſus longe melius fieri, ſi differas, & eodem more, quo capitatum modicis ſpatiis, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deſeces. In eo autem quod magni capitis efficere voles, ſeruandum ſit, vt ante quam translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas partes intondeas. tum teſtulæ, vel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, vt fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio & ſtercoratio eſt. nec alius tamen ſectiui, niſi quod toties rigari, & ſtercorari, ſarririque debet, quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in iis locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. at quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio recte transfertur. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine. ſed præcipue aqua lętatur, & ideo ſecundum fontem commodiſſime ponitur. quod ſiquis id velit lati folii facere, quantum ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitum releget. vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatumque, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi, cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coerceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias vsque in ſolſtitium: nam teporem deſiderat. Fere etiam his diebus ocima ſeruntur: quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, vel cylindro. nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunque corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atque inula conualeſcunt alte paſtinato, & ſtercorato loco: ſed quam rariſſime ponenda ſunt, vt maiora capiant incrementa. Inulam vero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam vaſtos facit frutices, & radicibus, vt oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi vt ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſſime autem deponentur prima parte Septembris, vel vltima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam vocant ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον, paſtinato loco ſemine debet conſeri, maxime iuxta maceriam: quoniam & vmbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: idque

cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas,æuo manet, paruamque ſarritionis exigit culturam. ſeritur a Vulcanalibus vſque in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Ianuario. menta dulcem deſiderat vliginem; quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſilueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere: quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcarique donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed velata manu debebit runcari: quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur vlcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & transmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, quam olitoribus ſtudioſe conſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibusdam eſculentis aptiſſima) non alienum putamus etiam in hortis habere. locum neque pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſiderant, vt quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerunque regionibus naſcuntur. hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctium vernum ſeruntur. melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere; quæ cum ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinſito pridie quam volueris vti, aqua medicare; quæ cum ſuccum eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Ceterum cunila viuacior eſt, quam vt impenſius curanda ſit. Lepidium cum ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, velut porrum ſectiuum demetere poteris: rarius tamen. nam poſt Cal. Nouemb. ſecandum non erit, quoniam frigoribus violatum emoritur: biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum & ſtercoratum fuerit. multis etiam locis viuacitatem ſuam vſque in annos decem prorogat. Beta florenti punico malo ſemine obruitur, & ſimul atque quinq; foliorum eſt, vt braſſica differtur æſtate, ſi riguus eſt hortus: at ſi ſiccaneus, autumno, cum iam pluuiæ inceſſerint, diſponi debebit. Chærephyllum, itemque olus atriplicis, quod Græci vocant *ἀτράφαξυν*, circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidiſſimo loco.

nam

nam ſi regio ſæuas hiemes habet, poſt Idus Februarias ſemine differenda ſunt, ſuaq; de ſede partienda. Papauer & anethum eandem habent conditionem ſationis, quam chærephyllum & ἀτράφαξυς. Satiui aſparagi, & quam corrudā ruſtici vocāt, ſemina fere biennio præparantur. ea cum pingui & ſtercoroſo ſolo poſt Idus Februarias ſic obrueris, vt quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Fere poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, & quaſi vnitatem faciunt; quas radiculas ſic illigatas atque connexas olitores ſpongias appellant. easque poſt quatuor & viginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumque transferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, vt facile ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorum imis diſponēda ſunt ſemina, vt tanquam in alueolis maneant. at vliginoſis e contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cum ita conſita ſunt, aſparagum quem emiſerint, infringi oportet. nam ſi ab imo vellere volueris, adhuc teneris inualidisque radiculis, tota ſpongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus vellendus. nam niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos ſpongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſſime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, ſcorpiones ita vti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæque eximendæ; mox vel ſtercus, vel cinis iniiciendus, vt tota hieme ſuccus eius pluuiis manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, vt & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craſſitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum vernum fructum expectamus, & Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum maturius. ſed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, vt terra ſtercorata & ſubacta obruatur: poſt vbi ceperit aliquod incrementum, ſubinde aggeretur. nam ſi ſuper terram emerſerit, dura & fungoſa fiet. Cucumis & cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſiderant: nam plurimum iuuantur humore. ſin autem ſicco loco ſeri

debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra vsque in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisque ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque vbi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota æſtate ſatis valebunt, fructumque iucundioris ſaporis, quam rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoque tempore, non tamen ante Calend. Mart. ſemen ponendum eſt, vt deferri poſſit æquinoctio confecto: idque de media parte cucurbitæ ſemen inuerſo cacumine ponito, vt fiat incrementi vaſtioris. nam ſunt ad vſum vaſorum ſatis idoneæ, ſicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior & tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, vt quamminime ad eum locum, in quo vel cucumis, aut cucurbitæ conſitæ ſunt, mulier admittatur. nam fere contactu eius langueſcunt incrementa virentium ſi vero etiam in menſtruis fuerit, viſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener & iucundiſſimus fit, ſi antequam ſeras, ſemen eius lacte maceres. nonnulli etiam quo dulcior exiſtat, aqua mulſa idem faciunt. Sed qui præmaturum fructum cucumeris habere volet, confecta bruma ſtercoratam terram inditam cophinis obſerat, modicumque præbeat humorem. deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat, ita vt ab omni afflatu protegantur. ceterum frigoribus ac tempeſtatibus ſub tectum referat: idque tandiu faciat, dum æquinoctium vernum conficiatur. poſtea totos cophinos demittat in terram. ſic enim præcoquem fructum habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operæpretium, vaſis maioribus rotulæ ſubiici, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. ſed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, vt etiam frigoribus ſerenis diebus tuto producantur ad ſolem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud Ægyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico & ſtercoroſo loco alternis ordinibus ferulas, alternis

rubos

rubos in hortis conſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis vel rubi vel ferulæ medullis ſtercus immittere, atque ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coeant rubis & ferulis. nam ita non ſua, ſed quaſi materna radice aluntur: ſicque inſitam ſtirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis fere Quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouinciis ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſiderabit. isque debebit ante circundari foſſula, quæ repleatur lapidibus & calce, vel punico luto, vt ſit quaſi quædam lorica, ne poſſint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui fere per totum agrum vagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. quod tamen non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum quod noxium virus habent, ſuccoque ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuiſſimo contenta eſt. quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam conualeſcit. Seritur vtroque æquinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, quam altius conuerſam. itaque ex Calendis Nouembris proſcindi ſolum debet, vt hiemis frigoribus & gelicidiis putreſcat, intermiſſiſque quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpoſitis vno ac viginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. mox bidentibus æqualiter perfoſſum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi: quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermiſcendum erit, vt eam quoque habeamus. nam & viridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina vel ſæpius, certe non minus debet quam quater ſarriri. cuius ſi ſemẽ excipere voles, capita maxima generis aſcalonii, quod eſt optimum, menſe Februario diſponito quaternorũ, vel etiam quinum digitorũ ſpatiis diſtantia: & cum cœperint vireſcere, ne minus ter conſarrito: deinde cum fecerint caulẽ, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. nam niſi arundines transuerſas in modum iugatæ vineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum ventis proſternentur, totumq; ſemen excutietur: quod ſcilicet nõ ante legendũ eſt, quam cum matureſcere cœperit, coloremq; nigrũ habere. Sed nec patiendum eſt, vt pereareſcat, aut totũ decidat, verum integri thalli vellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus & rapa duas ſa-

tiones habent, & eandem culturam, quam raphanus. melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita vt radicis ſyriacæ ſuper hanc menſuram paulo plus, quam heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia conſumat. id quoque vt vitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, vel etiam fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quam ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, vt tota nocte ſuccum trahant. nam ſic macerata poſtero die recte ſeruntur. Veteres quidam auctores, vt Democritus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum appellatur, medicare, eodemque remedio aduerſus beſtiolas vti: quod verum eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere vtimur, ſatisque commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ ſemina Hyginus putat poſt tritura m iacentibus adhuc in area paleis inſpergi debere, quoniam fiunt vaſtiora capita, cum ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus: itaque rapum, & raphanum, & napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. ſeruantque adhuc antiquorum conſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cum ea ſerunt, precantur, vt & ſibi, & vicinis naſcantur. Locis frigidis, vbi timor eſt, ne autumnalis ſatio hiemis gelicidiis peruratur, arundinibus humiles canterii fiunt, iisque virgæ transuerſæ imponuntur, & virgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic a pruinis ſemina defenduntur. vbi vero apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti. ſic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, vti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt. nihil enim ſic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græce inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede vnamquanque aream ter circumeat: poſt hoc enim decidere omnes vermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officiis villici; quem quamuis inſtructum, atque eruditum

ditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordii cenſuerim: quoniam tamen plerunque euenit, vt eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaque ſæpius ex commentariis renouanda ſint, omnium librorum meorum argumenta ſubieci, vt cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum ſit.

L. IVN. MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVST. LIB. XII. ET VLT.

VILLICA.

XENOPHON Athenienſis eo libro P. Siluine, qui OEconomicus inſcribitur, prodidit maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, vt non ſolum iucundiſſima, verum etiam vtiliſſima vitæ ſocietas iniretur: quod iam pridem etiam Cicero ait: & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum: deinde vt ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur: tum etiam cum victus & cultus humanus non vti feris in propatulo, ac ſilueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrum, foris & ſub dio eſſe, qui labore & induſtria compararet; intus, qui tectis reconderet, atque cuſtodiret. ſiquidem vel ruſticari, vel nauigare, vel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, vt aliquas facultates acquireremus. Cum vero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari. nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto, & ouium, cæterarumque pecudum fœtus, atque fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua vtenſilia quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam & diligentiam ea quæ propoſuimus, deſiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret, iure, vt dixi, a natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam: viri autem ad exercitationem forenſem & extraneam. itaque viro calores & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id eſt ruſticationis & militarium ſtipendiorum, diſtribuit. mulieri

deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ & diligentiæ aſſignauerat: idcirco timidiorem reddidit, quam virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quod autem neceſſe erat foris & in aperto victum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare: idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, non minorem fœminæ, quam viro earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quod ſimplex natura non omneis res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam quod alteri deeſt, præſto plerunque eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt. nam & apud Græcos, & mox apud Romanos vſque in patrum noſtrorum memoriam, fere domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamilias intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia & diligentia miſta, flagrabatque mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia viri cura ſua maiora atque meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum, nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret: ſed in commune conſpirabatur ab vtroque, vt cum forenſibus negotiis, matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. Itaque nec villici quidem, aut villicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent, atque adminiſtrarent. Nunc vero cum pleræque ſic luxu & inertia defluant, vt ne lanificii quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes confectas veſtes faſtidio habeant, peruerſaque cupidine pretioſiores alias a viris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis pene cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimumque negotium ducere paucorum dierum tempus in villa morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam occiderit vetus ille matrumfamiliarum mos Sabinarum atque Romanarum, neceſſaria irrepſit villicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & villici quoque ſucceſſerunt in locũ dominorum, qui quondam priſca conſuetudine non ſolum coluerant, ſed habitauerant rura. Verum, ne videar intempeſtiue cenſorium opus obiurgan-

iurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia villicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ villica exequi debeat. Cap. I

Ea porro (vt inſtitutum ordinem teneamus, quem priore volumine inchoauimus) iuuenis eſſe debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate villici retulimus: integræ quoque valetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi. nam illibatum robur & vigiliis, & aliis ſufficiet laboribus: fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaque curandum eſt, vt nec vagum villicum, nec auerſum contubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in villica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſiderandum erit, an a vino, ab eſcis, a ſuperſtitionibus, a ſomno, a viris remotiſſima ſit, & vt cura eam ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, vt fere eum morem ſeruet, quem villico præcepimus: quoniam pleraque ſimilia eſſe debent in viro atque fœmina, & tam etiam malum vitare, quam præmium recte factorum ſperare. tum elaborare, vt quam minimam operam villicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundum eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo villicam, domeſticarum rerum villico remittimus curam, ſed tantummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia quę domi capeſſenda, non in totum muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, vt identidem oculis villici cuſtodiantur. ſic enim erit diligentior villica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequenter reddenda ſit. Ea porro perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi ſe morari oportere. tunc quibus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere; quibus autem in villa quid agendum videbitur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrentur opera. Quæ domum autem inferuntur, diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata atque inuiolata recipere: tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt, cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat. tum ſi quis ex familia cœperit aduerſa valetudine affici, videndum erit vt is quam commodiſſime miniſtretur. nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſe-

quium. Quinetiam fidelius quam prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cellaria. 2

POST hæc meminiſſe debebit, quæ inferantur, vt idoneis & ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum eſt, quam præparare, vbi quidq; reponatur, vt cum opus ſit, promatur. ea loca qualia eſſe debeant, & in primo volumine, cum villam conſtitueremus, & in vndecimo, cum de officio villici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demõſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſſimum eſt conclaue, pretioſiſſima vaſa & veſtem deſiderat: quod denique horreum ſiccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quod frigidum, commodiſſime vinum cuſtodit: quod bene illuſtre, fragilem ſupellectilem, atque ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidque loco generatim, atque etiam ſpecialiter nonnulla diſponere: quo facilius, cum quid expoſtulabit vſus, recipere poſſit: nam vetus eſt prouerbium, paupertatem certiſſimam eſſe, cum alicuius indigeas, vti eo non poſſe, quia ignoretur, vbi proiectum iaceat quod deſideratur. Itaque in re familiari laborioſior eſt negligentia, quam diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione vitæ diſpoſitione, atque ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. nam vbi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam ac tumultuoſum audientibus canere videtur: at vbi certis numeris ac pedibus velut facta conſpiratione conſenſit atq; concinuit, ex eiuſmodi vocum concordia non ſolum ipſis canentibus amicum quiddam & dulce reſonat, verumetiam ſpectantes audientesque lætiſſima voluptate permulcentur. Iam vero in exercitu neque miles, neque imperator ſine ordine ac diſpoſitione quicquam valeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti, confundant. Hæc eadem ratio præparationis atq; ordinis etiam in nauigiis plurimum valet: nam vbi tempeſtas inceſſit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidque ordine locatum armamentum ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt a gubernatore poſtulatum. Quod ſi tantum hæc poſſunt, vel in theatris, vel in exercitibus, vel etiã in nauigiis: nihil dubiũ eſt, quin cura villicæ ordinẽ diſpoſitionemq; rerum, quas reponit, deſideret. nam & vnumquodq; facilius

con-

conſideratur, cum eſt aſſignatum ſuo loco, & ſiquid forte abeſt, ipſe vacuus locus admonet, vt quod deeſt, requiratur. Siquid vero curari aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cũ ordine ſuo recenſetur. de quibus omnibus M. Cicero auctoritatem Xenophõtis ſecutus in Oeconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupellectilis. 3

PRAEPARATIS idoneis locis inſtrumentum & ſupellectilem diſtribuere cœpimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas vti ſolemus, poſtea mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad virilem, item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta vtrique ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia vtuntur. poſt quæ ad cibum conficiendum vaſa (vt aſſolent) conſtituebantur: inde quæ ad lauatione͂, quæ ad exornatione͂, quæ ad menſam quotidianam, atq; epulationem pertinerent, exponebantur. poſtea ex iis quibus quotidie vtimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuim⁹, quod annuũ quoq; in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui exitus futurus ſit. Hæc poſtquam omnia ſecreuimus, tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſeruuli vtũtur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui vti ſolet, tradidimus, & vbi ea ponerent, demõſtrauimus, & vt ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos & ad hoſpitum aduentum vtimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq; ſua annumerauimus, atq; annumerata ipſi exſcripſimus, cumque admonuimus, vt quodcunque opus eſſet, ſciret vnde daret, & meminiſſet, atq; annotaret, quid, & quando, & cui dediſſet, & cũ recepiſſet, vt quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hęc nobis ab antiquis per Iſchomachi perſonã præcepta induſtriæ ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos villicæ demonſtramus. Nec tamen vna eius cura eſſe debebit, vt clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat atq; conſideret, ne aut ſupellex veſtisve condita ſitu dilabatur, aut fruges, aliave vtenſilia negligentia deſidiave ſua corrumpantur. Pluuiis vero diebus, vel cum frigoribus aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, vt ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quo facilius iuſta lanificio perſequi atque exigere poſſit. nihil enim nocebit, ſi ſibi

atque actoribus, & aliis in honore ſeruilis veſtis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur. Illud vero etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, vt eos, qui foris ruſticari debebunt, cum iam e villa familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (vt euenit) curam contubernalis eius intra tectum tergiuerſans feſellerit, cauſam deſidiæ ſciſcitetur, exploretque vtrum aduerſa valetudine inhibitus reſtiterit, an pigritia delituerit. & ſi compererit, vel ſimulantem languorem, ſine cunctatione in valetudinarium deducat: præſtat enim opere fatigatum ſub cuſtodia requieſcere vnum aut alterum diem, quam preſſum nimio labore veram noxam concipere. Denique vno loco quam minime oportebit eam conſiſtere, neque enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modo ad telam debebit accedere, ac ſiquid melius ſciat, docere: ſi minus, addiſcere ab eo qui plus intelligat, modo eos qui cibum familiæ conficiunt, inuiſere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præſepia mundanda curare. Valetudinaria quoque vel ſi vacent ab imbecillis, identidē aperire, & immunditiis liberare, vt cum res exegerit, bene ordinata & ornata & ſalubria languētibus præbeantur. Promis quoq; & cellariis aliquid attendētibus aut metuentibus interuenire: nec minùs intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarumve pecudum ſubrumantibus: tonſuris vellerum quoque intereſſe, & lanas etiam diligenter percipere, & vellera ad numerum pecoris recenſere: tum inſiſtere atrienſibus, vt ſupellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur, atque rubigine liberentur. cæteraque ſi refectionem deſiderant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremo his rebus omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, vt iam dixi, villicus ſæpius, & aliquando tamen dominus aut matrona conſiderauerit, animaduerteritque, vt ordinatio inſtituta conſeruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum; quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis viſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, pœna multare. quod nunc ſcilicet faciunt, magiſtratus aſſidua iuriſdictione vim legum cuſtodientes. Sed hæc in vniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ

Quæ & qualia vaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. 4

NVNC de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam villicæ reſeruabantur officiis, præcipiemus, & vt aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus a verno tempore, quoniam vere maturis herbis atque trimeſtribus conſummatis ſationibus, vacua tempora iam cõtingunt ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dediſſe Pœnis Græcisque auctoribus, atque etiam Romanis, memoria tradidit. nam & Mago Carthaginienſis, & Hamilcar, quos ſecuti videntur Græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas atque Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquàm a bellis otium fuit, quaſi quoddam tributum victui humano conferre dedignati non ſunt, vt M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius; quibus ſtudium fuit piſtoris & coci, nec minus cellarii diligentiam ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe continentemque oportere, quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, vel cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo rebus venereis. quibus ſi fuerit operatus vel vir, vel fœmina, debere eos flumine aut perenni aqua, priusquam penora contingant, ablui. propter quod his neceſſarium eſſe pueri vel virginis miniſterium, per quos promantur, quæ vſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptum, locum & vaſa idonea ſalgamis præparari iubent: locum eſſe debere auerſum a ſole, quam frigidiſſimum & ſicciſſimum, ne ſitu penora mucorem contrahant. Vaſa autem fictilia vel vitrea plura potius, quam ampla, & eorum alia recte picata, nonnulla tamen pura, prout conditio condituræ exegerit. Hæc vaſa dedita opera fieri oportet patenti ore, & vsque ad imum æqualia, nec in modum doliorum formata, vt exemptis ad vſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere vsque ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conſeruet, vbi non innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa quod in vtero dolii vix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ. maxime autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti, & duræ muriæ vſum, quæ vtraque ſic conficiuntur.

Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat. 5

IN vini vapidi, vt acre fiat, ſextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, ſalis ſextarium ſubterito, & ſubtrita cum quartario mellis aceto diluito,

atq; ita in prædictam menſuram adiicito. Quidam ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ viridis pondo ſelibram in eandem menſuram adiiciunt. quidam ferri maſſas exurunt, ita vt ignis ſpeciem habeant, easque in eandem menſuram demittunt. tum etiam exēptis nucleis ipſas nuces pineas vacuas numero quinque vel ſex incendunt, & ardentes eodem demittunt. alii nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. 6

MVRIAM duram ſic facito: dolium quam patentiſſimi oris locato in ea parte villæ, quæ plurimum ſolis accipit. id dolium aqua cæleſti repleto; ea eſt enim huic rei aptiſſima; vel ſi non fuerit pluuialis, certe fontana dulciſſimi ſaporis. In eam tum indito ſportam iunceam, vel ſparteam, quæ replenda ſit ſale candido, quo candidior muria fiat. cum ſalem per aliquot dies videbis liqueſcere, ex eo intelliges nondum eſſe muriam maturam. Itaque ſubinde alium ſalem tamdiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur. quod cum animaduerteris, ſcies habere muriam maturitatem ſuam. & ſi aliā [in id vas facere] volueris, hanc in vaſa bene picata diffundes, & opertam in ſole habebis. omnem enim mucorem vis ſolis aufert, & odorem bonum præbet. Eſt aliud muriæ maturæ experimentum. nam vbi dulcē caſeum demiſeris in eam, ſi peſſum ibit, ſcies eſſe adhuc crudam: ſi innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. 7

HIS præparatis circa vernum æquinoctium herbas in vſum colligi & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apii coliculos, rutam, oluſatrum cum ſuo cole antequam de folliculo exeat: item ferulę cum coliculo ſilentes, quam tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis vel ſatiuæ cum coliculis, ſilentem florem vitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & pulleii, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur; quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia vna conditura commode ſeruantur, id eſt aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ ſi miſcueris. Sed vitis alba, ruſcus, & thamnum, & aſparagus, lapſana, & paſtinaca, & nepeta, & battis, generatim in alueos componuntur, & ſale conſperſa biduo ſub vmbra, dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint humoris, vt ſuo ſibi iure ablui poſſint: ſi minus, ſuperfuſa dura muria la-

uan-

uantur,& pondere impoſito exprimuntur: tum ſuo quidque vaſe conditur, & ius, vt ſupra dixi, quod eſt miſtum duabus partibus aceti, & vna muriæ, infunditur. fœniculique aridi, quod eſt per vindemiam proximo anno lectũ, ſpiſſamentum imponitur, ita vt herbas deprimat, & ius vsque in ſummum labrum fideliæ perueniat. Oluſatrũ,& ferulam, & fœniculum cum legeris, ſub tecto exponito, dum flacceſcat: deinde folia & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint pollice craſſiores, arundine ſecato, & in duas partes diuidito. ipſos quoque flores, ne ſint immodici, diduci & partiri oportebit, atque ita in vaſa condi. deinde ius, quod ſupra ſcriptum eſt, infundi,& paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον vocant, adiectas, ita ſpiſſamento fœniculi aridi contegi, vt ius ſuperueniat. Cymam, caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum, compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat,& tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſatureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantũ dura ſine aceto condiant, deinde, cum vſus exigit, aqua, vel etiam vino abluant,& ſuperfuſo oleo vtantur. Hac conditura poſſet commode ſatureia viridis, & æque viridis cunila ſeruari.

Oxygala quomodo fiat. 8

Oxygalam ſic facito: ollã nouam ſumito, eamque iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris, ſurculo obturato, & lacte ouillo quam recentiſſimo vas repleto, eoque adiicito viridium condimentorum faſciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, vt ligamina earum extent. Poſt diem quintũ, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito. cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, intermiſſoque triduo, ita, vt ſupra dictum eſt, ſerum emittito, & faſciculos condimentorum exemptos adiicito: deinde exiguum aridi thymi,& cunilæ aridæ ſuper lac diſtringito, conciſique ſectiui porri quantum videbitur, adiicito, & permiſceto: mox intermiſſo biduo rurſus ſerum emittito, cauumque obturato, & ſalis triti, quantũ ſatis erit, adiicito,& miſceto, deinde operculo impoſito,& obliuito, nõ ante aperueris ollã, quam vſus exegerit. Sunt qui ſatiui, vel etiam ſilueſtris lepidii herbam cũ collegerunt, in vmbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die & nocte muria macerata expreſſaq́;, lacti miſceant ſine condimentis, & ſalis quantum ſatis arbitrantur, adiiciant: tum cætera, quæ ſupra præcepimus faciant. nonnulli recentia folia

lepidii cum dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem tertium, quemadmodum præcepimus, ſerum emittunt: deinde comminutam ſatureiam viridem: tum etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, & thymi, & apii in vnum bene trita adiiciunt, ſalemque bene coctum cribratum permiſcent. Cætera eadem quæ ſupra faciunt.

Conditura lactucæ. 9

CAVLES lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia videbuntur, in alueo ſalire oportet, diemque vnum & noctem ſinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pandere, dum aſſiccescant: tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculum, rutæque aliquid & porri concidere, atque ita miſcere: tum ſiccatos coliculos ita componere, vt faſeoli virides integri interponantur, quos ipſos ante dura muria die & nocte macerare oportebit: ſimiliterque aſſiccatos cum faſciculis lactucarum condi, & ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum partium, atque vnius muriæ: deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi, vt ius ſupernatet. quod vt fiat, is qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia vaſa pertergere, & aqua fontana quam recentiſſima refrigerare. ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & ſatureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ ſupra ſcripta ſunt, verno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumque pomorum compoſitio. 10

NVNC quæ per æſtatem, circa meſſem, vel etiam exactis iam meſſibus colligi & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, vel Aſcaloniam cepam, vel etiam Marſicam ſimplicem, quam vocant vnionem ruſtici, eligito: ea eſt autem, quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærentes. hanc prius in ſole ſiccato, deinde ſub vmbra refrigeratam ſubſtrato thymo vel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium, & vnius muriç, faſciculum cunilæ ſuperpoſito, ita vt cepa deprimatur: quæ cum ius combiberit, ſimili miſtura vas ſuppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna ſilueſtria, nec minus genera pyrorum & malorum condiuntur. Corna, quibus pro oliuis vtamur: item pruna ſilueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſſima, legenda ſunt, nec tamen nimium cruda. deinde vno die

vmbra ſiccanda: tum æquis partibus acetum, & ſapa, vel defrutum miſceatur, & infundatur. oportebit autem aliquid ſalis adiicere, ne vermiculus, aliudve animal innaſci poſſit. verum commodius ſeruantur, ſi duæ partes ſapæ cum aceti vna parte miſceantur. Pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, veneria, volema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, myrappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, vt ſint integra ſine vitio aut vermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, & aut paſſo, aut defruto completo, ita vt omne pomum ſubmerſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato. Illud in totum præcipiendum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod non poſſit melle ſeruari. itaque cum ſit hæc res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo vel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim. nam ſi commiſceas, alterum ab altero genere corrumpitur. Et quoniam opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui caſtrandæ, ac mel conficiendum, cera facienda eſt: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curam exigimus a villico, quam vt adminiſtrantibus interſit, fructumque cuſtodiat.

De mella facienda, qua in conditurⁱs vtuntur. 11

CAETERVM cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in vetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, vt cum ſecundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ ſtatim minute reſoluantur, & aqua fontana vel cæleſti macerentur. expreſſa deinde aqua coletur, & in vas plumbeum defuſa decoquatur, omniſque ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quæ decocta, cum tam craſſa fuerit quam defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa vtuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum; quibus quidem magis idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe: quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi & præcordiorum facit. itaque ſepoſita eſſe, & ad condituras deſtinata.

De aqua mulſa facienda. 12

PER ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa. hæc autem non vno modo componitur: nam quidam multos ante annos cæleſtem aquam vaſis includunt, & ſub dio in ſole habent: deinde cum ſæpius eam in alia vaſa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffuſa-

ditur, aliquod craſſamentum, in imo ſimile feci reperitur) veteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent. nonnulli tamen cum auſteriorem volunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam gypſatamque patiuntur per Caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curę cæleſtem inueterare aquam, recentem ſumunt, eamque vsque in quartam partem decoquunt: deinde cum refrixerit, ſiue dulciorē mulſam facere volunt, duobus aquæ ſextariis ſextariū mellis permiſcent: ſiue auſteriorem, ſextratio aquæ dodrantem mellis adiiciunt, & his portionibus factam in lagœnā diffundūt: eamq; , vt ſupra dixi, quadraginta diebus inſolatam, poſtea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in vſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. 13

CASEO vſibus domeſticis præparando, hoc maxime idoneum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit: & vltimo tempore, cum iam exiguum lactis eſt, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis: & ſane ſæpe deportati per æſtum, acore vitiantur. itaque præſtat eos hoc ipſo tempore in vſum conficere. id autem vt quam optime fiat opilionis officium eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedimus, quæ ſequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante vindemia condire poſſis, vt portulaca, & olus cordum, quod quidam ſatiuum battim vocant. hæ herbæ diligenter purgantur, & ſub vmbra expanduntur: deinde quarto die ſal in fundis fideliarū ſubſternitur, & ſeparatim vnaquæq; earum componitur, acetoque infuſo iterum ſal ſuperponitur: nam his herbis muria non conuenit.

De malis & pyris in ſole ſiccandis. 14

HOC eodem tempore, vel etiam primo menſe Auguſto, mala & pyra dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas vel tres partes arundine, vel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per hiemem ruſtici vindicant: nam pro pulmentario cedit: ſicuti ficus, quæ cum arida repoſita eſt, hiemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. 15

EA porro neque nimium vieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat. pali autem

tem quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc vſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita vt duobus pedibus abſint a terra, ne humorem, quem fere noctibus remittit humus, trahere poſſint: tunc ficus iniicitur, & crates paſtorales culmo, vel carice, vel filice textæ ex vtroque latere ſuper terram planæ diſponũtur, vt cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe accliues teſtudineato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum a rore, & interdum a pluuia defendant. nam vtraque res prædictum fructum corrũpit. cum deinde arueri it, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum vaſis repletis ſuperpoſito: quæ vaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſicciſſimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in ſole expandunt: cum deinde paulũm ſiccatæ ſunt, antequam indureſcant, in labra fictilia vel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Ægyptio, & ſemine fœniculi, & cymini. hæc cum bene proculcauerint, & totã maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas foliis ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco vel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiũtur ſiccari: deinde cum perаruerint, picatis vaſis eas condunt. nonnulli hanc ipſam formam fici orcis ſine pice includunt, & oblita vaſa clibano vel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur: ſiccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit vſus, teſtam comminuunt: nam duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt. alii pinguiſſimam quanque viridem ficorum eligunt, & arundine vel digitis diuiſam dilatant, atque ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis teporibus, cum calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & vt eſt mos Afris, atque Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumque, vel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſſiccant, & ita in vaſis recondunt.

De vuis paſſis faciendis & ſorbis ſeruandis. 16

SIMILEM curam vuæ deſiderant, quas dulciſſimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpiſſis, luna decreſcente, ſereno & ſicco cælo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, vel in olla noua fictili ampla, præparatam

lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit; quæ cum feruebit, exiguum olei quamoptimi adiici, & ita permiſceri: deinde vuas pro magnitudine binas, vel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur: nec rurſus committere vt excoquantur: nam quadam moderatione temperamentoque opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate diſponito rarius quam vt altera alteram contingat. poſt tres deinde horas, vnamquanque vuam conuertito, nec in eodem veſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, vt a rore vel pluuia tutæ ſint. cum deinde modice aruerint, in vaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito. quidam vuam paſſam foliis ficulneis inuoluunt, & aſſiccant: alii foliis vitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas vuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. ſunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant. deinde in lixiuiæ ſextarios decem ſalis tres cyathos, & olei cyathum adiiciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo adminiſtrent. quod ſi videbitur in aheno parum ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adiiciatur, quo ſit pinguior & nitidior vua paſſa. eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in vrceolos picatos adiicito, & opercula picata imponito, & gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectũ factis, vrceolos ita collocato, vt oblita ora eorum deorſum ſpectent: deinde terram congerito, & modice deſuper calcato. melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora vaſa diſtantia inter ſe diſponere: nam in exemptione eorum dum vnum tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba vitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commode ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur ita ſorba, vt ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. 17

SVNT quædam regiones, in quibus vini, ideoque etiam aceti penuria eſt. itaque hoc eodem tempore ficus viridis quammaturiſſima legenda eſt, vtique etiam ſi iam pluuiæ inceſſerunt, & propter imbres in terram decidit: quæ cum ſublecta eſt, in dolium vel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remiſit liquorem, quicquid eſt aceti diligenter colatur, & in vaſa picata bene olida

dif-

diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti vſum præbet, nec vnquam ſitum aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt. Sunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas ficus recentes adiiciant, & patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſtea in iunceis fiſcellis, vel ſparteis ſaccis percolant, liquatumq; acetum inferuefaciunt, dum ſpumam & omnem ſpurcitiam eximant: tum torridi ſalis aliquid adiiciunt, quæ res prohibet vermiculos, aliave innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint vindemiæ. 18

QVAMVIS priore libro, qui inſcribitur Villicus, iam diximus quæ ad vindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam villicæ de iiſdem rebus præcipere, vt intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunq; ſub tecto adminiſtrantur circa vindemiam. Si ager amplus, aut vineta aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & vngues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne vindemiator manu diſtringat vuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodiis: tum lacus vinarii, & torcularii, & fora, omniaque vaſa (ſi vicinum eſt mare) aqua marina; ſi minus, dulci eluenda ſunt, & commundanda, & diligenter aſſiccanda, ne humorem habeant Cella quoque vinaria omni ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſuffienda, nequem redoleat fœtorem, acoremve. Tum ſacrificia Libero, Liberæque, & vaſis preſſoriis quam ſanctiſſime caſtiſſimeque facienda: nec per vindemiam ab torculari aut vinaria cella recedendum eſt, vt omnia, quæ muſtum conficiunt, pure mundeque faciant, ne furi locus detur præſentem fructum intercipiendi. Dolia quoque, & ſeriæ, cæteraque vaſa ante quadrageſimum vindemiæ diem picanda ſunt, atque aliter ea quæ demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. nam ea quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit: deinde penicillo detergitur, & feruentiſſima pice infuſa nouo alio rutabulo & ſcopula picatur. At quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies antequam curentur in ſolem producuntur: deinde cum ſatis inſolata ſunt, in labra conuertuntur, & ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur,

atque ita ignis ſubiicitur,&tamdiu incenditur,donec ad fundum calor tam vehemens perueniat, vt appoſita manus patiens eius non ſit:tum dolio in terram demiſſo,& in latus depoſito,pix feruentiſſima infunditur, volutaturque, vt omnes dolii partes linantur. Sed hæc die quieto a ventis fieri debent, ne admoto igne,cum afflauerit ventus,vaſa rumpantur. Sunt autem ſatis ſeſquicullearibus doliis picis duræ pondo vicenaquina:nec dubiũ,quin ſi quinta pars picis bruttię in vniuerſam coꝯturam adiiciatur, vtiliſſimum ſit omni vindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus vinum confirmatur. 19

CVRA quoque adhibenda eſt, vt expreſſum muſtum perenne ſit,aut certe vſque ad venditionẽ durabile. quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps ſubiiciemus. Quidam partem quartam eius muſti, quod in vaſa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. nec dubium, quin ad dimidium ſi quis excoxerit, meliorem ſapam facturus ſit, eoque vſibus vtiliorem, adeo quidẽ, vt etiam vice defruti,ſapa, muſtum, quod eſt ex veteribus vineis, condire poſſit. Quæcunque vini nota ſine condimento valet perennari, optimam eſſe eam cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendum,quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantiſſimũ eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Cæterum cũ aut regionis vitio,aut nouellarum vinearũ,muſtum laborabit, eligenda erit pars vineæ (ſi eſt facultas) amineæ;ſi minus,quam belliſſimi vini,quæq; erit & vetuſtiſſima, & minime vliginoſa. Tũ obſeruabimus decreſcentẽ lunam,cũ eſt ſub terra, & ſereno ſiccoq; die vuas quam maturiſſimas legemus,quibus proculcatis muſtũ quod defluxerit,ante quam prelo pes eximatur,ſatis de lacu in vaſa defrutaria deferemus, ſeuiq; primum igne,& tenuibus admodũ lignis, quæ cremia ruſtici appellant,fornacẽ incendemus,vt ex cõmodo muſtum ferueat. Iſque qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, vel ſpartea ex crudo, id eſt non malleato ſparto pręparata habeat: itemque faſciculos fœniculi fuſtibus illigatos,quos poſſit vtique ad fundum vaſorum demittere, vt quicquid fecis ſubſederit,exagitet,& in ſummũ reducat:tum colis omnẽ ſpurcitiam,quæ redundarit,expurget. nec abſiſtat id facere, donec videbitur eliquatũ omni fece muſtum carere:tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunque voluerit conuenientes odores adiiciat, & nihilo minus ſubinde fœniculo

culo peragitet, nequid ſubſederit, quod poſſit plumbeum perforare. Cum deinde iam acriorem potuerit ignem vas ſuſtinere, id eſt, cum aliqua iam parte muſtum excoctum in ſe feruebit, tum codices & vaſtiora ligna ſubiiciantur, ſed ita ne fundum contingant. quod niſi vitatum fuerit, vel vas ipſum, quod aliquando contingit, pertundetur; vel ſi id factum non erit, vtique aduretur muſtum, & amaritudine concepta conditaris fiet inutile. Oportebit autem antequam muſtum in vaſa defrutaria coniiciatur, oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui, & bene fricari, atque ita muſtum adiici. ea res non patitur defrutum aduri.

De ſapa & defruto coquendis. 20

QVINETIAM diligenter factum defrutum, ſicut vinum, ſolet aceſcere: quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata eſt, vinũ condire. nam vitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, vitiatur. Ipſa autẽ vaſa, quibus ſapa aut defrutũ coquitur, plumbea potius quam ænea eſſe debent. nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem vitiant. odores autem vino fere apti ſunt, qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum Græcum, ſchœnum: harum rerum ſingulæ libræ in defrutarium, quod ceperit muſti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adiici debent. deinde ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem vaſis conſedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt tamen: nam quanto plus decoquitur (ſi modo non eſt aduſtum) melius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autem defruto, quod ſic erit coctum, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſcere. nam cum amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris, ita vt iam exiguũ ſuperſit de coctura quod ſignificat decoctum ad tertias: tum demum medicamina adiicito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa, id eſt, picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios: item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adiicies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeum ſubinde agitabis, vt defrutum & medicamenta coeant: deinde cum videbitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contuſa & cribrata paulatim inſperges,

& iubebis rutabulo ligneo agitari quod decoxeris, eouſque dum defrigeſcit. Quod ſi non ita, vt præcipimus, permiſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum muſti adiici debent ii odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, coſtum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſelibræ ſatisfacient: item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram. Hæc, vt dixi, arida contuſa & cribrata debent adiici, & his commiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis: eaque quanto eſt vetuſtior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior facta, cum eſt contuſa, in puluerem redigitur, & his medicaminibus admiſcetur. Satis eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adiiciendum ſit incertum eſt, quoniam pro natura vini æſtimari oportet, quod ſatis ſit. Cauendumq; eſt, ne conditus ſapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit vindemia, trientem; ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, vt quatuor vrnarum eſſet muſti modus: vrna autem quatuor & viginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatem vini eiusmodi, quod vix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen muſtum, ſi ſit lignorum copia, ſatius eſt inferuefacere, & omnem ſpumam cum fecibus expurgare: quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, vel gypſi, quod flos appellatur, vncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit. ea res etiam ſi non in totum perennat, certe vſque in alteram vindemiam plerunque vini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adiicitur in vinum ad vetuſtatem. 21

MVSTVM quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſupra dixi, defrutum vocatur. quod cum defrixit, transfertur in vaſa, & reponitur, vt poſt annum ſit in vſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quam refrixerit, adiici in vinum: ſed melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas vrnas muſti adiicitur, ſi muſtum ex vineis collinis eſt: ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adiiciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferue-

feruefcere, & purgari. tertio die defrutum adiicimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadiicitur in binas vrnas ligula cumulata, vel menſura ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem quam candidiſſimus coniicitur in vrceo fictili ſine pice: qui vrceus, cũ recipit ſalẽ, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tamdiu iam torretur, quamdiu ſtrepitum edit. cum ſilere cœpit, finem habet cocturæ. Præterea fœnum Græcum maceratur in vino vetere per triduum: deinde eximitur, & in furno ſiccatur, vel in ſole: idque cum eſt aridum factum, molitur, & ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, vel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adiicitur in binas vrnas: deinde cum iam perfecte muſtum deferbuit & conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantum ſalis adieceramus: atque ita poſtero die purgamus dolium, & nutritum vinum operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illuſtris agricola vti ſolitus eſt in iis fundis, in quibus paluſtres vineas habebat. ſed idem, cum collina vina condiebat, aquam ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adiiciebat: ea porro facit ſine dubio maiorem menſuram, & odoris melioris: ſed periculum habet, ne vitietur vinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem hæc, vt iam dixeram, quamlongiſſime a littore. nam liquidior & purior eſt, quantum altiori mari hauſta eſt. Eam ſi quis (vt Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia vaſa eliquatam transfundat: deinde poſt alterum triennium decoquat vsque ad partem tertiam; longe meliorem habebit condituram vini. nec vllum periculum erit, ne vina vitientur. Satis eſt autem ſextarios ſingulos adiicere ſalſæ, eosque in binas muſti vrnas: quamuis multi etiã binos immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idque ego facere non recuſem, ſi genus vini tantum valeat, vt aquæ ſalſæ non intelligatur ſapor. Itaq; diligens paterfamilias cum parauerit fundum, ſtatim prima vindemia tres aut quatuor notas conditura totidem amphoris muſti experietur, vt exploratum habeat quantum plurimum ſalſæ vinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. 22

PICIS liquidę nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios

duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodem addito picis Brutiæ; ſi minus, alterius quam puriſſimę quinque libras. Hæc minute concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. tum aquæ marinæ quam uetuſtiſſimæ, ſi erit; ſi minus, ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ congios duos iniicito. Apertum labrum ſinito in ſole per Caniculæ ortum, & ſpatha lignea permiſceto quam ſæpiſſime, vsque eo, dum ea quæ addideris, in pice colliqueſcant, & vnitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta videbitur, ſub tectum vas totum ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios XLVIII miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura contenti eſſe. alii cyathos tres eius medicamenti adiiciunt in totidem ſextarios, quot ſupra diximus.

De pice, qua vtuntur Allobroges ad condituram vini picati. 23

PIX corticata appellatur, qua vtuntur ad condituras Allobroges. Ea ſic conficitur, vt dura ſit, & quanto facta eſt vetuſtior, eo melior in vſu eſt. nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet: deinde cum bis muſtum deferbuerit, quod plerunque eſt intra quartum diem, quam de lacu ſublatum, diligenter manibus expurgatur. & tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia, in ſextarios quinque & quinquaginta adiicitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim a conditura patiendum eſt. nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim vinum emundare, & ſiquid fecis aut labris vaſorum aut lateribus inhæſit, eradi, ac ſuffricari, & protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam vindemiam condire volueris, ita ne guſtus picati vini poſſit intelligi, ſat erit eidem picis ſex ſcrupula in ſextarios quinque & quadraginta: tum demum miſcere, cum muſtum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque ſalis decocti contritique ſemunciam in eundem modum muſti adiicere. Nec ſolum huic notæ vini ſal adhibendus eſt, verum, ſi fieri poſſit, in omnibus regionibus omne genus vindemiæ

hoc

hoc ipſo pondere ſaliendum eſt: nam ea res mucorem vino ineſſe non patitur.

De pice nemeturica ad conditurꝛs. 24

PIX nemeturica in Liguria conficitur. ea deinde vt fiat conditurıs idonea, aqua marina quam longiſſime a littore de pelago ſumenda eſt, atque in dimidiam partem decoquenda: quæ cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus vrat, partem aliquam eius, quæ ſatis videbitur, prædictæ pici immiſcemus,& diligenter lignea ſpatha,vel etiam manu peragitabimus,vt ſi quid ineſt vitii eluatur: deinde patiemur picem conſidere,& cum ſiderit,aquam eliquabimus: poſtea bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tamdiu lauabimus, & ſubigemus eam,donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, vt quiſquis ex aqua humor remanſit,aſſiccetur. noctibus autem vas tegendum erit,ne irroretur. Cum hoc modo picem præparauerimus, & vina,cum iam bis deferbuerint, condire voluerimus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adiiciemus: Ex ea menſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit,deinde ex his ſextariis in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſubigere,quo facilius coeat. Sed vbi toti duo ſextarii cum pice coierint, & quaſi vnitatem fecerint, tum eosdem in id vas,vnde ſumpſeramus,perfundere,& vt permiſceatur medicamen,rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, vel muria ad vina condienda. 25

QVONIAM quidam,immo etiam fere omnes Græci,aqua ſalſa vel muria muſtum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quo non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad conditvras conficienda muria. Huic rei vel maxime eſt idonea cæleſtis aqua; ſi minus, ex fonte liquidiſſimo profluens. harum ergo alterutram curabis quamplurimam, & quam optimis vaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cum computruerit, tamdiu pati donec ad priſtinum modum perueniat. quod cum factum fuerit, alia vaſa habeto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias. ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda eſt. adiiciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi vnus ſextarius. hæc pariter decoqui, &

omnem ſpurcitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram muſti portionem adiici. Quod ſi ager maritimus eſt, ſilentibus ventis de alto quam quietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi videbitur, aliquibus aromatis ex iis quæ ſupra retuli, vt ſit odoratior vini curatio. Muſtum autem antequam de lacu tollas, vaſa rore marino, vel lauro, vel myrto ſuffumigato, & large repleto, vt in efferueſcendo vinum ſe bene purget. poſtea vaſa nucibus pineis ſuffricato. quod vinum volueris dulcius eſſe, poſtero die; quod auſterius, quinto die quam ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire vaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſeriis prius conditurам addunt, & ita muſtū infundunt.

Remedia aceſcentis vini. 26

In quo agro vinum aceſcere ſolet, curandum eſt, vt cum vuam legeris & calcaueris, prius quam vinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adiicias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refrixerit, in vaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi veterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris, longeque melius ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidumque in vas transtuleris, & ſi in ſextarios VII muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquam decoctum refrixerit. Reliquum muſtum, quod in vinaceis fuerit expreſſum, primo quoque tempore abſumito, aut ære commutato.

De vino dulci faciendo. 27

Vinum dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas vuas proculcato, muſtum lixiuum, hoc eſt, antequam prelo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit tollito: cum deferbuerit, in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus vnciæ pondere addito, vinum a fecibus eliquatum diffundito. hoc vinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De aliis ſalubribus conditurarum generibus. 28

Alia medicaminum genera vini condituris & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quam candidiſſimam pinſito, fœnum Græcum vetere vino macerato: deinde in ſole exponito, aut in furno, vt ſicceſcat: tum commolito minutiſſime. item odoramenta trita, id eſt, irim cribratam, quæ ſit inſtar pondo quin-

quincuncem, & trientem, fœni Græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni pondo quincuncem in vnum permiſceto: tum in ſerias ſingulas quæ ſint amphorarum ſeptenum, addito medicaminis pondo vnciam, & ſcrupula octo gypſi. Cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas: cum de nouellis vineis erit, ſextarium: cum de veteribus & locis ſiccis, heminas ſingulas adiicito. Tertio die quam calcaueris, condituram infundito, ſed antequam cōdias, muſti aliquantum in ſeriam de ſeria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat, & fluat. Sic autem curatum gypſum, & medicamentum, in labello permiſceto, quantum ſeriis ſingulis fuerit neceſſarium, idque medicamentum muſto diluito, & ipſa ad ſerias addito, & permiſceto: cum deferbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne vinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in doliis quieſcere: poſtea cum de doliis aut de ſeriis diffundere voles, vere florente roſa defecatum quamlimpidiſſimum in vaſa bene picata & pura transferto. ſi in vetuſtatem ſeruare voles, in cado duarum vrnarum quamoptimi vini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi vaſa recentia, ex quibus vinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius & firmius erit vinum. etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem & ſaporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit, quam vinum.

Quemadmodum muſtum ſemper dulce tanquam recens permaneat. 29

MVSTVM vt ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequam prelo vinacea ſubiiciantur, de lacu quamrecentiſſimum addito muſtum in amphoram nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poſſit: tunc in piſcinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita ne qua pars extet: deinde poſt dies XL eximito, ſic vſque in annum dulce permanebit.

Optima vini curatio, & remedia languentis vini. 30

AB eo tempore quo primum dolia operculaueris, vſque ad Æquinoctium vernum ſemel in diebus XXXVI vinum curare ſatis eſt, poſt Æquinoctium vernum bis, aut ſi vinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peſſum eat, & ſaporem vitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit vinum nutriri refrigerarique, & ventilari: nam

quamdiu bene frigidum erit, tamdiu recte manebit. Labra vel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties vinum curabitur. ſiqua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio, aut tempeſtate ſit factum, ſumito fecem vini boni, & panes facito, & in ſole areſacito & coquito in igne: poſtea terito, & pondo quadrantem amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

Siquod animal in muſtum ceciderit, & interierit, remedia. 31

Si quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, vti ſerpens, aut mus, ſorexve, ne mali odoris vinum faciat, ita vt repertum corpus fuerit, id igne adoleatur, cinisque eius in vas, quo deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permiſceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio. 32

Vinvm marrubii multi vtile putant ad omnia inteſtina vitia, & maxime ad tuſſim. Cum vindemiam facies, marrubii caules teneros, maxime de locis incultis & macris legito, eosque in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito, & tomice palmea aut iuncea ligato, & in ſeriam mittito, ita vt vinculum extet: in muſti dulcis ſext. cc, marrubii libras viii adiicito, vt ſimul cum muſto deferueſcat: poſtea eximito marrubium, & purgatum vinum diligenter oblinito.

Vinum ſcyllites. 33

Vinvm ſcylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemque ad veterem tuſſim, & ad ſtomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quam vinum voles vindemiare, ſcyllam legito, eamque ſecato quam tenuiſſime, ſicut raphani radicem, taleolasq; ſectas ſuſpēde in vmbra, vt adſiccentur: deinde cum aridæ erunt, in muſti aminei ſextarios xlviii, ſcyllæ aridæ adde pondo libram, eamque ineſſe patere diebus xxx, poſtea eximito, & defecatum vinum in amphoras binas adiicito. Alii ſcribunt in muſti ſextarios xlviii, ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adiici oportere: quod & ipſum non improbo. alii hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſupra dixi, in aceti duas vrnas adiiciunt, & per xl dies ineſſe patiuntur.

De aceto ſcyllitico. 34

Qvi ſcylliticum acetum facere volunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis

ad palmum, id eſt, ad quartas: aut ſi nõ dulce múſtum, ad tertias: diſpumetur. ſed muſtum deſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vinum abſinthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. 35

VINVM abſinthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & thymiten, & marathriten, & glechoniten ſic cõdire oportet. Pontici abſinthii pondo libram cum muſti ſextar. IIII decoque vſque ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in muſti aminei vrnam. idẽ ex reliquis [rebus] quæ ſupraſcripta ſunt, facito. poſſunt etiam puleii aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in vrnam muſti adiici: idque mox tuſſientibus per hiemem recte datur: vocaturq; vini nota glechonites.

De muſto tortiuo. 36

MVSTVM tortiuum eſt, quod poſt primam preſſuram vinaceorum circunciſo pede exprimitur. id muſtum coniicies in amphoram nouam, & implebis ad ſummum. tum adiicies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris vna deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes ramulorum faſciculum, & purgatum diligenter vinum gypſabis: ſat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas vrnas muſti adiicere: hoc vino poſt duos menſes poſſis pro remedio vti.

Vinum ſimile græco facere. 37

VVAS præcoquas quammaturiſſimas legito, eaſque per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, coniicito in ſeriam, diligenterque curato, vt cum deferbuerit, fœces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris muſtum, ſalis cocti & cribrati duos ſextarios, vel, quod eſt minimum, adiicito vnum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos adiiciunt, ſi exiſtimant vini notam parum eſſe firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. 38

VINVM myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito. Duo ſunt genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum album. Nigri generis baccæ, cum ſunt maturæ leguntur, & ſemina earum eximuntur, atque ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur: deinde per vindemiam ex vetere arbuſto, vel ſi id non eſt, ex vetuſtiſſimis vineis amineæ bene maturæ vuæ ſole calido leguntur, & ex his muſtum adiicitur

in ſeriam, & ſtatim primo die antequam id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria quã medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid contuſum & appenſum eſt. poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt, & ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera offa ſuper alteram perueniat. cum deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, ſicut ſupra dixi, contunditur: nec iam vt prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic vt ſit inſtar iuris craſſi: quod cum eſt permiſtum, in eandem ſeriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur. deinde poſt nonum diem quam id factum eſt, vinum purgatur, & ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculumque ſuperimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus vinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, vt cum diffundis, liquidum & ſine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, ſic temperato: Mel Atticum ter inferuere facito, & toties diſpumato: vel ſi Atticum non habueris, quam optimum mel eligito, & quater vel quinquies diſpumato. nam quanto eſt deterius, tanto plus habet ſpurcitiæ: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam maturiſſimas legito, & perfriato, ita ne interiora ſemina conteras: mox fiſcello ligneo incluſas exprimito, ſuccumq; earum qui ſit ſextariorum ſex, cum mellis decocti ſextario immiſceto, & in lagunculam diffuſum oblinito. ſed hoc menſe Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura ſunt myrti ſemina: cuſtodiendumque erit, vt ante quam baccæ legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus; ſin autem, ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum. multi nigram, vel albam myrti baccam, cum iam maturuit, diſtringunt, & duabus horis eam cum paululum in vmbra expoſitam ſiccauerunt, perterunt ita, vt quantum fieri poteſt, interiora ſemina integra permaneant. tum per lineum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum ſuccum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re vlla immiſta. hic liquor nõ tam eſt durabilis, ſed quamdiu ſine noxa manet, vtilior eſt ad valetudinem quam alterius myrteæ notæ compoſitio.

Sunt

Sunt qui hunc ipſum expreſſum ſuccum, ſi ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum pica- [...]agunculis condant. ſic confectum diutius permanet: ſed [...]d non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modo munde & diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. 39

PASSVM optimum ſic fieri Mago præcipit, vt & ipſe feci. Vuam præcoquam bene maturam legere, acina arida aut vitioſa reiicere, furcas, vel palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. tum inſuper cannas ponere, & in ſole pandere vuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in ſeriam coniicere, eod[...] muſtum quamoptimum, ſic vt grana ſubmerſa ſint, ad[...]. vbi combiberint vuæ, ſeque impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, & prelo premere, paſſumque tollere. Poſtea vinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex aliis vuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, & ſubactam briſam prelo ſubiicere, paſſumque ſecundarium ſtatim vaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius: deinde poſt viginti vel triginta dies, cum deferbuerit, in alia vaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex vua apiana facere volueris, vuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. poſtea in perticis ſuſpendito. perticæ vti ſemper in ſole ſint facito. vbi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium coniicito, pedibusque bene calcato. vbi vnum tabulatum feceris, vinum vetus conſpergito, poſtea alterum ſupercalcato, & item vinum conſpergito. eodem modo tertium calcato, & infuſo vino ita ſuperponito, vt ſupernatet, & ſinito dies quinque: poſtea pedibus proculcato, & in fiſcina noua vuas premito. Quidam aquam cæleſtem veterem ad hunc vſum præparant, & ad tertias decoquunt. deinde cum ſic vuas, vt ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro vino adiiciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant. hoc vbi lignorum copia eſt, vtiliſſime conſtat, & eſt in vſu vel dulcius, quam ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. 40

QVANTVM vini vno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſiderato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea, ſed quibus vnius diei vinum expreſſum erit, addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu

confundito, & permiſceto, eamque intritam macerari vna nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prelo ſubiicito: quod deinde fluxerit, aut doliis, aut amphoris condito, & cum deferbuerit obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram M. Columella ex aqua vetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuium quomodo fiat. 41

MVSTVM lixiuium de lacu ſtatim tollito: hoc autem erit, quod diſtillauerit antequam nimium calcetur vua. Sed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris, id facito: Coniicies in vrnam muſti mellis optimi pondo, & diligenter permiſtum recondes in lagœna, eamque protinus gypſabis, iubebisque in tabulato reponi, ſi plus volueris facere pro portione qua ſupra mel adiicies. poſt trigeſimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud vas muſtum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoniis fit hoc modo: In cacabo figuli nouo, vel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei vrna, & mala cydonea grandia expurgata viginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica vocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. Hæc ita coquuntur, vt omnia poma deliqueſcant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, vel arundine permiſceat poma, ne poſſint aduri: deinde cum fuerint decocta, vt non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur: eaque, quæ in collo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat. prius tamen quam de igne medicamentum tollatur, tres heminæ rotis ſyriaci contriti & cribrati ſuper omnia adiiciuntur, & ſpatha permiſcentur, vt coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum, adiicitur in vas fictile nouum picatum, idque gypſatum alte ſuſpenditur ne pallorem trahat.

De caſeo condendo. 42

CASEI aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato vaſe cõponito: tũ optimi generis muſto adimpleto, ita vt ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius quã caſeus. nam caſeus cõbibit, & fit vitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. vas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies viginti licebit aperiri, & vti qua voles adhibita conditura. eſt antẽ etiam per ſe non iniucundus.

Vna

Vua ollares quemadmodum componantur, & ſeruentur. 43

Vvas bumaſtos, vel duracinas, vel purpureas cum deſecueris a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quam ſicciſſimis cribratis, vt ſine puluere ſint, & ita vuas ſuperponito: tum labello altero adoperito, & circunlinito luto paleato, atq; ita in tabulato ſicciſſimo compoſita labra paleis ſiccis obruito. Omnis autem vua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi luna decreſcente, & ſereno cælo poſt horam quartam, cum iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, viti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, vt pix ferueat, in qua pediculi vuarum ſtatim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram coniicito, deinde transuerſos fuſtes arctato, ita vt defrutum non contingant: tum ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic vuam diſponito, vt altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quamdiu magnitudo patitur dolii, ſimiliter inſtruito, & eadem ratione vuas componito. deinde picatum operculum dolii defruto large linito, & impoſitum cinere obturato. Nonnulli adiecto defruto cōtenti ſunt transuerſas perticas arctare, & ex his vuas ita ſuſpendere, ne defrutum contingant: deinde operculum impoſitum oblinire. quidam vuas cum ita, vt ſupra dixi, legerunt, doliola noua ſine pice in ſole ſiccant. deinde cum ea in vmbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adiiciunt, & vuas ita ſuperponunt, vt altera alteram non comprimat: tum generis eiuſdem furfures infundunt, & alterum tabulatum vuarum eodem modo collocant: idque faciunt vſque dum dolium alternis furfuribus & vuis compleant. mox opercula impoſita linūt, & vuas ſicciſſimo frigidiſſimoque tabulato reponunt. Quidam eadem ratione arida populnea vel abiegna ſcobe virides vuas cuſtodiūt. nonnulli ſicco flore gypſi obruunt vuas, quas non nimiū maturas vitibus detraxerunt. alii cum legerunt vuam, ſiqua ſunt in ea vitioſa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo ſuſpendūt, in quo triticū ſuppoſitū eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina, & pene tam dulcia quam eſt vua paſſa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta qua fiunt amphoræ, lata vaſa in modum patinarum fieri iubebat: eaque intrinſecus & exterius craſſe picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, & duracinas vuas legi præcipiebat, pediculosque earum ſine mora in feruentem

picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiusque generis ita componi, ne vuæ inter ſe contingerent: poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo: tum demum pice dura, quæ igni liquata eſſet, ſic picari, ne quis humor tranſire poſſet. tota deinde vaſa in aqua fontana vel ciſternina, ponderibus impoſitis mergi, nec vllam partem earum pati extare. ſic optime ſeruatur vua. Sed cum eſt exempta, niſi eo die conſumitur, aceſcit. Nihil eſt tamen certius, quam vaſa fictilia facere, quæ ſingulas vuas laxe recipiant. ea debent quatuor anſas habere, quibus illigata viti dependeant: itemque opercula eorum ſic formari, vt media diuiſa ſint, vt cum ſuſpenſa vaſa ſingulas vuas receperint, ex vtroque latere appoſiti operculi duæ partes coeant, & contegant vuas. & hæc vaſa & opercula extrinſecus & intra diligenter picata eſſe debebunt: deinde cum contexerunt vuas, luto paleato multo adoperiri: ſed vuæ dependentes a matre ſic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes vaſa contingant. Tempus autem quo includi debent, id fere eſt, quo adhuc ſiccitatibus, & ſereno cælo craſſa variaque ſint acina. Illud in totum maxime præcipimus, ne in eodem loco mala & vuæ componantur, neve in vicino, vnde odor malorum poſſit ad eas peruenire. nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ ſunt, ſed pro conditione locorum, & natura vuarum, aliæ aliis conueniunt. antiqui plerunque ſircitulas & venuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæque maiores, & duri & rari acini erant, in vaſis condebant: nunc autem circa vrbem maxime ad hunc vſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cælo cum iam ſol in rorem ſuſtulit, quarta vel quinta hora (ſi modo luna decreſcat, & ſub terris eſt) modice maturę lectiſſimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat. tum demum ſub tectum referuntur, & arida vel vitioſa grana forficibus amputantur: & cum paululum ſub vmbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternę, pro capacitate vaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem tranſmittant. tum vinaceorum pes bene prelo expreſſus proruitur, & modice ſeparatis ſcipionibus, reſolutaque intrita folliculorum, in dolio ſubſternitur, & deorſum verſus ſpectantes ollæ componuntur, ita diſtantes, vt interculcari poſſint vinacea: quæ cum diligenter conſpiſſata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem

modo

modo componuntur, expleturque ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſeque vinaceis inculcantur. mox vſque ad ſummum labrum vinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui vaſa empturus eſt, ne bibulas aut male coctas ollas emat. nam vtraq; res transmiſſo humore vitiat vuam. quinetiam oportebit, cum ad vſum promuntur ollæ, tota ſingula tabulata detrahi. nam conſpiſſata vinacea, ſi ſemel mota ſunt, celeriter aceſcunt, & vuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum ſeruentur. 44

SEQVVNTVR vindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quæ & ipſæ curam villicæ diſtendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non eſſe collata, quæ C. Matius diligentiſſime perſecutus eſt. illi enim propoſitum fuit vrbanas menſas, & lauta conuiuia inſtruere. Libros tres edidit, quos inſcripſit nominibus coci, & cetarii, & ſalgamarii: nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere, vti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, vt a granatis incipiam, pediculos punicorum, ſicuti ſunt, in arborem torquent, ne pluuiis mala rumpantur, & hiantia diſpereant, eaque ad maiores ramos religant, vt immota permaneant: deinde ſparteis reſtibus arborem cludunt, ne aut coruis, aut cornicibus, aliisve auibus pomum laceretur. nonnulli vaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alii fœno vel culmo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe lihunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, vt dixi, vento commoueantur. Sed hæc omnia, vt dixi, ſereno cælo adminiſtrari ſine rore debent: quæ tamen aut facienda non ſunt, quia læduntur arbuſculæ: aut certe non continuis annis vſurpanda, præſertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire. nam & ſub tecto foſſulæ trepidaneæ ſicciſſimo loco fiunt: eoq; cum aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cælo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur: quoniam ſambucus tam apertam & laxam medullam habet, vt facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis a terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaque humo, quæ fuerat egeſta,

ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis volet reſolutam terram vsque ad dimidium vas elicere, ſeu, quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteraque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam vehementer calefieri, & in ea mala granata lino ſparto ve illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari: poſtea loco frigido ſuſpendi, & cum res exegerit, vna nocte, & poſtero die vsque in eam horam, qua fuerit vtendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor eſt creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. mox cum exegerit vſus, in aquam demittere, & cretam reſoluere. Hæc raro tamquam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in vrceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneam vel ilignean, & ita diſponere, vt ſcobs inter ſe calcari poſſit: deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec vrceus impleatur: qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in vetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt: ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit, luto liniunt, & aſſiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruentur. 45

MVLTI eadem ratione, qua granata, in ſcrobibus vel doliis ſeruant cydonea. nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca ſubigunt, & ea liniunt mala: quæ cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, vt altera altera nõ contingant. nihil tamen certius aut melius experti ſumus, quam vt cydonea maturiſſima integra ſine macula, & ſereno cælo decreſcente luna legantur, & in lagœna noua, quæ ſit patentiſſimi oris, deterſa lanugine quæ malis ineſt, componantur leuiter & laxe, ne collidi poſſint: deinde cum ad fauces vsque fuerint compoſita, vimineis ſurculis ſic transuerſis arctentur, vt modice mala comprimãt, nec patiantur ea, cum acceperint liquorem, ſubleuari. tum quam optimo & liquidiſſimo melle vas vsque ad ſummum

ita

ſta repleatur, vt pomum ſubmerſum ſit. Hæc ratio non ſolum ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poſſit interdum dari febricitantibus, isque vocatur melimeli. ſed cauendum eſt, ne, quæ in melle cuſtodire volueris, immatura mala condantur: quoniam cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, vt vſui non ſint. Illud vero quod multi faciunt, vt ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quod putent ex eis pomum vitiari, ſuperuacuum eſt. ſed ratio quam nunc docui, adeo quidem certa eſt, vt etiam ſi vermiculus ineſt, non amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem acceperint: nam ea mellis eſt natura, vt coerceat vitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat. itaque poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana, hoc liquore cuſtodiri. ſed quia videntur in melle dulciora fieri ſic cōdita, nec propriū ſaporem conſeruare, arculæ fagineæ vel etiam tiliagineæ, quales ſunt in quibus veſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulo ampliores præparari debent, eæque in tabulato frigidiſſimo, & ſicciſſimo loco, quo neque fumus, neq; teter perueniat odor, collocentur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi vt floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero contingatur. Ita obſeruandum eſt, vt vnumquodque genus ſeparatim propriis arculis reponatur. nam cum vna clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius vitiantur. propter quod etiam conſeminalium vinearum, non tam eſt firmum vinum, quam ſi per ſe ſyncerum amineum, vel apianum, aut etiam fecinum condideris. verum ſic, vt prædixi, cum diligenter mala fuerint compoſita, operculis arcularum contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit. atque ea ipſa nonnulli ſicut in aliis generibus, vt ſupra iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

De conditura inulæ. 46

INVLAE conditura ſic fiet: cum eius radicem menſe Octob. (quo maxime matura eſt) e terra erueris, aſpero linteolo, vel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas vel plures partes

digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſſint. poſt hæc in vmbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo vel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoque cunilæ impoſito contectū vas pelliculetur. Alia inulæ conditura: Cum radices eius raſeris, taleolas vt ſupra facito, & in vmbra triduo vel etiam quatriduo ſicca[illegible] deinde ſiccatas in vaſis ſine pice, interiecta cunila coniicito. [illegible]unila impoſita, ſex partibus aceti vna pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, vt hoc iure macerentur taleolæ, donec quamminimum amaritudinis reſipiant. poſtea exemptæ iterum ſiccentur per dies quinque in vmbra: tum craſſamentum vini feculenti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & vtriusque eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inferbuerit, taleolas inulæ adiicito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfecte refrigeſcant. Poſtea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiusdem inulæ conditura: Cum radiculas diligenter eraſeris, minute conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effuſa muria, ſorba quamoptima & maturiſſima ſemine detracto contere, & cum inulā miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quamoptimum defrutum adiicito, & vas obturato. Quidam cum condiuerunt inulam, muriaque macerauerunt, exſiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto vel melle decoxerant, miſcent: atque ita ſuperfundunt paſſum, vel defrutum, & vas operculatum pelliculant.

Sampſa quemadmodum fiat. 47

ACERBAM pauſeam menſe Septembri, vel Octobri, dum adhuc vindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq; ſeminibus & lentiſci cum cocto ſale modice permiſtam reconde in fideliam, & muſtum quam recentiſſimum infunde. Tum faſciculum viridis fœniculi ſuperpoſitum merge, vt oliuæ premantur, & ius ſupereemineat. Sic curata oliua tertio die poſſis vti. Albam pauſeam, vel orchitam, vel radiolum, vel regiam dum contundes, primum quanque, ne decoloretur, in frigidam muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum ſatis fuerit implendę amphoræ, fœniculi aridi faſciculum ſubſterne in imo: deinde viridis fœniculi ſemina, & lentiſci, deſtricta & purgata in vrceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permiſtam prædictis ſeminibus in vas adiicito: deinde cum

ad

ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & vnam duræ muriæ permiſtas adiicito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commode vteris. Quidam oliuam non contundunt, ſed acuta arundine inſecant: idque operoſius quidem, ſed melius eſt, quia hæc candidior eſt oliua, quam ea quæ ex contuſione liuorem contrahit. Alii ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, & prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam vel paſſum, vel ſi eſt facultas, mellam infundunt. Mella autem quomodo fiat, paulo ante hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant. Poſias oliuas, vel regias ſine macula quam candidiſſimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphoram coniicito, intermiſtis ſeminibus lētiſci, nec minus fœniculi: & cum ad fauces vas repleueris, adiicito muriam duram: tum ſpiſſamento facto de arundinum foliis, oliuam premito, vt infra ius merſa ſit: & iterum infundito muriam duram, dum ad ſummum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt, ſed ad eas condituras, quæ lautioribus menſis adhibentur, idonea maxime eſt: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contuſa recipit quamcumque volueris condituram. plerique tamen ſectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minute concidunt, & contuſis oliuis miſcent: deinde exiguum aceti piperati, & pluſculum mellis aut mulſi adiiciunt, oleoque viridi irrorant, atque ita faſciculo apii viridis contegitur. Quidam ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent, & adiectis ſeminibus lentiſci, fœniculoque ſubſtrato amphoram vſque ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam pene amphoram impleuerũt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccã, & rurſus acetum vsq; ad ſummum labrum adiiciunt. poſtea quadrageſimo die omne ius defundunt, & ſapæ vel defruti tres partes cum aceti vna permiſcent, & amphoram replent. Eſt & illa probata compoſitio, vt cum muria dura pauſea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti vna, repleatur amphora. Eadem conditura poſſet etiam regia componi, vel orchita. Quidam vnam partem muriæ, & duas aceti miſcent, eoque iure oliuas poſeas colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quis vti velit, ſatis iucundas experietur, quamuis & hæ cum exeunt de muria, condituram qualemcumque recipere poſſunt. Oliuæ

poſeæ,cum iam decolorantur, antequam miteſcant, cum pe-tiolo leguntur,& oleo quamoptimo ſeruantur. Hæc maxime nota etiam poſt annum repræſentat viridem ſaporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito ſale aſperſas pro nouis apponunt. Eſt & illud conditurae genus, quod in ciuitatibus Græcis plerunque vſurpatur, idque vocant epityium. Oliua pauſea vel orchita cum primum ex albo decoloratur, fitque luteola, ſereno cælo manu diſtringitur, & in vannis vno die ſub vmbra expanditur:& ſiqui adhærent pediculi, foliaque, aut ſurculi, leguntur. poſtero die cribratur, & nouo fiſco incluſa prelo ſupponitur, vehementerque premitur, vt exſudet quantulumcunque habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam baccam velut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itemque lentiſci ſemen, rutæque, & fœniculi folia ſub vmbra ſiccata, quæ vti ſatis videntur conciſa minute admiſcemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat. tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita vt obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculum deprimimus, ita vt ius ſupernatet. Huic autem conditurae vaſa noua fictilia ſine pice præparantur: quæ ne poſſint oleum ſorbere, tamquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aſſiccantur. Sequitur autem frigus hiemis, per quod oliuitas, ſicut vindemia, curam villicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. 48

PRIVS itaque (quoniam inchoauimus) de conditaris oliuarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem ſubiiciemus. Pauſeæ baccæ, vel orchitæ, nonnullis regionibus etiam næuiæ, conuiuiorum epulis præparantur. Has igitur cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cælo diſtringere manu conuenit, lectaſque cribrare, & ſecernere, quæcumque maculoſæ, ſeu vitioſæ, minorisve incrementi videbuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adiicere, & in vimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita vti oliuas contegat, ſicque triginta dies pati conſudaſcere, atque omnem amurcam extillare, poſtea in alueum diffundere, mundaque ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere: tum in vas adiicere, & ſapa vel defruto amphoram replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleri que tamen tres partes de-

fruti,aut mellis,& vnam miſcent aceti, aliqui duas partes, & vnam aceti, & eo,quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem portione, qua ſupra, ſaliunt, & ſic collocant in qualis, vt immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarum & ſalis vſque in ſummum componant: deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ,exſudauit,in alueum defundunt, & cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaque detergent, nequid adhæreat ſalis: tum in amphoram confundunt adiecto defruto, vel ſapa,vel etiam melle,ſi eſt copia,cæteraque ſimiliter faciunt. In ſingulos modios oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi,lentiſcique,& ternos cyathos ſeminis fœniculi: ſi id non eſt, ipſum fœniculum conciſum, quantum ſatis videbitur, adiici oportet:deinde in ſingulis modiis oliuarum ſalis cocti, & non moliti ternas heminas admiſceri, & ita in amphoris condi,easque faſciculis fœniculi obturari,& quotidie per terram volutari: deinde tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ ineſt,mitti. Poſt XL dies in alueum diffundi, & a ſale tantummodo ſeparari, ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ, ſed ita vt erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad vſus in cellam reponantur. Maturam oliuam in ſtatura factam colymbadem, de muria tollito, ſpongia tergito: deinde canna viridi ſcindito duobus vel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die ſpongia extergito, in vrceum aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio & modica ruta. Conciſis deinde pleno vaſe oliuis immitte defrutum vſque ad os. Lauri turiones in hoc vſu mittito,vt oliuas deprimant. poſt dies viginti vtere.

Strapa quomodo fiat. 49

OLIVA nigra maturiſſima ſereno cælo legitur, eaque ſub vmbra vno die in cannis porrigitur, & quæcumque eſt vitioſa bacca, ſeparatur. Item ſiqui adhæſerant pediculi, adimuntur, foliaq; & ſurculi, quicumque ſunt intermiſti, eximuntur. Poſtero die diligenter cribratur, vt ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prelo ſubiicitur, vt tota nocte exprimatur. poſtero die iniicitur quam mundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur. & cum eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus tritusque manu permiſcetur cum cæteris aridis condimentis. hæc autem ſunt; carenum,cyminũ,ſemen fœniculi,aniſum ægyptium. Sat erit

autem totidem heminas ſalis adiicere, quot ſunt modii oliuarum,& oleum ſuperfundere,ne exareſcat: idque fieri debebit,quotiescumq; videbitur aſſiccari. Nec dubiũ eſt,quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt. Cæterũ ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ & culmineæ. Verumtamen habetur præcipua in hos vſus olea calabrica, quam quidam propter ſimilitudinem oleaſtellum vocant.

Oleum quemadmodum fiat. 50

MEDIA eſt oliuitas plerumque initium menſis Decembris. nam & ante hoc tempus acerbũ oleum conficitur, quod vocatur æſtiuum, & circa hunc menſem viride premitur, deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleum facere patrisfamilias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, niſi bacca tempeſtatibus in terram decidit, & neceſſe eſt eam ſublegere, ne a domeſticis pecudibus ferisve conſumatur. Viridis autem notæ conficere vel maxime expedit, cum & ſatis fluit, & pretio pene duplicat domini reditum. Sed ſi vaſta ſunt oliueta, neceſſe eſt vt aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam deſcriptus eſt priore volumine. pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatum, quo feratur olea, neceſſarium eſt, quamuis præceptum habeamus, vt vniuſcuiusque diei fructus molis & prelo ſtatim ſubiiciatur. Verumtamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorum vincit laborem, ſi labor eſt, eſſe oportet penſile horreum, quo imponantur fructus: idque tabulatum ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tam multos, quam poſtulabit modus oliuæ, vt ſeparetur, & ſeorſum reponatur vniuſcuiusque diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide vel tegulis oportet conſterni, & ita decliue fieri, vt celeriter omnis humor per canales aut fiſtulas defluat. nam eſt inimiciſſima oleo amurca, quæ ſi remanſit in bacca, ſaporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatiis ſupra ſolum ponito, & cannas diligenter ſpiſſe textas iniicito, ita vt ne baccam transmittere queant, & oliuæ pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacuſculos, ea parte qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum, vel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & vnde exhauriri poſſit quicquid defluxerit.

Præ-

Præterea lacus, vel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiusque generis amurcam, ſiue quæ ſincera defluxerit, ſiue etiam quæ ſalem receperit. nam vtraque vſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem conficiendo molæ vtiliores ſunt, quam trapetum: trapetum, quam canalis, & ſolea. Molæ quam facillimam patiuntur adminiſtrationem: quoniam pro magnitudine baccarum vel ſubmitti, vel etiam eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei vitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliusq; quam ſolea & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula vocatur: idque non incommode opus efficit, niſi quod frequenter vitiatur, & ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. ſed eſt optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc ante quam de oleo conficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem veniendum eſt. quamquã multa omiſſa ſunt, quæ ſicut ante vindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt, tamquam lignorum copia, quæ multo ante apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operæ auocentur. tum ſcalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus vaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, vrcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriam meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura eſſe debent: quoniam in vſu depereunt, & pauciora fiunt; quorum ſiquid ſuo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iã quod pollicitus ſum exequar. Cum primum baccæ variare cœperint, & iam quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ, ſereno cælo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus aut cannis cribrari & purgari. tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiſcinis nouis includi, prelisq; ſubiici, vt quantum poſſit pauliſper exprimatur. poſtea reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſextariis integri ſalis in ſingulos modios. & aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certe nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quam plumbeum quadratum, vel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic vſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres

labrorum ordines, vt vnus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleum recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima preſſura: quoniam longe melioris ſaporis eſt, quod minore vi preli, quaſi lixiuium defluxerit. cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia vſque ad vltima. nam quanto ſæpius translatione, ipſa ventilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi vaſta fuerint olivueta, & maiorem numerum deſiderauerint. Quod ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto vtique vtendum erit. ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni vitio. neque verendum eſt, ne ſalſum fiat. nam quantumcunque adieceris ſalis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſſerunt: itaque nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & commiſcetur. ea res eliquat amurcam. Quidam, quamuis diligentes olearii, baccam integram prelo non ſubiiciunt, quod exiſtimant aliquid olei deperire. nam cum preli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, vt neque fumus, neque fuligo, quamdiu viride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. nam eſt vtraque res inimica huic rei, peritiſſimique olearii vix patiuntur ad vnam lucernam opus fieri. quapropter ad eum ſtatum cæli & torcular, & cella olearia conſtituenda eſt, qui maxime a frigidis ventis auerſus eſt, quoniam minime vapor ignis deſideratur. Dolia autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed vbi fuerint a mercatore vacuata, confeſtim villica debet adhibere curam, vt ſi quæ feces aut amurcæ in fundis vaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſſima lixiuia, ne vaſa ceram remittant, ſed ſemel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atque ita ſpongia omnis humor aſſiccetur. Sunt qui cretam figularem in modum liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum vaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſtea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua vaſa perluunt, & aſſiccant.

tum conſiderant numquid ceram nouam dolia deſiderent. nam fere ſexta quaque oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt. quod fieri poſſe non intelligo. nam quemadmodum noua vaſa ſi calefiant, liquidam ceram facile recipiunt, ſic vetera non crediderim propter olei ſuccum, ceraturam pati. quam tamen & ipſam ceraturam noſtrorum temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimaueruntque ſatius eſſe noua dolia liquida gummi perluere, ſiccataque ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. eamque ſuffitionem ſemper faciendam indicant quotiescunque vel noua, vel vetera vaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia vel ſerias craſſa gummi liuerunt, vna in perpetuum gummitione contenti ſunt. & ſane quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummi. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet: quoniam hiemalibus pluuiis amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium. quod vno modo vitari poterit, ſi protinus illata de agro bacca commolita & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, vt ſupra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere: quod tam falſum eſt, quam in area frumenta creſcere: idque mendacium vetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremque fieri. propter quod cum facti vnius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere voluerit, oblitus prioris menſuræ quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum cuique menſuræ defuit ſupplet. eoque facto videtur plus olei quieta, quam recens bacca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi id maxime verum eſſet, nihilominus ex pretio viridis olei plus quam multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem velis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, ſed detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, preloque ſubiicere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendũ. nam vbi exeſa vermiculis oliua decidit, vel tempeſtatibus & pluuiis in lutum defluxit, ad

præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenumque calefieri debet, vt immundæ baccæ eluantur. ſed id non feruentiſſima fieri oportet, verum modice calida, quo commodior guſtus olei fiat:nam ſi excoctus eſt,etiam vermiculorum,cæterarumque immunditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota,reliqua,ſicut ſupra præcepimus,fieri debebunt.Fiſcis autem non iiſdem improbum & cibarium oleum premi oportebit. nam veteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſemperque cum expreſſerint, facta ſtatim feruentiſſima debent aqua bis aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, vt pondere preſſi detineantur, immergi: vel ſi nec flumen eſt,in lacu,aut piſcina quampuriſſimæ aquæ macerari, & poſtea virgis verberari, vt ſordes feceſque decidant,& iterum elui,ſiccarique.

De oleo gleucino. 51

QVAMVIS non erat huius temporis olei gleucini compoſitio, tamen huic parti voluminis reſeruata eſt, ne parum opportune vini conditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet: Vas olearium quammaximum, & aut nouum,aut certe bene ſolidum præparari oportet: deinde per vindemiam muſti quamoptimi generis,& quamrecentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi:tum aromata non cribrata, ſed ne minute quidem contuſa, verum leuiter confracta in reticulum iunceum aut lineum adiici, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei atque muſti partem demitti. ſint autem iis portionibus penſata, quas infra ſubiicimus, calami, ſchœni, cardamomi, xylobalſami, corticis de palma, fœni Græci vetere vino macerati,& poſtea ſiccati, atq; etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiam iridis Græcæ, nec minus aniſi Ægyptii pari pondere, id eſt, vniuſcuiuſque libram, & quadrantem, vt ſupra diximus, reticulo incluſa demittito,& metretam linito. poſt ſeptimum diem aut nonum per ſe metretæ ſiquid fecis aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito,& detergito:deinde oleum eliquato,nouiſque vaſis recondito. mox reticulum eximito, & aromata in pila quammundiſſime contundito,tritaque in eandem metretam reponito,& tantundem olei quantum prius infundito,& obturato,in ſole ponito. Poſt ſeptimum diem oleum depleto, & quod reliquum eſt muſti picato cado recondito. nam id ſi nõ exhauſeris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus,& cætero pecori.

Oleum

Oleum ad vnguenta quemadmodum facias. 52

OLEVM autem ſecundarium non inſuauis odoris quotidianam vnctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus: ante quam oliua nigreſcat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime liciniam, ſi erit: ſi minus, regiam: ſi nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu ſtringito, & ſtatim purgatam prelo integram ſubiicito, & amurcam exprimito: deinde ſuſpenſa mola oliuam frangito, eamque vel in regulas, vel in nouo fiſco adiicito, ſubiectamque prelo ſic premito, ne vaſa intorqueas, ſed tantum ipſius preli pondere quantulumcunque exprimi patiaris. deinde cum ſic fluxerit, protinus capulator amurca ſeparare, & diligenter ſeorſum in noua labra transferat, eiusque eliquet reliquum olei. quod poſtea fuerit expreſſum, poterit ad eſcam vel cum alia nota miſtum, vel per ſe approbari.

De ſalſura ſuillæ carnis. 53

HACTENVS de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue ſuem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet, quo ſit caro ſiccior. nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit. ergo ſitientem eum occideris, bene exoſſato: nam ea res minus vitioſam, & magis durabilem ſalſuram facit. deinde cum exoſſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maxime in eas partes quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitisque ſupra tabulatum tergoribus aut fruſtis vaſta pondera imponito, vt exſanietur. tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato, eamque cum voles reponere, minuto & trito ſale aſpergito, atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura ſit. quod ſi ſerenitas fuerit iis diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilum, aut pluuiæ, vndecima vel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi ſal inhæreat, & paululum aſſiccatam in carnario ſuſpendi, quo modicus fumus perueniat, qui, ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poſſit. Hæc ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus commode fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni poteſt vſurpari, quæ talis eſt: Cũ [ab] aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & vel aqua candente, vel ex tenuibus

lignis flammula facta glabrantur (nam vtroque modo pili detrahuntur) carô in libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modice (vt ſupra diximus) infractum: deinde offulæ carnis ſpiſſe componuntur, & alternis ſal ingeritur. ſed cum ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in vas comprimitur: eaque caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa & Napos quemadmodum condias. 54

RAPORVM quam rotundiſſima ſumito, eaque, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt ſalgamarii) decuſſatim ferramento lunato incidito. ſed caueto, ne vsque ad imum præcidas rapum. Tum ſalem inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito, & rapa in alueo aut ſeria componito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum exudent. poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato, ſi receperit ſalem. deinde cum videbitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: vel ſi nô multum liquoris fuerit, muriam duram adiicito, & ita eluito: & poſtea in quadratam ciſtam vimineam, quæ neque ſpiſſe, ſolide tamen & craſſis viminibus contexta ſit, rapa componito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, vt vsque ad fundum, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poſſint. Cum autem eam tabulam ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, & vno die ſiccari. tum in dolio picato fictili, vel in vitreo componito, & ſic infundito ſinapi & aceto, vt a iure contegantur. Napi quoq;, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autem inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt: ſed curandum eſt, vt hæc vtraq; antequam caulem aut cymam faciant, dum ſunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres aut quatuor partes diuiſos in vas coniicito, & aceto infundito, ſalis quoque cocti vnum ſextarium in congium aceti adiicito: poſt trigeſimum diem vti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. 55

SEMEN ſinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito. poſtea tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum aut bene emundatum coniicito, & piſtillis conterito. cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana. deinde

cum

ſum compreſſeris, ſcarificato, & impoſitis paucis carbonibus viuis aquam nitratam ſuffundito, vt omnem amaritudinem eius, & palloꝛem exaniet. deinde ſtatim mortarium erigito, vt omnis humor eliquetur. poſt hoc album acre acetum adiicito, & piſtillo permiſceto, colatoque. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum ſi velis ad vſum conuiuiorum præparare, cum exaniaueris ſinapi, nucleos pineos quamrecẽtiſſimos, & amygdalum adiicito, diligenterque conterito infuſo aceto. Cętera, vt ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo vteris: nam eſt candoris eximii, ſi ſit curioſe factum.

Oleris atri & ſi eris radicem quemadmodum condias. 56

PRIVSQVAM olusatrum coliculum agat, radicem eius excerito menſe Ianuario, vel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto & ſale componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito, & corticem eius delibratum abiicito. cæterum medullam eius conciſam in fideliam vitream, vel nouam fictilem coniicito, & adiicito ius, quod ſicut infra ſcriptum eſt fieri debebit: Sumito mentam, & vuam paſſam, & exiguam cepam aridam, eamque cum torrido farre, & exiguo melle ſubterito: quæ cum fuerit bene trita, ſapæ vel defruti duas partes, & aceti vnam permiſceto: atque ita in eandem fideliam confundito, eamque operculo contectam pelliculato. cum deinde vti voles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adiicito. Hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſupra condire: ſed cum exegerit vſus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum, vel vt alii, oxygarum quemadmodum componas. 57

ADDITO in mortarium ſatureiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit, viridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum viride, vel nepetam, tum etiam viride puleium, & caſeum recentem, & ſalſum: ea omnia pariter conterito, acetique piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito. Cum viridia, quæ ſupra dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas, quantũ ſatis videbitur, inſerito, acetiq; piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. ſeſamum leuiter torrefactum cum iis viridibus, quæ ſupra dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto,

cui ſupra oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, vel cuiuſcunque notæ volueris, minutatim concidito & conterito, nucleoſque pineos, ſi eorum copia fuerit; ſi minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, vel amygdalas æque ſupra condimenta pariter miſceto, acetique piperati exiguum adiicito, & permiſceto, compoſitumque oleo ſuperfundito. Si condimenta viridia non erunt, puleium aridum, vel thymum, vel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumque piperatum, & oleum adiicito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi, ſi ſit; ſi minus, nigri vnciæ tres, apii ſeminis vnciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον Græci vocant, ſeſcunciam, caſei ſextantem. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit vſus, quantulumcunque ex eo videbitur, aceto & garo diluito. Liguſtici vnciam, paſſæ vuæ detractis vinaceis ſextantem, piperis albi vel nigri quadrantem. hæc, ſi maiorem impenſam vitabis, poſſunt melli admiſceri, & ita ſeruari. at ſi pretioſius oxyporum facere voles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in vſum repones: quod ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio, mellis adiicies pondo ſemunciam.

Clauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modo fuerint qui dignentur iſta cognoſcere: nihil dubitaſſe me pene infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ: verum ea quæ maxime videbantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe. nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

ALDVS LECTORI S.

ILLVD *ſignificandum cenſui, amice & ſtudioſe lector, ordinem librorum Columellæ alium eſſe in hoc volumine, quam in aliis: idq; Iucundi noſtri diligentia, qui primus eum librum, qui tertius erat, cuius principium eſt*, Cum de cultu agrorum abunde primo libro præcepiſſe videamur, non intempeſtiua erit arborum virgultorumque cura, quæ vel maxima pars habetur rei ruſticæ: *non adnumerandum libris Columellæ ad Siluinum deprehendit tribus præcipue rationibus: quarum prima eſt, quia hic idem eſt,*

cum

eum eo qui ſtatim ſequitur, quique incipit, Hactenus aruorum cultus, vt ait præſtantiſſimus poeta:(nihil enim prohibet nos, Publi Siluine, de iiſdem rebus dicturos, celeberrimi carminis auſpicari principia) ſequitur arborum cura; quæ pars rei Ruſticæ vel maxima eſt. *Ecce vterq; eſt de arboribus: ſed is, cuius principium,* Hactenus aruorum cultus: *& maior multo eſt, & magis cultus. Secunda, quia in eo ipſo libro, quem non annumerandum diximus Columellæ hiſce de re Ruſtica libris, nuſquam nominatur P. Siluinus: vt fit in aliis omnibus. Tertia, quia ſi ille liber, iis qui ſunt ad Siluinum, inſeratur, accuſandus foret author indiligentiæ qui de arboribus pomiferis, de cytiſo, de oliuis, & aliis quibusdam & in hoc, & in eo qui nunc quintus eſt, tanquam oblitus tractauerit. Præterea quia in principio eius libri, qui incipit,* Quæ fere conſumabant, P. Siluine, ruris exercendi colendique ſcientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptē memorauimus libris: *non* ſeptem, *ſed* octo *foret dicendum. Tum aliis in locis numerus librorum, qui apud auctorem legitur, eſſet falſus: quia ſi illum, vbi non eſt nomen Siluini, addideris: in eo libro qui Villicus inſcribitur, quemq; vndecimum eſſe librum ipſe dicit his verbis,* Et hoc vndecimum præceptum Ruſticationis: *foret ſcribendum* duodecimum. *ſed perperam. nam cum alius alium librum ſemper citet, vt facile eſt quærenti cognoſcere: neceſſe eſt eum eſſe ordinem librorum qui hic habetur: & vbi auctor ſeptimum dicit, ſeptimum: vbi nonum, nonum: vbi vndecimum, vndecimum eſſe oportere. Ipſum autem librum in fine totius operis curauimus imprimendum: vt & illum quis, cum libuerit, poſſit legere. An autem Columellæ ſit, an alterius: tum quare potius Columellæ eſſe videatur, videant alii: nobis enim non erat otium. Vale.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLÆ
LIBER DE ARBORIBVS.

De vitiario faciendo. *Cap. I*

QVONIAM de cultu agrorum abunde primo volumine præcepiſſe videmur, non intempeſtiua erit arborum virgultorumque cura, quæ vel maxima pars habetur rei ruſticæ. Placet igitur, ſicuti Virgilio, nobis quoque duo eſſe genera ſurculorum: quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortalium pro-

cedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ eſt magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum hoc itaque præcipuum eſt, atque id ipſum genus tripartito diuiditur: nam ex ſurculo vel arbor procedit, vt olea, ficus: vel frutex, vt roſæ, arundines: vel tertium quiddam, quod neque arborem, neque fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt vitis. Arborum & fruticum docebimus cultum, ſi prius de vitibus præceperimus. Qui vineam vel arbuſtum conſtituere volet, ſeminaria prius facere debebit: ſic enim ſciet cuius generis vitem poſiturus ſit. nam quæ pretio parata disponitur, certam generoſitatis fidem non habet: quoniam dubium eſt, an is qui vendidit, legendis ſeminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo venit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exteræ regionis. Optimum eſt itaque eodem agro, quo vitem diſpoſiturus es, vel certe vicino facere ſeminarium: idque multum refert loci natura. nam ſi colles vineis vel arbuſtis occupaturus es, prouidendum eſt, vt ſicciſſimo loco fiat ſeminarium, & iam quaſi ab incunabulis vitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum, viduata priſtino alimento deficiet. At ſi campeſtres & vliginoſos agros poſſidebis, proderit quoque ſeminarium ſimili loco facere, & vitem largo conſueſcere humori: namque exilis, cum in aquoſum agrum transfertur, vtcunque putreſcit. ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris planum & ſuccoſum, ſat erit bipalio vertere: quod vocant ruſtici ſeſtertium. ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quam duos pedes. Eiuſmodi bipalio iugerum agri vertitur operis quinquaginta. Collem autem & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus, duobus pedibus alte repaſtinabis operis ſexaginta: vel ſi eodem loco quo vineam ordinaturus es, facere voles ſeminarium, tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamen ſi neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas abſumat, parum certum eſt. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia ſemina, & quando legas. 2

PERACTA repaſtinatione, menſe Februario, vel prima parte Martii, ſemina legito. ſunt autē optima, quę de vitibus notatis leguntur. nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa vindemiam vites, quæ & magnum & incorruptū fructum

ad

ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuiis abluatur) permiſta denotat, nec hoc vno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus vel pluribus vindemiis eaſdem vites inſpicit, an perſeuerent eſſe fœcundę. ſic enim manifeſtum eſt generoſitate vitium, non anni vbertate fructum prouenire. Si compluribus vindemiis eundem tenorem ſeruarint, ex eiuſmodi vitibus lecta ſemina multum bonumque vinum præbebunt. namque qualiſcunque generis vuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris ſaporis vinum faciunt, quam quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. 5

SEMINA autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutiſque vinaceis, dulci ſapore. Optima habentur a lumbis: ſecunda ab humeris: tertia ſumma in vite lecta, quæ celerrime comprehendunt, & ſunt feraciora, ſed & quamcelerrime ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet, quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis, præcoques vites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nã tali generi vitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis, vitem fere natura feracem & validam, crebriſque acinis. quod ſi pingui agro validas vites depoſueris pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumque fructum dabunt. Vnumquodque genus vitium ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & vindemiabis. Semina nouella cum vetere ſarmento depoſita cito comprehendunt, & valenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt: at quæ vetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt. Semina quam recentiſſima terræ mandare conuenit. ſi tamen mora interuenerit, quo minus ſtatim ſerantur, quã diligentiſſime obrui tota oportet eo loco, vnde neq; pluuias, neq; ventos ſentire poſſint. Plantaria facito ab exoriente, & a decima luna, & a vigeſima. Hæc melior eſt vitibus ſatio. Sed cum feris, frigidos ventos vitato. Malleolum ſic deponito: virgam malleolarem non amplius quam ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamen ſunt, ſi breuia internodia habẽt: eius imam partem quam in terram demiſſurus es, acutiſſima falce iuxta nodum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam & ſtercoratam rectum ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abſcondantur

Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinquĕ: cum comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quam debent, enutriant. item quamſæpiſſime fodiantur: ferro ne tangantur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur: poſt trigeſimum & ſextum menſem transferantur. In agro requieto vineam ponito. nam vbi vinea fuerit, quod citius decimo anno ſeueris, ægrius comprehendet, nec vnquã roborabitur. Agrum antequam vineis obſeras, explorato qualis ſaporis ſit: talem enim etiam guſtus vini præbebit. Sapor autem (ſicuti primo docuimus volumine) comprehendetur, ſi terram aqua diluas, & cum colaueris, tum demũ aquam deguſtes. aptiſſima vitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager cui ſubeſt tophus. ęque vtilis congeſta & mota terra. Sabulum quoque cui ſubeſt dulcis argilla, vitibus conuenit. omnis autẽ qui per æſtatem finditur ager, vitibus arboribusque inutilis. terra inferior alit vitem, & arborem ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terræ, & vites & arbores lædunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine optima ẽſt vitibus terra: ſed ea quæ transmittit imbres, aut rurſus in ſummo diu retinet, vitanda eſt. Vtiliſſima eſt autem ſuperior modice rara, circa radices denſa. Montibus cliuisq; difficulter vineæ conualeſcunt, ſed firmum probumque ſaporem vini præbent. Humidis & planis locis robuſtiſſimæ, ſed infirmi ſaporis vinũm, nec perenne faciunt. Et quoniam de ſeminibus atque habitu ſoli præcepimus, nunc de genere vinearum diſputabimus.

De generibus vinearum. 4

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus vitium arbuſtiuum vocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in vſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia quæ eſt a terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam ſuperat. iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus. at hæc ita conſtituta eſt, vt etiam arari poſſit, eoque vbertatem maiorem conſequitur, quod ſæpius & minore impenſa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta eſt, multum, ſed non bonæ notæ vinum facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur. nonnunquam tamen vel melius quibusdam locis,

ſulcis committitur. interdum etiam ſcrobibus deponitur: ſed vt dixi, repaſtinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum,& longum ſeptuaginta,vna opera effodit. Scrobes ternarios, id eſt quoquouerſus pedum trium, vna opera facit XVIII. vel ſicui cordi eſt laxius vites ponere, ſcrobes quaternarios, id eſt quoquouerſus pedum quaternum, vna opera XII facit. vel bipedaneos quoquouerſus vna opera XX effodit. Curandum autem eſt, vt locis aridis & cliuoſis altius vites deponantur, quam ſi humidis & planis. Item ſi ſcrobibus aut ſulcis vineam poſituri erimus, optimum erit ante annum ſcrobes vel ſulcos facere. Vinea quæ anguſtiſſime conſeritur,quoquouerſus quinque pedum ſpatio interpoſito ponitur, laxius vero inter pedes VII, vel VIII. ſed quæ rariſſime (vt etiam facile arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio vinearum, modum ſine dubio agri maiorem occupat,ſed valentiſſima & fructuoſiſſima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem vel ſulcum bidentibus fodito,mollemq; reddito. Vitem, quam pónis; fac vt ad Orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne vitem premant,ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc vinaceæ heminam vuæ albæ in nigra, vuæ nigræ in alba ponito, atque ita ſcrobem vel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem vel ſulcum vsque in ſummum completo, ſic vites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, qua repant,lapides præbent,& hieme aquam repellunt, æſtate humorem præbent, vinaceæque & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum vites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum vites coli debeant. 5

VINEAM nouellam omneis gemmas agere ſinito: ſimul atque pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito: alteram quam vitis conſtituendæ cauſa ſubmittas,alteram ſubſidio habeas,ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem vocant. proximo deinde anno, cum putabis vitem, meliorem vnam virgam relinquito. tertio anno vitem, in quam formam voles, dum tenera eſt componito.Si iugatam erimus facturi, vnam materiam ſubmittito, ita vt duas gemmas, quæ ſunt proximæ a terra, falce acuta radas, ne poſſint germinare: deinde,

tres ſequentes relinquas, reliquam partem virgæ amputes. Sin autem vitem in ſe conſiſtere voles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, vt in orbem quam rectiſſime formetur. Nam præterquam quod ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum vndique velut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem cum primo brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmentis, bidentibus alte & æqualiter vineam fodito: vel, ſi ita late diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam vitem ne colito, niſi ſi voles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebunt, perſequi. tum demum optime amputabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti vnius a matre relinquas, & ita radicem reſeces. nam quæ propius abraditur, præterquam quod vulnus viti præbet, eoque nocet, tum etiam de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atque ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare: quæ ſic reſectæ inſoleſcunt, nec vltra viribus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles per brumam cædi, eo magis quod frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno macerati ſtercoris, ne minus ſextariis binis ad radices vitium poſuiſſe conueniet, præterquam columbinum. quo ſiquid amplius quam heminam poſueris, viti nocebit. Poſt brumam deinde ablaqueationem circumfodito. Ante æquinoctium vernum, quod eſt octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Poſt Idus Aprilis terram ad vitem aggerato. æſtate deinde quam potes ſæpiſſime occato. Iugerum vineæ quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum valentis & iam conſtitutæ vineæ, quatuor operis putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt apte finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iuſta comprehendi. Quibuſdam placet vitem proximo anno tranſlatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, & vnam virgam, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare: tertio deinde ſi vitis recte conualuerit, vna plus gemma ſubmittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adiicere, atque ita quinto demum anno vitem iugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoque experti comprobauimus.

De reſecanda vinea vetere, & propaganda. 6

VETEREM vineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare noli̦to: alioquin etiam nouella vinea, quæ ex reſectione enata fuerit, vim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus. quamobrem neque fructum vberem percipies, & nihilominus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaque vinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt, factis ſulcis optime ſternitur, atque ita renouellatur. Sin autem eo vſque exaruit, vt curuari non poſſit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atque ita putato, vt paucas & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium poſt, dum conualeſcet, ſæpius fodies, matremque ipſam enecabis, nihil in poſterum proſpiciens ei quam ſublaturus es. In poſtremum annum matrem radicitus tolles, atque ita nouellam vineam ordinabis. Sin autem vetus vinea dumtaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita vt ablaqueatæ non conſpiciantur, eam vineam circa Calen. Martias antequam reſeces ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaueris, reſecato. quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſſimo ferro deleuato. deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, vt adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc iccirco, ne ſole inareſcat, & vt melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis & infructuoſa vinea eſt ſummasque partes & mucidas & exeſas habet, ſi radices eius ſatis alte poſitæ ſunt, optime inſeretur ita vt ablaqueata & nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur, ne cum aggerata fuerit, ſupra terram extet.

De propagatione. 7

PROPAGATIONVM genera tria ſunt in vſu maxime: vnū quo virga edita a matre ſulco committitur: alterum, quo ipſa mater proſternitur, atque in pluteis palos per ſuas virgas diuiditur. tertium, quo vitis ſcinditur in duas vel tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. hoc genus tardiſſime cõualeſcit, quia vitis diuiſa medullam amittit. Et quoniam genera propoſuimus, vnumquodque qualiter faciendum ſit, de-

monſtremus. Virgam cum a matre in terram deprimere voles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedum facito ita, vt propago nõ lædatur alterius radicibus. deinde quatuor gemmas, quæ in vnum ſcrobem perueniant, relinquito, vt ex iis radices citentur. reliquam partem, quæ continens matri eſt, abradito, ne ſuperuacua ſarmenta procreet. Diuerſæ autem, quæ ſupra terram extare debent, ne paſſus fueris plus quam duas, aut vt maxime tres gemmas habere. reliquas, quæ in terram abſconduntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in ſummo radices vitis citet. hoc modo propagata celeriter conualeſcet: & tertio anno a matre ſeparabitur. Sin autem ipſam vitem ſternere voles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſe fodito, & vitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas. cum eam ſtraueris, & videris quousque poſſit pertingere, ſulcum facies vnum, in quem vitem integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos, vti quæque virga poſtulauerit, propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem vitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quam vt diffluat: curabis vt quam acutiſſima falce ab ea parte, qua biſurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi videbitur. ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem vitis deeſt, neque eſt tam procera virga quæ cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri & erigi ſupra terram poſſit: breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunque virgam, cuius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, vt materias a ſuperiore parte citent. Tum demum poſt triennium a matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam a matre præcideris, reducito, & caput vitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas radices præcidito: crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ vites fœcundas faciunt. 8

CVM vitem inſerere voles, optimi generis ſarmenta fructuaria, tum cum gemmas agere incipient, vento Auſtro a matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma vite ſit rotundum, bonis crebriſque nodis. tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam: ex vtraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſime

ſcal-

ſcalpello acuto,ita ne medullam lædas, adradito. vitem deinde,quam inſiturus es reſecato,& plagam leuato, atque ita findito, & paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita vt cortex ſurculi corticem vitis æqualiter contingat. quicquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua ventusve penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito,& ita religato: ea res præbet humorē, nec inareſcere ſinit.infra inſitionem & alligaturam falce acuta leuiter vitem vulnerato ex vtraque parte, vt ex his potius plagis humor defluat, quam ex inſitione ipſa abūdet.nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari vitem placet, atque ita leuiter adraſos ſurculos demitti: ſed nos meliore ratione hoc idem fecimus.nam antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc vrit eam partem quam perforat: peruſta autem perraro vnquam comprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam dicimus,huic inſitioni aptauimus:ea excauat, nec vrit,quod non ſcobem,ſed ramenta facit.Itaque cauatum foramen cum purgauimus, vndique adraſos ſurculos inſerimus, atq; ita circumlinimus. Talis inſitio facillime conualeſcit. Igitur ſecundum Æquinoctium perfectam vitium inſitionem habeto:humida loca,de vua alba: ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas vites fœcundas ſic facito: Vites quæ exiguum dant fructū,aceto acri cum cinere rigato,ipſumq; codicem eodem cinere linito. At ſi quæ fructum, quem oſtendunt, ad maturitatem non perducunt, ſed priusquam miteſcant vuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur: Cum ſcipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus vitem præcidito, plagam acri aceto pariter ac lotio veteri permiſta terra linito,eodemque radices rigato,ſæpe fodito. Hæc materias citant,vuæque ſuccum perferunt.

Vt vua complura genera acinorum habeat. 9

EST etiam genus inſitionis, quod vuas tales creat, in quibus varii generis colorisque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, vel quinque, ſiue etiam plures voles,virgas diuerſi generis ſumito,easque diligenter & æqualiter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, vel cornu arcte inſerito, ita vt aliquantum extent ab vtraque parte, easque partes quæ extabunt, reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata obruito, & rigato, donec gem-

mas agant. Cum inter ſe virgæ cohæſerint, poſt biennium
aut triennium facta iam vnitate, diſſolues tubulum, & circa
medium fere crus, vbi maxime videbuntur coiſſe, vitem ſerra
præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita
vt tribus digitis alte plagam operiat: ex eo codice cum egerit
coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deiicito: ſic vuæ na-
ſcentur, quales propoſuimus. Vt autē vuæ ſine vinaceis na-
ſcantur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lædantur, me-
dullamque omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum
colligato, ſic ne gemmas allidas, atque ita terra ſtercorata de-
ponito, & rigato. cum coles agere cœperit, ſæpe & alte refodi-
to. Adulta vitis tales vuas ſine vinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. 20

VINDEMIA facta ſtatim putare incipito ferramentis
quam optimis, & acutiſſimis: ita plagæ leues fient, neque in
vite aqua conſiſtere poterit: quæ ſimulatq; immorata eſt, cor-
rumpit vitem, vermesque & alia creat animalia, quæ mate-
riam exedunt. plagas autem rotundas facito: nam celerius ci-
catricem ducunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta,
omnia hæc præcidito: nouella & fructuaria, & interdum ſo-
bolem idoneam, ſi iam ſuperficies parum valebit, ſubmittito,
brachiaque conſeruato: quamcelerrime poteris putationem
perficito: arida, & vetera, falce quæ amputari non poſſunt,
acuta dolabra abradito: in agro macro & ſicco vineam imbe-
cillam a bruma amputato: quam partem non deputaueris,
circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianua-
rias ferro tangi vitem & arborem non conuenit. Cum vitem
putabis, inter duas gemmas ſecato: nam ſi iuxta ipſam gem-
mam ſecueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix au-
tem ſemper deorſum ſpectet, ita neque aqua neque ſole labo-
rabit, humoremque recte capiet. In agro craſſo, validaque vi-
nea plures gemmas & palmas relinquito, in exili pauciores.
Sicubi in vite brachium deſiderabis, falce acuta ſemel aut bis
eo loco alte inſtar digiti mucrone ferito. brachium quamuis
longum caue totum tollas, niſi ſi totū aruerit. Vineam nouel-
lam ante brumam ablaqueatam habeto, vt omnes imbres li-
mumque concipiat. Vites, arboresque, quo citius ablaquea-
ueris, erunt valentiores. Sed quæcunque in cliuis erunt poſi-
tæ, ita ablaqueandæ ſunt, vt a ſuperiore parte ſecundum codi-
cem lacuſculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores ex-
ætentur, quo plus aquæ limique contineant. Vinea vetus ne-

que

quę ablaqueanda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcant, neque aranda, ne radices abrumpantur. bidentibus ſæpe, & altę fodito æqualiter, & ſtercore vel palea conſpergito ſolum ante brumam, vel cum circum ipſam vitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.

De pampinatione. 11

VINEAM quam bene putare, tam diligenter pampinare vtile eſt: nam & materiæ quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum etiam vitis minus cicatricoſa fit, quoniam quod viride & tenerum decerpitur, protinus conualeſcit, ſuper hæc quoque melius vuæ matureſcunt. ante dies decem quam vinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid ſuperuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine aut in brachiis natum erit, decerpito, dumtaxat quæ vuam non habebunt Cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem aut occidentem ſpectabunt, ne perurantur, ſuo ſibi pampino tegito.

De foſſura. 12

SIMVLATQVE vua variari cœperit, fodito tertiam foſſuram: & cum iam matureſcet, ante meridiem priuſquam calere incipiet, & cum deſierit, poſt meridiem fodito, pulueremq; excitato: ea res & a ſole, & a nebula maxime vuam defendit. Lutulentam terram, neque arare neque fodere oportet, quia valde dureſcit, & finditur. Bidentibus terram vertere vtilius eſt, quam aratro. bidens æqualiter totam terram vertit: aratrum præterquam quod ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum virgarum, & interdum totas vites frangunt. Finis autem fodiendi vineam nullus eſt: nam quanto ſæpius foderis, tanto vberiorem fructum reperies.

Ne rubigo vineam vexet. 13

PALEARVM aceruos inter ordines verno tempore poſitos habeto in vinea. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam & rubiginem remouebit.

Ne formica vitem aſcendat. 14

LVPINVM terito, & cum fracibus miſceto, eoque imam lineа vitem circumlinito: vel bitumen cum oleo coquito, eo quoque imas vites tangito, formicæ non excedent.

Ne ſorices, aut volucra vitem lædat. 15

VITES, quæ ſecundum ædificia ſunt, a ſoricibus aut muribus infeſtantur. id ne fiat plenam lunam obſeruabimus,

cùm erit in ſigno Leonis, vel Scorpionis, vel Sagittarii, vel Tauri,& noctu ad lunam putabimus. Genus eſt animalis, volucra appellatur, id fere prærodit teneros adhuc pampinos, & vuas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaueris, peracta putatione, ſanguine vrſino linito: vel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione, quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito. Quoniam de vineis abunde diximus, de arbuſtis præcipiamus.

De arbuſtis. 16

VITEM maxime opulus alit, deinde vlmus, deinde fraxinus. Opulus, quoniam frondem non idoneam habet, a plerisque improbatur. Vlmus autem quam atineam vocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multamque frondem habet: eaque maxime ſerenda eſt locis pinguibus, vel etiam mediocribus: ſed ſi aſpera & ſiticuloſa loca, arboribus obſerenda erunt, neque opulus neque vlmus tam idoneæ ſunt quam orni: eę ſilueſtres fraxini ſunt, paulo latioribus tamē foliis quam cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quam vlmi pręſtant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur qui arbuſtum conſtituere volent, ante annum quam deponāt arbores, ſcrobes faciant quatuor pedum quoquouerſus. deinde circa Calen. Mart. in eandem ſcrobem vlmum, & opulum, vel fraxinum deponant, vt ſi vlmus defecerit, opulus vel fraxinus locum obtineant: ſi autem vtraque vixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtū inter quadragenos pedes diſpoſitum eſſe conuenit: ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ vites melius conualeſcent, fructumque meliorem dabunt. ſegetes etiam, quæ in eo erunt, minus vmbra laborabunt. Arborem, quam depoſueris, ſæpius circumfodito, quo celerius adoleſcat: & citra triennium ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta menſibus, ad recipiendam vitē formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisque annis, ſexto anno, ſi iam firma videbitur, maritabis hoc modo: Ab ipſo arboris crure pedale ſpatium intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium & ſemiſſem latum cum feceris, patiere minime duobus menſibus cum tempeſtatibus verberari: tum demum circa Cal. Martias vitem, de ſeminario, ne minorem quidem decem pedum ſternito, & adminiculato, arborique iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio vero ad vnam virgam redigito, pau-

casque

eaſque gemmas relinquito, ne antequam inualuerit, in altitudinem repat: deinde vbi amplum incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamen ne vitem oneres, ſed certa & robuſtiſſima flagella ſubmittas. Arbuſtiuam vitē quam putare, tam alligare diligenter oportet. nam in ea fructus maxime vis conſiſtit, diutiusq; perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt. itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putationem, ita vt tori renouentur,& vitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. 17

Olea maxime collibus ſiccis & argilloſis gaudet: at humidis campis & pinguibus lætas frondes ſine fructu affert. melius autem truncis quam plantis oliuetum conſtituitur. Magoni autem placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri, aut ante brumam. Noſtræ ætatis agricolæ fere vernum tempus circa Calend. Maias ſeruant. Oportet autem ſcrobē oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem glaream que abiicere, deinde ſuper terram quatuor digitorum iniicere, tum arbuſculam deponere ita rectam, vt quod a ſcrobe extiterit, in medium ſit. arbuſculam autem a tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando,& terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, vt ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumque fructus ferunt. Optima eſt olea licinjana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. ſunt & regiæ, & radii, quæ neque ſpecie neque oleo ſunt tam gratæ, quam quas ſupra diximus. Si oleam poſueris eo loco vnde quercus effoſſa eſt, morietur, ideo quod vermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur & educantur, iique maxime ſemina oleæ conſumunt. ſi in olea vnus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum reciderís, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius quam transferantur, rubrica notare conuenit, vt cum ſerentur, easdem cæli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant: alioquin frigore vel calore laborabunt ab iis partibus quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. 18

Priusquam pomarium conſtituas, quam magnum habere voles circummunito maceria, aut foſſa, ita vt non ſolum pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium,

dum adoleſcant ſemina. nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut a pecore præroſa fuerint, quam adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere vtilius, maxime ne imbecillæ a valentioribus premantur, quæ nec viribus, nec magnitudine ſunt pares, neque pariter creſcunt. terra quæ vitibus apta eſt, eadem quoque vtilis eſt arboribus.

De ſcrobibus faciendis. 19

ANTE annum quam pomaria diſponere voles, ſcrobes fodito, ita ſole pluuiaque macerabuntur, & quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris, etiam ſemina ponere voles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incendito. Quo latiores patentioresque ſcrobes feceris, eo lætiores erunt vberioresque fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quam ſummus patentior, vt laxius radices euagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æſtate vaporis per anguſtum os terræ admittant: tum etiam cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuiis non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, vt cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, neque infra quicquam ſerere poteris, nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi eas interraſeris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos, relinqui verſuris.

Quomodo ſemina legas. 20

SEMINA lege, ne minus craſſa, quam manubrium eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine vlceribus, integro libro. ea bene & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de iis potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos & vberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt cõtra ſolem orientem, vt eoſdẽ decerpas. ſi cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, quam quæ inſita nõ eſt, id eſt, quam quæ cum ramis aut plantis ponitur. Priusquam arbuſculas transferas, rubrica vel alia qualibet re ſignato, vt iiſdẽ ventis, quibus ante ſteterunt, conſtituas eas: curamq; adhibeto, vt ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent ſupra terrã tribus pedibus. In eodem ſcrobe, ſi duas aut tres arbuſculas ponere voles, curato ne inter ſe contingant. nam ita vermibus interimuntur.

Cum

Cum ſemina depones, dextra ac ſiniſtra ſingulis vsq; in imū ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachii humani craſſitudine deponito, ita vt ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores aut radicata ſemina autumno ſerito circa Id. Octobris. Taleas & ramos vere, ante quā germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminib⁹ ficulneis, in imū ſcrobē taleam lentiſci, ita vt cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando & vbi ficus ſerenda ſit. 21

FICVM frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore & habitu differunt, tamen vno modo, ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis, præcoques ſerito, vt ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſerotinas ſerito. At ſi voles ficū quamuis non natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito: iterum alterum edet fructum, & in hiemem ſeram differet maturitatem. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores & feraciores fiunt. ſemper proderit, ſimul ac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit vberiorem fructum, & farctum fici ſpecioſius & plenius.

De nuce ſerenda. 22

NVCEM græcam ſerito Arcturi ſigno, vel circa Calend. Feb. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum & ſiccum deſiderat. nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Ante quam nucem deponas, in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius atq; celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonū ſtatuito, parsq; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxque a nuce minime palmo abſit, & anceps ad Fauonium ſpectet. Omnis nux vnam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulæ repangito.

cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius ſine putamine nucem græcam vel auellanam abſcondito, & ita adobruito. hoc ante Cal Mart. facito, vel etiam inter Nonas & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.

De malo punico ſerendo. 23

MALVM punicum vere vſque in Cal. Apriles recte ſeritur. Quod ſi acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur: Stercore ſuillo & humano, & lotio humano veteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum vinoſum, poſtea vero etiam dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laſer cyrenaicum vino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris. at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum radices arboris ſerito: alio modo cum iam matura mala fuerint, ante quam rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.

De pyro. 24

PYROS autumno ante brumam ſerito, ita vt minime dies quinque & viginti ad brumam ſuperſint. quæ vt ſint feraces, cum iam adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineum tedæ adiicito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem ſupra terram ſpargito.

De malis ſerendis. 25

MALA æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediam hiemem vſque in Idus Febr. ſerito. Morum ab Idibus Febr. vſq; in æquinoctium vernum recte ſeres. Siliquam græcam, quam quidam κεράτιον vocant, deinde perſicum ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito: ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos circa Calen. Mart. in hortis, vbi & ſubacta & ſtercorata terra eſt, per puluinos arearum diſponere conuenit: deinde cum creuerint, danda eſt opera, vt dum teneros ramulos habent, veluti pampinētur, & ad vnum ſtylum primo anno ſemina redigantur: & cum autumnus inceſſerit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet, & ita craſſis arundinibus, quæ ab vna

parte nodos integros habent,quaſi pileolos induere,atq; ita a frigore & gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Poſt quartum & vigeſimum deinde menſem, ſiue transferre & diſponere in ordinem voles,ſeu inſerere,ſatis tuto vtrumque facies.

De inſitione arborum. 26

OMNIS ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui inſeritur, diſſimilis cortice: ſi vero fructum etiam eodem tempore fert,ſine vllo ſcrupulo optime inſeritur. Tria autem genera inſitionum antiqui tradiderunt: Vnum, quod reſecta & fiſſa arbore recipit inſerios ſurculos: alterum, quod reſecta inter librum & materiam admittit ſemina: quæ vtraque genera verni temporis ſunt: tertium, quod ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplaſtrationem. hoc genus æſtatis eſt. Quarum inſitionum rationem cum tradiderimus,a nobis quoque repertam aliam docebimus. Omnes arbores ſimulatque gemmas agere cœperint, Luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium vernum vsq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere voles,& ſurculos ad inſitionem ſumpturus es,videto vt ſit tenera & ferax,nodiſque crebris: & cum primum germina tumebunt, de ramulis anniculis qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt,eos legito. Craſſitudine minimi digiti ſurculi ſint biſulci. Arborem, quam inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte quæ maxime nitida & ſine cicatrice eſt, dabiſque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum reciderís,acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum vel oſſeum inter corticem & materiem, ne minus digitos tres,ſed leniter demittito, ne lædas aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere voles, falce acuta ab vna parte eradito tam alte quam cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam,neue alterius partis corticem lædas: vbi ſurculos paratos habueris,cuneum vellito, ſtatimque ſurculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem & materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, vt ſex digitis de arbore extent. in vna autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine,& corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro vlmi, vel vimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium quod eſt inter ſurculos vsque eo, vt duobus digitis inſita ex-

tent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si puſillam arborem inſerere voles, iuxta terram abſcindito, ita vt ſesquipedem a terra extet. cum deinde abſcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita vt fiſſura trium digitorum ſit. in eam deinde cuneum, quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex vtraque parte adraſos demittito, ita vt librum ſeminis libro arboris æqualem facias. cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum vellito: deinde arborem, vt ſupra dixi, alligato, & oblinito: dein terram circa arborem aggerato vsque ad ipſum inſitum. ea res a vento & calore maxime tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt: & fere eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidū, ſuccoſumque, & validum librum habent, ſicuti ficus. nam & l actis plurimum remittit, & corticem robuſtum habet. optime itaq; ea inſeritur tali ratione: Ex qua arbore inſerere voles, in ea quæſito nouellos & nitidos ramos: in his deinde obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumſignato, vt medio gemma ſit, & ita acuto ſcalpello circumcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas: deinde ex qua arbore inſerere voles, in ea nitidiſſimum ramū eligito, & eiusdem ſpatii corticem circumcidito, & materiam delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, vt emplaſtrum circumciſæ parti conueniat. vbi hęc feceris, circa gemmam bene vincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras & vincula luto oblinito, ſpatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia, quam inſeueris, ſi ſobolem vel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit quo poſſit ſuccus euocari, aut cui magis quam inſito ſeruiat. Poſt vnum & vigeſimum diem ſoluito emplaſtrum. Hoc genere etiam optime olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iā docuimus, cū de vitibus diſputauimus: itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditā rationē terebrationis.

Quod omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſſint. 27

SED cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulo ante vſi ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles iis arboribus, quibus inſeruntur,

exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamque poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, vnum quaſi exemplum ſubiiciemus, qua ſimilitudine quiſque quod genus volet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, vt extremi rami oleæ poſſint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamque adhibeto, vt robuſta & nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ qui videbitur nitidiſſimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cęteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere voles, relinquito: tum arborem fici detruncato, plagamque leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, vtraque parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneumque eximito, & diligenter colligato, ne qua vi reuellantur. Sic interpoſito triennio coaleſcit ficus oliuę: & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos oliuæ a matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cytiſo. 28

CYTISVM, quem Græci aut † ζίας, aut χαρρίκλω, aut τευφιρλὼ vocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum vtiliſſimus eſt, quod ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quod octo menſibus viridi eo pabulo vti, & poſtea arido poſſis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo, celeriter comprehendit, omnemque iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidē, ſi lactis inopia premuntur, cytiſum aridum in aqua macerari oportet: cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico vino, atq; ita potandū dari: ſic & ipſæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytiſi vel Autumno circa Idus Octob. vel Vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modum horti areas facito, ibiq; velut ocimum ſemen cytiſi Autumno ſerito: plantas deinde Vere diſponito, vt inter ſe quoquouerſus quatuor pedū ſpatio diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cytiſorum Vere diſponito. Stercoratam terrā circa aggerato: ſi pluuia non inceſſerit, rigato XV proximis diebus: ſimul ac nouam frondem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde

cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt viridis pondo xv, boui pondo xx. cæteriſque pecudibus pro portione virium. Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores vires habet, priuſque aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cytiſum, quod aridum facere voles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in vmbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta & arundine. 29

SALICEM & geniſtam creſcente luna vere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſiderat, geniſta etiam ſicca, vtraque tamen circa vineam opportune ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbent vincula. Arundo optime ſeritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant. Simul atque terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed fere hoc genus euanidam, exilemque, & humilem arundinem affert. Melior itaque ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cecideris, locum alte & æqualiter fodere, atque ita rigare.

De viola & roſa. 30

VIOLAM qui facturus eſt, terram ſtercoratam & repaſtinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Calendas Mart. diſpoſitas habeat. Semen autem violæ ſicut olerum in areis duobus temporibus ſeritur, vere vel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, vt runcetur, vt ſarriatur, vt interdum etiam rigetur. Roſam fruticibus ac ſurculis diſponi per ſulcos pedales conuenit per idem tempus, quo & viola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

PALLA-

PALLADII RVTILII TAVRI ÆMILIANI VIRI ILLVSTRIS, DE RE RVSTICA LIBER I.

De præceptis rei ruſticæ. Tit. I.

PARS eſt prima prudentiæ, ipſam, cui præcepturus ſis, æſtimare perſonam. Neque enim formator agricolæ debet artibus & eloquentia rhetores æmulari, quod a plerisque factum eſt: qui dum diſerte loquuntur ruſticis, aſſecuti ſunt vt eorum doctrina nec a diſertiſſimis poſſit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis eſt (ſi diuina fauerint) de omni agricultura, & paſcuis, & ædificiis ruſticis, ſecundum fabricandi magiſtros, eorumque inuentionibus, & omni genere eorum quæ vel facere vel nutrire oportet agricolam ratione voluptatis, & fructus, ſuis tamen temporibus per vniuerſa diſtinctis. Sane in primis hoc ſeruare conſtitui, vt eo menſe quo ponenda ſunt ſingula cum ſua omni exequar diſciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura conſiſtit. Tit. II.

PRIMO igitur eligendi & bene colendi agri ratio, quatuor rebus conſtat, aere, aqua, terra, induſtria Ex his tria naturalia; vnum facultatis & voluntatis. Naturæ eſt quod in primis ſpectare oportet, vt eis locis quæ colere deſtinabis, aer ſit ſalutaris & clemens, aqua ſalubris & facilis, vel ibi naſcens, vel adducta, vel imbre collecta: terra vero fœcunda & ſitu commoda.

De aeris probatione. Tit. III.

AERIS igitur ſalubritatem declarant, loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatorum conſiderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſinceritas, inoffenſum lumen oculorum, purus auditus, [& ſi] fauces commeatum liquidæ vocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbatur. His autem contraria noxium cæli illius ſpiritum confitentur.

De aqua probanda. Tit. IIII.

AQVAE vero ſalubritas ſic agnoſcitur. Primum ne a lacunis, aut a palude ducatur: ne de metallis originem ſumat; ſed

ſit perſpicui coloris, neque vllo aut ſapore aut odore vitietur, nullus illi limus inſidat, frigus tepore ſuo mulceat, æſtatis incendia frigore moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem cuſtoditis occultiorem noxam tectior ſeruare natura, ipſam quoque ex incolarum ſalubritate noſcamus: ſi fauces bibentium puræ ſunt, ſi ſaluo capite, in pulmonibus ac thorace aut nulla eſt aut rara cauſatio. nam plerunque has noxas corporis ad inferiorem partem, quæ ſupra ſunt corrupta demittunt; vt vitiato capite ad pulmones, vel ſtomachum morbi cauſa decurrat: tunc culpandus aer potius inuenitur. Deinde ſi venter, aut viſcera, vel latera, vel renes nullo dolore aut inflatione vexantur; ſi vitia nulla veſicæ ſunt. Hæc, atque his ſimilia ſi apud incolas pro maiori parte conſtare videris, nec de aere aliquid nec de fontibus ſuſpiceris.

De qualitate terrarum. TIT. V

IN terris vero quærenda fœcunditas: ne alba & nuda ſit gleba: ne macer ſabulo ſine admiſtione terreni, ne creta ſola, ne arenæ ſquallentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa macies, ne ſalſa vel amara, ne vliginoſa terra, ne tofus arenoſus atque ieiunus, ne vallis nimis opaca & ſolida: ſed gleba putris & fere nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui crate ſufficiens, aut miſti coloris: quæ etſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec ſcabra ſint, nec retorrida, nec ſucci naturalis egentia. Ferat, quod frumentis dandis vtile ſignum eſt, ebulum, iuncum, calamum, gramen, trifolium nõ macrum, rubos pingues, pruna ſilueſtria. Color tamen non magnopere quærendus eſt, ſed pinguedo atq; dulcedo. Pinguem ſic agnoſcis: Glebam paruulam dulci aqua conſpargis & ſubigis, ſi glutinoſa eſt & adhæret, conſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effoſſa & repleta, ſi ſuperauerit terra, pinguis eſt. ſi defuerit, exilis: ſi conuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoſcitur, ſi ex ea parte agri quæ magis diſplicet, glebam fictili vaſe dulci aqua madefactam iudicio ſaporis explores. Vineis quoque vtilem per hæc ſigna cognoſces: Si coloris & corporis rari aliquatenus, atque reſoluti eſt. ſi virgulta, quæ protulit, leuia, nitida, procera, fœcunda ſunt, vt pyros ſilueſtres, prunos, rubos, cæteraque huiuſmodi, neque intorta, neque ſterilia, neque macra exilitate languentia. Situs vero terrarum neque planus, vt ſtagnet: neque præruptus, vt defluat: neque obrutus, vt in imum deiecta valle ſubſidat: neque arduus, vt tempeſtates immodice ſen-

ſentiat & calores: ſed ex his omnibus vtilis ſemper eſt æquata mediocritas, & vel campus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente ſubducens, vel collis molliter per latera inclinata deductus, vel vallis cum quadam moderatione, & aeris laxitate ſubmiſſa; vel mons alterius culminis defenſus obiectu, & a moleſtioribus ventis aliquo liber auxilio, vel ſublimis, aſper, ſed nemoroſus, & herbidus. Sed cum ſint genera terrarum plurima, vt pinguis aut macra, ſpiſſa vel rara, ſicca vel humida, & ex his pleraque vitioſa, tamen propter ſeminum differentiam ſæpe neceſſariam maxime, ſicut ſupra dixi, eligendus eſt pinguis ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota reſpondet. Illud vero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul & ſpiſſum, & macrum vel frigidum: qui ager peſtiferi more fugiendus eſt.

De induſtria & neceſſariis ad rura ſententiis. TIT. VI.

SED vbi hæc, quæ naturalia ſunt, neque humana ope curari poſſunt, diligentius æſtimaueris, exſequi te conuenit partem, quæ reſtat induſtriæ: cuius hæc erit cura vel maxima, vt has, quas ſubieci, ex omni opere ruſtico in primis debeas tenere ſententias. Præſentia domini prouectus eſt agri. Color terræ non magnopere deſideretur, quia bonitatis incertus eſt auctor. Genera omnium ſurculorum vel frugum præclara, ſed terris tuis experta committe. in nouo enim genere ſeminum, ante experimentum non eſt ſpes tota ponenda. Locis humidis ſemina citius quam ſiccis degenerant: quare ſubinde ſuccurrat electio. Ferrarii, lignarii, doliorum cuparumque factores neceſſario habendi ſunt, ne a labore ſolenni ruſticos cauſa deſiderandæ vrbis auertat. Locis frigidis a Meridie vineta ponantur: calidis, a Septentrione: temperatis, ab Oriente: vel, ſi neceſſe ſit, Occidente. Operarum ratio vnum modum tenere non poteſt in tanta diuerſitate terrarum: & ideo ſoli & prouinciæ conſuetudo facile oſtendet, qui numerus vnamquanque rem faciat, ſiue in ſurculis, ſiue in omni genere ſatorum. Quæ florent, conſtat nō eſſe tangenda. Bene eligi ſerenda non poſſunt, niſi hoc officiū prius eligens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenum congruunt, imperia ſeniorum. In vitibus putandis tria conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus qui ſeruet ac reuocet. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta: ſi ſerius, fructus plurimos

conſequeris. De locis deterrimis ſicut arbores, ita vites conuenit ad meliora transferre. Poſt bonam vindemiam ſtrictius, poſt exiguam latius puta. In omni opere inſerendi, putandi, ac recidendi, duris & acutis vtere ferramentis. In vite vel arbore quæ facienda ſunt, perage ante apertionem floris & gemmæ. In vineis aratro præter miſſa foſſor emendet. Locis calidis, ſiccis, apricis, pampinandum non eſt, cum magis vitis optet operiri. Et vbi vineas Vulturnus exurit, aut flatus aliquis regionis inimicus, vitem tegamus ſtraminibus vel aliunde quæſitis. Ramus [lætus] viridis & ſterilis in media olea abſcindendus eſt, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & peſtilentia æquo modo fugiendæ ſunt. In paſtinato ſolo inter nouellas vites omnino nihil eſt conſerendum. Græci iubent, exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit, iniungere. Omnia legumina Græcis auctoribus, ſeri iubentur in ſicca terra: faba tantummodo in humida debet ſpargi. Domino vel colono confinia poſſidenti, qui fundum vel agrum ſuum locat, damnis ſuis ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colantur extrema. Omne triticum in ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis commutatur. Tria mala æque nocent, ſterilitas, morbus, vicinus. Qui terram ſterilem vineis occupat, & laboribus ſuis & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius vinum, colles nobilius ferunt. Aquilo vites ſibi obiectas fœcundat, Auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, vtrum plus habeamus, an melius. Neceſſitas feriis caret. Quamuis temperatis agris ferendum ſit, tamen ſi ſiccitas longa ſit, ſemina oceata tutius in agris, quam in horreis ſeruabuntur. Viæ malitia æque & voluptati & vtilitati aduerſa eſt. Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur, cui ſine ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolum inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terræ vbertatem infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, quam magnitudo neglecta. Nigras vites omnino repudies, niſi in prouinciis, & eius generis quo acinaticium fieri conſueuit. Longius adminiculum vitis incrementa producit. Teneram & viridem vitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti auertatur a gemma, ne eam ſtilla, quæ fluere conſueuit, extinguat. Pro macie vel ſoliditate vitium nutrienda ſarmenta putator iniungat. Terra profunda (quod Græci aſſerunt) oleæ grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos ac ſeros, magiſque

que amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, & ventis mediocribus ſine vi & horrore perflabilis. Vitis quæ ad iugum colitur, per ætates ad hoc perducenda eſt, vt locis moleſtioribus quatuor pedibus a terra, placidioribus vero ſeptem ſummitas eius inſurgat. Hortus qui cælo clementi ſubiacet, & fontano humore percurritur, prope eſt vt liber ſit, & nullam ſerendi diſciplinam requirat. Subligatio acerbis vuis facienda eſt, quando excutiendi aut rumpendi acini nulla formido eſt. Ligatura in vitibus locum debet mutare, ne vnum ſemper aſſiduitas conterat vinculorum. Foſſorem ſi apertus vitis oculus viderit, cæcabitur ſpes magna vindemiæ: & ideo, dum eſt clauſus, fodietur. Terræ altitudinem cum fœcunditate, ſi ad frumenta, duobus pedibus explora: quatuor vero, ſi ad arbuſta vel vites. Vitis nouella vt facile incrementum dilecta conſequitur; ita interitum celerem, ſi negligatur, incurrit. Modum tene æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis viribus, excedente menſura, turpiter deſeras, quod arroganter aſſumis. Semina plusquam annicula eſſe non debent, ne vetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidē grano robuſtius, ſed menſuræ minus refundet. Omnia quæ ſeruntur, creſcente luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda. nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager eſt ſiluis inutilibus tectus, ita eum diuide, vt loca pinguia puras reddas nouales, loca ſterilia ſiluis tecta eſſe patiaris, quia illa naturali vbertate reſpondent, hæc beneficio lætantur incendii. Sed ſic vrenda diſtingues, vt ad incenſum agrum poſt quinquennium reuertaris: ita efficies, vt æqualiter vel ſterilis gleba cum fœcunda contendat. Græci iubent oliuam, cum plantatur & legitur, a mundis pueris atque virginibus operandum: credo recordati arbori huic eſſe præſulem Caſtitatem. Nomina frumentorū ſuperfluum eſt præcipere, quæ aut loco ſubinde, aut ætate mutantur. Hoc ſatis eſt, vt eligamus præcipua in ea regione quam colimus, vel exploremus aducta. Lupinus & vicia pabularis, ſi virides ſuccidantur, & ſtatim ſupra ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant: quæ ſi exaruerint ante quam proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit; ſiccus, minus. Calidis, maritimis, ſiccis, apricis, campeſtribus locis omne opus vinearum maturius inchoetur. frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius: quod non ſolum de menſibus aut diebus dixerim, ſed [etiam de] horis operandi. Omne

opus ruſticum, cum fieri præcipitur, neque cito eſt, ſi ante quindecim dies; neque tarde, ſi poſt quindecim fiat. Frumenta omnia maxime lætantur patenti campo & ſoluto, & ad ſolem recliui. Spiſſa & cretoſa & humida terra, bene far & triticum nutrit: ordeum agro ſoluto delectatur, & ſicco. nam ſi in lutoſo ſpargatur, moritur. Trimeſtris ſatio locis frigidis [&] niuoſis conuenit, vbi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpondet euentu. Semen trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi feratur autumno: ſi neceſſitas coget in ſalſa terra aliquid operari, extremo autumno plantanda eſt vel conſerenda, vt malitia eius hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiam terræ dulcis, vel arenæ fluuialis ſubiiciendum eſt, ſi illi virgulta committimus. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, vt ad meliorem, quæ ſata fuerint, transferantur. Lapides qui ſuperſunt hieme rigent, æſtate ferueſcunt: idcirco ſatis arbuſtis & vitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita eſt vicibus permutanda, vt ei quæ in ſummo fuerat, ima ſuccedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admouentes, & mox lætamen; vt ſic opus naturæ beneficio alternante cumuletur. Agri præſulem non ex dilectis, [&] tenere [educatis] ſeruulis ponas; quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præſentis expectat.

De agri electione, vel ſitu. TIT. VII.

IN eligendo agro vel emendo, conſiderare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentium deprauauerit inertia, & in degeneres ſurculos vber ſoli feracis expenderit: quod quamuis emendari poſſit inſitione meliorum, tamen harum rerum ſine culpa melior vſus eſt, quam cum ſpe corrigendi ſerus euentus. In ſeminibus ergo frumentorum præſens emendatio poterit eſſe. In vineis maxime conſiderandum atque vitandum eſt, quod plerique fecerunt ſtudendo famæ tantum, & latitudini paſtinorum, ſemina vitium ſtatuentes, vel ſterilia, vel ſaporis indigni: quod grandi tibi labore conſtabit vt corrigas, ſi agrum compares vitiis talibus occupatum. Poſitio ipſius agri, qui eligendus eſt, ea ſit. In frigidis prouinciis Orienti, aut Meridiano lateri ager eſſe debet oppoſitus, ne alicuius magni montis obiectu, his duabus partibus excluſis algore rigeſcat: aut per partem ſeptentrionis remoto, aut per Occidentis in veſperam ſole dilato. In calidis vero prouinciis, pars potius Septentrionis optanda eſt, quæ & vtilitati & voluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpondeat. Si vicinus eſt fluuius, vbi

ſtatu-

ſtatuimus fabricæ ſedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerumque quod exhalat, inimicum eſt, a quo (ſi talis ſit) conueniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo vitanda eſt, præcipue quæ ab Auſtro eſt vel Occidente, & ſiccari conſueuit æſtate, propter peſtilentiam, vel animalia inimica quæ generat.

De ædificio. TIT. VIII.

ÆDIFICIVM pro agri merito, & pro fortuna domini oportet inſtitui: quod plerunque immodice ſumptum, difficilius eſt ſuſtinere quam condere. Ita igitur æſtimanda eſt eius magnitudo, vt ſi aliquis caſus incurrerit, ex agro, in quo eſt, vnius anni, aut [vt] multum, biennii penſione reparetur. Ipſius autem prætorii ſitus ſit loco aliquatenus erectiore & ſicciore quam cætera [&] propter iniuriam fundamentorum, & vt læto fruatur aſpectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda ſunt, vt latiora ſint ex vtraque parte ſemipedis ſpatio, quam parietis [inſuper ſtruendi] corpus increſcet. Si lapis vel toſus occurrat, facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenti forma debebit, vnius pedis altitudine vel duorum. [Et] ſi ſolida vel conſtricta inuenietur argilla, quinta vel ſexta pars altitudinis eius, quæ ſupra terram futura eſt, fundamentis deputetur. quod ſi terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla; quæ ſi omnino deſit, quartam merſiſſe ſufficiet. Studendum præterea vt hortis & pomariis cingi poſſit, aut pratis. ſed totus fabricæ tractus vnius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem reſpiciat, in primo angulo excipiens ortum ſolis hiberni, & paululum ab occidente auertatur hiemali. Ita proueniet, vt per hiemem ſole illuſtretur, & calores eius æſtate non ſentiat.

De hibernis & æſtiuis manſionibus, & pauimentis. TIT. IX.

FORMA tamen eſſe debet eiusmodi, vt ad habitationem breuiter collectas & æſtati & hiemi præbeat manſiones. Quæ hiemi parantur ita ſint conſtitutæ, vt poſſit eas hiberni ſolis totus propemodum curſus hilarare. In his pauimenta opportuna eſſe debebunt. Primum in fabricis planis earum obſeruandum eſt, vt æqualis & ſolida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremor fabricæ titubantis excutiat. Deinde vt axes quernæ cum æſculeis non miſceantur. Nam quercus humore concepto, cum cœperit ſiccari, torquebitur, & rimas in pauimento faciet: æſculus autem ſine

vitio durat. Sed ſi quercu ſuppetente æſculus deſit, ſubtiliter quercus ſecetur,& transuerſus atque directus duplex ponatur ordo tabularum,clauis frequentibus fixus. De cerro,aut fago, aut farno diutiſſime tabulata durabunt, ſi ſtratis ſuper paleis vel filice, humor calcis nusquam ad tabulati corpus accedat. Tunc ſuperſtatuminabis rudus, id eſt ſaxa contuſa duabus partibus & vna calcis temperante conſtitues. Hoc cum ad ſex digitorum craſſitudinem feceris,& regula exploraueris æquale,ſi loca hiemalia ſunt,tale pauimentum debebis imponere, in quo vel nudis pedibus ſtantes miniſtri hieme non rigeſcant. Inducto itaque rudere vel teſtaceo pauimento, congeſtos & calcatos ſpiſſe carbones cum ſabulone & fauilla & calce permiſces, & huius impenſæ craſſitudinem ſex vnciis iubebis imponi: quod exæquatum nigra pauimenta formabit, & ſiqua fundentur ex poculis, velociter rapta deſugent. Sed ſi æſtiuæ manſiones ſunt, Orientem ſolſtitialem, & partem Septentrionis aſpiciant, & vel teſtaceum (ſicut ſupra diximus) accipiant pauimentum, vel marmora, vel teſſeras, aut ſcutulas, quibus æquale reddatur angulis lateribusque coniunctis. Si hæc deerunt,ſupra marmor tuſum cernatur,aut arena cum calce inducta leuigetur.

De calce & arena. TIT. X.

PRAETEREA ſcire eſt neceſſarium conſtruenti, quæ calcis & arenæ natura ſit vtilis. Arenæ ergo foſſiciæ genera ſunt tria, nigra, cana, rufa: omnium præcipue rufa melior: meriti ſequentis eſt cana: tertium locum nigra poſſidet. Ex iis quæ compreſſa manu edit ſtridores, erit vtilis fabricanti. Item ſi panno vel linteo candidæ veſtis inſperſa & excuſſa nihil maculæ reliquerit aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit,de fluminibus aut glarea,aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continue, ſed intermiſſis temporibus conſtruenda eſt, ne opus onerata corrumpat: camerarum quoque tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foſſiles arenæ cementitiis parietibus & cameris celeri ſiccitate vtiles ſunt, melioresque,ſi ſtatim, cum effoſſæ ſunt, calci miſceantur. nam diutino ſole, aut pruina, aut imbre vaneſcunt. Fluuiales tectoriis magis poterunt conuenire. Sed ſi vti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, vt vitium ſalis aquis ſuauibus elota deponat. Calcem quoque [ex] albo ſaxo duro, vel Tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut ſpongia, aut mar-

marmore. poſtremo quæ erit ex ſpiſſo & duro ſaxo, ſtructuris conuenit: ex fiſtuloſo vero aut molliori lapide tectoriis adhibetur vtilius. In duabus arenæ partibus calcis vna miſcenda eſt. In fluuiali vero arena ſi tertiam partem teſtæ [cretæ] addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De lateritiis parietibus. TIT. XI.

QVOD ſi lateritios parietes in prætorio facere volueris, illud ſeruare debebis, vt perfectis parietibus, in ſummitate quæ trabibus ſubiacebit, ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſeſquipedali altitudine, vt ſi corruptæ tegulæ aut imbrices fuerint, parietem non poſſint [ſtillicidia] penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, vt ſiccis & aſperatis parietibus lateritiis inducatur tectorium, quod humidis ac leuibus adhærere non poterit; & ideo tertio eos prius debebis obducere vt tectorium ſine corruptione ſuſcipiant.

De lumine & altitudine. TIT. XII.

IN primis ſtudendum eſt in agreſti fabrica, vt multa luce clareſcat: deinde partes temporibus diuiſas, ſicut ſupra dixi, congruis partibus offeramus, id eſt æſtiuas Septentioni, hibernas Meridiano, vernas & autumnales Orienti. Menſura vero hæc ſeruanda eſt in tricliniis atque cubiculis, vt quanta latitudo & longitudo fuerit, in vnum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.

De cameris canniciis. TIT. XIII.

CAMERAS in agreſtibus ædificiis ex ea materia vtilius erit formare, quæ facile inuenietur in villa. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere: Aſſeres ligni Gallici vel cupreſſi directos & æquales conſtituemus in eo loco vbi camera facienda eſt, ita ordinatos, vt inter ſe ſeſquipedalis menſura ſit vacua. Tunc eos catenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo factis ad contignationem ſuſpendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Poſtea paluſtrem cannam, vel hanc craſſiorem quæ in vſu eſt, contuſam, facta & ſtrictim iuncta crate ſubnectemus, & per omne ſpatium cum ipſis aſſeribus & perticis alligabimus. Dehinc primo impenſa pumicea induemus, & trulla æquabimus, vt inter ſe cannarum membra conſtringat. Poſt arena & calce coæquabimus. Tertio tuſi marmoris puluerem miſtum cum calce ducemus, & poliemus ad ſummum nitorem.

De opere albario. TIT. XIIII.

OPVS quoque albarium ſæpe delectat, cui calcem debebi-

mus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata. ergo vt vtilem probes, aſcia calcem quaſi lignum dolabis. Si nusquam acies eius offenderit, & [ſi] quod aſciæ adhæret, fuerit molle atque viſcoſum, conſtat albariis operibus conuenire.

De tectoriis. TIT. XV.

PARIETVM vero tectura ſic fiet fortis & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. cum ſiccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio. poſt hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. quæ inductio ante tam diu ſubigenda eſt, vt rutrum, quo calx ſubigitur, mundum leuemus. Hæc quoque marmoris grani inductio cum ſiccari incipiet, aliud corium ſubtilius oportet imponi: ſic & ſoliditatem cuſtodiet & nitorem.

De vitanda valle. TIT. XVI.

VITANDVM eſt autem, quod plerique fecerunt aquæ cauſa, villas [in] infimis vallibus mergere, & paucorum dierum voluptatem præferre habitatorum ſaluti: quod etiam magis metuemus, ſi prouincia quam colimus, de morbis æſtate ſuſpecta eſt. Cui ſi fons deſit, aut puteus, ciſternas conſtruere conueniet, quibus omnium conduci poſſit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

De ciſternis, & maltha frigidaria. TIT. XVII.

SIGNINIS parietibus magnitudo ea, cui delectaris & ſufficis, conſtruatur longior magis quam latior. Huius ſolum alto rudere ſolidatum relicto fuſoris loco teſtacei pauimenti ſuperfuſionē leuigetur. Hoc pauimentum omni cura terendum eſt ad nitores, & lardo pingui decocto aſſidue perfricandum. Quod vbi deducto humore ſiccatum eſt, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes ſimili corio velentur obducti, & ita poſt diuturnam & ſolidam ſiccitatem, aquæ præbeatur hoſpitium. Anguillas ſane, piſceſque fluuiales mitti in his, paſcique conueniet, vt horum natatu aqua ſtans agilitatem currentis imitetur. Sed ſi aliquando in quocunque loco pauimenti, vel parietis tectura ſuccumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, vt humor in exitum nitens poſſit includi. Rimas & lacunas ciſternarum, & piſcinas, vel puteos ſarciemus hoc genere, & ſi humor per ſaxa manabit, picis liquidæ quantum volueris, & tantundem ſumes vnguinis, quod vocamus axungiam, vel ſeuum. Tunc in olla vtrumque miſcebis & coques donec ſpumet; deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigerata permiſtio, calcē minutim ſuperadiicies, &

ad

ad vnum corpus omnia miſta reuocabis. Cumque velut ſtrigmentum feceris, inſeres locis corruptis ac manantibus, & preſſum ſumma denſitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare ciſternis. nam cæleſtis aqua ad bibendum omnibus anteferiur, vt & ſi fluens adhiberi poſſit, quæ ſalubris non eſt, lauacris debeat & hortorum vacare culturæ.

De cella vinaria. TIT. XVIII.

CELLAM vinariam Septentrioni debemus habere oppoſitam frigidam, vel obſcuræ proximam, longe à balneis, ſtabulis, furno, ſterquiliniis, ciſternis, aquis, & cæteris odoris horrendi: ita inſtructam neceſſariis, vt non vincatur a fructu: ſic autem diſpoſitam, vt baſilicæ ipſius forma calcatorium loco habeat altiore conſtructum. Ad quod inter duos lacus, qui ad excipienda vina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus fere aut quatuor aſcendatur. Ex his lacubus canales ſtructi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & ſubiectis lateri ſuo doliis per vicinos meatus manantia vina defundant. Si copia maior eſt, medium ſpatium cupis deputabitur, quas, ne ambulacra prohibeant, baſellis altioribus impoſitas, vel ſupra [obruta] dolia poſſumus collocare ſpatio inter ſe longiore diſtantes, vt (ſi res exigat) curantis tranſitus poſſit admitti. Quod ſi cupis locum ſuum deputabimus, is locus ad calcatorii ſimilitudinem podiis breuibus, & teſtaceo pauimento ſolidetur, vt etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur [non] peritura vina quæ fluxerint.

De horreis. TIT. XIX.

SITVS horreorum quamuis ipſam [Septentrionis] deſideret partem, & ſuperior, & longe ab omni humore & lætamine & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, ventoſus & ſiccus: cui prouidendum ſtructuræ diligentia, ne rimis poſſit abrumpi. Solum igitur omne bipedis ſternatur, vel minoribus latericulis, quos ſuffuſo teſtaceo pauimento debemus imprimere. Tunc diuiſas cellas (ſi magnus ſperabitur ſeminum modus) grano cuique tribuemus. & ſi terrę pauperies minora promittit, vel craticiis podiis erunt diſcernenda granaria, vel vimineis vaſculis reditus tenues colligemus. Sed factis granariis, amurca luto miſta parietes linuntur; cui aridi oleaſtri vel oliuæ folia pro paleis adiiciuntur. quo tectorio ſiccato, rurſus amurca reſpergitur. quæ vbi ſiccata fuerit, frumēta condentur. Hæc res gurgulionibus & cæteris noxiis animalibus inimica eſt.

Aliqui coriandri folia frumentis miſcent ad ſeruandum profutura. Nihil tamen diu cuſtodiendis frumentis commodius erit, quam ſi ex areis in alterum locum vicinum transfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atque ita horreis inferantur. Negat Columella ventilanda eſſe frumenta, quia magis miſcentur animalia totis aceruis. quę ſi non moueantur, in ſummitate intra menſuram palmi ſubſiſtent, & hoc velut corrupto corio cætera illæſa durabunt. Aſſerit idem, noxia animalia vltra prædictam menſuram non poſſe generari. Herba conyzi ſicca (vt Græci aſſerunt) ſubſtrata frumentis, addit tuta: ti. ab horreis tamen Auſter eſſe debet auerſus.

De olei factorio. TIT. XX.

OLEARIS cella meridianis ſit obiecta partibus, & contra frigus munita, vt illi per ſpecularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quę hieme futuræ ſunt, nullus algor impediet: & oleum cum premetur, adiutum teporibus, frigore non valebit aſtringi. Trapetis, & rotulis & prælo nata eſt forma, quam conſuetudo dictauit. Receptacula olei ſemper munda ſint, ne nouos ſapores infecta veteri rancore corrumpant. At ſiquis maiori diligentiæ ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis pauimenta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore vaporabit, quo ſæpe infectum, colore corrumpitur, & ſapore.

De ſtabulis equorum, vel boum. TIT. XXI.

STABVLA equorum vel boum, meridianas quidem plagas reſpiciant, non tamen egeant ſeptentrionis luminibus quæ per hiemem clauſa nihil noceant, per æſtatem patefacta refrigerent. Ipſa ſtabula propter vngulas animalium, ab omni humore ſuſpenſa ſint. Boues nitidiores fient, ſi focum proxime habeant, & [ignis] lumen intendant. Octo pedes ad ſparium ſtandi ſingulis boum paribus abundant, & in porrectione xv. Plancæ roboreæ ſupponantur ſtationibus equorum]cum ſtramine[vt iacentibus molle ſit, ſtantibus durum.

De corte. TIT. XXII.

CORS ad meridiem pateat, & obiecta ſit ſoli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea quę inſunt animalia, quibus etiam ad æſtatis temperandum calorem porticus furcis, aſſeribus, & fronde formari debent, quæ vel ſcandulis, vel (ſi copia ſuppetit) tegulis, vel ſi facilius & ſine impenſa placuerit) tegentur caricibus aut geniſtis.

De

De auiariis. TIT. XXIII

CIRCA parietes cortis extremos auiaria facienda ſunt, quia ſtercus auium maxime neceſſariũ eſt agriculturæ, excepto anſerum lætamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt. Sed habitacula cæterarum auium maxime neceſſaria ſunt.

De columbariis. TIT. XXIIII

COLVMBARIVM vero poteſt accipere ſublimis vna turricula in prætorio conſtituta, leuigatis ac dealbatis parietibus, in quibus a quatuor partibus, ſicut mos eſt, feneſtellæ breuiſſimæ fient, vt columbas ſolas ad introitum exitumque permittant. Nidi figurentur interius. A muſtellis tutæ fient, ſi inter eas frut[ex virgoſus ſine foliis aſper, vel] vetus ſpartea projiciatur, qua animalia calciantur, vt eam ſecreto non videntibus aliis, vnus attulerit, [non pereunt. Et neque locum deſerunt, ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loro, aut vinculo, aut fune ſuſpendas.] Inducunt alias, ſi cumino paſcantur aſſidue, vel [ſetoſi] hirci alarum balſami liquore rangantur. Fœtus frequentant, ſi ordeum torrefactum, vel fabam, vel herbum ſæpe conſumant. Triginta autem columbis volantibus diurni tres ſextarii tritici ſufficient, aut ciceruræ, ita vt herbum fœtus gratia menſibus præbeamus hibernis. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica ſuſpendere.

De turturibus. TIT. XXV

SED columbarii cellæ duo ſubiecta cubicula fiant. Vnum breue, & prope obſcurum, quo turtures claudi poſſint. quos nutrire facillimum eſt. nam nihil expetunt, niſi vt æſtate, qua ſola maxime pingueſcunt, triticum vel milium mulſa maceratum ſemper accipiant. Semodius vnus diurnus centum viginti turturibus ſufficit. Aqua ſane eis frequenter [mundior] debet offerri.

De Turdis. TIT. XXVI

ALIVD vero cubiculum turdos nutriat. qui ſi alieno tempore ſaginentur, & voluptatem cibi, & reditum maximum præſtant; parcitati beneficium miniſtrante luxuria. Sit autem locus mundus & lucidus, & vndique leuigatus. Tranſuerſæ in hoc perticæ figuntur, quibus poſſint poſt incluſum volatum ſedere. Rami etiam virides ſæpe mutentur. Caricæ tunſæ miſtis pollinibus largiſſime præbeantur. Myrti etiam, ſi facultas eſt, lentiſci, oleaſtri, ederæ, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & maxime aqua munda præbeatur. Clau-

dantur illæſi & recenter capti, miſtis aliquibus ante nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœſtitudinem conſolentur.

De Gallinis. TIT. XXVII.

GALLINAS educare nulla mulier neſcit, quæ modo videatur induſtria. Hoc de his præcepiſſe ſufficiat, vt fimo, puluere vtantur, & cinere. Sint præcipue nigræ aut flaui coloris, [ſed] albæ vitentur. Vinaceæ cibo ſterileſcunt. Ordeo ſemicoĉto & parere ſæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene paſcitur vna gallina, quæ ſit vaga. Supponenda ſunt his ſemper oua numero impari, luna creſcente, a decima vſque in quintamdecimam. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam veſtit extremam. Hæc leuiter vnguibus vellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata cōſpergitur. Item allii mica trita cum oleo faucibus inſeritur: ſtaphis agria etiam prodeſt, ſi cibis miſceatur aſſidue. Si amarum lupinum comedant, ſub oculis illis grana ipſa procedūt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extinguunt. Oculos portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris laĉte curemus, vel hammoniaco ſale, cui mel & cyminum æquale miſcentur. Pediculos earum perimit ſtaphiſagria, & torrefaĉtum cyminum pari pondere, & pariter tunſa cum vino, & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De Pauonibus. TIT. XXVIII.

PAVONES nutrire facillimum eſt, niſi fures aut animalia inimica formides; qui plerunque per agros vagantes ſponte ſe paſcunt, pulloſque educant, & altiſſimas veſpere arbores petunt. Vna [vero] his cura debetur, vt incubantes per agrum fœminas, quæ hoc paſſim faciunt, a vulpe cuſtodias. Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriuntur. Vni maſculo fœminæ quinque ſufficiunt. Maſculi oua & pullos ſuos perſequuntur velut alienigenas, priuſquam illis criſtarum naſcatur inſigne. Ab Idib. Februariis calere incipiunt. Faba leuiter torrefaĉta in libidinem prouocantur, ſi eis quinto quoq; die tepida præbeatur. Sex cyathi vni ſufficiunt. Cupidinem coeundi maſculus confitetur, quoties circa ſe amiĉtum caudæ gemmantis incuruat, & ſingularum capita occulta pennarum locis ſuis exerit cum ſtridore procurrens. Si oua pauonum gallinis ſupponantur, excuſatæ matres ab incubatione, tribus vicibus per annum fœtus edunt. Primus partus quinque ouorum; ſecundus quatuor; tertius trium, vel duorum eſſe conſueuit.

ſueuit. Sed electę (ſi hoc placuerit) nutrices gallinæ ſint, quæ a primo incremento lunæ nouem diebus habeant nouem oua ſuppoſita, quinq; pauonina, & cætera ſui generis. Decima die [oua] omnia gallinacea ſubtrahantur, & alia item gallinacea totidem recentia ſupponantur, quot ablata ſunt, vt trigeſima luna, hoc eſt expletis triginta diebus, poſſint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonum quæ gallinæ ſubiecta ſunt, ſæpe manu conuertantur, quia hoc ipſa facere vix valebit. Vnam partem oui notabis, vt te ſubinde conuertiſſe cognoſcas. Maiores tamen gallinas oportet eligere; nam minoribus pauciora ſuppones. Naros [autem pullos] ſi ad vnam transferre a pluribus velis, dicit Columella vni nutrici vigintiquinque ſufficere. Mihi vero, vt bene educi poſſint, videntur quindecim ſatis eſſe. Primis diebus far ordei conſperſum vino pullis dabitur, vel vndecunq; cocta pulticula & refrigerata. Poſtea adiicietur porrum conciſum, vel caſeus recens, ſed expreſſus: nam ſerum pullis nocet. Locuſtæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita paſcendi ſunt vsq; ad ſextum menſem. Deinde ordeum poteris præbere ſolenniter. Trigeſimoquinto tamen die poſtquam nati ſunt, etiam in agrum tuto eiici poſſunt comitante nutrice paſcendi, cuius ſingultu reuocantur ad villam. Pituitas vero & cruditates iis remediis ſubmouebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum eſt, cum incipit criſta produci: nam patiuntur languores infantum ſimilitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De Phaſianis. Tit. xxix.

In phaſianis nutriendis hoc ſeruandum eſt, vt nouelli ad creandos fœtus parentur, id eſt qui anno ſuperiore ſunt editi: veteres enim fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœminas menſe Martio vel Aprili. Duabus vnus maſculus ſufficit, quia cæteras aues ſalacitate non æquat. Semel in anno fœtus creant. Viginti fere ouis pariendi ordo concluditur. Gallinæ his melius incubabunt, ita vt quindecim phaſianina oua nutrix vna cooperiat, & cætera ſui ganeris ſupponantur. In ſupponendo, de luna & diebus quæ ſunt in aliis dicta ſeruentur. Trigeſimus dies maturos pullos in lumē emittet. Sed per quindecim dies diſcocto ac refrigerato leuiter ordei farre paſcentur, cui vini imber aſpergitur. Poſt triticum fractum præbebis, & locuſtas, & oua formicæ. Sane ab aquæ prohibeantur acceſſu, ne eos pituita cōcludat. Quod ſi pituitam patientur phaſiani, allio cum pice liquida trito roſtra eorum debebis

aſſiduus perfricare, vel vitium, ſicut gallinis fieri conſueuit, auferre. Saginandi hæc ratio eſt, vt vnius modii triticea farina in breuiſſimas offulas redacta clauſo phaſiano per xxx dies miniſtrata ſufficiat: vel, ſi ordeaceam farinam præbere volueris, vnius, & ſemiſſis modii farina per prædictos dies ſaginam replebit. Obſeruandum tamen eſt, vt offulæ ipſæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inferantur faucibus, ne ſub infima linguæ parte mergantur: quod ſi euenerit, ſtatim pereunt. Illud quoque magnopere curemus, ne præbeantur noua alimenta, niſi digeſtis aliis; quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De Anſeribus. TIT. XXX.

ANSER ſane nec ſine herba, nec ſine aqua facile ſuſtinetur: locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lædit & ſtercore: pullos præſtat & plumas, quas & autumno vellamus & vere. Vni maſculo tres fœminæ ſufficiant. Si deſit fluuius, lacuna formetur. Si herba non ſuppetit, trifolium, fœnum Græcum, agreſtia intyba, lactuculas ſeremus alimento. Albi fœcundiores ſunt: varii vel fuſci, minus, quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant a Calendis Martii vsque ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient, ſi gallinis oua ſupponas. Extremum partum matribus iam vacaturis educare permittimus: pariturae ad haram perducantur. Cum ſemel hoc feceris, conſuetudinem ſponte retinebunt. Gallinis ſicut pauonina, etiam anſeris oua ſupponas. Sed anſerina oua ne noceant ſuppoſitis, ſubiiciatur vrtica. Parui primis decem diebus intus paſcendi ſunt, poſtea ſereno eos poterimus educere, vbi vrtica non fuerit, cuius aculeos formidant. Quatuor menſium bene ſaginantur: nam melius in ætate tenera pingueſcunt. Polenta dabitur in die ter. Large vagandi licentia prohibetur. loco obſcuro claudentur & calido: ſic maiores etiam ſecundo menſe pingueſcunt nam paruuli ſæpe die trigeſimo. ſaginantur melius, ſi ad ſatietatem milium præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt, excepto eruo. Cauendum eſt etiam, ne pulli eorum ſetas glutiant. Græci ſaginandis anſeribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis voluntate ſumenda. tribus per diem vicibus potu adiuuant. media quoque nocte aquam miniſtrant. Peractis vero xxx diebus, ſi vt iecur his tenereſcat, optabis, tunſas caricas & aqua maceratas in offas volutabis exiguas, & per dies viginti continuos miniſtrabis anſeribus.

De

De piſcinis. TIT. XXXI.

HIS ordinatis, cætera exequenda ſunt. nam piſcinæ duæ vel ſolo impreſſæ, vel cæſo lapide circa villam eſſe debebunt; quas facile eſt, aut fonte aut imbre ſuppleri, vt vna ex his vſui ſit pecoribus, vel auibus aquaticis: alia madefaciat virgas & coria & lupinos, & ſi qua ruſticitas conſueuit infundere.

De fœnili, paleario, lignario. TIT. XXXII.

FOENI, palearum, ligni, cannarum repoſitiones nil refert in qua parte [fiant,] dummodo ſiccæ ſint atque perflabiles, & longe remoueantur a villa propter caſum ſurripientis incendii.

De ſterquilinio. TIT. XXXIII.

STERCORVM congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abũdet humore, & propter odoris horrenda a prætorii auertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori, vt ſi qua inſunt ſpinarum ſemina, putreſiant. Stercus aſinorum primum eſt, maxime hortis; dein ouillum, & caprinum, & iumẽtorum: porcinum vero peſſimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidiſſimum, cæterarumque auium ſatis vtile [eſt,] excepto paluſtrium. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus vtile eſt, nec herbas creat: ſi vetuſtius ſit, minus proderit. Pratis vero recentia ſtercora proficient ad vber herbarum. Et maris purgamenta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis vicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem ſcaturiens aqua vel fluuii incrementa reſpuerint.

De locis horti & pomarii, & ſepibus, & ſerendi tempore. TIT. XXXIIII.

HORTI & pomaria domui proxima eſſe debebunt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius eum ſuccus ſponte fœcundet. ab area longe ſitus [ſit.] nam puluerẽ palearum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus: aut, ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda [eſt,] vt illinc aquas pluuia conferente, hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus vel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinẽ fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis contra neceſſitatem miſta ſtercore quęlibet terra conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione vitanda, creta, quam argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque cuſtodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, vt di-

uidas [per] partes, & hieme ad Meridiem, æſtate ad Septentrionem ſpatia colenda conuertas. [Debent etiam horti eſſe clauſi: ſed] munitionis multa ſunt genera. Alii luto inter formas clauſo, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus [copia] ſuppetit, macerias luto & lapide excitant. Plerique ſine luto congeſta in ordinem ſaxa componunt. Nonnulli foſſis ſpatia colenda præcingunt: quod vitandum eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alii ſpinarum plantas & ſemina in munitione diſponunt. Sed melius erit rubi ſemina, & ſpinæ quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, & cum farina erui ex aqua macerata miſcere, funes dehinc ſparteos veteres hoc genere miſtionis [ſic] inducere, vt intra funes ſemina recepta ſeruentur vsque ad verni temporis initia. Tunc vbi ſepes futura eſt, duos ſulcos tribus a ſe pedibus ſeparatos ſeſquipedis altitudine faciemus, & per vtroſque, funes cum ſeminibus obruemus leui terra. Ita trigeſima die procedunt ſentes, quos teneros adminiculis opus eſt adiuuare, quibus inter ſe ſentes per ſpatia vacua relicta iungentur. Partes ſane horti ſic diuidendæ ſunt, vt eæ in quibus autumno ſeminabitur, verno tempore paſtinentur: quas ſeminibus vere complebimus, autumni tempore debebimus effodere. Ita vtraque paſtinatio decoquetur beneficio algoris, aut ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ, id eſt duodecim pedum longitudine, & ſex latitudine, vt ſint propter ſpatia vtrinque purganda diuiſæ. Margines vero earum locis humidis vel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis vno extuliſſe ſufficiet. Inter areas (ſi humor conſueuit effluere) ſpatia altiora ipſis areis eſſe debebunt, vt facilius ingrediatur aream de ſuperiore parte humor admiſſus, & vbi ſitientem ſaturauerit, in alias poſſit excluſus auerti. Serendi tempora licet per menſes certa ſignemus, tamen ſecundum loci & cæli naturam vnuſquiſque cuſtodiat. Frigidis locis autumnalis ſatio celerior fiat, verna vero tardior. Calidis autem regionibus, & autumnalis ſerior fieri poteſt, & verna maturior. Quæcunque ſerenda ſunt, cum luna creſcit, ſeminentur: quæ ſecanda ſunt vel legenda, cum minuitur.

De remediis horti, vel agri. TIT. XXXV.

CONTRA nebulas & rubiginem, paleas & purgamenta pluribus locis per hortũ diſpoſita ſimul omnia, cum nebulas videris inſtare, combures. Contra grandinẽ multa dicũtur. Panno roſeo mola cooperitur. Item cruentę ſecures contra cælum mina-

minaciter leuantur. Item omne horti ſpatium alba vite præcingitur: vel noctua pennis patentib. extenſa ſuffigitur: vel ferramẽta, quibus operandum eſt, ſepo vnguntur vrſino. Aliqui vrſi adipem cum oleo tuſum reſeruant, & falces hoc, cum putaturi ſunt, vngunt. Sed hoc in occulto debet eſſe remedium, vt nullus putator intelligat: cuius vis tanta eſſe perhibetur, vt neq; gelu, neq; nebula, neque aliquo animali poſſit noceri. intereſt etiam vt res profanata non valeat. Contra culices & limaces, vel amurcam recentem, vel ex cameris fuliginem ſpargimus. Contra formicas, ſi in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus: ſi foris veniunt, omne horti ſpatium cinere, aut cretæ candore ſignemus. Contra erucas, ſemina quæ ſpargenda ſunt, ſemperuiuæ ſucco madefiant, vel erucarũ ſanguine. Cicer intra olera propter multa portenta ſerendum eſt. Aliqui cinerem de fico ſuper erucas ſpargunt. item ſquillam vel in horto ſerunt, vel certe ſuſpendunt. Aliqui mulierẽ menſtruantẽ, nuſquam cinctã, ſolutis capillis, nudis pedibus cõtra erucas & cætera, hortũ faciũt circumire. Aliqui fluuiales cancros plurib. locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia quæ vitibus nocent, cantharides, quas in roſis inuenire cõſueuimus, oleo merſas reſolui patieris in tabẽ: & cũ putandæ ſunt vites, hoc oleo falces [putatorias] perũges. Extinguũtur cimices amurca & felle bubulo, lectis aut locis perunctis, vel foliis ederæ tritis ex oleo, vel incenſis ſanguiſugis. Vt olera animalia infeſta non generent, in corio teſtudinis omnia ſemina, quæ ſparſurus es, ſicca: vel mentam locis pluribus, maxime inter caules, ſere: hoc præſtare fertur eruum aliquantulum ſatum, præcipue vbi radices & rapa naſcuntur. Vel acre acetum ſucco iuſquiami miſtum, fertur olerum pulices necare, ſi ſpargas. Campas fertur euincere, qui fuſticulos allii ſine capitibus per horti omne ſpatium comburens, nidorem locis pluribus excitarit. Si contra eaſdem vitibus voluerimus conſiſtere, allio trito falces putatoriæ feruntur vnguendæ. Naſci quoque prohibentur, ſi circa arborum vel vitium crura bitumen & ſulfur incendas: vel ſi ablatas de horto vicino campas excoquas aqua, & per horti tui ſpatia vniuerſa diffundas. Ne cantharides vitibus noceant, in cote, qua falces acuuntur, ipſæ ſunt conterendæ. Democritus aſſerit, neque arboribus, neque ſatis quibuſlibet noceri poſſe a quibuſcunque beſtiis, ſi fluuiales cancros plurimos, vel marinos, quos Græci παγούρους nominant, non minus quam decem fictili vaſculo in aqua

miſſos tegas,& ſub dio ſtatuas, vt decem diebus ſole vaporentur. Poſtea quæcunque illæſa volueris eſſe, [ea aqua] perfundas,& octonis diebus peractis hoc repetas, donec ſolide, quæ optaueris, adoleſcant. Formicas abiges,ſi origano & ſulfure tritis foramẽ aſperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearum vacuas teſtas ſi vſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices galbano infuſo fugantur, aut ſulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter aſperſa, vel cymino agreſti cum aqua trito, vel ſi cucumeris agreſtis ſemen aqua reſolutum ſæpe infundes, vel aquam lupinorum pſilotri auſteritatibus iunctam. Mures, ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur, ſi hellebo ro nigro caſeum, vel panem, vel adipes, vel polentam permiſceas & offeras. Et agreſtis cucumeris & colocynthidis ſuffuſio ſic nocebit. Aduerſus mures agreſtes Apuleius aſſerit ſemina bubulo felle maceranda ante quam ſpargas. Nonnulli rhododaphnes foliis aditus eorum claudunt, qui roſis his, dum in exitu nituntur, intereunt. Talpas Græci hoc genere perſequuntur: Nucem perforari iubent, vel aliquod pomi genus ſoliditatis eiuſdem. ibi paleas & ceram cum ſulfure ſufficienter includi. tunc omnes paruulos aditus, & reliqua ſpiramenta talparum diligẽter obſtrui, vnum foramen, quod amplum ſit, reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam ſic poni, vt ab vna parte flatus poſſit accipere, quos ab alia parte diffundat: ſic impletis fumo cuniculis talpas vel fugere protinus, vel necari. Mures ruſticos, ſi querneo cinere aditus eorum ſatures, attactu frequenti ſcabies occupabit ac perimet. Serpentes prope omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graueolentis exagitat. Vramus galbanum, vel cerui cornua, radices lilii, capræ vngulas. Hoc genere monſtra noxia prohibentur. Opinio Græcorum eſt, ſi nubes locuſtarum repente ſurrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus, eam poſſe tranſire: quod ſi inobſeruantes homines ſub aere deprehendant, nulli fructuum noceri, ſi continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini vel agreſtis cucumeris aqua decocta, ſi muriæ miſta fundatur. Exiſtimant aliqui locuſtas vel ſcorpios fugari poſſe, ſi aliqui ex eis vrantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere perſequuntur: ſi permanſerint, vrina bubula & amurca æqualiter miſta conferueant, & vbi refrixerint, olera omnia hoc imbre conſperge. πρασοκουρίδας Græci vocant animalia, quæ ſolent hor-

hortis nocere. ergo ventriculum veruecis ſtatim occiſi plenum ſordibus ſuis,ſpatio,quo abundant,leuiter debebis operire. Poſt biduum reperies ibi animalia ipſa congeſta. Hoc cum bis vel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare,ſiquis crocodili pellem vel hyænæ,vel marini vituli per ſpatia poſſeſſionis circumferat,& in villæ aut cortis ſuſpendat ingreſſu,cum malum viderit imminere. Item ſi paluſtrem teſtudinem dextra manu ſupinam ferens vineas perambulet, & reuerſus eodem modo ſic illam ponat in terra, & glebas dorſi eius obiiciat curuaturæ, ne poſſit inuerti,ſed ſupina permaneat. Hoc facto fertur ſpatium ſic defenſum nubes inimica tranſcurrere. Nonnulli vbi inſtare malum viderint, oblato ſpeculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (ſeu vt ſibi obiecta diſpliceat, ſeu tanquam geminata alteri cedat) auertunt. Item vituli marini pellis in medio vinearum loco vni ſuperiecta viticulæ creditur contra imminens malum totius vineæ membra veſtiſſe. Omnia ſemina horti vel agri feruntur ab omnibus malis ac monſtris tuta ſeruari,ſi agreſtis cucumeris tritis radicibus ante macerentur.Item equę caluaria,ſed non virginis,intra hortum ponenda eſt, vel etiam aſinæ. Creduntur enim ſua præſentia fœcundare quæ ſpectant.

De area. TIT. XXXVI.

AREA longe a villa eſſe non debet, & propter exportandi facilitatem, & vt fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate ſuſpecta. Sit autem vel ſtrata ſilice, vel ſaxo montis exciſa,vel ſub ipſo trituræ tempore vngulis pecorum, & aquæ admiſtione ſolidata;clauſa deinde & robuſtis munita cancellis propter armenta quæ, cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta tranſfuſa refrigerentur, & horreis inferantur: quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde vndecunque proximum tectum, maxime in humidis regionibus: ſub quo propter imbres ſubitos frumenta (ſi neceſſitas coegerit) raptim vel munda vel ſemitrita ponãtur. Sit autem [area] loco ſublimi & vndecunque perflabili,longe tamen ab hortis,vineis,atque pometis. nam ſicut radicibus virgultorum proſunt lætamen & paleæ,ita inſidentes frondibus [eas] perforant, atque arere compellunt.

De apium caſtris. TIT. XXXVII.

APIBVS ſtationem non longe a domini ædibus in horti

parte ſecreta & aprica, & a ventis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam cõſtituta menſuram fures & acceſſus hominum pecudumque ſubmoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis vel in fruticibus, vel in arboribus procuret induſtria. Herbas nutriat, origanum, thymum, ſerpyllum, ſatureiam, meliſphyllum, violas agreſtes, aſphodilum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris vel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum, narciſſum, crocum, cæterasque herbas ſuauiſſimi odoris & floris. In fruticibus vero ſint roſæ, lilia, fabæ, roſmarinus, hederæ. In arboribus ziziphus, amygdalus, perſicus, pyrus, pomiferæque arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flore deſucto. Silueſtria vero, glandifera robora, terebinthus, lentiſcus, cedrus, tilia, ilex minor, & cinus, ſed taxi remoueantur inimicæ. Primi ſaporis mella thymi ſuccus effundit. Secundi meriti thymbra, ſerpyllum vel origanum. Tertii meriti roſmarinus & ſatureia. Cætera, vt arbutus & olera, ſaporem ruſtici mellis efficiunt. Sint autem arbores a Septentrionali parte diſpoſitæ. Frutices atque virgulta ordines ſuos ſub maceriis exequantur. Herbas deinde in plano poſt frutices conſeremus. Fons vel riuus huc conueniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara & transuerſa virgulta, ſedes tutas apibus præbitura cum ſitient. Sed ab his apiũ caſtris longe ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ fuſoria. Fugemus præterea animalia quæ ſunt apibus inimica, lacertos, blattas & his ſimilia. Aues etiam pannis & crepitaculis terreamus. Purus cuſtos frequens & caſtus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus excipiatur examinum rudis iuuentus. Vitetur odor cœni, & cancer aduſtus, & locus qui ad humanam vocem falſa imitatione reſpondet. Abſint & herbæ, tithymallus, helleborum, thapſia, abſinthium, cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendæ aduerſa dulcedini.

De vaſculis apium formandis. TIT. XXXVIII.

ALVEARIA meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non transmittunt vim frigoris aut caloris. poſſunt tamen & ex ferulis fieri: ſi hæ deſint, ſalignis viminibus fabricentur, vel ligno cauatæ arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima ſunt, quæ & hieme gelantur, & æſtate ferueſcunt. Sed inter ea loca quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta teſtaceo, & albario opere leuigata, propter lacertorum cæterorumque ani-

animalium noxam, quibus eſt moris irrepere: & ſupra hæc podia aluearia collocentur, ita vt non poſſint imbre penetrari, ſpatioſis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat examina propter frigoris & caloris iniuriam. Sane ventis frigidioribus altus paries reſiſtat, qui locum poſſit defenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hiberno, qui in vno cortice duo vel tres eſſe debebunt ea magnitudine quæ apis formam non poſſit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingreſſu reſiſtetur anguſto: vel ſi apes obſidere voluerint exeuntes, alio, vbi nō fuerint, vtentur egreſſu.

De apibus emendis. TIT. XXXIX.

APES ſi emendæ ſunt, prouideamus vt plena aluearia comparentur: quam rem vel inſpectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia monſtrat commeantis ac remeantis examinis: [&] ex vicina potius quam [ex] longinqua regione, ne aeris nouitate tententur. Si vero longius aduehendæ ſunt, nocte collo portentur: nec collocare nec aperire aluearia niſi veſpere inſtante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas ſuas egrediatur examen. hoc enim ſigno fugam meditantur aſſumere. Contra hæc & cætera, ſuo vnumquodque menſe reddemus. Tamen creduntur non fugere, ſi ſtercus primogeniti vituli adlinamus oribus vaſculorum.

De balneis. TIT. XL.

NON alienum eſt, ſi aquæ copia patiatur, patremfamilias de ſtructura balnei cogitare: quæ res & voluptati plurimum confert & ſaluti. Itaque balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo, ne vligo, cum fornacibus vicina, refrigeret. Lumina ei dabimus a parte Meridiana, & Occidentis hiberni, vt tota die ſolis iuuetur & illuſtretur aſpectu. Suſpenſuras vero cellarum ſic facies: Aream primo bipedis ſternis, inclinata ſit tamen ſtratura ad fornacē, vt ſi pilam miſeris, intro ſtare non poſſit, ſed ad fornacem recurrat. ſic eueniet vt flamma altum petendo, cellas faciat plus calere. Supra hanc ſtraturam pilæ laterculis argilla ſubacta & capillo conſtructæ fiant, diſtantes a ſe ſpatio pedis vnius & ſemiſſis: altæ pedibus binis ſemis. Super has pilas bipedæ conſtituantur binæ in altum, atque his ſuperfundantur teſtacea pauimenta, & tunc, ſi copia eſt, marmora collocentur. Miliarium vero plumbeum, cui ærea patina ſubeſt, inter ſoliorum ſpatia forinſecus ſtatuamus fornace ſub-

iecta,ad quod miliarium fiſtula frigidaria dirigatur,& ab hoc ad ſolium,ſimilis magnitudinis fiſtula procedat,quæ tantum calidæ ducat interius, quantum fiſtula illi frigidi liquoris intulerit.Cellæ autem ſic diſponantur,vt quadræ non ſint, ſed, (verbi gratia) ſi xv pedibus longæ fuerint, x latæ ſint: fortius enim vapor inter anguſta luctabitur. Soliorum forma pro vniuſcuiuſque voluntate fundetur.Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis a Septentrione lumen accipiant, in hiemalibus a Meridie.Si fieri poteſt,ita conſtituantur balneæ, vt omnis earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis [ſi] ſigninæ [ſiant,] fortiores ſunt. Quæ vero de tabulis fiunt, virgis ferreis tranſuerſis, & ferreis arcubus ſuſtinentur. Sed ſi tabulas nolis imponere, ſuper arcûs ac virgas, bipedas conſtitues ferreis ancoris colligatas, capillo inter ſe atque argilla ſubacta cohærentes, & ita impenſam teſtaceam ſubter inducis: deinde albarii operis nitore decorabis. Poſſumus etiam, ſi compendio ſtudemus, hiberna ædificia balneis imponere: hinc & habitationi teporem ſubmittimus, & fundamenta lucramur.

De malthu, calidaria, & frigidaria. TIT. XLI.

SCIRE conuenit,quoniam de balneis loquimur,quę ſunt malthæ calidariæ vel frigidariæ, vt ſiquando in ſoliis ſciſſa ſunt opera,poſſit repente ſuccurri. Calidariæ compoſitio talis eſt:Picem duram,ceram albam ponderibus æquis, ſtupam picis liquidæ totius ponderis dimidiam partem, teſtam minutam, florem calcis, omnia ſimul miſta in pila contundes, & iuncturis curabis inſerere. Aliter: Ammoniacum remiſſum, ficum,ſtupam,picem liquidam tundis pilo, & iuncturas oblinis.Aliter:Ammoniacum & ſulfur vtrumque reſolutum line, vel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam & ammoniacum ſuper remiſſum ſimul iuncturis adline, & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo miſtum iuncturis illine,& caue ne mox aqua mittatur. Aliter:Sanguini taurino & oleo florem calcis admiſce, & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem duram, & oſtrei teſtas ſiccas ſimul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthę frigidariæ,ſanguinē bubulum,florem calcis,ſcoriam ferri,pilo vniuerſa contundes, & ceroti inſtar efficies, & curabis adlinire. Item ſeuum liquefactum cribellato cineri admiſtum frigidæ aquæ inter rimas labenti,ſi adlinatur,obſiſtet.

De piſtrino. TIT. XLII.

SI aquæ copia eſt,fuſura balnearum debent piſtrina ſuſcipere;

pere; vt ibi formatis aquariis molis, ſine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.

De inſtrumentis agreſtium. TIT. XLIII.

INSTRVMENTA vero hæc, quæ ruri neceſſaria ſunt, paremus. Aratra ſimplicia, vel ſi plana regio permittit, aurita, quibus poſſint contra ſtationes humoris hiberni, ſata celſiore ſulco attolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias quibus in arbore vtamur & vite. Item meſſorias vel fœnarias, ligones, lupos, id eſt ſerrulas manubriatas minores maioresq; ad menſuram cubiti, quibus facile eſt, quod per ſerram fieri non poteſt, reſecando trunco arboris, aut vitis interſeri: acus, per quas in paſtinis ſarmenta merguntur: ſalces a tergo acutas atq; lunatas: cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus ſurculi aridi aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuiſſimas tribulatas, quibus filicem ſolemus abſcindere; ſerrulas minores, vangas, runcones, quibus vepreta perſequimur; ſecures ſimplices vel dolabratas; ſarculos vel ſimplices vel bicornes, vel aſcias in auerſa parte referentes raſtros. Item cauteres, caſtratoria ferramenta, atque tonſoria, vel quæ ad animalium ſolent pertinere medicinam. Tunicas vero pellicias, cum cucullis, & ocreas, manicaſque de pellibus, quæ vel in ſiluis vel in vepribus, ruſtico operi & venatorio poſſint eſſe communes. Expletis his quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas ſuas ſingulis menſibus explicabimus, & a menſe Ianuario faciemus initium.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis vitibus. TIT. I.

IANVARIO menſe locis temperatis ablaqueandæ ſunt vites, quod Itali excodicare appellant, id eſt circa vitis codicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus velut lacus efficere, vt ſolis teporibus & imbribus prouocentur.

De pratis abſtinendis, in locis macris. TIT. II.

APRICIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt, & a pecore vindicanda.

De proſcindendis agris & iungendis bobus, vel arandi diſciplina. TIT. III.

PINGVES & ſicci agri proſcindi & apparari iam poſſunt. Sed boues melius collo, quam capite iunguntur; quos, vbi ad verſuram venerint, arator retineat, & iugum propellat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quam centum viginti pedum eſſe non debet. ſeruandum [vero] eſt, ne inter ſulcos non mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris diſſipandæ ſunt. Sed æqualiter terram motam [eſſe] cognoſcis, ſi tranſuerſam per ſulcos perticam mittas. quæ res ſæpius facta, bubulcos ab hac negligentia ſubmouebit. Obſeruandum [eſt,] ne lutoſus ager aretur, aut (quod ſæpe fit) poſt longas ſiccitates leui imbre perfuſus. Nam terra quæ lutoſa tractatur in primordio, fertur toto anno non poſſe tractari. Quæ autem ſupra leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi tunc aretur, aſſeritur per triennium ſterilis fieri. Et ideo mediocriter infuſus ager, vt nec lutoſus nec aridus ſit, proſcindi debet. Si collis eſt, trauſuerſus per latera ſulcetur. quæ forma tunc ſeruanda eſt, cum ſemen accipiet.

De ordeo galatico ſerendo. TIT. IIII.

SI clemens fuerit hiems, ordeum galaticum, quod graue & candidum eſt, circa Idus Ianuarias feramus locis temperatis. Octo modiis iugerum complebitur.

De cicercula ſerenda. TIT. V.

CICERCVLA menſe hoc ſeritur, loco læto, cælo humido. Tres modii iugerum complent. Sed hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur auſtro, vel ſiccitate dum floret, quod tunc prope neceſſe eſt euenire.

De vicia ſerenda, cum diſciplina ſua. TIT. VI.

Hoc menſe vltimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi, vicia ſeritur. Iugerum ſex modii occupant. Serenda eſt in terra proſciſſa poſt horam ſecundam vel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quem ferre non poteſt. ſed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. nam ſi nuda manſerit, noctis humore corrumpitur. Obſeruandum eſt ne ante vigeſimamquintam lunam ſeratur, quia ſic ſatam limaces perſequuntur.

De fœno græco ferendo. TIT. VII.

FOENVM græcum in Italia colligendi ſeminis cauſa, menſe Ianuario vltimo, circa Februarias Calend. ſerimus. Sex modii iugero ſufficiunt. Arandum eſt ſpiſſe, ſed non alte. Nam ſi plus quam quatuor digitis obruatur, difficile naſcitur. Idcirco qui-

quidam minimis aratris proſciſſa prius terra ſeminant, & ſarculis ſtatim ſata cooperiunt.

De eruo ſerendo. TIT. VIII.

ERVVM ſeri & hoc menſe nouiſſimo poteſt, loco ſicco & macro. In iugero quinque modii ſeruntur.

De ſarriendis frumentis & leguminibus. TIT. IX.

HOC menſe ſerenis & ſiccis diebus, dum gelicidium non eſt, ſunt ſarculanda frumenta. Quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto. Mihi autem videtur herboſis locis tantum eſſe faciendum. Sed triticum & far ſarritur quatuor foliorum; ordeum quinque; faba & legumina, cum ſupra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus vero, qui vnam radicem habet, ſi ſarculetur, extinguitur; quod nec deſiderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba autem ſi bis ſarculetur, proficiet, & multum fructum & maximum afferet; vt ad menſuram modii complendi freſa propemodum ſicut integra reſpondeat. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris, aliquid contra rubiginē præſtitiſti. maxime ordeum ſiccum ſarrietur.

De paſtinandi generibus, & ſcrobibus vitium. TIT. X.

PASTINVM fieri nunc tempus eſt: quod fit tribus generibus, aut terra in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, vbi ager immundus eſt, vt ſilueſtribus truncis & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum ſpatia liberentur. Vbi autem mundæ ſunt nouales, ſcrobibus paſtinemus aut ſulcis: ſed ſulcis melius erit, quia humorem in tota ſpatia paſtinata transmittunt. Fiunt ergo ſulci tanta longitudine, quantam deſtinaueris tabulæ; latitudine pedum duorum [&] ſemis, vel trium, ita vt iuncti duo foſſores deſignatum linea ſpatium bidentibus perſequantur altitudine trium vel duorum [&] ſemis pedum. Deinde ſi per homines vinea colenda eſt, tantum crudi ſoli relinquimus, & ſic alter ſulcus imprimitur. Si vero arandæ ſunt vineæ, quinque vel ſex pedum ſpatia, quæ non ſunt fodienda, in medio relinquemus. Quod ſi ſcrobes fieri placeat; faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas. Siue foſſoribus colantur vineta, ſeu bubus, eadem ſpatia, quæ inter ſulcos ſunt dicta, ſeruemus. Vltra tres vero pedes altius fodiendæ ſcrobes non ſunt, ne laborent frigore ſarmenta quæ pangimus. Latera ſcrobibus æqualiter incisa ſint, ne obliqua

vitis ſaucietur alte nitentibus ferramentis cum foſſor incumbet. Paſtini vero, quod omne verſabitur, trium vel duorum ſemis pedum altitudine terra vniuerſa fodietur. in quo erit diligentia, ne crudum ſolum fraude occulta foſſor includat. Quam rem ſubinde cuſtos virga, in qua prædictæ altitudinis modus deſignatus eſt, per ſpatia quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes & purgamenta, maxime rubi & filicis, in ſummum regeri faciat. Quæ cura in omni poſitionis genere & vbique ſeruanda eſt.

De tabulis vinearum. TIT. XI.

TABVLAS autem pro domini voluntate, vel loci ratione faciemus, ſiue integrum iugerum continentes, ſeu medium; ſeu quartanariam tabulam, quæ quartam iugeri partem quadrata conficiet.

De menſura paſtini. TIT. XII.

MENSVRA vero paſtini hæc eſt, [vt] in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per ſingula latera dirigantur, qui [in ſe] multiplicati trecentas vigintiquatuor decempedas quadratas per ſpatium omne complebunt. ſecundum hunc numerum omnia quæ volueris paſtinare, diſcuties. Decem & octo enim decempedæ, decies & octies ſupputatæ, trecentas vigintiquatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in maiore agro vel minore menſuram.

De ſolo, & cælo, & loco pangendis vineis congruenti, & ea quæ illuc pertinet diſciplina. TIT. XIII.

SED ſolum vineis ponendis nec ſpiſſum ſit nimis, nec reſolutum; propius tamen reſoluto: nec exile, nec lætiſſimum, tamen læto proximum: nec campeſtre, nec præceps, ſed potius edito campo: nec ſiccum, nec vliginoſum, modice tamen roſidum: nec ſalſum, nec amarum, quod vitium ſapore corrupto vina contriſtat. Cælum mediocris qualitatis, tepidum tamen magis quam frigidum; ſiccum potius quam nimis imbridum. Sed ante omnia vitis procellas ventosque formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime ſilueſtres. Vltima conditio eſt eius loci, in quo fuerunt vetuſta vineta. Quod ſi neceſſitas coegerit, prius multis arationibus exerceatur, vt abolitis radicibus prioris vineæ, & omni earum carie & ſqualore depulſo, nouella vitis tutius poſſit induci. Tofus & alia duriora, vbi gelu relaxantur & ſolibus, pulcherrimas vineas ferunt, refrigeratis æſtate radicibus, & humore detento. Sed & ſoluta glarea, & calculoſus ager, & mobiles

biles lapides (ſi tamen hæc omnia glebis ſe pinguibus miſcuere) & ſilex,cui terra ſuperpoſita eſt,quia frigidus eſt & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles quas fluminum ſaturabit aggeſtio:ſed hoc in iis locis, quæ gelu & nebulis infeſta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra commoda eſt, argilla autem ſola grauiter inimica,& cætera quæ in Generalibus dixi. nam locus, qui miſera virgulta produxerit, vel vliginoſus, vel ſalſus vel amarus, vel ſiticuloſus & aridus approbatur. Niger ſabulo & rubeus vtilis eſt, ſed cui fortis terra permiſta eſt. Carbunculus,niſi ſtetcoretur,macras vineas reddit.In rubrica difficilius comprehendunt, quamuis poſtea nutriantur. Sed hoc genus terræ operibus inimicum eſt, quia paruo vel humore vel ſole, nimis madeſcit aut dura eſt. At maxime vtile ſolum eſt,quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit,& raro proximum, quam denſo fuerit. Plagam cæli vinea ſpectare debet locis frigidis Meridianam, calidis Septentrionalem, tepidis Orientem; ſi tamen Auſtros vel Euros regio non habeat inimicos. Quod ſi hoc eſt vitium, melius in Aquilonem vel Fauonium vineta dirigimus. Sed locus qui paſtinandus eſt, prius impedimentis & omnibus eliſis liberetur arboribus,ne poſt calcatu aſſiduo terra effoſſa ſolidetur. Si campus eſt,duobus ſemis pedibus paſtinetur:ſi cliuus, tribus: collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat: vallis vero duobus pedibus.Sed ager vliginoſus, qui humores altius foſſus eructat, ſicut Rauennatis ſoli, non amplius quam in pedem ſemis effodiatur. Illud experimentis aſſiduis comprehendi, vites melius prouenire,ſi vel ſtatim foſſæ terræ,vel non longe ante pangantur, cum tumor paſtini nondum repetita ſoliditate ſubſedit. Hæc quoque in faciendis ſulcis & ſcrobibus approbaui,maxime vbi mediocris eſt terra.

De hortis. De lactuca, naſturtio, eruca, caulibus, allio, & vlpico ſerendis. TIT. XIIII.

MENSE Ianuario lactuca ſerenda eſt, vel decembri, vt planta eius Februario transferatur. Itemque Februario ſeritur, vt poſſit Aprili menſe transferri. Sed certum eſt eam toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus, irriguus. Antequam pangatur, radices eius reſecemus æqualiter, & liquido fimo linamus: vel quæ iam pactæ ſunt, nudatæ lætamen accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratum. Inter has herba manu euellenda eſt, non ſarculo. Latior fit, ſi rara

ponatur, vel cum producere incipiet caulem, eo leniter inciſo gleba prematur aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena vel litoris frequenter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ foliis alligentur. Si vitio loci vel temporis vel ſeminis, cito lactuca dureſcit, planta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinem conſequetur. Item multis ſeminibus condita naſcetur, ſi caprini ſtercoris baccam ſubula ſubtiliter excauaueris, & in ea ſemen lactucæ, naſturcii, ocimi, erucæ, radicis immiſeris, & tunc inuolutam fimo baccam, terra optime culta, breuī ſcrobe demerſeris. Raphanus nititur in radicem. Cætera ſemina in ſummo, lactuca pariter mergente, proſiliunt, ſingulorum ſapore ſeruato. Alii hoc ita aſſequuntur: Auulſæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta ſunt, & in eiſdem gradibus ſurculo punctis, præter raphanum, ſemina ſupradicta deponunt, ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca prædictorum ſeminum caulibus ambietur. Lactuca dicta eſt, quod abundantia lactis exuberet. Hoc menſe naſturcium conſtat & omni tempore eſſe ponendum, loco quali placebit, & cælo: fimum non deſiderat: humorem quamuis diligat, tamen deeſſe non curat. Si cum lactuca ſeratur, naſci fertur egregie. Et nunc & menſibus quibus volueris, & locis, erucam ſerere nil moreris. Hoc etiam menſe caules, & toto anno ſeri poſſunt, ſed melius aliis quibus adſcriptum eſt. Hoc etiam menſe allium & vlpicum bene ſeritur: ſed allio alba terra proficiet.

De pomis, ſorbo, amygdalo, nuce iuglande, & cæteris pomis.

TIT. XV.

MENSE Ianuario, Februario, & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Nouembri, ſorba ſeruntur egregie, ita vt matura in ſeminario ipſa poma pangantur. Ego expertus ſum multas arbores ex pomis ſponte progenitas, & in creſcendo & in ferendo extitiſſe felices. Plantas etiam ſiquis ponere voluerit, habebit arbitrium, dummodo calidis locis menſe Nouembri, temperatis Ianuario vel Februario; frigidis, Martio inclinante diſponat. Amat loca humida, montana, & frigidis proxima, [&] ſolū pinguiſſimū: cuius indicium certiſſimum facit, ſi frequens vbicumq; naſcatur. Planta eſt transferenda robuſtior, ſcrobem deſiderat altiorē, & ſpatia largiora, vt (quod illi maxime prodeſt) a ventis frequentibus agitata grandeſcat. Si vermes patietur infeſtos, qui in ea rufi ac piloſi ſolent medullæ interna ſectari, aliquos ex his ſine arboris iniuria

ſuria detractos, vicino crememus incendio. Creduntur hoc genere, vel fugere vel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inſeratur, vel circa partem vltimam foſſa facta, cumulo ingeſti cineris adæquetur. Menſe Aprili ſorba inſeruntur in ſe, in cydoneo, in ſpina alba, vel trunco, vel cortice. Sorba ſeruantur hoc genere: Lecta duriora, ac poſita, vbi miteſcere cœperint, fictilibus vsque ad plenum claudantur vrceolis, gypſo deſuper tectis, & bipedanea ſcrobe loco ſicco ſub ſole merguntur ore peruerſo, & deſuper ſpiſſius terra calcatur. Item ſecta per partes ſiccantur in ſole, & ſeruantur in vaſculis in hibernum. Cum voluerimus vti, aqua feruenti macerata reuireſcunt ſapore iucundo. Aliqui cum pediculis ſuis viridia lecta ſuſpendunt locis opacis, & ſiccis. Item ex ſorbis maturis, ſicut ex pyris vinum fieri traditur, & acetum. Alii ſorba in ſapa aſſerunt diu poſſe ſeruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS ſeritur Ianuario & Februario, item locis calidis Octobri & Nouembri, ſemine & plantis, quæ de maioris radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil vtilius eſt quam ſeminarium facere. Fodiemus ergo altam pede vno ſemis aream, in qua obruemus amygdala, non amplius quatuor digitis, ita vt acumina figamus in terra ſpatio inter ſe binorum pedum ſeparata. Amant agrum durum, ſiccum, calculoſum, cælum calidiſſimum, quia mature florere conſueuerunt, ita ſtatuendæ ſunt, vt arbores ad meridiem ſpectent. Cum in ſeminario adoleuerint, relictis ibi quæ ſpatio ſufficiant plantis, alias transferemus menſe Februario. Sed ipſa amygdala ad ponendum, & noua legamus & grandia, quæ antequam ponamus, pridie mulſa aqua, ita vt ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die & nocte eſſe patiuntur in mulſa, ſed quæ ſuſpicionem tantum poſſit habere dulcedinis. Cum in ſeminario amygdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſæpe purgemus. Terra ſeminarii lætamen habere debet admiſtum. Spatia inter arbores viginti aut vigintiquinque pedum dediſſe ſufficiat. Putandæ ſunt Nouembri menſe, vt ſuperflua & arida & denſa tollamus. Seruandæ ſunt a pecore; quia ſi rodantur, amareſcunt. Circumfodi non debent quoties florent,

quia inde flos eius excutitur. In vetuſtate plus affert. Si ferax non eſt, tædæ cuneum terebrata radice mergamus, vel ſilicem ſic inſeramus, vt libro tegente claudatur. Locis frigidis, vbi metus eſt de pruina, Martialis dicit hoc remedio ſubueniri: Antequam floreant, radices nudantur, & albi lapides minutiſſimi miſti arenis congeruntur, & vbi iam tempus videbitur vt debeant germinare, effoſſi iterum lapides ſubmouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (vt dicit) ſi ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, ſi circumfoſſo ſtipite tribus digitis a radice fiat cauerna, per quam noxium deſudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur; vel [ſi] circa radices ſuillum ſtercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint ſpoliata corticibus. Hæc ſine cura hominis ſeruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item decoriata, ſi aqua marina lauemus, aut ſalſa, & candida fiunt, & plurimum durant. Menſe Decembri vel Ianuario, circa Idus amygdalus inſeritur: locis vero frigidis, & Februario. Si tamen ſurculos condias antequam germinent, vtiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. TIT. XVI.

NVCEM [iuglandem] ſeremus extremo Ianuario, vel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunque lapidoſa. poteſt tamen & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & iiſdem menſibus. Sed quas Nouembri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, vt exſiccetur noxium virus humoris. Quas vero menſe Ianuario vel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis. Ponemus autem tranſuerſas, vt latus, id eſt carina ipſa, figatur in terra. Cacumen ipſum, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus. Lapis ſubter, vel teſta ponenda eſt, vt radicem non ſimplicet, ſed repercuſſa reſpergat. Lætior fiet, ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (ſicut in aliis arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda eſt. ſed melius

lius cinis ſpargetur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur: nam cinis creditur vel corticis teneritudinem procurare, vel fructuum denſitatem [afferre.] Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine,& deſiderat interualla maiora, quia ſtillicidiis foliorum ſuorum proximis, vel ſui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi, ne caua fiat vitio ſenectutis: [quæ ſi vitietur,] canalis longus a ſummo trunco ad imum debet excudi: ſic beneficio ſolis & venti dureſcunt quæ in putredinem tranſibant. Si dura nux erit, vel nodoſa, cortex circumcidendus erit, vt vitium mali deducat humoris. Alii radicum ſumma præcidunt. alii terebratæ radici palum de buxo imprimunt, vel cuprinum clauum, vel ferreum. Si Tarentinam facere volueris, ſolam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in ſeminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus velis mutare, lixiuo per annum continuum ter rigabis in menſe. Cortex in nuce dimiſſus, maturitatis indicium eſt, qualis debet & poni. Nuces ſeruantur vel paleis obrutæ, vel arena, vel foliis ſuis aridis, vel arca ex ligno ſuo facta incluſæ, vel cœpis miſtæ, quibus hanc viciſſitudinem reddunt, vt eis acredinem tollant. Martialis [aſſerit, &] expertum ſe ait, virides nuces tantum liberas putaminibus ſuis melle demergi, & poſt annum virides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur, vt plerique [aſſerunt,] menſe Februario in arbuto: ſed melius in trunco, vt aliqui, & in pruno, vel in ſe.

De aliis pomis quæ maxime per alios menſes ſeruntur.

Hoc menſe tuberes inſeruntur cydoneo. Nunc locis temperatis perſicorum oſſa ponuntur. Et inſeritur eadem perſicus in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed pruno armenia inſeremus & præcoqua. Nunc etiam prunus inſerenda eſt antequam gumminet, in ſe & [in] perſico. Et ceraſus opportune inſeretur agreſtis.

De ſignandis animalibus, & lardi & pernarum confectione, & echini, & rapis. TIT. XVI.

Hoc menſe (ſicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora atq; maiora charactere ſignentur. Hoc tempore lardi, echini ſalſi, raporum condiendorum & pernarum iuſta confectio eſt.

De oleo myrtino. TIT. XVII.

Hoc menſe ex baccis myrti oleum conficies hoc modo: Vnciam foliorum per olei libram vnam mittes, & per vncias

Mm

x vini veteris ſtyptici heminam, & cum oleo bullire facies. Idcirco autem vino reſpargētur folia, ne frigantur antequam decoquantur.

De vino myrtite. TIT. XIIX.

ITEM eiſdem baccis vinum myrtite ſic facies: In vini veteris ſextariis vrbicis x mittis grana myrti confracta ſextarios vrbicos III, quæ ſint decem & nouem diebus infuſa. Poſtea expreſſis myrti granis colabis, & in eo vino medium croci ſcrupulum, & folii vnum ſcrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino. TIT. XIX.

ITEM [ex] lauri baccis oleum conficietur hoc modo: Lauri baccas quamplurimas & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies: & vbi diu ferbuerint, olei, quod ex ſe dimiſerint, ſupernatantis vndam pennis leuiter cogentibus in vaſa transfundes.

De oleo lentiſcino. TIT. XX.

LENTISCINI etiam olei matura confectio eſt, quæ fit taliter: Grana matura lentiſci quamplurima colliges, & vna die ac nocte ſupra ſe aceruata eſſe patieris. Deinde ſportam granis eiſdem plenam cuicunque vaſculo ſuperpones & calida adiecta calcabis, & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, ſupernatans oleum lentiſcinum ſicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore poſſit aſtringi) aquam calidam ſæpe ſuffundere.

De gallinarum partu. TIT. XXI.

GALLINARVM partus fœcunditatem repetit hoc menſe poſt brumalem quietem; & incipiunt ad educandos pullos oua ſupponi.

De cædenda materie. TIT. XXII.

HOC etiam menſe cædenda materies eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ vel pali faciendi.

De horis. TIT. XXIII.

HIC menſis in horarum ſpatio cum Decembri menſe conuenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XVIIII
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	IIX	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

PALLA-

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis ſeruandis & lætamine ſaturandis. TIT. I.

FEBRVARIO menſe locis temperatis prata incipient cuſtodiri, quæ prius (ſi macra ſunt) ſparſo lætamine ſaturentur, quod eiiciendum eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis valebit, quod a ſuperiori parte fundatur, vt ſuccus eius per totum poſſit elabi.

De proſcindendis collibus. TIT. II.

LOCIS tepidis, aut ſi clemens tempus & ſiccum fuerit, colles pingues vel hoc menſe proſcinde.

De ſatione trimeſtri. TIT. III.

HOC menſe ſerendum omne trimeſtrium genus.

De ſerenda lenticula, item cicercula. TIT. IIII.

HOC etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui, & reſoluto, vel etiam pingui; ſed ſicco maxime: quia luxuria & humore corrumpitur. vſque ad duodecimam lunam bene ſeminatur, quæ vt cito exeat atque grandeſcat, prius cum fimi ariditate miſcenda eſt: atque vbi ita requieuerit quatuor aut quinque diebus, tunc ſpargitur. Iugerum modii vnius ſemen implebit. Hoc etiam menſe cicercula ſeritur, loco & modo quo ante deſcripſi.

De ſerendo cannabo. TIT. V.

HOC menſe vltimo cannabum ſeres terra pingui, ſtercorata, rigua, vel plana, atque humida, & altius ſubacta. In vno pede quadrato ſex eiuſdem ſeminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. TIT. VI.

NVNC ager qui accepturus eſt medicam (de cuius natura, cum erit ſerenda, dicemus) iterandus eſt, & purgatis lapidibus, diligenter occandus. Et circa Martias Cal. ſubacto ſicut in hortis ſolo, formandæ ſunt areæ latæ pedibus x, longæ pedibus quinquaginta, ita vt eis aqua miniſtretur, & facile poſſint ex vtraque parte runcari. Tunc iniecto antiquo ſtercore in Aprilem menſem reſeruentur paratæ.

De eruo ſerendo. TIT. VII.

HOC menſe toto eruum adhuc ſeri poteſt; quia Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos.

De curandis vitibus & arboribus, & ordeo galatico ſerendo. TIT. VIII.

NVNC pomis & vitibus vetus vrina ſi affundatur, & numero fructuum præſtat, & formæ: cui proderit vt amurcam miſceamus inſulſam, maxime in oleis: ſed hoc frigidioribus diebus antequam feruor incipiat. Etiam nunc ordeum galaticum, quod graue & candidum eſt, ſeretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis vineis paſtino, vel ſcrobibus aut ſulcis, & omni qua illuc pertinet, diſciplina. TIT. IX.

HOC menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes vitibus compleantur. Natura autem vitis cælum omne ſolumque ſuſtentat, ſi genera conuenienter aptentur. Plano igitur loco ſtatues vitem, cuius genus nebulas ſuſtinet & pruinas: collibus, quod ſiccitatem durat & ventos. Pingui agro graciles atque infœcundas: macro feraces & ſolidas: denſo validas atque frondoſas: frigido & nebuloſo, quæ hiemem celeri maturitate præueniunt, aut [quæ] duris acinis inter caligines ſecurius florent: ventoſo ſtabiles & tenaces: calido grani tenerioris & humidi: ſicco eas quæ pluuias ferre non poſſunt. & ne multa dicamus, eligenda ſunt genera quæ profeſſione vitiorum ſuorum contraria loca diligunt iis in quibus durare non poterunt. Placida ſane regio & ſerena tuto genus omne ſuſcipiet. Vitium genera numerare non attinet: ſed notum eſt maiores vuas pulchræ ſpeciei, grani calloſi & ſiccioris ad menſam: feraciſſimas vero & cutis tenerioris, & ſapore nobileis, & maxime quæ citius defloreſcunt, vindemiis eſſe ſeruandas. Loca naturam plerisque vitibus mutant. Solæ amineæ vbicumque ſint, vinum pulcherrimum reddunt. Calidum ſtatum potius quam frigidum ſuſtinebunt. De pingui ad macrum tranſire non poſſunt, niſi ſtercus adiuuerit. Harum duo genera ſunt, maior & minor. ſed minor melius defloreſcit & citius, internodiis minoribus & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terram; ſi colatur in ordines, mediocrem deſiderat. Imbres contemnit, & ventos; nam maior ſæpe vitiatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis eſt genera iſta dixiſſe: induſtrius vir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas poſſint vnde ſumuntur: ſic merita ſua quæque ſeruabit. Sed vitem vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre. nam ſi a pingui terra ad ſolum exile tranſierint, vtiles eſſe non poterunt. Eligenda ſunt ſarmenta,

quæ pangimus de vite media, neque de ſumma neque de infima, quinque vel ſex gemmarum ſpatio a veteri procidentia, quia non facile degenerant quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de vite fœcunda; neque putemus brachia eſſe fertilia, quæ vuas ſingulas aut binas producunt, ſed quæ multa vbertate curuantur. nam poteſt ferax vitis feraciores in ſe habere materias. Erit & hoc ſignum fertilitatis, ſi de duro aliquo loco fructum citabit, ſi fœtu impleuerit ramulos ex ima parte ſurgentes. Sed hoc ſignis poſitis per vindemias eſt notandum. Ad pangendum nouellus palmes debet eligi, duri in ſe nihil habens & veteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac ſurculos qui licet bono loco nati ſint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus: in ſuo enim loco fœcundatur a matre, tranſlatus vero tenet ſterilitatis vitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit. Caput ſarmenti cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo vexandum, nec demerſa penitus fœcundiore parte, quod ſterili proximum eſt, ſupra terram relinquatur: deinde quoniam ipſa tortura vexatio eſt: & pars ea de qua radix [futura] p̄ſumitur, iniuriæ nulli ſubiicienda eſt, cum qua contendere cogatur antequam teneat. Ponendæ ſunt vites placidis diebus ac tepidis: curandumque ne ſarmenta ſole vrantur aut vento, ſed vel ſtatim ponantur, vel obruta reſeruentur. Hoc menſe, ac deinceps toto vere, vinea ponenda eſt regionibus frigidis, pruinoſis, pinguibus campis, & humidis prouinciis. Sit autem menſura ſarmenti cubitus vnus. Vbi pinguis eſt natura terrarum, maiora inter vites ſpatia relinquemus, vbi exilis, anguſta. Nonnulli itaque in iis vitibus quas toto ſolo paſtinato diſponunt, ternos pedes inter ſingulas vites quoquouerſus dimittunt. Sed hoc genere diuiſionis in iugerali tabula pangentur tria millia tricenta vicena vna ſarmenta. Quod ſi duos ſemis pedes inter vites relinqui placuerit, in eadem tabula ponentur [inter] vites quatuor millia ſeptingentæ quinquaginta tres. Sed ad ponendum vtemur hoc ordine: Lineam, ſeruatis iis ſpatiis quæ placuerit cuſtodire, candidis ſignis, vel quibuſcunque notabimus: tunc tenſa per tabulam linea, in eis locis ſurculos vel calamos figemus, vbi vnaquæque vitis ventura eſt. Ita ſpatium totius tabulæ ſurculis complebitur ad numerum vitium futurarum: atque is qui panctus eſt proiecta circa ſurculos

ſarmenta ſine vllo errore deponet. Præterea non eſt vno genere vitium omne paſtinum conſerendum, ne annus iniquus generi ſpem vindemiæ totius extinguat. Et ideo quatuor aut quinque eximii generis ſarmenta pangemus: ſed maxime expediet genera tabulatim diſponi, & decimanis diuidi, niſi deterreat operis difficultas: quod ſi eſt vetus vinea, ſingulorum generum ſurculis tabulatim poterimus inſerere: & facile hoc genus colendi, quod eſt pulchrum atque vtile, conſequemur. Ita & maturitatis & floris tempora, quæ in vite diuerſa ſunt, ſuis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec paruo conſtabit, ſi legatur maturitas cum acerbitate, diſpendium, cum vnius tempeſtiuam vindemiam ſequi, ſit permiſta cruditate vitioſum, [&] alterius ſeras maturitates expectare damnificum. Huic commodo adiicitur, quod pro generum diuerſitate per gradus accedente vindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros ſapores, ſine luctamine alterius generis vnaquæq; vina ſeruare. Hoc ſi difficile videbitur, non alias ſimul conſeras, quam quæ & ſapore, & flore, & maturitate conueniunt. Sed hæc in paſtinis vel ſulcis ratio erit, in ſcrobibus vero per angulos IIII ſarmenta deponis. Sed (vt aſſerit Columella) vinaceam ſtercori miſtam ſimul ſparges, & ſi exile ſolum fuerit, pinguem terram ſcrobi inferes, vel aliunde portatam. Cum vero plantam vel malleolum diſponimus, modice humido ſolo, ſed potius arido quam lutoſo, duabus gemmis ſupra terram relictis, ſarmenta ponemus obliqua, & ſic facilius comprehendent.

De arbuſtiuis vitibus, & plantis arborum vitiferarum.

TIT. X.

QVOD ſi arbuſtum te habere delectat, plantam generoſæ vitis prius in ſeminario nutrire debebis, vt inde radicata trãsferatur ad ſcrobem cui arbor iniũcta eſt. Seminarium vero dicimus æque foſſam tabulam pedum duorum ſemis altitudine. In hac, quam ꝑ numero ponendarũ vitium, vel qualiumcunq; plantarũ protendis aut contrahis, breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſarmenta depones. ſi vallis aut humectus eſt campus, trium gemmarũ, exceptis minutis quas habebit inferius. & vbi conualuerint, hinc poſt bienniũ radicatas vites vel arbuſculas trãsferas: quas cũ depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges, putatis omnibus quę ſcabra ſunt, curtatis etiam radicibus, ſi quas potueris inuenire vexatas. In ſcrobe autem

tem ad arbuſtum faciendum duas radicatas vites deponis, hoc ſeruans, ne ſe in radice contingant: ſed lapides quinum prope librarū medios inter vtranq; conſtitues, & ipſas vites ad ſcrobis latera diſcreta cōiunges. Mago aſſerit, ſcrobem non primo anno eſſe complendam, ſed ſubinde coæquandam: quæ res vitem faciet altius fundare radices. ſed hoc aridis prouinciis forte conueniet: humidis autem ſata putreſient recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, ſi agro ſuppetit abundantia, populo, vlmo: fraxino in mōtanis & aſperis, in quibus vlmus minus læta eſt. Has etiam Columella dicit ſeminario debere nutriri. Mihi videtur quod nulla prouincia eſt, quæ non ex his quamcunq; ſponte producat. Plantas etiam maiores de locis quibuſcunque tranſlatas, vel eorum generum truncos radicatos hoc tempore circa ſcrobem vitis oportere conſtitui. Sed ſi ager frumentarius fuerit, vbi arbuſta diſponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, vt ſeri poſſit; in exili autem vicenos. In ſcrobe vero vitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nam vitis multum ſubiecta arbori, incremento arboris opprimetur. Caueis etiā munienda eſt aduerſum pecoris appetentis iniurias, & arbori ſuæ protinus alliganda. Eſt & aliud de transferenda ex arbuſto vite compendium: Fit ex vimine parua corbicula, quæ menſura pedis, vel aliquanto minus, circini ſpatio poſſit amplecti. Hæc ad arborē, cui vitis inhæret, fertur, & in fundi media parte pertunditur, quo ſarmēti virgam poſſit admittere. Inducto itaq; ſarmento vitis eius, de qua trāſferre diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpenditur, & viua terra repletur, vt ſarmentum terra poſſit includi; quod ſarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis ſpatio, ſarmentum, quod clauſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc ſub fundo corbis inciſum radicatum ſarmentum cum ipſa corbe portabitur ad locum quem vitibus arbuſtiuis deſtinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritandæ radices. Hoc genere quantū volueris numerum vitium transferes ſine ambiguitate prehendendi.

De vineis prouincialibus. TIT. XI.

VINEAE in prouinciis multis generibus fiunt: ſed optimū genus eſt, vbi vitis velut arbuſcula ſtat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec ſolidetur: ſed altior ſeſquipede eſſe nō debet: vbi robuſta fuerit, ſola conſiſtet. Aliud genus eſt, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis, ipſa vitis per

cannas ſarmẽtis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes. Vltimæ poſitionis vitis eſt, quæ per terram proiecta diſcumbit. Hæ omnes & ſcrobibus ponuntur,& ſulcis.

De putandis vineis communibus, altis, vel humilibus.

TIT. XII.

Hoc menſe locis frigidis aliquatenus & temperatis vitium iuſta putatio [eſt:] Sed, vbi multæ ſunt vineæ, diuidantur, & pars earum quæ Septentrionem reſpiciet, vernò putetur; alia pars aduerſa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, vt vitis fiat in crure robuſtior, ne [ve] debili viticulę duo duramẽta ſeruemus. Auferenda ſunt lata, intorta, debilia, malis locis nata ſarmenta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi: qui ſi pinguitudine ſua brachium quodcunque proximum debilitauerit, illi deciſo ipſe ſuccedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius ſarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandæ vitis cauſa ſemper tueri, & ad vnam vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere: in exilibus, aut æſtuoſis, aut decliuibus, aut procelloſis, humilior eſt habenda. locis pinguibus, ſingulis brachiis vitium bina flagella dimitte. Sed erit ſapientis æſtimare vim vitis. nam quæ altius colitur, & fœcunda eſt, plus quam octo palmites habere non debet, ita vt conſeruemus ſemper in inferiore parte cuſtodem. Circa crus quicquid naſcitur, amputandum eſt, ſi non deſideret vinea reuocari. quod ſi truncus vitis ſole, aut pluuiis, aut noxiis animalibus eſt cauatus, purgamus quicquid eſt mortuum, plagasq; eas amurca linimus & terra: quod proderit aduerſum prædicta. Cortex etiam reciſus, & pendens a vite tollatur: quæ res minorem fecem reddit in vino. Muſcus radatur vbicunque repertus. Sed plagæ, quas in duro vitis accipiet, obliquæ & rotundæ eſſe debebunt. Deciſis, ſicut ſupra dixi, male natis omnibus, & veteribus, nouellos & fructuarios ſerua. Vngues etiam cuſtodum ſiccos, & annotinos recide, & omnia quæ vetera vel ſcabra reperies. Illæ quæ altius coluntur, vt in iugo vel pergula, vbi quatuor pedibus ſupra terram leuatæ ſteterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in ſingulis brachiis ſingula flagella dimittimus: ſi pinguis, bina. ſed prouidendum, ne in ima parte ſint ſarmenta quæ ſeruas. quod cum fit, vitis, tamquam ſi fulgure tangatur, areſcit. Relinquenda ſunt ſarmenta neque circa durum, neque in ſummo: quia hæc velut pampinaria

naria minus afferunt: illa vitem nimietate fœtus onerant, & longius ducunt. Quare in medio loco ſeruanda ſunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius fiat, & auertatur a gemma propter lacrymam defluentem.

De putatione arbuſti. Tit. XIII.

Vitis quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad ſecundam vel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere subinde patiamur, vnam materiam ſemper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum volunt maximum, materias plures per ramos ſubmittunt. qui vinum melius, ſarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt, vt & vetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & noua circumciſis capreolis & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum eſt, omnibus annis vitem reſolui ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi ſunt rami arborum vitiferarum, ne alter ſub alterius linea dirigatur: ſed loco pingui vlmus a terra octo pedibus, gracili vero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſido & nebuloſo, rami arboris vitiferæ in orientem & occidentem putatione dirigantur, vt latera vacua ſolis radiis membra totius vitis oſtendant. Agendum eſt autem, vt vitis ſpiſſa non ſit in arbore, & deficientibus primis arboribus ſubſtituendæ ſunt aliæ. In loco cliuoſo humilius rami arborum ſeruandi ſunt: in plano & vliginoſo, altius. Palmites ad arborem non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu induet: quod infra ligaturam, materiæ ſequentis anni deputabit.

De prouincialibus vineis putandis. Tit. XIIII.

Vites, quas prouinciali more velut arbuſculas ſtare dixi, ſi inſtituere velis, ramos a quatuor partibus his relinques, & in eis brachiis ſarmenta pro vitis poſſibilitate ſeruabis. Vites autem, quæ cannis in orbem coguntur, ſic putentur, quemadmodum eæ quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ vero quæ ſine adminiculis iacent, quod pro ſola indigentia faciendum eſt, vel neceſſitate prouinciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed huius generis vinea ſtrictius eſt putanda.

De nouellæ vitis putatione. TIT. XV.

NOVELLAM vitem Columella dicit a primo anno ad vnam materiam eſſe formandam, nec recidendam totam, ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia vel intereant vites in totum reciſæ, vel infœcunda ſarmenta producant, quæ amputato capite velut pampinaria de duro coguntur exire; quare iuxta ipſam commiſſuram veteris ſarmenti, vnam vel duas gemmas [cenſemus] relinquendas: quod eſt merito in viticula fortiore ſeruandum, & ſane excipiendam calamis nouellam, vel exiguis palis, vt tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nam quadrima nouella, vbi lætum ſolum eſt, tres materias merito nutrire cogetur. Statim poſt putationem ſarmenta deciſa [a] vineis, & rubi & impedimentum foſſoris omne tollatur.

De propaginibus. TIT. XVI.

HOC etiam menſe propagandæ ſunt vites: ſed vetus & exceſa vinea, cuius duramenta longe proceſſerunt, vt Columella dicit, mergis melius reparabitur, quam ſi infoſſione totius corporis obruatur. quod agricolis certum eſt diſplicere. Mergum dicimus, quoties velut arcus ſupra terram relinquitur, alia parte vitis infoſſa. Nam (vt ait Columella) cum totæ ſtratæ ſunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero poſt biennium reciduntur in ea parte quæ ſupra eſt, & in loco iuſtas vites relinquunt. Sed (vt agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi recidas, plerunque infirmas habent radices & repente ſimul pereunt.

De inſitionibus. TIT. XVII.

HOC menſe calidis & apricis locis optime celebratur inſitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri poſſunt; tertium reſeruatur æſtati. Sunt autem genera inſerendi hæc: aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic: Arborem vel ramum, in loco qui nitidus eſt & ſine cicatrice, ſerra recidemus non læſo cortice. Poſt ſerraturam, plagam ferramentis acutis incidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum, vel oſſeum, maxime leoninum, inter corticem & lignum tribus prope digitis conſideranter deponimus, ne corticis faſcia diſſipetur; & in eum modum ſubducto cuneo, ſtatim ſurculum mergimus vna parte deciſum ſalua medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex vel octo digitis emineat. Duos, vel tres, vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus: quaternis digitis, vel amplius inter eos

ſpa-

ſpatium relinquemus: tunc iunco, aut vlmo, aut vimine ſtringemus, & ſuper lutũ muſco tectum ponemus, ac ligabimus, vt quatuor digitis ſupra lutum poſſit ſurculus eminere. Pleroſque delectat ſtrictum primo ſectæ arboris truncum vinculis arctioribus, in medio findere, & ibi ſurculos ex vtraq; parte raſos in modum cunei, vt integra ſit medulla, demergere, præmiſſo ante cuneolo, quo ſubducto, depoſitus ſurculus redeunte in plagam materia, poſſit aſtringi. Sed hoc vtrumque genus vernum eſt, & fit creſcente luna, vbi incipit gemma arborum turgeſcere. Surculi autem, qui inſerendi ſunt, ſint nouelli, fertiles, nodoſi, de nouo nati, ab Orientali arboris parte deciſi, craſſitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci, gemmis pluribus vberati. Si arborem minorem deſiderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora incrementa proueniunt, circa terram ſecato: & quod melius eſt, ſurculos inter lignum corticemque depone, tunc ſtringe. Quidam raſum ex vtraq; parte ſurculum conuenientem ſoliditati arboris inſerendæ ſic in medio deponunt, vt cortex ſurculi vndiq; cortici arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota vsque ad ipſum inſitum colligatur; quæ eam res a vento & calore defendet. Mihi aſſeruit diligens agricola omne inſitum ſine dubio comprehendere, ſi depoſitis ſurculis viſcum non temperatum in ipſa plaga pariter mergamus, quaſi glutino quodam ſuccos materiæ vtriusque miſturum. De emplaſtratione ſuo menſe dicemus. Quartum genus Columella ſic retulit. Gallica terebra vsque ad medullam arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata. ibi educto omni ſcobe, vitem, vel ramum ad modum foraminis impreſſi delibratum, ſuccidum tamen & humentem, ſtricte imprimi, vna aut duabus gemmis foris relictis. tunc argilla & muſco locum diligenter operiri. ita & vites in vlmo inſeri poſſe commiſſas. Hiſpanus quidam mihi hoc genus nonæ inſitionis oſtendit, quod ex perſico ſe aſſerebat expertum. Salicis ramum brachii craſſitudine, ſolidum, longum cubitis duobus aut amplius, terebrari iuſſit in medio, & plantam perſici in eodem loco in quo conſiſtit, ſpoliatam ramis omnibus, ſolo capite relicto per ipſum ſaligni manubrii foramen induci: tunc eundem ſalicis ramum terræ capite vtroq; demerſo, in arcus ſimilitudinem debere curuari, foramen luto, muſco, vinculis ſtringi: anno deinde exempto, vbi infra medullam ſalicis caput plantæ ſic cohæſerit, vt vnitas ſit ex duobus miſta corporibus, plan-

tam ſubter incidi atque transferri,& aggerari terram, quæ arcum ſalicis cum perſici cacumine poſſit operire: hinc perſici poma ſine oſſibus naſci: ſed hoc locis humidis conuenire vel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, vt & natura ligni vigeat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci germinibus miniſtret alienis.

De inſtituendis oliuetis. TIT. XVIII.

Hoc menſe locis temperatis inſtituemus oliueta, quæ vel paſtinis conſerenda ſunt, vt extremas circa decimanum tabulas cingant, vel ſuum locum tenebunt. Si ponuntur in paſtino, radicatæ plantæ deciſis capitibus & brachiis, & in truncum redactæ vſque ad menſuram cubiti vnius & palmi in fermento terræ foſſæ defigantur, locum palo antea deprimente ordei grana ſubteriaciantur, & amputetur iis quicquid putridi inuentum fuerit, aut arentis: & tunc amputata capita luto velentur & muſco, vlmeis vinculis, vel tenacibus quibuſcunque conſtricta. Sed maximum beneficium eſt, vt proficiat incremento, ſi rubrica partes notentur, quibus obuerſæ ſteterunt, & contra eas ſimili ratione ponantur. Sint a ſe diſcretæ pedibus quindecim, vel viginti. Omnis ſubinde circa eas herba vellatur: & quoties ſe imber infuderit, breuiſſimis ac frequentiſſimis foſſionibus ſolicitentur. & ſubinde ducta a trunco terra atque permiſta in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod ſi oliuetum ſuo loco facere volueris, hæc genera terrarum ſequeris: Terram cui miſta ſit glarea, aut cretam ſabulonis coniunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonem, aut terram naturæ denſioris & humidæ. Creta figuli omnino repudianda eſt, & vliginoſa, & in qua ſemper humor aſſiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea: quamuis enim comprehendat, non conualeſcit. Poteſt ſeri & vbi arbutus aut ilex ſteterat. nam cerrus & æſculus exciſa radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat. Locis æſtuoſis, Septentrionali colle: frigidis, meridiano gaudet: mediis, cliuis delectatur. Neque imum locum, neq; arduum patitur, magis modicos cliuos [diligit,] ſicut eſt regio Sabina, vel Bætica. Baccarum genus numeroſum eſt, & plurium vocabulorum, ſicut Pauſia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia, & cæteræ quas nominare non attinet. Pauſia tamen oleum quod reddit, dum viride eſt, optimum [eſt,] ſed cito vetuſtate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepiſſe ſufficiet, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas. Si frumen-

mentarius ager eſt, quem conſerimus olíueto, quadragenis inter ſe pedibus diſtent: ſi macer, vicenis quinis. Melius faciemus, ſi ordines in Fauonium dirigamus. Cum deponentur, in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foſſas. Glarea etiam, vbi lapides defuerint, miſceatur, & ſtercus. Si clauſus locus eſt, modice ſupra terram, quæ ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci eſſe debebunt. In ſiccis vero prouinciis cum pluuiæ deſunt, rigare conueniet. Si prouincia indiget oliuetis, & non eſt vnde planta ſumatur, ſeminarium faciendum eſt, id eſt tabula effoſſa, ſicut ſuperius dixi, vt ibi (ſicut Columella dicit) rami ſerra inciſi in modum ſeſquipedalem deponantur. Inde poſt quinquennium poterit valida planta transferri, & locis frigidis hoc menſe plantari. Scio pleroſque, quod facilius atque vtilius eſt, radices olearum quæ in ſiluis plerumque ſunt, aut in locis deſertis, in cubitalem menſuram reciſas, aut in ſeminario, ſi placuerit, aut in oliueto ſolere diſponere, & admiſtione ſtercoris adiuuare. Quare proueniet vt ex vnius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De pomiferis & ſpatiis earum generale præceptum.
TIT. XIX.

ETIAM pomiferas arbores poſſumus in paſtinis a Septentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus, quæ ſpecialiter ſunt tenenda. Nam pomis eadem conuenit terra, quæ vitibus. Scrobes autem maiores facies, vt materiæ profis, & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas ſtatues radicatas, quod eſt melius: ſed ſeruabis, ne cacumina aut manu fracta aut eroſa non creſcant. Vnumquemque ordinem ſuo generi deputabis, ne infirmæ a valentioribus opprimantur. Plantas ſimiliter notabimus, vt ipſis quibus ſteterant cardinibus opponamus. De cliuo ſicco & exili, in planum, pinguem & humidum transferemus. Si truncos ponere volueris, ſupra terram prope tribus pedibus erigantur. Vbi duas in vna ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt, ne ſe contingant. nam vermibus interibunt. Sed (vt Columella dicit) feraciores ſunt, quæ ſeminibus, hoc eſt nucibus ſuis, quam quæ plantis ponuntur, aut ramis. Vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis vitibus, vel latandis arboribus, & plantis circumfodiendis. TIT. XX.

NVNC locis maritimis & calidis fodiendæ ſunt vites; vel

(ſi hæc prouinciæ conſuetudo eſt) exarandæ, & in eiſdem locis palandæ, aut ligandæ ſunt vineæ prius quam gemma procedat; cuius concuſſione vel attritu incurritur grande diſpendium. Nunc oleæ cæteræque arbores lætamen accipiunt decreſcente luna. Sufficiet autem maiori arbori vehes vna; minori, media; ita vt ſubducta a radicibus terra, & fimo permiſta, reuocetur. Tempore hoc, ſi quæ ſunt in ſeminariis plantæ, circumfodiendæ ſunt, & amputandi eis rami ſuperflui, vel radiculæ quas circa in ſuperiore parte miſerunt.

De roſis, liliis, croco, violis conſerendis. TIT. XXI.

HOC menſe roſaria conſeremus, quæ ſulco breuiſſimo aut ſcrobibus ponenda ſunt, vel virgultis, vel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris, quos roſæ ferunt, ſed baccas nutriunt, quas in breuiſſimi pyri ſimilitudinem plenas ſeminibus poſt vindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fuſco & mollicie poterit æſtimari. Si qua etiam ſunt antiqua roſaria, hoc tempore circumfodiuntur ſarculis vel dolabris, & ariditas vniuerſa reciditur. Nunc & quæ rara ſunt poſſunt ducta virgarum propagine reparari. Si roſam temperius habere volueris, duobus palmis ab ea [in] gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, vel lilia ante habita ſarriemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui a matre ſubtracti, atque in alios digeſti ordines, noua lilieta formabunt. Item violarum plantæ, & croci bulbi ſerendi ſunt, vel ſubtiliter (ſi fuerant ante) fodiendi.

De lini ſemine ſerendo. TIT. XXII.

HOC menſe aliqui lini ſemen læto ſolo in iugerum x modios ſpargunt, & lina conſequuntur exilia.

De cannetis, & aſparagis, & plantis ſalicum, & geneſta, & ſeminariis myrti & lauri. TIT. XXIII.

TEMPORE hoc canneta ponenda ſunt factis breuiſſimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemipedis ſpatio inter ſe diſtare debebunt. Si calidæ & ſiccæ prouinciæ ſtudemus, valles humidas vel irriguas opus eſt deputare cannetis. Si frigida regio eſt, locis mediis inſtituantur, ſed ſucco villarum ſubditis. Inter hæc aſparagorum etiam ſemina ſpargere poſſumus, vt miſta naſcantur, quia & aſparagi coluntur, & incenduntur eo more quo cannæ. Sed ſi ſunt antiqua canneta, hoc tempore ſarrientur, reciſis quæ in radice

pur-

purganda ſunt, id eſt putribus male porrectis, & ſiqua gignendi oculos non habebunt. Nunc ſalicis plantas, & omnium generum, quæ arbuſto applicandæ ſunt, vel geneſtæ, (vbi deerit) obruemus. Ex baccis etiam myrti & lauri, ſeminaria faciemus, vel ſi fuerant, excolemus.

De hortis. TIT. XXIIII.

CIRCA Idus Februarias ſepes hortorum ex congeſto in funibus ſpinarum ſemine faciendæ [ſunt,] ſicut dictum eſt, cum de munimine loqueremur hortorum. Item Græci dicunt de craſſa rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie, donec frondeat, foſſione & rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, vt poſſit Aprili menſe transferri. Item carduus ſeritur; & naſturtium, & coriandrum, & papauer, ſicut menſe Nouembri, & allium & vlpicum. Nunc ſatureia ſeritur pingui agro, non ſtercorato, ſed aprico, vel melius mari proximo, & [cum] cepullis miſta ſeminatur. Hoc etiam menſe cepullas ſeres: ſed conſtat & vere & autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen eius ſeueris, in caput creſcit, & minus reddit in ſemine. Si capitulum ponas, ipſum maceſcit, & multum ſemen educit. Terram cepæ deſiderant pinguem, vehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam. Ibi areas faciemus omnibus herbis & radice purgatas. Seremus placido & ſereno die, maxime Auſtro vel Euro flantibus. Si minuente luna ſerantur, tenues & acriores proueniunt: ſi creſcente, robuſtæ & ſaporis humecti. Rarius ſunt ponendæ; runcandæ ac ſarculandæ ſunt ſæpius. Si capita voluerimus his eſſe maiora, folia omnia debemus auferre, [&] ſic ſuccus ad inferiora cogetur. De quibus vero ſemina colligenda ſunt, iuuentur amminiculis, vbi caulem cœperint excitare. Cum niger color ſeminis fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi ſunt thalli adhuc ſemiſicci cum ſemine, & ſic in ſole ſiccandi. Hoc menſe anetum ſeres locis frigidis. Omnem cæli ſtatum patitur, ſed tepidiore lætatur. Rigetur, ſi ſe imber abſtineat. ſeratur rarius. Aliqui ſemen eius non obruunt, opinantes quod a nulla aue tangatur. Nunc & ſinapi ſerere poſſumus. Hoc etiam menſe caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt. ſolum pingue & ſatis ſubactum diligunt: argillam & glaream timent: ſabulone & arenis non delectantur, niſi perennis vnda ſuccurrat. Omnem cæli ſtatum caulis patitur, frigidum magis. Contra auſtrum poſiti citius ferunt; contra ſeptentrionem, ſerius. Sed hic

& ſapore caulis vincit & robore. Cliuis delectatur, & ideo ponendæ ſunt plantæ per puluinos arearum. Gaudet ſtercore & ſarculatione. Rarius poſitus conualeſcit. Celerius coquitur virore ſeruato, ſi, dum eſt triũ vel quatuor foliorũ, nitrum tritum cribello deſuper ſpargas, vt ſpeciem pruinę candẽtis imitetur. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas ſeruandæ viriditatis cauſa, fimo ſimul adhærente. Ponendæ ſunt plantæ maioris incrementi, quia licet ſerius comprehendant, fortiores fient. Si hiems eſt, tepido iam die; ſi æſtas, cum ſol in veſperam declinatur, planta pangenda eſt. Vaſtior fiet, ſi terra operiatur aſſidue. Semen braſſicæ vetuſtum mutatur in rapa. Hoc menſe poſt Idus ſpongias aſparagorum vel nouas formare incipiemus ex ſemine, vel antiquas ponemus. Mihi etiam illud vtile videtur ac diligens, vt aſparagi agreſtis radices plurimas in vnum locum congeramus cultum, vel certe ſaxoſum, quæ ſtatim fructum dent ex loco qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in ſcopis, vt fructus frequentior ſurgat, & fortior. Hoc autem genus eſt ſapore iucundius. Nunc etiam malua ſeri poteſt. Mentam quoque ſere plantis vel radicibus, loco humido, vel circa aquas. apricum ſolum, nec pingue, nec ſtercoratum deſiderat. Hoc menſe fœniculum ſeres loco aprico, & modice ſaxoſo: ſeritur primo vere. Paſtinaca & ſemine ponetur & plantis, loco pingui, ſoluto, altius paſtinato, raram ſtatues, vt robur accipiat. Cunela etiam nunc ſeritur, & colitur eo more quo allium vel cepulla. Nunc cærefolium locis frigidis poſt Idus ſeratur: deſiderat agrum lætum, humidum, ſtercoratum. Hoc menſe betam ſeremus, quamuis poſſit & tota æſtate ſeminari. amat agrum putrem, humidum, lætum. Transferenda eſt quatuor aut quinque foliorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari. Hoc menſe porrus ſerendus: quem ſi ſectilem velis, poſt duos menſes, quam ſatus eſt, poteris deſecare manentem in areis ſuis: quamuis aſſerat Columella etiam ſectiuum diutius duraturum, melioremque, ſi transferatur, & quoties ſecabitur, aqua iuuetur & ſtercore. Si capitatum facere velis, quod vere ſeueris, Octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco læto, & maxime campeſtri, area plana, paſtinata alte, & diu ſubacta & ſtercorata. Si ſectiuum velis, ſpiſſius: ſi capitatum, rarius ſeres. Sarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus. Cum digiti craſſitudinem habuerit, a media parte præciſis foliis, & truncatis radici-

dicibus, transferatur: oblitus fimo liquido, quaternis vel quinis digitis ſeparetur. Cum radices agit, modice comprehendendus & alleuandus eſt ſarculo, vt ſuſpenſus a terra quod ſpatii vacuum ſubter inuenerit, capitis vaſtitate cogatur implere. Item plura ſemina in vnum ligata ſi depoſueris, grandis porrus naſcetur ex omnibus. Item ſi capiti eius rapæ ſemen immittas ſine ferro, & pangas, multũ fertur increſcere: melius ſi frequenter hoc facias. Hoc menſe inula ſeritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere & terra leuiter debemus obruere, terra foſſa & ſubacta, excitatis ad lineam puluinis, quibus eius oculos oportet infodere. trium pedum inter ſe ſpatio ſeparantur. Hoc menſe colocaſiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguum. Circa fontes lætantur & riuos, nec de ſoli qualitate curant, ſi perpetuo foueantur humore. Frondere prope ſemper poſſunt, ſi tanquam citrera tegumentis defendantur a frigore. Hoc menſe cyminum & aniſum ſeritur loco bene ſubacto, & cui lætamen admiſceas. Quod ſatum eſt, herbis purgetur aſſidue.

De pomis, & primo de pyris. TIT. XXV.

PLANTAS pyrorum menſe Februario locis frigidis ponemus; calidis vero Nouembri: ſed menſe Nouembri pyra locis tepidis conſerenda ſunt, vt ſolo iuuentur irriguo: ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirent. Naſci tamen tali ſolo maxime diligunt, quale vinetis diximus conuenire: ſed læto ſolo & validas arbores, & fructus plurimos conſequemur. Lapidoſi generis pyra vitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur. Sed pyrum plantis ſerere prope tardus euentus eſt: tamen quibus hoc placuit, vt ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bimas aut trimas, eo more quo oleæ ponuntur, radicatas, magnis ſcrobibus ponant, ſupra terram tribus altas vel quatuor pedibus, quarum deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nam ſi quis pyrorum ſemen aſpergat, naſci quidem neceſſe eſt, originem ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas poteſt afferre faſtidium: ſed homini hoc expectare longinquum eſt, cum & ſero veniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe Nouembri fiet, vt pyrorum plantas radicatas ſeramus agreſtium, ſubactis bene ſcrobibus, vt, cum prehenderint, inſerantur. Hoc autem intereſt, quod quæ plantis ſuis ſeruntur, dulcedinem ac tene-

ritatem ſeruant, diu tamen ſeruata non durant: inſita vero, moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter pyros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris, vt proficiat, frequenti humore, & aſſiduis foſſionibus eſt colendum, vſqueadeo, vt tempore, quo florere conſueuit, nihil peritura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis, ſi interiecto anno qualelibet lætamen adiungas: ſed bubulũ ſpiſſa & grauia poma generare [fertur.] Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum varietates exſequi ſuperuacuum puto, cùm in ponendis vel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt pyri, vel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum deprimis, vel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneum figis, vel, ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necantur, & naſci prohibentur radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item fæces vini veteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius [arbores] in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pyrus eſt, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos; quibus diligenter remotis, alteram terram cribro cretam in loco eius infundes. ſed hoc proderit, ſi rigare non ceſſes. Menſe Februario & Martio pyrus inſeritur, more, quo dictum eſt, cum de inſitione loqueremur, ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autem pyro agreſti, malo; vt nonnulli, amygdalo & ſpino; vt Virgilius, orno & fraxino, & cydonio; vt aliqui, & punico, ſed fiſſo ligno. Surculus pyri, qui inſeritur ante ſolſtitium, anniculus eſſe debet, & prius quam figatur, foliis & omni tenera parte priuari: poſt ſolſtitium vero eum figis, qui ſummum germen incluſit. Pyrus omni genere inſeritur. Condienda ſunt pyra ita. die placido decreſcente luna a vigeſima ſecunda vſque in octauam. Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in quintam, vel a ſeptima in decimam, a caducis diligenter electa integra, & prope dura, & aliquanto viridia in picato vaſe claudantur, quod operculo tegitur, & deorſum os eius inclinatur, atque [breui ſcrobe] obruitur in eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quæ dura ſunt in carne & cute, prius in aceruo poſita, vbi ſe mollire cœperint, in vas fictile bene coctum picatumque ponuntur, & operculo ſuperueniente gypſantur. Vas breui ſcrobe demergitur in eo loco, qui quotidie ſole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas aut frumenta ſeruarunt. alii ſtatim lecta cum tenacibus ſuis picatis

vrceis

vrceis condiderunt, & oribus vaſculorum gypſo vel pice clauſis, ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerunt. Alii pyra, quæ ſe non contingerent, in melle ſeruarunt. Item pyra diuiſa & purgata granis, in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam, cum cœperit vndare calefacta, deſpumant, & ei poſt iam frigidæ pyra ſeruanda demergunt. Tunc exempta poſt tempus exiguum condunt vrceo, & eius ore lito conſeruant: vel nocte & die in frigida ſalſa manere patiuntur: poſt in aqua pura biduo macerant, deinde in ſapa, vel paſſo, vel dulci vino merſa cuſtodiunt.

Vinum pyri & acetum.

VINVM de pyris fit, ſi contuſa & ſacco rariſſimo condita ponderibus comprimantur, aut prelo. Hieme durat, ſed prima acescit æſtate. Acetum ſic fit de pyris: Pyra ſilueſtria, vel aſperi generis matura in cumulo reſeruantur per triduum. Deinde mittuntur in vaſculo, cui fontana aut pluuialis aqua miſcetur, & opertum vas per triginta dies relinquitur, ac ſubinde quantum ſublatum fuerit aceti ad vſum, tantum redditur aquæ ad reparationem.

Liquamen ex pyris.

LIQVAMEN de pyris caſtimoniale ſic fiet: Pyra maturiſſima cum ſale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint reſolutę, vel in cupellis, vel in vaſculis fictilibus picatis condiuntur. Poſt menſem tertium, ſuſpenſæ eæ carnes liquorem dimittunt ſaporis iucundi, ſed coloris albiduli. Circa hoc, illud proderit, vt tempore, quo ſaliuntur, pro aliqua parte vina nigella permiſceas.

De malis.

MENSE Februario & Martio mala ſeramus: ſi calida & ſicca regio eſt, Octobri & Nouembri. Eorum plura ſunt genera, quæ numerare ſuperfluum eſt. Amant pingue ac lætum ſolum, & cui humorem non tam rigatio, quam natura ſuppeditet. Et ſi in arena vel argilla ſit, rigationibus adiuuetur. Montanis locis debent ad Meridiem verſa conſtitui. Et frigido ſolo proueniunt, ſi cæli tepor adiuuerit: nec in aſperis & humectis ſedem recuſant. Macrum & aridum ſolum poma vermiculoſa efficit & caduca. Seruntur omni genere, ſicut pyri: neque exarari neque effodi deſiderant. idcirco eis magis prata conueniunt. Stercus [ouillum] tantum non exigunt quidem, ſed libenter aſſumunt, vel ſi cineris pulueres miſceantur. Amant modeſtas rigationes. Putatio illis apta eſt, ſed maxime vt arida aut male nata tollantur. Citius ſeneſcit hæc

arbor,& in ſenectute degeneiat. Si caduca ſunt poma, fiſſæ radici lapis iniectus poma retinebit. lacertæ viridis felle ſi tangantur cacumina, non putreſcit. Vermes eius ſuillo ſtercore miſto humanæ vrinæ, aut felle bubulo, extinguuntur: qui ſi plures circa arborem ſunt, æreo ſcalpro ſemel raſi non viua naſcentur, ſi ea loca, vnde raſi ſunt, bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa poma ramos onerabunt, inteilegenda ſunt quæque vitioſa, vt alimentum cæteris ſuccus æquiparet, & generoſis abundantiam miniſtret, quam numeroſa vilitate perdebat. Malus omni generi inſeri poteſt, quo pyrus. Menſe Februario, Martio & aliis, quibus pyrus inſeritur in malo, in pyro, in ſpino, pruno, ſorbo, perſico, platano, populo, ſalice. Diligenter legenda ſunt mala quæ volumus cuſtodire. ea in locis obſcuris, vbi ventus non ſit, ſtramentis prius in crate ſubiectis, in cumulos ſecreta diſponimus: qui cumuli frequenti diuiſione ſeparentur. Aliqui diuerſa dixerunt, vel ſingula in vaſculis fictilibus picatis atque oblitis claudi, vel argilla inuolui, vel ſolos pediculos creta adlini, vel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiore parte cooperiri. Mala rotunda, quæ orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſeruari poſſunt. Alii in puteo, vel [in] ciſterna mergunt vaſa fictilia, quibus diligenter picatis & clauſis mala committuntur. Alii ex arbore mala illæſa ſumpſerunt, & pediculis eorum pice feruenti merſis ſupra tabulatum per ordinem diſponunt, nucum foliis ſubter expoſitis. Plerique ſcobem populi vel abietis inter mala diffundunt. Conſtat mala ſic ponenda, vt pediculorum partes deorſum facias, neque ante quam vſui neceſſaria videantur eſſe, contingas. Vinum & acetum fit ex malis, ſicut ex pyris ante præcepi. Cydoniis ſerendis plerique tempora diuerſa dixerunt: tamen mihi vſu compertum eſt in Italia circa Vrbem, menſe Februario, vel inchoante Martio, plantas cydoniorum radicatas in paſtinato ſolo tenuiſſe adeo feliciter, vt ſæpe ſequentis anni fruge gauderent, ſi poſita maioris ſtatus fuiſſent. Locis ſiccis & calidis, extremo Octobri, vel Nouembri inchoante, ponantur. Amant cydonii locum frigidum, humectum. Si in tepido ſtatuuntur, opus eſt illis rigatione ſuccurri. Ferunt tamen ſtatum mediocris ſitus, inter naturam frigoris & caloris, & in planis & in decliuibus proueniunt, tamen magis inclinata & deuexa deſiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, ſed tardus eſt in vtroque prouentus. Ita ponendæ ſunt largæ arbores cydonii, ne alteram quatiente

vento

vento ſtillicidium tangat alterius. Dum minor eſt, vel quando ponitur, iuuetur ſtercore: maior vero, cinere vel cretæ puluere ſemel toto anno radicibus miſſo. Poma in his & cito matura, & maioris incrementi, aſſiduus humor efficiet. Rigandæ ſunt, quoties cæleſtis negatur infuſio, & circumfodiendæ locis calidis, Octobri menſe, & Nouẽbri: frigidis [vero] Februario vel Martio. Niſi [enim] circũfodiantur aſſidue, aut ſteriles efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ ſunt, ſicut probaui, & a vitioſis omnibus liberandæ. Si arbor ægra eſt, amurca aquę æqualiter miſta radicibus debet affundi, aut calx viua temperata cum creta, vel reſina locularis pici liquidæ miſta truncoarboris adlini, vel ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri poma cydonia pro magnitudine eius ponenda & obruenda firmantur: quod annis ſingulis factum, cuſtodiet a vitiis, ſed arboris longę derogabit ætati. Menſe Februario cydonia inſeruntur, melius in trunco quam cortice. Recipiunt in ſe ſurculos prope omnis generis punici, ſorbi, omnium malorum, quę meliora producunt. Inſeruntur autem nouellæ arbores, quibus ſuccus eſt in cortice: ſi maior eſt, circa radicem melius inſeretur, vbi cortex & lignum beneficio ſoli adhærentis humeſcit. Legenda ſunt matura cydonia, quæ hoc more ſeruantur, vel inter binas tegulas poſita, ſi luto ex omni parte claudantur, vel ſi defruto incoquantur, aut paſſo. Alii quæ maiora ſunt, fici foliis inuoluta cuſtodiunt. Alii tantum locis ſiccis reponunt, a quibus ventus excluditur. Alii canna vel ebore in quatuor partes diuiſa, ſublatis omnibus quæ in medio ſunt, in vaſe fictili melle obruunt. Alii in melle ſic integra dimittunt. in quo genere condiendi ſatis matura deliguntur. Alii milio obruunt, vel paleis ſeparata demergunt. Alii plenis vino optimo vaſculis mittunt: vel vini & defruti ad ſeruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alii doliis muſti mergunt, atq; ita claudunt, quod odoratũ reddit & vinum. Alii in patina noua ſicco gypſo obruunt ſeparata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA Februario menſe ſeritur & Nouembri, & ſemine & plantis: amat loca maritima, calida, ſicca, campeſtria: tamen (vt ego expertus ſum) in locis calidis fœcundior fiet, ſi adiuuetur humore: poteſt & taleis poni. Scrobem deſiderat largiorem. Inſeri etiam poſſe menſe Februario credunt aliqui, in pruno, vel amygdalo. Siliquæ ſeruantur diutiſſime, ſi expandantur in cratibus.

Morus.

AMICA eſt morus & vitis. Mori naſcuntur ex ſemine, ſed & poma & virgulta degenerant. Serenda eſt taleis, vel cacuminibus, melius autem taleis ſesquipedalibus, ex vtraque parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, immergimus, ac tegimus cinere terris admiſto. non amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus a medio Februario & toto Martio: locis vero calidioribus, Octobri poſtremo, vel Nouembris initio, ſed verno maxime, die nono Calendarum Aprilium. Amant loca calida, ſabuloſa, & pleiumque maritima. In tofo vel argilla vix comprehendunt. Humor aſſiduus [moris] prodeſſe non creditur: foſſionibus lætatur & ſtercore. Putria in his & arida poſt triennium ſunt putanda. Plantam, ſi robuſta [eſt,] transferes menſe Octobri, vel Nouembri: ſi tenera, Februario & Martio. Scrobes deſiderant altiores, interualla maiora, ne [altera] vmbris prematur alterius. Feracem altioremque mori arborem fieri aliqui tradiderunt, ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus, terebinthi hinc, inde lentiſci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda eſt, & radicibus eius vini veteris recentiſſimæ feces infundendæ. Inſeritur [autem] in fico, & in ſe tantum ſub cortice. Vlmo inſita comprehendit: ſed parturit magnæ infelicitatis augmenta.

Auellana.

AVELLANAE ponendæ ſunt nucibus ſuis. non amplius ſupra terra ducenda eſt, quam craſſitudine digitorum duorum. Plantis tamen & ſobole, expertus ſum melius prouenire: Menſe Februario, ſeu planta, ſeu ſemen exponitur. gaudent loco macro, humido, frigido, & ſabuloſo. Menſe Iulio circa Nonas auellana matura eſt: [locis tamen calidis.]

Myxa.

NVNC ſeruntur myxa ex nucleis in aliquo vaſe poſitis, donec plantæ induant firmitatem, cælo tepido, terra ſoluta, humore moderato. Inſeruntur menſe Martio ſorbis vel ſpinis.

De pomis aliorum menſium.

ETIAM nunc tuberes ſeruntur, & inſeruntur, & oſſa duracinorum, vel plantæ eiusdem generis ponuntur, & transferuntur, & inſeri poſſunt: & meſpilus inſeretur, & oſſa [ponentur] prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & ſorbus hoc etiam menſe ſeri, & amygdali ſemina in areis obrui, & locis temperatis nunc inſeri menſe inchoante,

fru-

frigidis vero exeunte, conditis tamen ſurculis antequam germinent. Et piſtaciæ planta vel nunc ſtatui aut inſeri poteſt, & caſtanearnm ſemina ſpargi. Nuces quoque iuglandes etiam nunc ſeminariis recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis & humectis locis nunc poterunt pineta ſeminari.

De educatione porcorum. TIT. XXVI.

NVNC verres maxime fœminas inire debebunt. Legendi ſunt vaſti & amplicorporis, ſed rotundi potius quam longi, ventre & clunibus magnis, roſtio breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, anniculi, qui vſque ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum fœturæ onus magnus ſe venter effundat, cætera verribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi & nigri pili, in tepidis qualeſcunque prouenerint. Fœmina ad creandum, vſque in annos ſeptem partus onera geſtare ſufficiet: ad concipiendum, annicula debet incipere. Quarto exempto menſe pariunt, vbi quintus incipiet. Incipiunt autem, ſicut dixi, menſe Februario, vt ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur. Vbi facultas eſt tranſigendi, venditis qui ſubinde nati ſunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi poteſt, melius tamen agris paluſtribus, quam ſiccis, præcipue vbi arborum fructuoſarum ſilua ſuppetit, quæ ſubinde maturis fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat. Maxime locis graminoſis, & cannarum vel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hiemem, nonnunquam præbenda ſunt pabula glandis, caſtaneæ, vel frugum vilia excrementa cæterarum, verno magis cum lactent nouella virentia, quæ porcis ſolent nocere. Neque gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarum pecudum, ſed haras ſub porticibus faciemus, quibus mater vnaquæque claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat a frigore. Quæ haræ a ſuperiori parte detectæ ſint, vt libere numerum paſtor exploret, & oppreſſis a matre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrahendo. Curabit autem vt fœtus proprios cum vnaquaque procludat. Plus vero quam octo (ſicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi vero vtilius probatur experto, porcam, cui pabula ſupperunt, vt plurimum ſex nutrire debere, quia licet plures poſſit educare, tamen frequentiore numero ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quod immiſſi vineis necdum turgentibus, vel exacta vindemia gramine perſecuto, diligentiam foſſoris imitatur.

De vino myrtite aliter. TIT. XXVII.

IN huius menſis initio aliter myrtite ſic facies. Mittes vini veteris decem ſextarios in lagœna,& baccarum myrti libras V miſcebis. Cum XX & duorum dierum ſpatium confuſa transegerint, per quos vas quotidie conuenit agitari, tunc palmea ſporta colabis, & prædictis decem ſextariis mellis optimi fortiter triti pondo V miſcebis.

De vite theriaca. TIT. XXVIII.

THERIACAM vitem ſic facies, cuius iſte profectus eſt, vt vinum eius, vel acetum, vel vua, vel ſarmentorum cinis proficiat contra morſus omnium beſtiarum. Fit autem ſic: Sarmentum, quod pangendum eſt, trium digitorum ſpatio in ima parte findatur, & ſublata medulla ad eius vicem theriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur vinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſatiata, intra ſquillæ bulbum recondunt, & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidoti eius affuſione radices vitis infundunt. Sane ſarmentum, ſi de hac vite ſumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis nō tenebit. Oportebit autem theriacæ infuſione aſſidua, vim ſucci ſeneſcentis iterare.

De vua ſine granis. TIT. XXIX.

EST pulchra ſpecies vuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, vt ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poſſit, velut vnum omnium corpus vuarum. Fit autem Græcis auctoribus hac ratione per artem ſuccedente natura: Sarmentum, quod obruendum eſt, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterum diuiſę partis adunare,& vinculo conſtricta deponere. Vinculum tamen papyro aſſerunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantum exciſum eſt, intra ſquillæ bulbum demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alii tempore quo vites putant, ſarmentum fructiferum putatæ vitis in ipſa vite, quam poſſunt de alto ſublata medulla excauant non diuiſum,& calamo affixo alligant, ne poſſit inuerti. Tunc ὀπὸν κυρηναϊκὸν, quod Græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum, & hoc tranſactis octonis diebus, ſemper renouāt, donec vitis gemmina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur a Græcis,& in ceraſis opus eſt experiri.

De

De vite nimis lacrymoſa. TIT. XXX.

VITES quæ lacrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorando vim roboris ſui auertunt a fructu, trunco earum lacerato Græci ſinum fieri iubent. ſi hoc minus proderit, radicum robur pingue reſcindi, vt afferat medicinam vulnus impreſſum. tunc infuſſa amurca ad medietatem decocta & refrigerata, plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio apud Græcos. TIT. XXXI.

GRAECI item myrtitę ſic præcipiunt temperari: Myrti baccas maturas in vmbra ſiccatas, & poſtea tuſas, vncias octo mittis in linteo, & ſuſpendis in vino, & vas cooperies ac linibis: & cum plurimis diebus ſic fuerit, auferes & vteris. Aliqui myrti baccas ſine pluuia collectas maturas & locis ſiccioribus calcant, vel exprimunt, & vino miſcent VIII cotularum menſuram per amphoram vini: quod vinum medicinæ quoque proderit, vbi ſtypticis eſt vtendum, ſtomachum ſolidare titubantem ſolet, reiectiones ſanguinis inhibere, fluorem ventris aſtringere, limum dyſentericæ paſſionis medicabiliter aſperare.

Vt propomata ſponte naſcantur. TIT. XXXII.

CONDITVM vel abſinthiatum, vel roſatum, vel violatum procedere ſponte fertur ex vitibus (vt natura ſuſcipiat, quod procurare ſueuit induſtria) ſi ſarmenta in vas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & viuam terram ſimul reſoluas ad lixiuii modum, donec oculi ſarmentorum nitantur exire: tunc eadem ſarmenta gemmantia in quo volueris loco, vitium cæterarum more deponas.

Vt botryones varii naſcantur. TIT. XXXIII.

VT vitis botryones & albos afferre poſſit & nigros, Græci ſic fieri debere iuſſerunt: Si vicinę ſunt vites nigra & alba, cũ putantur, ſarmenta vtriusq; inter ſe diuiſa ſic iunges, vt medios vtriusq; generis oculos æquando reddere poſſis vnitati: tunc papyro ligabis ſtricto & molli, atque humida terra curabis adlinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc exempto tempore, ſi libuerit, genus efficies per plura ſarmenta.

De horis. TIT. XXXIIII.

HIC menſis in horarum menſura cum Nouembri menſe concordat, quas hac numeri ratione colligimus:

Hora	I	& XI	pedes	XXVII
Hora	II	& X	pedes	XVII
Hora	III	& IX	pedes	XIII
Hora	IV	& IIX	pedes	X
Hora	V	& VII	pedes	VIII
Hora	VI		pedes	VII

PALLADII DE RE RVSTICA
LIBER QVARTVS.

De putandis vineis, & inſerendis & pangendis vitibus. TIT. I.

MARTIO menſe locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abunde Februario menſe locuti ſumus, vſquequo incipit gemma eſſe ſuſpecta. Nunc vineas oportet inſerere, cum vites non aquato, ſed ſpiſſo humore lacrymabunt. Seruabimus ergo vt truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neque vlla vetuſtate aut iniuria laceratus areſcat. Tunc deciſæ viti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſſis, & pluribus oculati. Tres tamen oculi in inſitione ſufficient. Radendum eſt ergo ſarmentum ad menſuram digitorum duorum, vt ab vna parte ſit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam, ſed leuiter radunt, vt inciſura ſenſim poſſit in acumen exire, & [vt] corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita inſigendus eſt, vt trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere vinculo ſalicis infuſo & paleato luto deſuper alligari: tegumento quoque aliquo a ventis & a ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa veſperam tenuis debet frequenter humor affundi, vt hoc alimento contra vim cæli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, & aliquod ceperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmenti quaſſet ætatem. vbi ſolidius quantumcunquē proceſſerit, vincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ viti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulant, vt hoc quoque nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, quia in altiori difficilius com-

comprehendunt. Vsque ad Idus, vel æquinoctium vites locis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtino, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus more quo dictum eſt.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proſcindendis agris. TIT. II.

NVNC locis frigidis prata purganda atque ſeruanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros vliginoſos proſcindere, atque exarare conuenit. Veruacta etiam, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.

De panico & milio ſerendo, cum ordine ſuo. TIT. III.

CALIDIS & ſiccis regionibus panicum ſeremus & milium. Leuem & ſolutam terram deſiderant: nec in ſabulone ſolum, ſed in arena quoque proueniunt, dummodo cælo humido & ſolo ſerantur irriguo: quia ſiccum & argilloſum agrum reformidant. Herbis liberentur aſſidue: quinque ſextariis ſpatium iugeri complebitur.

De cicere ſerendo, cum ordine ſuo. TIT. IIII.

NVNC cicer vtrumque ſerere debemus loco lætiſſimo cælo humido. macerandum eſt pridie, vt poſſit citius naſci. Iugerum tribus modiis conſeretur. Cicer grande naſci Græci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca maritima: temperius prouenire, ſi ſeratur autumno.

De cannabo. TIT. V.

HOC etiam menſe cannabum ſerimus vſque in æquinoctium vernum, hac ratione, qua in Februario diſputatum eſt.

De cicera. TIT. VI.

NVNC cicera ſeritur, quæ diſtat a cicercula ſolo colore, quo ſordet, & nigrior eſt, primo ſulco, vel ſecundo, ſolo læto. Iugerum quatuor vel tribus, vel etiam duobus modiis implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis vitibus, palandis, ac ligandis, & veteranis vineis reſtituendis. TIT. VII.

HOC menſe nouella vinea incipiat puluerari, quod nunc ac deinceps per omnes Calendas, vſque ad Octobres faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina, ſolidata terra conſtringat. Graminum radices, quæ plurimum vitibus nocent, extirpandæ ſunt. Nunc locis frigidis vinearum foſſio celebranda eſt: & palandæ atque ligandæ ſunt vites: ſed nouellam mollibus vinculis alligemus, quia eam teneram vincula duriora præcidunt. Palus maioribus [vitibus] ſolidus, minoribus ponatur exilis. Propter vmbras

moleſtiam ſtatuatur ab Aquilone,& plaga frigida,ſpatio quatuor digitorum vel ſemipedis remotus a vite, vt poſſit ex omni parte circumfodi.

Vt vetus vinea reparetur.

VINEAS veteres nunc aliqui a terra altius truncant, ſtudentes reparationi: ſed vitioſum eſt. nam plerumque vaſtior plaga ſole putreſcit & roribus. quare hoc genere reparetur: Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat: deinde infra terram ſupra nodum recidatur, vt operta, de frigore & ſole nil timeat. Hoc faciendum,ſi optimi generis vitis ſit,& alte poſita; alioquin generoſis melius erit inferenda ſarmentis. Omnia ſupra dicta locis calidis primo menſe; frigidis vero, poſt Idus ipſius exequemur.

Ægras vites refouere.

ÆGRAS vites, vel quibus fructus areſcit,circumfodies, & vrinam veterem ſuffundes. Item cinerem ſarmenti vel querci aceto mixtum ſubiice, aut inciſas circa terram lætamine refouẽto,& quæ germinant: fortiora dimitte.

Laſas bidente curare.

CVM vitis bidente læditur aut ferro, plagam, ſi terræ iuncta eſt, adline ſtercore ouillo vel caprino: tunc terra miſta circumfoſſa ligare curato. Si in radice læſa eſt,operiens liquidum lætamen admiſce.

De oleis amurca ſaginandis, & catera earum cura.

TIT. VIII.

NVNC oleis laborantibus circum radices inſulſa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) ſex congii, mediocribus quatuor, cæteris pro æſtimatione ſufficiunt. Alii paleas fabæ binos per maiorem arborem qualos; alii veteris vrinæ humanæ trunco, quantum ſatis videtur, affundunt, & arbori mortarium ſtatim faciunt, maxime locis ſiccis, trunco ante cooperto. Oleam ſterilem terebra Gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab Auſtrali parte ramos eiuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen vtrumque coniicies vel lapidem, vel pini vel querci palos, & abſciſſo eo quod ſuperabit, luto paleato curabis occulere. Sed ſi ſine fruge luxuriant, oleaſtri palum radicibus eius infige. Nunc etiam quibus moris eſt, frumenta iterum ſarrire conueniet. Nunc locis frigidis ſeminaria, quæ Februario menſe dicta ſunt, baccarum & ſeminum fiant, & roſaria in menſis initio percolantur.

De

De hortis. TIT. IX.

NVNC horti optime ſumunt cultionis initia. Menſe Martio carduus ſeritur. Terram ſtercoratam & ſolutam diligit, quamuis in pingui poſſit melius prouenire. Et hoc ſiii contra talpas prodeſt, ſi pangatur in ſolido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi ſunt cardui luna creſcente, in area iam parata ſemina ſpatio ſemipedis diſcreta. Cauendum eſt ne ſemina inuerſa ponantur. nam debiles, incuruos & duros creabunt. Non alte imprimenda ſunt, ſed tribus digitis comprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur aſſidue, donec plantaria ſolidentur, & rigentur ſi æſtus interuenit. Si acumina ſeminum confringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorũ madefeceris per triduũ laurino oleo, vel nardino, vel opobalſamo, vel ſucco roſæ, vel maſtichino, & poſtea ſiccata depreſſeris, eiuſdem ſaporis orientur, cuius vnguentum ſemina combiberunt. Singulis ſane annis a codice auferendæ ſunt plantæ, vt nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digeratur: cum aliqua tamen radicis parte vellendæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligenda, liberatos omnibus pullis teſta ſupertegere debebis, aut cortice. nam ſolent ſemina ſole vel imbribus interire. Contra talpas prodeſt catos frequenter habere in mediis carduetis. Muſtelas habent plerique manſuetas. Aliqui foramina earum rubrica & ſucco agreſtis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiunt, vt illæ territæ fugiant ſolis admiſſu. Plerique laqueos in aditu earum ſetis pendentibus ponunt. Hoc etiam menſe vlpicum bene & allium ſeremus, & cepullas, & cunilam locis frigidis, & anethum. Nunc & ſinapis, & caules optime ſeruntur, vel plantantur: & malua ſeritur & armoracea, & origani planta transfertur. Lactuca & beta, & porrus, & capparis ſeri poſſunt, & colocaſia, & ſatureia, & naſturcium. Intyba etiam & raphanos nunc aliqui ſerunt, quibus vtantur æſtate. Nunc melones ſerendi rarius. diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus, locis ſubactis, vel paſtinatis, maxime arenis. ſemina eius mulſo & lacte per triduum maceranda ſunt, & tunc iam ſiccata ponenda: hinc ſuaues efficientur. Odorati autem [fiunt,] ſi eorum ſemina multis diebus inter roſæ folia ſicca mergantur. Nunc & cucumeres ſeminantur, rare ſulcis factis, altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium. Inter ſulcos VIII pedum ſpatium crudum relinques,

vbi poſſint vagari. Herbis iuuantur, ideo ſarculo & runcatione non indigent. Semina ſi ouillo lacte & mulſa maceres, dulces naſcentur & candidi. Longi & teneri fiunt, ſi aquam in patenti vaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales efficientur. Sine ſemine naſceutur, ſi prius eorum ſemina oleo ſabino perungantur, & herba ea quæ culex dicitur, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum viticulæ ſuæ capite cannæ inſerunt, cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis naſcetur in nimiam longitudinem tenſus. Oleum ſic metuit, vt ſi iuxta poſueris, velut hamus plicetur. Quoties tonat, velut timore [perterritus] conuertitur. Si eius florem ſicut in ſua vite eſt, in forma fictili clauſeris ac ligaueris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram præſtabit. Hæc omnia Gargilius Martialis aſſeruit. Columella dicit, loco aprico & ſtercoroſo ſi rubos habeamus aut ferulas, poſt autumni æquinoctium, his iuxta terram reciſis & excauatis ligneo ſtylo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris ſemen addamus: hinc naſci fructus qui poſſint & inter frigora non necari. Hoc menſe aſparagos ſeremus circa Apriles Cal. pingui loco, humido, ſubacto, ita vt minoribus foſſulis ad lineam directis bina aut terna grana ſemipedis ſpatio diſcreta ponantur. Dehinc ſtercore ſolum tegatur, & herbæ ſubinde vellantur, vel per hiemem ſupra ſtramina iaciantur primo vere tollenda. hinc poſt triennium naſcentur aſparagi Sed expeditior ratio eſt, ſi aſparagorum ſpongias ponas, quæ cito fructum miniſtrent, Hæ ſic fient: Semina aſparagi quanta tribus digitis comprehendere poſſis, poſt Idus Febr. pingui & ſtercorato ſolo in ſingulis foſſis pones, & leuiter obrues. His coeuntibus, radix connexa naſcetur, quæ appellatur ſpongia. Sed & hæc moras habet. nam per biennium in ſeminario ſuo eſt ſtercore & aſſidua runcatione nutrienda. Deinde poſt æquinoctium autumni transferetur, & vere aſparagum dabit. Has erit vtilius comparare, quam longa expectatione nutrire. Eas tamen in ſulcis diſponemus, ſi loca ſicca ſunt, inter medios ſulcos; ſi humida, in ſummitate ſulcorum. Humor ſpongias aſparagorum tranſitu ſuo debet tantum rigare, non ſiſtere. Aſparagum, quem primo protulerint, confringere debemus non auellere, ne adhuc inualidam moueamus ſpongiam: cæteris annis auellendus eſt, vt oculos ſuæ germinationis aperiat: quia ſi deinceps refringas, loca quæ fœcunda eſſe conſueuerunt,

uerunt, remanente aſparagi radice claudentur. Miniſtrabunt autem vere:& autumno reſeruabis eum, de quo ſumptui uses ſemina, poſtea ſcopas eius incendes: tunc circa hiemem ſpongiis adiicies ſtercus & cinerem. Hoc menſe ruta ſeritur locis apricis, ſolius cineris inſperſione contenta. Loca deſiderat altiora, vnde humor elabitur. Si ponas ſemina eius adhuc clauſa folliculis, ſingulatim manu debebis affigere. Si iam minuta ſunt, ſparſa iactabis, & raſtro obducta cooperies. Caules eius, qui incluſis ſeminibus nati fuerint, fortiores erunt, ſed ſero naſcentur. Ramuli eius cum aliqua corticis parte conuulſi verno tempore pro plantis tenebunt: tota vero translata morietur. Nonnulli ramulos eius pertuſæ fabæ inſerunt vel bulbo, atque ita obruunt alieno vigore ſeruandos. Proſequuntur etiam maledictis, & maxime in terra ſoluti lateris ponunt, quod prodeſſe certiſſimum eſt. Sed (vt aſſerunt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris vmbra libentius acquieſcit. Non effodi herba, ſed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc menſe vsque in Octobrem totum coriandrum ſeritur. Amat terram pinguem, ſed & macro ſolo naſcitur. Semen melius putatur, quod vetuſtius fuerit: delectatur humore. Satum bene cum olere quocunque naſcetur Hoc menſe cucurbita ſerenda eſt. Amat ſolum pingue, humidum, ſtercoratum, ſolutum. Hoc in cucurbitis inſigne eſt, quod longas pariunt & exiles ſemina quæ in earum ceruice naſcuntur: quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt craſſiores: quæ in fundo, latas, ſi inuerſis cacuminibus obruantur. Vbi adoleſcere cœperint, amminiculis adiuuentur. Quæ ſeruantur ad ſemina, vsque ad hiemem in ſua vite dependeant, deinde ſublatæ in ſole ponantur, aut fumo: aliter ſemina putrefacta depereunt. Hoc menſe blitus ſeritur ſolo qualicunque, ſed culto. Olus hoc neque runcandum eſt neque ſarculandum. cum ſemel natum fuerit, ipſum ſe per multa ſecula ſeminis ſui deiectione reparabit, vt etiam ſi velis, vix poſſit aboleri. Nunc etiam ſerpyllum ſeritur plantis & ſemine, ſed vetuſtate meliori. Lætius frondebit, ſi iuxta piſcinam vel lacum, vel putei margines conſeratur. Aniſum quoque & cyminum nunc bene ſeritur. Locis lætioribus melius prouenit, itemque cæteris, ſi humore iuuetur & ſtercore.

De pomis, & malo punico. TIT. X.

LOCIS temperatis menſe Martio vel Aprili mala punica ſeremus; calidis vero & ſiccis, Nouembri: amat hæc arbor

ſolum cretoſum, macilentum, ſed in pingui etiam prouenit. Regio illi eſt apta, quæ calida eſt. Seritur plantis de matrum radice deuulſis. Sed quamuis multis generibus ſeratur, melius tamen ramus eius cubitalis inciſus manubrii craſſitudine, & capite vtroq; acuta falce leuigatus, ſcrobi velut obliquus immergitur: prius tamen porcino ſtercore & in capite, & in parte, quæ ima eſt, oblinatur, vel in crudo ſolo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, ſi ponendus ramus gemmata iam matre ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos in ipſa radice conſtituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne virgula inuerſa deponas. Creduntur acida fieri, ſi rigentur aſſidue: nam ſiccitas in his & ſuauitatem præſtat, & copiam. cuius tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumno debet, & verno Si acida naſcantur, modicum laſeris cum vino tritum per ſumma arboris cacumina oportet infundi, vel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alii algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent aſininum atque porcinum. Si florem non continet, vrinam veterem compari menſura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. vni arbori amphora ingeſta ſufficiet. vel amurcam mittes inſulſam, vel algam radicibus iunges, & bis rigabis in menſe; vel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, vel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice ſupponis, vel ſquillam circa arborem ſeris. Et ſi, dum pendent poma, tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruabis. Si vermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur: aut clauo æneo ſi vermes eoſdem purges, difficile naſcentur: vel aſini vrina ſtercori admiſta porcino vermibus obuiabit. Cinis cum lixiuio circa punici truncum frequenter infuſus, læta & fructuoſa reddit arbuſta. Aſſerit Martialis candida in his grana fieri, ſi argillæ & cretæ quartam partem gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus eius adiũgas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne reſiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi tithymalli & portulacę ſuccus æqualiter mixtus ante quam germinet, trunco arboris adlinatur. Inſeri poſſe affirmat

mat de ramorum connexione, vt medulla vtrinque diuiſa ſe iungat. In ſe tantum inſeri poteſt circa Apriles Calend. menſe Martio vltimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſſimus ſtatim debet inſeri, ne mora exiguum, qui ineſt, ſiccet humorem. Punica mala ſeruantur, ſi picatis pediculis ordinata ſuſpendas. Aliter: Lecta integra in aqua marina vel muria feruente mergantur, vt combibant. poſt triduum ſole ſiccentur, vt ſub dio nocte non maneant: poſt in loco frigido ſuſpendantur. Cum volueris vti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Itē ſi a tactu inuicem ſeparata paleis obruantur. Item foſſa fit longa, & cortex eiuſdem magnitudinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur. Tunc inuerſus cortex ſupra foſſam ponitur, vt mala ſine terræ tactu ſubterpendentia ab humore defendat. Item ſi induantur argilla, & ea ſiccata loco frigido pendeant. Item ſi ſeriola ſub dio obruatur, quæ habeat arenas vſque ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis ſingulis, vel ſambuci virgulis, & ita ſeparata in arenis figantur, vt ipſa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & ſub tecto in ſcrobe [bipedanea] fieri poteſt, & vtilius eſt ad ſeruandum, ſi cum ramo longiore tollantur. Aliter: In ſeriola cui ad medium aqua mittatur, ſuſpenduntur mala, ne humorem tangant, & ſeria clauditur, ne ventus irrumpat. Item in dolio intra ordeum ſic ordinantur, ne ſe inuicem tangant: [&] dolium deſuper operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc modo: Grana matura purgata diligenter in palmea fiſcella mittis, [&] in cochlea exprimis, & lente coques vſque ad medietatem: cum refrixerit, picatis & gypſatis vaſculis claudes. Aliqui ſuccum non excoquunt, ſed ſingulis ſextariis libras mellis ſingulas miſcent, & in prædictis vaſculis ponunt & cuſtodiunt.

De Citreo.

MENSE Martio citri arbor quatuor modis ſeritur, ſemine, ramo, talea, claua. Amat terram rarioris naturæ, cælum calidum, humoremque continuum. Si granis velis ſerere, ita facies: Terram in duos pedes fodies, cinerem miſcebis, breues areas facies, vt vtrinque per canales aqua diſcurrat. In his areis palmarem ſcrobem manibus aperies, & tria grana deorſum verſo acumine iuncta conſtitues, & obruta quotidie rigabis. Citius procedent, ſi beneficio aquæ tepentis vtaris. Natis germinibus ſemper proxima herba runcetur. Poteſt hinc trima planta transferri. Si ramum velis ponere, non amplius ſeſqui-

pede debebis immergere, ne putreſcat. Claua ſeri commodius eſt, quæ ſit manubrii craſſitudine, longitudine cubitali, ex vtraq; parte leuigata, nodis & aculeis reciſis, ſed integra ſummitate gemmarum, per quas ſpes futuri germinis intumeſcat. Diligentiores & fimo bubulo adlinunt vtrinque, quod ſummum eſt, vel marina alga veſtiunt, vel argilla ſubacta, partis vtriusque extrema cooperiunt, atque ita in paſtinato ſolo deponunt. Talea & gracilior & breuior eſſe poteſt; quæ ſimiliter vt claua mergetur. Sed talea palmis duobus ſuperſit: claua omnis obruitur. In ſpatio non deſiderat interualla maiora. Aliis arboribus non debet annecti. Calidis locis, ſed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed ſi quis hoc genus, vt in regione frigida nutriatur, extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianā partem verſo diſponat hanc arborem. Sed hibernis menſibus tectum ſtramine velet agreſti. Vbi æſtas refulſerit, aeri arbor nuda & ſecura reddatur. Talea ſiue claua eius calidiſſimis regionibus, & per autumnum ponitur. Frigidiſſimis Iulio & Auguſto poſitas, & quotidianis rigationibus animatas, ipſe vsque ad poma & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari creditur, ſi cucurbitæ vicinis locis ſerantur; quarum vites etiam combuſtæ vtilem citri arboribus cinerem præbent. Gaudent aſſidua foſſione. hinc proueniunt poma maiora. Niſi quæ arida ſunt, rariſſime debemus abſcidere. Inſeritur menſe Aprili locis calidis, Maio frigidis, non ſub cortice, ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeritur & pyro, vt quidam [volunt,] & moro, ſed inſiti ſurculi qualo deſuper omnino muniendi ſunt, vel fictili vaſculo. Aſſerit Martialis apud Aſſyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus ſolum & cælum tepidum eſt, [&] humor exundans) per gradus quosdam ſibi ſemper poma ſuccedere, cum maturis ſe acerba ſubſtituant, acerborum vero ætatem florentia conſequantur, orbem quendam continuæ fœcunditatis ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, ſi per triduum aqua mulſa ſemina ponenda macerentur, vel ouillo lacte, quod præſtat. Aliqui menſe Februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita vt altera parte non exeat: ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formentur: tunc foramen luto replent: ſic quod eſt medium, fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore poteſt per totum annum pro-

pemo-

pemodum cuſtodiri. Melius ſi vaſculis quibuſcumque claudatur. Si velis legere atque ſeruare, nocte luna latente debebis cum ramis foliatis carpere, & ſecreta diſponere. Alii ſingula vaſis ſingulis claudunt, vel gypſo adlinunt, & opaco loco ordinata cuſtodiunt. Pleriq; in cedri ſcobe, vel [in] ſtraminibus minutis, vel in paleis tecta ſeruant.

Meſpilum.

MESPILA locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis, tamen frigidis quoque proueniunt, magis ſabulone pingui, atque glareoſa terra, cui arena permiſta eſt, vel argilla cum ſaxis: Serenda eſt taleis menſe Martio vel Nouembri, ſed ſolo ſtercorato & ſubacto, ita vt vtrunque caput taleæ ſtercus obducat. Sunt eius incrementa tardiſſima. Amat putari atque circumfodi, & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſperatur ætatem. Si vermibus occupatur, ſtylo æreo purgandi ſunt, & amurca, vel humana vetere vrina, vel viua calce perfundendi, ſed parcius propter arboris noxam, vel aqua decocti lupini. Si putatur hinc arbor ſterilis fieri, fimus & cinis vitium ſimul ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, fruſtum de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Februario in ſe & in pyro, & in malo. Surculus tamen eius ex arbore media debet aſſumi: nam de ſummitatibus vitioſus eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt: nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandum leguntur necdum mitia, quæ & in arbore diu durabunt, vel in vrceolis picatis, vel in ordinem ſuſpenſa, vel, vt quidam, poſca [vel ſapa] condita. Die ſerena legantur ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea viciſſim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta ſemimatura, & ſalſa aqua per dies quinque macerata. poſtea ſæpe infundantur, vt enatent. Seruantur & melle, ſed ſi minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici planta radicata Nouembri menſe, temperatis Februario, frigidis melius Martio vel Aprili ponenda eſt. Si taleam vel cacumen ponas, vltimo Aprili, cum ei ſe viridior ſuccus infuderit. Plantæ in ſcrobe depoſitæ lapides ſubſtituendi ſunt, ad radicem fimo terra miſcēda eſt. Si loca frigida ſunt, plantarū cacumina diuiſis cannæ internodiis defendantur a frigore. Si cacumen velis ponere, triſulcum

ramum bimum vel trimum ab auſtrali parte decidas, & ſic obrues, vt diuiſa cacumina terra interiacente velut tres ſurculos reddant. Taleam ſic ponemus, vt cętera, cui leuiter ab infima parte diuiſæ lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario vltimo vel Martio in Italia plantas grandes ficorum per paſtinatum ſolum diſpoſui, & eo anno poma peperere ſupra comprehendendi felicitatem, velut tributa reddentes. Legendæ ſunt plantæ, in quibus frequens nodus extuberat: Steriles creduntur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Si plantam fici prius nutrias in ſeminario, & maturam transferas in ſcrobem, poma generoſiora producet. Aliqui multum prodeſſe confirmant, ſi plantam fici diuiſo ſquillæ bulbo interſitam ſtrictamque vinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durum, & gracile, & ſiccum pro vtili ſapore pomorum. Prouenit & petroſis atque aſperis, tamen poteſt locis prope omnibus ſeri. Quæ in montanis & frigidis locis naſcuntur, quia minus lactis habent, ad ſiccitatem durare non poſſunt. Vſus illis in viridi eſt, melioris magnitudinis, & ſaporis arguti. Quæ naſcuntur in campis & locis calidis, & pinguiores ſunt, & in ſiccitate durabiles. Si genera numerare velimus, immenſum eſt: ſufficit, quod omnibus æqua cultura eſt. Illa diſtantia eſt, quod in caricis melius alba ſeruatur. In locis nimie frigidis pręcoquas ficus feramus, quæ cito veniant, vt ante imbres genus hoc poſſit occurrere: calidis vero & æſtuoſis eas quæ ſero maturant. Gaudet aſſidua foſſione. per autumnũ proderit, ſi ſtercus admoueas, præcipue de auiariis. Recidenda ſunt in ea quæ aut putria, aut male nata repereris: & ea ratione putanda eſt, vt inclinata per latera poſſit expandi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, cui circumciſis contra hoc radicibus aliquantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborem ſerunt, vt non ſit neceſſe per ſingulas arbores pro remedio eadem poma ſuſpendi. Menſe Iunio, circa ſolſtitium caprificandæ ſunt arbores fici, id eſt ſuſpendendi groſſi ex caprifico, lino, velut ſerta, pertuſi. Si hoc deſit, abrotani virga ſuſpenditur, aut callum, quod in vlmeis foliis inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, vel truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, vt poſſit humor effluere. Ne vermes patiatur, ramum terebinthi, vel lentiſci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis tollendi ſunt vermes ex fico. Alii amurcam, alii veterem

vrinam

vrinam ablaqueatis radicibus miſcent. Alii bitumen & oleum, aut ſolam calcem viuam latebris vermium liniunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, rubrica, butyro, & pice liquida miſta circa truncum debet induci. Alii coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos velut ęgra proiiciet, alii rubrica, aut amurca inſulſa miſta aqua arborem liniunt, vel cancrum fluuialem cum ramo rutæ ſuſpendunt: vel algam marinam, vel faſcem lupinorum, vel radici terebratæ cuneum figunt, vel ſecuri arboris corium ſæpe proſcindunt. Cum folia incipiunt producere fici, vt fructum multum & pinguem ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus, vel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum vis ſerotinam facere, incipientes groſſos decute, cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet, ſucco cepæ longioris cum oleo & pipere mixto vnge poma, quando groſſi incipiunt ſubrubere. Aprili menſe ficum debemus inſerere inter corticem: vel ſi nouellæ arbores ſunt, fiſſo ligno, quod ſtatim operiendum eſt & ligandum, ne ventus introeat. Melius comprehendunt, ſi circa terram reciſa inſerantur arbuſta. Aliqui & Iunio menſe inſerunt. Surculus legendus eſt anniculus: inutilis enim creditur maioris vel minoris ætatis. Inoculari ficus locis ſiccis Aprili, humidis melius iunio mediante poterit, Octobri mēſe locis tepidis. Propagari ficus ramis poteſt. Inſeritur autem in caprifico, in moro, in platano, & oculis, & ſurculis. Ficus virides ſeruari poſſunt vel in melle ordinatæ, ne ſe inuicem tangant, vel ſingulæ intra viridem cucurbitam clauſæ, locis vnicuique cauatis, & item teſſera, quæ ſecatur, incluſis, ſuſpenſa ea cucurbita vbi non ſit ignis vel fumus. Alii miſſas ficus recentes, minus maturas, in nouo vaſe fictili lectas cum pediculis, & a ſe ſeparatas recludunt, & in dolio vini pleno vas natare permittunt. Martialis dicit, caricas per genera multa ſeruari, cum ratio vna ſufficiat. Ergo hoc genere, quo Campania tota cuſtodit, ſeruare debemus: in cratibus ficus expanditur vsque ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc calefacto furno ad panis coquendi modum ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauſo furno vbi discocta ficus fuerit, ſicut eſt calida, interpoſitis foliis ſuis, in vas fictile conditur bene picatum denſius preſſa, & operculo diligenter obducitur. Si pluuiis abundantibus crates non poſſis expandere, ſub tecto eas ita ponis, vt ſemipede erigantur a ter-

ra,& eas ad vicē ſolis, cinis [calidus] ſubiectus vaporet, & ſubinde ficus,ſicut eſt diuiſa,vertatur, vt ficorum coria ſiccentur, & pulpæ tunc duplicatæ in ciſtellis ſeruentur,aut loculis. Alii maturas mediocriter ficus & diuiſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccādas,& recipiunt[eas]nocte ſub tecta.Nunc ficulnea cacumina obruuntur vtiliter,cum tumeſcunt, vt plantas faciant,ſi earum copia non abundat. Vt etiam varios fructus vna ficus exhibeat, ramos duos nigræ & albæ arborum inter ſe ita vinculo ſtringis ac torques, vt germina miſcere cogantur. ſic obruti & ſtercorati,& humoribus iuti,vbi prodire cœperint, germinantes oculos aliqua ſibi annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos vnitate diuidat,diuiſione coniungat.

De pomis aliorum menſium.

NVNC & pyrus vel malus inſeri ac ſeri poteſt, & cydonia, & prunus inſeritur,& ſorba ponuntur,& morus,nono Calendarum Aprilium die,& inſeruntur piſtacia,& locis frigidis pini ſemen aſpergitur.

De comparandis bobus, tauris & vaccis. TIT. XI.

HOC menſe comparandi ſunt boues, qui tamen ſiue de noſtris capiantur armentis, ſiue emantur: idcirco nunc comparabuntur vtilius, quia necdum ſagina temporis pleni aut celare poſſunt fallaciam venditoris,& vitia ſua,aut repugnando domituræ contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Hæc tamen ſigna ſpectanda ſunt in bobus, ſeu de noſtro, ſeu de alieno grege fuerint comparandi, vt ſint boues nouelli, quadratis & grandibus membris, & ſolidi corporis, muſculis ac toris vbique ſurgentibus, magnis auribus, latæ frontis, & criſpæ, labris oculiſque nigrantibus,cornibus robuſtis, ac ſine curuaturæ prauitate lunatis,patulis naribus,& reſimis, ceruice toroſa atque compacta,palearibus largis, & circa genua fluentibus,pectore grandi,armis vaſtis,ventre non paruo,porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto & plano, cruribus ſolidis,neruoſis & breuibus, vngulis magnis, caudis longis ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo ac breui, rubei maxime coloris aut fuſci. Melius autem boues de vicinis locis comparabimus,qui nulla ſoli aut aeris varietate tententur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia transferamus. Illud ante vniuerſa curandum eſt, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc conſideranda ſunt: Sint arguti, manſueti, timentes

hor-

hortamen clamoris ac verberis, cibi appetentes. Sed ſi regionis ratio patitur, nullus melior cibus eſt, quam viride pabulum. Vbi vero deeſt, eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborum coget acceſſio. Nunc tauros quoque (quibus cordi eſt armenta conſtruere) comparabit, aut his ſignis a tenera ætate ſummittet: Vt ſint alti atque ingentibus membris, ætatis mediæ, [&] magis quæ iuuentute minor eſt, quã quæ declinet in ſenium. Torua facie, paruis cornibus, toroſa vaſtaque ceruice, ventre ſubſtricto. Vaccas etiam nunc maxime parabimus. ſed eligemus forma altiſſima, corporis longi, vteri capacis & magni, alta fronte, oculis nigris & grandibus, pulchris cornibus, & præcipue nigris, aure ſetoſa, palearibus & caudis maximis, vngulis breuibus, & cruribus nigris & paruis, ætatis maxime trimæ, quia vsque ad decennium fœtura ex his procedet vtilior. Nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit ſtudium diligentis, amotis ſenioribus, nouellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro ac laboribus deputare. Græci aſſerunt, ſi mares creare velis, ſiniſtrum tauri in coitu ligandum eſſe teſticulum: ſi fœminas, dextrum: tamen tauros diu ante abſtinendos, vt cum tempus eſt acrius in cauſas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hieme maritima & aprica loca, æſtate opaca paremus ac frigida, montana maxime: quia melius frutetis, & his herba internaſcente ſaturantur, quamuis circa fluuios recte propter amœna loca paſcantur: fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, vnde magis vtilius habentur, vbi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hibernare ſub dio: quibus tamen ſepta fieri, propter iniuriam grauidarum, conuenit laxiora. Stabula vero vtilia ſunt ſtrata ſaxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, vt humor poſſit elabi, parti meridianæ obuerſa propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet obiectus.

De domandis bobus. TIT. XII.

HOC menſe vltimo domandi ſunt trimi boues, quia poſt quinquennium bene domari non poſſunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum noui boues largioribus ſpatiis habere debebunt, vt & ante ſtabulum loca nullis concludantur anguſtiis, & producti non aliqua vitientur offenſa. In ipſo vero ſtabulo aſſeres transuerſi a terra ſeptem pedibus alti cõfigantur,

ad quos boues ligentur indomiti. Tūc eligis abſolutam tempeſtatibus & impedimentis omnibus diem: qua capti perducantur ad ſtabulum: quorū ſi nimia fuerit aſperitas, vno die ac nocte inter vincula mitigētur atq; ieiunia: tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum, non a latere, neque a tergo, ſed a fronte accedens bubulcus admulceat, nareſque & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens: hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod vitium, ſi in primordiis effectui ſibi ceſſiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis, os & palatum ſalibus frica, & in gulam demitte præſulſi adipis librales offas, & vini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces: quæ res intra triduum totius ſæuitiæ iram reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod vtile eſt, ſi arationi parantur, ſubacto prius ſolo exercendi ſunt, vt nouus labor tenera adhuc colla non quaſſet. Expeditior autem ratio eſt domandi, vt aſperum bouem manſueto & valido boui coniungas, quo oſtendente facile ad omnia cogetur officia. Si poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, vel verbere: ſed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur vinculis, vt non poſſit progredi aut ſtare, vel paſci. Quo facto, ſiti ac fame laſſatus carebit hoc vitio.

De equis, equabus & pullis, & eorum ætate. TIT. XIII.

HOC menſe ſaginati ac paſti ante admiſſarii generoſi equabus admittendi ſunt, & repletis fœminis, item ad ſtabula colligendi. Neque tamen æqualem numerum omnibus debemus adhibere, ſed æſtimatis viribus vniuſcuiuſque admiſſarii, ſubmittenda ſunt pauca vel numeroſa coniugia, quæ res efficiet admiſſarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo & viribus formaque conſtanti non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate virium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hoc ſequemur, vaſtum corpus & ſolidum, robori conueniens altitudo, latus longiſſimum, maximi & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus & ſolidus, & cornu concauo, altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ ſunt: vt ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle propemodum ſolis oſſibus adhærente. Aures breues & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma & cauda profuſior, vngularum ſolida & fixa rotunditas. Colores hi præcipui, badius, aureus,

reus,albineus, ruſſeus, murteus, ceruinus, gilbus, ſcutulatus, albus,guttatus, candidiſſimus, niger preſſus. Sequentis meriti, varius cum pulchritudine, nigro vel albineo vel badio miſtus, canus cum quouis colore, ſpumeus, maculoſus, murinus,obſcurior. Sed in admiſſariis præcipue legamus, clari & vnius coloris:cæteri vero deſpiciendi,niſi magnitudo meritorum culpā coloris excuſet. Eadem in equabus conſideranda ſunt, maxime vt ſint longi & magni ventris & corporis: ſed hoc in generoſis ſeruetur armentis. Cæteræ paſſim toto anno inter paſcua, demiſſis ſecum maribus impleantur. Equarum natura eſt partū ſpatio duodecimi menſis abſoluere. Illud in admiſſariis ſeruandū eſt, vt mediis aliquibus ſpatiis ſeparentur,propter noxam furoris alterni: ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima, hieme aprica, frigida & opaca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus locis nāta, vt vngularum firmitas de aſperitate nil ſentiat. Si equa marem pati noluerit, trita ſquilla naturalia eius infecta libidinem contrahunt. Deinde grauidæ non vrgeantur, nec famem vel frigus tolerent, nec inter ſe loci comprimantur anguſtiis.Generoſas equas, & quę maſculos nutriunt,alternis annis ſubmittere debebimus, vt pullis puri & copioſi lactis robur infundant;cæteræ paſſim replendæ. Ætas incipientis admiſſarii quinti anni initio eſſe debebit. Fœmina recte bima concipiet, quia poſt decennium iners ex ea ſoboles & tarda naſcetur. Pulli equarum nati manu tangendi non ſunt, quia eos tactus lædit aſſiduus: quantum ratio patitur, defendantur a frigore. In pullis pro ætatis merito ea ſunt conſideranda, quæ ſignum bonę indolis monſtrant, quæ in patribus vel matribus ſpectanda præcepi. dabit & hilaritas, alacritas, agilitasque documentum. Nunc domandi ſunt pulli, vbi tempus bimæ ætatis exceſſerint. Conſideranda ſunt magna,longa, muſculoſa, & arguta corpora, teſticuli pares [&] exigui: & cætera quæ in patribus dicta ſunt. Mores, vt vel ex ſumma quiete facile concitentur, vel ex incitata feſtinatione non difficile teneantur. Ætatis conſideratio talis eſt: Bimo,& ſex menſium dentes medii ſuperiores cadūt. quadrimo canini mutantur.infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. ſexto anno quos primo mutauit, exæquat. ſeptimo anno omnes dentes eius explentur. Latent ab hinc ætatis notæ:ſed prouectioribus tempora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerunque prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia,maxime equos, caſtrare debemus.

De mulis & aſinis. TIT. XIIII.

SIQVEM mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, ſolidis oſſibus, & forma egregia debet eligere: in qua non velocitatem, ſed robur exquirat. Ætas a quadrima vſque in decennem huic admiſſurę iuſta conueniet. Si aſinus equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius aſinam (donec coeundi voluptas ſolicitetur) adhibemus: qua ſubducta, equam libido incitata non ſpernet, & raptus illebris generis ſui in permiſtionem conſentiet alieni. Si morſu furens lędit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex equa & aſino, vel onagro & equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, quam quod aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſarii naſcētur ex onagro & aſina: qui poſt in ſobole ſecutura agilitatem fortitudinemque reſtituant. Admiſſarius tamen aſinus ſit huiuſmodi, corpore amplo, ſolido, muſculoſo, ſtrictis & fortibus membris, nigri vel murini maxime coloris aut rubei: qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris aut auribus geret, colorem ſobolis plerumque variabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per monteſ aſperos paſci, vt itineris laborem in tenera ætate ſolidata contemnat. Minor vero aſellus maxime agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De apibus. TIT. XV.

HOC menſe maxime apibus ſolet morbus incumbere: nam poſt hyberna ieiunia tithymalli & vlmi amaris floribus, qui prius naſcuntur, auidius appetitis ſolutionem ventris incurrunt & pereunt, niſi affueris velocitate remedii. Præbebis ergo mali granati cum vino amineo grana contrita, vel vuæ paſſæ cum rore ſyriaco & auſtero vino, vel ſimul omnia leuigata, & incocta vino aſpero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item roſmarinus aqua mulſa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quod ſi horridæ videntur atq; contractæ torpere ſilentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere vel ſiccæ roſæ coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, vt putres partes fauorum, vel vacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, ſemper recidas acutiſſimis ferramentis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus plerunque felicitas ſua. Nam

ſi

ſi nimiis floribus annus exuberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omiſſa reparatio ne populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grandi & continua meſſe defluere, interiectis ternis diebus, clauſo foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam ſobolem conferentur. Nunc circa Calend. Apriles curandi ſunt aluei, vt omnia purgamenta tollantur, & ſordes quas tempus contraxit hibernum, & vermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus corrumpitur vſus fauorum, & papiliones, qui vermiculos ſtercore ſuo faciunt naſci. Tūc fumus incenſi [&] ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apium ſaluti. Quæ purgatio frequenter vſq; in autumni tempora celebretur. Hæc omnia, cæteraq; efficies, caſtus & ſobrius, & alienus a balneis, vel a cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus ſalſamentis.

De horis. TIT. XVI.

HIC menſis ad deprehendendas horas conſentit Octobri.

Hora	I	&	XI	pedes	XXV
Hora	II	&	X	pedes	XV
Hora	III	&	IX	pedes	XI
Hora	IV	&	IIX	pedes	VIII
Hora	V	&	VII	pedes	VI
Hora	VI			pedes	V

PALLADII DE RE RVSTICA
LIBER QVINTVS.

De medica ſerenda, & diſciplina eius. TIT. I.

APRILI menſe in areis, quas ante (ſicut diximus) præparaſti, medica ſerenda eſt. Quæ ſemel ſeritur, decem annis permanet, ita vt quater vel ſexies poſſit per annum recidi. Agrum ſtercorat, macia animalia reficit, curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Singuli cyathi ſeminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis raſtellis obruantur iacta ſemina, quia ſole citius comburuntur. Poſt ſationem ferro locum tangi non licet, ſed raſtris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima meſſis eius tardius fiet, vt aliquantum ſemen excutiat. cæteræ vero meſſes quam volueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo

parcius præbenda eſt nouitas pabuli: inflat enim, & multum ſanguinem creat. Vbi ſecueris, ſæpius riga. Poſt paucos dies, cum fruticare cœperit, omnes alias herbas runcato: ita & ſexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inſerenda olea. TIT. II.

Nunc locis temperatis oliua inſeratur, quæ inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupra dictum eſt. ſed vt oleaſtro inſeras, contra illud quod ex olıueto inſito & caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic prouidendum eſt: Poſitis prius oleaſtri brachiis in ſcrobe, in qua diſponemus inſerere, ſcrobes ita replebimus, vt mediæ vacuæ ſint. Cum comprehenderit oleaſter, inſeremus in infimo, vel inſitum ponemus: & inſitionem prope infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit, terram ſubinde colligimus. Ita commiſſura in profundo latente quisquis vrit aut cædit, oliuæ locum non aufert pullulandi: quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam valendi feracitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inſerunt, & vbi comprehenderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum Aprilium die, vsque in tertium Nonarum Iulii inſeri debere præcipiunt: ita vt locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſſimis nunc vinearum foſſio ante Idus peragenda eſt, & ſiqua de Martio menſe reſtabant. Vites quoque inſerimus. Seminaria quæ ſunt ante facta, herbis liberentur, & leuiter circumfodiantur. Nunc locis mediocriter ſiccis milium ſerimus, & panicum. Hoc menſe pingues campi, & agri qui diu aquam tenent, proſcindantur poſt Idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum ſemiua nondum maturitate firmata ſunt.

De hortis. TIT. III.

Hoc etiam menſe vltimo, & prope vere transacto braſſicam ſerere poſſumus, quæ cauli ſeruiet, quia cymæ tempus amiſit. Nunc apium bene ſeritur locis calidis & frigidis, terra quali volueris, dummodo ibi ſit humor aſſiduus, quamuis naſci, ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget. Et prope omnibus menſibus, a primo vere [vsq;] ad autumnum ſeratur extremum. Ex ipſius genere eſt hipposelinon, durius tamen & auſterius, & heleoſelinon molli folio, & caule tenero, quod naſcitur in lacunis, & petroſelinon maxime locis aſperis. Hæc omnia genera poſſunt habere diligentes. Apios maiores

ſores facies, ſi ſemen quantum tribus digitis comprehendi poteſt, linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa obrueris. Ita omnium ſeminum germen capitis vnius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt, ſi ſemina ante tundantur, vel ſi ſuper areas naſcentes aliqua pondera volutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apii ſemina vetuſtiora citius naſcuntur: quæ nouella ſunt, ſerius. Hoc menſe atriplicem ſeremus, ſi rigare poterimus, & Iulio, & cæteris vsque ad autumnum, menſibus. Amat aſſiduo humore ſatiari. Semen ſtatim cum ſpargitur, obruendum eſt, herbæ ei ſubinde vellantur. Transferri neceſſarium non eſt, cum bene ſeritur, tamen poteſt melius adoleſcere, ſi ſpatio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis & humoris. Ferro tamen recidendum ſemper eſt, quia ita pullulare non ceſſat. Nunc ocimum ſeritur: cito naſci dicitur, ſi ſtatim cum ſeueris, aqua calida perfundas. Rem mirã de ocimo Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpyllum, modo in ſiſymbrium mutetur. Hoc etiam menſe melones & cucumeres ſeruntur, & porrus, & in primordio capparis, & ſerpyllum, & colocaſiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum ſeremus, & intyba ſecunda ſatione, quibus vtamur æſtate, & cucurbitas, & mentam radice vel planta.

De Zizipho cum diſciplina ſua. TIT. IIII.

LOCIS calidis Aprili menſe ziziphum conſeremus, frigidis vero Maio vel Iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur oſſibus, & ſtipite, & planta. Creſcit tardiſſime. Sed ſi plantam ponis, Martio magis [in] terra molli: ſi oſſibus ſeras, in ſcrobe palmari, ita vt terna grana per ſcrobem cacuminibus ponantur inuerſis. quibus in imo & in ſummo affundatur lætamen, & cinis, & herbis adnaſcentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis ſoliditati ſimilis fuerit, transferatur in locum paſtinatum, vel in ſcrobem. Terram diligit non nimis lætam, ſed proximam tenui, atque ieiunæ. Per hiemem prodeſt illi, vt circa codicem lapidum cumulus aggeretur, qui æſtate debet auferri. Si arbor hæc triſtis eſt, ferrea ſtrigili ſubraſa hilarior fiet, vel ſi fimum bubulum radicibus modice & frequenter affundas. zizipha collecta matura in longo vaſe fictili ſeruantur oblito, & loco ſicciore compoſito: vel recenter lecta poma, ſi guttis vini veteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam deciſa cum ramis ſuis, aut fronde ſua inuoluta, atque ſuſpenſa.

De pomis aliorum menſium. TIT. V.

Hoc etiam menſe locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione qua dictum eſt, & inſeruntur. Nam circa Calendas Maias perſicus inoculari poteſt, quo more emplaſtratur ficus, ſicut diximus, cum de inſitione loqueremur. Hoc menſe calidis locis citri arbor inſeritur, ſicut ſupra memoraui. Nunc locis frigidis fici plantaria diſponemus, ſeruantes eam, quæ ſupradicta eſt, diſciplinam. Nunc etiam ficum debemus inſerere in ligno, vel ſub cortice, ſicut ante præcepi, & eam locis ſiccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem vocamus, locis apricis & calidis eſt ponenda. Hoc menſe ſorbum poterimus inſerere in ſe, in cydonio, in ſpina alba.

De oleo & vino violaceo. TIT. VI.

Tot violæ vncias [infundas,] quot olei libras miſeris, & diebus XL ſub dio habere debebis. Violæ purgatæ, vt de rore nihil habeant, libras quinque vini veteris X ſextariis debebis infundere, & poſt xxx dies X mellis ponderibus temperare.

De armentis. TIT. VII.

Hoc menſe vituli naſci ſolent, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, vt ſufficere poſſint tributo laboris & lactis. Ipſis autem vitulis toſtum molitumque milium cum lacte miſceatur ſaliuati more præbendum. Nunc locis calidis tondeantur oues, & ſerotini fœtus hoc menſe ſignētur. Nunc etiam prima eſt admiſſura, quę excellit, arietum, vt agnos iam maturos hibernum tempus inueniat.

De apibus. TIT. VIII.

Hoc menſe locis apricis apes quæremus: ſed loca mellifica indicant apes, ſi circa fontes frequentiſſime paſcantur: nam ſi rariores videbuntur, in his locis mellificari vtiliter non poteſt. Quod ſi frequentes aquantur, vbi ſint examina earum, hoc genere poſſumus inuenire. Ac primo quam longe ſint, exploremus, aut proxime. rubricam liquidam breui vaſculo infuſam geramus, & obſeruemus fontes aut aquas vicinas: tunc dorſa apum bibentium tangamus illo liquore tincta feſtucula, atque ibidem moremur. Si cito reuerſæ fuerint, quas tinximus, hoſpitia earum proxima eſſe noſcemus: ſi tarde, ſpatio longiore ſummota, quod pro mora temporis æſtimamus. Ad proxima facile venies, ad longinqua hoc genere perduceris: Cannæ vnum internodium cum ſuis recidas articulis, & in latere aperies: ibi mel exiguum vel defrutum mittes; & iuxta fontem

fontem pones:cum ad eum conuenerint apes, atque ingreſſæ fuerint poſt odorem, foramen pollice claudes appoſito, & vnam tantum patieris exire, cuius fugam perſequere. ea tibi partem demonſtrat hoſpitii: cum ipſam cœperis non videre, alteram continuo dimittes, & ſequeris: ita ſingulæ ſubinde dimiſſæ, te facient vsque ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuiſſimum circa aquam vaſculum ponunt, de quo cum apis aquando guſtauerit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam ſubinde creſcentem, notata reuolantium parte vsque ad examina perſequeris. Quod ſi eſt examen in ſpelunca reconditum, fumo eiicietur, & cum exierit, æris ſonitu territum in frutice, vel in aliqua ſyluæ ſe parte ſuſpendet, & ita admoto vaſculo recipietur. Si vero in cauæ arboris ramo fuerit, acutiſſima ſerra idem ramus ſupra infraque deciſus, & munda veſte coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari. Veſtigantur autem mane, vt tota dies ſufficiat ad ſequendum. nam veſpere peracto opere ad aquam plerunque non redeunt. Vaſa autem, quibus recipiuntur, perfricanda ſunt citreagine, vel herbis ſuauibus, & conſpergenda imbre mellis exigui: quod ſi verno fiat, & circa fontes aluearia ſic tincta ponantur, locis quibus apium frequentia eſt, multitudinem ſibi ſponte conducent, ſi tamen ſeruari a furibus poſſunt. Hoc etiam menſe, ſicut ſupra, purganda ſunt aluearia ſordibus, & necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus malis, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario ſimile, id eſt altum & anguſtum, veſpere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accenſum. Illuc papiliones conuenient, & circa lumen volitabunt, & anguſtia vaſculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis. TIT. IX.

HVIVS menſis horæ, horis menſis Septembris æquantur hoc genere.

Hora	I	& XI	pedes	XXIV
Hora	II	& X	pedes	XIIII
Hora	III	& IX	pedes	X
Hora	IV	& IIX	pedes	VII
Hora	V	& VII	pedes	V
Hora	VI		pedes	IIII

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico & milio, de florentibus ſatis, de recidendo fœno. TIT. I.

MAIO menſe locis frigidis & humectis panicum ſeremus & milium, more quo dixi. Nunc omnia prope, quæ ſata ſunt, florent, neque tangi a cultore debebunt. Florent autem ſic: Frumenta & ordeum, & quæ ſunt ſeminis ſingularis, octo diebus florebunt, & deinde per dies XL, grandeſcent flore depoſito vſque ad maturitatis euentum. quæ vero duplicis ſeminis ſunt, ſicut faba, piſum, cæteraque legumina, XL diebus florent, ſimulque grandeſcunt. Hoc menſe in locis ſiccis, calidis, ſiue maritimis fœna recidantur, prius tamen quam exareſcant. Quod ſi pluuiis infuſa fuerint, conuerti ante non debent quam pars eorum ſumma ſiccata ſit.

De nouellæ vitis ſarmentis relinquendis, & pampinandis aliis vitibus. TIT. II.

NVNC conſideremus nouellæ vitis ſarmenta, quæ protulit, & ei pauca & ſolida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata dureſcant. Non autem amplius reſectæ & pullulanti viticulæ, quam duæ vel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriam venti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne diſſipantibus ventis nulla remaneat, ſi in primordio reliqueris pauciores. Hoc menſe pampinari conueniet: ſed tunc eſt opportuna pampinatio, cum teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt ſine difficultate carpentis. Hæc res vuas efficit pinguiores, & maturitati conſulit ſolis admiſſu.

De proſcindendis & aperiendis nouis agris. TIT. III.

NVNC quoque pingues agri & herboſi proſcindantur: ſed ſi agros incultos volueris aperire, conſiderabis, ſiccus an humidus ſit ager, ſiluis aut gramine, frutetis veſtitus aut filice. Si humidus erit, foſſarum ductibus ex omni parte ſiccetur. Sed apertæ foſſæ notæ ſunt, cæcæ vero hoc genere fiunt: Imprimuntur ſulci per agrum transuerſi altitudine pedum ternũ: poſtea vſque ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea, & ſuper terra, quam egeſſeramus, æquatur. Sed foſſarum capita vnam patentem foſſam petant, ad quam decliues decur-

decurrant: ita & humor deducetur, & agri ſpatia non peribunt. Si defuerint lapides, ſarmentis vel ſtramine ſubiecto cooperiantur, vel quibuscunque virgultis. Sed ſi nemoroſus eſt, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus, per macerias ſaxorum a turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus, & gramen, & filices frequenti aratione vincentur. Sed filicem, ſi ſæpe fabam conſeras, vel lupinos, & ſi ſubinde naſcentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus abſumes.

De occandis vitibus, arboribusque, & rude cadenda, fodiendis ſeminariis, putandis oleis, & lupino vertendo.

TIT. IIII.

HOC menſe arbores & vites quæ ablaqueatæ fuerant, occare, hoc eſt, operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam ſylua cædatur, quando omni fronde veſtita eſt. Cædendi autem hic modus eſt, vt optimus operarius in alta ſylua modii ſpatium, mediocris vero tertia minus poſſit abſcidere. Nunc & ſeminaria fodiuntur aſſidue, & locis prægelidis & pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur. At ſiquis lupinum ſtercorandi agri cauſa ſeminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. TIT. V.

HORTORVM ſpatia, quæ per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur, aut plantis nunc conueniet paſtinare. Hoc menſe apium bene ſeritur, ſicut iam ante dictum eſt, vel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangentur. Porri quoque planta transfertur, vt rigationibus animetur.

De pomis. TIT. VI.

LOCIS calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ramus ergo cum flore (ſicut Martialis dicit) ſi obruto circa arborem fictili vaſe claudatur, & ne reſiliat, ligetur ad palum, pro vaſculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam menſe locis calidis emplaſtrari perſicus poteſt. Locis frigidis nunc citri arbor inſeritur, & ea, quę dicta eſt, diſciplina ſeruetur. Nunc frigidis locis ziziphum conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmæ planta diſponitur.

De armentis, item de caſtrandis bobus. TIT. VII.

NVNC caſtrandi ſunt vituli, ſicut Mago dicit, tenera ætate, vt fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur. Sed hoc luna decreſcente verno vel autumno fie-

ri debere pręcipit. Alii ligato ad machinam vitulo, duabus anguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus, ipſos neruos apprehendunt, qui Græce κρεμαστῆρες dicuntur. His comprehenſis tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidunt, vt aliquid de his capitibus neruorum ſuorum dimittatur hærere. quæ res & ſanguinis nimietatem prohibet, & non omnino iuuencos ſubducto robore virilitatis effœminat. Nec admittendum eſt, quod plerique faciunt, vt ſtatim caſtratos coire compellant: nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera vero caſtraturæ cinere ſarmentorum & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur a potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduo præbeantur ei teneræ arborum ſummitates, & fruteta mollia, & herbę viridis coma, dulciore ſagina roris aut fluminis. Pice etiam liquida miſto cinere & modico oleo poſt triduum vulnera diligenter vnguenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens vſus inuenit. Alligato enim iuuenco atque deiecto, teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atque ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis ſecuribus, vel dolabris, vel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, vt gladii ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardentis imprimitur, vnoque ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & vſtis venis ac pellibus a fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo vulnere nata defendit.

De tonſuris ouium. TIT. VIII.

LOCIS temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt. Sed tonſas oues hoc vnguine medicemus: Succum decocti lupini, feces vini veteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in vnum corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare vicinum eſt, litori mergantur extremo: ſi in mediis terris paſcimus, aqua cæleſtis cum ſale paululum decocta ſub dio debebit pecorum tonſa & vncta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec ſcabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.

De caſeo faciendo. TIT. IX.

HOC menſe caſeum coagulabimus ſincero lacte coagulis vel agni vel hædi, vel pellicula quæ ſolet pullorum ventribus adhærere, vel agreſtis cardui floribus, vel lacte ficulneo, cui ſerum debet omne deduci, vt & ponderibus vrgeatur. Vbi ſolidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & preſſus ſubinde adiectis pro acquirenda ſoliditate ponderibus, trito ac torrefa-

refacto ſale debet aſpergi, & iam durior vehementius premi. Poſt aliquot dies ſolidatæ iam formulæ per crates ita ſtatuantur, ne inuicem ſe vnaquæque contingat. Sit autem loco clauſo & a ventis remoto, vt teneritudinem ſeruet atque pinguedinem. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit aut fiſtuloſus: quod eueniet, aut ſi parum prematur, aut ſales nimios accipiat, aut calore ſolis vratur. In recenti caſeo conficiendo aliqui nucleos virides pineos terunt, atque ita miſto lacte gelant. Aliqui thymum tritum & frequenter colatum congelant. Qualemcunque etiam ſaporem velis, efficere poteris, adiecto, quod elegeris, condimento, ſeu piperis, ſeu cuiuſcunque pigmenti.

De apibus. TIT. X.

HOC menſe incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant; ſed Græci eos οἴστρους appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quieſcentis examinis. Nunc papiliones abundant, quos necemus, more quo dixi.

De pauimentis & ſolariis. TIT. XI.

NVNC circa extremum menſem pauimenta in ſolariis fiunt: quæ in frigidis regionibus, & vbi pruinæ ſunt, glacie ſuſpenduntur & pereunt. Sed ſi hoc placuerit, ſternemus duplices ordines tabularum tranſuerſos atque directos, & paleam vel filicem ſupra conſtituemus, & æqualiter æquabimus ſaxo quod manum poſſit implere. Pedaneum ſuper rudus inducimus, & aſſiduo vecte denſamus: tunc antequam rudus ſiccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales, iungemus, ita vt calce viua ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, & earum coniunctione rudus omne cooperiatur. Nam ſiccata omnis materia vnum corpus efficiet, & nullum tranſmittet humorem. Poſtea ſex digitorum teſtaceum ſuperfundemus, & frequenter virgis verberabimus, ne rimis poſſit aperiri. Tunc teſſellas latiores, vel tabellas qualeſcunque marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc conſtructionem res nulla vitiabit.

De lateribus faciendis. TIT. XII.

HOC menſe lateres faciendi ſunt ex terra alba vel creta, vel rubrica. Nam qui æſtate fiunt, celeritate feruoris in ſumma cute ſiccantur, interius humore ſeruato: quæ res ſciſſuris eos faciet aperiri. Fiunt autem ſic: Terra creta diligenter, &

omni aſperitate purgata, miſta cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri ſimilem deprimetur. Tunc ad ſiccandum relicta, ſubinde verſabitur ad ſolis aſpectum. Sint vero lateres longitudine pedum duorum, latitudine vnius, altitudine quatuor vnciarum.

De roſato. TIT. XIII

QVINQVE libras roſæ pridie purgatæ, in vini veteris x ſextarios merges, & poſt xxx dies x deſpumati mellis libras adiicies, & vteris.

De oleo liliaceo. TIT. XIIII.

PER olei libras ſingulas dena lilia curabis infundere, & vas vitreum XL diebus locare ſub dio.

De oleo roſeo. TIT. XV.

IN olei libras ſingulas, roſæ purgatæ ſingulas vncias mittes, & VII diebus in ſole ſuſpendes & luna.

De rhodomelli. TIT. XVI.

IN ſucci roſæ ſextariis ſingulis libras ſingulas mellis admiſces, & diebus XL ſub ſole ſuſpendis.

De roſis viridibus ſeruandis. TIT. XVII.

ROSAS nondum patefactas ſeruabis, ſi in canna viridi ſtante, fiſſa, recludas ita, vt fiſſuram coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo roſas virides habere volueris. Aliqui olla rudi conditas ac bene munitas ſub dio obruunt, ac reſeruant.

De horis. TIT. XVIII.

IN horarum menſuris Maius reſpondet Auguſto.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	IIX	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IIII
Hora	VI			pedes	III

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. TIT. I.

IVNIO menſe area paranda eſt ad trituram, cuius primo terra radatur: deinde effoſſa leuiter miſtis paleis & amurca æquatur inſulſa. Quæ res a muribus & formicis frumenta defendit. Tunc premen-

menda eſt rotundo lapide, vel columnæ quocunq; fragmento, cuius volutatio poſſit eius ſpatia ſolidare. Dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & minuta ibi pecora diu ſpatiari ac proculcare compellunt. Et cum terra vngulis ſtricta fuerit, ſpectant ſolidam ſiccitatem.

De meſſibus. TIT. II.

NVNC primo ordei meſſis incipitur, quæ conſummanda eſt antequam grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis, ſicut triticum, folliculis veſtiuntur. Quinque modios recidere poteſt pleni agri opera vna meſſoris experti, mediocris vero tres, vltimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantulum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc etiam menſe poſtremo locis maritimis & calidioribus ac ſiccis tritici meſſis abſciditur. Quam paratam eſſe cognoſces, ſi æqualiter ſpicarum populus maturato rubore flaueſcat. Pars Galliarum planior hoc compendio vtitur ad metendum, & præter hominum labores, vnius bouis opera ſpatium totius meſſis abſumit. Fit itaque vehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur. huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus reclines in ſummo reddant ſpatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi ac rari ad ſpicarum menſuram conſtituuntur in ordinem, ad ſuperiorem partem recurui. A tergo vero eiuſdem vehiculi duo breuiſſimi temones figurantur, velut amites baſternarum. Ibi bos capite in vehiculum verſo iugo aptatur, & vinculis, manſuetus ſane, qui non modum compulſoris excedat. Hic vbi vehiculum per meſſes cœpit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur abruptis, ac relictis paleis altitudinem vel humilitatem plerunque bubulco moderante, qui ſequitur. & ita per paucos itus ac reditus breui horarum ſpatio tota meſſis impletur. Hoc campeſtribus locis vel æqualibus vtile eſt, & iis quibus neceſſaria palea non habetur.

De agris proſcindendis; de vineis occandis, fodiendis, vicia, fœno græco recolligendis. TIT. III.

NVNC frigidiſſimis locis, quæ Maio ſunt prætermiſſa faciemus. Agros æque proſcindemus herboſis & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus viciam. fœnum græcum reſecabimus ad pabulum. Hoc menſe locis frigidis peragenda eſt leguminum meſſis: itaque lenticulam collectam, cineri miſtam, bene ſeruabimus, vel vaſis oleariis aut ſalſamentariis

repletis, ſtatimque gypſatis. Nunc & faba luna minuente velletur. Ante lucem ſane, & antequam luna procedat, excuſſa & refrigerata ponatur. ita gurguliones non patietur infeſtos. Hoc menſe lupinus colligitur, & ſi placuerit, ſtatim ſeparetur ex area: ſed longe ab humore eſt ponēdus in horreis. Sic enim diutiſſime cuſtoditur, maxime ſi granaria eius afflauerit fumus aſſiduus.

De hortis. TIT. IIII.

HOC menſe circa ſolſtitium braſſicam feremus, quam inchoante transferemus Auguſto, vel irriguo loco, vel pluuia initiante madefacto. Apium quoque bene ſerere poterimus, betas & radices, & lactucas, & coriandrum, ſi rigemus.

De pomis. TIT. V.

HOC etiam menſe ramus punici (ſicut ſupra diximus) poterit intra fictile vaſculum claudi, vt ad eius magnitudinem poma reſtituat. Nunc pyra vel mala, vbi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcunq; vitioſa, vt ſuccus qui ingrate his poſſet impendi, ad meliora vertatur. Hoc etiam menſe, locis frigidis, ziziphum ſerere poterimus. Nunc caprificandæ ſunt arbores fici, ſicut in eius narrauimus diſciplina. Aliqui eas & hoc menſe inſerunt. Locis frigidis perſicus inoculatur, palmæ planta circumfoditur. Hoc menſe vel Iulio celebratur inſitio in pomis, quæ emplaſtratio dicitur. Solis arboribus conuenit, quibus pinguis ſuccus in cortice eſt, vt ficis & oleis, ac ſimilibus, vt Martialis dicit, & perſico. Fit autem ſic: Ex nouellis ramis & nitidis ac feracibus gemmam, quæ bene apparebit ſine dubio proceſſura, duobus digitis quadratis circumſignabis, vt ipſa ſtatuatur in medio, & ita ſubtiliter corticem leuabis acutiſſimo ſcalpro, ne gemma lædatur. Item ex ea arbore, cui velimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum, nitido tamen atque vberi loco. Tunc ibi conuenienter aſtringitur, & preſſum circa gemmam vinculis cogitur ſine germinis læſione cohærere, vt ea quæ appoſitæ redditur, locum gemmæ prioris includat. tunc luto ſuperlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos ſuperiores eius arboris ſecabis, ac ſtirpes, & ab vno & viginti diebus exactis, reſoluto vimine vinculorum, reperies externi ſeminis gemmam mire in arboris alienæ membra tranſiſſe.

De armentis & eorum caſtratura: de caſeo & tonſuris. TIT. VI.

HOC etiam menſe vituli recte (vt dictum eſt ante) caſtrantur. Nunc etiam caſeum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.

De apibus, aluearijs, & reliquis. TIT. VII.

Hoc menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis reditum ſignis quampluribus inſtruemur. Primum, ſi plena ſunt, apum ſubtile murmur audimus. Nam vacuæ ſedes fauorum, velut concaua ædificia, voces, quas acceperint, in maius extollunt. Quare cum murmuris ſonus magnus & raucus eſt, agnoſcimus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos a ſedibus ſuis, qui ſunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpēt apes, nec caloribus aſperantur. Fumus admouetur ex galbano & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod vas ita figuratum ſit, vt velut inuerſi infundibuli anguſto ore fumum poſſit emittere, atque ita cedentibus apibus, mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sane putres ac vitioſi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum ſabanum fauis, ac diligenter expreſſis. Sed antequam premamus, partes fauorum corruptas, vel pullos habentes recidemus: nam malo ſapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vaſculis habendū eſt, atque in ſummitate purgandum, donec refrigerato calore muſti more deferueat. Nobilius mel erit, quod ante expreſſionem ſecundam, velut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in vaſe æneo feruenti aqua pleno minute concisis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs vaſculis ſine aqua reſoluta digeretur in formas. Nunc ſi menſe vltimo, noua egrediūtur examina, cuſtos eſſe debebit attent⁹, quia nouellę apes vagātibus animis iuuentute, niſi ſeruentur, effugiunt. Exeuntia in aditu ſuo morantur vno aut duobus diebus, q̄ ſtatim nouis aluearijs excipiēda ſunt. Obſeruabit autē cuſtos aſſiduus vſq; in octauam vel nonā horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere aut emigrare conſueuerunt, quamuis aliquæ ſtatim & procedere & abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc ſunt: Ante biduum vel triduum acrius tumultuantur & murmurant. Quod vbi appoſita frequenter aure explorator agnouerit, ſolicitior aduerſum hæc eſſe debebit. Solent hæc ſigna & cum pugnaturæ ſunt, facere: quarum pugnam compeſcit puluis, aut mulſæ aquæ imber aſperſus. Ineſt illi ad originis ſuæ reparandam concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum ſe agmina ſic pacata, in ramo aut loco

quocunq; ſuſpenderint,ſi vnius vberis eductione pendebunt, noris aut vnum regem eſſe vniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si vero duo vel plura vbera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eſſe quot velut vbera videris, confitentur. Vbi globos apium frequentiores videris, vncta manu ſucco meliſſophylli vel apii, reges requiras. Sunt autem paulo maiores, & oblongi magis, quam cæteræ apes, rectioribus cruribus, neq; grandibus pennis, pulchri coloris & nitidi, leues ſine pilo, niſi forte pleniores quaſi capillum gerunt in ventre, quo tamen non vtuntur ad vulnus. ſunt alii fuſci atque hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui. qui ſi frequenter vagatur cum examinibus, excectis alis reſeruetur: hoc enim manente nulla diſcedet. Sed ſi nulla naſcantur examina, duorum vel trium vaſculorum multitudinem in vnum conferre poſſumus: dulci tamen liquore conſperſas apes, atque incluſas, per triduum tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cella. Quod ſi velis aluearium, cui per aliquam peſtem multitudo ſubducta eſt, populi adiectione reparare, conſiderabis in aliis abundantibus, ceras fauorum & extremitates, quæ pullos habent, & vbi ſignum naſcituri regis inueneris, cum ſobole ſua recides, & in id aluearium pones. Eſt autem hoc futuri regis ſignum: Inter cætera foramina, quæ pullos continent, vnum maius ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi ſunt, quando eroſis cooperculis ad naſcendum maturi capita nitũtur exerere: nam ſi immaturos transtuleris, interibunt. Si autem ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu æris terreatur, aut teſtulæ: tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum vas herbis cõſuetis & melle conſperſum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieuerit, veſpere inter alia collocetur.

De pauimentis & latere. TIT. VIII.

HOC etiam menſe pauimenta faciemus ſub diuo & lateres, more quo dixi.

Qualiter fructuum venturorum experimenta ſumantur. TIT. IX.

GRAECI aſſerunt Ægyptios hoc more prouentum futuri cuiusque ſeminis experiri: Aream breuem loco ſubacto & humido nunc excolunt, & in ea diuiſis ſpatiis omnia frumenti vel leguminum ſemina ſpargunt. Deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Auguſtarum

die tenetur, explorant quæ ſemina ortum ſidus exurat, quæ illæſa cuſtodiat. His abſtinent, illa procurant, quia indicium noxæ aut beneficii, per annum futurum generi vnicuique, ſidus aridum præſenti exitio vel ſalute præmiſit.

De oleo chamæmeleo. TIT. X.

PER olei libras ſingulas chamæmeli herbæ florentis auream medietatem, proiectis albis foliis, quibus flos ambitur, vnciarum ſingularum pōdus infundis, & quadraginta diebus in ſole conſtitues.

De œnanthe. TIT. XI.

SILVESTRES vuas, cum florent, ſine rore colligimus, & expandimus in ſole, ne quid reſtet humoris, & flos ad excutiendum ſiccior appareat. Tunc cribello ſpiſſo cernimus, vt grana non tranſeant, ſed flos ſolus decidat. Hunc in melle ſeruamus infuſo: & cum diebus triginta fuerit conditum, temperamus eo genere & more, quo roſatū moris eſt temperare.

De alica. TIT. XII.

ORDEVM ſemimaturum, cui adhuc ſupereſt aliquid de virore, per manipulos ligabis, & torrebis in furno, vt facile mola poſſit infringi, & in modio vno ſalis aliquantum, dum molitur, miſcere curabis ac ſeruabis.

De horis. TIT. XIII.

IVNIVS ac Iulius horarum ſibi æqua ſpatia contulerunt.

Hora	I	& XI	pedes	XXII
Hora	II	& X	pedes	XII
Hora	III	& IX	pedes	IIX
Hora	IV	& IIX	pedes	V
Hora	V	& VII	pedes	III
Hora	VI		pedes	II

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris: de meſſe triticea: de extirpandis vepribus & filicetis: de arboribus operiendis nouellis. TIT. I.

IVLIO menſe agri qui Aprili proſciſſi fuerant, circa Calendas iterantur. Nunc locis temperatis tritici meſſis expletur, more quo dictum eſt. ſilueſtres agri vtiliſſime extirpabuntur arboribus atque virgultis, cum luna decreſcit, deſectis radicibus atque

combuſtis. Hoc menſe arbores, quæ in meſſe ſteterant, ſectis meſſibus obruantur aggeſtione terrarum propter nimios ſolis ardores. Opera vna xx maximas obruet. Nunc & nouellæ vites mane & veſpere, iam calore depoſito, effodi debent, & auerſo gramine puluerari. Hoc menſe vtiliter, vel ante caniculares dies, filices extirpabis, & caricem.

De hortis. TIT. II.

Hoc etiam menſe cepullas ſerimus, irriguis ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, ſi rigare poſſumus, & ocimum, maluas, betas, lactucas, & porros rigandos. Hoc menſe loco irriguo, napos ſeremus, & rapa, ſolo putri & ſoluto, nec ſpiſſo. Locis humidis lætantur, & campis. Sed napus in ſicco & prope tenui, atque deuexo, & ſabuloſo melior naſcitur. Loci proprietas vtrumque ſemen in alterum mutat. Nam rapa in alio ſolo per biennium ſata mutantur in napos, alio vero, napus tranſit in rapum. Subactum ſolum ſtercoratum verſatumque conquirunt, quod & ipſis & ſegetibus proderit, quæ ibi anno eodem ſeruntur. Iugero raporum quatuor ſextarii, napi autem quinque ſufficiunt. Si ſpiſſa ſunt, interuelles aliqua, vt cætera roborentur. Vt vero ſemina maiora redigantur, eruta rapa, foliis omnibus purgabis, & ad dimidii digiti craſſitudinem in caule ſuccides. Tunc in ſulcis diligenter ſubactis, octonis digitis ſeparata obrues, & iniicies terram, & calcabis. ita magna naſcentur.

De pomis. TIT. III.

Hoc etiam menſe emplaſtratio celebrari poteſt, ſicut ante demonſtraui, & pyrus vel malus locis humidis nunc inſita me explorante proceſſit. Hoc etiam menſe in pomis ſerotinis, quæ vbertate nimia ramos onerauerunt (ſicut prædixi) interlegenda ſunt, ſiqua vitioſa repereris, vt arboris ſuccum vertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nunc citri taleam loco irriguo, frigidis regionibus me plantaſſe memini, & quotidianis animaſſe liquoribus, quæ & naſcendo & afferendo votum felicitatis æquauit. Hoc tempore, locis humidis inoculari ficus, & inſeri citrius poteſt. Menſe iam medio, palmæ planta circumfodi. Nunc locis temperatis, amygdala matura ſunt ad legendum.

De armentis. TIT. IIII.

Hoc tempore maxime tauris ſubmittendæ ſunt vaccæ, quia decem menſium partus ſic poterit maturo vere concludi, & certum eſt eas poſt vernam pinguedinem geſtientes veneris

neris amare laſciuiam. Vni tauro quindecim vaccas Columella aſſerit poſſe ſufficere, curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli eſt in regione, qua paſcimus, poteſt annis omnibus in fœturam vacca ſubmitti. Si vero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ ſunt, maximeque, ſi eædem vaccæ alicui operi ſeruire conſueuerunt. Hoc menſe arietes candidiſſimi eligendi & admittendi ſunt mollibus lanis, in quibus non ſolum corporis candor conſiderandus eſt, ſed etiam lingua, quæ ſi maculis fuſcabitur, varietatem reddit in ſobole. De albo plerunq; naſcitur coloris alterius. De fuſcis nunquam (ſicut Columella dicit) poteſt albus creari. Eligemus arietem altum, procerum, ventre promiſſo, & lanis candidis tecto, cauda longiſſima, velleris denſi, fronte lata, magnis teſtibus, ætatis trimæ, qui tamen vſque in octo annos poteſt vtiliter inire. Fœmina debet bima ſubmitti, quæ vſque in quinquennium fœturæ neceſſaria eſt, anno ſeptimo deficit. Eligenda eſt vaſti corporis, & prolixi velleris, ac molliſſimi, lanoſi & magni vteri. Sed prouidendum eſt in hoc genere, vt pabuli vbertate ſaturetur, & longe paſcatur a ſentibus, qui & lanam minuunt, & corpus incidunt. Admittendi ſunt menſe Iulio, vt nati ante hiemem conualeſcant. Ariſtoteles aſſerit, ſi maſculos plures creari velis, admiſſuræ tempore ſiccos dies, & halitum Septentrionis eligendum, & contra eum ventum greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari velis, Auſtri captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda, ac ſic ineundas matres, vt mortuarum vel vitioſarum numerus nouella ſobole reparetur. Autumno debiles quæque pretio mutentur, ne eas imbecillas hibernum frigus abſumat. Aliqui duobus ante menſibus arietes a coitu reuocant, vt facem libidinis augeat dilatio voluptatis. Quidam coire ſine diſcretione permittũt, vt hoc eis genere per annum totum fœtura non deſit.

De extirpando gramine. TIT. V.

HOC menſe, cum ſol Cancri tenẽbit hoſpitium, luna ſexta in Capricorni ſigno poſita, gramen ablatum Græci aſſerunt nihil de radicibus rediturum. Item ſi bidentes cyprei fiant, & ſanguine tingantur hircino, & poſt fornacis ardores nõ aqua, ſed eodem ſanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De vino ſcillite. TIT. VI.

HOC menſe vinũ ſcillite ſic facimus: Scillam de montanis

aut maritimis locis ſub ortu Canicularũ [lectam] procul a ſole ſiccamus. Ex hac in vini amphoram vnius libræ menſuram mittimus, inciſis ante tamen ſuperfluis, & abiectis foliis, quibus pars extrema velatur. Quidam velamina ipſa filo inſerta ſuſpendunt, vt vino infuſa mergantur, & non admiſta fecibus poſt XL dierum ſpatium ſerta quæ appenſa ſunt auferantur. Hoc vini genus tuſſi reſiſtet, ventrem purgabit, flegma diſſoluet, ſpleneticis proderit, acumen præſtabit oculorum, concitabit digeſtionis auxilia.

De hydromelli. TIT. VII.

INCHOANTIBVS Canicularibus diebus aquam puram pridie ſumis ex fonte. In tribus aquæ ſextariis, vnum ſextarium non diſpumati mellis admiſces, ac diligenter per catenarias diuiſum quinque horarum ſpatio continuo per inueſtes pueros curabis agitare vaſa ipſa concutiens. Tunc XL diebus ac noctibus patieris eſſe ſub cælo.

De aceto ſcyllitico. TIT. VIII.

SQVILLAE albæ crudæ proiectis duris, atque extrinſecus poſitis omnibus, teneram medietatem ad libram & ſex vncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim ſextariis merges. Vas ſignatum quadraginta diebus patieris eſſe ſub ſole: poſt abiecta ſquilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato vaſe transfundes Aliud acetum digeſtioni & ſaluti accommodũ: Squillæ dragmas VIII, aceti ſextarios XXX mittis in vaſculo, & piperis vnciam vnam, mentæ & caſiæ aliquantum, & poſt [aliquod] tempus vteris.

De ſinapi. TIT. IX.

SINAPIS ſemen ad modum ſextarii vnius & ſemis, redigere curabis in puluerem, cui mellis pondo V, olei Hiſpani vnam libram, aceti acris vnum ſextarium miſces, & tritis omnibus diligenter vteris.

De horis. TIT. X.

IVLII & Iunii horas par menſurarum libra compoſuit.

Hora	I	&	XI	pedes	XXII
Hora	II	&	X	pedes	XII
Hora	III	&	IX	pedes	IIX
Hora	IV	&	IIX	pedes	V
Hora	V	&	VII	pedes	III
Hora	VI			pedes	II

PALLA-

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis: de apparanda vindemia: de occatione vinearum locis frigidis. TIT. I.

AVGVSTO menſe vltimo circa Calendas Septembris ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis vindemiæ apparatus vrgetur. Hoc etiam menſe locis frigidiſſimis occatio vinearum fit.

De exili & miſera vinea reficienda. TIT. II.

HOC tempore, ſi terra exilis in vinea eſt, & vinea ipſa miſerior, tres vel quatuor lupini modios in iugero ſpargis, atque ita occabis. Quod vbi fruticauerit, euertitur, & optimum ſtercus præbet in vineis, quia lætamen propter vini vitium non conuenit inferre vinetis.

De pampinandis & obumbrandis vitibus, & extirpandis carectis atq; filectis. TIT. III.

NVNC locis frigidis pampinatur, locis vero feruentibus ac ſiccis obumbratur potius vua, ne vi ſolis areſcat, ſi aut vineæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam menſe extirpare poſſumus carecta atque filecta.

De vrendis paſcuis. TIT. IIII.

NVNC vrenda ſunt paſcua, vt & altorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, & incenſis aridis noua lætius ſuccedant.

De hortis. TIT. V.

HOC etiam menſe vltimo, ſiccis locis rapa & napus ſerenda ſunt, hac ratione qua [ante] dictum eſt. Hoc menſe vltimo, locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hieme ſui vſum miniſtrent. Amant terram pinguem, ſolutam, & diu ſubactam, qualem rapa. Toſum & glaream reformidant. Gaudent cæli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpatiis grandibus & alte foſſis. Meliores proueniunt in arenis. Serantur poſt nouam pluuiam, niſi poſſint forte rigari Quod ſatum eſt, ſtatim debet operiri leui ſarculo. Iugerum duo ſextarii, vel, vt quidam, quatuor, cum ſeruntur, implent. Lætamen non eſt ingerendum, ſed potius paleæ: quia inde fungoſæ ſunt. Suauiores fiunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres ſunt, & habent folia latiora [&] leuia, & cum iucunditate virentia. Ex his ergo ſemina

colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus foliis, & ſolo tenui caule demiſſo, ſæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri velis, ſemina die & nocte melle macerabis, aut paſſo. Raphanum tamen, ſicut braſſicam, conſtat eſſe vitibus inimicam. Nam ſi circa ſe ſerantur, natura diſcordante refugiunt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus.

De pomis. TIT. VI.

ETIAM nunc emplaſtrantur arbuſta. Pyrum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus. TIT. VII.

HOC menſe crabrones moleſti ſunt alueariis apum, quos perſequi ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda. TIT. VIII.

NVNC ſi deerit aqua, eam quærere ac veſtigare debebis, quam taliter poteris inuenire: Ante ortum ſolis iis locis quibus aqua quærenda eſt, æqualiter pronus mento ad ſolum depreſſo iacens in terra ſpectabis Orientem, & in quo loco criſpum ſubtili nebula aerem ſurgere videbis, & velut rorem ſpargere, ſigno aliquo vicinæ ſtirpis aut arboris prænotabis. Nam conſtat ſiccis locis, vbi hoc fiet, aquam latere: ſed terrarum genus cōſiderabis, vt poſſis vel de tenuitate, vel de abundantia iudicare. Creta tenues nec optimi ſaporis venas creabit. Sabulo ſolutus exiles, inſuaues, limoſas, & ſpatio altiore ſubmerſas. Nigra terra humores & ſtillicidia non magna ex hibernis imbribus & liquore collecta, ſed ſaporis egregii. Glarea mediocres & incertas venas, ſed ſuauitate præcipuas. Sabulo maſculus, & arena, & carbunculus certas, & vbertate copioſas. In ſaxo rubro bonæ & abundantes ſunt. Sed prouidendum eſt, ne inuentæ inter rimas refugiant, & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium, & in ſaxis, ſilicibus vberes, frigidæ, ſalubres. Locis campeſtribus ſalſæ, graues, tepidæ, inſuaues: quarum ſapor ſi optimus fuerit, noueris eas ſub terris exordium de monte ſumpſiſſe. Sed in mediis campis montanorum fontium ſuauitatem conſequentur, ſi vmbrantibus tegantur arbuſtis. Sunt & hæc ſigna veſtigandæ aquæ, quibus tunc credimus, ſi neque lacuna eſt, neque aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet aut præterit. Iuncus tenuis, ſalix ſil-

uatica, alnus, vitex, arundo, edera cæteraque, ſi qua humore gignuntur. Locus ergo, vbi ſupradicta ſigna repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime ſolis occaſum, mundum vas ibi æreum vel plumbeum interius vnctum inuerſum ponatur in ſolo ipſius foſſionis. Tunc ſupra foſſæ labra crate facta de virgis ac frondibus, additaque terra, ſpatium omne cooperiatur. Sequēti die aperto loco, ſi in eodem vaſe ſudores intrinſecus inuenientur, aut ſtillæ, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi vas figuli ſiccum, neque coctum eadem ratione ponatur, ac ſimiliter operiatur, altero [vero] die, ſi aquarum vena eſt, in præſenti vas concepto humore ſoluetur. Item vellus lanæ æque poſitum, vel coopertum, ſi tantum colligit humoris, vt alia die fundat expreſſum, copias ineſſe teſtabitur. Item lucerna oleo plena & accenſa, ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimentis, aquas idem locus habebit. Item ſi in eo loco focum feceris, & terra vaporata humidum fumum nebuloſumq; ructauerit, aquas ineſſe cognoſces. His itaq; repertis, certa ſignorū firmante notitia, puteum fodies, & aquæ caput requires: vel ſi plura ſunt, in vnum colliges. Tamen maxime ſub radicibus montium in Septentrionali parte quærendæ ſunt aquæ, quia in his locis magis abundant, vtilioresque naſcuntur.

De puteis. TIT. IX.

SED in fodiendis puteis cauendum eſt foſſorum periculum, quoniam plerunque terra ſulfur, alumen, bitumen educit. Quorum ſpiritus miſti anhelitum peſtis exhalant, & occupatis ſtatim naribus extorquent animas, niſi quis fugæ ſibi velocitate ſuccurrat. Prius ergo quam deſcendatur ad intima, in eis locis lucernam ponis accenſam, quæ ſi extincta non fuerit, periculum non timebis; ſi vero extinguetur, cauendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupabit. Quod ſi alio loco aqua non poteſt inueniri, dextera læuaque puteos fodiemus, vſque ad aquæ ipſius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, velut nares, intus agemus, qua nocens ſpiritus euaporet: quo facto, latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autē puteus, latitudine octo pedū quoquouerſum, vt binos pedes ſtructura concludat: quæ ſtructura vectibus ligneis ſubinde denſetur, & ſtructa ſit lapide tofacio, vel ſiliace. Si aqua limoſa fuerit, ſalis admiſtione corrigatur. Sed dum

foditur puteus, ſi terra non ſtabit vitio generis diſſoluti, aut humore laxabitur, tabulas obiicies directas vndique, & eas tranſuerſis vectibus ſuſtinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. TIT. X.

Aquam vero nouam ſic probabis: in vaſe æneo nitido ſpargis, & ſi maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocta æneo vaſculo, ſi arenam vel limum non relinquit in fundo, vtilis erit. Item ſi legumina cito valebit excoquere, vel ſi colore perlucido carens muſco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto ſunt putei, perforatis vſque ad infimam partem terris ad loca inferiora, poſſunt vice fontis exire, ſi vallis ſubiectæ natura permittat.

De aquæ ductibus. TIT. XI.

CVM vero ducenda eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi: cuius magnitudo pro aquæ menſura facienda eſt. Si per planum veniet, inter ſexagenos vel centenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura in ſeſquipedem, vt vim poſſit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpeluncas librabimus, per quarum ſtructuram perueniat. Sed ſi ſe vallis interſerat, erectas pilas vel arcus vſque ad aquæ iuſta veſtigia conſtruemus, aut plumbeis fiſtulis clauſam deiici patiemur, & explicata valle conſurgere. Sed, quod eſt ſalubrius, & vtilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis craſſi, & ex vna parte reddantur anguſti, vt palmi ſpatio vnus in alterum poſſit intrare: quas iuncturas viua calce oleo ſubacta debemus illinire. Sed antequam in iis aquæ curſus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, vt glutinare poſſit, ſiqua ſunt vitia tuborum. Vltima ratio eſt, plumbeis fiſtulis ducere: quæ aquas noxias reddunt. Nam ceruſa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarii receptacula fabricari, vt copiã vel inops vena procuret.

De menſuris & ponderibus fiſtularum. TIT. XII.

MENSVRA vero fiſtularum plumbo ſeruetur huiuſmodi. Centenaria x pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria nongentas LX. Quinquagenaria ſimiliter x pedum pondo ſexcenta. Quadragenaria pondo quadringenta LXXX. Tricenaria pondo trecenta ſexaginta. Vicenaria pondo ducenta XL. Octonaria pondo nonaginta ſex.

De

De omphacomelli. TIT. XIII.

IN vuæ ſemiacerbæ ſucci ſextariis ſex, mellis triti fortiter duos ſextarios debebis infundere, & ſub ſolis radiis diebus XL decoquere.

De horis. TIT. XIIII.

AVGVSTVM Maio par ſolis curſus æquauit.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	IIX	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IV
Hora	VI			pedes	III

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, vel implendis exilibus, & de ſtercorando. TIT. I.

SEPTEMBRI menſe ager pinguis & qui diu tenere cõſueuit humorem, tertia vice arabitur, quamuis humido anno poſſit & antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo Auguſto arari diximus, iteratur & ſeritur. Graciles cliui nunc primum arandi ſunt, & ſerendi ſtatim circa æquinoctium. Agri nunc ſtercorandi ſunt, ſed in colle ſpiſſius, in campo rarius lætamina diſponentur, cum luna minuitur: quæ res ſi ſeruetur, herbis officiet. Vni iugero aſſerit Columella XXIIII ſtercoris carpenta ſufficere. in plano vero XVIII. Sed iidem cumuli tot diſſipandi ſunt, quot ea die poterunt exarari, ne ſtercora exiccata nihil proſint. Eiiciuntur quidem lætamina, & qualibet hiemis parte. Sed ſi tempore ſuo eiici aliqua ratione non poterunt, ante quam ſeras, more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, vel caprinum manu proiice, & terram ſarculis miſce. Nec prodeſt nimium ſtercorare vno tempore, ſed frequenter & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus vero minus requirit. Sed ſi lætaminis copia non abundat, hoc pro ſtercore optime cedit, vt ſabuloſis locis cretam [vel] argillam ſpargas, cretoſis ac nimium ſpiſſis ſabulonem. Hoc etiam ſegetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit. Nam lætamen in vineis ſaporem vini vitiare conſueuit.

De ſerendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis.
TIT. II.

Hoc menſe vliginoſis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis, circa æquinoctium triticum & adoreum ſeretur, dum ſerenitas conſtat, vt radices frumenti ante hiemem conualeſcant.

De remedio ſalſi humoris: de ſeminum menſuris, & diuerſis remediis ad ſationem pertinentibus. TIT. III.

Solet terra humorem ſalſum vomere, qui ſegetes necat. Vbi hoc fit, columbinum ſtercus, aut cupreſſi folia oportet inſpargere, & ita, vt eadem miſceantur, inarare. Melius tamen omnibus remediis erit, ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri iugero v tritici modios, & adorei totidem conſeremus. nam quatuor [ager] pinguis accipiet. Si modium quo ſeretur, hyænæ pelle veſtieris, & ibi aliquamdiu quod ſerendum eſt, eſſe patieris, ſata bene prouenire firmantur. Item quoniam quædam animalia ſubterranea ſectis radicibus necant plerunque frumenta, contra hæc proderit, ſi herbæ quæ ſedum dicitur, ſuccus aquæ miſtus vna nocte madefaciat, quæ ſpargenda ſunt ſemina: vel agreſtis cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita, ſi aqua diluatur, & eodem quæ ſerenda ſunt, macerentur humore. Aliqui vbi hæc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia vitiorum inſulſa amurca, vel prædicta aqua ſulcos & aratra perfundunt.

De ſerendo ordeo canterino. TIT. IIII.

Nunc gracili ſolo ordeum ſeritur canterinum, modiis v per iugerum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte lætamen aſpergas.

De lupino ſerendo. TIT. V.

Nunc, vel maturius aliquanto, lupinus ſeritur in qualicunque terra, vel crudo ſolo: cui hoc proderit, vt ſeratur ante quam frigus incipiat. Limoſo agro non naſcitur: cretam reformidat: amat exilem terram, atque rubricam: x modiis iugeri menſura completur.

De piſo ſerendo. TIT. VI.

Hoc menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili & ſoluta, loco tepido, cælo delectatur humecto. Iugero quatuor modios vel tres ſparſiſſe ſufficiet.

De ſiſamo ſerendo, & proſcindendis agris ad medicam.
TIT. VII.

Nunc ſiſamum ſeritur putri ſolo, vel pinguibus arenis,

vel

vel terra congeſtitia iugero quatuor vel ſex ſextarios ſeuiſſe conueniet. Hoc menſe poſtremo, prima vice agros proſcindemus, qui habituri ſunt medicam.

De vicia, fœno græco, & farragine ſerendis. Tit. VIII.

NVNC viciæ prima ſatio eſt & fœni græci, cum pabuli cauſa ſeruntur. Viciæ VII modii iugerum, atque & fœni græci ſemen implebit. Farrago etiam loco ſterili ſtercorato ſeritur: ordei canterini iugero x modios ſpargimus circa æquinoctium, vt ante hiemem conualeſcat. Si depaſci ſæpius velis, vſque in Maium menſem eius paſtura ſufficiet. quod ſi ex ea ſemen etiam redigere, vſque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino ſerendo. Tit. IX.

HOC menſe, vt loca fœcundentur exilia, lupinus circa Idus ſeritur. Et vbi creuerit, vertitur vomere, vt putrefiat exciſus.

De pratis nouellis formandis, vel veterib. excolendis. Tit. X.

Nunc prata, ſi libuerit, poſſumus nóuella formare. Si eligendi facultas eſt, locum pinguem, roſidum, planum, leniter inclinatum, vel huiuſmodi vallem deputabimus, vbi humor nec ſtatim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere. Poteſt quidem & ſolutó & gracili ſolo prati forma, ſi rigetur, imponi. Extirpandus eſt itaque locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, vel herbis latioribus & ſolidis, atque virgultis. Deinde cum frequenter exercitatus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, & glebis vbique confractis, ſtercoretur luna creſcente recenti lætamine. Ab vngulis iumentorum ſumma intentione ſeruetur intactus, præcipue quoties humeſcit, ne inæquale ſolum reddant multis locis impreſſa veſtigia. Sed ſi prata vetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalptis eiſdem locis fœni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandum muſcum prodeſt, cinis ſæpius ingerendus. Quod ſi ſterilis factus eſt locus carie, incuria, vetuſtate, exaretur, aç de nouo rurſus æquetur. Nam prata ſterilia plerumque arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conſerere poſſumus, quorũ meſſe finita, cætera quæ dicta ſunt, exequemur. Viciã tamen fœni ſeminibus mixtã poſt hęc ſpargemus. Rigari vero antequam durũ ſolũ fecerit, non debebit, ne eius cratem minus ſolidam vis interflui corrumpat humoris.

De vindemia celebranda. Tit. XI.

HOC menſe locis tepidis maritimiſque celebranda vindemia eſt, frigidis apparanda. In doliis picandis hic modus

erit: Vt dolium ducentorum congiorum XII libris picetur: deinde pro minoris æſtimatione ſubducas. Sed maturitatem vindemiæ cognoſcimus hoc genere: Si expreſſa vua, vinacia, quæ in acinis celantur, hoc eſt grana, ſint fuſca, & nonnulla propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, vnam libram miſcent, quæ & odori proficit, & ſapori, & picem lenitate permulcens, frigoribus eam non patitur diſſilire. Picis tamen guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſæpe vina eius amaritudine vitiantur.

De panico & milio metendis, & faſelo ad eſcam ferendo: & apparandis aucupiis. TIT. XII.

NVNC quibuſdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc faſelus ad eſcam feratur. Nunc in amitibus appareture aucupium noctuæ, cæteraque inſtrumenta capturæ, vt circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis. TIT. XIII.

NVNC papauer ſeritur locis ſiccis & calidis: poteſt & cum aliis oleribus ſeminari. Fertur vtilius prouenire, vbi virgæ & ſarmenta combuſta ſunt. Tempore hoc braſſicam ſeres vtilius, vt plantas eius Nouembri inchoante transponas: de quibus & hieme olus, & vere poſſit cyma produci. Hoc menſe ſpatia hortorum, quæ per vernum ſeminibus impleturus es, alte tribus pedibus paſtinare debebis, & luna decreſcente his ſtercus inferre. Hoc menſe vltimo thymum ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſſit & ſemine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa æquinoctium ſeres origanum: ſtercorari ac rigari, donec conualeſcat, appetit. Amat loca aſpera atque ſaxoſa. Hiſdem diebus ſeritur capparis: late ſerpit: ſucco ſuo terris nocet. Serendum eſt ergo, ne procedat vlterius, circumueniente foſſato, vel luto ſtructis parietibus, ſolo ſicco & gracili: herbas ſponte perſequitur: floret æſtate. Sub occaſu Vergiliarum capparis areſcit. Gith hoc menſe vltimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturcium ſeremus & anethum locis temperatis & calidis, & radices locis ſiccis, & paſtinacas, & cærefolium circa Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa & napos.

De pomis. TIT. XIIII.

MENSE Septembri circa Calendas Octobres, vel Februario tuberes ſeremus ſobole, vel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta diuul-

uulſa: bubulo fimo linatur ac luto: ſtatuatur pingui terra & ſubacta, ſubditis conchis,& marina alga: terris magna ſui parte condatur. Alii pomis ſtatim grana decuſſa & ſole ſiccata, pingui & prope cribrata terra autumno tria ſimul ponunt, quæ feruntur in vnum coire virgultum: quod aſſidua rigatione iuuandum eſt, atque foſſura, quæ ſolum leuiter ſcalpens teneritudini robur inducat. Poſt annum deinde, vel aliquanto tardius, quæ fuerit de ſemine planta transfertur: & hoc genere fructus efficit dulciores. Menſe Ianuario vltimo vel Februario tuberum ſurculus mirabiliter proficit cydonio inſitus. Inſeritur autem malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici melius trunco fiſſo quam cortice deſuper qualo vel fictili vaſe munitur repletis vſque prope ſummitatem ſurculis terra ſubacta cum ſtercore. Proſunt tuberibus, quæ malis prodeſſe memoraui. Tuberes ſeruabuntur, ſi obruantur in milio, vel vrceolis picatis & oblitis.

De pauimentis ſolariorum, & latere. TIT. XV.

HOC etiam menſe pauimenta in ſolariis & lateres faciemus eo more quo Maio menſe deſcripſi.

De diamoro. TIT. XVI.

SVCCVM mori agreſtis paululum facies deferuere. Tunc ſucci [ipſius] duas partes, & vnam mellis admiſces, & miſta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De ſeruandis vuis. TIT. XVII.

VVAS quas ſeruare volumus, legamus illæſas, neque acerbitate rigidas, neque maturitate defluentes, ſed quibus eſt & granum luce penetrabili ſplendidum, & tactus cum molli iucunditate calloſus. Siqua ſunt corrupta vel vitioſa, reſecemus: nec patiamur intereſſe, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æſtiui caloris induruit. Tunc inciſos botryonum tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco ſicco, frigido, & obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi.

De vite cuius fructus humore putreſcit. TIT. XVIII.

VITIS cuius fructus humore putreſcit, per latera pampinanda eſt ante trigeſimum vindemiæ diem, & ſola frons illa ſeruanda eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimium defendit a vertice.

De horis. TIT. XIX.

SEPTEMBRIS & Aprilis dies horis ſimilibus conferuntur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIIII
Hora	II	&	X	pedes	XIV
Hora	III	&	IX	pedes	X
Hora	IV	&	IIX	pedes	VII
Hora	V	&	VII	pedes	V.
Hora	VI			pedes	IV

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, & eruo, lupino & piſo, ſiſamo & faſelo ſerendis. TIT. I.

OCTOBRI menſe adoreum ſeremus, ac triticum. Iuſta ſatio eſt a decimo Calendarum Nouembrium, vſque ad ſextum Idus Decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur ac ſpargitur. Hoc etiam menſe ſeremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur macra & ſicca terra, vel multum pingui. nam quia hoc ſemine maceſcunt arua, pingui vincitur agro: alteri non habet quod amplius nocere poſſit, cum propter macritatem ſemen aliud ferre non valeat. Læto agro non eſt ſerendum etiam nunc eruum, lupinus, & piſum, & ſiſamum. Seremus (vt dixi) ſiſamum vſque ad Idus Octobres, & faſelum, tamen terra pingui, ac ræſtibili agro: quatuor modiis iugerum complebimus.

De lini ſemine ſerendo. TIT. II.

HOC menſe lini ſemen ſeremus, ſi placet, quod pro malitia ſui ſerendum non eſt; nam terræ vber exhaurit. Sed ſi velis loco pinguiſſimo, & modice humido, feretur in iugero VIII modiis. Aliqui macro ſolo ſpiſſum ferunt: ita aſſequuntur vt linum ſubtile naſcatur.

De notanda vitium fertilitate, quam prouidebimus panctioni. TIT. III.

NVNC opportuna vindemia eſt, cuius tempore notanda eſt fœcunditas vitium, & notis quibuſcunque ſignanda, vt ex his ad ponendum ſarmenta poſſimus eligere. Aſſerit autem Columella, explorari fœcũditatem vno anno non poſſe, ſed quatuor: quo numero cognoſcitur vera generoſitas ſurculorum.

De ponendis vineis, vel propagandis, reparandis, putandis: & arbuſtis. TIT. IIII.

HOC menſe poſtremo, vbi calidi ac ſicci aeris qualitas eſt, vbi exilis & aridus [eſt] campus, vbi collis præruptus aut macer, vites vtiliſſime ponuntur, de quibus ſatis menſe Februario diſputaui. Nunc locis ſiccis, calidis, exilibus, macris, arenoſis, aridis, quæcunque de paſtinis, de vitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis, vel arbuſto faciendo, ante dicta ſunt, rectius fiunt, vt contra exilitatem glebæ hibernis imbribus adiuuentur. Sic & humorem ſitientibus conferunt, & recisa vel merſa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum vis & natura neſcitur.

De ablaqueanda nouella. TIT. V.

POST Idus Octobris ablaqueanda eſt omnis nouella vinea ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus aut ſulcis, vt amputentur radices ſuperuacuæ, quas produxit æſtate. quæ ſi cōualuerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in ſummitate ſuſpenſa: quæ res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut noua plaga corpori vitis impreſſa, vi ſecuturi algoris vratur. Recidemus autē relicto digiti ſpatio. Et ſi placida ibi hiems eſt, apertas relinquemus vites: ſi violenta, ante Decembres Idus operiemus: ſi prӕfrigida, aliquantum columbini ſtercoris ſub ipſa hieme circa viticularum veſtigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum eſſe quinquennio.

De vtilitate propagandæ nunc vineæ. TIT. VI.

HOC tempore idcirco locis quibus dixi, propagatio melior eſt, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmites, eam cura non permouet.

De arboribus inſerendis, vel vitibus. TIT. VII.

HOC menſe aliqui vites & arbores locis calidiſſimis inſerere conſueuerunt.

De oliuetis inſtituendis & colendis, vel remediis eorum vel oliuis condiendis, vel foſſis riuiſq; purgandis. TIT. VIII.

NVNC etiam locis calidis & apricis oliueta inſtituemus, more vel ordine quem Februarius menſis oſtendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia quæ ad oleam pertinebūt. Oliuas quoque albas cōdiemus, ſicut poſtea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ ſunt arbores oleæ prouinciis ſiccioribus ac tepidis, ita vt eis a ſupe-

riori parte humor poſſit induci. Omnem ſobolem conuelli Columella præcepit:mihi autem videtur paucas dimitti ſemper,ac ſolidas, ex quibus vel in vetuſtate, matris loco delecta ſuccedat,vel melius nutrita,& aggeſtæ terræ beneficio,& iam ſuas habens radices,ad oliuetum faciendum ſine cura ſeminarii transferatur arbuſcula. Nunc, ſi ſuppetit, intermiſſo triennio ſtercoranda ſunt olìueta locis maxime frigidis. Caprini ſtercoris ſex libræ vni arbori, vel cineris modii ſinguli ſufficient.Muſcus tamen ſemper radatur arboribus:& putentur (ſicut Columella dicit) octo annorum ætate tranſacta. Videtur mihi vnoquoque anno ſicca & infructuoſa cum aliqua debilitate naſcentia debere recidi. Quod ſi fructus arbor læta non afferer,terebretur Gallica terebra vsque ad medullam foramine impreſſo, cui oleaſtri informis talea vehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca inſulſa, vel vetus vrina fundatur. Hoc enim velut coitu ſteriles arbores vberantur, quas tamen durante malitia oportebit inſerere. Hoc menſe foſſas riuosque purgabimus.

Remedium, ſi vna compluta eſt. TIT. IX.

GRAECI iubent,ſi vuam nimius imber infuderit, poſteaquam muſtum eius primo ardore feruebit, vt ad alia vaſcula transferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua ſubſidet, & tranſlatum vinum pure ſeruabitur, relicto quicquid ſe illi ex imbre miſcuerit.

De oleo viridi faciendo & laurino. TIT. X.

NVNC oleum viride faciemus hoc genere. Oliuam quam recentiſſimam,cum varia eſt, colligis, & ſi diebus aliquot collegeris, expandis, ne caleſiat. Siqua ibi putris aut ſicca eſt, remoues. Vbi vero compleueris modum factorii,ſales tritos,vel non tritos, quod eſt melius, in oliuam eandem mittis per decem modios, tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitam in nouis caniſtris eſſe patieris, vt pernoctet cum ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores. ac mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, ſalis ſapore concepto. canales ſane, & omnia receptacula olei, calida aqua prius lauabis, vt nihil de anni præteriti rancore cuſtodiant. Focos etiam non propius admouebis, ne olei ſaporem fumus inficiat. Nunc menſe poſtremo locis ſiccis & calidis ad oleū faciendū lauri baccas legemus.

De hortis. TIT. XI.

Menſe Octobri ſerenda ſunt intyba, quæ hieme ſeruiant. Amant humores, & terram ſolutam. Arenoſis & ſalſis locis

atque

atque maritimis ſumma proueniunt. Area his planior appa-retur, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor fo-liorum transferantur ad locum ſtercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur: quas cum ponemus, radices earum ſummas ferro reſecamus, ac fimo tingimus, ternum pedum ſpatio ſe-paramus incrementi cauſa, pedali ſcrobe depoſitas binas aut ternas. Cinerem ſæpe ſub hieme diebus ſiccis, fimumque mi-ſcebimus. Hoc menſe ſinapim ſeremus: terram diligit aratam, & ſi fieri poteſt, congeſtitiam, quamuis vbicunque naſcatur. ſarculari debet aſſidue vt reſpergatur puluere, quo fouetur. non minus gaudet humore de quo ſemen legere diſponis: ſuo loco eſſe patieris quod ad eſcam parabis. robuſtius facies trāſ-ferendo. In ſinapi vetus ſemen inutile eſt, vel ſationi, vel vſui: quod dentibus fractum, ſi intus viride videbitur, nouum eſt: ſi album fuerit, vetuſtatem fatetur. Hoc menſe malua ſerenda eſt, quæ occurſu hiemis ab incrementi longitudine reprime-tur. Loco pingui delectatur, & humido: gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cum cœperint folia quatuor ha-bere, vel quinque. melius comprehendit eius planta quæ te-nera eſt: maior enim tranſlata languebit. Sapor illis melior eſt, ſi non transferantur: ſed ne cito erigantur in caulem, in me-dio earum glebulas conſtitues, aut lapillos. Rara ponenda eſt, ſarculo delectatur aſſiduo. ſic liberandæ ſunt herbis, ne mo-tum ſentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias in radice, ſeſſiles fient. Nunc etiam locis temperatis & calidis anethum ſeremus. Cepullæ ſeruntur etiam hoc menſe, vel menta, & paſtinaca, thymum & origanum, & cappar menſis initio. Item betam locis ſiccioribus, necnon armoraceam ſere-mus, vel transferemus ad culta, vt melior fiat: nam hæc agre-ſtis eſt raphanus. Nunc porrum verno ſatum transferre debe-mus, vt creſcat in caput. Sane ſarculis circumfodiatur aſſidue, & comprehenſa porri planta velut tenacibus alleuetur, vt in-anitas ſpatii, quæ radicibus ſuberit, incremento capitis ſup-pleatur. Ocimum quoq; etiam nunc ſeremus, quod citius na-ſci fertur hoc tēpore, ſi aceti imbre leuiter ſpargatur infuſum.

De pomis. TIT. XII.

CVI placet curas agere ſeculorum, de palmis cogitet con-ſerendis. Hoc igitur menſe dactylorum non veterum, ſed no-uorum ac pinguium recentia oſſa debebit obruere, terræ cine-rem miſcere. Si plantam velit, ponenda eſt Aprili menſe, vel Maio. Locis delectatur apricis & calidis. Fouenda eſt, vt cre-

ſcat, humore. Terram ſolutam, vel ſabulonem requirit, ita tamen, vt quando planta deponitur, circa eam, vel ſub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur aut bima, Iunio menſe, vel Iulio incipiente. Circumfodiatur aſſidue, vt rigatione continua æſtat.s vincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus ſalſis iuuantur, quæ infici debent ſalibus, etiam ſi tales eas natura non præbuit. Si ægra eſt arbor, feces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi, vel radicum ſuperuacua capilamenta decidi, vel cuneum ſalicis interfoſſis radicibus premi. Conſtat autem locum prope nullis vtilem fructibus, in quo palmæ ſponte naſcuntur. Piſtacia ſeruntur autumno, menſe Octobri, & ſobole & nucib. ſuis: ſed melius ipſa piſtacia iūcta ponuntur, mas ac fœmina. Marem dicunt, cui ſub corio velut oſſei longi videntur latere teſticuli. Qui diligentius facere voluerit, pertuſos caliculos, & ſtercorata terra repletos parabit, & in his piſtacia terna conſtituet, vt ex omnibus germen quodcunque procedat: quod, vbi conualuerit planta, hinc facilius transferatur menſe Februario. Amat locum calidum, ſed humectum, & rigatione gaudet, & ſole. Inſeritur terebintho menſe Februario vel Martio: at alii amygdalo inſeri poſſe firmarunt. Ceraſus amat cæli ſtatum frigidum, ſolum vero poſitionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non poteſt ſuſtinere. Montana vel in collibus conſtituta regione lætatur. Ceraſi plantam ſilueſtrem transferre debemus menſe Octobri vel Nouembri, & eam primo Ianuario, cum comprehendit, inſerere. Plantaria vero creari poſſunt, ſi prædictis menſibus ſpargantur poma, quæ ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic huius arboris facilitatem probaui, vt virgulta ex ceraſo pro amminiculis per vineam poſita in arborem proſiluiſſe confirmem. Et Ianuario menſe ſeri poteſt. Inſeritur menſe Nouembri melius, vel, ſi neceſſe ſit, extremo Ianuario. Alii & Octobri inſerenda eſſe dixeruht. Martialis in trunco inſeri iubet. Mihi inter corticem & lignum feliciter ſemper euenit. Qui in trunco inſerunt, ſicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circa eſt, auferre debebunt; quam, ſi remanſerit, inſitis nocere manifeſtat. In ceraſis hoc ſeruandum eſt, & in omnibus gummatis, vt tunc inſerantur, quando his vel non eſt, vel deſinit gummi effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in pruno, in platano. vt alii, in populo. Amat ſcrobes altas, ſpatia largiora, aſſiduas foſſiones. Putari in ea putria & ſicca debebunt, vel quæ denſius arctata protulerit, vt rareſcat.

Fimum

fimum non amat,atq; inde degenerat. Ceraſa vt ſine oſſe naſcantur, fieri Martialis hoc dicit: Arborem teneram ad duos pedes recides,& eam vsque ad radicem findes,medullam partis vtriusque ferro curabis abradere, & ſtatim vtrasque partes in ſe vinculo ſtringis,& oblinis fimo,& ſummam partem, & laterum diuiſuras. poſt annum cicatrix ducta ſolidatur. Hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructum non attulerunt, inſeres,& vt aſſerit,ex his ſine oſſibus poma naſcentur. Si ceraſus correpto humore putreſcit,in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi. Si formicas patitur,ſuccum portulacæ debebis infundere,cum aceti media parte permiſtum,vel vini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æſtu Caniculatum fatigatur, trium fontium ſingulos ſextarios ſumptos poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubeamus influere ſic, ne remedium luna deprehendat. vel herbam ſymphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, vel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Ceraſa non aliter quam in ſole vsque ad rugas ſiccata ſeruantur. Menſe Octobri aliqui mali arborem calidis & ſiccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouembres Calendas, & ſorbum vel amygdala in ſeminariis obruunt, & pini ſemen aſpergunt. Hoc menſe poma condienda ſunt, atque ſeruanda eo more quo in ſingulorum titulis continetur, velut quæque matura proceſſerint.

De apibus. TIT. XIII.

HOC etiam menſe aluearia caſtrabuntur, more quo dictum eſt. quę tamen oportet inſpicere,& ſi abundantia eſt,demere; ſi mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia: ſi vero ſterilitas apparet in cellis, nil prorſus auferre. Mellis vero & ceræ ſuperius eſt demonſtrata confectio.

Quæ Græci vel alii ſuper vina condienda curandaque dixerunt. TIT. XIIII.

NE lecta prætercam,quæ Græci ſua fide media de condiendi vini genere diſputarunt, demonſtrare curaui: qui vini naturam tali ratione diſcernunt, & hanc in eo volunt eſſe diſtantiam, vt quod dulce eſt, grauius dicant; quod album, & aliquatenus ſalſum, conuenire veſicæ; quod croceo colore blanditur, digeſtioni accommodum; quod album & ſtypticum,prodeſſe ſtomacho laxiori; tranſmarinum, pallorē facere, & tantum ſanguinem non creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis ſuaue, albis vero plerumq; mediocre. In condiendo ergo vino aliqui Gręcorum muſtum decoctum ad medietatem vel

tertiam partem vino adiiciunt. Alii Græci ita iubent, aquam marinam mundam de puro & quieto mari, quam anno ante compleuerint, reſeruari: cuius talem eſſe naturam, vt & ſalſedine vel amaritudine per hoc tempus careat, & odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimam partem muſto admiſcent, & gypſi quinquageſimam. Poſt tertiam deinde diem fortiter commouent, ac pollicentur non ætatem ſolum vino, ſed ſplendorem quoque coloris afferre. Oportet autem nona quaque die vinum moueri atque curari: vel, ſi tardius, vndecima. Frequens enim reſpectus faciet iudicare vtrum vendenda ſit ſpecies, an tenenda. Quidam reſinæ ſiccæ tritæ vncias tres dolio im mergunt & permouent, & vina diuretica ſic fieri poſſe perſuadent. Muſtum vero, quod per pluuias frequentes leue eſt, ſic curari debere iuſſerunt, quod probari guſtu ipſius poterit. Omne muſtum decoqui iubent, donec pars eius vigeſima poſſit abſumi. melius quoque fieri, ſi centeſimam partem gypſi adiicias. Lacedęmonii vero, eouſque decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno vſibus miniſtrare. Suaue vinum de duro fieri docent, ſi ordeacei pollinis cyathos duos ſimul cum vino ſubactos mittas in vini vaſculo, & hora vna ibi eſſe patiaris. Aliqui feces vini dulcis admiſcent. Aliqui addunt glycyrhizæ ſiccæ aliquantulum, & vtuntur, cum diu vaſorum commotione miſcuerint. Vinum quoque inter paucos dies optimi odoris effici, ſi baccas myrti agreſtis montanas, ſiccas & tunſas mittas in cadum, & decem diebus requieſcere patiaris: tunc coles & vtaris. Vitis etiam flores arbuſtiuæ collectos in vmbra ſiccare curabis. Tunc diligenter tunſos & cretos habebis in vaſculo nouo, & cum volueris, tribus cadis vnam floris menſuram, quam Syri chœnicā vocant, adiicies, & ſuperlines dolium, & ſexta vel ſeptima die aperies & vteris. Vinum fieri ad potandum ſuaue ita dicunt: Fœniculi vel ſatureiæ ſingulorum congruum modum vino immergi atque turbari, vel fructum quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum & linteo ligatum mitti in vaſculo, ac ſuperliniri, & vſui eſſe quinque diebus exactis. Vinum autem velut vetus effici de nouello, ſi amygdala amara, abſinthium, pini frugiferi gumen, fœnum græcum ſimul frangas quantum ſufficere æſtimaris, & pariter tundas, & ex his vnum cyathum per amphoram mittas, & magna vina conficies. Si vero ſenſeris peccatura, huic confectioni aloen, myrrham, crocomagma, ſingula modis æqualibus tunſa & in puluerem redacta cum melle

melle miſcebis, & vno cyatho vnam amphoram condire curabis. Anniculum quoque vinum vt longam ſimulare videatur ætatem, meliloti vnciam vnam, glycyrrhizæ vncias tres, nardi celtici tantundem, aloes epatices vncias duas tundis & cernis, & in ſextariis quinquaginta cochlearia ſex reconde, & vas ponis in fumo. In album colorē vina fuſca mutari [aſſerunt,] ſi ex faba lomentum factum vino quis adiiciat, vel ouorum trium lagœnæ infundat alborem, diuque cōmoueat, ſequenti die candidum reperiri: quod ſi ex afra piſa lomentum adiiciatur, eadem die poſſe mutari. Vitibus quoque hanc eſſe naturam, vt alba vel nigra ſi redigantur in cinerem, vino que adiiciantur, ei vnamquamque formam ſui coloris imponere, vt ex nigra fuſcum, candidum vero reddatur ex alba; ea ratione ſcilicet, vt combuſti ſarmenti cineris modii vnius menſura mittatur in dolio quod habebit amphoras x, & triduo ſic relictum poſt operiatur ac lutetur: album vel (ſi ita viſum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque aſſerunt ex molli forte ſic fieri: Altheæ, hoc eſt ibiſci, folia vel radices, aut eius caulem tenerum decoctum mitti, aut gypſum, aut ciceris cotulas duas, aut cupreſſi pillulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apii ſemen, aut cinerem ſarmentorum, cui vis flammæ corpus reliquit exile, omni ſoliditate detracta. Vinum vero eadem die ex auſtero lympidum atque optimum fieri, ſi grana piperis decem, pittacia viginti adiecto modico vino ſimul conteras, & in ſex vini ſextarios mittas, diu omnibus ante commotis, tūc requieſcere patiaris, & coles vſui mox futurum. Item feculentum ſtatim lympidum reddi, ſi VII pini nucleos in vnum vini ſextarium mittas, diuque commoueas, & paululum ceſſare patiaris, mox ſumere puritatem, colarique debere, & in vſum referri. Item (quod Cretenſibus oraculum Pythii Apollinis monſtraſſe memoratur) fieri ſic candidū, & ſumere vetuſtatis ſaporē, ſi ſquinuanthos vncias quatuor, aloes epaticæ vncias quatuor, maſtici optimi vnciam vnam, caſſiæ fiſtulæ vnciam vnam, piperis vnciam vnam, ſpicæ Indicæ ſemunciam, myrrhæ optimæ vnciam vnam, thuris maſculi non rancidi vnciam vnam: tundis vniuerſa, & in tenuiſſimū puluerem cribro excutiente deducis. Cum vero muſtum ferbuerit, deſpumabis, & omnia vuarum grana, quæ feruor in ſummum reiecit, expelles. Tunc gypſi triti atque cribrati tres Italicos ſextarios mittis in vini amphoras decem, prius tamen

partem quartam vini cōdiendi in alia vaſa transfundes, & in gypſum adiicies, & dolium viridi ac radicata canna per biduũ fortiter agitabis. Tertia vero die, ex ſupraſcriptis pulueribus quaterna cochlearia completa modeſtius in denas vini amphoras mittes, & vini, ſicut ſupradictum eſt, quartam partem, quam alibi diffuderas, ſuperaducies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, vt ſpecierum vis omne muſti corpus inficiat. Tunc operies atq; oblinies, relicto breui foramine, quo æſtuantia vina ſuſpirent. Sed exemptis quadraginta diebus, & hoc ſpiraculum claudis, & deinde vt libuerit, guſtas. Illud memento ſeruare præ cæteris, vt quoties vinum mouetur, inueſtis puer hoc, aut aliquis ſatis purus efficiat. Linimentum quoque dolii non gypſo, ſed ſarmentorum cinere debebis inducere. Item vinum, quod ſalutare contra peſtilentiam ſit, & ſtomacho proſit, fieri hoc genere fertur: In optimi muſti metreta vna ante quam ferueat, turiſi abſinthii octo vncias linteo inuolutas demittes, & exactis XL diebus curabis auferre. Id vinum refundis lagœnis minoribus, & vteris. Nũc condiunt, primo amne muſti ſpumantis egeſto, quibus moris eſt gypſo vina medicari. Sed ſi natura lenius vinum eſt, & ſaporis humecti, in congiis centum, duos gypſi ſextarios miſiſſe ſufficiet. Quod ſi vinum naſcitur virtute ſolidius, medietas abunde prædictis poterit ſatis eſſe menſuris.

Roſatum ſine roſa fieri. TIT. XV.

NVNC roſatum ſine roſa facies, ſic. Folia citri viridia ſporta palmea miſſa in muſti nondum feruentis vaſe depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum roſati, cum placebit, vteris.

De vinis pomorum. TIT. XVI.

HOC menſe, omnia quæ locis ſuis leguntur, ex pomis vina conficies.

De œnomelli. TIT. XVII.

MVSTVM de maioribus & egregiis viribus poſt XX dies, quam leuatum fuerit ex lacu, quantum volueris ſumis, & ei mellis non diſpumati optimi quintam partem prius tritam fortiter, donec albeſcat, admiſces, & agitabis ex canna radicata vehementer. Mouebis autem ſic per dies XL continuos, vel quod eſt melius, quinquaginta, ita vt cũ moueris, mundo linteo tegas, per quod facile confectio æſtuabunda ſuſpiret. Poſt dies autem quinquaginta, munda manu purgas quodcunque ſupernatabit, & in vaſculo gypſo diligenter includis, & ad vetuſtatem reſeruas. Melius tamen ſi in minora & picata vaſcula pro-

la proximo vere transfundas, & gypſata diligenter operias, & in terrena & frigida cella recondas, vel arenis fluuialibus, vel eodem ſolo, vaſcula ex aliqua parte ſummergas. Hoc nulla vitiatur ætate, ſi tam diligenter effeceris.

De defruto, caræno, ſapa. TIT. XVIII.

NVNC defrutum, caræнum, ſapam conficies. Cum omnia vno genere conficiantur ex muſto, modus his & virtutẽ mutabit, & nomina. Nam defrutum a deferuendo dictum, vbi ad ſpiſſitudinem fortiter deſpumauerit, effectum eſt. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanſerint. Sapa, vbi ad tertias redacta deſcenderit; quam tamen meliorem facient cydonia ſimul cocta, & igni ſuppoſita ligna ficulnea.

De paſſo. TIT. XIX.

PASSVM nunc fiet ante vindemiam, quod Africa ſueuit vniuerſa conficere pingue atq; iucundum, & quoad conditum, ſi vtaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo vuæ paſſæ quamplurimæ, & in fiſcellis clauſæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, virgis primo fortiter verberantur. Deinde vbi vuarum corpus vis contuſionis exoluerit, cochleæ ſuppoſita ſporta comprimitur. Hinc paſſum eſt quicquid effluxerit, & conditum vaſculo, mellis more, ſeruatur.

De cydonite. TIT. XX.

ABIECTO corio mala cydonia matura in breuiſſimas ac tenuiſſimas particulas recides, & proiicies durũ, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad menſuram mediam reuertatur, & coquendo piper ſubtile cõſperges. Aliter: Succi cydoniorum ſextarios duos, aceti ſextarium vnũ ſemis, & mellis duos ſextarios miſcebis, & decoques donec tota permiſtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis atque zinziberis binas vncias miſcere curabis.

De fermento muſteorum ſeruando. TIT. XXI.

Ex nouo tritico purgato farriculum facies, & ex muſto [de] ſub pedibus rapto curabis infundere, ita vt modio farris lagœnam muſti adiicias: deinde ſole ſiccabis, & item ſimiliter infundis ac ſiccas. Hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuiſſimos admodum facies muſteorum, & in ſole ſiccatos vaſculis nouis fictilibus recondis & gypſas. Pro fermento, quo tempore anni muſteos facere volueris, hoc vteris.

De vua paſſa. TIT. XXII.

VVAM paſſam Græcam ſic facies. Melioris acini & dulcis & lucidi botryones in ipſa vite torquebis, & patieris

ſponte inareſcere, deinde ſublatos in vmbra ſuſpendis, & vuam conſtrictam cum ponis in vaſculis, ſubſternis pampinos ſicco algore frigentes, & manu comprimis, & vbi vas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus in feſtet.

De horis. TIT. XXIII.

OCTOBER Martium ſimilibus vmbris ſibi fecit æquari.

Hora	I	&	XI	pedes	XXV
Hora	II	&	X	pedes	XV
Hora	III	&	IX	pedes	XI
Hora	IV	&	IIX	pedes	IIX
Hora	V	&	VII	pedes	VI
Hora	VI			pedes	V

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS.

De ſatione tritici, farris, hordei, fabæ, cum diſciplina, & de lenticula ſerenda, & de lini ſemine. TIT. I.

NOVEMBRI menſe triticum ſeremus & far, ſatione legitima, ac ſemente ſolenni. Iugerum vtriusque ſeminis modiis quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc ſeremus. In huius principio fabam ſpargimus, quæ pinguiſſimum vel ſtercoratum deſiderat locum, vel vallem quam ſuccus veniens a ſummitate, fœcundet. Primo ſeritur, deinde proſcinditur, & tunc ſulcatur. Occanda eſt large, vt tegi plurimum poſſit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas non eſſe frangendas, vt per eas gelicidiorum tempore poſſint germina obumbrata defendi. Satione eius generis, ſicut opinio habet, non fœcundatur terra; ſed minus læditur: nam Columella dicit agrum frumentis vtiliorem probari, qui anno ſuperiore vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceæ meſſis eduxit. Pingue iugerum ſex modii occupant; mediocre, amplius. Spiſſo bene prouenit. Macrum ſolum nebuloſumque non patitur. Curandum eſt præcipue, vt luna XV ſeratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis Græci aſſerunt fabæ ſemina macerata herbis aduerſantibus non noceri. aqua pridie infuſa citius naſci,

naſci, nitrata aqua reſperſa coćturam non habere difficilem. Nunc ſeritur prima lenticula, ſicut Februario menſe narratum eſt. Hoc etiam toto menſe poterit lini ſemen aſpergi.

De pratis nouis inſtituendis, ponendis vitibus, & propagandis & circumfodiendis nouellis. TIT. II.

IN huius maxime [menſis] principio, poſſumus inſtituere noua prata, more quo dictum eſt. Hoc etiam toto menſe locis calidis & ſiccis, vel apricis, erit vitium celebranda poſitio. Nũc & propago iure ducetur, & locis frigidis nouellas vites, & arborum plantas circumfodere atque operire conueniet, & ante Idus. Nunc mergus, hoc eſt propaginis curuatura, poſt triennium, quam preſſa fuerat, recidetur a vite.

De vinea veteri in iugo, vel pergula reparanda. TIT. III.

NVNC, ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo eſt vel pergula, ſi robuſto & integro trunco ſit, ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartum & tertium pedem a terra viridiſſima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, ac foſſa frequentius incitetur. Nam (ſicut aſſerit Columella) ex eo loco germen plerunque producit, & veniente vere fundit materiam, qua vitis reparetur antiqua.

De putandis vitibus & arboribus locis temperatis & reliquis. TIT. IIII.

NVNC putatio autumnalis celebratur in vitibus & arboribus, maxime vbi inuitamur tepore prouinciæ, & putantur olīueta: & oliua, cum varia cœperit eſſe, colligitur, ex qua primum fiet oleum. Nã cum tota nigreſcet, quod ſpeciei merito poſterauit, fundendi vbertate compenſat. Eſt vtilis olearum putatio, cæterarumque arborum, ſi loci patitur diſciplina, vt deciſis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quod ſi regio inſolens & incuſtodita contigerit, agendum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, vt altitudine animalium ſupergreſſa, modus tranſcendatur iniuriæ, & arbor iam ſpatio ſuo tuta curetur.

De oliuetis ponendis, & curandis agris arboribus & reliquis. TIT. V.

NVNC etiam locis calidis, ac ſiccis regionibus oliueta ponuntur, ſicut Februario diſputatum eſt. Amat hæc arbor arduo locorum ſitu mediocriter ab humore ſuſpendi, ſcalpi aſſidue, lætaminis vbertate pingueſcere, feracibus ventis clementer agitari. Hoc etiam menſe oleis ſterilibus quæ ſupradicta ſunt remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali & ridicæ

bene fieri poſſunt. etiam nunc locis temperatis, eſt laurini olei iuſta confectio.

De hortis. TIT. VI.

Hoc menſe allium bene ſeritur, & vlpicum terra maxime alba, foſſa & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis facies, & ſemina in locis altioribus pones IIII digitis ſeparata, neque altius preſſa. Sarculabis frequenter, inde plus creſcent. Si capitatum facere volueris, vbi cœperit caulis prodire, proculca, ſuccus reuertetur ad ſpicas. Fertur, ſi luna ſub terris poſita ſeratur, & item ſub terris luna latente vellatur, odoris fœditate cariturum. Vel paleis condita allia, vel fumo ſuſpenſa durabunt. Nunc & cepulla ſeri poteſt, & carduorum planta diſponi, & armoracea ſeritur, & cunela.

De pomis. TIT. VII.

Hoc menſe locis calidis, cæteris vero Ianuario perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponenda, binis a ſe pedibus ſeparata, vt cum ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed oſſa ponantur acumine deorſum verſo, & non amplius quam duobus aut tribus digitis obruantur. Oſſa vero quæ ponenda ſunt, aliqui ſiccata prius paucis diebus cineris miſtione terra ſoluta in qualis reſeruant. Ego vero vsque ad ſerendi tempus ſine vlla cura ſæpe ſeruaui. Locis quidem qualibuscumque proueniunt. Sed & pomis & frondibus, & durabilitate præcipua ſunt, ſi cælum calidum, ſolum arenoſum & humidum ſortiantur. Frigidis vero, & maxime ventoſis, niſi obiectu aliquo defendantur, intereunt. Dum tenera ſunt germina, ſæpe herbis circumfoſſa liberentur. Bimam plantam recte transferemus ſcrobe breui. Nec a ſe longe ſtatuendæ ſunt, vt inuicem ſe a calore ſolis excuſent. Ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſtercorandæ foliis. Putanda perſicus in autumno eſt, vt arida & putrida tantum virgulta tollantur. nam ſiquid viride reſecemus, areſcit. Languenti arbori veteris vini feces aquæ miſtas oportet infundi. Affirmantibus Græcis perſicus ſcripta naſcetur, ſi oſſa eius obruas, & poſt dies VII, vbi patefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inſcribas. Mox ligatos ſimul cum ſuis oſſibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum ſunt hæc, duracina, præcoqua, perſica, armenia. Si hæc arbor ardore ſolis inareſcit, frequenti aggeſtione cumuletur, veſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur vmbraculis. Iuuat in ea & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc iam contra pruinas ſtercus ingeratur per-

perſico, vel feces vini cum aqua permiſtæ, vel quod magis prodeſt, aqua in qua faba decocta eſt. Si vermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ miſtus extinguit, vel bouis vrina cum aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, vel trunco, lentiſci aut terebinthi cuneus affigitur, vel terebratæ in medio, palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putrida, circa imum truncum cortex recidatur, & cum inde modicus humor effluxerit, argilla vel paleato luto plaga retegatur. Magna poma perſicus affert, ſi florenti per triduum ternos ſextarios caprini lactis ingeſſeris. Contra vitia perſici proficit ſpartum ligatum, vel ſpartea ſuſpenſa de ramis. Menſe Ianuario vel Februario locis frigidis, Nouembri calidis perſicus inſeratur, maxime circa terram ſurculis plenioribus, & prope arborem natis. Nam cacumina vel non tenebunt, vel diu durare non poterunt. Inſeritur in ſe, in amygdalo, in pruno: ſed armenia vel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhæreſcunt, & tempus ætatis acquirunt. Menſe Aprili vel Maio locis calidis, in Italia vero vtroque exeunte, vel Iunio perſicus inoculari poteſt, quod emplaſtrari dicitur præciſo ſuper trunco, & emplaſtratis pluribus gemmis, more quo dictum eſt. Perſicus rubeſcit, ſi platano inſerta figatur. Duracina ſeruantur, condita muria & oxymelle, vel detractis oſſibus ficorum more in ſole ſiccãtur ac pendent. Item ſæpe vidi, detractis oſſibus duracina melle condiri, & ſaporis eſſe iucundi. Item bene ſeruantur, ſi vmbilicum pomi gutta picis calentis oppleueris, vt ſic ſapæ innatare cogantur vaſe concluſo.

De pinu.

Pinvs creditur prodeſſe omnibus quæ ſub ea ſeruntur. Pinum ſeremus nucleis ſuis, calidis & ſiccis regionibus menſe Octobri vel Nouembri: frigidis & humectis Februario vel Martio. Amat locum gracilem, ſæpe maritimum: inter montes & ſaxa vaſtior & procerior inuenitur. Ventoſis & humidis, arborum fiunt incrementa lætiora. Sed ſiue montes velis conſerere, ſeu ſpatia quæcunque, hæc huic generi deputabis, quæ alteri vtilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atque purgabis, & frumenti more ſemen aſperges, ac leui ſarculo curabis operire: nec enim plusquam palmo debet abſcondi. Defendenda eſt tenera arbor a pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, ſi nucleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt fructũ pineum tranſlatione miteſcere: ſed plantas

hoc modo procurant, vt prius multa ſemina in caliculis terra & fimo repletis obruant, quæ vbi proceſſerint, relicto eo quod ſolidius eſt, auferunt alia: vbi iuſtum cœperit incrementum, trimam plantam cum ipſis caliculis transferunt, quibus fractis in ſcrobe indulgent radicibus largitatem. Terræ tamen equæ ſtercus admiſcent, facientes ſtraturam alterno ordine ſubinde creſcentem. Seruandum eſt tamen vt radix eius, quæ vna & directa eſt, vsque ad ſummitatem ſuam poſſit integra & illæſa transferri. Putatio nouellas pini arbores tantum promouet (quod expertus ſum) vt quæ ſperaueras incrementa, duplicentur. Nuces pineæ & vsque in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt, & maturiores legentur. Prius tamen legendæ ſunt quam pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt. tamen aliqui in vaſis fictilibus nouis, & terra repletis, cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De pruno.

PRVNA ſi oſſibus ſerantur autumno, menſe Nouembri ſolo putri & ſubacto duobus palmis obruantur. Oſſa eadem ponantur & menſe Februario. Sed tunc prius lixiuio ſunt maceranda per triduum, vt cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas ſumemus ex codice menſe Ianuario exeunte, vel Februario circa Idus, radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto & humido: cælo tepido melius proferuntur, tamen queunt & frigidum ſuſtinere. Locis lapidoſis & glareoſis ſi iuuantur lætamine, excuſant ne poma caduca & vermiculoſa naſcantur. Extirpandæ ſunt ſoboles a radice, exceptis rectioribus, quæ ſeruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor eſt, amurca cum aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi, vel bubulum lotium ſolum, vel humanum vetus cum duabus aquæ partibus mixtum, vel cineres ex furno, maxime ſarmentorum. Si poma decurrant, oleaſtri epiurum terebratæ infige radici. Vermes eius atque formicas, rubrica cum pice liquida ſi adlinatur, extinguet. Sed modeſtius propter arboris noxam, ne idem faciat remedium quod venenum. Iuuatur frequenti humore, & aſſidua foſſione. Menſe Martio extremo prunus inſeritur melius trunco fiſſo quam cortice, vel menſe Ianuario, antequam incipiat gummen lacrymare. Inſeritur in ſe, & perſicum recipit, vel amygdalum vel malum, ſed eam degenerem reddit, & paruam. Pruna ſiccantur in ſole per crates loco ſicciore diſpoſita. Hæc ſunt quæ damaſcena dicuntur. Alii in aqua marina, vel [in] muria feruente recens lecta pru-

na

na demergunt, & inde ſublata, aut in furno tepido faciunt aut in ſole ſiccari.

De caſtanea.

CASTANEA ſeritur & plantis, quæ ſponte naſcuntur, & ſemine. Sed quæ plantis ſeritur, ita ægra eſt, vt biennio de eius vita ſæpe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe Nouembri & Decembri, item Februario. Eligendæ ſunt caſtaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ: quas ſi Nouembri menſe feramus, facilem ſe præſentia fructus ipſius præſtat. Si vero Februario ponamus, vt vſque tunc durent, ita faciendum eſt: in vmbra caſtaneæ ſiccentur expanſæ. Tunc in anguſtum & ſiccum locum tranſlatæ cumulum faciunt, & eas omnes fluuialis arena diligenter operiat. Poſt dies xxx eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ ſanæ ſunt, merguntur: ſupernatat quæcunque vexata eſt. Item quas probaſti, ſimiliter obrues, & poſt xxx dies æque probas. Hoc cum tertio feceris, vsque ad veris initium, ſerere debebis quæ manſerint illibatæ. Aliqui in vaſculis ſeruant, arena pariter miſſa. Amant ſolum molle & ſolutum, non tamen arenoſum. In ſabulone proueniunt, ſed humecto. Nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In ſpiſſo agro & rubrica vix prouenit. In argilla & glarea, non poteſt naſci. Diligit cæli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit. Delectatur cliuis & opacis regionibus, ac maxime in Septemtrionem verſis. Paſtinari ergo locus debebit, qui huic deſtinatur arbuſto, altitudine pedis vnius ſemis, vel duorum: vel totus aut ſulcis in ordinem deſtinatis, aut certe aratris reſolui hinc inde findentibus. Qui fimo ſatiatus, ac redactus in puluerem, caſtanearum ſemen accipiat non amplius pedis dodrante demerſum. Vnicuique ſemini propter notam ſurculus debet affigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul terna vel quina ponantur, & inter ſe quatuor pedum ſpatio ſeparentur: quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidens limo, germen extinguat. Cui placet, poteſt caſtaneæ in propaginē ducere ima virgulta, quæ in radice naſcuntur. Nouum caſtanetum circumfodi debet aſſidue. Menſe Martio & Septembri, incrementum maius acquirit, ſi putationibus adiuuetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probaui ipſe) ſub cortice menſe Martio vel Aprili, tamen genere vtroque reſpondet. Poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, &

in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruantur vel in cratibus diſpoſitæ, vel intra ſabulonem, ne inuicem tangantur immerſæ, vel in vaſculis fictilibus nouis conditæ, & loco ſicciore defoſſæ, vel incluſæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, vt ſpiracula non relinquas, vel ordei paleis minutiſſimis obrutæ, vel paluſtri vlua figuratis denſioribus ſportis recluſæ. *De pomis aliis.*

HOC menſe locis calidis ac ſiccis regionibus agreſtium pyrorum plantas ponimus, quas poſtea poſſimus inſerere, & malorum, vel mali punici, & cydonii, & citri, & meſpili, fici, ſorbi, ſiliquæ, & plantas agreſtis ceraſi, poſt inſerendas, & mori taleas, & amygdali ſemina, & nuces iuglandes, ſi in ſeminariis (quo dictum eſt more) pangantur.

De apibus. TIT. VIII.

HVIVS menſis initio apes ex tamariſci floribus, reliquiſq; ſilueſtribus mella conficiunt: quæ auferenda non ſunt, quia ſeruantur hiberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt aluei, quia tota hieme eos mouere aut aperire non decet. Sed hæc die aprico tepidoque facienda ſunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, vel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quo manus non valebit attingere. Tum rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus, luto & fimo bubulo miſtis linamus: & inſuper geneſtis vel aliis tegumentis ſimilitudinem porticus imitemur, vt poſſint a frigore & tempeſtate defendi.

Remedium vitibus quæ ſine fruge luxuriant. TIT. IX.

LOCIS calidis & apricis vites quæ fructu carent, ſi onde luxuriant, & pauperiem fœtuum compenſant vbertate foliorum, nunc putare preſſius conueniet: frigidis vero menſe Februario. Si permanebit hoc vitium, circumfoſſas arena fluuiali, vel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum.

Remedium ſterili viti. TIT. X.

HISDEM temporibus & locis vitem quæ ſterilis fuerit, Græci ita præcipiunt eſſe curandam. Trunco eius fiſſo lapidem afferunt includendum, & ibi vrinæ veteris humanę quatuor cotulas circa truncum debere ſuffundi, vt ad radices inſtillatio ipſa deſcendat. Tunc adiiciendum terra lætamen admiſta, & circa radices ſolum omne vertendum.

De roſario ex paucis virgulis inſtituendo. TIT. XI.

QVAMVIS menſe Februario ſint conſerenda roſaria, tamen

men locis calidis, apricis, atque maritimis hoc etiam menſe poterimus inſtituere roſeta. Quæ ſi indigus plantarum voluerisex paucis virgulis habere copioſa, quaternorum digitorum ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis debebis excidere, [&] in modũ propaginis ſternere [&] ſtercore ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſiunctos, atque ita ſolum quod huic generi deputabis implere.

Vt vua vſque ad ver reſeruetur in vite. TIT. XII.

GRAECIS aſſerentibus, vt vuam ſerues in vite vſque ad veris initia, circa ipſam vitem quæ fructu plena eſt, loco vmbroſo ſcrobem fodies, altitudine trium pedũ, latitudine duorum, & mittis ſabulonem, & ibi calamos figis, in quibus retorquebis aſſidue ſarmẽta fructibus plena, & illæſis botryonibus alligabis, vt ſolum non contingant, & cooperies, vt imber eo penetrare non poſſit. Item Græcis docentibus vuas in vite, aut poma in arbore ſi diu ſeruare volueris, vaſculis clauſa fictilibus ab ima parte pertuſis diligenter a ſummo tecta ſuſpende, quamuis poma & gypſo cooperta in longam ſeruentur ætatem.

De gregibus ouilli generis & caprini. TIT. XIII.

HOC menſe agnorum prima generatio eſt. Sed agnus ſtatim natus vberibus maternis admouendus eſt. Manu prius tamen exiguum lactis, in quo ſpiſſior eſt natura, mulgendum eſt, quod paſtores coloſtram vocant: namque hoc agnis, niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur. Tunc ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis: ita ſecluſo paruulorum grege matrices mittantur in paſcua. Sufficiet autem priusquam procedant matrices mane, & cum ſaturæ reuertuntur ad veſperam, agnis vbera haurienda permittere. qui donec firmentur, intra ſtabulum furfuribus vel medica herba, vel (ſi eſt copia) farina ordei paſcantur ingeſta, donec conceptum paulisper robur ætatis, paſcuum matribus poſſint habere commune.

De paſcendi ordine.

PASCVA ouillo generi vtilia ſunt, quæ vel in noualibus, vel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria vero noxia ſunt, ſilueſtria damnoſa lanatis. Salis tamen crebra conſperſio, vel paſcuis miſta, vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris leuare faſtidium. Nam per hiemem, ſi penuria eſt, fœnum, vel palea, vel vicia, vel facilior victus vlmi ſeruatis fron-

dibus præbeatur,aut fraxini. Æſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cum graminis teneri ſuauitatem roris miſtura commendat. Quarta hora caleſcente potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores vallis aut arbor vmbroſa declinet. Deinde vbi flexo iam die ardor infringitur, & ſolum primo imbre veſpertini roris humeſcit, gregem reuocemus ad paſcua. Sed Canicularibus & æſtiuis diebus ita paſcendæ ſunt oues, vt capita gregis ſemper auertantur a ſolis obiectu. Hieme autem vel vere niſi reſolutis geliciidiis ad paſcua prodire non debent:nam pruinoſa herba huic generi morbos creabit, ac tunc ſemel adaquare ſufficiet. Græcas oues,ſicut Aſianas,vel Tarentinas,moris eſt potius ſtabulo nutrire, quam campo, & pertuſis tabulis ſolū, in quo claudentur,inſternere:vt ſic tuta cubilia,propter iniuriam pretioſi velleris,humor reddat elabens. Sed tribus,per annum totum, diebus aprico die lotas oues vngere oleo oportebit, & vino. Propter ſerpentes, qui plerumque ſub præſepibus latent, cedrum,vel galbanum,vel mulieris capillos, aut ceruina cornua frequenter vramus.

De capris.

NVNC hirci admittendi ſunt, vt fœtum primi veris fouere poſſit exortus.Sed caper eligēdus [eſt,] cui ſub maxillis duæ videntur pendere verruculæ,magni corporis, craſſis cruribus, breui plenaque ceruice,auribus flexis & grauibus, paruo capite,nitido,ſpiſſo & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculum congruus. Non autem durat vltra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis vberibus eſt eligenda. Non tamen ita multæ capræ, vt oues vna ſtatione claudantur, quam luto & ſtercore carere conueniet. Hædis ſupra lactis abundantiam, edera & arbuti & lentiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optime poſſunt; quod teneriores matres generant, tranſigendum eſt. Sed vltra octo annos ſeruandæ non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.

De glandibus colligendis. TIT. XIIII.

HOC tempore glandis legendæ ac ſeruandæ cura nos excitet; quod opus fœmineis ac puerilibus operis celebrabitur facile more baccarum.

De materie cædenda. TIT. XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda eſt,cum luna decreſcit. Sed arbores quæ cædentur vſque ad medullam ſecuribus

recisas aliquandiu ſtare patieris, vt per eas partes humor, ſiquis in venis continetur, excurrat. vtiles autem ſunt hæ maxime: Abies quam Gallicam vocant, niſi perluatur, leuis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix vtiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, præſidium contra incendia contuliſti. neque enim flammam recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliqua tenus palis. Æſculus ædificiis & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inteſtinis, cuius ſolum pondus in vitio eſt. Fagus in ſicco vtilis, humore corrumpitur. Populus vtraque & Salix & Tilia, in ſcalpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palandus eſt. Vlmus & Fraxinus ſi ſiccentur, rigeſcunt, ante curuabiles, catenis vtiles habentur. Carpinus vtiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra celerem putredinē comperi in Sardinia hoc genere prouideri, vt exciſæ trabes eius, aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterent, poſt operi futuræ aut arenis obruerentur in litore, vt aggeſtionem, qua tectæ eſſent alternis æſtibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana cæduntur, vtiliores ſunt: quæ vero ex Septentrionali, proceriores, ſed facile vitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. TIT. XVI.

HOC menſe locis ſiccis, calidis, & apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore & rigationibus adiuuandas.

De oleo faciendo ſecundum Græcos, & emendando. TIT. XVII.

GRAECI in conficiendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantum legendum eſſe oliuæ, quantum nocte veniente poſſimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam. Oſſa enim confracta ſordeſcunt: quare de ſolis carnibus ſit prima confectio, [& de] ſalignis caniſtros fieri debere virgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod ſponte defluxerit. Sales deinde ac nitrum iubent nouo oleo miſceri, vt hæc res ſpiſſitudinem eius abſoluat. Deinde cum amurca ſubſederit, oleum purum XXX diebus exactis, in vitrea vaſa transferri. Secundum, ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

Oleum liburnico ſimile. TIT. XVIII.

OLEVM primum liburnico ſimile fieri aſſerunt Græci, ſi in optimo viridi [oleo] inulam ſiccam & lauri folia & cyperũ, omnia ſimul tuſa, & ſubtiliter creta permiſceas cum ſalibus torrefactis ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, deinde tribus aut aliquanto amplius [decurſis] diebus, cum quieuerit, vtaris.

Vt oleum ſordidum purges. TIT. XIX.

SI ſordet oleum, frictos & adhuc calentes ſales iniici iubent, & diligenter operiri. Ita mundum reddi poſt tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi. TIT. XX.

SI fuerit odoris horrendi, virides oliuas ſine oſſibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si baccæ defuerint, caules tenerrimos oleæ ſimiliter eſſe tundendos. Nonnulli vtraque permiſcent, adiecto etiam ſale. Sed omnia intra linteum clauſa ſuſpendunt, atque ita in vas olei demittunt. Poſtea tribus diebus exemptis auferunt, & oleũ in alia vaſa transfundunt. Quidam mittunt vetuſtum laterem torrefactum. Plerique o'deaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos ſubinde permutant: vbi hoc bis aut tertio fecerint, ſales mittunt, & in alia vaſa tranſlatum per paucos dies ſubſidere patiuntur. Quod ſi aliquod animal forte deciderit, & oleum putredine ac nidore vitiauerit, iubent Græci coriandri manipulum in olei metreta ſuſpendi, atque ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decuſſerit, mutandum eſt coriandrum, donec ſuperetur hoc vitium. Sed maxime proderit, poſt ſeno, dies in vaſa munda transferre; melius ſi acetum ante vexerunt. Quidam fœni græci ſemen ſiccum tritumque permiſcent, vel incenſos oleaginos carbones in ipſo oleo frequẽter extinguunt. Si acerbus odor fuerit, vuæ excrementa, quæ Græci γίγαρτα vocant, præcipiunt, tuſa & in maſſam redacta merſari.

De oleo rancido curando. TIT. XXI.

OLEVM rancidum Græci aſſerunt ſic poſſe curari. Albam ceram mundo & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc ſales frictos calentes addi, operiri, atque gypſari. Sic fieri vt oleum purgetur ſapore & odore mutato. Oleum tamen omne in terrenis locis eſſe ſeruandum, & eam eius eſſe naturam, vt ſole vel igne purgetur, vel aqua feruenti, ſi ſimul miſceantur in vaſculo.

De

De condiendis oliuis. TIT. XXII.

HOC etiam menſe oliuas condiemus. Harum genera ſunt diuerſa Colymbades oliuæ fiunt ſic: Alternis cratibus oliuarum puleium ſpargis, & mel,& acetum, & ſales modice, ſtratuta intercedente ſuffundes. Item ſternes oliuas ſupra ſurculos fœniculi vel anethi, ſiue lentiſci,& ramulis oliuæ ſubditis, aceti heminam & muriam ſuperfundis, & has conſtructiones vſq; ad vaſculi plenitudinem patieris inſurgere. Aliter: Electas oliuas muria maturabis, poſt XL dies muriam fundis vniuerſam: tunc duas defruti partes, aceti vnam, mentam minute inciſam vaſculo adiicies, & oliuis replebis, vt iuſta infuſione liquor ſupernatet. Aliter: Oliuas manu lectas, vna nocte integra, in balnei vapore eſſe patieris, tabulæ vel crati ſuperpoſitas: mane balneis exemptas, ſalibus tritis conſperges & vteris: quæ non amplius quam VIII dies poterunt cuſtodiri. Aliter: Oliuas illæſas primo mittis in muria: poſt dies XL leuabis, atque intercides acuto calamo. Et ſi dulciores habere volueris, duas ſapæ partes, & aceti vnam: ſi acriores, aceti duas,& ſapæ vnam debebis infundere. Aliter: Paſſi ſextarium vnum, cineris bene creti quantum manus vtraque geſtabit, vini veteris vnum ſuniculum, & aliquantum cupreſſi foliorum, miſtis omnibus oliuas infundis, inculcas, & ſubinde cruſtam faciendo ſaturabis, donec ad vaſculorum ſumma ora peruenias. Aliter: Oliuas quas iacentes repereris, rugis contrahentibus criſpas colligis, & ſalibus tritis reſperſas expandis, donec ſole inareſcant. Tunc ſubſtrato lauro alternas crates baccarum ſæpius ordinabis. Tunc defrutum cum ſatureiæ faſciculo duabus aut tribus vndis feruere patieris. Et poſtquam tepuerit, ſupra compoſitas baccas refundes admiſto ſale paululo,& origani faſce coniecto, ſupra ius omne perfundes. Aliter: Lectas baccas ex arbore ſtatim condies, rutam & petroſelinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde cyminati ſalis aſperſione cumulabis. Poſtremum mel & acetum ſuperfundes. Nouiſſime optimi olei quantumcunq; miſcebis. Aliter: Legis oliuas ex arbore nigras,& compoſitas muria diluis: tunc ollæ adiicis mellis partes duas, vini vnam, defruti dimidiam: & vbi ſimul deferbuerit, deponis, ac permoues,& acetum miſces: cum refrixerit, ſuper oliuas origani ſurculos ſternis, & ſupra ius omne diffundes. Aliter: Oliuas manu lectas cum pediculis aqua ſpargis tribus diebus: deinde mittis in muria, & poſt VII dies exemptas in vaſe

adiicis cum muſti & aceti æquis ponderibus. Et impletum vas ita operies, vt aliqua ſpiramenta dimittas.

De horis. TIT. XXIII.

NOVEMBREM & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.

Hora	I	&	XI	pedes	XXVII
Hora	II	&	X	pedes	XVII
Hora	III	&	IX	pedes	XIII
Hora	IV	&	IIX	pedes	X
Hora	V	&	VII	pedes	IIX
Hora	VI			pedes	VII

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVSTERTIVS.

De ſerendis frumentis, faba, & lini ſemine. TIT. I.

DECEMBRI menſe ſeruntur frumenta, triticum, far, ordeum: quamuis ordei ſatio iam ſera ſit. Et faba circa ſeptimum Idus ſeri poteſt. Nam poſt exactã brumam male ſeminantur. Hoc etiam menſe adhuc lini ſemen ſpargi poterit, vsque [ad] VII Idus Decembris.

De fodiendis paſtinis, & cædenda materie. TIT. II.

NVNC ad inſtituendas vites, ſed poſt Idus paſtina inchoemus effodere, ſicut ante tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe cædemus. Palos quoque & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti baccas atq; lentiſci in olei ſui confectione quaſſabimus, & vinum myrtite, ſicut dictum eſt ante, retingemus.

De hortis. TIT. III.

HOC tempore ſerenda eſt lactuca, vt planta eius Februario transferatur. Et iam nunc allium & vlpicum, & cepullæ, & ſinapi, & cunela ſeri poterunt, diſciplina & more quo ante narratum eſt.

De pomis. TIT. IV.

HYPOMELIDES poma ſunt (vt Martialis aſſerit) ſorbo ſimilia. Mediocri arbore naſcuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto ſapore commiſta eſt. Seritur menſe Decembri nucleis in vaſculis poſitis. Menſe autem Februario hypomelidis plantã, ſed pollicis magnitudine robuſta transfertur

fertur breuiſſimo ſcrobe, ſoluta terra, plurimo ſtercore. Sed munienda eſt, quia cito areſcit, ſi radices eius ventus afflauerit. Terram qualemcunque non reſpuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & ſæpe ſaxoſa. Statum rigidum reformidat. Inſeri non poteſt, exiguo durat ætate. Poma eius aut in picatis & minutis vrceolis, aut ſcrobe populi, aut in ollis inter vuas vinaceis obruta ſeruabuntur.

De rapis condiendis. TIT. V.

NVNC rapa in partes minutas reciſa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exſiccata, nequid reſeruent humoris, & ſinapi ex aceto (ſicut moris eſt) temperato, mergere & condire curabimus, & repleta vaſa claudemus, ac poſt aliquantos dies guſtibus explorata, proferemus vſuri. Quam rem Ianuario quoque & Nouembri menſe poterimus efficere.

De echinis & pernis & lardo ſaliendis, & auium laqueis diſponendis. TIT. VI.

NVNC etiam quibus litus in fructu eſt, vbi lunæ iuuabit augmentum, quæ omnium clauſorum maris animalium, atque concharum iubet incremento ſuo membra turgere, echini carnes ſalibus condire curabunt. Quod ſolito more conficitur. Hanc quoque rem per omnes menſes bene faciemus hibernos. Pernas etiam & lardum conficimus non ſolum menſe hoc, ſed omnibus quos hiemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſiluas & baccis fœcunda virgulta ad turdos & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc vſque in Martium menſem tendetur aucupium.

De horis. TIT. VII.

DECEMBREM Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit, cum linea ſimili ille augeatur, iſte decreſcat.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XIX
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	IIX	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

PALLADII RVTILII TAVRI ÆMILIANI DE INSITIONE LIBER, AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

HABES aliud indultæ fidei teſtimonium. Pro vſura temporis hoc opus de arte inſitionis adieci. Sed quod volumina hæc ruris colendi ſerius quam iuſſeras, ſcripta ſunt, librarii manus ſegnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam maligne æſtimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius quam timere. Neſcio vtrum commune ſit dominis: mihi difficile contigit, in ſeruilibus ingeniis inuenire temperiem. Ita ſæpiſſime natura hæc vitiat commodum ſiquod eſt, & miſcet optanda contrariis. Velocitas procurrit in facinus, ſegnicies figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate quantum receſſit a ſcelere. Diu tamen apud te pudorem meum diſtuli, ſed hoc quaſi bonus famulus feci. Verum neſcio, ſi tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium Grande erit, & par deſiderio ſuo, quod ſtudii tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter ſentias, ego meas opes æſtimare non differo. Non eſt magni loci aſſibus intuendis oculos duxiſſe per puluerem, quia neſcio quomodo notæ ſunt quædam maximarum perſonarum minuta compendia.

DE INSITIONIBVS LIBER XIIII.

PASIPHILE *ornatus fidei, cui iure fatemur,*
Siquid in arcano pectoris vmbra tegit,
Bis ſeptem paruos opus agricolare libellos
Quos manus hac ſcripſit, parte ſilente pedum,
Nec ſtrictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum ruſticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & ruſtica dicta
Affectu ſocii ſollicitante colis.
Nunc ideo modicum creſcens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Eſt noſtra ſtudium non condemnabile muſæ,
Vrbanum fari ruſticitatis opus:
Sub thalami ſpecie felices iungere ſiluas,
Vt ſoboli miſtus creſcat vtrinque decor:

Con-

Connexumque nemus veſtire affinibus vmbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere ſuccos,
Et latum duplici fruge ſaporis ali.
Quæ quibus hoſpitium præſtent virgulta docebo,
Quæ ſit adoptiuis arbor onuſta comis.
Ipſe poli rector, quo lucida ſidera currunt,
Quo fixa eſt tellus, quo fluit vnda maris,
Cum poſſet miſtos ramis inducere flores,
Et varia grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus noſtros hoc inſignire labores,
Naturam fieri ſanxit ab arte nouam.
Non ſegne officium noſtra reor eſſe camœnæ,
Aut operis parui gratia fiet inops.
Si velocis equæ pigro miſcetur aſello
Ardor, vt in ſterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumque genus productus deleat hæres,
Et ſibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pingueſcat ab hoſpite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quidquid veteres ſcripſere coloni,
Sacraque priſcorum verba labore ſequar.
PRINCIPIO *multas ſpecies induſtria ſolers*
Protulit, & doctam iuſſit inire manum.
Nam quæcunque virens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis.
Aut noua diſcreto figuntur germina libro,
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit,
Aut virideis oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur vda ſinu.

De vite.

Primus echionii palmes ſe iungere Bacchi
Nouit, & externo tenditur vua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum paſcit adulta genus,
Degenerisque coma veſtigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curuat onuſta Deo.

De oliua.

Robora Palladii decorat ſilueſtria rami,
Nobilitat partus bacca ſuperba feros,

Fœcundat ſterilis pingues oleaſter oliuas,
Et quæ non nouit munera ferre, docet.

De pyro.

Germine cana pyrus, niueos haud inuida flores
Commodat, & varium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirſutis horrenda ſororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasque nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu
Inſtituens, duræ dat ſua membra cuti.
Et ſteriles ſpinos, & inertem fœtibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immiſſi vertere cydonia rami,
Pomaque confuſis blanda creauit odor.
Caſtaneæ ſeptos aſpro velamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Meſpilaque exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice vota premit.
Creditur in Libycis ſua germina nectere ramis,
Lætaque puniceo poſſe decore frui.

De malo punico.

Punica non alios vnquam dignata ſapores
Mala, nec externis aſſociata comis,
Ipſa ſuas augent mutato ſemine gemmas,
Et ſibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Inſita proceris pergit concreſcere ramis,
Et ſociam mutat malus amica pyrum.
Seque feres ſiluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataque robora ſentes
Leuigat, & pulchris veſtit adulta comis.
Exiguam ſorbum dulci diſtendere ſucco
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare ſalignis,
Et gratum Nymphis ſpargere flore nemus.
Robora thyrſigero platani concordia Baccho
Fœtibus inſtituit plena rubore nouis.
Illius inſolitas miratur perſicus vmbras,
Populeæque ferunt candida dona comæ.

Meſpilus

Meſpilus huic paret, lapidoſaque viſcera mutant
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro ſudibus fœtis, & pro pragnantibus armis
Caſtanea fuluum dant noua mala decus.

De perſico.

Ipſa ſuos onerat meliori germine ramos
Perſicus, & pruno ſcit ſociare genus.
Imponitque leues in ſtipite Phyllidis vmbras,
Et tali diſcit fortior eſſe gradu.

De malo cydonio.

Cum praſtet cunctis ſe fulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hoſpitio.
Roboris externi librum aſpernata ſuperbit,
Scit tantum nullo creſcere poſſe decus.
Sed propriis pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta ſuum nobilitare bonum.

De meſpilo.

Æmula dura pyri deſpecti mala ſaporis
Meſpilus admiſſo germine tuta ſubit.
Et geminis ſeſe violentior inſerit armis,
Atque auidas terrent robora ſaua manus.

De malo citrino.

Necnon & citrei patiuntur mutua rami
Pignora, qua grauido cortice morus alit.
Pomaque paſturi blando redolentia ſucco
Armatis mutant ſpicula nota pyris.

De prunis.

Pruna ſuis addunt felicia germina membris,
Donaque cognato corpore lata ferunt.
Exarmat fœtus, ſed brachia roboris armat
Caſtanea prunus iuſſa tenere larem.

De ſiliqua.

Aſſueſcunt ſiliqua viridi molleſcere ſucco,
Et gremio paſcunt catera poma ſuo.

De ficubus.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus, & inuaſis dat ſua iura comis.
Se quoque miratur pingui grandeſcere ſucco,
Et ſolitum gaudet vincere poma modum.
Inſignes foliis platanos, felicia menſis
Brachia gaudentes vitis honore comas.

Ingrediens pingui ſe cortice maxima ficus
Seruat,& optatos implet adepta ſinus.

De moro.

Mutua quin etiam moris commercia ficus
Præſtat,& oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auida confert ſua membra ſorori,
Et metuit fœtus ſparſa cruore nouos.
Proceras fagos,& poma hirſuta virentis
Caſtaneæ, duris aſpera mala comis
Inficiens,monſtrat piceo nigreſcere partu,
Et ſucco paſcit turgida poma nouo.
Obſequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis veniunt munera miſta bonis.

De ſorbis.

Sorba ſuos partus merito maioris honeſtant
Seminis,& pulchro curua labore nitent.
Hac arbos ſpina duros mucronibus artus
Exuit,ac libris mitibus arma tegit.
Aureaque annexo miſcere cydonia fœtu
Gaudet,& externi dona coloris amat.

De ceraſo.

Inſeritur lauro ceraſus, partuque coacto
Tinguit adoptiuus virginis ora pudor.
Vmbrantes platanos,& iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra ſuis.
Populeasque nouo diſtinguit munere frondes,
Sic blandus ſpargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Diſciſſi pruni cortice fixa tegit.
Pomaque permutat velamine perſica miſto,
Duritiemque docet tegminis eſſe loco.
In modicam tornat ſiliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Caſtaneamque trucem depulſis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma ſui.

De piſtaciis.

Quin & amygdaleos ſubeunt piſtacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.

Mes

Hæc & cognato tingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De caſtanea.

Flumineam ſalicem fœcundant ardua membra
Caſtaneæ, & multo paſta liquore vigent.

De nuce.

Arbuteas frondes vaſta nucis occupat umbra,
Pomaque ſub duplici cortice tuta refert.

Cætera, quæ ſolers proceſſu temporis vſus
Exprimet, exemplis inſtituere nouis.
Hac ſat erit tenui verſu memoraſſe poetam,
Quem iuuat effoſſi terga mouere ſoli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aſpera, ſed miſſa ruſticitate leges.

IN REI RVSTICÆ LIBROS CATONIS, VARRONIS, COlumellæ, Palladii, Index rerum & verborum memorabilium.

In quo mſ. *Palladii manuſcriptum codicem :* vet. ed. *veterem editionem Rhegienſem, anno 1482 Georgii Alexandrini auſpiciis adornatam :* a, *priorem ;* b, *poſteriorem cuiusque paginæ partem ſignificat. Deriuata primitiuis plerumq; appoſita ſunt; nonnumquam tamen etiam ſeparatim poſita, vbi vel ſignificatio vel alphabeti ſeries longiore interuallo ea dirimebat.*

Abies Gallica 633. abiegna ſcobe 475 b
Ablaqueare vites quid ſit 537 b ablaqueatio nudauit radices 253 b: adopertas oſtendit radiculas 250 b. ablaqueationis orbem fortius exaltare 248 b
Abnodare palmitem 262 b: pampinum 259 b
Abominari, deprecari 305
Aborigines ſolum mutarunt 167
Abrotoni virga pro caprifico 580 b
Abſcidere arbores 593. abſciditur meſſis tritici 597
Abſinthiatum conditum 569
nec Abſiſtat id facere donec 462 b
Abſoluta tempeſtatibus dies 584
Abſtinere pullos cibo & aqua 363 b. abſtineatur hordeo 328: potione 351 b. abſtinendus cibo bos 313, 314.
abſtinendæ cibis aues 364 b
¶ Abſtineantur a potu 594.
abſtinendus ab humore 323 b
Abſtinentiſſimus reb. venereis 453. abſtinentiſſimus ſomni & vini 417
Abunde ſit, dixiſſe 283
Acanthos imitatur pinea 409 b. acanthini caules 385 b
Accius poeta 162
Acclamationum verens bos 309
Accliuibus locis 238. accliues inter ſe crates 459. accliuitatis difficultas 189 b
Accommodũ digeſtioni 604
Accurare victum & cultum 447
Aceruatim enectæ 395
ſi Aceat vinum 45
Acetum ut fiat 453 b: acerrimum vt fiat 33 b: ficulneum ut fiat 460 b. acetum e malis 564 b: de piris 563: e ſorbis & piris 543. acetum ſcyl-

ſcylliticum vt fiat 470 b, 604
Achæi ſolum mutarunt 167.
Achaica myrrha 408
Acheloides Pegaſidum comites 410
Achrades piri 349 b. achrados ſiluæ 404. achrados vepribus 410
Acina craſſa 476: corrugata 473 b: rugoſa 475 b: arida & vitioſa 473: corrupta 35. 473. acinaria dolia 76. acinatitium vinum 516 b
Acnua quid 66, 275
Acorem concipit lac 347 b. acore vitiatur lac 458
Acquieſcere palo 252 b
Acratophorum 64 b
Acra radice, *pro* Acri 606. acre vt fiat vinum vapidum 453 b. acriorem ignem ſuſtinere poterit 463
Acriſioneos amores 409
Actæi mellis Hymetti 413
Actæonis fabula 121 b
Actores veſtiri vt ſoliti 452
Actus primus villaticæ paſtionis 144 b. tertium actum reddere 119. actus quartus 78. Actus agrimenſ. quid 275. actus quadratus quid 66
Acuere palos 422. acumina ſeminum terræ infigenda 543, 573. acumine deorſum verſo ponuntur oſſa Perſici 626
Acus grani 91. acus mergendis ſarmentis 537. acus ſeminum 197
Adæquetur plaga trunco 269 b
Adaggerare terram circa arb. 302 b, & 32
Adamat partes ſuas 408 b
Adapertas vites relinq. 285
Adaruit vnctura 32 b
Adeſſe ad rem diuiham 30
Adfriare 93
Adindito ſubſcudes 11 b
Adipis præſulſi 584: *mſ. cod.* præſulſæ, *vt* 307 b
Adiutoria ſenectutis 447
Adiutrice data 449 b
Admenſum vinum 45 b
Adminiculum viti contribuere 285. adminicula fiſſilia 273 b. adminicula hominũ 71 b. Adminiculari vinea vt debeat 265 b
Adminiſtrare, peragere: & Adminiſtratio, peractio 423 b. ſic Adminiſtrare ſementem 212 b: adminiſtrare fœniſicium 71 b. adminiſtratur vindemia & cetera eiuſmodi 429 b
Admiſit ouibus arietes 335. admittitur equæ 331 b. admittendi ſunt equabus 584. admittitur veneri 331
Admiſſuras facere 109 b. de admiſſura ſeu admiſſione quæ obſeruanda 101. admiſſuræ idonei boues qua ætate, & quæ eius præcepta 322. ſic de equis 325 b. admiſſuia arietum prima quando 591
de Admiſſariis equis quæ tenenda 325. quæ in eis ſpectanda 584 b. quando & quomodo admittantur 584

585. admiſſarius in libidinem furens vt tractandus 331. admiſſarius aſinus qualis eſſe debeat 586
Admiſſu ſolis territæ 573 b
Admonere flagello 187
Admouent caput vtero 328. admota narib. ſpongia 325
Admulcere illecebris cib. 584
Adnixæ pedaminib. 283 b
Adnumerare æs 104. adnumeratur generoſiſſ. piſcibus 377
Adobruere arbores 428. adobruere ſarculo 201
Adoleatur in igne 470
Adoleſcentulos vigentis ſenſus 415 b
Adoperiunt oua ſale 365
Adoptione nouæ prolis 396
Adorei ſatio 610, 614. adoreum ſemen vbi ſeri velit 17. adoreum quatuor generum 190 b
Adradere ſurculum 302. adraſi ſurculi 501
Adrepere ad columb. 137 b
Adſerere vitem propter ridicam 78
Adſignificant ſtatuæ 126. adſignificari 99 b
Aduenæ volucres 134. aduentitium genus 134
Aduenero rité Mineruam 54
Aduertendum ſi- 67
Adulantur furem 353 b
Adumbrari frondibus 388 b. adumbrantur vuæ tegumētis 429 b
Adunare membra diuiſa 568 b
adunatum germen 582
Adunca roſtra 357 b
Aduruntur aromata in fundo ſubſidentia 464. ſic muſtum 463
Aduſus: viſe Vti.
Æacii (ſeu Aiacis) flores 408
Ædificare quando licitum 3. ædificādum quomodo 170. ædificium in agro inſtitui vt debeat 519. ædificator nimius 170
Æditimus veteribus qui recentiorib. Æditvus 55
Ægæum pelagus vnde d. 99 b
Ægritudine affectis agnis 344 b. ægri vt tractandi 449 b
Ægyptus, feruens prouincia 234. Ægypti ſolum 187: bonitas 202: feracitas 225. Ægyptiæ aues 368.
L. Ælius citatur 145 b
Æmiliani, pop. It. 129 b
Æmulari pomis recentib. 577
Æoles Bœotii citantur 127 b, 145 b
Æque] nulla æque quam prædicta ſalſ. 380 b
Æquis ponderibus 536. æquas ſcalas reddere 43 b. æquum ſoluito 45. æquare ſtercora 212 b
Æquilibrio ſtabilita 498
Æquinoctia quando fiant 398 b. æquinoctium primum circa VIII kal. Apul. 397. æquinoctii autumnalis dies 191
Æquoreus pater 408 b
Aeris ſalubritas vt pbetur 513 b aeris mutationes an ſtatis diebus reſpondeant 420
Æe

Æs pecore flatum, pecore notatum 99 b
Æſchrio de re ruſt. 54 b: 164
Æſculus ad quæ vtilis 633. æſculei aſſeres 519 b
Æſtas initium quod, & quot dies habeat 79, 426. æſtate quæ fiant opera 78 b: 80
Æſtimare, perpendere 513, 552. æſtimator officiorum 416
Æſtiuæ partes vitis quæ 498. æſtiuare in montibus 104 b. ab æſtiuante ſole protegere 430 b. ſic Æſtiuoſis locis 295, etiam vet.ed.
Æſtus nebuloſus 428 b. æſtib, alternis reciprocans 633. æſtuantia vina 622. æſtuantis mulæ curatio 333. æſtuoſiſſimum animal ſus 351 b
Ætas vetus & nouella 369: media, villicationi aptiſſima 415. ætatis indicia in equis 326 b. ætatem anni compleuerint 631
Æuum pati 195 b
Affatim ſe replere 395
Afficiatur igne vel verbere 584
Affiɑta villæ ſepta 131 b. affiɑtitius ad villam aɑtus 144 b
Afflari a ſerpente, peſtilens eſt 364. Afflatus, *aſpiratio* 127 b
Affliɑta ſenio aut tempeſtate arbor 287 b
Africæ bonitas 202: feracitas 225. Africanæ gallinæ 356 b: fici 6 b, 299 b. Afra piſa 621
Agathocles de re ruſt. 54: 164
Ageladæ arte 404
Agendum eſt vt vitis non ſit ſpiſſa 553. nihil agendo male agere diſcimus 419.
¶ Agere citatum, & Agere currentem per M. paſſus 312 b. agere caudam crebrius, agitare caput 312 b
Agger bonus qui 69 b. aggerari debent arbores 427
Aggeſtio fluminum 541. aggeſtio ex æſtu recipr. 633
Agilis induſtria 417. agilitas currentis aquæ 522 b
Agitare caput, & caudam crebrius agere 312 b. agitator aſelli 334
ad Agnatos deducendus 56. ſic alibi Ad gentiles deduc.
de Agnis quæ tenenda 104. agnorum generatio prima & curatio 631 b. agni recens editi vt traɑtandi 338: maturi, charaɑtere ſignātur 545 b: ægrotantes vt iuuentur 344 b
P. Agraſius publicanus 55
res Agreſtis, res ruſtica 419 b. agreſtes mures vt profligentur 532. agreſtes columbæ 138 b. agreſtis paſtinaca 385 b, & 329. agreſtis herbæ radices 328 b
Ager in primis curandus 3: 175 b: emi parari que vt debeat 1, b. in agro eligendo & emendo quæ conſiderānda 518: & 166 b: 168 b. agri primo emendi qui, qui deinde 2. optimus qui, & optimo qui proximi 62 b: 63 b: probari qui maxime ſoleat 165 b: vtiliſſimus qui ſit 60: fertilis qui 1:5:

quot terræ generib. diſcretus 65: terram qualem deſideret 514,515: quibus locis conſerendus 5: trium generum, campeſter, collinus, montanus 61 b: vti colendus 25: quib. rebus colatur 71 b: proſcindi quando poſſit 538: paſtinari vt ſoleat 235: ſtercorandus quib. temporibus 207: ſationi faciendæ vt expediendus 186: ſeri quando incipiat 609: aquâ per hiemem ne lædatur 47: luſtrari vt ſolitus 42: remediis quib. curetur 530 b
Agri ſapor vt exploretur 496: forma quotuplex, & dimenſiones quot 276 b.
agri quiſque modus quot operis coli poſſit 72 b, 203: quot iugis coli poſſit 74. agri præſul qualis eſſe debeat 518
Agri pingues & herboſi quando proſcindantur 592 b: herboſi & gelidi quando proſcindantur 597 b: inculti quando & quomodo aperiendi 592 b: ſilueſtres quãdo exſtirpandi 601 b
Agricola perfectus qui 162. agricolarum duces, dei 53 b. agricolarũ error 227. Agricolare opus 638 b. Agricolationis ſtudioſi 245. agricolationis neque doctores ſe vlli neque diſcipulos profitentur 158, 416 b. agricolationi præcepta quæ tenenda 162 b
Agricultura, ars eſt 59: laudatur 1,159: vt antiquiſſima, ita optima 127 b: partes quot habeat 61: ſummam quam habeat 57: principium & finem quem habeat 60: quatuor reb. conſiſtit 513. agriculturæ præcepta generalia, breuibus aphoriſmis comprehenſa 515. de Agricultura Græce qui ſcripſerint 54,163 b: qui Latine 164
C. Agrius Socraticus 55
Ahenei orbes 7 b: 8 a. aheneum ſignum 129 b. ahenea omnia 32 b. ¶ Aheneum vnum; *ſ. vas: & mox*, Ahenum coculum 8
Alaternus arbor 345
Alba condita 111. Albanus ager 225 b: 226. Albanus collis 217. Albani ſolum mutarunt 167
Albæ ficus 414
Albarium opus vt fiat 521 b. albarii operis nitore decorare 536
Albiceris olea 5,77
Albineus color 584 b
Albium, Ingaunum 142: *vet. ed.* Albumingauium.
L. Albucius citatur 131,137
Albuelis vitis 218
Album in oculo vt curetur 319
Αλκή, nomen canis 355
Aleam vindemiatorum ſubire 244
Aleſcere, *creſcere* 56. aleſcendo roborari 111
Alexandrinæ columbæ 367 b: cu-

cucurbitæ 444
Alexis ſpernat opes Corydonis 411
Alga marina veſtire 978: inuoluere 560
Algiana olea 294 b
Alibile, θρεπτικόν 125
Alica vt fiat 601
Alienare, *vendere* 102 b
Alienigenas pullos 526 b. alienigeni piſces 378. alienigena ſemina 222. alienigenis fœtibus 362 b
Alimento materno deſtitutus 231. alimenta terreſtria 447 b. Alimonium 65,150. alimoniis pecudum 102 b: ſeminum 87 b
Aliquantis diebus refrig. 524
Aliquotfariam 56
Aliter, *i. alio remed.* 536 b: 577 bis: 635 octies.
Alius ab alio ſeparati 291 b. aliam atq; aliã emittit 390 b. aliusve quis ferus 383. aliave quæ beſtia 133 b,144. aliudve quid animal 137 b. ¶ aliud melle, *i. diuerſum a melle* 151. ¶ alii dei, *genit. caſu* 58
Allectores captiuorum 369. allectare ſibilo 187 b
Allecula: viſe Halec.
Allia cum cepis 411 b. allii ſatio & cultura 542 b; 626. allium ne fœteat 626. Allium Punicum, ἀφροσκόροδον, vlpicum 439
Alligator vitis 253, 256, 257 b. alligatura inſitionis 501
Allinire & Alliniatur 536 b, etiam mſ. cod. itemque 569 b
Allobrogicæ vites 217. Allobroges qua pice ad condituras vtantur 466
Alluuies fluminum 232 b
Alnos indomitas 410. alnus ad quæ vtilis 633
Aloe epatica 621 a b
Alphius fœnerator 176
Alteræ parti 302 b. alteræ-alteræ 103 b. altera altera non contingant 478 b,479 b: & 275. de alteris quatuor 71 b, 104. alteræ partes 100 b. alteris vaſis 10 b. poſt trigeſimum & alterum diem 474
Alternis æſtibus reciprocans 633. alterna tabulata oliuarum & ſalis vsque in ſummum componunt 483. alternis ſal ingeritur 490. alternemus vernaculas & Gallicas 288
Althea, ibiſcus 621: *e* ſimplici etiam mſ. cod. at Gr. ἀλθαία.
Altiles boues 102
Altinæ vaccæ 322 b. Altinates oues 334 b
Alta nouem pedum 373 b. alta pede vno 543: ternis pedibus 534 b: trib. pedibus 539 b
in Alueo ſalire herbas 456. aluei collocandi vt ſint 388
Aluearium, μελιττών 149: populi adiectione vt reparetur 600. quæ probentur 387: quando matura ſint, & quando ac quomodo caſtrentur 599. aluearium caſtratio vltima 619: pur-

gatio 591
*A*lumen ſciſſum, tritum 316
*A*luus vt deiiciatur 47 *b*, 51: quali vino moueatur 36: non conſiſtens & cruda quo vino curetur 38. *A*lui apum vnde dictæ 150: aperiendæ ſunt 398. alui caſtratæ 402, 427 *b*
*A*máracus odoratus 411
*A*maranti immortales 408. amarantini flores 386
*A*mat frequénter effodi 560 *b*. amat putari & circumfodi 579
M. *A*mbiuius citatur 453
ἀμβολιεργὸς ἀνήρ 419 *b*
*A*mbroſios ſuccos 414
*A*mbulare compoſite 307 ambulator ne ſit 4,177. ambulatrix ne ſiet 43. ambulationes villaticæ 172. ambulacra in cella vin. 523
*A*melli frutices 385 *b*: radix 395 *b*
*A*merina mala 301: ſalix 271. *A*merinæ corbulæ 8
ἀμέθυσος vitis 218
*A*miciores iugo quam arboribus vites 217 *b*. amiciſſimi apib. flores 385 *b*
*A*minæum minuſculum & maiuſculum 5 *b*, 6, 78. *A*minææ vites quales, & quot generum 216 *b*, 548 *b* de *A*minęis inueterata opinio quæ 224 *b*. *A*minææ feraces vt fiant 225 *b*. *A*minæę maiores 6
*A*miterninis aruis 414
*A*mites baſternarum 397 *b*.
in amitib. apparatur noctuę aucupium 612
*A*mminiculis iuuare 559 *b*, 575 *b*
*A*mmoniacus ſal 319
*A*mor verno tempore per totum mundũ exardeſcit 409
ἀμφίβια, 143, 373
*A*mphilochus de re ruſt. 54, 164
*A*mphitrite dea 408 *b*
*A*mphryſi nemus 410 *b*
*A*mplexum genus, *paſſ. ſignif.* 639 *b*
*A*mpullaceum corium 358 *b*
*A*mputare ſcabiem 329
*A*mulum (ſeu *A*mylum) vti fiat 30 *b*
*A*murca vt condatur 94: vt ſeruetur & promatur 95: quando & qua menſura oleis infundenda 424 *b*: variis vſibus ſeruit 33: decocta, vnguendis coriis, axibus, ligneæ & aheneæ ſupellectili 32 *b*. amurcæ veteris vſus 206. amurcæ vtilitas plerisque incognita eſt 92 *b*. amurca ſincera, & amurca ſalſa 485. Palladii mſ. cod. paſſim *A*murga, vt Græce ἀμόργη.
*A*murcaria dolia 7
*A*mygdali ſatio & cultura 543, 566 *b*: inſitio 642. *A*mygdalæ arbores 385 *b*: quando inſerantur 435: parũ feraces vt medicandę 301. *A*mygdalum, nucem ſc. 491. amygdala qualia ſerenda, & quomodo 543 *b*: feracia vt fiant

fiant 508 *b*. *Amygdaleos* ramos 642 *b*
Amythaonius Chiron 412 *b*
de *Anatibus* 144. vt alantur 375 *b*: conſpectu ſuo equinum genus ſanant 313. anatium ſtabula 135 *b*
Anaxagoras citatur 84 *b*
Anaxipolis de re ruſt. 54,164
Anceps euentus 224
Andrachne humida 413
Androtio de re ruſt. 54 *b*, 164
Aneſſum, *aniſum*, *mſ cod.* 561
Anethi ſatio & cultus 443,559 *b*. anetho papauer iungitur 411 *b*
Angentem exterminet herbā 407 *b*
Anguiſer, ὀφιοῦχος 427 *b*
Anguina pellis 27 *b*
Anguineus cucumis 193 *b*
Angulares ordines, i. extremi 281
Anguſte deputare 259. anguſtiſſime præciſus 263 *b*. anguſtius aut laxius aliqua de re conſtituere 124 *b*
Anhelitum peſtis exhalantia metalla 607 *b*
Aniciana pira 300 *b*
Animi ingenium variat etiam in bobus 306. *Anima* ſui pro ſale 110. animam efflare 96. *Animalia* generandi principium an habuerint 98
Animare plantam liquore quotidiano 602 *b*. animātur oua & inuolucrum ſpeciem conformantur 362 *b*.
Animans machina 229
Aniſi ſatio & cultura 561,575 *b*. aniſum Ægypt. 483 *b*, 488 *b*
Annius Capra 100
Annotare quid cui & quando datum 451 *b*
Annumerauimus ſua cuique 451 *b*
Ann[9] partib. quib. cōſtet 78 *b*. anni tēpora quib. e foliis cognoſci poſſint 88 *b*. anni tēpore quo quæq; fieri oporteat 79. anni Romani princeps mēſis Ianuarius 420 *b*
Annale tempus 78 *b*. annalis curſus ſolis 78 *b*. ab *Annicula* ætate 348 *b*. anniculus ſurculus 581. anniculi ramuli 301 *b*: pulli 118 *b*. annicula mula 332 *b*, 586. anniculæ nuces 10 *b*. anniculum vinum 95. *Annoſa* mater 326. *Annona* macelli 130 *b*. ſi annona lactis permittit 380 *b*
Anſatum vas 401
de *Anſeribus* 143,528. vt alantur 373 *a b*: vti farciantur 31. anſerculis excuſis 374 *b*
Antelucanis temporibus 68, 428 *b*. antelucana lucubratio 422
Antepagmenta 9
Antes ſitientes protegit 413
Antigonus de re ruſtica 54, 164
Antiphili opus 129
Antiquæ apes, & Veteres, pro eodē 393 *b*. antiqua vitis 625. antiqua roſaria 423. 558. antiqua canneta 558 *b*.
Antiquiſſimū ſit, conſiderare ne. i. ante omnia conſide-

retur 224. ſic, Antiquiſſimum ei eſſe debet rectam conſeruare ſtirpem 257 b: antiquiſſimum eſt explorari parentem 330
Antiſtat olerib. omnibus 47 b. Antiſtites artium, i. magiſtri 416. antiſtites ſingulis dare, qui obſeruent & præcipiant 244
Apennini boues 306
ἀφροσκόροδον, allium Punicũ, vlpicum 439
Apiacos braſſicæ ſpecies 49. *vet. ed.* Apia.
de Apibus 147 b, 586 b. ortum vnde traxerint 383 b: iuuenco perempto quando & quomodo progenerentur 397 b: comparari vt debeant, & tractari 389: emendæ vt probentur 535: quæ probentur 384 b: ſedes quales deſiderent 386: paſtiones quales deſiderent 385: plantis quibus delectentur 534: quib. delectentur & quibus offendantur 534: quid quoque tempore faciant 397: mellifica loca vt indicent 590 b: vt deleniantur & tractentur 384 b: fumigari vt debeant 398: morbo quando tentari & quomodo curari debeant 586 b: aduerſus hiemem vt muniendæ 630: hieme vt ſuſtentandæ 400
Apum genera quot, & quod ex iis optimum 384: vernaculæ vt retineantur 391: ſilueſtres inueſtigari & capi vt poſſint 390, 590 b
Apum curator quid facere debeat 397. apum ſtatio ſeu caſtra vbi & quomodo ponenda 533 b: vaſcula vt formanda 534 b: alui quando & quomodo caſtrari debeant 400 b: numerus vt augeatur 393: ſeditio prænoſci & compeſci vt poſſit 392, 599 b: fuga cognoſci & inhiberi vt poſſit 394, 599 b: examen ſubitam fugam parans vt retineatur 600 b. Apum fœtus 397 b: reges qua forma ſint 392 b: quib. notis a plebe dignoſcantur 600: qui meliores 600: ſenior an ſubmouendus 393 b regis futuri quod ſignum 600: regia proles a populari vt diſcernatur 394. apum morbi & remedia 394 b
Apium antiquarum rex; *& mox*, paucitas apium 393 b: *& tamen ibidem*, numero apum deſtituitur. ſic, Apium cauſa 149 b: apium cura 161 b: 394 b: apium natura 391 b: apium conſuetudo 396: apium venter 395: apium globi 600: apium rixa 401: apium reges 396. *Nom. ſing.* apis grandior 384 b: apis euadit 394
Apianæ vites vnde dictæ 217: præcipuæ notæ 548 b: trium generum 217. apiana vua 473. apianum vinum 479 b
Apiarium, apum grex, apum examen 384 b. Apiaria, apum

apum cubilia, μελισσῶνες 356:386 bis:388 a b. in apiariis vacua domicilia eſſe oportet ad excipiendas apes 394 b
Apiaſtrum, μέλινον, μελίφυλλον, μελισσόφυλλον 149
Apicæ oues 103 b
Apiciæ vuæ 14,93. Apicium vinum 5 b:& 6,14.78
Apii ſatio & cultura 441,588 b: genera tria 588 b. apios maiores & criſpos vt facias 589. apio faſces cingere 413
ἀποδυτήριον 96 b
ἀποκαθίστασις 224
ἀπόκρουσις lunæ 196 b
Apollodorus de re ruſt. 54
Apollonius de re ruſt. 54,164
Apothecæ villaticæ 173,174 b
Apparent Virgiliæ totæ,& Apparet Centaurus totus 426. apparitor Appii 137
Appellatione blanda mulcere 584
Appendix adiicitur 140
Appius parcus in adoleſcentia 147 b
Applicatur huic officio 228. applicatus ad eam ramus 289 b. applicato adminiculo 249 b. applicata trunco 291 b. ¶ Applicitus trunco palus 259. ſi applicueris vitem 290 b
Appoſitus,aptus 63
de Apris 146. apri, ſues feri 98 b
Apriciorib.locis 440. apriciſſimo die 399. apricitas diei 340 b,376.ad apricationem exire 367
Aprilis menſis deſcriptio & opera 425,587: horæ 591 b
Appuliæ maritima 438 b: agri 61 b: ſegetes 79 b
Appulæ oues 334 b
Apuleius citatur 532
Apyrenus fructus 300 b. apyrenum Punicum 508
de Aqua villæ 170. aqua veſtigari vt poſſit, & quo loco qualis emergat 606: duci quot modis ſoleat 608: de agro per hiemem depellenda 47. aqua noua vt probetur 608: ſalubris vt probetur 513 b: limoſa vt corrigatur 607 b. aqua cæleſtis ſeu pluuialis 454,& 383. aquæ calidæ potus in nauſea 351 b. aqua marina vinis condiendis quando præparetur 430: ſalſa quomodo vinis adhibeatur 465,467 a b: marina vt concinnetur 34: mulſa vt fiat 457 b
Aquarii ſulci 191 b, 432 b, 610. aquantur apes frequentes 590 b. aquationib. adiuuandæ ſalices 556. aquationes mutare 342. Aquatus humor, aqua dilutus 570. Aquaticæ aues 529. Aquatile genus 131 b. aquatilis ſilua 349 b
Aquifolii vectes 15 b
Aquilonius piſcis 423 b, 429 b
Arabia pretioſis odorib. illuſtris 225
Araneus mus, μυγαλῆ 318
Arare quando & quomodo

conueniat 188, 538. arationis iteratio 429 *b*. *Arator* qualis eſſe d. 180. *Aratra* ſimplicia & aurita 537: minora 186 *b*. aratris minimis proſcindunt 201

Arbitratu boni viri 43. arbitrium habebit, i. ꝓ arbitrio poterit 542 *b*

Arbores terram quam ament 298 *b*: ſeri vt debeant 299, 506 *a b*: coli vt debeant 518. arborum cultus, rei ruſticæ pars non minima 213: cultura perpetua quæ 290

Arborum plantę circumfodiendæ & operiendæ quando 625: ſpecies variæ 213 *b*: e pomis ſponte progenitæ 542 *b*: maiores quando trāsferantur, & quomodo 633 *b*: transplantandæ quomodo ponendæ ſint 290 b: fructum non ferentes vt curandæ 298: feraces meliores vt fiant 31 *b*: frugiferæ, trium generum 213 *b*: vitiferæ vt plantandæ & colendæ 550, 553. arbores maritæ 425. arbores cædendæ quando 422

Arboris ficulneæ 303 *b*. arboribus ficulneis 428 *b*. arbores fici 580 *b*, & 303 *b*. arbores ficorum 429. arbor citri 590. arbor pruni 628 *b*

Arborei fœtus 413 *b*. *Arborariæ* falces 7, 8. *Arborator* bonus 416 *b*

Arbuſculæ ficorum 432, & 303 arbuſculæ transferendæ vt ſint 299

Arbuſtum in fundo ſuburbano 6. arbuſtum fieri quando incipiat 615: vt conſtituendum 494: diſponi vt debeat 504 *b*: coli vt debeat 504 *b*. frequens paribusq; ſpatiis diſpoſitum & fructuoſum vti fiat 287 *b*. arbuſti Gallici ratio 293 *b*

Arbuſtiuo aut ſilueſtri loco 235. arbuſtiui aminæi vrna 474. arbuſtiuæ vites quæ 496 *b*: vt ſerantur 246: vt colendæ 505, 550 *b*: putari vt debeant 553

Arbuteas frondes 643

Arcam domini exhaurit ea res 220 *b*

Arcades ſolum mutarunt 167

Arcelaca maior, vitis 218 *b* bis. arcellæ vites 243

Arceſſere boues ex longinquo 308. arceſſita humus 207 *b*

Archelaus citatur 107, 144 *a b*: 145. *Archelaus* in epigrammate 148

Archetypon inuentoris 134 *b*

Architecti profeſſio 274 *b*

Archytas de re ruſt. 54, 163 *b*

Arcturi ſub ſidere 414

Arcuato pecori remedium 344 *b*

Arculæ fagineæ 479

Arcus dimenſio 279 *b*. arcu ſidereo fulget 418

Ardeatinus ager 226

Arduus cliuis 73

Area villæ 175. areæ modus omnis comprehendi vt poſſit

ſit 275. area granis terendis vti fiat 31 *b*, 38 *b*, 210 *b*, 596 *b*: qualis eſſe debeat 90, 533. areæ hortorum vt informandæ 438, 530 *b*. areolas horti 412 *b*. in areolas diſſerere ſemina 424 *b*
Arfacere pro Aref. 27
Arelacæ vitis 224
Arenæ genera quæ 520 *b*. arenato calce 11. arenariæ, ſ. fodinæ 58 *b*
Arentes culmi 211
Arepennis quid 275
Argilla ſeu creta 529 *b*. argilla, creta figul. 232 *b*. argilloſa terra commodior quam argilla ſola 541
Argitis vitis 217 *b*, 218 *b*
Argonauis, ſid. cæl. 423 *b*, 430. *Argonautæ* 99
Argos πολύπυρον 56
Argutæ valles, ἠχοί 387. arguto gramine fontes 410 *b*. arguti ſapores 562, 580. *Arguta* corpora 585 *b*. argutia famulorum 638
Aricia porri mater 407
de *Arietibus* quæ tenenda 103 *b*, 105. qui probentur 335: qui cuius coloris agnos generent 331 *b*: quando & quales admittendi 603. arietum admiſſura prima quæ, 590. aries petulcus & pugnax vt mitigetur 336. arietes ſilueſtres ac feri 335. aries aureus 99. arietina cornua circa fici radices obruta 580 *b*. arietinum cicer 398 *b*
Ariſta quid, & vnde dicta 89
Ariſtæus Theſſalus agricola 384
Ariſtander de re ruſtica 54, 164
Ariſtomachus citatur 395 *b*
Ariſtomenes de re ruſtica 54 *b*, 164
Ariſtophanes de re ruſt. 54
Ariſtoteles citatur 98, 114, 337, 603. *Ariſtoteles* in lib. de *Animalibus* 384: de re ruſt. 54, 163 *b*
Armamentis inſtructa nauigia 247
Armarium promptuarium 8
Armatus cornibus aries 336
Armeniaca mala 301. *Armeniacę* inſeri quando poſſint 435. *Armeniis* ſtipantur calathi 413 *b*. *Armenium* pigmentum 129
Armenta alibi alia ſtatura 225: emenda qualia 113 *b* armenta boum tractari vt debeant 583. *Armentarius*, ſ. paſt. 115 *b*. *Armenticium* pecus 115
Armillæ cuparum 13
Armoracea, agreſtis eſt raphanus 617 *b*. armoraceæ ſatio & tralatio 617 *b*. armoraciorum cyma vt condiatur 456 *b*. *Fœminino genere Armoracia eſt & apud Plinium l. 19, c. 5: & 20, c. 4. Neutro genere in Gloſſariis,* Armoracia, ῥαφανίδες. e *vero pro* i *habet & Palladii mſ. cod.*
Armo conuulſo remedium 318

Artes in Græcia quando repertæ 127 b. artes Tuſcæ & Dardaniæ 412. artium magiſter vſus 252
in articulum it ſeges 203. articularius morbus 49 b
Artito librum 19 b
Artus fœcūdos compleat 409
Aruehant ligna 41 b: i. aduehant. ſic Aruectum 41
Arundinis ſatio 21 b, 512. arundine inſecant oliuas 481. Arundinei cuneoli 269 b. arundineis canalibus 395 b Arundineti ſatio & cultura 5 b, 78, 272 b. arundineti iugerum 271
Arundulatio in ficis 64
Aruſpices notati 4 b: 177 b: 418 b
Aruum quid 79 b
As iugeri quid 276
Aſcaloniæ cepæ 445 b, 456 b
Aſcia dolare 522. aſciæ raſtris ſimiles 537
Aſcræum carmē Romana per oppida cecinit Maro 414 b
de Aſello ſeu vulgari aſino 333 b
Aſianæ oues 632. Aſiatica mala pigro fœtu 414
de Aſinis quæ tenenda 115 b: de vulgaribus 333 b. Arcadici & Reatini 100 b: ploſtrarii & molarii 7 b: feri 98 b: admiſſarii quales eſſe debeant 586: mulino generi ſeminando quales deſtinandi 331 b: ab equabus vt admittantur 332. aſini caput nudum cute, in limite ruris figitur 412. aſinæ caluaria in hortis 533
Aſinarius, agaſo 7 a b, 72 b. aſinariæ molæ 7 b
Aſparagi ſpinoſa herba 410 aſparagi ſatio & cultus 52, 443, 558 b, 560, 574. aſparagi corruda ſimillima filo 413
Aſperati parietes 521. aſperantur gradibus 359 b
Aſpergito ſale minuto 489 b. aſperſas ſale oleas 482. aſperſa ſale rapa 490. *Aſpergo* ne noceat 38 b
ἀσφάλτιον, trifolii ſp. 318 b
Aſphodil[9] ſeu *Aſphodelus* 534
Aſpro velamina 640
Aſſaria daps 39
Aſſeres querni cum æſculeis non congruunt 519 b. aſſerculis modicis 359 b. aſſercula quinque 8 b
Aſſerit non poſſe generari 524
Aſſeuerare non expertus non audeo 395
Aſſiccare in ſole 195, 459 b. aſſiccatos in cratibus caules 456. *Aſſicceſcere* in cratib. 456
Aſſiduus perfricabis 528
Aſſignatum ſuo loco 451
Aſſiliens admiſſarius 332
Aſſyria radix 406 b: eadem Syriaca 438 b
Aſtrologi cęlum deſcripſerunt 99. aduerſus aſtrologos a Columella compoſiti libri 420
Athenagoras de re ruſt. 54 b, 164

Athletæ

Athletæ pecuarii 98. athletę comitiorum 136
Atinia vlmus 287 b: vt feratur 289. eadem Attinea 504
Atque pro Vt, Sicut: ſimili ratione atque in arbuſto Italico 294
ἀτράφαξυς, atriplex 442
Atrienſes ſerui 452 b
Atriplex, ἀτράφαξυς 442 b. atriplicis ſatio & cultura 442 b, 589. atriplici grauis phaſelus 413
Atrum vinum 50. atrum olus, ἱπποσέλινον & σμύρνιον 441 b. atræ ficus 6 b
Attalus de re ruſt. 54: 163 b
Attenuare vepres 421
Atticus interlocutor 102 b. Atticus ante T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius 103
Atticus Iulius de re ruſt. 164 b. viſe Iulius.
Attilius Hiſpanienſis cit. 110
M. Attilius Regulus 169
Attrectatione manus frequenti 583 b
Auctio vti facienda 3
Aucupari 77. aucupari apum examina 390. Aucupium noctuæ 612. aucupium laqueis tendi quando & quãdiu ſoleat 637 b
Auditus imbecillitas vt leuetur 51
Auellanæ ſatio, maturitas 566 b. auellana Tarentina vt fiat 300
Auenæ ſatio 200 b
Auertere ſe admiſſario 332. auerſus contubernio vxoris 449: *vet. ed.* aduerſ.
auerſum a ſole locum 455 b
auerſus a ventis 486 b
Aues duum generũ 134. aues fœcundiſſimæ, gallinæ 357 b. aues Rhodiæ, i. gallinæ Rhodiæ 371 b. auium ſtercus 205 b
M. Aufidius Lurco 136. P. Aufidius Pontianus Amiterninus 121
Augmentum lunæ 637
Augures ad auſpicia pararunt pullos 132: citantur a conſule 137. augurali adiiciali cœna 137
Auguſtalis Claudius 414 b, 415
Auguſto augurio 127
Auguſti menſis deſcriptio & opera 428 b, 605; horæ 609
Auia herba 316 b, 317 a. *vet ex priore in loco* Habia.
Auiarius, cuſtos auium 359, 363, 372. auiaria, ὀρνιθῶνες 132, 133. auiaria turdorum 84. auiaria cohortalium auium, ὀρνιθῶνες 356. auiaria nantium volucrum, χηνοτροφεῖα 356. auiaria veterum 132. auiarium Luculli 133. auiaria vt fiant 525
Auitus color 332, 335.
Aula noua, olla 30.
Aulia ſuccidia 110
Auratæ, piſces 377. auratæ Punicæ & indigenæ Vmbræve 378
Aurea mala Heſp 99. aureæ pelles vnde d. 99. aureolus color 384 b

Auriga, ſidus cæleſte 431
Auſteriorem guſtum efficere 458. auſteritas nimia in vuis quibus 430 b
Auſtrinus dies 425 b. auſtrinus piſcis 429 b
Autolycus fur 167
Autumnus initium quod & quot dies habeat 79. autumno quæ fiant opera 78 b: 82. Autumnitate prima 47 b
Axes & axiculi 320. axibus roboreis conſtrata ſtabula 327. *vet. ed.* aſſibus: *rectius* aſſeribus. axes quernæ 519 b: *mſ. cod.* aſſeres querneæ.
Q. Axius 128 b
Axungia, vnguen 522 b.

B

Bacæ cum virgis vt ſeruentur 33. bacca ſtercoris caprini 542
Bacchius de re ruſt. 54:164
Bacchus pater 414 b. Bacchus condit odores 411. Bacchea voce frementem 409. bacchatur Veneri 408 b
Badius color 584 b
Bætica prouincia modice cliuoſa 295. Bæticæ ora maritima 234. Bæticum vocab. 275
in Bagiennis areę quales 90
Baianus fundus 155
Balani piſces 378
Balatrones 112
Balauſti ſterilis comas 411
de Balneis 535 b. balineorum colluuies 175. balnearia villatica 172
Balſama cum caſia nectens 411
Bambatæ decem 470 b
Barba magna in antiquorum ſtatuis 126 b
Barbarica ſilua 433
Baſculus natione 123 b
Baſilica vitis 217, 218 b, 225 b, 243. baſilica villatica 523
Baſis ſuppoſita 236 b. baſellis impoſitæ cupę 523
Baſternarum amites 597 b
Batillum ligneum 90, 137
Battis flos 454. battis ſatiuus, cordum olus 458 b
Bee, βῆ, vox ouium 99
Belare, balare 99
Belliſſimi vini pars 462 b
Bennæ emantur 13 b
Bes iugeri quid 276
Beta litteræ nomen apud Græcos, & herbæ apud Latinos 410. betæ pallentia robora 412. betæ ſatio & cultura 439, 442 b, 560 b. betacei pedes 59
vt Bibas quantum voles 47 b.
bibulę ollæ 477
Bidentes cyprei 603 b
Biferæ arbores 63. bifera ficus 413 b
Bifidæ ridicæ 273 b
Bigemmes reſeces 285 b
Bigeneræ pecudes 119
Bilis vt eiiciatur 48: iumento ſi moleſta eſt 328: in ouibus vt curetur 344 b
Bimæ plantę 561 b. ante bimatum 115. poſt bimatum 336. bimatu expleto 340 b

Bio

Bio de re ruſt. 54
Bipalio non alto 437 *b*
Bipalmes tabulę 138
Bipartitur ver 425 *b*. *an* bipartitum, *vt* hiems bipartita 421
Bipedanea ſcrobe 245. bipedaneis ſpatiis 271 *b*. bipedanea latitudine 424. ¶ Bipedana humus 186, etiam vet. edit.
Bipedæ in altum conſtituantur 539 *b*. bipedis ſtratum ſolum 523 *b*. bipedis ſternitur area 535 *b*. bipedarum canales 595 b. bipedæ ferreis ancoris colligatæ 536
Biturica vitis 217, 218, 224, 225 *b*. bituricæ fructib. opimæ 243
Biuium ad culturam 73 *b*
Blanditur igneam ſæuitiam 344. blandimentis manſueſcunt 307 *b*. blandimenta æſtiui caloris 613 *b*
Blitus quando ſeratur, & quomodo colatur 575 *b*
Bombum faciunt 152 *b*
Bonus euentus inuocatur 54. bona ſalute, ἀγαθῇ τύχῃ 4. bonum eſt, *prodeſt* 49 *b*. bonum fœcunditatis 518 *b*
Borea nubifugo 411
Boſcides vt alantur 375 *b* vſitatius Boſcades.
Boſpori duo vnde d. 99 *b*
Botryones varii vt naſcantur 569 *b*. botryonib. illæſis 631 botryonum tenaces 613 *b*
de Bobus quæ tenenda 113. boues honore cæteras pecudes ſuperant 305 *b*: & 112 *b*: comparari quando & quomodo probari debeant 582: quales emendi 100 *b*, 306: conſepta & ſtabula qualia deſiderent 321 *b*: domari quando & quomodo debeant 583, & 306 *b*: tractari vt debeant 24, 583: tractari & curari vt debeant 309: in opere vt iungendi 186, 538: agriculturæ idonei qui 74: in arando vt regendi 187: poſt opus vt tractandi 187 *b*. boum iugo vni quid quoq; menſe per ſingulos dies pręſtari ſatis ſit 435 *b*
Boues admiſſuræ qua ætate idonei ſint 322: annuo delectu inſtaurandi 321: vti valeant 33 *b*: vt valeant quo voto procuretur 29 *b*: medicamine quo curentur 310 *b*: nitidiores vt fiant 524 *b*: ne pedes ſubterant 27 *b*: ægri vt curandi 27 *b*: peſtilentiam vnde contrahant, & quæ illi opponenda remedia 311: a ſerpente morſi vt curentur 33 *b*: ſi ſcabie, venenato morſu, aut coriagine laborent 315 *b*: oculorum vitio ſi laborent 319: hirudinem ſi hauſerint 319 *b*: ſi pulmonis exulcerationes, palatiq; aut ceruicis tumore vexentur 316: tuſſi vt liberentur 314: dolore ventris & inteſtinorum ſi laborent 314

cruditate ſi laborent 312: febricitantes vt curandi 314: armum ſi conuulſerint aut cornu prætregerint 317 b: talum aut vngulam ſi læſerint 317 b: ſi claudicent 315
Boues feri 98 b
βοώτης 113
Bubus cibaria 23 b: 25 a: medicamentum 27 a b
Brachia vitis vt tractanda 262. brachia fertilia quæ 549. brachia iæ vineæ 285 a b
Braſſica quot generum, & quã quæque naturam habeat 48 b: vires quas habeat 47 b: vitibus inimica 606: vt libentius edatur 49 b. braſſicæ ſatio & tralatio 598, 612: quando & quomodo transferatur 439 b. braſſicę ſemen vetuſtum in rapam mutatur 560
Breuiſſimum vaſculum, i. paruulum 591
Briſam ſubactam prelo ſubiicere 473
Brocchi dentes 117, 121
Brutia tellus 407. in Brutiis pecuariæ nobiles 98
Bryonia, ſeu Bryonia 410
Bubilia vt ædificanda 3. bubilia duplicia 172 b. Bubulum pecus 100. Bubulcus, arator 203: qualis eſſe debeat 180. bubulci officium in arando 187. bubulci cella 173
Bucina, Bucinare 112. bucina inflata 146. ad buccinæ ſonum 321 b
Bucolicon poema citatur 352
Buculi, iuuenci 307
βουγόνοι apes 113. Bugoniæ auctor 113: Archelaus.
Bulbi Megarici 406 b
βούλιμος 113
Bullabit vinum 34
Bumaſti vites 215
Bunias, rapi ſpecies 414
βούπαις 113
Bura fracta 74
βούσυκον 113
Buzyges Athen. 113, 305 b
Byzacium Africę 87 b.

C

Cacabus nouus 483 b. cacabo æneo coquito 480
Cachinno plena 410 b
Cacuminibus & talea ſeruntur cydonea 564. ſic mora 566. cacumen fici vt ponatur 579 b. cacumina ficulnea obrui quando ſoleant 582 cacumen nucis quo dirigendum in nucis poſitione 544 b. cacuminibus inuerſis ponuntur ziziphi grana 589 b, etiam mſ. cod.
Cacus latro 167
Cadetum aratoribus q. 275
Caduca olea 488
Cæca reſectio 272 b. cæcat oculum humor defluens 251, 263 b
Cæcilia lactuca 408 a b. eadem Cæciliana 440
Cæcilius morſus 318 a b
Cæcilius Hypobolimęo 126 b
Q. Cęcilius Atticus 103.
Cæcubus ager 225 b
Cædendę ſiluę modus qui 593. cædua ſilua 63 b, 219 b. cęſo lapide ſtructę 529
Cælan-

Cælantur, & Cęlant ſe, i. occidunt 425 a b
Cęli ſtatus ſeu qualitas an mutetur 163. cęli varietas & mutatio vt obſeruanda ruſtico 420. cæli partes eaſdem ſpectare in ſeminariis transferendis intereſt 291. cælum bonum habere 1 b. cælitibus roſa præbet honores 410
Cæmentitii parietes 520 b
Cærefolii ſatio 560, 612 b. *mſ. cod.* cerefol. *absq. diphth.*
Cæſar Vopiſcus 63 b
Cæſim petere 265
Cæſio frondium 273
Cęſpitis herbam viuacem 406
cæſpoſo litore Cumę 407
Cęſonianum pręceptum 168 b
Calabrę oues 334 b. Calabrica oliua 484. Calabrico inſeritur tuber 613. Calabrię maritima 438 b
Calamo applicare vitem 248. calamus aromaticus 488 b. calametis librare vineas 266
Calamitate afficere 102
Calathis infuſum lac 413 b. calatho ſimilis pinea 409 b
Calcare manibus 37. ſi calcauit ſurculum 317 b. Calcatu aſſiduo ſolidetur 541 b.
Calcatorium 523
Calcaria gallinarum 357 b
Calciantur ſoleâ 525. calciamenta vtrique ſexui conuenientia 451
Calcibus proturbare 332. Calcitroſus bos 187
Calculo poſito, videt conducere 221. Calculoſus ager 232. calculoſa loca 299
Caldus ager 5. caldo ſole 128 b. Caldorem & frigus 142. ſic 86, 92
ad Kal. octobr. primas 45. ante Kal. Ian. primas 45 b
in caliculis obruta ſemina 628
Calidaria maltha vt fiat 536
Caligo æſtuoſa 428
Calliđiſſimus rerum naturæ 337. callidiſſimi rei ruſticæ 183
Calliope mea 409
Calliſto, ſidus 422
Calliſtruthię fici 299 b. calliſtruthis ficus 414
Callum in vlmeis foliis 580 b
Calor incipit Id. Iun. 427 b
Caltha flammeola 411 b
Calua a vite vinea 16 b. caluæ nuces 6 b. caluaria equę & aſinę 533. caluefcunt colla 317: caſtaneta 273 b. caluitium loci 269 b
Calx partiario coquenda vti detur 10: melior quę 520 b. calce arenato 11. Calcarii, artif. 10. calcaria fornax vti facienda 18
Camaræ marmorato factæ 93 b. cameræ in balneis 536: in agreſti ędificio vt fiant 521 b cameratum tectoria 520 b. camera tectus locus 137 b. cameræ more iuncti pampini 256
Cammari piſc. 144, 381
Campaniæ ſolum facile 283 b. Campaniæ boues 306. Cãpanę columbę 367 b. Cam-

panicæ fiſcinæ 40 *b*, 47.
Campanica aratra 40 *b*: ſerta 34
κάμπη, erucà 446 *b*. campe hirſuta 411 *b*: distorto corpore 412 *b*: vt profligetur 531 *b*: 532 *b*
Campi qui probentur 183. campeſter locus qui melior 62. item Campeſtris ſitus 334 *b*: campeſtris locus 235: campeſtris ager 237, & 61 *b*. campeſtres ſationes 439. campeſtres vineç 464 *b*
Canalis oleo conficiendo 485. canalis longus 545. canaliculus perpetuus 376 *b*. canaliculi digitales 595 *b*.
¶ Canales anguſtas 133. canalicula 135 *b*
Cancelli ſcenici 133 *b*: ænei 379 *b*. cancellauit ſolū 247
Cancri Lernæi brachia 411 *b*. cancri marini, πάγουροι 531 *b*. canceres & atri & albi vt ſanentur 49
Candens ſeuum 343 *b*
Candetum Gallis quid 275
Candidato ſuo gratulari 153 *b*
Candoſocci Gallis quid 286 *b*
de Canibus quæ tenenda 120, 352 *b*. canes trium generum ſunt 352 *b*: idonei rei ruſt. qui 75: vt noctu acriores & vigilantiores ſint 38: vt medicandi ſint 355. canini dentes 117, 326 *b*. caniculæ ſignum 79: ortus 600 *b*. canicularum ortu 604: *mſ. cod.* canicularium, vt 632
Caniſtris ſacris aptatæ Telluris comæ 410 *b*. caniſtros e ſalignis virgultis 633
Canna ruſticis degener arundo dicitur 349 *b*: duum generum 521 *b*. cannæ circa vites diſpoſitæ 551 *b*. cannarum repoſitio 529. cannas ſpiſſe textas 484 *b*. canneç tegetes 485 *b*. canniciæ cameræ 521 *b*. canneta quando & quomodo poni colique debeant 558 *b*
Cannabum quando ſeratur, & quomodo 547 *b*, 571. cannabis ſatio 198 *b*. cannabinæ tegeticulæ 139. canabini funes 307, 485
Cantare, incantare 51 *b*, 59 *b*. cantio, incantatio 51 *b*. cantibus magicis ſopitum anguem 413. cantrices aues 135 *b*
Canterius mons 99 *b*. canterii equi 119. canterius quid in vineis 252 *b*: quam alte alleuandus 253. cantherii arundinib. facti 446 *b*. canteriolis interpoſitis 445 *b*. canteriatæ vites 283 *b*. cantherinum hordeum 194. canterini hordei ſatio 614
Cantharides in roſis 531: ne vitib. noceant 531 *b*
Canuſinus ager 64
Caper qui probetur 345, 632
Capella quæ probetur 345 *b*, 632 *b*
Capillum & barbam magnam habent antiquorum ſtatuæ 126

126 *b*.capillus plenior apum regibus in ventre 393, 600. capillamenta ſeminum 252
Capiſterio expurgare 193 *b*. capiſtro conſtringitur vitis 257 *b*. capiſtrantur ad iugum 320
Capitolii occupatio anſerum clangore impedita 373
Cappadoca gens, & Cappadoca lactuca 408 *b*. Cappadocia lactuca 440. Cappadocus ſal 319
Cappar ſeritur 617 *b*. *mſ.cod.* capparis. capparis ſatio & cultus 445,612 *b*
Capra cognomen 100. de capris quæ tenenda 106 *b*,632. capræ vnde dictæ 58, 107 *b*. capræ pilus 126 *b*. capræ feræ 98 *b*
de Caprino pecore 345. caprinus grex 106 *b*. caprinum genus cur aliis diis immolatum, aliis non 58. caprini pecoris medicinę 346 *b*
Caprafia inſ. 107
Caprea & Capreolus in vite quid 80 *b*, capreolus, ferramentum bicorne ad terram commouendam 443 *b*
Capreida planta 37 *b*
Capricornus cæleſt. 99
Caprificus ficulnis arboribus quando & cur ſuſpendatur 428 *b*. caprificari arbores fici quando ſoleant 580 *b*
Caprilia,capr. ſtab. 107 *b*. caprile quale probetur 346
Caprilii vnde d. 99 *b*
Captans acquirere volupt. 370
Captiui apri 146
Capulatoris officia 26,485 *b*
Capus ſeu capo 119. capi ſemimares 140, 356 *b*. caponis ſanguine macerata faba 624 *b*
Caput equo ſi doleat 327 *b*. caput vlpici 27 *b*. caput vitis quod 227. caput aquæ 607. ſic Foſſarum capita 592 *b*. ¶ xxv capitum grex 372. xxx capitum grex 362. capita ducenta ſub vno paſtore 357. ¶ capitula cepæ 438 *b*. capitatus porrus 560 *b*, & 441. capitati claui 122. capitatæ vineæ 285 *a b*
Carbones ſalſi 63 *b*. carbunculus terræ ſpecies 65,541. carbunculoſus ager 232 *b*
a Carcerib. ad metas 60
Carcharus piſcis 380 *b*
Carcinoma vt ſanetur 49
Cardo cæli 55 *b*. cardines cæli obſeru. 557 *b*
Cardui ſatio & cultura 573,617 in carduetis cati & muſtelæ 573
Carenum, ſemen condit. 483 *b*: *vet. ed.* carpum.
Caricis exſtirpatio 429 *b*. carecta quando exſtirpētur 605
Carica creta 93
Carminis legib. implicare materiam hortenſis rei 414 *b*
Carnes pirorum reſolutæ 563. in Carnario ſuſpendi 489 *b*
καρπική, cytiſus 511: an quia τοῖς κάρποις (i. pecudibus) gratiſſ.

Carœnum quid 623. per carœnarias diuiſum 604: *mſ. cod.* cauernas.
Carpinus arbor 293 b. carpinea manubria 434 b
Carſeolanus ager 226
Caryotę Syriacę 103
Caſei quando fieri ſoleant 125: vt conficiantur & ſeruentur 347, 594 b: domeſticis vt præparentur 458: vt muſto condiantur 474 b: vt differant 125. caſeus recens & ſalſus 491 b: Gallicus 492. caſei vitia quæ 595. ¶ Caſeum omne 28 b: *vet. ed.* omnem. Caſeale & culina 206 b
cum Caſia nectens balſama 411
Caſinate agro 41 b. Caſinati agro 108. Caſſinum opp. 377
Caſſiope, ſidus cæl. 432
Caſſius Dionyſius Vticenſis, Magonis libros de re ruſtica e Punico in Græcum ſermonem conuertit 54 b: 164: citatur 71 b, 84, 130
Caſtaliis guttis rorantia 410 b
Caſtaneæ natura, ſatio, cultura 273, 300, 567, 629: inſitio 643. caſtaneę inſita pirus 640: malus 641. caſtaneę ad ponendum vt eligantur 629: vt ſeruentur 630. caſtaneę materies ad quæ vtilis 633. Caſtaneta nouella 273 b, 629 b. caſtaneti iugerum 271
Caſtigatores ſæculorum ſup. 377 b
Caſtimoniale liquamen 563.
Caſtitas præſes oliuę 517 b
Caſtrationis genera & præcepta 323, 593 b: duplex ratio in ſuib 352. caſtratio agnorum 106: vitulorum 323: quando fieri debeat 585 b. caſtratio arundineti quid 272 b. caſtrare vites 16 b. caſtratoria ferramenta 537
Cataclyſmos 127
Catenę ligneæ 521 b. Catellæ, catenulę 40 b
Catinum fictile 30. in catillo compoſita miſtura 491 b
Cato Luculli tutor 377 b.
M. Cato de agricultura Latine ſcripſit primus 164: citatur 62 b, 72 b, 75 b, 77 bis, 93, 94, 110, 165 b, 166 b, 167 a b, 168 b, 170, 177 b, 183 b, 208, 213, 219 a b, 226, 252: examinatur 73, 74. de Catonis libro cenſura Varronis 59. M. Cato in Originum libro 56, 107. Catonis dictum 415 b, 419: reſponſum 305
Catuli ædes 135
Catuli canũ vt tractandi 354 b
Cati in hortis 573
Caudę catulorum vt caſtrandę 355
Caudinis faucib. horti 407
Caueis emuniri arbores 291. caueis circummunire plantas 297
Caueto ſcabiem pecori 5. hac cautione ne- 584
cum Caulem fecit cepa 445 b. ſic 490 b. in caulem cito erigi

erigi 617. caules acanthini 385 b. ¶ Caules quando ſcrantur,& quomodo 559 b: vt condiantur 455,& 454 b. caules prototomi 413
Cauniæ ficus 414
Cauſatio,morbi ſc. 514
Cauteres, inſtr. ruſt. 537
Cauus terebra factus obturatur, i.foramen 455 b. caui laxiores 147. caua ne faciant mures 38 b
Cea inſula 584
Cedit pro ſtercore, i. ſuccedit 609 b. ſic, cedit pro pulmentario 458 b. ceſſit proſpere 325 b,& 165
Cedrus durabilis 633
Celat ſe veſpere 425 b
Celebris via 1 b. celeberrimi auctores 240. celebrari poteſt emplaſtratio 602. celebratur inſitio 554 b: vinearum putatio 570: putatio autumnalis 625. celebranda eſt ouium tonſura 594: vitium poſitio 625: vinearum foſſio 571 b: vindemia 611 b
Celer, nomen canis 355. Celeritudo 145 b
Celia Sardinię 70
Cella vt præparanda 461: vt curanda 3. cellæ vinariæ deſcriptio 523. cellę villaticæ 172,173. cellæ in horreis diuiſæ 523 b.cellæ balnei 536 cellę familiæ 9: columbarum 366 b: anſerum 375. cellę quæ quas feneſtras poſtulent 69. Cellares columbi 366. Cellarii, ſ. curatores 418.452 de Cellarii diligentia qui ſcripſ. 453
Celſi agri 166. Celſus de re ruſt. 164 b. quære Coin.
Cenſeri numerus poteſt 321 b. *vet.ed.*conſtare. Cenſores cenſu admittunt populum 129. cenſorium opus ſuſcipere 448 b
Centenarii greges 112,137
Centones pueris 7 b. centones e veteribus veſtimentis 25
Centumpondium incertum 9
Centumuirale iudicium 102 b
Centuria ruſt.q. 66,275 b
Cepa Aſcalonia,Marſica,Pompeiana vt condiantur 456 b
Cephalo, palmæ planta 590
Cepheus exoritur 428
Cepinæ cultura 445. cepullæ ſatio & cultura 559,617 b
Cerarum in alueis figura 401 b. cera quando & quomodo fiat 599 b,& 402 b. cerari dolium ſexta quaque oliuitate 487: & mox,Ceraturam pati.
Ceraſi ſatio & cultura 618: inſitio 642. ceraſi agreſtis ſatio 630: inſitio 545 b. ceraſa vt ſine oſſibus naſcantur 568 b, 619: vt ſeruentur 619
κερώτιον, ſiliqua Græca 301, 508 b
Cerauniæ vites 215
Cercitis olea 294 b: radius.
Cereale papauer 411
Cereſolium: viſe Cæreſolium.
Cereolæ ficus 414. cereolis prunis 413 b

Ceres & Liber inuocati 53 *b.* Cereri ante meſſem ſacra quæ facta 40. Cereris miniſter bos 113, 305 *b.* Cereris proles, Proſerpina 410 *b*
Ceretani pop. 220
Cerialis pompa 57
Cernere per cribrum quam minutiſſime 34. viſe Cretus.
Ceroti inſtar 536 *b*
Cerrus exciſa 556 *b.* de cerro tabulata 520. cerrea glans 382 *b*
Certaminũ ſacrorum ſtudioſi 226 *b.* ad certamina laborum patientiſſimi 326 *b*
Certum habeo deſideraturos 213. ſic 196 *b*
Cerua, nomen canis 355. ceruinus color eq. 585
Ceruſſa vnde naſcatur 608 *b*
Ceſtus quid 64 *b*
Cetero vino 36
Ceti vnguine linitur 329. cetariorum officinæ 380 *b.*
Cetarius, liber Matii 477
Ceuæ vaccæ, ſeu Altinę 322 *b*
Chæreas de re ruſt. 54, 164
Chærephyllum 438. chærephylli ſatio & cultura 442 *b* chærophylum (ſeu Chærephilum) breue 406 *b.* idem Cærefolium.
Chæreſteus † de re ruſt. 54: idem Chreſtus 164
Chalcis Euboica 170. Chalcidica creta 93. Chalcidici galli 140. Chalcidicæ gallinæ 357, 358. Chalcidicæ fici 299 *b*, 414. chalcis ſalibus exeſa 380 *b*
Chaldæi ſolſtitium brumale ſtatuunt IX kal. Ian. 435: polliceri quę ſoleant impro-biſſime 420: non conſulendi 4 *b*
Characatæ vites 283 *b*: 286 *b*
Character, ſtilus 131. charactere ſignare pecus 422, 545 *b*
Chelidoneæ purpureæ 414
Chelydri more dependens cucumis 413
χηνοβοσκεῖον 143. chenoboſcia vt conſtituantur 373 *b.* χηνοτροφεῖα, nantium volucrum auiaria 356
Chiæ ficus 414
Chiron Amythaonius 412 *b*
Chœnix, menſ. ſp. 620, 634
χοῖρος porcus 111: in virgine q. 110
Chordi fœtus, & agni chordi qui 101 *b*
Choreis intenta virgo 410 *b*
χορίον, voluæ intimæ 101 *b*
Chorus canentium 450 *b*
Chryſomeliana mala 301
Cibi contrectari a quibus debeant 453. cibi appetentiã quæ reſtituant pecori 314, 329 *b*. cibarium oleum 487 *a b.* cibaria ruſticorum adiuuat, i. in cibos aſſumitur 458 *b.* cibariis leguminum ſuſtineri 195. cibaria condere 148. cibaria diurna 361: familiæ 24: gallinacei generis 360: bubus 25. Cibandis pullis vtiles locuſtæ 372. cibatui quod ſit 139. cibatui poſitas offas 134. cibatu largiore ſuſ-

tentare 111
Cicatrices oculorum vt ſan. 329. çicatricoſa putatio 266 *b*
Ciceris genera, eorumque ſatio 198 *b*: ſatio & cultura 571. Cicer Punicum aut vernaculum 383
Cicera pabuli genus 199: quando & quomodo ſeratur, quid a cicercula differat 571 *b*. ciceræ ſatio 201
Cicerculæ ſatio 198, 538 *b*, 547 *b*
Ciceronis eloq. 162. Cicero Xenophontis Oeconomicum Latinæ conſuetudini tradidit 415, 448, 451: citatur 447. viſe Tullius.
Ciconia ruſtica 236
Cilicia vnde d. 126 *b*
Cimices vt interficiantur 59, 531 *b*
Ciminus lacus 377
Cinara hiſpida 409 *b*. cinaræ ſatio 438, 440 *b*
Cinis pro ſtercore 206. cinere in modum gypſi temperato linitur dolium 477. cinere ſarmentorum oblita dolia 622
Cinus, arbor apib. grata 534
Cinyreia virgo 408
Circitis olea 294 *b*. rectius κερκίτης, radius.
Circum orbem indere 13
Circumaggerare terram 304
Circumcalcare codicem 291 circumculcare 288 *b*
Circumciſis quæ huc non pertinent 54 *b*. circumciſitum muſtum 91 *b*. circumcidaneum muſtum 14
Circumdant fiſſuram libro 269 *b*. circumdatur murus 382
Circumfodere plantam 290, 558. circumfodi amat meſpilus 579
Circumire cubilia 361 *b*: aluearia 391 *b*. circumire equis 168 *b*. circumitus ſolis 61
Circumliniendus oleo 319 *b*
Circummunire ſæpe, maceria, foſſa 298 *b*. circummunite arundinib. 283 *b*
Circumplectito laminis 12 *b*
Circumplumbato modiolos 12
Circumſcribere ſubulâ 312
Circumſecare vngulas 312 *b*: radices 36
Circumſignare arborem 302 *b* circumſignare gemmam 598
Circumtinnire ære 152
Circumuallare ſulcis 436 *b*
Circumuerſum focum 43
Circus maximus 146. circenſibus ludis ouo ſublato ceſſabant quadrigæ 57
Ciſta viminea quadrata 490
Ciſternæ in villis 67: vt fiant & vt ſarciantur 522 *a b*. ciſternina aqua 476
Citare per nomina 418 *b*. citat materiam planta 502 *b*. citat vitis radices 500. citauit in ſummo radices 284 *b*. citat materiam ex arcu 254. citat fructum e duro 549. ¶ Citatum agere per M. paſſus 312 *b*. citatus bos agitur 313. idem Concitare.

Citharœdi non ſunt omnes qui habent citharas 98
Citra ſatietatem veſci 395 citra matris perniciem 338
Citri ſatio & cultura 577 b: inſitio 641 b. citrius quando inſeratur 602 b: *mſ cod.* citreum. citreũ vt iuuetur & vt ſeruetur 578. citreagine perfricantur apum vaſa 591: *etiam mſ cod.* citraginem, amaracum 534: *mſ cod.* citriaginẽ. citreta tegumentis defenduntur a frig. 561
in Ciuitatibus Græcis 482
Clare occidere incipit 428
Claſſes operarum 181
Clatri marginibus infiguntur qui ſuper aquam emineant 380. clatrare feris 382
Claua torcularii 8 b. claua & talea ſerere 578
Claudicanti boui remed. 315, 317 b
Ap. Claudius augur 128 b
Claudius Auguſtalis 414 b
Clauiculæ vitium 249
Claui ceruicem infeſtantes vt curentur 317: in ouibus vt curentur 343. clauuli capitati 122
Clauſa animalia, oſtrea 637 b. clauſtra patitur mugil 379 b clauſulam imponere diſputationi 241 b. clauſula peracti operis 492
Clemens, cicur 137 b. clementia diei ſuadet 395
Cleobulus: viſe Eubul.
Clibano torrefactæ ficus 459 b clibano ſimilis ſcrobis 298 b 506
Clima geometr. quid 275
Clitellarii aſini 7: muli 212 b
Cliui graciles 189 b. cliuulo aduerſo 332. cliuoſus locus 207
Cloacarum cœnum 206
Cloſtra Romanica 40 b
Cluſinum far 190 b
Coaceſcit vinum 95
Coactura cuiusque diei 484 b
Coaddere cretam 19 b. ſic, Coadiicitur ſemuncia ſalis 465
Coæqualium grex 375
Coæquare aream 31 b: paſtinatum 239: coæquare arena & calce 521 b: cylindro 38 b
Coaggerare faba freſa 365
Coagmenta Punicana 11 b. coagmentare fiſſuram 269
Coaguli genera 125 b. coaguli vicem quæ ſuppleant 594 b
Coaleſcit gramen 209 b
Coartare in ſtruem 210 b. coarctatæ in anguſtis caueis 365 b
de Cochleis 146. cochlea in cauea 133 b. Cochlearium, locus cochleis alendis 146 b
Cochlear, menſuræ ſpecies 465
Cocolubis vitis 217
Coculum ahenum 8
Cocus, liber Matii 477: & 453
Coda, cauda 117
Codex ſeminis circumcalcandus 291. codicilli oleaginei 24, 39
Cœliacas fieri 151. cœliacis vtile vinum 38
Cœnum cloacarum 206
Co-

Cogere oleam, i. colligere 25, 26
Cohortes duæ in magno fundo 68. cohors clauſa maceriе 336 b. cohortes ouium 104 b. cohors gallinaria vt adornara eſſe debeat 360. ¶ Cohortales aues 161,324. cohortalis auis quæ 356 b. cohortalium auium ſtabula 356. Cohortalis officina, ὀρνιθὼν 358 b,360. cohortalis ratio, ὀρνιθοτροφία. 357. viſe Cors.
Coinquinat totum gregem 342 b. coinquinati ſtercore 364,365 b
Coitus appetentia pecori vt moueatur 322,325
Cola iuncea & ſpartea 462 b
Colere terram, quid 183 b. in colendo duo inprimis ſpectantur 56
Coles agit planta 502. coles ſarmenti 80. coles vinearii 293 b. ¶ Colieulum agit arbor 297 b: radix 491. coliculum facit braſſica 440. ſic, Coliculus braſſicæ 51. colicul' viteus 80 b. coliculi vt cōdiantur 454 b. idem Caulis.
Collaria canum 122 b
Collegiorum cœnæ 130 b: 131
Colles qui probentur 183: arandi quando & quomodo 189: proſcindi quando poſſint 547. Collini agri 61 b. collinæ vineæ 464 b. collina vina 465
Collibuiſſet 415
Collibrato ad mediam 12
Colliquiæ in aruis 191 b
Collucare arborem 212 b, 41 b
Colluuies cortis & ædificii 207
Collyrium vrinam ducens 327 b: ventrem mouens 328
Colminiana olea 5: & Colminia 77. eadem Culminia: rectius f Cominia.
Colocaſiæ ſatio & cultura 561
de Colonis quæ tenenda 175, 176. coloni ratio ac ſcientia quæ 97. colonus bonus 1,56
Colonias mittere 148 b. in coloniam ſuos crebro emiſerunt Sabini 152. Colonicæ leges 58
Color in ſobolem propagatur 331 b: 335. coloratæ vuæ 430
Coloſtra quid 338,631 b
de Columbis 137,525. columbæ vnde d. 137: quæ probentur, & tractari vt debeant 367 b. columbi ſaginari vt ſoleant 366. Columbinos pullos 138 b. columbinum ſaxum 520 b. Columbarius, & Paſtor columbarius 138. Columbaria vt conſtituantur 366. columbarii ædificatio 525
Columella ferrea 12
M. Columella laudatur 207 b, 286,335,465,474,475 b
L. Columella de ſurculorum generibus ſcripſit 199: aduerſus Aſtrologos ſcripſit 420: alium librum compo-

nere cogitat 213: cit. 524, 527, 545 *b*, 550, 551, 554 ter: 555 *b*: 557 *a b*: 560 *a b*: 567 *b*, 572 *b*, 574, 603 bis: 609 *b*, 614 *b*, 615, 616 bis: 624 *b*, 625
Columellares dentes 117
Columina villę 137
Colymbades oliuę vt fiant 481 *b*, 635
Coma ouium varia 336. comæ Telluris 410 *b*
Combibat bacca ſalem 482. combibit oleum teſta 487. combibere ius 456 *b*.
¶ Combibit caſeus 474 *b*. combiberunt vuæ 473
Comeſæ ſunt oleæ 24 *b*. comeſa cœna venimus 57. Comeſto, comedito 47 *b*
Cominia olea 556 *b*: *mſ. cod.* Comminia. viſe Colminia.
Comitas adhibenda 179
Comitiis ædiliciis 128 *b*
Commadebit bene 48
Commeans & remeans examē 535. commeatus vocis 513 *b*
Commendabile fructu arbuſtum 293 *b*
commenta, ὑπομνήματα 344. commentarii antiquorum ſedulo ſcrutandi 163
Commetiri agros 274 *b*
Commixti vrna 31 *b*
Committere, delinq. 101
Commode facere, apte 415. ex commodo ferueat, i. commode 462 *b*. commodare trapetum, pro Accomm. 41
Commolere oliuam 487 *b*.
commolere grana minutiſſime 468 *b*
Commundanda vaſa 461
Commutatio ventorum 435
Compacti boues Hetruſci 306. ſic, cōpacta & toroſa ceruice 582 *b*: compactis ac rectis crurib. 306 *b*, 331 *b*
Compediti ſerui 24
Compendia minuta etiam in maximis perſonis 638 *b*
Compitalibus ſacris 4, 24 *b*.
Compluuium interius 68. compluuia iugorum vineaticorum 263. compluuiata iugatio 64
Componi & Condiri, pro eodem 456 *b*: 458 *b*. componi eâ conditurâ poteſt etiam regia oliua 481 *b*: compoſitis hac conditura oliuis 481: compoſitas muria oliuas 635 *b*. ſic Compoſitio, conditura 464. compoſitiones rerum autumnalium 477. cōpoſitio gleucini olei 488.
¶ Compoſite ambulare 307
cum Comprehenderit oleaſter 588. comprehendit ſtirps in valido ſolo celerius 222 *b*: in rubrica difficilius 541. comprehendit melius maluæ planta tenera 617
Computant rationem operis 275. computatio dierū 204 *b*
Concalefieri 141. concaleſcit fœnum 210
Concauatis nidis 363
Concentus chori 450 *b*
Conceſſio vt peculiare quid habeant 72 *b*

Conceſſatio in itinere 417
Conchę maiores & minores in cellis 9. conchæ ferreę 485
Conchyliis apta ſtagna quæ 380
Conciliator ſuillæ carnis populo datus lanius 109 b
Concinnanda fabris tradere quæ refectionem deſiderant 452 b. concinnare trapetum 41: vinum ad aluum mouendam 36. concinnatores capillorum 158
Concipere amaritudinem 463 teporem ſolis 524 b. ¶Concipiunt macræ melius 101. conceptio e vento 101 b, 324
Concitare in curſum 311. concitate agitur pecus eouſque dum anhelet 313. idē Citare.
Conclauib. ſeptæ aues 356. conclaue excelſiſſimum 450
Concolor lanæ lingua 335
Condat in acetum 37
Condeliqueſcere 14
Condemnabile ſtudium 638 b
Condepſere 19 b, 28 a
Condiri herbæ quæ quo anni tempore debeant, & quomodo 454 b: 458 b: vt poma 456 b. condimenta viridia 455 b
Conditio regionis ſi permittit 252 b. prout conditio conditurę exegerit 453 b
Conditiua mala, & Conditiua pira 6, 93 b. conditiua olea 5. conditiuis cibis ſuſtinere pecus 350. condititia cibaria 366 b
Conditui oliuas legere 212 b. hac conditura compoſitis oliuis 481. eadem conditura poteſt etiam regia componi 481 b. condituram qualemcumq; recipere poſſunt 481 b. condituris quib. muſtum & vina adiuuari ſoleāt 462, 464. in conditura oliuarum, mella pro defruto 457 b. conditura inulæ ſic fiet 479 b. Conditus ſapor vini, emptores fugat 464
Conductor ædificii 9 b: agri 237: pecoris 46. conductitiis operis 71 b
Conduplicare cibum 111
Conferueſcat vinum 466 b
Confibulæ ligneæ 8 b
Confiat panis 178 b. confeciſſe ſementem 434. confectuta mellis 397 b
Configurare ad ſimil. 257 b
Confines fundi 70. confinium quoq; ſpectandum in fundi emptione 71. in confinio boni & mali 223
Confodere vineta 249
Confragoſus ager 73, 75
Confricari os ſale 351. confricatæ ſale 94
Congelabitur frigorib. oleum 486. congelatæ radices 233. cōgelationes brumales 250 b
Congenerati porculi 111. congeneratū parentis ſeniū 338
Congeſtio ſtercorum 529. congeſtitia humus 198: terra 611, 617: materia 207 b
Coni cupreſſini 313
Coniecturâ videre 62 b
Coniux mox facta tyranni

410 b. coniux arbor 290 b. Coniugium maritale a natura vti comparatum 447. Coniugalem gregem protegunt galli 358. Coniugulum myrtum 6 b: 39 b
Conliciares tegulæ 9 b
Conlinita cum melle 319 b
Conlucare lucum 41 b, 212 b
Conniuentes oculos 410
Conopea muliebria 124
Conquadratæ perticę 399 b
Conquaſſare calicem 23
Conſanare cicatricem 268. conſaneſcunt vlcera 356 b. conſaneſcit celeriter 266 b
Conſarire porcas 22. conſariendi ſulci omnes 443 b
Conſeminales vineæ 479 b. conſeminee vineę 244. cōſeminea ſilua 433
Conſentes dei 53 b
Conſentinus ager 63
Conſepta bob. qualia facienda 321 b. conſepta diffuſiora 169 b. conſepti pars ima 379
Conſequi opera ſuperioribus diebus præterita, i. perſequi & exſequi 434
Conſeri vineam malleolo 285
Conſeruæ 72
Conſeruare ſtirpem rectam 257 b
Conſilium malum, conſultori peſſimum 128 b
Conſiligo 312, 343 b, 352
in Conſortium operum comparantur iumenta 305 b
Conſpergito vinum vetus 473 b. conſperſam ſale carnem 489 b
Conſpirare in commune 448
Conſpiſſata vinacea 477
dum Conſtat ſerenitas 610. ſic, conſtans viribus & forma equus 584 b. ¶ Conſtant viliſſime 382 b. conſtabit paruo ſi- 550
ad Conſtitutum venit ſerius 112. ex Conſtitutione domini, ita vt conſt. d. 179 b
Conſtrata culmis ſtabula 336 b
Conſtructiones alternatæ 635
Conſudant herbæ conditę 454 b. conſudaſcere in qualis 482 b
Conſueſcat pro Conſuefaciat 418. ſic, conſueſcimus iuuencum aratro 308. conſueuere libero victu 376 b. conſuetus otio, aleę 177. conſuetæ vnâ pecudes 107. Conſuetudo ab antiquitate deflexit 240
Conſulere ſructui 261
Conſummat XXIIII M. i. in vnam ſummam computatus facit- 223. quæ conſummata, efficiunt II M. 280. ſic Conſummatio, in vnam ſummam collectio 204.
Metaphor. quæ conſummāt ruris colendi ſcientiam 355 b: conſummata ſcientia 416 b: conſummantur partibus ſuis pulli 363: conſummatis operibus cereis 396: conſummato partu, incubare incipiunt gallinæ 362
Contagio in pecore 342 b, 344
Contexta craſſo vimine 496. con-

cōtextus vimine ſaccus 402
Contignationis ratio 519 b
Continere ſub tecto pecudem 351. continere tecto prægnans pecus 325. continendi ſunt cauea cum matre 363 b
Contingere penora & contrectare 453. contingunt nobis gratuita 389: & b, quæ dono vel aucupio contingunt.
Contra hoc auiarium, eſt aliud minus 134. contra ſeptemtrionem paſcere 603 b. contra ventum paſcere 337 b
Contribuitur nunc Piceno agro 220
Contriſtari caloribus 217 b. contriſtatæ graui ſeruitio 367: iniuriâ 398 b
Contrudere in dolium 91 b
Contubernalis eius 452
Contueri pecus, i. tueri 115
Contumax ad concubitum 357 b. contumacia peruicax 308 b
Conualeſcunt ſemina facilius 254 b. vbi cōualuerit planta 550
Conuallis caua 67
Conueniat in columellā 12 b
Conuerrere ſtabulum 346. conuerri & emundari debet locus 367. cōuerſa & munda villa 43
Conuictum externum vitet 417
Conuiuia lætis pratis virent 410 b
Cōuoluulus in vinea ne ſiet 32
Conyza herba 524: *mſ.* coniza ſed κόνυζα etiam Heſychii lexicon.
Cooperit ſe multa fronde 293
Coracinus piſcis in arb. ſuſp. 581
Corambe oculis inimica 408
Corbis pabulatoria 310. corbicula 551. corbulæ Amerinæ 8, 485
Cordubenſes lanæ 335
Cordum autumnale fœnum 339. cordum olus 458 b
Coria tria in parietis tectura, & quartum ſubtilius 522. corio ſimili obducti parietes 522 b
Coriago quid, & vt cur. 316
Coriandra famoſa 410. coriandri ſatio & cultura 575, & 440 b
Cornelius Celſus de re ruſtica 164 b: cit. 177, 185, 186 b, 193 b, 202 b, 214 b, 218 bis, 219, 240, 245, 250, 251 b, 267 b, 291, 312, 315 b, 317, 334 b, 337, 341 b, 344, 373, 383 b, 387 b, 388 bis: 394, 398, 400
Cornelius Merula 128 b
Cornua in ariete & capro qualia probentur 336. cornib. præfractis remedium 318. per cornu infundere 307 b, 328. per corniculum infundere faucibus 344 a b
Corna vt condiantur 456 b. cornei claui 11 b
Coronæ in modum contorti coles 291. in coronam religantur palmites 286. coronæ vngularum 326 b: &

317 b. Coronæ in parietib. prominentes 521. Coronæ cæleſtis ortus 431 b
Coronamenta omne genus 6 b
Corporis figura & habitus 229 corporis habitus pro regionis cælique ſtatu variat 306 corporis parti ſuum cuique attributum officium 229 corpus hominis per annos plurimos innoxium cōſeruat mel 479
Corporatio & ſtatura bouis 308. Corporatura pecoris operarii, humilis & modica eſſe debet 309. corpulentum pecus 310
Correpſerunt intra murum 97
Corrigere perperam facta 416
Corripi morte 329 b
Corruda ſimillima filo aſparagi 413: vbi & quomodo ſerenda 5 b, 78, 443
Corrugatur oliua 487 b
Corrumpūt rē dominorū 415 b
Cors vbi & quomodo ædificata eſſe debeat 524 b. cors exterior 68. cortis purgamenta 206: colluuies 207. viſe Cohors.
Corticulis baccæ reſolutis 482 485 b. corticiæ pilæ 85. corticata pars ſarmenti 570 b. corticata pix quæ 466
Cortina plumbea 26. cortinale defruti 174 b
Corus ſeu Caurus vent. 429 b, 430, 434 b
Corydonis opes 411
Corymbos croceos 411. corymbo purpureo glomerata 409 b
Coſſini' interlocutor 97 b, 123
Coſtatus bene 115 b
Coſtum ſeu Coſtus 464
Cotonea mala 93 b. viſe Cyd.
Coturnices aduenæ 134 b
Crabrones apes infeſtant 6 6
Craſſeſcunt turtures milio 368 b. craſſamen in imo aquæ requietę 467 b. donec craſſamen in modum fæcis exſiſtat 474 b. craſſamentum in imo ſimile fæci reperitur 458
Crater, ſidus cæl. 430
Crates de re ruſt. 54 b, 164
Crates paſtorales 459: ſtercorariæ 7, 8, 75. in crate ſiccantur vuæ 460. cratem facit vitis 247. cratitia podia 523 b
Creare, generare, párere 567
κριμνοφῆρες nerui 323, 594
Cremia qualia ligna 462 b
Crepant poma 576 b
Crepidinis obiectu 380
Crepitacula ærea 394
Crepuſculo, peractis operibus 449 b
Cretæ Prometheæ genitrix 405. Cretenſib. vini cōditura oraculo monſtrata 621 b
Creta ſeu argilla 529 b. cretæ puluere radicibus miſſo 565. creta Chalcidica & Carica 93 creta foſſitia ſtercorati agri 63 b. creta figulorū, argilla 232 b. creta figuli 556 b
in Cretano tuo 226 b, *vet. ed.* Cerętano.

Creturæ ſextarii tres 525. cineris bene creti 635
Cribrum farinarium 28 *b*: viciarium vel loliarium 363 *b*. cribrata aromata 488 *b*. cribellato cineri 536 *b*
Cripa pampinacea 464
Criſtulæ rutilæ 357 *b*
Croci ſatio 82,558 *b*
Crocodili pellis 533
Crotus equus cæleſtis 405
Crucibus ſuſpenſæ nocturnæ volucres in hortis 412 *b*
Crudo ſparto, i. non malleato 462 *b*. cruditatis ſigna quæ, quæ curatio 312
Crus fractum vt curetur in hom.& pecore 344 *b*
Cruſtuminus ager 69 *b*. Cruſtumina pira 300 *b*
Cubitu ſurgat primus 4 *b*. cubitantes humi pauones 372 *b* cubitorē bouē emendare 308 *b*. cubiculorum menſura 521 cubilia ſubſternuntur fronde 122 *b*. cubilia pauonum 136 *b*: gallinarum 140 *b*:359: talparum 573 *b*
Cubitalis menſura 557
Cucumis tenero collo 409 *b*: intortus ſerpit 413: labentem vndam ſequitur 413 *b*: varias facies induit 413. cucumerum ſatio & cultura 573 *b*, & 443 *b*
Cucurbita fragili collo 409 *b*: prægnans ſerpit 413: varias facies induit 413. cucurbitę ſatio & cultura 575 *b*, & 443 *b*. Cucurbitina pira 6
Cudere frumenta in area, i. tundere 197
Culex ne tenera folia conſumat 446: ne hortos infeſtet 531,532
Culigna vini 39
Culinæ locus 68
Culleare labrum 47
Culminia olea 294 *b*,484. culminia bacca 489. eadē Colm.
Culpæ fuit non cepiſſe 274 *b*
Culter falcis q. 265. culter oſſeus 479. cultell' oſſeus 458 *b*
Culturam farritionis exigit 442. culturarum officia ab Idib. Ian. auſpicanda 420 *b*. cultura partis accuratior, tantundem præſtat quantum vniuerſi fundi cultura minus accurata 248. cultura duab. viis vtitur 73 *b*. culturæ forma 62 *b*: præcepta 515,516,517
Cultus agrorum 182: vinearum 427: hortorum 404, 414 *b*. cultus arundinetis idem eſt, id eſt eodem modo coluntur 272 *b*
Cumino grata melanthía 410
Cummim, gūmi 27: Gr. κόμμι.
Cuminum: viſe Cym.
Cuncta, i. omnia in vnam ſummam computata 203 *b*
Cunctantur părere in ſeruitute 376 *b*. cunctans ad opera 417
Cunela herba 314,344 *b*,560 *b*: per *e* etiam mſ. codex 636 *b*. vſitatius Cunila.
Cuneus ferreus vel oſſeus in inſitione 302,509 *b*,554 *b*. cuneata forma 276 *b*. cuneati agri dimenſio 277 *b*

Cuniculi, leporis ſpecies, vnde d. & quot generum ſint 145 b. cuniculus riui perducatur 379
Cunila bubula, h. 316, 328: transmarina 442: noſtras, ruſticis ſatureia 385, 386. eadem Cunela: Gr. κονίλη.
Cupa fieri vt debeat 12 b. cupæ in cella vinaria 523. in cupellis condiuntur pira 563. cupulæ minuſculæ 12 b
Cupidine peruerſa 448 b
Cupreſſi viuæ pro ridicis 78: vt ſerantur 15. cupreſſi ſemen legi, ſeri, propagarique, quãdo & quomodo debeat 46, & 22 cupreſſini coni 313. cupreſſeta vt ſerantur 46
Cuprinus clauus 545
Curæ fuit aquam inueterare 458. curabis interficere duces ſeditionum 392 b. ſic, curabis allinire 569 b: agitare 622: miſcere 601. Curator apum 391 b, 397: auiarii 134: pauonini gregis 370: curator gallinarius 140 b.
Curatiores erunt corpore 33
Curculio ne frumento noceat 31 b: 173 b: 174: vt necetur 94 b. idem Gurgulio
Curiatia familia 225
Curioſi paſtores 107 b. curioſe factum ius 491
Curius Dentatus 159, 168
Currere cogitur 313
Cuſpides, palorum genus 64
Cuſtodes muti qui 352 b. cuſtos palmes quid 258 b, 497 b, 552: vt ſubmittendus 263, & 261. cuſtodum vngues 262
Cuſtodiæ tradere captas aues 376 b. cuſtodiam paſtoris decipit volatile pecus 360 b. cuſtodia nequiſſimi hominis ampliſſima quæ 419
Cuſtodire poma in melle 479. vt cuſtodiatur ordo 453. ſic, cuſtoditur ea ratio 269 b: cuſtodire ne 262 b: cuſtodiendũ eſt vt ne- 444
Cybelles Dindyma caſtra 409
Cydoniæ ſatio & inſitio 582: pirum inſitione admittit 640. cydonii amant locum frigidum 564 b: *mſ. cod.* cydonea. Cydonii inſitio 641: ſatio & cultura 564 b. cydonia mala trium generum 301: grandia 474: vt ſeruentur 478 b, 565. ex cydoniis conditura muſti vt fiat 474 cydonite vinum vt fiat 623. cydonitæ vites 215
Cyllenes iuga 410 b
Cylindro ſuperuoluto 441 b. grauibus denſare cylindris 411 b
Cymam faciunt 490 b. in cymam proſilit braſſica, & Cymam facit 440. cymæ conditura 454 b. Cymata, cymas 407. cymoſa ſtirpe 407
Cynereia virgo 408: rectius Cinyreia, ſeu Cinareia.
κυνόσβατον, ſentẽ canis 436 b
Cymini ſatio & cultura 575 b, & 561. cyminati ſalis aſperſione 635 b

Cyperum ſeu Cyperus 464
Cyprica laurus 6 b. Cypria lactuca 408 b. Cyprii generis braſſica 440. cyprei bidentes 603 b. viſe Cupr.
Cytiſum 106 b: vt ſeratur 87: vbi ſerendum 76 b. cytiſi vtilitas, ſatio, cultus 303 b, 511: genera duo 385. cytiſus agreſtis 345.

D

D in L verſum vulgi imperitia 142 b, 357
δάκρυον ſeu ὀπὸς 125 b
Dactyli vites 215. dactylorum oſſa quando & quomodo ponantur 617 b
Dadis de re ruſt. 54 b, 164
Damaſci pruna 413 b. Damaſcena pruna quæ 628 b
Damni dati lex 46. damnifica res 550
Daps profanata comeſtaq; vbi fuerit, quid fiat 22 b: pro bubus quando fiat 39: quomodo fiat 39. dapalis Iupiter 39. dapſilis prouentus 267. dapſilis muſto vitis 218 b
Dardaniæ boues 98 b. Dardaniæ artes 412 b
Dato bibere 31, 33 b
De muria exeunt, i. ex 481 b. ſic ibid. a. facto de arundinum foliis.
Deacinata dolia 14 b
Dealbatis parietibus 525
Decacuminare 250, 289 b
Decembris deſcriptio & opera 434 b, 636: horæ 637 b
Decemmodiæ 485
Decempedæ XVIII 540
Decenni maior aſinus 586
Décidet muſti pars decima, i. abſumetur in coctura 464 b
Decies & octies ſupputatæ 540
Decimanis diuiſæ vites 550. extremæ circa decimanum tabulæ 556
Decimodiæ & trimodiæ 461
Declinationes cæli 261. declinatio mundi, κλίμα 213 b
Decollat, deſit 56
Decoloratur ex albo, fitque luteola, i. colorem mutans ex alba fit luteola 482. cum decolorari cœperit olea, nec tamen adhuc varia fuerit 489 decolorantur aheno inferueſcentes vuæ 460: mala in feruidam demiſſa 478
Decoquere ad tertias & ad quartas 471. decoctum ad tertias 463 b. decoquunt vsque in quartam partem 458. decoctum ad tertiam partem 463 b. ¶ Decoxit, abſumpta eſt 178 b, 419 b
Decoriata amygdala 544
Decuma pars 278, 280. decumana pira 457. decumanum & ſemitæ 258. in decumano proximo ignis fiat 475
Decumbere in herba 410 b
Decuriæ operarum 181
Decurrunt poma, i. defluunt 628 b
Decuſſa pluit arbore nimbus 412 b
Decuſſare in ſpeciem Græcæ litteræ X 236 b. decuſſare

iugum in ſtellam 256. decuſſatim incidere rapa 490
Dedita opera fieri 453 *b*
Dedolare pedamenta 265 *b*
Deducet omnia de capite 49 *b* deducere de ſalario 43 *b*. deductoria liquoris 629 *b*
Deerraſſe viſu 185. ſic 169 *b*
Defertur ex arbore in terram 85
Deferbuit muſtum 472. deferuefacere in plumbeo 37 *b* deferueſacito bene 50
Defici ſegetibus 225: ſtercore 206: lacte 354 *b*: rebus omnibus 207 *b*. ſi deficitur memoria 350. defecta ſenio arbor 293 *b*
Defingere panes 28, 37 *b*
Definire vrbis ambitum 99 *b*
Deflatum ſummum 95
Deformare areas 52. deformatus ad tabulæ ſpeciem 135
Defricare radicem 491. defricare aquâ frigidâ 317. deffricanda quotidie corpora, vt hominum, ſic pecudum 327. defricata dolia 430 *b*
Defrigeſcit coctura 464
Defrudare vinum 14: ſ. defrutare, vt 212 *b*. defrutum quid ſit, & vnde dictum 623 vino indendum quomodo decoquatur 464 *b*. defruti coctura & vſus 463. defrutaria vaſa 462 b: defrutaria cella 173
Defundat in labra 485 b
Degenerant ſemina etiam lectiſſima 230. degenerat animos, id eſt, degeneres reddit 354 b
Degere ſarmenta de vineis 18
Degrauari mole 309
Delacrymare 251
Delapidare agrum 21 B
Delectus militum 129
Deleuato plagam ferro 499 B: idem leuato 501 A: 509 B
Deliaci pop. Gr. & Deliacæ gallinæ 357, & 139 B
Delibrare arborem 302 B. delibrata ſtirps 301 B. delibratus ramus 555 B: cortex 491
Delie Pæan 409
Delici porculi 111. deliculæ oues 3
Deliquare vinum in alia vaſa 473. deliqueſcunt cum muſto poma 474
Delphica laurus 6 B, 409
Delutare habitationem 38 B
Demergere, Depangere, Deponere, pro eodem 240, 241. ſic, demergere ſurculos 555. demerſus terræ ramus 555 B
Demetitis flores 411 B. demeſſi ſaui 402
Democritus de re ruſt. 54, 163 B: citatur 234: 326: 367: 397 B: 446: 531 B. Democritus in libro quem Georgicon appellauit 436: in libro περὶ ἀντιπαθῶν ſeu ἀντιπαθειῶν 446 B. ſub Democriti nomine falſo prodita Doli Mendeſii commentaria 344
Dempſeris odorem 35
Demutilare cacumina 503
Denicalibus feriis 213
Denigrare terram 92 B
Denotet quales ſint nati 350

Denſetur ligneis vectibus 607 *B. *mſ. cod.* denſeatur.
Dentes ætatis indices 117, 326 B, 585 B. denticuli recurui 597 B. denticulatæ falces 211 B. Dentices piſces 378
Deorſum facias, i. deorſum vertas 564 B, vt, deorſum verſo acumine 626. deorſum verſus ibit 48. deorſum verſus ſpectantes ollæ 476 B
Depangere malleolum 239
Depauerint herbas roſcidas 345
Dependitur multum in- 418
Depereunt in vſu 485 B
Depleat & defundat in labra 485 B. ſic 26, 488 B. depletur oleum 485
Depreſſius paſtinetur ſolum 437 B
Depſere coria 40 B. vbi depſueris 28. depſta coria 40 B. depſto luto oblinere 19 B: 20 A. depſticius panis vti fiat 27 B
Depulſi a matrib. agni 106
Depurgare ſordes 399. depurgatos caules 456
Deputare vineam 22 B. deputandi falce palmites 250. ſic deputatum, deciſum 230 B
Deridiculum eſt 73 B
Deſecare ſegetes & prata 416. deſecare a vite 475. deſecta herba 209 B
Deſideriis naturalibus angi 324 B
Deſidioſi, ignaui 96 B
Deſitis ſeminibus 77
Deſpernat opes Alexis 411
Deſpondere ſapientiam 416 B
Deſultor equus 119
Deſuper calcato 460 B
Detergeri ſpongiâ 314, 48 B
Detrita frumenta 211 B
Detruncari ſuperiora 289 B
Deucalioneę cautes 40, B
Deunx iugeri q. 276
Dei a ruſticis inuocari & coli qui ſoliti 53 B. Dei facientes adiuuant 53 B
Deuſti cimicis nidor 319 B
Dextans iugeri 276
διαβήτης, ſipho 227 B
Diametros areæ 278 B
Diamoron vt fiat 613
Dicæarchus citatur 98. Dicæarchus de Græcia 57 B
Dictator ab aratro 159
Dicto audiens ſit domino ſuo 43
Dies brumales, horarum IX; noctes, horarum XV 434. dies ciuiles 79. dies pecuniarum 175 B. diebus nonis modo res vrbanæ vſurpatæ 96 B. diem meridie diuidere 130 B
Differre in locum apricum 442 A B
Difficile naſcitur 538 B
Digitis quinis gallinæ 357 B. digitalibus munita manus 92. Digitelli flos 454 B
Dignoſcere ſuos & alienos non poteſt 362. dignoſcitur ſapore 186
Diiungere, disiung. 58 B: 59 B
Dilapidans grandine labores hominum 412

Dilatio nocet 178 b
Diligentiæ inimiciſſima ſomnus & vinum 417
Dimidio maturius peruenit 417
Dindyma caſtra Cybelles 409
Dio de re ruſt. 54:164
Diodorus de re ruſt. 54:164
Dionæis redimitur floribus 411
Dionyſius de re ruſt. 54 b:164 Dionyſius Caſſius citatur 130,& 103, 331
Diophanes de re ruſt. 54 b bis: 164. Diophanes Bithynius citatur 66
διφθερίαι ſenes 126 b
Dipondii ſemiſſis 422 b. dipondio ſemiſſe 424. dipondiarius orbiculus 271 b
Diradiare vitem 293 b: *vet. ed.* disrarare.
Diribere 136,& 128 b
Dirigere ad metam 60
Diſcendum quod ignoras 178 b, 419. diſcipuli perſona conſideranda 513. in diſciplinis peccando diſcitur 165 diſciplinis liberos excolere 247. diſciplinis illuſtribus eruditus 286. diſciplina mores facit, non natura tantum 353 b. Diſciplina ruris 160 b. diſciplina villaticæ paſtionis 131
Diſcocto farre 527 b. diſcocta in furno ficus 581 b
Diſcolor lanæ lingua 335 b
Diſcrepant cum priſcis 163 b. diſcrepant nominib. vitium etiam vicinæ nationes 219
Diſcrimen quo diuiſa eſt bouis vngula 317 b,343. diſcriminatim 63
Diſectio ſtramenti 309
Diſhiaſcentes arbores 8 b
Diſiungitur ab opere bos 317. diſiuncti opere boues 317 b
Diſpariles qualitate vites 217
Diſpendioſa cunctatio 211
Diſperſim ſcripſerunt 54,130
Diſpoſitus ſurculo, ſegetibus aut prato fundus 206 b. diſpoſitio & ordo, res pulcherr. 450
Diſpumare pro Deſp. 472 bis. ſic 563 & 604 etiam mſ. cod.
Disrarari & intercidi 272 b
Diſſipare ſtercoris cumulos 609 b
Diſtabeſcit cum muſto ſal 14
Diſtendunt curam villicæ 477
Diſterere caſeum in mortario 28
Diſtichum hordeum 194 b
Diſtringenda eſt olea 433. ſic Diſtricta bacca, i. deſtr. 485
Diſturbata reſtituere 425 b: & mox 426, disiectos palos reponere.
Ditem Ioui præpoſuit 410 b
Diuaricantes vngulæ 113 b. diuaricatæ taleæ 21
Diuerſoriæ tabernæ 58 b
Diuina fauerint, ſ. numina 513. Diuini non conſulendi 4 b, 177 b, 418 b
Diuitiæ veteribus & adhuc quibuſdam gentib. ſunt pecudes 505
Diuortium veris & hiemis 266 b

sub

ſub Dio eſſe 447
Diuretica vina 620
Diutino ſole vaneſcunt 520 b. ad diuturnitatem ſtirpis confert 215 b
Docenti & diſcenti opus eſt exemplo 415. docta & erudita palata 377. Dociles ad agricult. 72. Documenta, indicia 326
Dodrans iugeri 276. dodrantalis altitudo 443: ſtirps 289 b
Dolātur in quadrū perticæ 359 b. Dolabris circumfodiuntur roſaria 558. dolabratæ ſecures 537. Dolabella terram dimouere 261. dolabella expurgare ſi quid emortuum eſt 261 b. Dolabelliana pira 300 b
Dolia amurcaria, vinaria, frumentaria 7: muſto ſpumantia 414 b: noua imbui vt debeant 27: picari vt ſoleant 462, 611 b, 612: odorata vt fiant 34: picata, deſricata, lota, ſiccata 430 b: vindemiæ vt parentur 19, 461 b; oliuitati vt præparentur 486 b. in dolii vtero 453 b. doliorum in modum formata vaſa 453 b. dolium patentiſſimi oris 454
Dolitantes partes 49 b
Dolus Mendeſius citatur 344, 444 b
Domeſticus labor, matronalis fuit 448. domeſticum factum e fero 374. ſic, domeſticæ pecudes 403: aues 375 b
in Domicilium ſuum reuolant apes 392 b
Dominus obſeruare quæ debeat officia 2, 175 b. domini oculi & veſtigia, res agro ſaluberrima 256 b: & 243 b. cum domino quem villicus docet, male agitur 415 b.
Dominicæ habitationes 381 b
Domitura boum 306 b. domandi expeditior tutiorque ratio quæ 308
Domo meę 40
Donicum, donec 45, 46
Doſſuaria iumenta 124. doſſuarii aſelli 116 b
δρακχή ſeu δράκες in canibus, veſtigiorum articuli & vngues 353 b
Dracontios vitis 218 b
Dragmas VIII 604 b, etiam mſ. cod. pro Drachmas.
Dryadum choros 410
Duce, duc 131. ductu falcis facta putatio, non ictu 265
Duceni quadrageni pedés 281
Duo villicos 73. duo libros 128
Duodecima vna, ſ. pars 276
Duodequinquaginta 397, 458 b. duodequinquageſimo die 397 b
Duplicat pretio reditum 484
Durabilis liquor 472 b: ſalſura 489: ficus 580. durabilitas frumenti 533 b
Duracina perſica vt ſeruentur 627. duracinorum ſatio & inſitio 566 b

Duramenta in vineis q. 258.
Duramenta & Duramina 259
Duxe, duxiſſe 99
Dyſenteriaca paſſio 569
Dyſpepſia quo vino curetur 38

E

Eabus ſcopis 47
Eapropter, idcirco 375 b
Eatenus qua- 456
Eblandiri ſolitudines ruris 370
Ebrioſo cura officii cum memoria ſubtrahitur 417
Echini ſalſi 545 b. echini marini quando condiantur 637
echini caſtaneæ 642 b
Echionii Bacchi palmes 639 b
ἀγκὶ, argutæ valles 387
Edaces multi cibi 309
in Editiori fronde 390 b. editiſſima ædificia 366
Edolatæ lingulę 370 b
Edomita paſtinaca, id eſt ſatiua 385 b
Educandus ruſticis operibus 415 b. educatrix pullorum gallina 372
Educi, educari 527
Effectui ſibi ceſſiſſe ſenſit 584. efficaciſſ. remedia 209
cum Effœtus fuerit pullorum grex 363 b, pro effotus, fotu excluſus.
Efforatur truncus 382
Egelidum ver 410 b
Egerminant oculi 267, 273
Egreſſus liber permittitur columbis 366
Eiuncidum ſarmentum 80 b
Elaborare vt- 449
Elacata (ſeu Fuſus) piſcis 380 b
Elephantinæ arbores 63
Elices facere 432 b. elices quid 191 b
Eligere manu herbas 249
Eliquare mel 457 b. eliquare in ſecunda labra 486. eliquatum omni fæce muſtum careat 462 b. eliquatū a fecibus vinum 468 b. eliquamina ſalſamentorum 397
Ellopes Rhodii 116. helops Pamphylius 378
Eloquentiæ parens Hom. 162
Elota oliua 488
Eluantur baccæ immundę 488
eluta vinacia 310. Eluacrum labrum 7 b, 8 a. Eluuies balnearum 536
Eluenacæ vites: v. Heluenacę.
Em quin adſum 92 b
Emacem eſſe non oportet 3. emacitas in armentis 247
Emaciatum armentum 199. emaciatis vineis 195 b
Emarcus vitis 218
Embammata ſinapi condita 491
Emblema 129
ἐμβρύα ἄκρος, ſeu ἔμβρυον ἄγειν, partum educere 338
Emendare perperam factum 419 b: bouem cubitorem 308 b
Emerſus Caniculæ, id eſt ortus 339 b
Eminula genua 113 b. eminula ſpina 121
Emoliri pituitā per nares 364
Emplaſtrum aptare in nudatā arboris partem 302 b. empla-

plaſtrare arborem 302 *b*. Emplaſtrari, & Emplaſtrationis genere inſeri 425 *b*. emplaſtrari, inoculari 627. emplaſtratio ſeu inoculatio, genus inſitionis 429. emplaſtratio arborum quid 301 *b*, 509: in pomis quando & quomodo fiat 598. emplaſtrationem faciunt etiam aliarum arborum 429
Emporium Heracleæ 121
Empturiens 97 *b*. emptio equina 117 *b*. emptionis pretium, onerat vitis rationem 271. emptionis formula 104,109: lex 104. in emptionibus ſex res dominum legitimum perficiunt 123 *b*. in emendo quæ conſideranda 100 *b*. emi quæ quibus in locis debeant 40 *b*
Emundant pennas gallinæ 360 *b*. emundare ſegetes 421: vinum 466 *b*. emundetur humus 327. emundentur fæces 486 *b*. emundata torcularia 431: paſtinatio 237 *b*
Emuſcantur arbores 426 *b*: *vet. ed.* muſcantur.
emunire arborem cauea 291. emunita retib. cauea 367
Encytum vti fiat 29: f. enchytum.
Ennæi æquoris lilia 410 *b*
Ennius citatur 60,127. Ennius in Euhemeri libris verſis 89
Enodari virgas falce 289 b. enodata vitis 16
Eó plumbum inſundito 11. & mox, Eó indito. ſic, Eó addito oleum 48 *b*. eódem inſundito 34 *b*
Eouſque dum- 271 *b*
Eoo Lucifer ortu 411
Ephippium 119
Epicharmus de re ruſt. 163: citatur 330
Epidromus torcularii 9
Epigenes de re ruſt. 54 *b*, 164
Epiphora oculi 319 *b*
Epiroticæ pecuariæ 97 *b*. Epirotici boues peculiarem formam habent 306
Epiſtatæ vilicæ 24
Epiſtylium 135
Epitomis ſex circumſcripta multa volumina 164
Epitonia 136
Epityrum ex oliuis 37,482
Epiurus, paxillus 628 *b*
Epulari circa larem domini focumque familiarem 418. epulum quotidianum 131
de Equis & equabus quæ tenenda 116 *b*, 323 *b*. de equi indole ac forma 326: cura & medicina 327. equi qui probentur 584 *b*. equi feri 98 *b*
Equæ quæ probentur 585: vt tractentur 585. aſinum vt admittant 332: ſi rabiant 330
Equariæ grandes 97 *b*. equini generis educatio 323 *b*
equinum pecus tripartitum eſt 323 *b*
Equuli domitura 118 *b*
Equiculus ſeu Æq. 116 *b*
Equitii vnde d. 99 *b*
Eratoſthenes orbem terræ ve

diuiſerit 55 b
Ergaſtuli mancipia 179, 418 b
Erigones canis 413 b
ἐρίζηκα 148 b: 151
Erneum vti fiat 29 b. *vet. ed.* Herneum.
Erratica braſſica 50 b. erronem ducem retinere 393. erronei canes 353 b
Eruca ſalax 413: Priapo vicina 406 b: vt colatur 440 b
Eruca, κάμπη 446 b: per hortos ſerpit 412: vt profligetur 446 b, 531
Eruderatum ſolum 104
Eruditum omni opere ruſtico 446 b
Eruptione facta profugere 393
Erui ſatio 201, 421 b, 539: quando ſeratur 547 b
Eruila 81 b
Erythræo ariete 335: & b. erythræis arietibus. Ibidem a, *vet. editio*, quos vocant ἐρυθροὺς, erythræos.
ad Eſcam vites ſerere 215. eſculentæ merces 444
Eſſe, edere 50. eſitare braſſicam 50. eſui condere oleas 94
Et etiam Græci 110. ſic 89. & is non, neque is 207
Eteſiæ kal. Aug. 428 b: flare deſinunt III kal. Sept. 429
Etiamnunc 127 b: 129
Etymon habet a glub. 89
Euadere limen 350 b
Euagon de re ruſt. 54 b: 164
Euanuit pruina 109 b
Euannare foras 91
Eubulus de re ruſt. 54 b. idem Cleobulus 164
Endoxus citatur 299
Euemerus poeta citatur 383 b. Euemeri libri ab Ennio verſi 89
Euenit ſerius, i. exit e terra 272 b. euentus rei 414 b
Euerruntur officinis, ſ. ex 380 b
Eugeniæ vites 217. Eugeneum geminum 5 b: 78
Euius, Bacchus 414. euie euie Pæan 409
Eumæus ſubulcus 108 b
Euphito † de re ruſt. 54 b. idem Euphyto 164
Euphorio de re ruſt. 54 b: 164
Euphranii duo de re ruſt. 54 b
Euphron de re ruſt. 164
Eurus, Vulturnus 286 b, 430. eurinus ventus 422. Euronotus flat 426 b
Euthronius citatur 384
Ex albo decoloratur 482. ex aureolo varias 384 b. ex rutilo albicantes; &, ex auro flauæ 357 b. ¶ Ex kal. Mart. 249. ex a. d. VII Id. Febr. 79. ¶ Ex facili, facile 273 b. ſic, Ex commodo 462 b. ¶ Ex ſubaudita; vt, plenos ſinus vrbe reportet 411 b
Exaceſcere & Exacuiſſe 460 b
Exactor operis 237. exactor vigilans 235 b
Exacuere ridicas 422
Exaggerandum ſtramentis auiarium 371
Exaltare ſulcum 235 b. exaltant in tres pedes 234 b
Examina ſilueſtria indagari & capi vt poſſint 391. viſe Apes.

Ex-

Excæcant oculos aſparagi 443
Excandeſcere in exteros 353 b. excandeſacere annonā 130b: idem Incendere 131. excandefecerūt me cupiditate 133
Excluſi pulli 362, 375. ad excludendum quæ apta oua 361 b. idem Excud.
Excodicare vites quid 537 b
Excreti a farina furfures 360. Excreta tritici, dantur gallinis 360
Excubandis ouis vtiliores gallinæ nouellæ 362: *rectius* excludendis, *vet. ed. vel* incubandis.
Excubitor vigilans 352 b
Excudit mihi vt componerem cultus hort. 414 b: pro Extudit. excuſos pullos 136 b, 141 b. excuſis anſerculis 374 b. & mox, Pullis formandis excudendisque. Itidem Gr. ἐκκολάπτειν.
Excuſent ſe inuicem a calore 626 b
Exemplo ſine, nec docetur recte, nec diſcitur 415
Exemptis XL diebus, i. exactis 622 b. ſic, exemptis tribus dieb. 634 Exemptio fauorum 398 b. exemptionem difficilem præbet 241 b.
Exemptiles perticæ 370 b
Exercere curſu & opere 325
Exeſa vinea 554. exeſa vermiculis oliua 487 b
Exgruminantes cochleæ 146 b
Exhalationes noxiæ 519
Exherbatur plāta nouella 272. exherbādus erit locus 437 b
Exhibeat domino fidem ac beneuolentiam 415 b
Exhorreat æſtûs ſiccos 407 b
Exigere paſtum 109 b
Exiguitas acinorum 218: cibi 342
Exit herba, e terra ſc. 202. ſic, exeat & grandeſcat lens ſata 547. exeunte menſe 567, 628. Exitus naturales 328
Exordio longiore legētem fatigare 303
Exorientem verſus 140 b. exortus æquinoctialis 67
Exoſſare carnem ſuis 489
Expandunt in ſole 459
Expedita diſcentib. 416
Experientia rerum varia 412. experientia exercenda 73 b. Experimentis multis inſpiciendus eſt futurus villicus 415 b. experimentū muriæ maturæ 454. Expertum medicamentum 50
Experrectiores ſunt apes 388 b
Expers frumēti natio, i. carens 334
Expiantur gallinæ incubaturæ 363
Explantari ventis 253
Explorare guſtu 186, 430 b. ſi regula exploraueris ęquale, ſ. eſſe 520
Expolita frumenta 212
Expopulatio fructuum 217
Expromiſit nummos 104
Exputare plantas 423: vitem 238: ſalices 271 b. exputatos palos acuere 422
Exſaniare ſinapi 491: baccam preſſam 482. exſanietur ca-

ro ſalita 489 *b*. ¶ Exſaniet amaritudinem 491
Exſecare ſerra 302
Exſerito radicē, i. euellito 491
Exſiſtere, emergere 82
Exſtirpatur ager ſilueſtris 428. exſtirpatur virgultis ager 601 *b*
Exſudauit amurcam omnem 483
Exſugeto ſuccum 48. exſuctiores ſegetes 118
Exſultatio puerilis 338
Exteris gentibus 392. externarum gentium agricolæ 283 *b*. extranea exercitatio, extra vrbem ſc. 447 *b*
Extraordinariæ ſpecies 103
Exuberant maiore fructu 294 *b*. exuberant fauorum ceras, i. vberes reddunt 385 *b*. ſic, exuberandis vindemiis apta materia 207 *b*.

F

Fabæ ſatio 17, 87 *b*, 196, 624 *b*: ſarrienda ſit, nec ne 202: quando & quomodo vellēda 598. fabæ collectio 197. Fabacea meſſis 624 *b*. Faba ginum acus 23 *b*. Fabalia 17 *b*. fabalia matura 196 *b*: pro ſtercore inarantur 76 *b*. Fabuli albi 27
Faber piſcis Atlanticus 378. an Phager.
Fabricæ villaticæ ſedes 519 *a b*. fabricæ planæ 519 *b*
Fabricare iugum 308: nauigia 247. fabricatis in hunc vſum vaſis 360
C. Fabricius 159
Fabrilis libella 236 *b*
Fabuli: quære Faba.
Face pro Fac 13 *b*, 14 *b*. facito inſeruere 472. facient te peruenire ad- 591. faciet vino quod volet 45. Facere catulo, ſ. rem diuinam 212 *b* bis.
Facies litteræ 237
ex Facili, facile 306, 477
Factores doliorum cuparumq; 515 *b*. factores olei 25 *b*, 26 *b*: iurant 44. factorii modus completus 616 *b*
Factus olei 26 *b*: quid 77. facti vnius menſura 487 *b*. cum expreſſerint facta 488, *vet. ed. At recentiores*, cum expreſſerint, facta ſtatim elui: *vt ſignif. vaſa in quibus expreſſum eſt oleum.*
ſi Facultas ſit alendis ſarmentis 268. ne vagandi facultas detur 375 *b*. ſi facultas non eſt reſecis, i. copia 263 *b*, 270. ſi facultas eius ſit cōpioſior, i. ſi maior eius copia ſuppetat 473
Fæcariæ ſportæ 8. Fæciniæ vites q. 216 *b*. fæcinum vinum 479 *b*
Fagus ad quæ vtilis 633. faginea materia 13, 479
Falces ſex generum 76: fœnariæ, ſtramentariæ, arborariæ 7: vineaticæ, ſiluaticæ 8: putatoriæ, meſſoriæ, fœnariæ 537: verriculatæ, roſtratæ, denticulatæ 211 *b*: lunatæ 537: vinitoriæ figura 264 *b*. falciculæ breues tribulatæ

337. falculę vineaticę & ruſcariæ 8: vindemiatorię 461
Falere ornithonis 135 *b*, 136
Falerno completa multo 414 *b*: Falerna annoſa, fructuoſiora 95
Faliſcus ager 149. Faliſcæ præſepes æſtiuę 9
Fames, teterrima mortis comes 184. famis impatientiſſimæ ſues 352 *b*
Familia vt curanda 4, 178: cibaria & veſtimenta quæ requirat 24, 25, 418. familiæ numerus 73 *b*
Familiares bubulco fiant boues 307 *b*. familiaribus aquę viridibus 376. familiaricæ ſellę 68 *b*
Famulatu miſerorum 158 *b*
Far promendum vt ſit 94 *b*, 95 *b*: quot generum 190 *b*: Campanum 56: vernaculum 421 *b*. farre hordei 527 *b*: & farre hordeaceo 372. farracia ſeges 81. farraria fiſtula 7. farrearium pilū 7
Farciri aues vt debeāt 365, 366: vt gallinæ, anſeres, palumbi 31, 142. fartus ſemine cucumis 413 *b*. fartus fici 299 *b*. fartura auium 366. ſic, farturæ deſtinatur turtur 368. fartoris officium 365 *b*
Farinarium cribrum 28 *b*
de Farno tabulata 520
Farrago vnde d. 81, 191. farraginis ſatio 200 *b*, 611. farrago hordeacea 199. farraginaria quando fiant 431
Farriculum e nouo tritico 623 *b*
Faſces apio & ſecto porro cingere 413. faſciculi leguminum 197. faſciculi fœniculi fuſtib. illigati 462 *b*
Faſeli ſatio 612, 614 *b*. faſelus longa, atriplici grauis 413
Faſtus antiquorum aſtrologorum, i. faſti 399
Fatiſcit ſegetibus ſolum 205
Fauentinus ager 56, 220
Fauilla nigra ſatiare 412 *b*. fauilla pro ſtercore 206
Fauonii exortus 79
Fauoniana pira 300 *b*
Fauorabiliter ſentire 638
Fauſtulus paſtor 99 *b*
Fautores competitorum 136
Fauus apum q. 151. fauorum exemptio 152 *b*: duo genera, vbi duo examina 401
Febriens mula 332 *b*. febricitans pecus vt curetur 314, 343
Februarii deſcriptio & opera 422, 547: horæ 569 *b*
Fecinum vinum: quære Fæc.
Fælis & mælis 145, 375 *a b*
Felicula ſeu Filicula 51
Feneſtrę qua parte faciendę 68 *b*. feneſtellis illuminati 359 feneſtellæ breuiſſimæ 525: *mſ.* feneſtrellæ.
Ferarum pecudum genera 98 *b* feræ pecudes ab hominibus manſuefactę 103. feri per manſuetos conſueſiunt 369 ſic, feri arietes 335: feræ arbores 213 *b*
Ferina caro 403

Feraces ſeminum 330 b
Feralia carmina flere 412 b
Ferctum Ioui 40. fertum adſiet 42 b
Fereola vitis 218 b: neſcio an Feneola.
Feriæ publicæ aut familiares 42. feriæ bubus & bubulcis 39. feriæ quibus iumentis nullæ 41 b. per ferias facere quæ liceat; quæ non 2 b, 212 418. feriis boues iungere vti licitum 41 b. feriis caret neceſſitas 516
Fermentantur in amphora ficus 460 b. fermentare terram 84. fermentatum ſolum 245 b: *& ſeq. pag.* velut fermento quodam intumeſcit. ſic 438
Ferox, nomen canis 355
Ferri maſſæ ignitæ 454. Ferreæ, inſtr. ruſt. 7, 75 b. ferramentorũ varietas 76. ferramento quali facienda inſitio 270: quali putatio 264 b
Ferrugineis hyacinthis 411 b
Fertilitatis ſigna in vite 549
Fertum: quære Ferctum.
Ferbuerint diu 546. feruores æſtiui 261
Feſti dies vt agendi villico 418. feſtis exercere diebus quæ licitum 212. qu. Feriæ.
Feſtinabimus emundare 266. feſtinantius demetere 194
Feſtucis vectibusque calcato 15. feſtucata fundamenta 11. al. Fiſt.
Fibiæ porri 27. fibram rapi mediam guſtato 490
Fibulæ iligneæ, vlmeæ, nuceæ 15 b
Fici vt ferantur 15, 87: quando, vbi, & quomodo ſerendæ 506: & 299 b: colı & curari vt ſoleant 581: inſeri vt velint 20 b, 302 b: firmiores feracioresque vt fiant 507: groſſos vt teneant 32: varios fructus vt exhibeant 582: feræ vt ſint 507
Fici arbor 303 b. fici planta 580: cacumina 299 b: genera in Italiam quæ translata 87: genera quæ præcipue ſeri debeant 299 b: quæ quo loco ſerenda 6 b fici ſatio & cultura 566 b, 579 b: inſitio 590, 641 b: emplaſtratio 590. fici vt promendæ 95 b: vt ſeruentur 581 b: vt ſiccentur 458 b: aridæ vt fiant 458 b. ficis aridis conficiendis 429 b. ficorum coria ſiccentur 582. fici conculcatæ maſſa in offas diuiſa ſiccatur 459. fici aridæ vt integræ maneant 33. ¶ Ficus maturiſſimas 461: & fici aridę pondo 453 b
Ficariæ crates 22. inter ficarias caprifici arbor ſeritur 580 b. ficetum 86. ficulneæ arboris 303. ficulnea cacumina 582: folia 310 b
Fide bona ſoluere 9 b
Fidelia fictilis aut vitrea 471 b, 491
Fidis, fid. cæleſte 422, 426 a b, 428 b, 429, 433 b, 435. Fidicula, fid. cæleſte 425 b

Figularis creta 319. figlina creta 140. figlinam exercere 58 *b*
Figuræ inæqualitas in doliis 453 *b*. fingendi & figurandi ceras 401 *b*. figurati e lateribus parietes 530. figurare in ſpeciem cunei 269. figuratur ſimile anguſtæ ollæ 401. ¶ Figurantes ſibi ipſæ venerem 324
Filex vt exſtirpetur 185, 429 *b*, 593. filicula trita 325 *b*. filecta quando exſtirpentur 605
Filo gracili connectere carmina 409 *b*
Fingitur proles mulini generis 330
Fini qua in modiolos erit 12 *b*. fines tuendi cur & quomodo 69 *b*. finitio ab antiquis lege ſancita 303
Fircellius Pauo 128 *b*, 136. Fircellini pauones 133
Firmandæ largo paſcuo 325. firmarunt poſſe inſeri 618. ſic Firmantur, aſſeuerantur 610
Fiſcis nouis premi oleum 488. in fiſco nouo premere 489. fiſco incluſa, prelo ſupponitur 482. *Dimin.* fiſcello ligneo incluſas baccas exprimito 472 *b*. fiſcellæ texendę & picandę 461. (Fiſcellus mons 98 *b*: & Fiſcello Sauracti 107) Item, in fiſcinis nouis includi 485 *b*: in fiſcina noua vuas premito 473 *b*. fiſcinæ ſportæque ex palma & ſparto 434. ſic 9, 411 *b*
Fiſſile adminiculum 273 *b*
Fiſtuca: quære Feſtuca.
Fiſtula farraria 7. fiſtula frigidaria 536. fiſtulæ plumbeę in aquæductibus qua menſura quod pondus efficiant 608 *b*. fiſtuloſi lapides 521
Flabellum 80 *b*
Flaccidæ aures 327 *b*, 345 *b*. flacuit fimus 68
Flagellum in vite q. 80 *b*, 227. flagellum primi anni 251 *b*. flagellis prolixis incitare vitem 244
Flammata cupidine Tellus 409. flammeus halit⁹ 286. flammeola caltha 411 *b*
Flatæ pecore pecuniæ 99 *b*
Flatus aquilonis 423 *b*
Flauebit meſſis ariſtis 411 *b*. flauentes ſegetes 211. flauentia poma 243 *b*
Flexus pali 253. flexuoſa radicum 630 *b*
Flocci ſubſtrati 94
Flora & Foralia 53 *b*. floralia horti ſpec. 77
Florere ſata quando ſoleant, & quomodo 592. flores vt condiantur 455. floſculi pomorum, i. vmbilicati vertices 479. flos marmoris vel gypſi 464 *b*, 465 *a*. florem calcis 536
Fluido contrarium terrenum 377
Flumentana porta 129 *b*
Fluminee ſalices 648
Flutæ murænæ 116, 380

Fluuiales arenæ 520 *b*. in fluuiatili negotio 379 *b*. fluuiaticis animalibus inſidiari 376
Focaneus palmes qui 262,293, 552
circa Focum familiarem epulari 418. in focum corona indita 43. focus circumuerſus noctu 43. foculi duo 7 & 8.
Fodiri poſſunt ſeminaria 425 *b* ſic Circumfodiri 297 *b*
Fœcunda fruticis regio 385. fœcunditatis parem legem Natura dixit plantis & animalibus 224 *b*. fœcundatur terra 624 *b*
Fœminæ pauones, i. fœminei ſexus pauones 371 *b*. fœminis multa ſunt & eſſe debent cum maribus communia 449. fœmininum nomen 134
Fœniculi ſatio 560
Fœnum quando & quomodo ſecandum 89 *b*: ſucciſum tractari & condi vt debeat 210, & 92 *b*: melius quod 208. fœni ſector 416 *b*. fœni ſectio 592. fœni repoſitio ſeu fœnile 529. fœni ſemina 209 *b*: quando ſpargantur 611
Fœnariæ falces 7,537. fœnilia 173. fœniſeca, fœni ſector 209 *b*. fœniſeces 89 *b*. fœniſicia æ 89 *a b*. fœniſiciȩ inſtituendȩ 426: *vet.ed.* fœniſicȩ inſtituendi ſunt. fœniſiciæ vt condantur 92 *b*, fœniſicium 23 *b*, 71 *b*, 126, 129. ſic, poſt fœniſicia 210 *a b*
Fœnigræci ſatio 200 *b*, 538 *b*, 611. fœnumgræcum ruſticis ſiliqua dicitur 200 *b*, 431: in defruti condituram adhibetur 463, 465, 468 *b*: in gleucini olei condituram 488 *b*
in Fœnus dare 134 *b*. fœnerator fure peior 1,158
Fœtant in paludib. anates 376 *b*. fœtant rarius 367 *b*. non fœtant 373. fœtura quid 101. de fœtura quæ obſeruanda 101. fœtura humana 124. Fœtum edant, i. oua pariant 374 *b*. fœtibus terrenis & arboreis abundantes ſaltus 382 *b*. ſecundi fœtus pecudes ſignantur 426
Folia vnde arboribus quibuſdam maneant etiam hieme 63: quæ indicent anni tempora 88 *b*. foliatis ramis 579
Folliculus fici 89
Fomenta frigori adhibentur 327 *b*
Fontes arguti 410 *b*. fontium vires quando maxime explorentur 437. fonticulorum amœnitas 417
Fora & torcularia diligenter emundata 431, 461
Foramina naturæ 145 *b*. foratiparietes 359 *b*. foratis cornibus 336: perticis 370 *b*
Forda bos 322. ne forda vteri grauetur onere 322 *b*
Forenſia veſtimenta 479

Forficibus amputant vitioſa 475 *b*, 476 *b*
Foria ſuum morbus 109
Foriculi 93 *b*
Forinſecus, extrinſecus 359 *b*
Formis buxeis exprimitur caſeus 348 *b*. formatus artib. agreſtium 417. formator agricolæ 513
Formica rapax populatur ſemina 411 *b*: vt abigatur 531, 532, 581, 619: ne vitem aſcendat 503 *b*: vt necetur 579. formicæ oua paſcendis pullis 527 *b*
Formidat attactum 575. ſi formides animalia 526 *b*. ſi formidantur pecora 557
Formula conſcripta 233. formula diſponendorum ſeminum 280. formula inſtrumenti ruſt. 72 *b*, 75 *b*
Fornax calcaria vti facienda 18
Forpices ruſticæ 7 & 8
Fortax fornacis 18
Fortes. ad opera boues 306. fortiter triti mellis 609. fortiter verberantur virgis 623
Fortisfortunæ laudes 411 *b*
Fortuito facere, aut vt libet 254 *b*. fortuita corporis vitia 415
Fortunæ laudes dictæ poſt merces exactas 411 *b*
Foſſa idonea quæ 69 *b*: duum generum 184: cæcæ vt fiant 592 *b*. foſſa præcipiti munire 298 *b*. foſſarum capita 592 *b*. foſſato circumueniente 612 *b*
Foſſilis arena 520 *b*. foſſitiæ arenæ genera 520 *b*
Foſſionibus concitare vineas 267 *b*. foſſuræ regula 517. foſſura vitium quando & quomodo fiat 503: quoties requiratur 267 *b*. foſſura plana 253 *b*: hiberna, in Hiſpania 253 *b*
Fouenda calido aceto 315 *b*
Fraces olei 26 *b*. fraceſcit oleum 174. fraceſcit caldore 92. vbi bene fracuerit 38 *b*
Fragmina fauorum 402 *b*. fractura vt ſanetur 51 *b*
Fraudare, priuare 225 *b*
Fraxini ſatio 288. fraxinus duum generum 504: ad quæ vtilis 633. fraxinea fronde 310
Fregellana nigra vitis 218 *b*
Fremitus canis 353
Frendere, frangere 111: *unde* Freſa faba 202 *b*
Frequens piſcib. viuarium 377 *b*. frequentet prole noua mundum 409. frequentat fœtûs columba 525. frequẽtabant piſcinas 377. frequentare vineam 254. frequentatur inductio, .i. calx frequenter inducitur 522
Freſus: viſe Frendere.
Fricatio aſſidua 315
Frigito ſalem 34. fricti ſales 634 *b*. frictum triticum 112: cuminum 48
Frigidaria fiſtula 536. frigidaria maltha vt fiat 536 *b*
Frit, quid 89 *b*
Frondes ſuperuacuæ decerpendæ 267. frondes bubus

Dilatio nocet 178 b
Diligentiæ inimiciſſima ſomnus & vinum 417
Dimidio maturius peruenit 417
Dindyma caſtra Cybelles 409
Dio de re ruſt. 54:164
Diodorus de re ruſt. 54:164
Dionæis redimitur floribus 411
Dionyſius de re ruſt. 54 b:164
Dionyſius Caſſius citatur 130,& 103, 331
Diophanes de re ruſt. 54 b bis: 164. Diophanes Bithynius citatur 66
διφθερίαι ſenes 126 b
Dipondii ſemiſſis 422 b. dipondio ſemiſſe 424. dipondiarius orbiculus 271 b
Diradiare vitem 293 b: *vet. ed.* disrarare.
Diribere 136,& 128 b
Dirigere ad metam 60
Diſcendum quod ignoras 178 b, 419. diſcipuli perſona conſideranda 513. in diſciplinis peccando diſcitur 165 diſciplinis liberos excolere 247. diſciplinis illuſtribus eruditus 286. diſciplina mores facit, non natura tantum 353 b. Diſciplina ruris 160 b. diſciplina villaticæ paſtionis 131
Diſcocto farre 527 b. diſcocta in furno ficus 581 b
Diſcolor lanæ lingua 335 b
Diſcrepant cum priſcis 163 b. diſcrepant nominib. vitium etiam vicinæ nationes 219
Diſcrimen quo diuiſa eſt bouis vngula 317 b,343. diſcriminatim 63
Diſectio ſtramenti 309
Dishiaſcentes arbores 8 b
Disiungitur ab opere bos 317. disiuncti opere boues 317 b
Dispariles qualitate vites 217
Diſpendioſa cunctatio 211
Diſperſim ſcripſerunt 54,130
Diſpoſitus ſurculo, ſegetibus aut prato fundus 206 b. diſpoſitio & ordo, res pulcherr. 450
Diſpumare pro Deſp. 472 bis. ſic 563 & 604 etiam mſ.cod.
Disrarari & intercidi 272 b
Diſſipare ſtercoris cumulos 609 b
Diſtabeſcit cum muſto ſal 14
Diſtendunt curam villicæ 477
Diſterere caſeum in mortario 28
Diſtichum hordeum 194 b
Diſtringenda eſt olea 433. ſic Diſtricta bacca, i. deſtr. 485
Diſturbata reſtituere 425 b: & mox 426,disiectos palos reponere.
Ditem Ioui præpoſuit 410 b
Diuaricantes vngulæ 113 b. diuaricatæ taleæ 21
Diuerſoriæ tabernæ 58 b
Diuina fauerint,ſ.numina 513. Diuini non conſulendi 4 b, 177 b, 418 b
Diuitiæ veteribus & adhuc quibusdam gentib. ſunt pecudes 505
Diuortium veris & hiemis 266 b

ſub

ſub Dio eſſe 447
Durenca vina 620
Diutino ſole vaneſcunt 520 b. ad diuturnitatem ſtirpis confert 215 b
Docenti & diſcenti opus eſt exemplo 415. docta & erudita palata 377. Dociles ad agricult. 72. Documenta, indicia 326
Dodrans iugeri 276. dodrantalis altitudo 443: ſtirps 289 b
Dolãtur in quadrũ perticæ 359 b. Dolabris circumfodiuntur roſaria 558. dolabratæ ſecures 537. Dolabella terram dimouere 261. dolabella expurgare ſi quid emortuum eſt 261 b. Dolabelliana pira 300 b
Dolia amurcaria, vinaria, frumentaria 7: muſto ſpumantia 454 b: noua imbui vt debeant 27: picari vt ſoleant 462, 611 b, 612: odorata vt fiant 34: picata, defricata, lota, ſiccata 430 b: vindemiæ vt parentur 19, 461 b; oliuitati vt præparentur 486 b. in dolii vtero 453 b. doliorum in modum formata vaſa 453 b. dolium patentiſſimi oris 454
Dolitantes partes 49 b
Dolus Mendeſius citatur 344, 444 b
Domeſticus labor, matronalis fuit 448. domeſticum factum e fero 374. ſic, domeſticæ pecudes 403: aues 375 b
in Domicilium ſuum reuolant apes 392 b
Dominus obſeruare quæ debeat officia 2, 175 b. domini oculi & veſtigia, res agro ſaluberrima 256 b: & 243 b. cum domino quem villicus docet, male agirur 415 b
Dominicæ habitationes 381 b
Domitura boum 306 b. domandi expeditior tutiorque ratio quæ 308
Domo meç 40
Donicum, donec 45, 46
Doſſuaria iumenta 124. doſſuarii aſelli 116 b
δρακεῖ ſeu δράκες in canibus, veſtigiorum articuli & vngues 353 b
Dracontios vitis 218 b
Dragmas VIII 604 b, etiam mſ. cod. pro Drachmas.
Dryadum choros 410
Duce, duc 131. ductu falcis facta putatio, non ictu 265
Duceni quadrageni pedes 281
Duo villicos 73. duo libros 128
Duodecima vna, ſ. pars 276
Duodequinquaginta 397, 458 b. duodequinquageſimo die 397 b
Duplicat pretio reditum 484
Durabilis liquor 472 b: ſalſura 489: ficus 580. durabilitas frumenti 533 b
Duracina perſica vt ſeruentur 627. duracinorum ſatio & inſitio 566 b

Duramenta in vineis q. 258. Duramenta & Duramina 259
Duxe,duxiſſe 99
Dyſenteriaca paſſio 569
Dyſpepſia quo vino curetur 38

E

Eabus ſcopis 47
Eapropter,idcirco 375 *b*
Eatenus qua- 456
Eblandiri ſolitudines ruris 370
Ebrioſo cura officii cum memoria ſubtrahitur 417
Echini ſalſi 545 *b*. echini marini quando condiantur 637 echini caſtaneæ 642 *b*
Echionii Bacchi palmes 639 *b*
ἀγκὶ,argutæ valles 387
Edaces multi cibi 309
in Editiori fronde 390 b. editiſſima ædificia 366
Edolatæ lingulę 370 *b*
Edomita paſtinaca,id eſt ſatiua 385 *b*
Educandus ruſticis operibus 415 *b*. educatrix pullorum gallina 372
Educi,educari 527
Effectui ſibi ceſſiſſe ſenſit 584. efficaciſſ.remedia 209
cum Effœtus fuerit pullorum grex 363 *b*, pro effœtus, fœtu excluſus.
Efforatur truncus 382
Egelidum ver 410 *b*
Egerminant oculi 267,273
Egreſſus liber permittitur columbis 366
Eiuncidum ſarmentum 80 *b*
Elaborare vt- 449
Elacata (ſeu Fuſus) piſcis 380 *b*
Elephantinæ arbores 63
Elices facere 432 *b*. elices quid 191 *b*
Eligere manu herbas 249
Eliquare mel 457 *b*. eliquare in ſecunda labra 486. eliquatum omni fæce muſtum careat 462 *b*. eliquatũ a fecibus vinum 468 *b*. eliquamina ſalſamentorum 397
Ellopes Rhodii 116. helops Pamphylius 378
Eloquentiæ parens Hom. 162
Elota oliua 488
Eluantur baccæ immundę 488 eluta vinacia 310. Eluacrum labrum 7 *b*,8 *a*. Eluuies balnearum 536
Eluenacæ vites: v. Heluenacę.
Em quin adſum 92 *b*
Emacem eſſe non oportet 3. emacitas in armentis 247
Emaciatum armentum 199. emaciatis vineis 195 *b*
Emarcus vitis 218
Embammata ſinapi condita 491
Emblema 129
ἐμβρύου ἄχος, ſeu ἔμβρυον ἄγειν, partum educere 338
Emendare perperam factum 419 *b*: bouem cubitorem 308 *b*
Emerſus Caniculæ,id eſt ortus 339 *b*
Eminula genua 113 *b*. eminula ſpina 121
Emoliri pituitã per nares 364
Emplaſtrum aptare in nudatã arboris partem 302 *b*. empla-

pla-

plaſtrare arborem 302 *b*. Emplaſtrari, & Emplaſtrationis genere inſeri 425 *b*. emplaſtrari, inoculari 627. emplaſtratio ſeu inoculatio, genus inſitionis 429. emplaſtratio arborum quid 301 *b*, 509: in pomis quando & quomodo fiat 598. emplaſtrationem faciunt etiam aliarum arborum 429
Emporium Heracleæ 121
Empturiens 97 *b*. emptio equina 117 *b*. emptionis pretium, onerat vitis rationem 271. emptionis formula 104,109: lex 104. in emptionibus ſex res dominum legitimum perficiunt 123 *b*. in emendo quæ conſideranda 100 *b*. emi quæ quibus in locis debeant 40 *b*
Emundant pennas gallinæ 360 *b*. emundare ſegetes 421: vinum 466 *b*. emundetur humus 327. emundentur fæces 486 *b*. emundata torcularia 431: paſtinatio 237 *b*
Emuſcantur arbores 426 *b*: *vet. ed.* muſcantur.
emunire arborem cauea 291. emunita retib. cauea 367
Encytum vti fiat 29: f. enchytum.
Ennæi æquoris lilia 410 *b*
Ennius citatur 60,127. Ennius in Euhemeri libris verſis 89
Enodari virgas falce 289 b. enodata vitis 16
Eó plumbum infundito 11. & mox, Eó indito. ſic, Eó addito oleum 48 *b*. eódem infundito 34 *b*
Eousque dum- 271 *b*
Eoo Lucifer ortu 411
Ephippium 119
Epicharmus de re ruſt. 163: citatur 336
Epidromus torcularii 9
Epigenes de re ruſt. 54 *b*, 164
Epiphora oculi 319 *b*
Epiroticæ pecuariæ 97 *b*. Epirotici boues peculiarem formam habent 306
Epiſtatæ vilicæ 24
Epiſtylium 135
Epitomis ſex circumſcripta multa volumina 164
Epitonia 136
Epityrum ex oliuis 37,482
Epiurus, paxillus 628 *b*
Epulari circa larem domini focumque familiarem 418. epulum quotidianum 132
de Equis & equabus quæ tenenda 116 *b*, 323 *b*. de equi indole ac forma 326: cura & medicina 327. equi qui probentur 584 *b*. equi feri 98 *b*
Equæ quæ probentur 585: vt tractentur 585. aſinum vt admittant 332: ſi rabiant 330
Equariæ grandes 97 *b*. equini generis educatio 323 *b* equinum pecus tripartitum eſt 323 *b*
Equuli domitura 118 *b*
Equiculus ſeu Æq. 116 *b*
Equitii vnde d. 99 *b*
Eratoſthenes orbem terræ vt

diuiſerit 55 b
Ergaſtuli mancipia 179,418 b
Erigones canis 413 b
ἐρίθακη 148 b:151
Erneum vti fiat 29 b. *vet. ed.* Herneum.
Erratica braſſica 50 b. erronem ducem retinere 393. erronei canes 353 b
Eruca ſalax 413: Priapo vicina 406 b: vt colatur 440 b
Eruca, κάμπη 446 b: per hortos ſerpit 412: vt profligetur 446 b, 531
Eruderatum ſolum 104
Eruditum omni opere ruſtico 446 b
Eruptione facta profugere 393
Erui ſatio 201,421 b,539: quando ſeratur 547 b
Eruila 81 b
Erythræo ariete 335: & b, erythræis arietibus. Ibidem a, *vet. editio*,quos vocant ἐρυθρούς,erythræos.
ad Eſcam vites ſerere 215. eſculentæ merces 444
Eſſe,edere 50. eſitare braſſicam 50. eſui condere oleas 94
Et etiam Græci 110. ſic 89. & is non,neque is 207
Eteſiæ kal. Aug. 428 b: flare deſinunt III kal. Sept. 429
Etiamnunc 127 b:129
Etymon habet a glub. 89
Euadere limen 350 b
Euagon de re ruſt. 54 b:164
Euanuit pruina 109 b
Euannare foras 91
Eubulus de re ruſt. 54 b. idem Cleobulus 164
Eudoxus citatur 599
Euemerus poeta citatur 383 b. Euemeri libri ab Ennio verſi 89
Euenit ſerius, i.exit e terra 272 b. euentus rei 414 b
Euerruntur officinis, ſ. ex 380 b
Eugeniæ vites 217. Eugeneum geminum 5 b:78
Euius,Bacchus 414. euie euie Pæan 409
Eumæus ſubulcus 108 b
Euphito † de re ruſt. 54 b. idem Euphyto 164
Euphorio de re ruſt. 54 b:164
Euphranii duo de re ruſt. 54 b
Euphron de re ruſt. 164
Eurus,Vulturnus 286 b, 430. eurinus ventus 422. Euronotus flat 426 b
Euthronius citatur 384
Ex albo decoloratur 482. ex aureolo varias 384 b. ex rutilo albicantes; &, ex auro flauæ 357 b. ¶ Ex kal.Mart. 249. ex a.d.VII Id.Febr.79. ¶ Ex facili, facile 273 b. ſic, Ex commodo 462 b. ¶ Ex ſubaudita; vt, plenos ſinus vrbe reportet 411 b
Exaceſcere & Exacuiſſe 460 b
Exactor operis 237. exactor vigilans 235 b
Exacuere ridicas 422
Exaggerandum ſtramentis auiarium 371
Exaltare ſulcum 235 b.exaltant in tres pedes 234 b
Examina ſilueſtria indagari & capi vt poſſint 391. viſe Apes.
Ex-

Excæcant oculos aſparagi 443
Excandeſcere in exteros 353 b. excandefacere annonã 130b: idem Incendere 131. excandefecerũt me cupiditate 133
Excluſi pulli 362, 375. ad excludendum quæ apta oua 361 b. idem Excud.
Excodicare vites quid 537 b
Excreri a farina furfures 360. Excreta tritici, dantur gallinis 360
Excubandis ouis vtiliores gallinæ nouellæ 362: *rectius* excludendis, *vet.ed. vel* incubandis.
Excubitor vigilans 352 b
Excudit mihi vt componerem cultus hort. 414 b: pro Extudit. excuſos pullos 136 b, 141 b. excuſis anſerculis 374 b. & mox, Pullis formandis excudendisque. Itidem Gr. ἐκκολάπτειν.
Excuſent ſe inuicem a calore 626 b
Exemplo ſine, nec docetur recte, nec diſcitur 415
Exemptis XL diebus, i. exactis 622 b. ſic, exemptis tribus dieb. 634 Exemptio fauorum 398 b. exemptionem difficilem præbet 241 b.
Exemptiles perticæ 370 b
Exercere curſu & opere 325
Exeſa vinea 554. exeſa vermiculis oliua 487 b
Exgruminantes cochleæ 146 b
Exhalationes noxiæ 519
Exherbatur plãta nouella 272. exherbãdus erit locus 437 b
Exhibeat domino fidem ac beneuolentiam 415 b
Exhorreat æſtũs ſiccos 407 b
Exigere paſtum 109 b
Exiguitas acinorum 218: cibi 342
Exit herba, e terra ſc. 202. ſic, exeat & grandeſcat lens ſata 547. exeunte menſe 567, 628. Exitus naturales 328
Exordio longiore legẽtem fatigare 303
Exorientem verſus 140 b. exortus æquinoctialis 67
Exoſſare carnem ſuis 489
Expandunt in ſole 459
Expedita diſcentib. 416
Experientia rerum varia 412. experientia exercenda 73 b. Experimentis multis inſpiciendus eſt futurus villicus 415 b. experimentũ muriæ maturæ 454. Expertum medicamentum 50
Experrectiores ſunt apes 388 b
Expers frumẽti natio, i. carens 334
Expiantur gallinæ incubaturæ 363
Explantari ventis 253
Explorare guſtu 186, 430 b. ſi regula exploraueris ęquale, ſ. eſſe 520
Expolita frumenta 212
Expopulatio fructuum 217
Expromiſit nummos 104
Exputare plantas 423: vitem 238: ſalices 271 b. exputatos palos acuere 422
Exſaniare ſinapi 491: baccam preſſam 482. exſanietur ca-

ro ſalita 489 *b*. ¶ Exſaniet amaritudinem 491
Exſecare ſerra 302
Exſerito radicē, i. euellito 491
Exſiſtere, emergere 82
Exſtirpatur ager ſilueſtris 428. exſtirpatur virgultis ager 601 *b*
Exſudauit amurcam omnem 483
Exſugeto ſuccum 48. exſuctiores ſegetes 118
Exſultatio puerilis 338
Exteris gentibus 392. externarum gentium agricolæ 283 *b*. extranea exercitatio, extra vrbem ſc. 447 *b*
Extraordinariæ ſpecies 103
Exuberant maiore fructu 294 *b*. exuberant fauorum ceras, i. vberes reddunt 385 *b*. ſic, exuberandis vindemiis apta materia 207 *b*.

F

Fabæ ſatio 17, 87 *b*, 196, 624 *b*: ſarrienda ſit, nec ne 202: quando & quomodo vellēda 598. fabæ collectio 197. Fabacea meſſis 624 *b*. Fabaginum acus 23 *b*. Fabalia 17 *b*. fabalia matura 196 *b*: pro ſtercore inarantur 76 *b*. Fabuli albi 27
Faber piſcis Atlanticus 378. an Phager.
Fabricæ villaticæ ſedes 519 *a b*. fabricæ planæ 519 *b*
Fabricare iugum 308: nauigia 247. fabricatis in hunc vſum vaſis 360
C. Fabricius 159
Fabrilis libella 236 *b*
Fabuli: quære Faba.
Face pro Fac 13 *b*, 14 *b*. facito inſeruere 472. facient te peruenire ad- 591. faciet vino quod volet 45. Facere catulo, ſ. rem diuinam 212 *b* bis.
Facies litteræ 237
ex Facili, facile 306, 477
Factores doliorum cuparumq; 515 *b*. factores olei 25 *b*, 26 *b*: iurant 44. factorii modus completus 616 *b*
Factus olei 26 *b*: quid 77. facti vnius menſura 487 *b*. cum expreſſerint facta 488, *vet. ed. At recentiores*, cum expreſſerint, facta ſtatim elui: *vt ſignif. vaſa in quibus expreſſum eſt oleum.*
ſi Facultas ſit alendis ſarmentis 268. ne vagandi facultas detur 375 *b*. ſi facultas non eſt reſecis, i. copia 263 *b*, 270. ſi facultas eius ſit copioſior, i. ſi maior eius copia ſuppetat 473
Fæcariæ ſportæ 8. Fæciniæ vites q. 216 *b*. fæcinum vinum 479 *b*
Fagus ad quæ vtilis 633. faginea materia 13, 479
Falces ſex generum 76: fœnariæ, ſtramentariæ, arborariæ 7: vineaticæ, ſiluaticæ 8: putatoriæ, meſſoriæ, fœnariæ 537: verriculatæ, roſtratæ, denticulatæ 211 *b*: lunatæ 537: vinitoriæ figura 264 *b*. falciculæ breues tribulatæ 537

537. ſalculę vineaticę & ruſcariæ 8: vindemiatorię 461
Falere ornithonis 135 *b*, 136
Falerno completa multo 414 *b*: Falerna annoſa, fructuoſiora 95
Faliſcus ager 149. Faliſcæ præſepes æſtiuę 9
Fames, teterrima mortis comes 184. famis impatientiſſimæ ſues 352 *b*
Familia vt curanda 4, 178: cibaria & veſtimenta quæ requirat 24, 25, 418. familiæ numerus 73 *b*
Familiares bubulco fiant boues 307 *b*. familiaribus aquę viridibus 376. familiaricæ ſellę 68 *b*
Famulatu miſerorum 158 *b*
Far promendum vt ſit 94 *b*, 95 *b*: quot generum 190 *b*: Campanum 56: vernaculum 421 *b*. farre hordei 527 *b*: & farre hordeaceo 372. farracia ſeges 81. farraria fiſtula 7. farrearium pilũ 7
Farciri aues vt debeãt 365, 366: vt gallinæ, anſeres, palumbi 31, 142. fartus ſemine cucumis 413 *b*. fartus fici 299 *b*. fartura auium 366. ſic, farturæ deſtinatur turtur 368. fartoris officium 365 *b*
Farinarium cribrum 28 *b*
de Farno tabulata 520
Farrago vnde d. 81, 191. farraginis ſatio 200 *b*, 611. farrago hordeacea 199. farraginaria quando fiant 431
Farriculum e nouo tritico 623 *b*
Faſces apio & ſecto porro cingere 413. faſciculi legumi-num 197. faſciculi fœniculi fuſtib. illigati 462 *b*
Faſeli ſatio 612, 614 *b*. faſelus longa, atriplici grauis 413
Faſtus antiquorum aſtrologorum, i. faſti 399
Fatiſcit ſegetibus ſolum 205
Fauentinus ager 56, 220
Fauilla nigra ſatiare 412 *b*. fauilla pro ſtercore 206
Fauonii exortus 79
Fauoniana pira 300 *b*
Fauorabiliter ſentire 638
Fauſtulus paſtor 99 *b*
Fautores competitorum 136
Fauus apum q. 151. fauorum exemptio 152 *b*: duo genera, vbi duo examina 401
Febriens mula 332 *b*. febricitans pecus vt curetur 314, 343
Februarii deſcriptio & opera 422, 547: horæ 569 *b*
Fecinum vinum: quære Fæc.
Fælis & mælis 145, 375 *a b*
Felicula ſeu Filicula 51
Feneſtię qua parte faciendę 68 *b*. feneſtellis illuminari 359 feneſtellæ breuiſſimæ 525: *mſ.* feneſtiellæ.
Ferarum pecudum genera 98 *b* feræ pecudes ab hominibus manſuefactę 103. feri per manſuetos conſuefiunt 369 ſic, feri arietes 335: feræ arbores 213 *b*
Ferina caro 403

Feraces ſeminum 330 b
Feralia carmina flere 412 b
Ferctum Ioui 40. fertum adſiet 42 b
Fereola vitis 218 b: neſcio an Ferreola.
Feriæ publicæ aut familiares 42. feriæ bubus & bubulcis 39. feriæ quibus iumentis nullæ 41 b. per ferias facere quæ liceat; quæ non 2 b, 212 418. feriis boues iungere vti licitum 41 b. feriis caret neceſſitas 516
Fermentantur in amphora ficus 460 b. fermentare terram 84. fermentatum ſolum 245 b: *& ſeq. pag.* velut fermento quodam intumeſcit. ſic 438
Ferox, nomen canis 355
Ferri maſſæ ignitæ 454. Ferreæ, inſtr. ruſt. 7, 75 b. ferramentorũ varietas 76. ferramento quali facienda inſitio 270: quali putatio 264 b
Ferrugineis hyacinthis 411 b
Fertiliratis ſigna in vite 549
Fertum: quære Ferctum.
Ferbuerint diu 546. feruores æſtiui 261
Feſti dies vt agendi villico 418. feſtis exercere diebus quæ licitum 212. qu. Feriæ.
Feſtinabimus emundare 266. feſtinantius demetere 194
Feſtucis vectibusque calcato 15. feſtucata fundamenta 11. al. Fiſt.
Fibiæ porri 27. fibram rapi mediam guſtato 490
Fibulæ iligneæ, vlmeæ, nuceæ 15 b
Fici vt ferantur 15, 87: quando, vbi, & quomodo ſerendæ 506: & 299 b: coli, & curari vt ſoleant 581: inſeri vt velint 20 b, 302 b: firmiores feracioresque vt fiant 507: groſſos vt teneant 32: varios fructus vt exhibeant 582: feræ vt ſint 507
Fici arbor 303 b. fici planta 580: cacumina 299 b: genera in Italiam quæ translata 87: genera quæ præcipue ſeri debeant 299 b: quæ quo loco ſerenda 6 b fici ſatio & cultura 566 b, 579 b: inſitio 590, 641 b: emplaſtratio 590. fici vt promendæ 95 b: vt ſeruentur 581 b: vt ſiccentur 458 b: aridæ vt fiant 458 b. ficis aridis conficiendis 429 b. ficorum coria ſiccentur 582. fici conculcatæ maſſa in offas diuiſa ſiccatur 459. fici aridæ vt integræ maneant 33. ¶ Ficus maturiſſimas 461: & fici aridę pondo 453 b
Ficariæ crates 22. inter ficarias caprifici arbor ſeritur 580 b. ficetum 86. ficulneæ arboris 303. ficulnea cacumina 582: folia 310 b
Fide bona ſoluere 9 b
Fidelia fictilis aut vitrea 471 b, 491
Fidis, ſid. cæleſte 422, 426 a b, 428 b, 429, 433 b, 435. Fidicula, ſid. cæleſte 425 b
Figu-

Figularis creta 319. figlina creta 140. figlinam exercere 58 *b*
Figuræ inæqualitas in doliis 453 *b*. fingendi & figurandi ceras 401 *b*. figurati e lateribus parietes 530. figurare in ſpeciem cunei 269. figuratur ſimile anguſtæ ollæ 401. ¶ Figurantes ſibi ipſæ venerem 324
Filex vt exſtirpetur 185, 429 *b*, 593. filicula trita 325 *b*. filecta quando exſtirpentur 605
Filo gracili connectere carmina 409 *b*
Fingitur proles mulini generis 330
Fini qua in modiolos erit 12 *b*. fines tuendi cur & quomodo 69 *b*. finitio ab antiquis lege ſancita 303
Fircellius Pauo 128 *b*, 136. Fircellini pauones 133
Firmandæ largo paſcuo 325. firmarunt poſſe inſeri 618. ſic Firmantur, aſſeuerantur 610
Fiſcis nouis premi oleum 488. in fiſco nouo premere 489. fiſco incluſa, prelo ſupponitur 482. *Dimin*. fiſcello ligneo incluſas baccas exprimito 472 *b*. fiſcellæ texendę & picandę 461. (Fiſcellus mons 98 *b*: & Fiſcello Sauracti 107) Item, in fiſcinis nouis includi 485 *b*: in fiſcina noua vuas premito 473 *b*. fiſcinæ ſportæque ex palma & ſparto 434. ſic 9, 411 *b*
Fiſſile adminiculum 273 *b*
Fiſtuca: quære Feſtuca.
Fiſtula farraria 7. fiſtula frigidaria 536. fiſtulæ plumbeę in aquæ ductibus qua menſura quod pondus efficiant 608 *b*. fiſtuloſi lapides 521
Flabellum 80 *b*
Flaccidæ aures 327 *b*, 345 *b*. flacuit fimus 68
Flagellum in vite q. 80 *b*, 227. flagellum primi anni 251 *b*. flagellis prolixis incitare vitem 244
Flammata cupidine Tellus 409. flammeus halit' 286. flammeola caltha 411 *b*
Flatæ pecore pecuniæ 99 *b*
Flatus aquilonis 423 *b*
Flauebit meſſis ariſtis 411 *b*. flauentes ſegetes 211. flauentia poma 243 *b*
Flexus pali 253. flexuoſa radicum 630 *b*
Flocci ſubſtrati 94
Flora & Foralia 53 *b*. floralia horti ſpec. 77
Florere ſata quando ſoleant, & quomodo 592. flores vt condiantur 455. floſculi pomorum, i. vmbilicati vertices 479. flos marmoris vel gypſi 464 *b*, 465 *a*. florem calcis 536
Fluido contrarium terrenum 377
Flumentana porta 129 *b*
Flumineę ſalices 648
Flutæ murænæ 116, 380

Fluuiales arenæ 520 *b*. in fluuiatili negotio 379 *b*. fluuiaticis animalibus inſidiari 376
Focaneus palmes qui 262, 293, 552
circa Focum familiarem epulari 418. in focum corona indita 43. focus circumuerſus noctu 43. foculi duo 7 & 8.
Fodiri poſſunt ſeminaria 425 *b* ſic Circumfodiri 297 *b*
Fœcunda fruticis regio 385. fœcunditatis parem legem Natura dixit plantis & animalibus 224 *b*. fœcundatur terra 624 *b*
Fœminæ pauones, i. fœminei ſexus pauones 371 *b*. fœminis multa ſunt & eſſe debent cum maribus communia 449. fœmininum nomen 134
Fœniculi ſatio 560
Fœnum quando & quomodo ſecandum 89 *b*: ſuccifum tractari & condi vt debeat 210, & 92 *b*: melius quod 208. fœni ſector 416 *b*. fœni ſectio 592. fœni repoſitio ſeu fœnile 529. fœni ſemina 209 *b*: quando ſpargantur 611
Fœnariæ falces 7, 537. fœnilia 173. fœniſeca, fœni ſector 209 *b*. fœniſeces 89 *b*. fœniſicia æ 89 *a b*. fœniſicię inſtituendę 426: *vet. ed.* fœniſicę inſtituendi ſunt. fœniſiciæ vt condantur 92 *b*. fœniſicium 23 *b*, 71 *b*, 126, 129. ſic, poſt fœniſicia 210 *a b*
Fœnigræci ſatio 200 *b*, 538 *b*, 611. fœnumgræcum ruſticis ſiliqua dicitur 200 *b*, 431: in defruti condituram adhibetur 463, 465, 468 *b*: in gleucini olei condituram 488 *b*
in Fœnus dare 134 *b*. fœnerator fure peior 1, 158
Fœtant in paludib. anates 376 *b*. fœtant rarius 367 *b*. non fœtant 373. fœtura quid 101. de fœtura quæ obſeruanda 101. fœtura humana 124. Fœtum edant, i. oua pariant 374 *b*. fœtibus terrenis & arboreis abundantes ſaltus 382 *b*. ſecundi fœtus pecudes ſignantur 426
Folia vnde arboribus quibuſdam maneant etiam hieme 63: quæ indicent anni tempora 88 *b*. foliatis ramis 579
Folliculus fici 89
Fomenta frigori adhibentur 327 *b*
Fontes arguti 410 *b*. fontium vires quando maxime explorentur 437. fonticulorum amœnitas 417
Fora & torcularia diligenter emundata 431, 461
Foramina naturæ 145 *b*. forati parietes 359 *b*. foratis cornibus 336: perticis 370 *b*
Forda bos 322. ne forda vteri grauetur onere 322 *b*
Forenſia veſtimenta 479

For-

Forficibus amputant vitioſa 475 *b*, 476 *b*
Foria ſuum morbus 109
Foriculi. 93 *b*
Forinſecus, extrinſecus 359 *b*
Formis buxeis exprimitur caſeus 348 *b*. formatus artib. agreſtium 417. formator agricolæ 513
Formica rapax populatur ſemina 411 *b*: vt abigatur 531, 532, 581, 619: ne vitem aſcendat 503 *b*: vt necetur 579. formicæ oua paſcendis pullis 527 *b*
Formidat attactum 575. ſi formides animalia 526 *b*. ſi formidantur pecora 557
Formula conſcripta 233. formula diſponendorum ſeminum 280. formula inſtrumenti ruſt. 72 *b*, 75 *b*
Fornax calcaria vti facienda 18
Forpices ruſticæ 7 & 8
Fortax fornacis 18
Fortes. ad opera boues 306. fortiter triti mellis 609. fortiter verberantur virgis 623
Fortisfortunæ laudes 411 *b*
Fortuito facere, aut vt libet 254 *b*. fortuita corporis vitia 415
Fortunæ laudes dictæ poſt merces exactas 411 *b*
Foſſa idonea quæ 69 *b*: duum generum 184: cæcæ vt fiant 592 *b*. foſſa præcipiti munire 298 *b*. foſſarum capita 592 *b*. foſſato circumueniente 612 *b*
Foſſilis arena 520 *b*. foſſitiæ arenæ genera 520 *b*
Foſſionibus concitare vineas 267 *b*. foſſuræ regula 517. foſſura vitium quando & quomodo fiat 503: quoties requiratur 267 *b*. foſſura plana 253 *b*: hiberna, in Hiſpania 253 *b*
Fouenda calido aceto 315 *b*
Fraces olei 26 *b*. fraceſcit oleum 174. fraceſcit caldore 92. vbi bene fracuerit 38 *b*
Fragmina fauorum 402 *b*. fractura vt ſanetur 51 *b*
Fraudare, priuare 225 *b*
Fraxini ſatio 288. fraxinus duum generum 504: ad quæ vtilis 633. fraxinea fronde 310
Fregellana nigra vitis 218 *b*
Fremitus canis 353
Frendere, frangere 111: *vnde* Freſa faba 202 *b*
Frequens piſcib. viuarium 377 *b*. frequentet prole noua mundum 409. frequentat fœtûs columba 525. freqũētabant piſcinas 377. frequentare vineam 254. frequentatur inductio, .i. calx frequenter inducitur 52 a
Freſus: viſe Frendere.
Fricatio aſſidua 315
Frigito ſalem 34. fricti ſales 634 *b*. frictum triticum 112: cuminum 48
Frigidaria fiſtula 536. frigidaria maltha vt fiat 536 *b*
Frit, quid 89 *b*
Frondes ſuperuacuæ decerpendæ 267. frondes bubus

& pecori 15 *b*. frondens multâ materie 214. in frondatione quid cauendum 290
Frons occipitio prior eſt 4
Fructus aridi & liquidi 67 *b*. fructus omnis quinto gradu ad perfectum peruenit 83 fructuum venturorũ experimenta vt ſumantur 600 *b* fructus auiariorum, oua & pulli 132. fructus ouium qua lege venire ſolitus 46. ¶ Fructi plus capies 4. fructuis venenum 58
Fructiferæ arbores 427. fructiferæ materię 258 *b*. fructiferum ſarmentum 568 *b*
Fructuaria villa 172, 173. fructuaria ſarmenta 262, 500 *b*, 502: flagella 286 *b*. fructuarii rami 298: oculi 240 *b*. fructuarius palmes quid 292 *b*. fructuaria pecus 111
Frugalitas antiqua 132. frugalitatis exemplum domeſticis ſit villicus 418
Frugibus idonea pars materiæ inferior in vite, i. fructib. 239
fruges roburneæ 382 *b*
Frui pabulum 45 *b*
Frumentum quid 89: frumenta quale ſolum expetant 192 518: florere & grandeſcere quot diebus ſoleant 592: quot gradibus ad maturitatem veniant 81 *b*: terenda, expurganda, & condenda quomodo 211 *b*: vt cuſtodiantur 523 *b*: vbi melius ſeruentur 173: contra curculiones & mures vt ſeruentur 31 *b*: vt promantur 94 *b*: ne degenerent 194. frumenta matura quando ſerantur 431 *b*: quæ vbi ſeri velint 17. frumentis largis quæ regiones abundent 225. frumentarium ſolum 296 *b*. frumentarius ager qualis eſſe debeat 185 *b*, 514 *b*
Fruſtratio cupiditatis 417
Fruticibus buxeis aut myrteis 376. frutices olerum concuti 446 *b*. nec frutex nec arbor eſt vitis 494. ¶ Fruticat ſeges ante hiemem 201 *b*. cum fruticauerit lupinũ 429. ¶ Frutecta ſilueſtria 398 *b*. frutectis obſeſſus ager 231 *b*. frutectoſus tractus 184 *b*
Fuci quale apum genus, & an in totum exterminãdi 400 *b*: & 150, 599
Fugitiuarius 146 *b*
Fulta cibis bos, i. roborata 322 *b*
Fuligo ſupra focos tectis inhærens 446
Fullonica pila 7, 9
Fulmina vt prohibuerit Tarchon 412
Fulmenta 9
Q. Fuluius Lippinus 145
in Fumo ſuſpenſæ pernæ 52 *b*. fumus apibus aptus qui 397 fumarium 174 *b*. fumigare apes 150: aluos 398: gallinaria 364. fumigantur pulli ſurculis puleii 363 *b*
Fundamẽta ruſtici ædificii 519
C. Fun-

C. Fundanius Varronis ſocer 55. Fundania Varronis vxor 53
L. Fundilius 57
Fundus probari qui ſoleat 165 b. de fundi ſolo quot videnda 61 b. fundi oram ſterilem quæ faciant 71. extra fundum commoda quæ & incommoda 70. Fundus ſuburbanus vt inſtruendus 6. fundi locatio frequens, res mala 176
Funis quam longus eſſe debeat 25 b. funes qui quales 40 b. funē ex arena texere 403 b
in Funus prodire defuncto 96
Fur, fucus 150
Furcillis contundere 197. furcillæ bipedales 64 b
Furfures hordeacei 475 b
Furiis libidinis exſtimulatur 324
in Furno ſiccantur ficus 581 b. furno torrefactæ fici 459 b
Furtiua ruta melius prouenit 575
Furuncul⁹ verrucæ ſimilis 261 b: vt ſubmittendus 263 b
Fuſci anſeres 528. fuſcæ lanæ 334 b
Fuſilis ſal 329. an foſſilis?
Fuſoria coquinæ 534 b: balnearum 536 b
Fuſticulus allii 531 b
Futurus villicus, i. qui villicus eſſe volet 415 b: 416 a b.

G

Gaberius eques R. 108
Gades & Gaditana lactuca 408 b. Gadium municipium 378. Gaditanum municipium 335. Gaditani municipii braſſica 440
χαλκοπότῃ qui pop. 334 b
Galaticum hordeum 194 b
Galbuli 85
Galli appoſitiſſimi ad iumenta 123 b: meſſem quo compendio faciant 597. Gallicus ager 56: nunc Piceno contribuitur 220. Gallicus caſeus 492. Gallicæ oues 334 b: vites 218: vuæ 476 b. Gallica ſalix quæ 271. Gallica vlmus, ſeu Atinia 287 b. Gallici arbuſti ratio 293 b: cultus 274. Gallici ligni aſſeres 521 b. Gallia maxima donat mâla 414. Gallicanum vocab. 81 b, 275, 286 b
Galli, mares gallinacei generis 140, 356 b. galli rixoſi procacitas vt impediatur 358 b
de Gallinis 139 b, 526. gallinæ, fœminæ gallinacei generis 140, 356 b; quot generum 139 b, 356 b: quales emendæ, & quomodo tractandæ 357: cibaria quæ deſiderent 360: parere & incubare quādo incipiant 546 b: ne vuas & ficus tangant 364 b: vt farciantur 31, 365 b
Gallinacea oua 527, & 27 b, 311. gallinacei pulli 141, 372. gallinaceum genus 362 b. gallinaceus grex vt ſupplendus 364 b. ¶ Gallinacei quales probentur, & quomodo tractandi 357 b. gallinaceus pyctes 357
Gallinaria vaſa 367, 369 b. gallinaria vbi & quomodo

conſtituenda 358 *b*. gallinarius curator 140 *b*. Gallinaria inſula 142,356 *b*
Gallioni noſtro 402 *b*
Gangeticæ aues 368
Garada Syriæ 87 *b*
Gargilius Martialis citatur 574
Gelum, pro gelu 88: & Gelus 20. Gelantur hiemis frigoribus 387. gelatus caſeus 348 *b*. gelato lacte mollior 413 *b*. Gelicidia ſi erunt 26. gelicidia nocturna 421. gelicidiis peruri 446 *b*. gelicidiis miteſcunt acini duriores 214 *b*
Gemellæ vites quales, & vnde d. 216. Gemellar ſtructile 485 *b*
Gemino aſtro, Geminis 411 *b*. Gemini in cælo qui 99
Gemmare incipit planta 85. gemmantes pinnæ 371. gemmantia ſarmenta 569 *b*: lumina 410
Genendi principium 84 *b*. ſic Genuntur, gignuntur 116. Genitalia tempora mundi 408 *b*. genitalia ſemina bulbi 406 *b*. genitali loco nata 229 *b*. genitalia loca 330: membra 229. genitales partes 323. ne genitales ſint vuluæ 349
Generoſitas ſurculorum 614 *b*. generoſitas in natis exhibita 330 *b*
Generatim condere vina, i. per genera 550. generatim arbores diſponere 298 *b*. Generatim & Specialiter, oppoſ. 227. ❡ Hortum omne genus, coronamenta omne genus 6 *b*. ſic, ſeminaria omne genus 79. omne genus auibus oppletæ 135. quod genus paſtores habendi 123. hoc genus reb. nil proficitur 102
Geniſtæ ſatio 272,512. geneſta quando ponatur 559
Gentes ſolum nonnumquam mutant 167. gens vniuerſa totius aluei conſumitur 384 *b*. ſic, gentis totius exitio; de apibus 587. ad Gentiles deducendus 56
Gelibus rectis 113 *b*: 306 *b*. genicula in roſarũ ſurculis 631
Geometrarum opus 275
Georgicum carmẽ citatur 343. Georgici carminis omiſſæ partes, a Columella expletæ 403,404. Georgica Democriti 436, vet.ed.
Germanæ vites duum generum 216
Germania fœcunda procero milite 225
Gerulus, baiulus 411 *b*
Geſtiunt aues apricitate diei 376
Getæ χαλκόποδες 334 *b*
Gibberi ſpina 113 *b*. gibberæ gallinæ 142
γίγαρτα, vuæ excrementa 634 *b*
Gilbus color eq. 585
Git, ſemen 329 *b*. gith quando ſeratur 612 *b*: *mſ. cod.* Giddi.
Glabra fiunt colla 317. glabra cutis vt fiat 59. glabrantur ſues

ſues 490. glabreſcit area 211 glabrentia loca 193. glabreta 193
Glacialis regio 213 *b*. glaciale cælum 215. glaciatus caſeus, i. coagulatus 347 *b*
Gladiolus, iris 534. gladiolus narciſſi 385 *b*
Glandes quando colligendæ 632 *b*: ne ſcabioſos reddant boues 310, 433
Glandaria ſilua 63 *b*. glandifera robora 385 *b*
Glareoſa loca 199
Glaucea ſucco ſalubri 406
Glæ' ; probatio 185 *b*
Glaucinum oleum 488
de Gliribus & glirario 147
Gliſcit difficulter, i. pingueſcit 368 *b*
Globoſi corporis 413. globuli vti fiant 29
Glocientes gallinæ 361 *b*
Glomerata corymbo 409 *b*. glomeroſæ apes 384
Glubit ramos 92. glubere ſalictum 16 *b*. glubens materia 10, 16
Gluma quid, & vnde d. 89
Glutinoſa terra 233
Glutus ſiet locus 21
Gnarus vinitor 265
Gneti ſemen 347 *b*. f. gneci ſeu cneci.
Gobio exiguus 381
Gongylis rapa 414
Gortynia platanus 63
Græcæ oues 340 *a b*, 632.
Græculæ vites 218. Græca ſalix quæ 271. Græci ſcriptores citantur 103, 516 *a b*, 517 *b*, 524, 528 *b*, 532 *a b*, 544, 559, 568 *b* bis, 569 ter, 571, 583, 588, 603 *b*, 616, 619, 624 *b*, 626, 630 *b*, 631, 633 *b*, 634 ter. Græca vocabula in villæ partibus vſurpata 96 *b*. Græcum prouerbium 403 *b*
Græcinus Iulius: viſe Iulius.
Gramina exſtirpanda e vineis nouellis 249: vt exſtirpētur 184 *b*: 571 *b*: ne renaſcātur 603 *b*. graminoſus ager 349 *b*. graminoſum ſolum 304 *b*
Grandeſcunt frumenta 211. grandire, grandeſcere 42
Grandinoſa cæli qualitas 214. grando vt auerruncetur 530 *b*: 533
Granum quid, & vnde d. 89. granum rutilum & albidum quid ſignif. 194. Granaria vbi & quomodo ædif. 173 *a b*: vt diſtinguenda 523 *b*. granaria ſublimia 92 *b*, 93: ſub terris 93. ¶ Granata mala, quæ Punica vocantur 474: vt ſeruentur 477. Granea triticea vti fiat 30
Gratuita contingunt examina 389
Grauis ære 411 *b*
Grex reparandus quotannis 337 *b*. greges pauonum 136, 137. gregatim laborant pecora 312. gregarii paſtores 304 *b*
Groſſi ſubrubere incipiunt 581: vt ne cadant 32. groſſi ex

caprifico 580 b. groſſulos decutito 299 b
Grumos in pratis diſſipare 209 b
Gruminantes cochleæ 146 b
Gulæ ſubtilitas 377
Gumen lacrymare incipiat 628 b: *mſ.cod.* gummine. gumma effluit 618 b: *mſ. cod.* gummen. gummi liquida perluere 487: & mox, craſſa gummi liuerunt. gummatæ arbores 618 b. gumminat prunus 545 b. gummitione vna contenti 487. gummitionem alteram nō recipit 487
Gurgulio longior 107. qu. Curculio.
Gurgures montes 101
Guſtus cuiusque generis vt merus, non miſtus condatur 244 b
Guttatus color eq. 585
Gymnaſia vrbana 96 b
Gypſo craſſo oblini opercula 476. gypſo medicata vina 621 b, 622. gypſi flore ſicco vuas obruunt 475 b. Gypſare vinum 471: opercula 473: lagœnam 474. gypſata lagœna 458. gypſatum vas 474 b, 577 b
Gyro paruo decurrere 409 b.

H

Habeo] vineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, i. ablaqueata tibi eſto 502 b. ſic, Pampinatam habeto 503. habebit vitandum, vitare debebit 419. ſic, habebit hoc in perpetuum cuſtodiendum 452: illud præcipiendum habeo 486. ¶ Habebis in ſole opertam muriam, i. continebis 454, 457 b. ſic, clauſos haberi cum matre 364. ¶ Habeantur tepide 364. ſi minus pure habita eſt apis 386 b: & mox, ſi tractetur fraudulenter.
Habia: viſe Auia.
Habilis arbori & iugo 216
Habitationis manſiones vt conſtituendæ 519 b. habitatio vt delutetur 38 b. habitacula auium 525
de Hædis quæ tenenda 108: vt alendi 632 b. hædi cæleſtes 99, 107 b
Hæredium quid 66
Halcyonii dies 423 b
Halec & acetum 24 b. halleculæ tabentes 380 b. hallecula tunſa 314. allecula riualis 376 b
Haleſi Sicani flores 410 b
Halicaſtrum far 190 b: 193
Halitus ſeptemtrionis eligendus 603. halitu caloris viuido 395. halitu malorum corrumpuntur acina 476
Hamilcar citatur 453
Hamulam lymphis habilem 413
Hara ſuum 110 b, 350: anſerum 374 b, 375. haris ſatio 410: f. aris, i. aro & ariſaro.
Hegeſias de re ruſt. 54 b, 164
Heleoſelinon, apii genus 588 b
Heliotropia 88 b

Helles portitor 407 b
Helops: viſe Ellops.
Heluo colore 113 b, 217 b. heluenaciæ vites 218. heluenaci generis palmites 286 b. Heluolæ vites 217 b: vnde dictæ 217 b; Bituricis fructuum opimitate reſpondent 243. Heluеolum vinum vt fiat 14. heluеolum minuſculum 5 b: 78
Hemiſphærium 136
ἐνη καὶ νέα 83
Heracleæ emporium 121
Heracletus Eph. citatur 360 b
Herba ſatis noxia eſt 202 b. herbarum conditura 454 b: 458 b. herbidi campi 101, 324. herbidæ ſegetes 175
Herbum, eruum, ὄροβος 525
Hercules aurea mala ex Heſperia in Græciam exportauit 99. Herculanæ ficus 6 b
Heſiodus de re ruſt. 54 b: 163 b: citatur 419 b
Heſperus ore coruſco 411. viſe Lucifer. Heſperidum mala 99
Hetruriæ ager 65 b: boues 306
ἑξάγωνον 148, 280
Hexaſtichum hordeum 194
Hiat rimis 391. Hiaſcentes nuces 10 b. ſic Dishiaſcentes arbores 8 b
Hibernæ fici 6 b, 299 b
Hiems initium quod, & quot dies habeat 79, 433. hiems bipertita 421. hieme quæ facienda 18, 78 b, 82. hiemales dies 418. hiemalia loca 520. Hiemat, ſ. cælum 420 b: hiemat vehementer 423: hiemat cum frigore & gelicidiis 432. hiematio 153
Hiero de re ruſt. 54: 163 b
Hilaritas diei 400
Hinnus quid 119, 120, 331 b
Hipparchus citatur 163, 398 b, 399, 434 b
ἱππιατρεῖ 119
ἵππιον Ἄργος 99 b
Hippocrates multa oppida in peſte ſeruauit 60 b
ἱππομανὲς venenum 324
Hippoſelinon, apii genus 588 b: atrum olus 441
de Hircis tenenda quæ 107. hirci Libero immolati 58: admittendi quando, & quales 632
Hirnea fictilis 29 b
Hirrius prætor 113, 154
Hirſuta ruſco 413. hirſutum pecus 335. Hirta plumis femora 358. hirtæ oues 126. hirtum pecus 161. Hirtiola: viſe Irtiola.
Hirudini hauſtæ remedium 319 b
Hirundinis aduentus 423 b
Hisdem, iisdem 612 b, 630 b
Hiſpania vlterior, & Attilius Hiſpanienſis 110. Hiſpanienſes molæ 7 b. Hiſpanica vitis 217 b. Hiſpani olei libram 604 b
Hiſtones textorii 58
ἱστορικῶς demonſtrare 148
Homericus Melanthius 106 b
Homo bulla 53. in homines ſingulos, i. operas 24 b. ſic, homines XVI 7 b: homines, ſerui

ſerui aut liberi 71 *b*
Horda ſeu Forda 113 *b*
Hordeum vbi ſerendum 17: ſolum quod requirat, & menſura qua ſeratur 192 *b*. hordei genera & ſatio 194: maturi ſatio 624: canterini ſatio 610 b, 611, 614. Galatici ſatio 538, 548. hordeacea pira 300 *b*. hordeacea farrago 432
Hordicalia feſt. 113 *b*
Hornotinæ nuces 10 *b*: virgæ 293
Horologium Athen. 136
Horrendi odoris 523, 634
Horreum vt ædif. 173, 523 *b*. horreum penſile 484 *b*
Hortamen clamoris ac verberis timentes 583
Hortus vbi faciendus 404, 437: vbi & quomodo inſtitui debeat 529 *b*: muniri vt debeat 436: vt diuidendus 438, 530: quibus plantis conſerendus in fundo ſuburbano 6 *bc*: coli quãdo incipiat, & quomodo 573, & 404 *b*: paſtinari quando debeat 612. in horto quid quoque tempore ſerendum & colendum 438. horti in collibus vt colendi 407 *b*. in hortos diſtinctæ vineæ 256 *b*. hortus medicinis quibus curetur 412, 530 *b*. hortorum cultus olim neglectus 403
Q. Hortenſius 137, 146. Hortenſii piſcinæ 154
Hoſpite gemma 639. hoſpitales aues 129. hoſpitium apium 590 *b*
Hoſtus nequam 5 *b*. hoſtus quid 77
Humeroſi loci 228
Humeſcit ſolum 611 *b*. humor ſalſus in agris vt corrigatur 610
Humi natura, i. terræ 157
Hyacinthus cæleſtis numinis herba 385 *b*. hyacinthos cæruleos & niueos 406: ferrugineos 411 *b*
Hyænæ pellis 193 *b*, 533, 610
Hybla Siciliæ opp. 400, 408
Hydromellis confectio 604
ὕδρωψ 347
Hyginus Iulius de re ruſt. 164 *b*: citatur 232 *b*, 383 *b*, 394, 395 *a*, *b*, 397, 400, 433. Hyginus in libro quem de Apibus ſcripſit 395 *b*
Hymettus mons Atticæ 384
Hyoſcyami ſemen 333
ὑπηνέμια oua 101 *b*
Hyperionis æſtu flagrans 413 *b*
Hypomelidum deſcriptio, ſatio, cultura 636 *b*
ὑπομνήματα, commenta 344
ὗς, ſus 109 *b*

I

Iacche dulcis 414. Iaccho potanti grata 409 *b*. Iaccho multo madefactus 411 *b*
Iacturam reſtituere 419 *b*
Iaculatur Iupiter imbres 412
Iana luna 83
Ianitor catenatus 158
Iano ſtrues commoueri vti ſolita 40
Ianuarii menſis deſcriptio & opera

opera 420 *b*, 421, 435: opera 537: horæ 546 *b*
Iberi ſolum mutarunt 167. Ibericum mare 378 *b*. Ibero gurgite merſat 411
Ibiſcus, althea 621
ἰχθυοτροφεῖα, aquatilium animalium receptacula 356
Iecur anſerib. vt tenereſcat 528 *b*
Ieiunio laborans terra 233 *b*
Ignis ſacer in ouib. 344. igneſcit menti amor 409
Ilex ſpinoſa 310 *b*. ilex minor 385. iligneі frutices 345. iligneæ frondes 310. ilignea folia 310 *b*
Illibatum robur 449
Illicii cauſa 138, 151
Illigata ſparto mala 478. illigata viti vaſa 476. illigatus fuſti faſciculus 462 *b*
Illinire creta figulari 478. ſic illiniris, illitis 388 *b*
Illuminari feneſtellis 359
Illuſtris agricola 335
Illutos vinaceos 45
Illyricæ mulieres 124
Imaginem ſuam in aqua videntes equæ, inani amore capiuntur 330. imago aurea 57. imago, echo 149
Imbriſer cæli ſtatus 284 *b*, 345 *b*
Imitatio aliorum, noua quoque tentare debet experimenta 73 *b*
Immergere terræ 292 *b*
Immidius Caſinâs 132 *b*: *vet. ed.* Minidius.
Immolare, θύειν 109 *b*. immolandi initium a ſuillo pecore 110
Impaſci prato 209. ſic 311
Impatientiſſimū frigoris 336 *b*
Impedanda ſtatuminibus vitis eſt 254 *b*
Impenſam vitare 492. impenſam fere nullam poſcit olea 294 *b*. impenſas ampliſſimas poſcunt vineæ 221. impenſam reficere 56. ¶ Impēſam teſtaceam ſubter inducis 536. viſe Punicea.
Imperata cuiusque rei 72. imperitandi parum prudentes 415 *b*
Impetiginis remedia 328 *b*
Impicare amphoram 469 *b*. impicare dura pice 475
Implendis fœminis idoneus 345 *b*
Imponitur equæ admiſſarius 330 *b*. impoſiti ouibus arietes 335
Improſpere ceſſit 165
Imprudens antiquitatis, i. imperitus 240
Imputruit oleo mus 319
In Turranii, ſ. ædes 126 *b*: vt Græci εἰς διδασκάλου φοιτᾶν.
Inædificare parietes 332
Inæquabiles greges 112
Inania plauſtra 74 *b*
Inareſcentes fici 459. inaruerunt radices 205
Incanæ barbæ 357 *b*
Incaſſum recidere 248
Incendi & vri quæ velint, & quomodo 517, 605 *b*
Incentiui moduli 57 *b*
Incernere terram cribro 288 *b*
Inceſſit crepuſculum 417 *b*. vbi

tempeſtas inceſſit 450 b. cum inceſſerũt frigora 486: ſiccitates 297. inceſſerunt regionibus noxia animalia 446 b
Inchoante menſe 566 b,& 564 b. inchoantibus canicularibus diebus 604. inchoamus fodere paſtina 636. inchoatur prima pampinatio 425 b. ab inchoato domos exſtruunt 247,i. de nouo.
Inciles foſſæ 47. incilia aperire 47 b
Incomitatæ vagantur 124 b
Incomprehenſibilis paruitas 403 b
Inconditum fructum velut promum vendere 215
Incontaminata facie 142
Incoquantur defruto 565. incocta vino aſpero 586 b
Increſcens vitis 253. incrementum ouorum maius facit 361. incrementi maioris poma 565. incrementi parui animalia 376 b. incremẽti minuti piſces 381.ſic 383,387
Inciſuræ raporum 490. inciſura ſarmenti 570
Inclytiſſ. dux 169
Incubitant in cellis 375. incubare fœtibus 362 b. incubandi præcepta 362. incubandis ouis gallinæ leguntur maiores 527,528 b
Inculcatis lapidib.376: pannis madentibus 315
Incultus locus vt conſiderandus 184
Indaganter capere feras 274 b.
indagator apum 391
India molibus ferarum mirabilis 225
Indices libros ſcribere 53 b. indicem operis lecturi 492
Indidem lauito 14,i.ex eodem.
Indigenæ coloni 176. indigena bos 308 b
ſi Indigeant pabuli 352 b. ſic 450. &, ſi indigetur hoc genere 603. indigus plantarum 631
Indignantiſſimus ſeruitutis 379 b
Indita cophinis terra 444 b
Indomitus iuuencus, i. nondum domitus 308
Inducitur tectorium iterum & tertio 522. inducta teſtaceo 534 b. inductio calcis & tectorii marmorati 522
Induit ſe vitis maiore fructu 267.induunt ſe vuis 263
Indutilis vomis 40 b
Induſtriæ ruſticantis quæ tenenda 515
Inertes ad incubandum 358: Inerticula vitis qualis, & vnde d. 218
Inexputabilis numerus 385 b
Infarcire ſalem in carnes 489
Infer vicinus 45 b. inferno pótitur regno 410 b
Inferuefacere 37 b. inferuefacta fictili vaſe 395 b
Infeſta regio 70
Inflare aquam in os palumbi 31. inflato in alueos ſpiritu 389 b. inflationem ſtomachi facit 457 b
Infœcunditas agri 157

Infoſſi nemore lacus 382. in-
foſſio torius corporis 554
Infræno curſu volitare 409
Infrequens alueus 393 b. infrequentes paucitate plebis aluos 399
Infriare papauer 29,30. infriatur vulneribus ſal 364 b. ſic 343 b
Infricare (ſeu infriare) muſteos vino 470
Infringitur ardor ſolis 632. infractæ digitis nuces 380 b. infracto mola ſale 489. infractum modice ſal 490
Infructuoſa cultura 425
Infundito ſinapi & aceto, i. perfundito 490 b bis. ſic, infuderit vuam nimius imber 616
Infundibulum 9,241. infundibuli anguſto ore 599: *mſ. cod.* infudibli. ſic, Infudibulum 7 & 8
Infuſci coloris apes 384 b, 393. infuſcata vinacea 430 b
Ingaunum: viſe Albium.
Ingenium animi, pro regionis cæliq; ſtatu variat 306. ingenia ſilueſtria deponunt pulli 376 b
Ingerunt eibum 528 b. ingerere vitibus ſtercus 207 b
Ingluuies vacua cibum concoctum eſſe ſignificat 363 b
Ingrandeſcunt ſata 197 b: acini 224. ingranduit porrum 418 b
Inhabiles labori 306
Inibi, in eo 10 b: 11 a
Inigere in arcem 58. ſic, inacto grege, i. inducto 91
Inimiciſſima diligentiæ vitia 417
Inire menſuras agrorum 280
Initia, potiſſ. ea quæ Cereri fiunt ſacra 127 b. initiis Cereris porci immolantur 110
Iniungitur pondus 307 b. qualis iniungendus cuique labor 416
Innare fluuiis 413. innatantes radices ſummo ſolo deſtituit 246, i. ἐπιπλαζούσας.
Innexa compedibus 418 b
Innoxia cuſtodire poma 477 b innoxium durat biennio 473
Inobſeruãtes deprehenſi 532 b
Inoccare ſemen 191 b, 432 b. inoccatur lupinum 429
Inoculari, emplaſtrari 627. inoculatio arb. quid 301 b, 429 inoculatio fici 581: perſici 590
Inoffenſum lumen oculorum 513 b
Inopacant auiaria 376
Inopia leguminum eſt 310. inopia lactis premi 304
Inordinandi ſoli tempora 437 b: *vet. ed.* ordinandi.
Inquantum, quantúm 230 b
Inquietari ab aliis 363
Inradito ſilphium 49 b. inraſum laſerpitium 50
Inſalubris fundus 169
Inſanabile vulnus 343 b
Inſani piabantur Epidamni 111
Inſcendat ſupra pilam 38 b
Inſcius paſtor, i. imperitus 305
Inſecare, incidere 254, 401 b.

inſecant oliuas arundine 481. ſic Inſecti napi, inciſi 490 b
Inſeruient operib. fortiter 397
Inſigne criſtarum pauonibus 526 b
Inſipere in aulam nouam 30
Inſitus, inſitio 302 b. inſitio quid, & quo modo facienda 85 b, 639: vt fiat, & quando 19 b, 20 a: quando & quot modis fiat 554 b: quot modis fiat 20, 86, 301 b, 509: locis calidiſſimis fit octobri menſe 615 b. inſitiones ficulnæ e verno in æſtiuum collatæ 73 b. inſitio vitium facienda & tuenda quomodo 268. inſitionib. ad maximum numerum perducitur vitis 226 b. inſeri omnium generum ſurculi omnibus arboribus poſſunt 510 b
Inſititius ſomnus 55 b. inſititiæ pecudes 119
Inſolare vuas 473. inſolata vaſa 461 b: vuæ 267
Inſomnioſus vt ſanetur 50
Inſpiratus oculo puluis 319
Inſtar iuris craſſi 472
Inſtipato 36: *vet.ed.* in ſapa.
Inſtituat bouem in arando 308 inſtituantur ad aratrũ 308
Inſtrata, aſinis 7 & 8. Inſtragula 7 b: 8 a
Inſtrumentum ruſticum 68: trium generum 71 b. inſtrumenti ruſtici catalogus 7, 537: numerus ſeu modus 73 b: diſcrimina & multitudo 75 b; diſtributio 451. inſtrumenti cura villico quæ eſſe debeat 177 b, 418. inſtrumenti magni ne fiet prædium 1 b
Inſuccanda oleo lana 340 b, 344 b. inſuccatæ vino vuæ 395
Inſueuit partui 332. inſueſcas ea pecus, pro inſuefacias 311
Inſula Cea 384. ſic, inſula Coa & Chia 97. inſulæ breues 526 b
Inſulſa amurca 548
Inſuper iactato ferrum 51 b
Integer permanet ſapor 484. ex integro, de nouo 396. ſic, de integro refodere 272 b. integritatem ſeruant illibatam 371
Intemelium 142: *vet.ed.* Vintimilium.
Intemperantia cæli, & Intemperies cæli 157. intemperias prohibeſſis 42
Intenditur ſcarificationi, malagmatis more 318 b. intentione ſumma, i. attentione ac ſtudio 611 b
ne Inter ſe poma contingant 477 b. viſe Alter, Inuicem.
Interamnates 129
Intercidi & disrarari 272 b
Interculcantur vinacea 476 b
Interdius votum facito 29 b
Interfringit ventus ſurculos 21
Interiectus, interiectio 243 b
Interlegenda ſunt quæque vitioſa 564, 598, 602 b
Intermeſtri luna 18
Internaſcentes herbæ 202. internatus palmes 261 b

ad Internicionem perducere vineta 260
Internodium cannæ vnũ cum ſuis articulis 590 b. internodia vitis 216,548 b. internodia longa 580
Interordinium v pedum 234 b. interordinia laxiora 284 interordiniorũ ſpatia 237 b
Interputare ficos 22 b
Interrupit nos medici aduentus 98
Interſerunt ſe valles 608. interſitis fruticibus 376
Intertrigini remedium 51 b, 329,343 b
Interuallum faciunt a bruma ad æquinoctium 138 b
Interuelluntur rapa 602
Interuenia & rimæ 606 b
Interueniente lanugine 270 b. interuentu domini 386 b,& 270 b
Interuolando allectant 369
Intrinſecus & extrinſecus 13, 359 b
Intrita folliculorum reſoluta 476 b. intritam macerari ſinito 474. intritam totam ad medium mortarium cõtrahito 490 b
Intro, intus 49 b,535 b
Introire aqua poſſit 469 b. introeatur in cellam 26. introitum & exitum prębeant auibus 359,388 b. introitum facit in Geminos 426 b. introitũ in Cancro facit 427 b
Intyba 406 b. intyborum ſatio & cultura 616 b: ſecunda ſatio 589. intyba agreſtia 528
Inuecti opportuni 70
Inueſtes pueros 604,622
Inueterare aquam cæleſtem 458
ne Inuicem tangantur 630
Inuiſos, non viſos 42
Inulæ triſtes 406 b. inulæ ſatio & cultus 441 b,561: conditura 479 b
Inuncata hamis pecus 337
Inunctio ſucci 329 b
Iocis plena omnia 410 b
Iogalis tela 7 b,9 a
Iolcos oppidum 413
Ipſus pro Ipſe 27
Ire in ſemen 52
Iris ſeu gladiolus 534. iris aridæ,&,cum iri 34. irim pinſitam 468 b. iris Græca 488 b
Irreparabilis fuga tẽporis 419 b
Irrorant oleo viridi 481 b. irrorari noctu 467,473. irroratio peſtifera 412
Irtiola vitis 218 b: *vet. ed.* Hirtiola. eſt & Sirticula.
Iſchiacis vinum 37 b
Iſchomachus Athenienſis 415 b,417,451
Iſtuc, iſtoc ſeu iſtud 58
Italia vnde dicta 99 b, 112 b, 305 b: temperatiſſima 55 b: obſequentiſſima in ferendis omne genus plantis 225. Italiæ ſumen 63 b. ἰταλοί, vituli, tauri 112 b, 305 b
Iter digeſtis cibis præbetur, i. via, meatus 364. itineri porta longiſſima eſt 55
Iterati agri 188,189. cultus

vinearum iteratus eſſe debet 427. iteratio arationis peracta eſſe debet 429 b. iterationibus compluribus 188. iterationem miſcere cum prima preſſura, i. ſecundam preſſuram 486. viſe Opera.
Ithyphallus in hortis 404 b
Itus ac reditus paucos 597 b
Iubare exorto 411
Iudæa pretioſis odoribus illuſtris 225. in Iudæa caryotæ 103. Iudæus Germano procerior 225
Iugerum quid 66: quid, & vnde d. 275 a b. iugeri modus non ſemper quadrat 276. iugeri forma quæ quã dimenſionem habeat 276 b iugerum agri, cuius grani quot modios recipiat 431 b. iugera forenſia 56 b. iugera quingentis plura poſſidere non licitum olim ciui R. 56 b. Iugeralis tabula conſeri vt poſſit 549 b. Iugeratim, per ſingula iug. 220
Iuglandis ſatio & cultura 300
Iugum cornibus an ceruicibus inſerendum 186. iugum quo tres iungantur boues 308. Iugum agri quid 66. Iuga vineæ, Iugatæ vineæ, & Iugorum genera quatuor 64. iugum vineaticum fieri vt debeat 255. iugi vineatici poſitio, quatenus a terra leuandum ſit 257. ¶ ſex Iugis vaſis opus erit 44. *vet. ed.* ex virgis.
Iugare furcas perticis 473. iugata vinea 496 b. iugari vinea vt debeat 265 b. iugationis ſpecies duæ 64. iugatorii boues 114
Iugumenta ſeu Iugamenta 9 a b
Iulii deſcriptio, & opera 427 b, 601 b: horæ 604 b
Iulius Atticus de re ruſt. 164 b: citatur 221 b, 232 b bis, 239, 240 bis, 245, 246 a b, 250, 251 b, 253, 267 b, 268 ter, 271 bis, 273 b
Iulius Græcinus citatur 219, 220 b bis, 221 b, 233, 247, 267 b. Iulius Græcinus de vineis 164 b, 248
Iulius Hyginus de re ruſt. 164 b. viſe Hyginus.
Iumenta vnde d. 305. iumentis curandis machina 320
Iunci contorti ſtamina 411 b. iuncea ſporta 454. iuncetum 64
Iunctura boum 186
Iunii menſis deſcriptio & opera 427, 596 b: horę 601 b
Iunonis lucus 136
Iupiter pater 53 b. Iupiter dapalis 39
Iurant factores olei 44
Iure ſubmerſa ſalgama 453 b. iuſculum frigidum 48 b
Iuriſdictione aſſidua 452 b. ius ſummum ſumma crux 176
Iuſti roboris vites 258. iuſtam maturitatem ceperint 260 b. iuſta lanificio perſequi atque exigere 451 b. iuſta redde-

reddere 419. iuſta percepit omnia 247 *b*: & 179. quorum iuſta certa eſſe non poſſunt 422 *b*
Iuuencus & Iuuenca 113. iuuenci vt domentur 306 *b*
Iuxta fundum olla terebrata 455. iuxtâ ſatæ fruges 373.

L

L pro D 142 *b*: 357
Labea trapeti 12
Labrum lupinarium *, eluacrum, aquarium 7 & 8. labra fictilia vel lapidea 459, 485 *b*. labrum rotundum 485 *b*. labrorum ordines tres in cella olearia 486. Labellum fictile nouum 475
Lacertus apibus inſidiatur 389
Lacon, nomen canis 355. Laconicis excoquere 159. Laconica vini decoctio 620
Lacte addat, i. lac 30. ſic 98 *b*. lactis diſcrimina 125. lactis abundantiam facit cytiſus 304, 511 *b*
Lactariæ boues 101. lactentes fœtus 125 *b*: porculi 111, 112: catuli 412
Lactuca vnde dicta 542: quando ſeratur & transferatur, quomodo item colatur 541 *b*, 559: vt condiatur 456. lactucę genera plura, & quãdo quæque transferendæ, ac quomodo 408, 440. lactuca marina, τιθύμαλλος 317 *b*. lactucula teneris fibris 406 *b*. lactuculæ 528
Laculi ſeu Laquuli 307
Lacus in villa 67. lacûs poſitio qualis quibus cõueniat 380. lacus marinis ſeminibus repleti 377. ¶ Lacubus diſtincta granaria 173. lacus vinarius 14. lacus vinarii & torcularii 461. lacus duo in cella vinaria 523. lacus ſalſuræ 489 *b*. ¶ Lacuſculi 250 *b*. lacuſculi oliuis exprimendis 484 *b*
Lacuna formetur anſerib. educandis 528. lacunæ ciſternarum vt ſarciantur 522 *b*. lacunam explere 103
M. Lænius Strabo 134 *b*
Lætandis arboribus, i. ſtercorandis; & Lætamen, ſtercus 518. lætamine ſaturantur prata 547. lætamine quando & quomodo excitandæ arbores 558. lætamen in vineis ſaporem vini vitiat 605 609 *b*. lætamen anſerum 525. viſe Sterc.
Læua manu legenda radix 312
Lagœnam Baccho habilem 413. lagœna patentiſſimi oris 478 *b*. lagœnæ gypſatę 458, 474: picatæ 457 *b*. *Pall. mſ. paſſim* Laguna, *vt Gr.* λάγυνος: *vnde* lagunculæ picatæ 472 *b*, 473
λαγοτροφεῖα, pecudum ſilueſtrium viuaria 356
Lampades ferreæ ardentes 461 *b*. lampada tibi trado 149
Lanæ quæ laudatiores 334 *b*: Atticæ & Tarentinæ 106. lanare pecus 120. lanaria radix 425 *b*. lanata vitis vnde d. 216: duum generũ 217

Languorem ſimulantes in valetudinarium ❧ducuntur 452. languoris remedium 333
Lanitium ſi curæ ſit 337. lanificii cura 448 b. lanigeræ pecudes 345 b
Laniarium, macellum 109
Laniſtæ rixoſarum auium 357
Lapathos lubrica 413
Lapides calci coquendæ qui apti ſint 520 b. lapides iuxta vitium radices ponuntur 497, 541. de lapide noxium comparare 221. lapis a R. xxiiii 130 b
Lapicidinæ 58 b
Lapſanę vulgares 385 b. lapſanæ flos 454 b
circa Larem epulari 418
Lardum quando fiat 637 b
Large bibendi poteſtas 375 b
Largitionibus proſequi 418
Larix vtilis fabricę 633
Laſciuiæ luſusque cauſa emittuntur catuli 354 b
Laſer, σίλφιον 455, 492. laſer Cyrenaicum 508. laſerpitium, σίλφιον 319
Laſſæ mulę curatio 333. laſſitudinis remedia 327
Lateres quando & quomodo fiant 595 b: 600 b. lateritii parietes vt fiant 521. lateritio opere ſtructa 388.
Lateritiana pira 300 b, 457
Lateris dolori aptum vinum 38
Latinæ conſuetudini tradidit, i. in Latin. ſerm. conuertit 448
Latonia Phœbe 411
Latus pedum duorum 290 b: &, duob. pedibus 539 b, 547 b
Laudes dicite Fortunæ 411 b
Lauito, lauato 14 b, 26, 32
Lauinienſes Albam cond. 111
Laurenti agro 146
Laurus vt propagetur 39 b: trium generum 6 b, 39 b. Lauri ſeminaria 559. lauri baccæ oleo faciendo quando legantur 616 b. Laurea pira 457
Laxa rura, non conſita ſurculis 354
Lecti loris ſubtenti 7 b: retibus (ſeu reſtib.) ſubtenti 14
Legaria, Gall. legumina 81 b
Legum cuſtodes, νομοφύλακες 452 b
Leguli olearum 25 b
Legumina vnde dicta 76 b, 81: vbi ferenda 76 b: quæ aruis noceant, quę proſint 204 b: florere & grandeſcere quot diebus ſoleant 592: diu ſeruari vt poſſint 93. leguminum genera quæ, & qualia 190 b: ſatio 195
Lenæus pater 414
Lenas ſeu Lænas 126 b
Lentis ſatio 197 b. Lentim 17 & 36 b, etiam vet. ed. Lenticula vt ſeruetur 597 b. lenticulæ ſatio & cultura 547
Lenteſcit in aqua 201. lenteſcit ſalix obruta 434 b. lentore miſſo, facilius reſoluitur 466 b
Leoninus cuneus 554

Lepidii ſatio & cultura 442 b. lepidii ſilueſtris herba 455 b
Lepinus mons 407
λαγωὸς, lepus 145 b. de leporibus 144 b. lepus vnde d. 145 b: trium generum 145 b. Leporaria quid 131 b, 145. leporariorum fructus 97 b
Lernæi brachia Cancri 411 b
Lethæi tyranni, Plutonis 410 b
Letum ſaluti præpoſuit 410 b. letifer morbus huic generi 355
Leuat ſe apis ſublimius 394
Leuigat ſentes inſitio 640 b. leuigata albario opere 534 b leuigatis parietibus 525
Leucoia candida 406 & 385 b
Lexiuum: viſe Lixiuium.
Libero fauente 243. Libero Liberæque ſacrificia in vindemiis facta 461 b
Liberi diſciplinis excolēdi 247
ſi Libido veniat nauſeæ 48. libidinoſæ dapes 403
Librâ pari eſt cum æquore maris 379. libella fabrilis 236 b. librales offæ 307 b, 584. foramen librarium ferreum 12 b. ſic, in libraria fruſta conciditur 490. Librauerit orbem paribus horis 405. libratum pari momento temperamentum 233 b. libramentum aquæ 607 b
Librum remittit arbor 425 b, 426 b
Librum vxori feci de agricultura 97 b. libris argumenta præponi ſolita, & cur 447. liber falſo nomine proditus 344. librarius ſcriba 130 b. librarii manus ſegnior 638
Libum vti fiat 28. liba abſoluta, & res diuina parata 119
in Liburnia mulieres quales 124
Libya frumenti ferax 225. Libycis ramis, Punicis 640. Libycæ vites 215: fici 299 b. Libyſcæ (ſeu Libyſſæ) ficus 414
Licinia olea 295, 484, 489, 556 b. eadem Liciniana 5 b, 294 b, 505 b. Liciniana iugera 168
C. Licinius trib. pl. 56 b: ſua lege damnatus 168
Licinius Menas citatur 453
Licinius Nerua 108 b
Ligamine papyri inhibetur 313 ligamina vitium 434 b.
Ligamina herbarum, & Faſciculi herbarum, pro eodem 455 b. ligatura in vitibus locum mutare debet 517
Ligna domino 24: ne fumoſa ſint, & bene vt ardeant 39: picata 431. lignorum repoſitio 529
Ligula, menſuræ ſpecies 465
Liguriæ armenta 225
Liguriunt vt muſcæ 148
Liguſtici radix 492
Liguſtro nigro permiſta 411
Liliorum ſatio 558. lilieta noua formare 558 b
Limax implicitus conchæ 411 b; ne hortos infeſtet 531

Limbus xii ſignorum 107 *b*
Limitare quæſtionem 103
Limoſa regio 378
Linamentis pice imbutis 314 *b*
Lingua ſe deterget bos 312. linguæ color in arietibus ſpectatur 103 *b*. linguæ vitioſa incrementa in pecore vt curanda 313 *b*
Lingula torcularii 10 *b*: vti facienda 12. lingulæ edolatæ 370 *b*
Lini ſatio 198,558 *b*,614 *b*
Linibis vas,i. lines 569. ſic, linire pice 323 *b*: liniunt pomum creta figulari 478 *b*: liniuntur adipe 327 *b*. linimentum dolii 622
Lippinus Fuluius 145
Liquantur & colantur faui 402 *b*. liquatur mel & vinum qualo 402. liquamen e piris 563. liquidum & ſine fæce vinum 472
Lira in agro quid 189: in hortis quid & quale 439. Lirare,quid 79 *b*. Liratim ſeri 439
Lis pro mercede reddita 176
Lithoſtrota 128,129
Liuerunt craſſa gummi 487, etiam vet. ed.
Liuia ficus 414: & Liuianæ fici 299 *b*
Lixiuia cineris ſarmenti, & Lixiuia e fabæ culmis exuſtis 460. lixiuia eluantur vaſa 486 *b*: *vet.ed.*lixiua: quaſi lixiuium defluens oleum 486: *vet ed.*lixiuum. lixiuio maceranda ſemina 628: *mſ. cod.* lexiuo. lixiuium muſtum vt fiat 474: *vet.ed.* lixiuum,vt 13 *b*,& tortiuum 471. ſic lixiuo rigare 545
Loca naturalia 365 *b*: genitalia 338,347. loca fœminæ 325
Locularis reſina 565
Loculamenta nidis faciendis 366 *b*,368 *b*. loculamentum nouum apibus præparare 394. loculatæ piſcinæ 154
Locupletari celeriter vt poſſis 305
Locuſtæ cibandis pullis 372, 527 *a b*: vt propulſentur 532 *b*
Loliacea farina 142. loliarium cribrum 363 *b*
Longius meare, ex longiore interuallo 390. longus pedum ſex 290 *b*: &, longas tribus pedibus 539 *b*. ſic 536, 547 *b*
Longinqui fundi 176 *b*. longinqua rura 165 *b*. longinquæ regionis paſcua 337 *b*. in longinqua paſcua ablegare 325
Longuriis per foramina palorum traiectis 69
Lora quid & vnde d. 91 *b*: optima vt fiat 473 *b*
Lora quæ qualia 41. lorei funes 3 *b*, 8 *b*, 41
Loti Phrygiæ 410
Lotium ex braſſicæ eſitatione quas vires acquirat 50. lotium facere 38. difficilius ſi tranſeat,quo vino ciendum 37

37 *b*: ſi ægrecat & ſubſtillum ſit 48 *b*. viſe Vrina.
Lucanum vin. 5 *b*, 78
Q. Lucienus interloc. 112, 116 *b*
Lucifer interdiu, noctu Heſperus 136: eoo remeat ortu 411
Lucifugæ blattæ 389
C. Lucilius Hiprus 98
Luciliano charactere libelli 131
Lucrifecerunt hoc nomen 133
ſine Luctamine ſeruare 550
Lucubratione per hiemem quæ facienda 18, 434. ad lucubrationem veſpertinã, & per antelucanam lucubrationem quæ fiant ruri 422
Luculli tutor 377 *b*: villa 57, 169 *b*: auiarium 132: piſcinæ 131, 155
Lucus vt conlucatus 41 *b*
Ludinorum inſulæ 154
Lumbrici vino quo pellantur 38: pecus ſi vexent 328
Luna quadripartita 83. luna quartadecima, adhuc creſcente lumine 196 *b*. luna quintadecima 196 *b*: xxv 200. luna trigeſima, quæ eſt fere noua 371 *b*. luna dimidiata 18: extrema & prima 83: ſilenti 22 *b*, 197. Lunares dies vt diuiſi 83. lunatis cornibus 582 *b*. lunatum ferramentum 490
Lupa, nomen canis 355
Lupini ratio quæ 195: ſatio 610 *b*, 611: ad ſtercorandum euerſio 593: agros vt fœcundos & vt ſteriles reddat 517 *b*: ſeri vbi velit 17: ſtercoris vicem ſupplet 207 *b*: quando colligatur, & quomodo ſeruetur 598. Lupinarium labrum 7 & 8
Lupus piſcis rapax 379 *b*: varius, & ſine macula 380. lupus fluuialis faſtiditus 132 *b*, 377. ¶ Lupi, i. ſerræ manubriatæ 537
Lurco Aufidius 136
Lurida rana 59
Luſtri faciendi ergo 42 *b*. luſtrauit gradiens 412 *b*. luſtrari ager vt ſolitus 42. luſtratio pop. Rom. 99 *b*
Luſus cauſa emittuntur catuli 354 *b*
Luteolæ violæ 385 *b*: oliuæ 482
Lutum paleatum 465, 475: Punicum 388 *b*, 445. Lutare granaria 31 *b*. [illegible]amenta ne ſe ſcindant 38 *b*
Luxa vt ſanentur 49, 51 *b*
Luxuria notatur 131, 132, 368, 369 *b*, 377 *b*. luxuriantes fronde vites 630 *b*. luxurioſa vitis 258
Lyæus pater 414 *b*
Lycæi opaci rura 410 *b*
Lydiæ fici 299 *b*, 414
Lympha inuocatur 54
Lyra cæleſte ſidus 114
Lyſimachus de re ruſtica 54 *b*: 164.

M

Macellarius, lanius 130
Maceretcat bene 31 *b*
Maceriæ vt ædificentur 9 *b*:

quatuor generum 69 *b*
Maceſcit olea 92. macerrimis vineis 356. macritas ſoli 614. maciei remedium 333. macies ſubita in pecore vt curetur 329 *b*
Machina ruſtica 236. machina equabus ad coitũ adigendis 332: iumentis curandis 320
Mactatio pecoris 489
Macte ferecto eſto 40
Maculoſus color eq. 331 *b*, 585
Mæandri more interciſa 380
Mælis & fælis 145
Mælium quid 122 *b*
Mæna arida 30 *b*
Mænalius pater 414 *b*. Mænaliûm Dryadum chori 410
Mæonius deus 162
Mæotidis ſtagna 368
Magicis ſopitum cantibus 413
Magiſtri rerum ruſticarum 267 *b*: ...rum 179: ſingulorum ...ciorum 178, 180, 419: operariorum 415: pecoris 106 *b*. Magiſterio præceptoris egere 160 *b*. in magiſterio villici quid potiſſ. 416
Magnę rei quantulumcumque adeptum eſſe, non minima eſt gloria 416 *b*
Mago de re ruſt. 54 *b*, 164: citatur 103, 115 *b*, 130, 234, 238 *a b*, 251 *b*, 284 *b*, 306, 323, 331, 397 *b*, 400 *b*, 453, 473, 478 bis, 505, 551, 593 *b*: primordio quo vſus 165. Magonis interpres 54 *b*, 164: interpretatio Latina ex S.C. 164 *b*
Maiales 112, 119
Maieſtas boum 113, 305 *b*
Maii menſis deſcriptio & opera 426, 592: horę 596 *b*
Maiorem trima ouem 336 *b*. maiores quam XII annorum 322
Malache, malua 410
Malagmatis more 318 *b*. malagmatis lentorem habeat 319
Male nata, & malis locis nata 552. viſe Naſci.
Maledi paſtores 103
Maledicta in rutæ ſatione 575
Maleficum animal 137 *b*, 148 *b*. maleficiis ne operam det familia 419
Malini ligni fumo 348 *b*
Malleato ſparto 462 *b*
Malleolus nouellus qui, & vnde dictus 223 *b*: qualis & quibus e partibus legendus 223 *b*: quam longus eſſe debeat 241: reſecari vt debeat 252: demergi vt debeat 240, 241 *b*, 495 *b*: pangi olim vt ſolitus 239 *b*: transferri quando debeat 254: pampinandus vt ſit 249. malleoli ſatio an viuiradicis præſtet 237
Maltha frigidaria vt fiat 522 *b*: calidaria & frigidaria vt fiat 536
Maluę ſatio & cultura 560, 617
Malus bifera 63: vt inſerenda 85 *b*, 640 *b*. mala quando & quomodo ſerantur, quomodo item colantur 563 *b*. ſemine vt ſerantur 22: ſeri quando & quomodo coli debe-

debeant 508 *b*: vt propagentur 39 *b*: vt innoxia ſeruentur 478, 564: in ſole vt ſiccentur 458 *b*: vt condiantur 456 *b*, 479: vuas halitu ſuo corrumpunt 476
Malorum genera celebria 479: quæ in primis exquirenda 301: quæ quomodo ſeruentur 6, 478 *b*. mala aurea Heſperidum 99. mala granata vt ſeruentur 477: vt ſine granis naſcantur 568 *b*. mali punici ſatio & cultura 300, 508, 575 *b*. mala punica quando floreant, & magna vti fiant 593 *b*, 598: vt ſeruentur 577
Mamilius citatur 107. Mamilii actiones 114, 117 *b*
Mammulæ penſiles 107
Mancipia ergaſtuli 179: qualia, quales item qui eis præſunt, eſſe debeant 72. mancipiorum modus 73 *b*
Mãdragoræ ſemihominis 404
Manducato pane farcire 138 *b*
Mane obſcuro 353. a primo mane 417
Mani mandatur 42
Manicæ de pellibus 537 *b*. manicatæ pelles 178, 418
Manipulos obligare 426. nexos deferre maniplos 411 *b*
L. Manlii arbitratu 43 *b*
Manſiones æſtiuę 520: hibernæ 519 *b*, 520: hibernæ, æſtiuæ, vernæ, autumnales 521
Manſueti erunt 74 *b*. manſuefacti arietes feri 335
Manubria ferramẽtorum 434 *b*: bidentum 299. manubrii foramen 555 *b*. manubrii craſſitudine 576, 578. manubriatæ ſerrulę 537
Manupreſſus caſeus 348 *b*
Marcentia vino brachia 414
marceſcit lãguore capra 346 *b*
L. Marcius præfectus fabrũ 56
Mareoticæ vites 218
Marina vinis quomodo adiiciatur 465, 467 *ab*
Mariſcæ ficus 6 *b*. mariſcæ pingues 414
Maritum oliuetum 231 *b*. maritale coniugium 447. maritari debet fœmina 336. maritantur ſingulis ternæ gallinæ 358. *Metaphor.* maritare ſtatumina 259 *b*. maritari arbores vt debeant 290 *b*. maritantur vitibus vlmi 432. maritari palum flagello ſeminis 246 *b*
Marmor muſto inditum 14. marmoreo grano cooperitur tectura 522. marmoratum tectorium 93
Maro ſidereus vates 414 *b*: citatur 339, 384, 385, 389
Marrubii amaros latices 412 *b*
Marrucini, pop. Ital. 407
Mars pater 42. Mars Siluanus 29 *b*
Marſica cepa 456 *b*
Marſupium exinaniunt 154
Martialis citatur 544, 545, 576 *b*, 578, 581 *b*, 589, 593 *b*, 598, 618 *b*, 619, 636 *b*. Martialis Gargilius citatur 574
Martii deſcriptio & opera 424, 570: horæ 587

Mas cum fœmina cur coniunctus 447. maſculus vnus duabus fœminis ſufficit 527 *b*. maſculo vni tres fœminæ ſufficiant 528
Maſtici optimi vnciam 621 *b*, pro, maſtiches optimæ. maſtichino oleo imbuta 573
Maſſæ ferri ignitæ 454. maſſa fici comminutæ 459. maſſulæ e farina conſperſa 472. maſſulis ſalis admiſtis 483
Maſſicus ager 225 *b*
Matella 7, 8. matellio 8
Mateola adigere 21 bis
Materies quid anni tempeſtiua ſit 10: effodienda quando 15 *b*: effodi & præcidi quando debeat 18: cædenda quando 422, 546 *b*: ad fabricam quando cædenda, & quæ 632 *b*: 636 *b*. ¶ Materia in vite quid 293. de materiæ ſubmittendæ longitudine quæ tenenda 264. materiis compluribus e ſingulis gemmis germinans vitis 223 *b*. materias plures an pauciores in vite ſubmittas 244. materiarum modus in vite qui eſſe debeat 261. materiarum vbi magna facultas eſt, quid putatori cuſtodiendum 262 *b*. materiæ quot relinquendæ in vite nouella 497 *b*: quot relinquantur pullulanti viticulæ 592. ¶ Materies generoſa in equino pecore quæ 323 *b*
Materina 17: *vet. ed.* Atterina.
Matiana mala 301, 479
C. Matius citatur 453, 477
Matrices gallinæ 357 *a b*
Matronalis labor 448: ſedulitas 448 *b*
Maturi agni 422. maturiſſimas ficus 461. maturiſſima ſemina 436 *b*. Maturitatem capere 260 *b*. maturitatem ſuam habet muria 454. maturitates feras exſpectare 550. maturitas naturalis quæ 430 *b*
Matutinum eligito a tempeſtatibus liberum 307
Maxillæ equo ſi dolent 327 *b*
Maxime peſſima eſt 384 *b*
Mazonomum 133
Mechanicum vocab. 227 *b*
Mediaſtinus ſtatus 189
Medici generis galli 358. Medicæ gallinæ 142, 357, 358
Medicæ ſatio & laus 199, 587 *b*: quando ſeratur, & quomodo 547 *b*, & 87
Medicare thymum vt ſoleant 442 *b*. medicare ſemina ſedi ſucco 446. medicemus oues tonſas hoc vnguine 594 *b*: *mſ. cod.* medicemur, vt medicentur galbani odore apes, *paſſ. ſignif.* 395 *b*. ſic, medicatur aqua exiguâ amurcæ portione 311. ſic medicatis ſeminibus 446 *b*. medicatus cibus 395. Medicabilis ſuccus 352. mel ita medicabile fieri 545 *b*. medicabiliter aſperat 569. Medicaminis ſapor in æreo vaſe vitiatur 463

Medicina pecoris,ſcientiam requirit 416. medicinæ pecudum ab Epicharmo conſcriptæ 336. medendi partes quæ 102
Mediolanenſium mos in vitib. & arboribus 64
Medipontі,ſ.funes 8 b
Media ſua fide, i. interpoſita 619 b. medius occidit; &, Totus apparet 426,428.ſic, medium cibum demunt 138 b: &,medium croci ſcrupulum 546,i.dimidium:ſicut &, Ad medietatem coquere 577 b
Mee,μῆ,vox capr. 99
Megarici bulbi 6 b,406 b
Meiere,mingere 344
μῆλα,oues & capræ 99
Melanippæ filii 113
Melanthia grata cumino 410
Melanuri piſces 378
Melas colpos Thraciȩ 114
μελεαγρίδες gallinæ 142,356 b
Melicæ gallinæ, pro Medicæ 142 b,357
Melimela,muſtea(ſeu mulſea) mala 93 b,301,479. Melimeli quid 479
μέλινον & μελίφυλλον, apiaſtrũ 149. meliphylla 391
Meliſphyllum 534. *mſ.cod.* meliſſillum: *fortaſſe* meliſſophilon.
Meliſſa in apem verſa 383 b
μελισσῶνες, apiaria, apum cubilia 356
μελισσόφυλλον ſeu μελισσόφιλον,apiaſtrum 149,392 b
μελιτροφεῖα, aluearia 149: rectius f. μελιττοτροφεῖα.
μελιττῶν,aluearium 149
Melitturgi ſeu Melitutgi 148
Meliuſculi coloris apes 384 b
Mellis diſcrimina 149 b: 151 b. nobilius quod 599 b: optimæ notæ qđ 386: quando & quomodo fiat 400,599: in condituris quas vires habeat 479: roſatum vt fiat 596 bis. Mellarii 150. Mellarium, aluearium 149. Mellatio differenda 427 b, 429
Mella vt fiat 457 b. mella condiuntur etiam oliuæ 481
Mellifica loca 590 b. mellifici ſaltus 390 bis. mellificum opus 396 b. mellificium 149 b. mellificiis ſtudent apes 396 b
Melonum ſatio & cultura 573 b
Membratim enumerare 75 b
Memoriæ traduntur maxime neceſſaria 492 b. memoriam meam refugiunt 485 b
Menandri duo de re ruſt. 54 b & 164
Menam Ticinium 126. rectius Licinium, vt Menas Licinius citatur 453: Menas citatur 108. Menates ſeu Menas 97 b. Menatis libertus 119
Menecrates de re ruſt. 54 b: citatur 150
Meneſtratus de re ruſt. 54 b: 164
Menſæ ſuæ adhibeat fortiſſ. quemque 418. de menſis inſtruendis ſcripſit C. Matius 477

Menſe quo quid faciendum 420. menſtruum tempus 78 *b*. menſtruus ſumptus 449. menſtrui officii monitio 419 *b*. menſtrua mul. plantis quib. exitialia 444 *b* menſtruans mulier areas horti circuit 531, & 412 *b*, 446 *b*
Menſores agrorum 274 *b*. mẽſuras agrorum inire 280. metiendorum agrorũ quæ ratio 274. metiri rura alii aliis modis ſolent 66. menſurarum præcepta 275. menſura quadrata 534
Mētę ſatio & cultura 442, 560. mentaſtrum ſilueſtre 442
Mentigo, morb. ouium 344 *b*
Mercari oues 336. ad mercatum proficiſci 97 *b*. Mercibus exactis Fortunæ dicite laudes 411 *b*
Mercenarii 71 *b*
Meretricandi poteſtas 417
Mergere ſarmenta paſtinis 537. merſis pice feruenti 564
Mergis ſpicam legere 211 *b*. mergus in vinea quid 554, 625: in prouincialibus vineis q. 286 *b*: quando recidatur a vite 625. mergis propagare veteres vineas 246 *b*. mergis propagata vinea 259. mergis propagare ſalices 271 *b*. mergi genus peculiare 254
Merica vitis 218 *b*
Meridiem hibernum ſpectãtia tabulata 366 *b*. meridiano tempore 90 *b*. meridianis obiecta partib. 524, & 518 *b*. meridiana orbis pars minus ſalubrior quam ſeptemtrionalis 55 *b*
Merita ſua vt vitis quæque ſeruet 548 *b*. ſecundi meriti ager 515, ſecundi & tertii meriti mella 534
Merulæ piſces 380
Merula Cornelius 128 *b*. L. Merula 129 *b*
Merum, non miſtum 244 *b*. mero Bacchi ſpargere 411
Meſpili ſatio & cultura 579: inſitio 566 *b*: 641. meſpilo inſita pirus 640. meſpila vt ſeruentur 579 *b*
Meſſis vnde dicta, & quot modis fiat 90 bis: quando & quomodo facienda 211, 597 metendi genera cõplura 211 *b*. meſſionis genera tria 90. meſſi ſacra quę præmitti ſolita 40. Meſſoriç falces 537
in Metas exſtructum fœnum 210 *b*
Metalla in agro 58 *b*
Metapontini ſaltus 121
Metellus Cæcilius 408
Metiri: qu. Menſores.
Metonis prouidentia 162 *b*. Meto aſtrologus citatur 399
Metretæ oleariæ 482, 488 *b*. metreta noua ne oleum bibat, & firmior vt fiat 33
μέτρον, ἄμετρον 167. metris, verſibus 230 *b*
Meuaniæ armenta 225
Micat ac proſilit ſagitta emiſſa 239 *b*
Mile caprarum, i. mille capras 108.

108. ſic,intra mile annorum 127 b
Mileſiæ oues 334 b
Miliarius cliuus 127 b
Miliarium plumbeum 535 b. miliario ſimile vas 591 b
Miliariæ aues 133
Milii ſatio & cultura 195, 571. milium ad c annos vt duret 93
Militię belli aptior ruſtica plebs quam vrbana 160. militaria ſigna mouentes 392
Miluini pedis flos 454 b
Mina ouis quæ 104
Minerua ruſticis coli ſolita 54. Minerual dare 131
Minores quadrimis 322. minoris, minori pretio 166 b. minus dimidio 75 b. minus xxv parte 280. minus dena milia 131
Minuſculæ cupæ 8 b
Minucius Pica 128 b
Minuente luna, i. decreſc. 559 b, 598. minutæ aues, i. paruæ 362 b. minuti napi, 490 b. minute concidere 466, 481. minute tritus ſal 319. minute molita lens 314 b, 328 b. minutiſſime commolere 468 b. ¶ Minutim concidere 37 b: & Minutatim concidere 492. minutatim cõfectum 375 b. minutatim adiicere 118 b
Mirabiliſſima ſoboles 330 b
Miſcellum genus columbarum 137 b. miſcellæ vites 5 b, 78: vuæ 91
Miſerior vinea, macrior 605
Mitigatum pecus ferum 374. mitigata feritate 335
Mittuntur in vaſculo, pro, in vaſculum 563. ſic, mittis in linteo 569
Mnaſeas de re ruſt. 54 b, 164: citatur 453
Q. Modius Equiculus 116 b
Modus & menſura reb. adhibenda 167 b. modus in aſſumenda cultura tenendus 517. modũ iugeri continẽs cliuus 494 b. ¶ Modó nominatis prouinciis 429 b. modo vt- ꝓ, dũmodo 292 b
Molitam viciam 106. molæ aſinariæ, truſatiles, Hiſpanienſes 7 b, 8 a: aquariæ 537: & ſubmitti & eleuari poſſunt 485. mola ſuſpenſa infractus ſal 489. ſic 633. Molarius aſinus 7 b, 74 molares dentes 326 b. *M*obile ruſticum 7 b, 8 a
*M*olibus ferarum India mirabilis 225
*M*oliri terram, i. mouere 423. molitionem terræ differre 435 b. ibid. a, terram ferro commoueri. ſic 162 b
*M*ollioris generis bos 308
*M*onitio cuiusque officii 419 b monumenta ſcriptorum a me prius edita 403 b
*M*ontes qui probentur 183. *M*ons Sacer in Hiſpan. 324. montani agri 61 b
*M*orborum cauſæ, ſigna, curatio 102. morboſum pec⁹ 102
*M*oretum oxyporum 491 b
*M*ori ſanguineo cruore 41[illegible] b

mori ſatio & cultura 301, 566: inſitio 642. Diamorum 613
Morſui venenato remedia 318. morſui rabioſæ canis aut lupi 315 b
Morticinæ oues 122: volucres 131
Mortifer ſpiritus 607 b: ictus 318. mortifera quadrupedi ſcabies eſt 329
Mouent ſe gemmæ 424
ſi Muceat vinum 45. mucorem ſitu contrahunt penora 453. mucoſa proluuies 313
Mucro falcis 265
Mugil iners 579 b
Mulctra vt tractanda 347 b. mulctra, ſorbilis cibus 380 b
de Mulis & mulabus quæ tenenda 330, 586. muli lupum occidunt 120. muli piſces 379 b. mula peperit 103. mularis materies 323 b. mulinum genus vt creetur 586. mulini pecoris medicinæ 332 b
Mulieris natura 448: officium 447 b. mulier a re diuina excluditur 30. mulieres firmæ 124
Mulſum in conuiuio datum 147 b. mulſa dulcior auſteriorve vt fiat 458. mulſa pira 301. mulſea aqua 366. mulſei ſaporis liquor 479
Multicauatus fauus 151
Multiformes nuces 349 b
Multiplicat ſubinde fructum 294 b, & 202 b. multiplicatio frugum 215 b. ¶ Multiplicabis latitudinis pedes cum longitudinis pedibus 277. multiplicantur in ſe duo latera 276 b. multiplicatæ inter ſe ſummæ 275 b. multiplicata octies 275 b. ex multiplicatione effecta ſumma 276 b
Mundata bacca 485 b
Munia ſua exſequentur 419
Munimen ad imbres 238. de munimine hortorum 559. munitionis genera plura 530
Muræna Siculæ 116. murænę rabiei obnoxiæ 378 b. Murænæ cognomen vnde 132 b, 377 b
Mures ex hortis vt profligentur 532. ne vineam lædant 503 b. mures ruſtici vt necentur 532 b. mus araneus, μυγαλῆ 318. muris aranei morſus, & remed. 319. murinus color eq. 331 b, 585
Murgentina vitis 218 b. Murgentinum vin. 5 b, 78
Muri, aggerum ſpecies 69 b
Muria muſtum condiri vt debeat 467 b. muria dura vt fiat 454
Murrius interlocutor 97 b, 119: citatur 108
Murta nigra 38. murteus color 585. murtea olea 294 b. murteum vinum 38. viſe Myrt.
Muſæ a poetis inuocantur 53 b. Muſa modulante 409 b. Muſis amica ſilentia 409

Mu-

Muſeum 134 b
Muſcę ne vulnera infeſtent 319 b, 329: ne canum aures 355
Muſcipula in vineis 64 b
Muſculoſa pectora 358
Muſco obducta prata 209: e pratis vt tollatur 611 b: eradendus 262, 552: ſuperponitur taleę depactę 426 b: inſitis 269: amputatis 556. muſcus ruber 5 b, 77. muſcoſa prata 65 b. muſcantur arbores: * viſc E muſc.
Muſtellæ vt arceantur 525. muſtelæ manſuetæ in hortis 573. muſtelæ auidæ piſces 380
Muſtum toto anno vt duret 37: vt ſemper dulce tamquam recens permaneat 469 b: conditurís quibus adiuuetur 462, 464: aqua marina ſeu muria condiri vt ſoleat 467 b: vt curetur ſi vua nimio imbre compluta eſt 616, 620: ne animalis immortui odore vitietur 470. muſtum lixiuium vt fiat 474. muſtum tortiuum quod 471
Muſtarii vrcei 8. muſtacei vt fiant 37 b. iidem muſtei 470, 623 b. muſtea mala 93 b, 301
Mutentur ære, vendantur 361 b, 383
Mutica ſpica 89 b
Mutilus aries 335 b. mutilus caper, mutila capra 345 b
Mutuli per parietem defixi 368 b: columnis impoſiti 135 b
Mutum inſtrumentum agri 71 b
μυγαλῆ, mus araneus 318
Myrappia pira 457
Myrrha Achaica 408
Myrti ſeminaria 559: genera duo 471 b: ſpecies tres 39 b, & 6 b. in myrti baccis legendis quid obſeruandum 472 b. myrteolo crine virens 409 b. myrtinum oleum vt fiat 545 b. myrtites vinum 471 b. idem myrtite 546
Myſia frugifera 223
μῦθος de Actæone 121 b
Myxa ſeri & inſeri quando ſoleant 566 b.

N

Næuia olea 294 b, 482 b. Næuiana pira 300 b, 457
Næuius Pollio 225
Nais formoſa 411
Nandi velocitas 376. nantes volucres 84, 205 b
Napæę Nymphæ 410
Napi ſatio & cultus 199, 445 b, 602: vt condiatur 490 b: in rapum vertitur 199, 602. napinæ quando & vbi fiant 431
Narciſſi comæ 411
Nardi folium 464. nardum Gallicum 464
Naryciæ picis 413
Naſcituri regis ſignum 600. alius ager bene natus, alius male 61 b. male nata farmenta 262
Naſturcia dira 409 b. naſturcii ſatio & cultus 542

Naſſiterna 7,8
Natatoriæ tirones, cucurbitis innare diſcunt 413 *b*
Natura ſuas dotes, ſua munera, vt animalib. & plantis, ſic etiam regionibus dedit 224 *b*, 225 *b*. naturæ orgia 409. naturæ foramina 145 *b*. naturali ſaxo 346. naturalium rerum latebras ſcrutantes, Phyſici ſc. 384. naturalia deſideria 322, 324 *b*. naturales exitus 328. Naturalia, naturalis excrementi exitus 364. eadem Loca naturalia 365 *b*. ſic naturalia equæ 325: capræ 347
Naualia auium 135 *b*
Nauſea vt discutiatur 329 *b*. nauſeantibus ſuibus quod remed. 351
Neapolis Sardiniæ 578 *b*
Nebulæ vt discutiantur 530 *b*
Nec minus, i. itemque 360, 481 488 *b*, & alibi.
Nefrendes porculi 111
Negotioſi agricolæ 384. negotiatio pecuaria 355 *b*
Nemeturica pix 463 *b*, 467
Nemora claudi vt poſſint 382. nemorenſe mel 386
νοοσοτροφεῖον 144, 375 *b*, 376 *a b*. *rectius* neſſotrophion *vet. editio*, i. νησσοτροφεῖον ſeu νησσοτρόφιον.
Nepæ occaſus 424 *b*, 425. nepa medius occidit 426
Nepeta ſilueſtris 344 *b*
Nepotes in vite 251 *b*. nepotibus liberare palmites 263 *b*. nepotibus orbandus pampinus 269 *b*
Neptuni filii è Melanippa 113
Nequam hoſtus 77
Nerua Licinius 108 *b*.
νησσοτροφεῖον 144. neſſotrophii cura 375 *b*
Nicander citatur 384
Niceſius de re ruſt. 54 *b*
Niger Turranius 97 *b*
Nigrantes oculi 357 *b*, 582 *b*. nigrantia cornua 113 *b*, 306. nigruerunt baccæ 482 *b*
Nihil enim aliud (ſ. fit) quam obiicitur eſca 563 *b*. nihil mirum eſt eas grauari 448 *b*. nihil dubium eſt ſæpius translatum eſſe 237 *b*, 320. nihil dubium eſt quin 226, 283, 284 *b*, 450 *b*
Nimbus arbore decuſſa pluens 412 *b*
Nimietate pabuli laſciuiunt 322
Niſi ſi- 269 *b*, 274
Nitantur exire 569 *b*
Nitidare ferramenta deterſa 452 *b*
Nitrata aqua 491, 625
Noceri gelu, i. lædi 531. ſic, noceri herbis 624 *b*. vſitatius, nihil nocebitur ei nocturnis roribus 197
Noctuæ aucupiũ 612. nocturnę volucres crucifixæ 412 *b*
Nomades χαλκεόποται 334 *b*
Nomina multa Romanis ab vtroq; pecore impoſita 99 b. nomina breuia imponenda canibus, & quę vſitata 354 b ¶ Nomen cum debitore facere 221. nomina vel optima

ma non appellando fiunt mala 176. Nomenclationis aucupio ſtudioſos demorari 219
Nomentana regio illuſtris 220
Nomentanę vites 216 b
νομοφύλακες q. magiſtr. 452 b
Non nemo 125 b. non nihil 167
Noningenti ſeu Nongenti 279
Normata ciconia 236 b
Noſtrates gallinæ 358. noſtrâs vlmus 287 b. noſtratis cunilæ 385
Notam pecori pice liquida imponere, & per litteras aut alias formas diſtinguere 350 b. tres aut quatuor notas conditurae, totidem muſti amphoris experietur 465 b. huic notæ vini 466 b: & mox, omne genus vindemiæ. vini nota parum firma 471 b. vini nota optima 462. diuerſę notę ſtirpes 243 b. alterius notę piſces 378 b. ſaxatilis notę piſces 380. primæ notæ acerrimum acetum 461. primę notę (id eſt primę preſſuræ) oleum 486. ſecundę notę mel 402 b. ſecundæ notę vitis 217. tertię notæ, vel quartę 242. cuiuscumque notę caſeum 492
Notabimus candidis ſignis 549 b. notanda eſt atramento 372
Nothi pulli 358
Noualis quid 79 b. nouales mundæ 539 b
Nouelli iuuenci 74 b. nouellę vineę 80. nouellę vites 592, 625
Nouenæ partes 100. nouenarius numerus 102 b
Nouembris deſcriptio & opera 433, 624: horæ 636
Noxā contrahere 325. noxam cepit in opere 417 b. noxam concipere nimio labore preſſum 452
Nube noua ſeritur 414. nubifugo borea 411. nubigenæ Phryxi 407 b. nubilatur, ſ. aer 31. nubilarium quid 68 b, 175, 211 b
Nucis inſitio 643. nuces vt ſeruentur 545. nuces ardentes 454. nuces IIII generum 6 b. nucis Græcę ſatio & cultura 300, 507 b. nux Græca ſeu Tarentina vt fiat 300, 507 b. nucis iuglandis ſatio & cultura 544 b, 567. nux Tarentina vt fiat 545, & 300 507 b. nucęę fibulæ 15 b
Nullus melior cibus quam 583
Num] haud facile dixerim nū illa expeditiora ſint 416
Numelli cōſtringendę ceruici 320. numellis inducere pecus 348
Numeratio æris exigitur 418 b
Numidia, feruens prouincia 234. Numidiæ ſolum 187. Numidicę gallinę 356 b, 373
Numiſianæ vites 215, 218 b. Numiſianæ vuę 475 b, 476 b
Nuncubi, num alicubi 129

Nundinæ vt frequentandæ 418 b
Nurſia op. Ital. 414
Nutrices bonæ 365. nutricius paſtor 99 b. nutric[illegible] ſinu recipere 235. nutricare fœtum 110 b: 111 b. nutricantur ſole 77. nutricatio ſeminum 87 b. nutricatus herbæ 89. de nutricatu pecoris quæ obſeruanda 101 b
Nymphis inſidiæ nullæ heic 410 b
Nyſæa per iuga Bacchi 409
Nyſie, Bacche 410.

O

O litteræ orbiculus 312
Obærati qui 71 b
Obcæcatus cupidine 330 b. obcæcata luce veritatis 224 b. obcęcantur foſſę 184
Obcalluere mores 377 b
Obeſus adipibus bos 309. obeſant auem, i. pinguef. 366
Obibit hoc opus 260 b
Obiectu montis 515, 518 b
Oblaqueato oleam 15: *vet. ed.* ablaqueato, *rectius: itemque* 206
Oblinire vaſa 459. oblinire luto 478. oblinitis vaſis includere 473
Oblita nocendi 414
Oblactari herbis pertinaciter 375
Obriguit frigore 273
Obſequia fœminæ ſollicitat 332
Obſiti virgultis 69
Obſidio curatoris excipiuntur protinus 391 b. ne obſidiis hominũ aut inſidioſorum animalium diripiantur 357. obſidiantur prodeuntibus apibus, i. inſid. 398 b
Obſoletior color 201
Obſtipæ ſues transuerſa capita ferunt 351
Obſtrigillare 59
Occare quid 80, & 79 b. occatio ruſticis pulueratio 429. occator 203
Occidionem gregis prohibens 344. ad occidionem perduci 255 b. ad occidionem interimere 400 b
Occipit feruere 48
Occipitium videre 64 b
Occulcare 22 b, 68
Ocima vt ſerantur 411 b: quãdo 441 b. ocimi ſatio & cultura 440 b, 589, 617 b
Ocinum pabulum bubus 14, b: *vet. ed.* ocimum: itidemq; 23, 24. ocinum pabulum, & ocimum hortenſe vnde d. 80 b
Octingenarii greges 124 b: pro octogenarii.
Octobris deſcriptio & opera 431, 614: horæ 624
Octoginta modios 433 b: pondo 488. octogenæ oues 124 b. octogena iugera 74. octogenaria fiſtula 608 b. octogeſimus annus 53. octogeſima pars 620
Octonos porcos 111: culleos 220. octonaria fiſtula 608 b
ſub Oculis domini eſſe 386. oculorum vitia in bobus vt curentur 319: cicatrices vt ſan.

ſan. 329. ❡ Oculi prorepentes digito in prima pampinatione decutiuntur 425 *b*. oculis inula ſeritur vt calamus 561. oculi arundinum 273
Odoribus quibus condiri defrutum ſoleat 464. odorat & colorat mella crocus, i. odorata reddit 385 *b*. odoramenta condiendis vinis 431
Oenanthe vt fiat 601
Oenomeli vt fiat 622 *b*
Offæ ſordidi panis 381. offæ ex maſſa fici proculcatæ 459. in offas volutantur exiguas caricæ tunſæ 528 *b*. offas librales adipis 584. Offula carnis 110,490. in offulas breuiſſimas redacta farina 528
Offenſa, offenſio 583 *b*
Officina cohortalis, ὀρνιθὼν 358 *b*, 360. officinæ vitiorum 158
Officium iſtarum rerum ſuſcepit 453. officiis ſingulis ſui præpoſiti magiſtri 176 *b*, 178,180,419
Offigere furcas circumquaque 22
Offringere, quid 79 *b*, 81
Ogyges ſeu Ogygus rex 127
οἰσποι apum 397 *b*,595
Olea ſitum & cultum qualem deſideret 625 *b*: agro quali ſerenda 77: terram qualem amet 295: vbi & quomodo ſeri, quomodo item coli velit 505: vt ſeratur 15, 87: quando ſeri debeat 25 *b*: quercûs viciniam ferre nequit 71,505 *b*: cito vt creſcat 21: ablaqueari quando ſoleat 615 *b*: inſeri vt velit 20 *b*, 302, 588, 639 *b*: vt putetur 625 *b*: fructum ſi non ferat, vti curanda 31 *b*, 298: laborans vt tractanda 424 *b*, 572 *b*, 616. olea pendens venire qua lege ſolita 44 *b*: legi quo pacto ſolita 43 *b*: cogendæ quæ paranda 15 *b*: cogi quando & tractari vt debeat 25 *b*: legenda quomodo 92: fieri qua lege ſolita 44. olea eſui vt condatur 94: promenda vt ſit 95. ex olea fructus duplex 92
Olearum ſeminaria quando fiant 615 *b*. oleę genera VIII 5,6: genera X, earumq; cultus 294 *b*: optima quæ, & quæ proximæ 505 *b*: eſcæ quæ, quę oleo vtilior 295. oleę tempeſtiuæ & caducæ conduntur 24 *b*: albæ vti condiantur 36,37
Oleaginea ſemina 85 *b*. oleagineum ſeminarium vti fiat 22. oleaginæ taleę vt tractandæ 21. oleaginia vitis 218 *b*
Olearis cellæ deſcriptio 524. olearis taleę nouiſſima poſitio 426 *b*. Olearii diligentes 486. olearii peritiſſimi 486 *b*. Olearię rei quæ proſpicienda 3. oleariæ cellæ 174, 486 *b*. oleariæ cellæ quę opus ſint 9. olearia vaſa 485. olearius modius 44 *b*

Oleaſtellus, Calabrica oliua 484
Oleitas vbi facta eſt 26 *b*
Oletum agro quali conferendum 5: vt inſtructum eſſe debeat 3 *b*, 7, 72 *b*, 75 *b*. oleti mixtio 25
Oleum in tabulato an creſcat 25 *b*, 487 *b*: vt fiat 484, 633 *b*: a metreta noua ne bibatur 33: ſeruari vt debeat 26: vbi ſeruetur melius 634 *b*: vt purgetur 634 *b*: ſordidum vt purgetur 634: rancidum vt curetur 634 *b*: ne animalis immortui odore vitietur 634: odoris horrendi vt emendetur 634. oleum primum quando fiat 625: acerbum ſeu æſtiuum quando fiat, quando viride, quando maturum 484: viride vti fiat 26, 616 *b*. viride optimum quando & vnde fiat 433: viride maioris pretii eſt 487 *b*. oleum cibarium 487 *a b*: ad vnguenta vt fiat 489: Liburnico ſimile 634: Venafrum præſtantiſſ. 56: chamæmeleum 601: gleucinum 488: laurinum 546, 626: lentiſcinum 546: liliaceum 596: myrtinum 545 *b*: e lauro, lentiſco, myrto quando fiat 636 *b*: roſaceum 596: violaceum 590
bene Olida vaſa 460 *b*. bene olidas amphoras 472
Oliua plantari & legi a quibus velit 517 *b*: condiri quando & quomodo ſoleat 635, & 480 *b*: nigra vt condiatur 482 *b*: 483 *b*. oliuariæ metretæ 482
Olıueta quando & quomodo inſtituantur 556, 615 *b*: putanda quando 21: ſtercorari quando ſoleant 616: quibus inſtructa eſſe debeant 75 *b*. oliueto ſeminarium vt paretur 295 *b*
Oliuitatibus largiſſimis exuberare 163. ante oliuitatē pręparāda 485. oliuitas media, initium Decembris 484
Ollæ bibulæ aut male coctæ 477
Olus atriplicis 442 *b*. olus pullum ſeu oluſatrum 407. olera ne a beſtiolis infeſtentur 531 *b*. olitor viridantib. hortis 409 *b*. olitoris cura 415
Olympionicæ equæ 226 *b*
Olympus deorum 148 *b*
Olynthia regio 87 *b*
Olyſippo op. Hiſp. 101 *b*
Omnia præſtari ſi nequeunt, maximam partem præſtitiſſe ſufficit 274 *b*
Omphacomellis cōfectio 609
Onager, ferus aſinus 331, & 116. ex onagro & aſina muli 586
Onychina pruna 456 *b*
Operam iuſtam reddentia iumenta 309 *b*. operarū ratio alibi alia 515 *b*: vt diuidendę 181. opera vna, duæ, decem, pro operario 203. ſic, operas plures cōducere 244 *b*. proſcinditur operis tribus, iteratur

tur duabus,tertiatur vna 427 opera vna meſſoris experti, i. vnus meſſor expertus 597. vna opera puerilis, pro, vnus puer operarius 427. operæ quot pro agri cuiusq; modo deſignentur 303
Opera noua pleriq; fortius auſpicātur quam tuentur perfecta 247. opera ruſtica accommodanda ſunt ad ſtatum cæli 420. operib. terrenis quibus diebus abſtineāt religioſiores agricolę 435 *a b* opus vbi maturius & vbi ſerius inchoandū 517 *b*. opera omnia mature conficienda 5
Operariorū numerus 72 *b*, 73. operarii vt excitandi 417 *b*
Operoſius, laborioſius 481
Operatus rebus venereis 453
Opercula doliis & ſeriis 7. operculare dolia 469 *b*: vaſa 459. operculati faui 427 *b*
Operimenta decem 7 *b*, 8 *a*
ὀφιοῦχος, Anguifer 427 *b*
Opifex rerū æternus 229. opifices nobiles 162. apes ſilueſtres magis opifices 150 *b*
Opilio diligens 417 *b*
Opimare aues 366, 368 *b*
Opinionis eius eſt Celſus 202
Oporothecæ 57, 93 *b*
ὀπὸς Κυρηναϊκὸς 568 *b*. ὀπὸς pro coagulo 125 *b*
Opperiri, exſpectare 211 *b*
Oppicare corticem 37
Optimates ciuitatis 452 *b*
Opulentant menſam dapibus 356
Opulus arbor 64, 504: corno ſimilis 293 *b*: Gloſſario κισσόφυλλον. opuli arboris ſatio 288
quæ Opus ſunt 9 *b* bis: quæ opus ſunt pecori 124
Oraculum Cretenſibus datum 621 *b*
Orata Sergius vnde cognominatus 132 *b*, 377 *b*
Oratores primarii 162
Orbes qui quales 41. orbes ahenei 7 *b*, 8: olearii 11 *b*. orbiculata mala, rotunda 564, & 301. orbile acutum 135 *b*
Orcæ picatæ 459: muſti feruore ruptæ 68 *b*
Orchita vt condiatur 480 *b*, 481 *b*, 482 *a b*. eadem Orchitis 5. orchites oleæ vt condantur 6. orchites nigræ 94. eadem Orchis oleæ 505 *b*, 556 *b*. orchis olea qualis 295
Ordo, res pulcherrima 450. in ordines colitur, id eſt, ordinatim depacta colitur 548 *b*. ordinariæ vites 239. ordinaria ſemina 235. ordinarium oleum 488. Ordinandi ſoli hortenſis tempora 437 *b*. ordinare locum vitibus 283. ordinant vineam paribus interuallis 235. ordinata vineta 266. ordinatio inſtituta, conſeruanda eſt 452 *b*
Organum compoſitum 236 *b*
Orgia naturæ 409
Orientali arboris parte 555
Origani ſatio 612 b. origa-

nitis vini 38
Ornare focum 28 *b*. cupa ornata 13 *b*. ornamenta bubus, aſinis 7, 8. ornatus trapeti 13 *b*. ornatus publici 142
Orni quales arbores 504
Ornithiæ venti 423
ὀρνιθὼν villę 97. ornithones quid 131 *b*, 132. ὀρνιθῶνες, auiaria 132: cohortalium auium ſtabula 356: cohortales officinæ 358 *b*, 360. ornithonis cellæ tres 358 *b*: genera duo 133, 134 *b*: fructus 97 *b*. ornithωn auguris 128 *b*. ὀρνιθοβοσκεῖον 139 *b*, 140, 141 *b*. ὀρνιθοτροφεῖον 134 *b*. ὀρνιθοτροφία, cohortalis ratio 357
Orpheus Hortenſii 146
Orthociſſi ſatio 424 *b*
Oryges, feręce 381 *b*: 383
Oſcenſis ager 93
Oſcilla lupinorum 195 *b*
Oſſeus culter 479: cuneus 302, 554. oſſibus & planta ſeritur ziziphus 589 *b*: pruna 628. oſſa perſici quando & quomodo ponantur 626
Oſtentus ſoli ager, i. expoſitus 5 *b*, 77, 78
Oſtiæ in litore 129 *b*. in Oſtienſi agro 129 *b*
Oſtigo, morbus ouini pec. 345
Oſtiolis munitos aditus 373 *b*
Oſtrei teſtæ ſiccę tuſæ 536 *b*
Otii pariter & negotii reddenda ratio 212
de Ouibus quæ tenenda 103, 105: laudantur 98 *b*: emendæ quæ 334: emendæ & tuendæ vt ſint 334: ſubmittendę quando & quales 603: tonderi quando ſoleant, & tonſæ vt curentur 341, 594 *b*: tuendę vt ſint 336 *b*: ne a ſcabie ricinisve infeſtentur 32: medicandę quomodo 341 *b*. oues ferę 98 *b*
Ouiarium pecus 345. ouiarię grandes 97 *b*. Ouillum pecus 104. ouillum genus paſcua quę deſideret 631 *b*: duum generum 335. ouium fructus qua lege venire ſolitus 46
Ouinii vnde d. 99 *b*
Ouum in ludis circenſibus & ceriali pompa 57. ouum crudum deuoratum 311. oua vt ferueantur 365: vt ſeruentur & probentur 141: ſeruari & ſupponi vt debeant 361: gallinis vti ſupponantur 526 *a b*
Oxygala vt fiat 455
Oxygarum vt fiat 491 *b*
Oxymelli ſuperfunde 491 *b*. ex oxymelli 50
Oxyporum moretum vt fiat 491 *b*. oxyporum pretioſius 492.

P

Pabulum bubus quomodo parari darique debeat 23 *b*: 25. in pabulum conſeritur vicia 431. pabulorum genera 191: genera & ſatio 199: quo loco quodque ſerendum 76 b: quo tempore quodque ſecandum 80 b. pabula viri-

dia 350. pabulum aridum 15 *b*: hibernum pecori quod 5: hibernum qua lege veniſ re ſolitum 45 *b*. pabularis vicia 205,517 *b*. pabulatoria corbis 310,435 *b*
Pacunius citatur 55 *b*
Pæan Delie, &c, euie ęuie Pæan 409
Pædagogi agriculturę 164 *b*
Pæminoſa grana 90 *b*
Paginæ pauimentis impreſſæ 595 *b*
παγγυροι, cancri marini 531 *b*
πηλαίσρα 96 *b*
Palare & ligare vineas 422. palatæ & ligatæ vineę 421 *b*
Palata docta & erudita 377
Paleę a frumento vt ſeparentur 211 *b*. palearum repoſitio 529. ¶ Paleę velut incanæ barbæ dependentes gallinaceis 357 *b*. Palearia villatica 173. palearia boum 113 *b*. Paleato luto contegi 289 *b*. ſic 465,475
Palilibus aſſes ſoluo 112 *b*
Palladii rami, oleę 639 *b*
Palladius fundos vbi habuerit 578 *b*, 580, 633
Palmæ plantatio 590: ſatio & cultura 617 *b*. palma vnguentariorum 35 *b*. palma in vite q. 80 *b*. palmare vineas, i. materias alligare 435
Palmeę tegetes 286. Palmula vt promenda 95 *b*
Palmaria inſ. 134 *b*
Palmitum duo genera 292: ad pangendum qualis eligendus 549: fœcundus qui 229 *b*: vltimus plurimum fructum affert; proximus, nimium 292
ad Palmum decoquere, i. ad quartas 470. palmare ſpatium 360, 439. palmares ſcrobes 559,577 *b*. palmipedalis malleolus 241 *b*
Palumbus vt farciatur 31,366
Paluſtris ager 374. paluſtres vineæ 465
Pampinis vitem ſpoliant 429 *b*. pampinus qua parte ferax 239 *b*. pampini racemarii 240 *b*. pampinacea cripa 464. pampinarius palmes quid 292 *b*: pro frugifero ponendus non eſt 549. pampinariæ materię 262 *b*. pampinaria virga 228 *b*. pampinaria ſarmenta 554. pampinaria ſæpe fructu carent 252. Pampinoſa vitis 286. Pampinare quid 80. pampinādi modus 286: regula 503. pampinatione frequenti detrahenda ſuperuacua 249. pampinationis tempeſtiuitas quę 249 267 *b*, 592 *b*. pampinatio prima quando inchoetur 425 *b*. pampinator ſi nepotes in ſuperiori parte omiſit 251 *b*, 286
Panas biformes 414
Panax vt feratur & colatur 440 *b*. panacem medicâ lacrimâ 406,438 *b*
Pandataria inſ. 64 *b*, 134 *b*
Pandere ficos & poma 212 *b*: vuas in ſole 473

Pane candido 138 b. panes hordeacei breuiter figurati 634 panis depſtitius vti fiat 27 b. panes muſtei e fæce vini ad curandum vinum 470, 623 b
Pangere & Depangere ſurculum 241. pangitur littera in cera mucrone calami,& herba in terra cuſpide ſarculi 410. ad pangendum qui eligendi palmites 549. panguntur vetere ſarmento 495 b. pangēda malleolis quam recentiſſimis 423. *vet. ed.* malleolus quam recentiſſimus pangendus. ¶ cum panxeris taleam 426 *b*. pancturus ſurculos 549 b
Panici ſatio & cultura 195, 571
Pantuleius Parra 136
Papaueris ſatio & cultus 443, 612. papauer anetho iungitur 411 b
Paphie lactuca 408 b. Paphios thyrſos 413
Papiliones vt enecentur in aluearibus 397, 398, 591 b
Papulæ in pecore vt curentur 328 b
Pari pondere 488 b. pari libra cum æquore maris 379. paria facere cum rationibus domini 418 b
Pariunt non omnia 103. partus gemini familiares Afris & Ægyptiis 225. partus pecoris cuſtodiri & adiuuari vt debeat 338. partioni aptæ gallinæ 140. partura, partus 103
Paridius Veterenſis 248
Parietum tectura fortis & nitida vt fiat 522
Parilia, feſt. 99 b
Parra Pantuleius 136
Parti, pro Parte 132. ad partes alium vocare 123. particulatim mercari gregē 346. particulatim vocare loca 96 b
Partiarii 10. partiario vti detur vinea & ager 41 b
Parum bonæ nutrices ſunt 365
Paſcendi ratio triplex 100 b. paſcua vti quando ſoleant 605 b
Paſſer piſcis 378
Paſſer Petronius 128 b
Paſſio dysenteriaca, Gr. 569
Paſſæ vuæ vt fiant 473 b. paſſum vt fiat 473, 623
Paſſus, pedes quinque 295
Paſtinum quid 240. paſtinum vineaticum vt conſerendum 550: quando & quot generibus fiat 539: effodi quando incipiat 636. paſtini menſura quæ 540. paſtinandi ſoli hortenſis duo tempora 437 b. paſtinandi ſoli menſura quæ ſufficiat vineis 238 b. paſtinandus locus quomodo præparandus 541. paſtinatum ſuſpenſiſſimum 235. paſtinationis ratio quæ 234: modus & menſura quæ 422 b
Paſtinacę ſatio & cultus 441 b, 560

560 *b*: genera duo 385 *b*
Paſtio duum generum, villatica & agreſtis 128, 130. paſtiones villaticæ pariter ac pecuariæ colonis fructuoſæ 356. paſtiones laxæ 67. paſtiones mutantur 105
Paſtores quot & quod genus habendi 123. paſtor pauonum 137. paſtor columbarius 138. paſtor diligens 417 *b*. paſtorum cellæ 173
Paſtoralis res cum agricultura quid affinitatis habeat 97. paſtoralis ſcientiæ partes nouem 100. paſtoralis vita 98 *b*. paſtoralis canis qualis probetur 353, 354. *Paſtoriciæ* rei origo, dignitas, ars 97 *b*. paſtoricia vita 57 *b*
Paterfamilias in villa obſeruare quæ debeat 2 & ſequentib. & 176. paternæ notæ plerumque natis inhærent 335 *b*
Patibula in torculari 14, 27
Patiens veneris 332. patiens eius ſit, id eſt, pati eum poſſit 462. patientiâ præſtantes vites 217 *b*
Patinas fictiles 475: *vet. ed.* patenas, *per e.* patina ærea 535 *b*, etiam mſ.
Paueſcere ad tactum 307 *b*
Pauiculis verberare 31 *b*
Pauimenta ædificii 519 *b*: 520 *a*: vt fiant 11 *b*: in ſolariis quando & quomodo fiant 595, 600 *b*, 613. pauimenta teſtacea, marmorea, teſſellata, ſcutulata, nigra 520
Paulum ſiliculæ 51. paulum triti ſalis 364 *b*. *Paullula* pila 9. paululo ſale 635 *b*
de *Pauonibus* 136, 526 *b*: vt alantur 370. pauonina oua 141. pauonini pulli 372
Pauo Fircellius 128 *b*
Paupertas certiſſima quæ 450. pauperies terræ 523 *b*. pauperies fœtuum, vbertate foliorum compenſata 630 *b*
Pauſeæ oleæ 94: vt condiantur 480 *b*: 482. pauſeæ baccæ vt epulis præparentur 482 *b*. pauſea alba vt condiatur 480 *b*: 481 *b*.
¶ *Pauſia* bacca 556 *b*. pauſia oliua qualis 294 *b*, 505 *b*. eadem *Poſia*.
Pauſias pictor 154
Paxamus citatur 453
Pectitæ lanæ 451 *b*. pectita tellus 406
Pectinibus ſpicam legere 211 *b*
Pectunculi piſces 378
Pectoroſæ aues 357 *b*
Pecua & homines 98. pecua ſalua 42 *b*. pecuarii athletæ 98. pecuarii Appuli 155. pecuarius canis 354. pecuaria res cum re ruſtica quid affinitatis habeat 97. pecuaria quæſtio 103: negotiatio 355 *b*: paſtio 128, 130, 356. pecuarii greges 115. ¶ *Pecuariæ* grandes 97 *b*; nobiles 98

Pecudes pro regionis cælique ſtatu variant 306: quædam culturis inimicæ 58. pecudum ferarum genera 98 *b*
Peculium vnde d. 305
Pecunia vnde d. 305
Pecorum atque agrorum cultus æque pernoſcendus rei ruſticæ ſtudioſo 305. in pecore parando & paſcendo quæ obſeruanda 100. pecus vt curandum villico 4 *b*: charactere ſignatur 545 *b*: annuo delectu reparatur 321: magiſtros quales deſideret 180. in pecore mactando quæ obſeruanda 489. Pecoris maioris & minoris ſpeciestrinæ 100. pecus volatile, volucres 360 *b*. pecus malum, pecus mediocre; de apibus 390
Pedes dolẽtes vt ſanentur 59 *b*. pedes quadrati 275 *b*, 276 *b*. pes geometricus q. 275. pede circumciſo tortiuũ muſtum exprimitur 471. pes vinaceorum bene prelo expreſſus proruitur 476 *b*, & 462 *b*. Pes milui, ſeu miluinus pes, herba 454 *b*, 455 *a*
Pedali ſpatio 254 b. pedalis longitudo 250
Pedandæ vineę cura 252 b. pedatio vitis 252 b. pedamenta vineę 64: quatuor generum 64. in pedamentis fructus claudicat 246 b. ¶ Pedaminibus adnixę vites 283 b. pedamen teres 265 b. pedaminum proſpiciẽdorum ratio quæ 271
Pedaneum rudus 595 b
Pedicino, & pedicinis duobus 11
Pediculi vuarum impicantur 475. pediculis malorum pice feruenti merſis 564. pediculos punicorum torquent 477. iidem Petioli.
Pedicularis herba 328
Pediſſequorum turba 159
Pegaſidum comites 410
Pelagii piſces 132 b, 378. pelagici piſces 381: greges 379 b
Pelaſgi ſolum mutarunt 167: e Græcia in Sabinos venerunt 127 b
Pellis corpori adhæreſcens, noxius armentis morbus 187 b pellibus veſtitæ nationes 126 b. pelles aureæ vnde d. 99. pelliciæ tunicę 537 b. pelliculare opercula 473. pelliculãt vas operculatum 480 b. pelliculetur vas contectum 480, 491 b
Peluſiana mala 301
Pendulus arbuſtis 409 b
Penetrabit ad medullam 250 b penetrabili luce ſplendida grana 613
Penicillo detergitur 461 b
Pennæ rigentes mundationi aptæ 630
Penſilia promi vt debeant 95 b penſile horreum 174, 484 b
Penſiones vt exigendæ 175 b. penſiuncula fœnoris reliqua 403
Penſum operis ſui pagere 228 b. penſum abſoluimus 103

Penq-

Penoribus loca & vaſa quæ ac qualia comparanda 453. penora vt tractanda 450: ne ſitu mucorem contrahant 453 b: vt conſeruentur innoxia 453 b
vbi Penuria eſt arborum 349 b: pabuli 322 b: aceti 460 b penuriâ operarum 249
Peraedificatę domus 247
Peræquare culleos VII 220: denas amphoras 226
Peragitare vaſa 463 b, 467. peragitare lignea rudicula 480
Perannare poſſe 436. & Perẽn.
Peraruit ſolis afflatu 261 b. peraridum ſolum 232 b
M. Percennius Nolanus allegatur 46
Percinxit ſedes ſuas 412
Percruda pruna 457
Percuderint oua roſtellis 363, i. pertuderint. ſic Excud.
Percurabitur morbus 315
Perdenſa humus 233
Peream ni- 132 b, 377
Peregrinę plebis reges 396
Perennitatem longiſſimam ſtirpi acquirere 261. perennare diu 195. ſi non perennat in totum, certe vsque in alteram vindemiam vini ſaporem ſeruat 464 b. idem Perann.
Perexilis vitis 429 b
Perfecte muſtum deferbuit 465. perfectio in nulla ſcientia inuenitur 416 b
Perferi boues 98 b
Perferuefieri 65. perferuida æſtas 284. perferuidus cęli ſtatus 295
Perflabilis locus 533 b
Perfriato baccas 472 b
Pergamidis paſtores 103
Pergliſcit auis ſaginari cœpta 366
Pergulæ figuram obtinens vinea 258 b. pergulana vitis 218 b
Perhiemare 436 b
Periclitari exiguo numero 268
Perimbecillum caput 143
Perinungunt oleo 126
περιπτίσματα 136
περιστερεὼν villę 97, 137 b. περιστερεῶνες 356: & περιστερῶνες 138 b. περιστεροτροφεῖον 137
περίστυλον villæ 97, 133
Perlibrata planicies 183. perlibratum opus 237
Perlucidæ vuæ 430
Perluere aqua marina 463 b: aqua pura 486 b. perlui aqua dulci 489 b. perluti faui 402 b
Perluſtrant oua ſulfure 363
Permaduit imbribus 289
Permaturæ baccę 482 b
Permeant extra lacum 376
Permenſum opus 237
Permitia poma 474
Permodice findito 302
Pernæ ſaliri vt ſoleant 52 b: quando condiantur 545 b, 637 b. pernæ Tomacinę & Taniacæ 110
Pernoſcere mores auium 362
Peroriga qui 118, 120
ad Perpendiculum dirigere 248. ad perpendiculum fa-

bricata 236 b,& 12
Perperam feciſſe 96. perperam facta corrigere 416: emendare 419 b
Perpetuam foſſam ducere 235 b. perpetuus canaliculus humi conſtruatur 376 b
Perpurgare corpus 125
Perrepere ad præſepia 311 b
Perſecuto gramine; paſſ. ſign. 567 b
Perſerũt reſticulas per ficos 87
Perſica poma patrium venenum translatione depoſuerunt 413 b. perſici genera 414, 626 b: ſine oſſibus vt naſcantur 556. perſici ſatio & cultura 301, 626: ſatio & inſitio 545 b: inſitio 555 b, 641: emplaſtratio 593 b: inoculatio 590. perſico inſeritur malus 640 b
Perſis regio barbara 413 b
Perſis de re ruſt. 54 b: 164 b
Perſonata herba 318
Perſpergere amurca 39
Pertæde ſcere 48 b
Pertérere baccas 472 b bis
Pertergere vaſa ſpongiis 456
Perticalis ſalix 272
Pertractet terga nareſque 584
Peſſimo publico ædificata 69
Peſſum ire & Innatare, oppoſ. 454
Peſti roſaria 404 b
Peſtis; de pituita gallin. 364: de ſcabie 355 b: de ſerpentibus 364: de papilionib. & tineis 397. peſtiferæ labis in pecore curatio 329 b. peſtilens aer arte correctus 60 b. peſtilens fundus vendendus aut deſerendus 67. peſtilentiam facientia, & peſtilentiã propulſantia 311 b
Peta feſſus 98
Petaſiones, pernæ ſp. 11 b
Petigo vt ſanetur 51
Petronius paſſer 128 b
Petroſelinon, apii genus 588 b
Petulcus aries aut caper vt repellatur 336
φαγέδαινα in alvearib. 396
Phalerides aues 144 b, 375 b
Phaſeli ſatio 196
Phaſis Ponticus 368
de Phaſianis 527 b. phaſianina oua 527 b
Phidiaca Minerua 162
M. Philippi factum 132 b, 377
Philogræci 143
Phœbe Latonia 411
Phradmonis arte 404
Phrygia lotus 410. Phrygia ἀμπελόεσσα 56
Phryxi nubigenę 407 b. Phryxeo vellere 413
Phryxonides nymphæ 383 b
Phyllis, amyg. 640, 641, 642 b
Phyſicam addiſcere 149. Phyſici, rerum cauſas & ſacra mouentes Orgia naturæ, ſecretaque fœdera cæli 409
Piatur inſanus 111. piaculo porco facere 41 b
Pica Minucius 128 b
Picentium ager 56. Piceno agro contributus ager Gallicus 220
Picis liquidæ alterum medicamen ad muſtum condiendum 465 b. picis odor & ſapor

ſapor vt temperari ſoleat in doliorum picatura 612. pix corticata 466: Nemeturica 467: vetuſtior, melior 464, 466. picari dolia vt ſoleant 462. picaturam ne referat vinum 620 *b*. ſeu, picati vini guſtus ne poſſit intelligi 466 *b*
Pierii nemoris ſilentia 409
*P*igneri ſunto 46
*P*igra remedia 209
*P*ilulæ cupreſſi 621
*P*ilæ fullonicæ, ligneæ 7 *b*. pilę ex lapide angulari 9
*P*ilum fabarium, farrearium, ſeminarium 7 *b*
*P*ili color pro regionis cælique ſtatu variat 306
*P*inacothecæ 57, 93 *b*
*P*inguiorum ruſticorum litteris, i. craſſiori diſciplinę 399. ſic *P*ingui Minerua 162 *b*, 420. pinguitudo olei 487. pinguitudo mira 110 *b*
*P*inicillo humorem affundere 570 *b*, *etiam mſ. cod. pro* penicillo.
*P*innæ prominentes in cauda 358. pinnula per nares traiecta 362
Q. *P*innius 127
*P*ini ſatio 15, 582: ſatio & cultura 627 *b*: ad quæ vtilis 633. *P*inea vertice pungit 409 *b*. pineę ſatio & cultura 300. pineæ nuces vt ſerendæ 22: quando legantur, & vt ſeruentur 628. *P*ineti ſatio 567
*P*inſerunt ficum 152. pinſita iris 468 *b*: lens 328 *b*. pinſitum allium 313, 314: hordeum 360: panicum 195
*P*iperatum acetum 481, 491 *b*
*P*ipiunt pulli 363
*P*iri ſatio & cultura 300 *b*, 508 *b*, 561 *b*: inſitio 85 *b*, 582, 640. pira vt condantur 94: vt ſeruentur 562 *b*: in ſole vt ſiccentur 458 *b*: vt condiantur 456 *b*, 457 *a*, 562 *b*. pirorum generoſiores ſpecies quæ 300 *b*: quæ quomodo ſeruentur 6. pirorum ſemen vti ſerendum 22. piri ſilueſtres 232. piri agreſtis ſatio 630
*P*iſa Afra 621. piſi ſatio 196, 610 *b*
*P*iſare far 94 *b*
*P*iſcem eſſe putaui 132 *b*, 377. piſces eſcam alii aliam deſiderant 380 *b*. piſces marini dulcib. aquis clauſi 377. *P*iſcis auſtrinus, & *P*iſcis aquilonius, ſid. cæl. 429 *b*. *P*iſcatorium forum 381
de *P*iſcinis 153 *b*. piſcinæ quid 131 *b*. piſcinæ villaticę duæ 174 *b*, 529. piſcinæ poſitio qualis eſſe debeat 378 *b*. piſcinæ dulces 132: ad mare prolatæ 132 *b*. piſcinæ nobiles 132 *b*. piſcinæ pecorum 170 *b*. piſcinales cellæ in balneis 536. piſcinarum rimæ vt ſarciantur 522 *b*
*P*iſo *P*upius 146
*P*iſo hiſt. citatur 99 *b*
*P*iſtaciæ ſatio 567. piſtacie-

rum ſatio,cultura,ſexus 618 inſitio 582, 642 b
Piſtillis conterito 490 b
de Piſtoris diligentia liber 453
Piſtrini conſtitutio 536 b
Pituita vt eiiciatur 48: vt ducatur 329 b: ſi oui moleſta eſt 344 b: in auibus quid, & quomodo curetur 526, 527 a b
Placenta vti fiat 28
Placiditas ouium 98 b
Planaſia inſula 136
Plancæ roboreę 524 b
in Plano, τῷ ἐπιπέδῳ 132
Plantæ cum animalibus quid ſimilitudinis habeant 229: ne a diris animalibus carpantur 412 b. Plantaria quando facienda 495 b. plantaria ceraſi 618. Plantantur vel ſeruntur caules 573 b
Platanus folia hieme quoque retinens 63. platano inſeritur malus 640 b. plataninis foliis contegunt 460
Plato phil. citatur 242 b
Plautus citatur 101 b. Plautus in Menæchmis 111
Plebeii ſeminis pulli 394
Plena fœtu bos 322 b
Pleuſiphanes de re ruſt. 54 b: 164
Ploſtra quot requirantur 25 b, ploſtra maiora 7, 75. ploſtellum Pœnicum 91. ploſtrarii aſini 7 b
Plumbo vincire dolia 19. plũbeum, ſ. vas 463: & mox, plumbea bene fricari. ſic, plumbeum quadratum 485 b. plumbet modiolos 13. circũplumbati modioli 12
Plurima XV, pauciſſima VII ſupponuntur oua 374 b
Plus quattuor milibus 239. plus annos centum 93. non plus triennium viuunt 101 b. non plus quater in anno pariunt 143
Pluſculum mellis aut mulſi 481 b. pluſculo ſale 486, 490
Pluuiis diebus quæ fieri queant 2, 206 b, 451. pluuialis dies 204 b. pluuiatilis aqua 382
Pocillum fictile 48. pocula contrectari a quibus debeant 453
Podia cratitia 523 b
Pœnitendus ager 184
Pœnus auctor, Mago 238 b. Pœni ſcriptores 163. Pœnicum ploſtellum 91: dictum 168. Pœnice ſcripſerunt 57
Poetæ primarii 162. poetæ veteres citantur 99
Politores granorum 41 b: *vet. ed.* pollintor.
Pollentiæ vellera 334 b
in Pollicem tonderi 258 b: 263
Pollucere dapem 39 b
Polulum labellum 7. pollulæ laminę 12 b. viſe Paul.
πολύαρνες & πολυβοῦται 99
Polycletea arte 404
πολύγονον, ſanguinalis h. 315
πολύμηλοι 99
Polypus in naſo vt ſanetur 51

Pomi

Pomi vt propagentur 23, 39 b: vt inſerantur 640 b. poma mala 6: vnde dicta 81: vt ſerantur 15: in qua vineæ parte ſeri poſſint 245: interlegi quando ſoleant 598, 602 b, & 564: vt condantur 93 b: vt ſeruentur innoxia 478: in arbore vt ſeruentur 631: vt condiantur 457: cōdiri & ſeruari quando ac quomodo debeant 619. poma quæ quomodo ſeruentur 6. poma per gradus quosdam ſibi ſuccedentia 578 b
Pomaria, horti 77. pomarium conſtitui vt debeat 505 b: vt conſtitui & curari 529 b, & 298 b. pomarium ſeminarium vti fiat 22. pomiferæ arbores disponi & coli vt debeant 557, 630. pomoſi Tiburis arua 407
Pompeia palus 407: an Pomptina ſeu Pontina? Pompeiana vitis 218 b: cepa 456 b
T. Pomponius Atticus 103
Pomponius Vitulus 100
Ponderibus æquis 536. ponduſculo ſaxi 488 b
Pontiæ inſulæ 134 b
Pontifices citati 212 a b: 213
Popinales deliciæ 377 b
Populi duo coniunguntur; de apibus 396 b. ſic 587. populus ſpicarum, i. ſpicæ 597. Popularis notæ pulli 394. populationes volucrum 243 b
Populus arb. ad quæ vtilis 633. populo inſeritur malus 640 b. populnea fronde 310
Porci educari vt debeant 567. porco piaculo fieri vt ſolitum 41 b. porco fœmina facere 40. Porcus, Græcum nomen antiquum 111. Porcus, χοῖρος, in virginib. quid 110
Porcæ vt tractandæ 567 b. porca pręcidanea vti fiat 40 porca in agro quid 79 b, 275. porcæ ſulcātur latiores 427 Porculus in ſucula 12. porculatio quid 110 b. porculatoris officiū 350 a b. porculatoris & ſubulci diuerſa profeſſio 161
Porcii vnde d. 99 b. M. Porcius Cato citatur 166 b, 167 b, 208, 213, 487 b bis. viſe Cato.
Porricere exta 79 b
Porriguntur per humum 283 b porriguntur in tabulas vuæ ſiccandę 459 b
Porri ſatio & cultura 560: trāslatio & cultura 617 b. porrum Tarentinum 372: ſectiuum ſeri & coli vt debeat 440 b: vt capitatum 441: ¶ Porrus ſectilis ſeu ſectiuus, & Porrus capitatus 560 b. porrus grandis vt naſcatur 561. ſic 589. porro ſecto faſces cingere 413. Porrinam inſerere 22
Porta, itineri longiſſima 55
Portitor Helles 407 b
Portunus abundet mercibus

411 *b*
Poſea olea 5, 77. poſeæ oliuæ colymbades vt fiant 481 *b*.
¶ *Poſia olea* 5,6,484: vt condatur 6: vt condiatur 481. viſe *Pauſ.*
Poſiueris, poſueris 3 *b*. poſuerunt pauca oua 358. poſitio ſurculi 239. poſitio agri, i. ſitus 518 *b*. ſic 161,166,170, 174, 219 *b*. pro ſitu & poſitione locorum 244
Poſſis transferre δύναιο ἄν 440 441. pro poſſibilitate vitis 553 *b*
Poſterata compenſare 625 *b*
Potis ſunt 103
Poteſtas fiat large bibendi 375 *b*: vagandi 364. ſi poteſtas reliquorum non ſit 492. viſe Facultas.
Pótitur regno inferno 410 *b*
Potniades equæ 324
Potui data ſtaphisagria 364 *b*. dabitur potatū pecori 488 *b*: pro, potatu, aut potandum, vt 313 *b*
Præacuere ſurculum 19 *b*
Præbent potandum medicamen 313 *b*. *Præbita*, χορηγίαι 179
Præcidanea porca vti fiat 40
Præcipitata palmitis pars 292. præcipitari palmes quando debeat 293. præcipites palmites qui dicantur 293
Præcocem vitem 218 *b*: præcocia pira 301
Præcoques vites 214,215: prçcoqua *Perſica* 627. *Præcoquam* vuam 473: *vet. ed.* præcoquem. præcoquas vuas 471 *b*: *vet. ed.* præcoces.
Prædium emi pararique vt debeat 1 *b*: ſuburbanum, cōmodiſſ. 165
Prçductoria lora 41
Prçfato Iunoni fruges 40. prçfamino vino 42
Prçfecti operarum quales eſſe & quomodo tractari debeant 72. prçfecturæ voluptas vt excitetur 72
Præferrati modii 8
Præferuida regio 213 *b*
Prçfigantur foraminibus æ nei cancelli 379 *b*
Prçfurnium fornacis 18
Prçgelida frigora 251: loca 193, 233
Prçgnantes fiunt 105 *b*. prægnationis fines 101: mod' 88
Prçgrauantibus auribus 345 *b*. prçgrauato capite 313 *b*
Præiaciuntur moles 380
Prçliganeum vinum 13 *b*
Prçparare frumentis arua 207
Præſciſcere fugam 391 *b*
Prçſecare cultello 153
in Præſentiarum 44
Prçſepes bubus 9. præſepię laxæ 68 *b*. præſepia ouium 106
Prçſidio futura pecori 431. ad prçſidium aquę calidæ decurritur 488. prçſidiarii malleoli 254. prçſidiarius palmes q. 258 *b*
Prçſtat ex ſe pullos atque plumam 373,528. ſic Prçſtari, prçberi 435 *b*

Prç-

Prȩſul agri 518
Prȩſulſæ adipis 307 b, 584
Prȩtentis retibus 368 b
Prȩtorium villaticum 519, 521
Prȩtorto capite 240
πρεσποκουεἰδεῖς beſtiolȩ 532 b
Pratum vnde dictū 63 b, 208: ex aruo vt fiat 208: factum vt colatur 208 b, & 6 b: purgandum quando 537 b, 571: cuſtodiri & ſtercorari quando incipiat 547: ſtercorari vt debeat 22 b. Prata duum generum 208: irrigua & ſicca 6 b bis: vetera vt excolantur ſeptembri 611 b: nouella quando & quomodo formentur 611 pratenſe fœnum 309 b
Precor bonas preces 40
Prelo premere 473. preſſura vinaceorum prima 471. primæ preſſurȩ oleum, item ſecundæ ac tertiæ 486. preſſoria vaſa 461 b. preſſus color 585. preſſius putare vitem 630 b
Pretiæ vites 218
Priapus in hortis 404 b. Priapo vicina eruca 406 b
Primâ vindemiâ, id eſt, initio vindemiæ 465 b. Primigenia ſemina 85: pecuaria 103. primorem ſurculum duos primores digitos præacuito 19 b. primores tres digitos 12 b. primores ciuitatis 452 b. in Primordiis, initio 584
Principalia cap. 166 b
Priſtinum nomen poſſident 275 b. priſtinale album pecus ſuum 349
Priua opercula doliis, ſeriis 7 b. ſic priua tectoria, ibid. i. ſingulis apta.
Priuignas proles 408
Probatio quadrupedum 74 b. probatiſſimi artifices 415 b. probabilis guſtus 218. probabiles mores 309. probabiles animis æque ac corporibus boues Vmbriæ 306
Procacitas galli rixoſi 358 b
ſi Proceſſit medicina 312 b
Procerum ſeditione plebs in partes diducitur 392
Proceris cornibus 306
Procliuum ſolum 104
προχοιτῶν 96 b
Procul a tumultu 386. procul igne conſtituenda mulctra 347 b
Proculcantur ficus in modum farinæ 459. proculcatis vuis 462 b
Procuratio templi 55. procurator auiarii 136 b. a procuratore aſſignata ſedes 391 b. ib. curator & cuſtos apum. procuratoris villatici habitatio 173
Procyon exoritur 428
Prodigialiter accidit 220
Prodromi flare incipiunt 428
Producere cunctantem 308: productiſſimum flagellum 227
Prœliantur cum exteris 392

Profanare dapem 39 b
Profeſtis diebus 71
Profiteri ad publicanum 101
Profluus receſſus 380. profluuio ſanguinis interit 323 b
Progemmantib. palmis 266 b
Progenerare marem 337,& 326 progenerari apes iuuenco perempto 397 b. progenies ruſtica Romuli 377. progenies ſuilli pecoris 348 b
Progeritur oleum vrceis 485 b
Progerminare 254
Prohibeſſis intemperias 42. ꝓhibetur large vagãdi licẽtia, i. negatur 528 b. prohibendus erit potione 313
Proiectum iacet 450. proiectę in terram vites, & humi proiectæ 496 b
Proinde æſtimarent, ſiue dulcis eſſet ſapor vuæ, ſiue acidus 430 b
Prolixa ſtatura 180. prolixæ arbores 65 b. prolixæ caudę & breues 103 b
ad Proluuiem alui 471 b
Promercales res 178 b, 418 b
Promethea Creta 405
Promiſſo ventre ſus 348 b. ꝓmiſſis ad genua palearibus 306 b
Promptus ac ſtrenuus canis 354
Promptuarium armarium 8
Promus fructus 215. promi & cellarii 452. pueri promi 453
Promouere onera & portare 416
Prona aquiloni, ſeu in aq. 215 b
Propagatio pomorũ aliarumque arborum 23, 39 b. propagationũ tria genera maxime vſitata 499 b. ꝓpagatio diligentior vt fiat 23. propagari ficus ramis poteſt 581. propagines vitium 249
Propius ſtirpem reciſæ taleæ 273 b
Propolis apum 151
Propomata ſponte vt naſcantur 569
Propter amnes ſeri 6 b, 46 b
Propulſare radicibus aquas hiemis 238
Prorepentes pampini 256
Proritat pretium 198
Proſa oratione componere 414 b
Proſciſſione terrę 308. proſcindere terram, quid 79 b
Proſerpina rapta 410 b
Protectæ porticus 381 b
Protinus illata de agro bacca 487
Prototomos decidere caules 413
Prouerbium Græcum 403 b
Prouident futuro tẽpori 220 b
Prouincialis ager 221 b. prouincialis agri & prouincialium vinearũ cultura 283 b
Prouocántur in libidinẽ 526 b
Prout cuique mos eſt 234 b. prout rei conditio exegerit 453 b
Prudens medicinæ, i. peritus 338. ſic, prudens vniuerſæ naturæ 185: prudentiores rerum ruſticarum 246 b: prudentia rei 162 b: prudentia cunctarũ rerũ 492 b

Pruni

Pruni ſatio & cultura 566 b, 628: inſitio 545 b, 641 b. pruno inſita malus 640 b. pruna vt ſeruentur 628 b. pruna Damaſci 413 b. pruna Damaſcena quæ 628 b. pruna onychina & ſilueſtria vt condiantur 456 b
Pſithię vites 218
in Publico Ardeæ ſcriptum exſtat 126
Puerilis vna opera, i. vnus puer operarius 427
Pugillus lentis 51
Pugnax aries 336
Pulchritudo rei trahit 242 b
Puleium viride 491 b: aridum 471, 492. pulleii flos 454 b. puleium (vno *l*, absque *g*) 635 etiam mſ. cod.
Pulex irrepens dente laceſſat ocima 411 b. pulicibus infeſtantur etiam gallinæ 361 b. pulices vt profligentur 532. pulicoſæ cani remedia 355
de Pullis equinis quæ tenenda 326: vt tractentur & probentur 585 b. pullus aſininus 119 b. ¶ Pulli gallinacei & pauonini vt alantur 527, & 362, 363. pulli apum 396. Pullities tenerrima, pulli tenerr. 375 b: pullities in aluearı nata 393. Pullatio, pullorum educatio 362. Pullaſtræ 141. Pullulaſcit vitis 258 b
Pullum ſolum Campanis q. 198, 232. pulla, nigra 161. pullæ lanæ 334 b
Pulmentaria condiuntur ſatureiâ 445 b. pulmentarium familiæ 24 b
Pulmonis exulcerationi vt occurratur 316. pulmonariæ ne fiant ſues 351 b. pulmonaria ouis & ſus vt curentur 343 b
Puls Punica vti fiat 30. Pulticula cocta 527: pulticula e frumento 372. Pultarium infudibuli inuerſi figura factum 599. in pultarios condi vuas 476
Puluerationes vitium 267 b. pulueratio nouellæ vineæ 571 b. puluerationem faciunt; quam vocãt ruſtici occationem 429
Puluini ad lineam excitati 561
Punicea impenſa induemus 521 b: *vet. cod. duplici ſcriptura*, pumica & Punica.
Pumiliones aues 358 b
Punicea depexa coma 408 b. Punicum lutum 388 b, 445. Punicana coagmenta 11 b. punicanæ feneſtræ 137 b. Punicæ roſæ 385 b. Punicum cicer 383. Punica arbor 409 b. Punica mala, eadem granata 474. punici ſatio & cultura 300. punicæ inſitio 640. punica vt ſeruentur 94, 477: ne in arbore rumpantur 300 b: acidiora vt emendentur 300
M. Pupius Piſô 146
Pupinia regio 65 b, 169
Purganda ſunt ſordibus 591. purgata granis pira 563.

purgamenta & paleæ 530 b. purgamenta cortis 206: ſalſamentorum 380 b
Puriter componere 28
Purpurea pira 300 b. Purpurea pruna 457. purpureo radiat vultu 411. purpurat ſiõdes auro 406
Puſillos pueros 50. puſilla arbor 302
Puſuloſa pecus 344
Putabuntur ꝓ binis 9 b, i. numerab. Putatio arborum vtilis eſt 625 b, 628: quando & quomodo facienda 16, 251, 502, 552, 553. putatio autumnalis quando celebretur 625. putatio ferramentis qualibus peragenda 264 b. putator pendulus arbuſtis 409 b. putatoris officium 256, 262 b. putatoriæ falces 537
Puter palus 64. puteſcit ſupellex lignea 32 b. puteſcit olea longiore ſitu 3. putida vlcera 49. putorẽ adimere 49. putreſcere imbrib. 429 b
Putei vbi & quomodo fodiendi 607 b: perennitatis fidem vt habeant 437. puteis condita grana 93. puteorum rimæ vt farciantur 522 b. puteali fonte irrigari 437
Pyctes gallinaceus 357
Pyrois rutilus 411
Pythagoras citatur 98
Pythio de re ruſt. 54 b.

Q

Quadragenos octonos ſextarios 464. quadragenę & ſingulæ vrnæ 45. quadragenarium dolium 34
Quadrans iugeri q. 276. quadrans medicaminis 464, & 328
Quadraria vaſa 10 b: 11 a
Quadrati agri menſura 276 b. quadrati boues 306
Quadrifidas ridicas 273 b
Quadrigarius equus 119
Quadrimi boues 74 b. quadrima vitis 254 b, 554. ad quadrimos vsque, i. ad quadrimatũ 567. quadrimatũ agẽtes ſues 348 b. vltra quadrimatum ſeneſcere 383
Quadrupes a ſerpente morſa vt curetur 33. quadrupedum genera duo 305 b. quadrupedia maiora 422. ſic 425, 585 b.
Qualitas cuiusque rei conſideranda eſt 416. qualitas cæli 214: aeris 268 b: terræ 231. qualitates agrorum 185 b
Qualiter ædificanda villa 169 b. qualitercumque obruatur 195 b
Qualus vino liquando 402. quala mundiſſima 336 b. quala ſataria 8
Quamdiu oleum conficitur, i. tantiſper dum 486 b
Quamoptime poteris 15
Quantalibet ſæuitia 380
Quanto ſæpius- tanto liquidius 486
Quartæ tres 276. quartarius ſulfuris 32: mellis 453 b
Quartanaria tabula 540
Quartadecima pars 280. quartode-

todecimo kal. Dec. 434
Quaſſari mola, i. frangi 633, 636
Quaternarum librarum ſinguli 426. quaternarii ſcrobes 424
Quercus ſatio & cæſio 274. quercus inuiſa oleæ 505 b: ad quæ vtilis 633. quercus ſemperfoliata 63. quernei frutices 345: aſſeres 519 b. quernęę frondes 310. quernea folia 310 b
Querquedulę aues 144 b, 375 b
Qui pro Quo 7 b, 8 a b: pro Quóaduene. 14 b
Quid aliud, ἄλλό τι 146. amicum quiddam & dulce 450 b
Quicquid putridi aut arentis inuentum fuerit 556
Quidvis anni matura eſt, id eſt quovis anni tempore 10
Quina pariunt oua 374. quinûm pedum 271 b
Quincunx iugeri q. 276. quincunx ſchœni 469. in quincuncem diſpoſita 234 b
Quinquagenarius grex 124 b. quinquagenaria vrna 7. quinquagenarium dolium 27, 35 b
Quinquatrus, feſt. 424, 445
Quinq; & quinquaginta 466 b. quinquies & vicies duceni 281
Quinquelibrale pondus 238
Quinquemeſtres pulli 118
Quinquennis aries 336: caper 345 b: vinea 258
Quintadecima luna 362 b.
quintodecimo kal. Dec. 434
quinto & xxx die 372
Quintius Cincinnatus 159
Quiriniana mala 6
Quisque] tertio quoque aut quarto die 483. ſexta quaq; oliuitate 487
Quo, pro, in quæ 7. quoad eliciatur ſanguis 328 b. quoadeius poteris 16
Quoius rei ergo 42. ſic Quoium, cuium 41 b
Quoquoverſus VII pedum 359, 424. quoquovorſum P. X. 10.

R

Rabies ex inani amore 330
Racemari licebit 139 b. racemarii pampini 240 b
Radices aliter ab aliis diffunduntur 83: in arboribus vt cito capiant 39 b: ne impliceutur in vitibus 238. ¶ Radicum (raphanorum ſc.) ſatio, cultura, ſexus 605 b. ſic, radicis ſemen 542
Radicantur facile 246 b. radicata planta 550 b, 556, 557. radicatæ vites 550 b
Radii, oleæ ſpecies 505 b, 556: qualis 295. radius maior, oleæ ſpecies 5. radiolus vt condiatur 480 b. eadem Cercitis Gr.
Radiata rota 135 b
Radula ferrea curuata 461 b
Rami teneri ſeri & coli vt debeant 301, 508 b: cum foliis vt ſeruentur 33
Ramices in viuariis 382

Rana lurida 59. ranæ veterinariis quid 313 *b*
Rancore veteri 524
Raphani ſatio & cultura 443 *b* 446: ſatio, cultura, ſexus 605 *b*. raphanus vitibus exoſus 606
Rapæ napique ſemina 438 *b*: ſatio & cultus 445 *b*, 602, & 198 *b*. rapum in napum tranſit 199, 602. rapa vt ſeruentur 94: vt condiantur 490, 637. rapis condiendis ius vt fiat 491
Rapicij coles 17. rapicium ſemen 40
Rapinæ vbi ſerendæ 17: quando & vbi fiant 431
Rapiſtri olus 385 *b*
Raptor ferus 354
Rare ſata 192 *b*. rarenter dare 33 *b*. raripilum. 161
Raſis, genus crudę picis 464
Raſtri quadridentes 7 & 8. raſtellis ligneis 204, 587 *b*
Rationes patriſamilias quæ quomodo ineundæ putandæque 2 bis. rationem cum orco ponere 166 *b*. vbi ratio cum orco habetur 60. ratio accipitur pecoris nati aut amiſſi 427. rationem parem facere cum for. negotiis 448 *b*
Ratiocinator diligens 220 *b* ratiocinium iugeri expeditiſſimum eſſet ſi- 276 *b*. ratiocinium aliter ordinabitur 278
Rauennatè agro 235 *b*. Rauennatis ſoli ager 541 *b*
Rauis oculis 103 *b*, 120
Rauidi oculi 357 *b*
Recenſere veſtem & inſtrumentum 418
Recentiſſimi rigoris aqua 398
Recipere dena milia ex melle 149. recipit condituram qualemcumque 481 *b*. Reciperare ſe quiete 67 *b*
Receptui canitur 321 *b*. Receptacula olei 524, 616 *b*: auium 376. receptacula aquatilium animalium, ἰχθυοτροφεῖα 356
Reciprocans alternis æſtibus 633
Recognoſcere numerum gregis 370: numerum capitum 360 *b*: mancipia & veſtem eorum 179: inſtrumentum ruſticum 418. recognoſcitur grex, numerusque cenſetur 321 *b*. recognitio frequens 418
Recondere cado picato 488 *b*
Rectrix membrorum 228 *b*
Recuruaro capite 240
Redigere ſemen e farragine, i. recolligere 611. ſic, redigantur ſemina maiora 602
Redimitur floribus hortus 411
Redulcerare cutem 343
Refert quæſtum vberem 367 *b*
Reficere impenſam 56. refectionem deſiderantia ferramenta 452 *b*
Refoſſæ radices 232
Refouere pabulo 205
Refrigeſcit ager 207 *b*
Refringitur gleba in vineis 429

Reful-

Refulſerit æſtas 578
Regelare ſinuntur vites 421. regelari ortu ſolis 171
Regeſtus, regeſtio 235 b
Regia pira 300 b. regia olea qualis 294 b: vt condiatur 480 b, 481 b
Regionibus Ciliciæ Syriæque 198. regionis cuiusque natura & vires conſiderandæ 285. regionum ſua ſunt propria munera 202. regionum qualitas mutatur 163
Regnator aquarum 408 b
Regulæ ligneę 323. regula mechanica 236. regula exploraueris æquale 520
Reiiculæ pecudes 102 b
Religiones pontificum 212 b. a religionibus liber dies 307 qui religioſius rem ruſticam colunt, ſeu, qui religioſiores ſunt in terræ cultura 435 a b. ſic, religioſiores agricolæ 446 b. religioſe adminiſtrare 228
Remeans & commeans examen 535. remeant trans mare 134 b
Remedium ne idem faciat quod venenum 628
Remiſſio operis 72 b
Remiſſarii vectes 12
Remoliri æqualiter 203
Remuneremini nos 98
Renunciati ædiles 153 b
Repangere ſemen ferulæ 300
Repaſtinatum quid veteribus, & quid recentioribus 240
Repertor vitis 58
Replicare ad vitis caput 20
Repolire frumenta 212
Reponere ſuo quidque loco 451 b
Repræſentare faciem veri maris 379 b. repræſentat viridem ſaporem oliuarum 482
Reprehendiſſe peccantem non ſatis eſt, ſi non & recti viam doceas 416
Repulleſcens ſoboles 261 b. repulleſcere nouellis frondibus 259 b
Requies forenſium exercitationum, i. a for. exerc. 448. requietum lac 347 b. requieta oua 361 b
Rei Ruſticæ libro primo 415
Reſectio vitis 268 b. reſectio cæca 272 b. Reſex palmes q. 258 b. in reſecem ſubmitti 229 b
Reſeruetur maturo fructui 484
Reſina muſto indita 14. reſinoſa medicamina 463 b
Reſoluere damnum 43 b, 46
Reſpondet terra colono 182
Reſtagnans vnda 376
Reſtibilis vinea 231 b. reſtibile vinetum 240. reſtibiles ſegetes 66, 152 b. reſtibilis terra quæ 87 b
Reſticula ligare 35
Rete obiecto 134 b. a rete in auiaria 369. intra retem, & ſub retem 135 b
Retica (ſeu Rhætica) vitis 218 b
Retinacula lora 41. retinacula lorea 25 b. retinaculis con-

tinere 307
Retingitur myrtite vinũ 636 *b*
Retorreſcere 240. retorridæ plantę 233
Retractanda ſunt pedamenta poſt putationem 265 *b*. retrectans bos 187
Retrimentum oleæ 95
Reuerentia diſcendi, i. timor 416 *b*
Reuiſere ſua negotia 448 *b*
Reuiuiſcunt herbæ 249
Rhætica vitis 218 *b*
Rhamni ſponte vireſcunt 413
Rhedariæ mulę 154
Rheni accolæ 63 *b*
Rhinto comicus 132 *b*, 377
Rhipæa bruma 405 *b*
Rhodii galli 358. Rhodiæ gallinæ 357, 358, 371 *b*. Rhodię fici 299 *b*
Rhodomeli vt fiat 596
Rhombus piſcis 378, 380
Ricini vt decidant a canibus 355: ne oues infeſtent 32 *b*
Ridica quid 64: quo vineæ loco figenda 78
Rigoris quam recentiſſimi aqua 398. rigorem vt habeant perticæ 255. rigorem habe[illegible] pinna 398
Rimar[illegible]na & paludes 375 *b*
Riualis a[illegible]ula 376 *b*. riualem ferre nequit aries 336
Rixoſæ aues 357
Robigus & Robigalia 53 *b*
Roburneæ fruges 382 *b*. roborea materies 422. roboreæ plancæ 524 *b*. roborei axes 320, 327. roborare largo cibo 325
Robus ſeu Rubus 10
Roma parilibus condita 99 *b*. Romæ muri & portæ vt definita 99 *b*. Romanus populus a paſtoribus ortum duxit 99 *b*. Romanus ſedendo vincit; prouerb. 55
Romanica aratra 40 *b*: iuga 40 *b*. Romanicæ fiſcinæ 40 *b*. Romanienſis ſalis 52 *b*
Ῥώμη, nomen canis 355
Romulus & Remus a paſtore educati 99 *b*
Roſmarinus & marinus ros 385, 386: roriſmarini ſeſquilibra 471. Ros Syriacus 395, 474 *b*, 586 *b*. roris Syriaci tres heminę 474 *b*. ¶ Rorat, ſ. cælum 427, 432. Rorulentæ ſtirpes 290 *b*: baccæ 472 *b*. Roſidum ſolum 289, 553. roſcida herba 104 *b*. roſcidus *cum c Palladii mſ. paſſim*.
Roſa ſeri quando & quomodo ſoleat 82. roſarũ ſemina quę 558. roſæ virides vt ſeruẽtur 596. roſę Punicæ 385 *b*. ¶ Roſaria quando & quomodo conſerantur 558: e paucis virgulis vt inſtituantur 630 *b*: vt colantur 572 *b*. roſarium ſerotinũ 424. Roſetũ, roſarium 631. Roſatũ conditum 569: vt fiat 596: ſine roſa vt fiat 622 *b*
Roſea campeſtris 101. Roſeæ campi 63 *b*. Roſcani equi 117 *b*
Roſtrum arietis 103 *b*. roſtrum falcis 9, 265. roſtellis percu-

derint oua 363
Rota radiata 135 b. rotæ, capræ feræ 98 b. rotare pauo quādo dicatur 371. rotulæ vaſis ſubiectę 4 4 4 b. rotundi agri forma 279
Rubei coloris boues 582 b. rubei coloris aſinus 586
Rubellianæ vites 216 b
Rubicundæ plumę 357 b
Rubigo ne torreat herbas 412, & 202, 503 b, 530 b
Rubri boues 306
Rubricoſus ager 17
Rubus caninus, ſpinę gen' 530
Ructor aues 129
Rudecta 17: *vet. ed.* rudeta.
Rudeata 39: *vet. ed.* rudeta.
Rudis cædi quando ſoleat, & quo modo 593. rudis agriculturæ ad te nunc eſt, Scrofa 57. rudicula agitare crebro 32. rudicula lignea peragitare 480
Rudis ager 231
Rudus ſtatuminatum 520: pauimento inductum 595 b
Ruma & Rumis, mamma olim 125 b, & 101 b. Rumiæ ſacellum 125 b
Rumpi, trāducum ſpecies 64 b. rumpotinum arbuſtum 293 b. rumpotinetum vt conſtituatur 294
Runcare ſegetes 80. runcatio frugibus vtilis 202 b: ſarritioni ſubiungenda 203. runcationis præceptum generale 439. Runcator 203. Runcones vepretis perſequendis 537
Ruricolæ, agricolę 412
Ruſco hirſuta ſepes 413. Ruſcariæ falculę 8
Ruſſeus color 585
Ruſtariæ falces 76: *vet. ed.* ruſticariæ: *f. melius* ruſcariæ 8
Ruſticarum rerum magiſtri 267 *b*. rei ruſticæ libro primo 415. ruſtica res an ſordidum & vulgare opus 160. ruſtica plebes vrbanæ præſtat 160, & 96 b. ruſticæ gallinæ quæ 356 b, 373.
¶ Ruſticitas, i. ruſtici 529.
¶ Ruſticari foris, i. ruſticas res adminiſtrare 452. ruſticationis ſcientia 415 b: præcepta 163. ruſticationis pręcepta ex vno auctore colligi non poſſunt 416 b. ruſticationis magna & diffuſa materia eſt 416: caput qd' 419
Rutæ ſatio & cultura 442, 575
Rutabulo ligneo agitare 464: permiſcere 466 b, 470
Rutilis criſtis 357 b. rutili, ἐρυθροί 335
Rutrum calci ſubigendę 522.

S

Sabæum miſcet odorem 410
Sabanum mundum 599
Sabatinus lacus 377
Sabelli duri, pop. Ital. 407
Sabini colonias crebro emiſerūt 152. Sabina regio qualis 295. Sabina ſalix 271. Sabino oleo petuncta ſemina 574: *mſ. cod.* ſapino.
Sabulo albus, ſubalbus, rubicundus 65 b: niger & rutilus 232 b: maſculus 606 b. ſabu-

loſa loca 207 b: arua 199
Sacci ſpartei 461
Sacer mons in Hiſp. 324. ſacer ignis ſeu puſula in ouibus 344. ſacris diebus accubantes cœnabant operarii 418. ſacris iam rite ſolutis Tardipedi 414. ſacra vbi facienda 4
Sacrificari, act. ſignif. 119, 125 b. ſacrificiis publicis aptati faſti 399. ſacrificia in vindemia 461 b
Sacres porci 101 b, 111
Sagæ fallaces 177 b, 418 b
Sagaciſſimus rerum naturæ 160 b
Sagati cuculli 418
Sagina anſerum facilis eſt, i. ſaginatio 375 b, & 143. ſaginâ hilaris admiſſarius 325. ad ſaginam idonea 369. ſaginandi aues ratio 528. ſaginandus hordeo & eruo 325. ſaginati ad ſacrif. 102
Sagitta in vite quid 231, 239 b. ſagittam e fœcundo malleolo deciſam 230 b
Saguntinæ ficus 6 b
Sal maritimus & foſſitius 63 b: montanus, Hiſpanus, Ammoniacus, Cappadocus 319: mola infractus 489: candidus vt fiat 30 b. ſal coctum 490. ſalis ſparſio ſalutaris ouillo pecori 631
Salaciſſ. mares 348 b, 357 b
Salentina olea 5, 77. Sallentinis agris 108
Salgamis condiendis quæ vaſa comparanda 453. ſalgama ſitire non debent 456. Salgamarius, liber Matii 477
Salinis Herculeis 407. an Sabinis?
Salientes riui 170 b. ſaliri, iniri 105. ¶ Sallire pernas 59: ſalliantur oleæ 13 b. item, ſalita oliua 616 b: ſalitus thynnus 329
Saliuis fluidum os 314. ſaliuandus erit admiſſarius 332 ſaliuandum eo medicamine pecus 311 b. ſaliuati more in fauces demiſſum 314 b, 323. ſaliuatum farinæ hordeaceę 314 b
Salicis ſatio 512: quando ponatur 559: pomum inſitione admittit 640 b: ad ligamina vt præparetur 434 b. ſalicis viminalis vſus, ſatio, genera 271. ſalicis perticalis ſatio 272. ſalix Græca 5 b, 78. ¶ Salicta vbi ſerenda 6 b: vt colenda 271 a b: quando cædenda 16 b. ſalictis glaucis infeſtæ volucres 412. Salictarius, ſ. curator 7 b. ¶ Saligna materies ad quæ vtilis 633. ſaligna vimina 534 b. ſaligneus qualus 402. ſaligneo palo 441. ſâlignea claua 307. ſaligneæ perticæ 255: & ſalignæ perticæ 333 b
Salſa vinis quomodo adhibeatur 465, 467 a b. ſalſus caſeus 491 b. ¶ Salſamentum in muria ſua permanet 490. Salſamentaria vâſa 197 b. Salſura carnis vt fiat

fiat 489
Saltus in agris quid 66
Salubre corpori vinum 468 b. ſalubritas cæli 166 b. ſalubritatis cura potiſſima 60, 169. ſalubritas vnde 60 b, ſalubritatem faciunt hęc remedia 311. ¶ Salutaris habetur amurca, ſi- 311. ſalutaris huic noxæ adeps 329
Salutator mercenarius 158 b
Samera, vlmi fructus 287 b: vt feratur 288
Samius lucus 136 b
in Samnio æſtiuant oues 101
Sampſa vt fiat 480 b. in ſampſam redacta oliua 483 b. ſampſæ expreſſio 485 b. *vet. ed. vtrobique* ſanſam *habet.*
Sampſuca Canopo nata 408. σάμψυχον Græce, Amaracus ſc.
Sanguis ex auricula detrahitur 316 b: dimittitur e capite 102: ſub cauda emittitur 313, 314. ſanguinis profluuium per nares vti reprimatur 329 b. Sanguineis floribus 409 b. ſanguineæ criſtæ 357 b. Sanguinalis herba, πολύγονον 315. ſanguinariæ herbæ paſtu ſi ouis morbum contraxerit 344 b
Sanguiſugæ vſtæ 531 b
Santonica herba 323
Sanus fiet ex eo morbo 50. ſana faciet vlcera omnia 49. Saneſcunt vulnera 313 b. de ſanitate quæ videnda 102
Sapa quid 623, & 463
Sapientiſſimi, quique multa ſciſſe dicuntur, non omnia 492 b
Sapineæ nuces 454
Saporis arguti 562, 580
Sarcire damna 400 b
Sarcinas colligere 53
Sarculi ſimplices & bicornes 537. ſarculari frumenta & legumina an debeant, & quando 539
Sardinia, piſcis 380 b
Sarmenta vt tractanda 262, 286 b: pangenda, eligi vt debeant 548 b: quanto ſpatio inter pangendum ſeparanda 549 b. ſarmenti caput an torquendum cum deponitur 549. Sarmentitio cinere 323 b
Sarranæ violæ 385 b. Sarrano clarior oſtro 411
Sarire iterum & tertio 73 b. ſaruiſſe aſparagos 52. Saritores 79 b. Sartura noua 266. ¶ Sarritor 203. ſarritio an proſit, & quomodo 201 b: tempeſtiua quando 421 b. ſarritura frumentorum 424
Saſernæ, pater & filius, de re ruſt. ſcripſerunt 58 b, 59 b, 164: laudantur 162 b: citantur 240. Saſernæ liber citatur 71, 72 b, 73 b, 74, 121 b, 163, 176, 204 a b, 219 b, 233 b, 252
Sat erit pondo xl dari 310
Sata quo die quæque de terra prodeant 88: vt tuenda ſint 88 b. Sataria quala 8
Sationis genera 193: præcepta

515, 516, 517. ſatio matura ſæpe decipit; ſera numquam quin mala ſit 432 *b*. ſationis iuſtæ terminus qui 614. ſatio legitima nouembri menſe 624. ſationis gradus ſecundus 8 4. ſatio tertia 439. ſatio vitis, duum generum eſt 237
Satisdari domino 45
Sator vitis 238. ſatoriæ trimodię 193 *b*, 485
Satui ſemen dare 4
Satureia ruſticis quæ 385, 386. ſatureia thymi referens thymbræque ſaporem 409 *b*. ſatureiæ ſatio 445 *b*, 559
Saturnalibus portio dabatur liberalius 2 4 *b*. Saturnia terra 160
Satyros laſciuos 414
Sauillum vti fiat 30
Sauracti Fiſcello 107
Saxo naturali 346. ſaxatiles columbę 137. ſaxatiles piſces qui 378
Scabilla & Scamna 7 *b*
Scabrata vitis 264 *b*. ſcabrum fit pecus, i. ſcabidum 594 *b*. ſcabræ quadrupedes vt curentur 32 *b*. ſcabiciem tollere 342 *b*. Scabies pecori vnde 5: vt ſanetur 315 *b*, 328 *b*, 329: in ouibus vt curetur 342: vt in canib. 355 *b*
Q. Scæuolæ villa 169 *b*
Scalprum falcis q. 265. ſcalpro æreo raſi vermes 5 6 4. ſcalpratum ferramentum 401 *b*
Scamnum in agro quid 1 8 7. ſcamna omittere in arando 236. ſcamna latentia 188. Scamna in vineis 234
Scamoneum, medic. 50 *b*
Scandulæ feneſtellis iniungantur 359 *b*. ſcandulis tecta cors 524 *b*: *mſ. cod.* ſcindulis.
Scantiana poma 6, 301. Scantianæ vuæ 6
Scapus lupini 81: aſphodeli 385 *b*
Scarificatur truncus arboris 580 *b*. ſcarificatione demitur ſanguis 315. ſcarificatio ferro facta 318
Scaturiens aqua 529. ſcaturigo paluſtris 235 *b*. ſcaturiginoſa terra 295
Scaurus piſcis 378, 380 *b*. *vet. ed. priore in loco habet* ſcarus.
Schœnum ſeu Schœnus, odorata radix 463, 464, 488 *b*
Scientiam eligendi habere 228 ſcientia adminiculis quibus opus habeat 162 *b*. ſcientiæ genera & a ſummis & ab inferioribus tractata 162: nulla perfectionem conſummatam adepta eſt 416 *b*. ſcire omnia nemo poteſt 98. ſciſſe multa, non omnia, dicuntur etiam ſapientiſſimi 492 *b*
Scilliticum acetum 470 *b*. vinum ſcillites ſeu ſcillite 470 *b*, 603 *b*
Scindulæ: viſe Scandulę.
Sciziones vitis 501 *b*
Scipio Metellus 130 *b*, 143
Scirpiculæ 8

Scirpula vitis 218 *b*
Sciſſuris aperiri 595 *b*
Scobem populneam vel ilignearn ſubſternere 478. ſcobis eburnea 351
Scopæ virgeæ 47. ſcopulæ doliis 14 *b*. ſcopulis aridæ myrti 472
Scopi vuarum 91 *b*, 111
Scopium 35 *b*
Scriba librarius 130 *b*
Scriblita vti fiat 29
Scrobes pomariis quales conueniant 506. ſcrobibus vineta vt ponantur 234. ¶ Scrobe effoſſa 514 *b*. ſcrobi factæ 477 *b*. ſic, Scrobe bipedanea 245, 246, 543. ¶ Scrobe eodem conſtituere 299. ſcrobe vltimo 291. in imum ſcrobem 299. ſic, Scrobes profundi 245: bipedanei 246: quaternarii, ternarii 424, 497. ¶ Scrobs totus 284 *b*. ſic, ſcrobs tripedaneus 284: alueo ſimilis 248: clibano ſimilis 506. ¶ Scrobis clibano ſimilis fiat 298 *b*. ſcrobis fieri debet latus pedum duorum 290 *b*. ¶ Scrobiculo facto 254. ſcrobiculos non maximos 288 *b*. ſcrobiculis pedalibus 512 *b*
de Scrofis quæ tenenda 109: quæ probentur 348 *b*, 567: cur fœtus ſuos quandoque mandant 352 *b*
Scrofa Tremellius vnde cognominatus 108 *b*: laudatur a peritia 98, 100: eloquentem agriculturam reddidit 164 *b*
Scrupuloſitas 420. ſine ſcrupulo, id eſt, absque vllo dubio 301. ¶ Sex ſcrupula picis 466 *b*. ſcrupula gypſi octo 469. ſcrupulum iugeri q. 66, 275 *b*, 278 *b*
Sculponeæ alternis annis datæ: 25
Scutra, ſcutella 50. Scutriſcum 7, 8. ¶ Scutulæ in pauimentis 520. ſcutulatus color eq. 585
Σκύλαξ, nomen canis 355
Scythica ſtagna 368
Sebetide roſcida lympha 407
Sebum: quære Seuum.
Secaturus es 295 *b*
Secluſorium 134
Secretus ab aliis 104 *b*. ſecretius, diſtinctius 424
Sectilis porrus, & ſectiuus porrus 560 *b*. ſectiuum porrum 455 *b*
in Secunda labra, i. ſecundi ordinis 486. ¶ Secundum flumen ædificare 67. ſic, ſecundum vias & amnes 69 *b* ſecundum auriculas foratis cornibus 336. Secundum panicum, i. poſt 24. ſic, ſecundum vindemiam 36. ¶ Secundarium paſſum 473: oleum 489: mel 457 *b*
Secures ſimplices vel dolabratæ 537. ſecuris falcis q. 265
Sedendo vincit Romanus 55. ſedentaria eius opera eſt 452 ſedilia auium 135 *b*

Sedulus irrorans olitor 407 b. ſedula cura exercere 356. ſedule circumire aluearia 391 b. ſedulitatem ſummam deſiderat equinum pecus 323 b

Sedi ſucco medicata ſemina 193 b, 412 b, 446, 610

Segetes frumentariæ 77. ſeges quid 79. in ſegete quæ mala ſint 17 b, 18 a. ſegetis morbus quibus remediis leuetur 193. ſegetes nouæ ne a diris animalibus carpantur 412 b. ſegeti ſtercorandæ apta quæ 17 b

Segnitiæ immundæ 386 b. ſegnities, figuram benignitatis imitatur 638

σιροί, ſpeluncæ condendis ſub terra granis 93, 94 b, 174

M. Seius 129 b, 143. Seianas ædes 129 b. Seianæ paſtiones 130

Sella pertuſa 50. ſellæ familiaricæ 68 b

Semen duum generum 84 b: 190: ſementi qualia legenda, & quomodo 193 b, & 91 a: degenerant etiam lectiſſima 230: qua menſura quoque loco ſpargēda 192, 610: remediis quibus iuuentur 193, 610: ne a diris animalibus carpantur 412 b, 446: vt aduerſus omnem noxam tuta permaneant 532, 533. ſemine duplici quæ, & quæ ſimplici 203. prouentus cuiusque prænoſci vt poſſit 600 b. ¶ Semina quatuor generum; qualia eſſe debeant, quo loco & quo tempore, quo item modo ſerenda 84 b: pomariis qualia legenda 506 b: qualia & quādo legenda inſtituendo vitiario 494 b, 495: qualia & vnde legenda vinitori 227: vernacula peregrinis aptiora 222: e fœcunda matre petenda 223 b. ſeminum æternitati vt conſulatur 255. ¶ Semina quadrigarum 226 b. boni ſeminis pecus 103 b. boni ſeminis columbæ 138 b ſemine meliore quæ capræ 107. ſeminibus marinis repleti lacus 377

Seminalis vicia 431 b. ſeminarium pilum 7. ſeminaria omne genus 79. Seminarium quid ſit, & quomodo inſtituatur 550 b, 557, & 21 b: vbi & quomodo faciendum 494, 518. ſeminariorum foſſio 593. bonum vti fiat 494 b. ſeminaria e baccis 572 b. ſeminarii plantæ quando circumfodiendę 558

Seminare quo tēpore quæq; conueniat 191. ſeminando mularum generi 331 b. ſeminaſſe marem cenſetur 322. ſeminatio pecoris 116. ¶ Seminium pecoris 100 b, 107

Sementis præparatur 428: quando facienda, & vbi 17: vti fiat 14 b: ſtrenue facienda eſt 432. ſementi media, & ſe-

& ſementi vltima 196 *b*. vbi ſementim facturus eris 15 *b*. ſementi facta 432 *b*. ſic, ante aliam ſementim 432 *b*. per ſementim, i. ſementis tempore 10 *b*. ſic 15 *a*. ¶ Sementem autumno facere 207: &, ſementem confeciſſe 434
Sementiuis feriis 55. Sementiua pira 6,94
Semeſtrium hoc, pro Semimenſtruum, id eſt, dimidia menſis pars 421
Semiacerbæ vuæ 609
Semicirculus ager 279
Semicoctū hordeum 361,526
Semicrudum lupinum 323
Semiformis lunæ ſpecies 265. ſemiformes pulli 363
Semifunium 41
Semihominis mandragoræ 404
Semiiugerum 256 b,275
Semimadidus 188
Semimares capi 140,356*b*
Semimaturus 579 *b*,601
Semipedali ſpatio 439,484 *b*
Semipedanea terra 245
Semipiſcina 68
Semiplenus 284 *b*,401,569 *b*
Semis iugeri q. 276. pede vno ſemis 543. pedum duorum ſemis 539 *b*,550 *b*. &, duorum ſemis pedū 540. duobus ſemis pedibus 541 *b*, & 539 *b*. duos ſemis pedes 549 *b*
Semiſicci thalli 559 *b*
Semiſſem ſupra duos pedes 272. dipondio ſemiſſe 424. vnius & ſemiſſis modii, i. modii vnius & ſemiſſis 528. Semiſſes vſurarum 221: & ſemiſſium vſura 221 *a b*
Semitrita frumenta 175
Semivietæ vuę 460
Semiuocale inſtrumentum 71 *b*: 74
Semodius fabæ 310. ſemodialis placenta 28 *b*
Semuncia mellis 492. ſemuncia iugeri q. 276,277 *b*
Sena & terna oua 372
Senecæ elogium 220
Senem ſeruum 3. ſeniorum imperia, iuuenum officia 515 *b*
Sentes & vepres 410. ſentem canis, κυνόσβατον 436 *b*
Seorſum in noua labra transferre 489
Separata generibus vineta 243 *b*. ſeparatim ſcripta 130
Sepelire mortuum feriis publicis non licitum 212 *b*
Sepes hortorum quando & quomodo fiant 559: quot generum 69. ſepes horrida ruſco 413. ſepem virgeam interponere 437. ſepes viua ſtructili melior, & quomodo fiat 436, 530. ¶ Sepimentum naturale 69: fabrile & militare 69 *b*. ¶ Septa repetit pecus 321 *b*. ſepta fundi tutandi cauſa, quattuor generum 69
Sepiæ teſta trita 319
Septembris deſcriptio & opera 429 *b*,609: horę 613 *b*
Septemtrionales venti 423.

ſeptemtrionalis terræ pars ſalubrior q̃ meridiana 55 *b*
Septenũm amphorarum 469
Septingenarii greges 124 *b*: pro ſeptuagenarii. ſeptuagies ſeptuageni 278 *b*
Septunx iugeri q. 276
Serere ne dubites 419 *b*. ſerere incipiendum quando 82. ſerere quo quidque loco expediat 76 *b*. ſeri diligentius quæ voles vti ſerenda 39 *b*. ſeri ante brumam quæ poſſint 636
Sergiana olea 5. eadem Sergia 295
Seriæ oleariæ 129 *b*: vt præparandæ 486 *b*. ſeriæ vindemiis vt parentur 461 *b*
σέρις, intubi ſpecies 374
Serotina ficus 581. ſerotini pulli 365
Serpentes vt abigãtur 341, 364 532 *b*. ſerpentis ictui remedium 33, 318. ſerpentis pellis medic. 311
Serpullum 27 *b*: vnde dictum 82. ſerpylli ſatio & cultura 442, 575 *b*
Serram ducere 136. ſerrula deſecare 499 *b*. ſerrulæ manubiatæ 537. poſt ſerraturam 554 *b*
Serta Campanica 34
Seruar ne- i. obſeruat 363
Serui qui cui officio præponẽdi 176 *b*, 178 *b*, 180: vt tractandi 179. ſeruorum cellæ 172. Seruæ vt tractandæ 179 *b*. Seruitio liberatæ 370.
Seruitia, ſerui 415
Seſami ſatio 198, 614 *b*. *plur. n.* ſeſama ſeruntur 428 *a b*: ſeſama torrefacta 459, 491 *b*. *item* Siſami ſatio 610 *b*, 614 *b*, *etiam mſ. cod. vt apud Heſychium quoq; σισαμίς. ſed σήσαμον vſitatius.*
Seſcuncia lateris 492: & Sexcuncia iugeri 279
Seſquicullearia dolia 462
Seſquimenſes 78 *b*
Sesquimodius 204
Sesquiopera 203 *b*
Sesquipedali mẽſura 401. ſesquipedali altitudine 444, & 422 *b*. & Sexquipedales taleæ 295 *b*
Seſſiles maluæ vt fiant 617
Seſtarius, ſextarius 328 *a b*
Seſtertiis ſexcentis nummis 222. ſeſtertium ruſticis quid 494 *b*
Seſtiana mala 479. eadem Sextiana 301
Seta q̃ probetur in ſuib. 349
Seueritatem verentur ſubiecti, ſæuitiam deteſtantur 419
Seuum liquefactum 536 *b*, *etiam mſ. cod. Sed &* Sebare candelas 212 *b*: *&*, ſepo verſino vnguntur ferramenta 531. *Gloſſar.* Sebum, *λίπος*.
Sexcenteni malleoli 223. ſexcentenæ vrnæ 226: &, ſexcenas vrnas 219 *b*
Sexcuncia: qu. Seſcuncia.
Sextans picis 466 *b*. ſextans iugeri q. 276
Sextiana mala: quære Seſt.
Sextula iugeri 276 *a b*
Sextodecimo kal. Ian. 434 *b*

Sexus

Sexus qui quo artificio procreetur in ſobole 326,337 *b*,583, 603
Si minus, i. ſi non 179 *b*, 288, 291, 433 *a b*, 466 bis, 492 bis. ❡ guſta ſi receperit ſalem 490, i.an. ſic 383
Sibylla cecinit etiam poſteris 53
Sicanis montibus 408. Sicani Haleſi flores 410 *b*
ad Siccum recidere 615. ſiccę ſtabulari 315. ſiccanea loca 183, 271 *b*. ſiccaneum pratũ 208. ſiccari in ſole quæ ſoleant & quomodo 458 *b*
Sicilicus iugeri q. 276,278
Sicilire pratum 89 *b*,212 *b*. ſicilimenta e prato 5
Siculi ſolum mutarunt 167
Sidere] cum ſiderit pix 467:&, ſubſiderunt in colo 474 *b*: *vet. ed.* ſederit, & ſubſederint: vt, ſubſederint in fundis 486 *b*
de Siderum vi quæ tenẽda ſint agricolis 420. ſidereo arcu fulget 411
Signia monte Lepino 407. Signina pira 300 *b*. Signini parietes 522. Signinæ cameræ 536. Signino conſtrati lacus 382: *plenius*, Signino opere 376: & 173
id Signum habebit an- i. eo ſino cognoſcet an- 372. ſigno paſtorali quaſi receptui canitur 321 *b*. ſigna mouentes milites 392. Signa XII, Zodiaci nempe 99
Silet aura 212. ſilentib. ventis 468. ſilentis ſpiritus diem 241 *b*. ❡ dum Silent virgæ 271 *b*. ſic, ſilentes ſurculi 424: ferulæ 454 *b*. ſilens flos 454 *b*. ſilenti luna 22 *b*. ſilentia oua, in quibus pulli ſilent 363 *b*
Siler amnis 407
Silex vineis amicus 232 *b*. ſilices lapides 11
Silicula ſeu Siliquula 76 *b*
Siligo vbi ſerenda 17: ſolum quod deſideret, & menſura qua ſeratur 192 *b*. ſiliginis conditio 190. ſiligo e tritico 194. ſiliginea farina 28
Siliquam ruſtici vocant fœnumgræcum 200 *b*,431. ſiliqua Græca, κερώνιον, arbor 301,508 *b*: ſiliquæ Græcæ ſatio 301: ſatio, inſitio, aſſeruatio 565 *b*: inſitio 641 *b*. ſiliquę vt melius ferant 197
σίλφιον, laſerpitium 319: laſer 455, 492
Silua barbarica ſeu conſeminea 433. ſiluæ aquatilis radices 349 *b*. ſiluulæ tamaricum 376. Siluatica pirus 85 *b*: laurus 6 *b*: ſalix 606 *b*. ſiluatica mala 43 *b*. ſiluaticæ falces 8,76. Silueſtris regio in aruorum formam vt redigẽnda 184. ſilueſtris ager extirpatur 428. ſilueſtris & montoſus ſitus 334 *b*. ſilueſtres arbores 213 *b*. ſilueſtres ac feri arietes 335. ſilueſtria ingenia deponunt aues 376 *b*. ſilueſcere frondibus 252
Siluanus Mars 29 *b*

P.Siluinus teſtis citatur 226 b: compellatur 157,& in ceteris Columellæ præfationibus.
Simonianum trifolium 318 b
Sin autem,i.ſi non 472 b
Sinapis ſatio & cultura 559 b, 617. ſinape vt colatur 440 b. ſinapi vt condiatur 604 b,& 490 b. fletum factura ſinapis 407
Sincerum Aminæum 479 b
Singultientem matrem ſequuntur pulli 372 b. ſingultu pullos conuocat nutrix 527. ſingultus nutricis ſequuntur pulli 372 b. ſingultibus crebris interiecta voce acuta, gallinæ ſe parturire ſignificant 361 b
Sinitur ibi fermentari 460 b. ſinuntur regelare 421
Sinus falcis qui 265
Sipho mechanicus 227 b
Siri frumentorum: q. σιροί.
Sirius ardor 411
Sirpeæ ſtercorariæ 7,8,77. ſirpiculę 76.ſirpiculi iugorum 104 b. ſirpiculum vimine textum 411 b
Sirticulæ vuæ 476 b. ſunt & Hirtiolæ & Sticulę.
Siſamum: quære Seſamum.
Siſeris ſatio & cultus 406 b, 438 b,441 b. ſiſeris radix vt condiatur 491 b
Sitienti aqua tepida datur 102. ſiticuloſum ſolum 232 b, 541
Situlus aquarius 7 & 8
Sita fiet aqua plus horā vnam, i.ſteterit 31. Situ mucorem contrahunt penora 453 b. ſitu dilabi 451 b. ſitum aut mucorem contrahit 461
Smyrneum ſeu Smyrnion 33. σμύρνιον, atrum olus 441
Soboles generet varias 409. ex ſobolibus 287 b
Sol & luna inuocati 53 b. ſol vnam particulam biduo tenet 426. ſolem prono vertice ſequitur malache 410. ſolis curſus annalis vti deſcriptus 78 b. in ſole ſiccari quæ ſoleant, & quomodo 458 b
Solea ſpartea pes induitur 315. ſolea oleo conficiendo 485. ſolea,piſcis 378,380
Solennia feſtorum 213. ſolennium dierum ornatus 451. ſolenni ſemente ſatum triticum,i.ſolita 624. ſic,ſolennis huius pecoris labor conficiendi frumenti 334: ſolennis eſt agricolæ gallinarum cura 356. ſolenne eſt fœminę omnibus annis párere 325 b. ſic 179,225
Solide contexta ciſta 490. ſolidare ſtomachum titubantem 569. ſolidatum rudere ſolum 522
Soliorum forma 536
Solitaria natura 148
Sollicitior eſſe debet 599 b
Solſtitii dies 79,188,397 b. ſolſtitia quando fiant 398 b. ſolſtitium brumale xvi kal. Ian. 434 b: ix kal. Ian. 435
Soluere nummos bona fide 9 b. ſolutio nummorū 100 b. ſolu-

ſolutiori terra 284
Solum præſtantiſſ. quod, quod proximum 183 b
Somnus inſititius 55 b. ſomniculoſo plurima effugiunt 417
Sophortiæ vites 218
Sorbi ſatio & cultus 301, 542 b, 566 b: inſitio 590, 642. ſorbo inſita malus 640 b. ſorba vt condantur 6: vt ſeruentur 94, 543: vt promenda 95 b: vt condiantur 460
Sorbiles cibi 380 b. ſorbitio liquida 50
Sorices ne vitem lædant 583 b
Sortitio fit tribuum 153 b
Spadones ſurculi qui 229 b
Spartei funes 485. ſparteæ vrnæ & amphoræ 7 b: ſoleæ 315. ſparteâ munitur pés 315: ſparteâ calceatâ bos curatur 317 b. ſpartea ſuſpenſa de ramis 627. ſpartea vetus 525
Spatha lignea pmiſcere 474 b
Speca, ſpica 89
Spectaculum formoſum 146
Speculatæ deformitatem ſuam 330. ſpeculatur accipiter facillime albas columbas 367 b. ſpeculari parientes gallinas 361 b: fœtus auium 359. ſpeculari quæ turba ſit aquantium 390. ſpeculari an ſe profundant apes 389 b. ſpeculari ſi iam effœtæ ſint 383
Specularibus intecta vaſa 444 b. per ſpecularia lumen admitti 524
Sphærita ſeu ſphærites vti fiat 29 b. vet. ed. ſphærica.
Sphondyli piſces 378
Spicę in frumentis emiſſio 203 ſpicæ meſſis vt exterantur & expurgentur 211 b. ſpica partes quot habeat 89. ſpicæ allii & vlpici 27, 439. ſpicilegium poſt meſſem 91
Spinæ ſolſtitiales 209. ſpinarum genera 232. ſpiniferas prunos 640 b. ſpini ſteriles 640
Spionia vitis 218 b, 224, 243. ſpionicus guſtus 244 b
Spira vti fiat 29
Spiracula claudere 622. ſpiramenta vaſi relinquuntur 636. Spiritus introire poſſit 479 b. ſic, ſpiritus ſilentis, i. flatus, venti 241 b. ſpiritus mortifer 607 b. ¶ Spiritus longior & cum quodam impedimento tractus 314. ſpiritu reſumpto 395. ſpiritus orbis ſeu mundi 408 b
Spiſſe contexta ciſta 490. ſpiſſe calcatos carbones 520. ad ſpiſſitudinem decocta 623. ſpiſſamento facto de arundinum foliis, oliuam premito 481. fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccam 481 b. ſpiſſamento fœniculi aridi contegitur conditura 455, 460 b
Splenis dolor ſi porcos infeſtet 352. ſpleneticis prodeſt ſcillite vinum 604: mſ. cod. ſplenicis.
Spolium ſerpentis appenſum arb. 626 b

Spongiæ maiores & minores 485 b. ſpongia, lapidis genus 520 b. ſpongiæ aſparagorum 560: vt fiant 574 b. ſpongiæ in aſparagis quid 443, 574 b. ſpongiolæ in aſparagis 443

Spontis ſuæ cytiſus, i. ſponte prouenieus 385

Sporta iuncea vel ſpartea 454

Σπουδή, nomen canis 355

Spumeus color eq. 585

Spurcitiam eximere omnem 461

Squalos piſces 132 b: *f.* ſquatos: *vet. ed.* ſcatos.

Squamoſi greges 378 b

Squillæ albæ, pro Scillæ 604, etiam mſ. cod. ſic Squinu pro σχοίνου 621 b. item Quiathos pro cyathos mſ. aliquoties.

Stabiæ fontibus celebres 407

Stabiliſſimus quæſtus 1. ſtabiliendis vineis habilis 273

Stabula pecudum 172 b. ſtabula equorum & boum qualia eſſe deb. 524 b: boum qualia 321 b, 583 b: qualia ouium 106, 336 b: qualia ſuum 350. ſtabulare in fundo 75. ſtabulatio hiberna 309

Stacta, ſ. vnguenta 408

Stagnum optimum quod 378 b. ſtagneum, pro ſtanneum vas 474. ſic, ſtagneis regulis 594. *vt & in Gloſſ.* Stagnū κρασίπεδον, & λίμνη, ὑδροστάσιον.

Stamina contorti iunci 411 b

Stantes rectæ vineæ 287

Staphis agria 526: σταφυλὴ ἀγρία 364 b. σταφυλῖνος, paſtinacæ ſpecies 385 b

Statilius Taurus 100

Stationes equorum 524 b

Statonenſi agro 145

Statuæ antiquorum capillo & barba magna 126 b

Statuet in loco frigido 624. ſtatutis palis facta ſepes 69. ſtatumina vitis 246 b. ſtatuminatum ru[illegible]us 520

Staturæ humilis 322 b. ſtaturæ proceritas quib. gentib. 225

Status cæli humidus 194: incertus 435 b. ſtatus altior in gallinaceis quæritur 357 b. ſtatus canis longior ac productior 354. ſtatus longiſſimi ſcrofæ 348 b

Stephanitæ vites 215

Stercoris genera quot, & quæ vires 84, 205 b, 529: optimum hortis quod 438: quarum auium vtile ad agrorum & arb. cultus 369: vti diuidendum 15. ſtercoris vicem quæ ſuppleant 206. Stercoranda quæ & quomodo 84. agri quando & quomodo ſtercorari ſoleant 609 b, & 207. ſegeti ſtercorandæ apta quæ 17 b. ſtercoratiſſimo loco 433 b.

¶ Stercoratio vilico vt curanda 5: vt facienda 190. ſtercorationi quæ legumina inſeruiant 205. ſtercoratio neglecta vt pēſetur 207. viſe Lætamen.

de

de Sterquilinio 529. ſterquilinii ſitus & cura 84. Sterquilinia duo 68,175
Sterilitas quid 182
Sticula vitis 218 b. eſt & Sirticula.
Stillicidia ex hib.imbr. 606 b
Stilus aſparagi 443 b. ſtilorum rigor in cepinis vt conſeruetur 445 b. ad ſtilum rediguntur ſemina 301,508 b. ſic arbuſculæ in ſeminariis 432. ſtilo æreo purgare 579
Stipantur calathi prunis 413 b
Stipem colono conferunt non minimam 356. ſtipendia ſtudio noſtro contulerunt, id eſt, ſuppetias 164. ſtipendiis plurimis emeritis 224
Stipulanti ſpopondi tibĩ 403. ſtipulatio in emptione 100 b. ſtipulationis formula 107, 114: priſca formula 104
Stirpis probatiſſimum genus deponendum 223
Stolo quid, & Licinius Stolo vnde cognominatus 56 b. Stolonis lex 56. Stolo laudatur 162 b: citatur 252
Strabo Lænius 134 b
Stramenta vnde d. 90: ſtabulationi boum vt præparentur 309. ſtramentorum vicem quæ ſuppleant 5. Stramentariæ falces 7
Stranguria vt leuetur 38
Stratæ vites 283 b. ſtratura areæ in balneo 535 b. ſtratura alterno ordine facta 628. Stratus ſeu ſtratura 90
Striam facere 79 b
Strictores oleæ 44
Strigile raditur pecus 328 b. ſtrigili ferrea ſubradi 589 b
Strigmentum 528
Strigoſus canis 354
Structile gemellar 485 b. ſtructili ſepe munire 436. ſtructionis ſpatia 635 b. de ſtructura balnei cogitare 535 b. ſtructura teſtacea 521
Struem commouere 40
Strumoſis ſuib. medela 351
Struthia mala 301
Studio cuique conſultiſſimus adhibendus rector 157 b. ſtudioſiores ad opus fiunt 72 b. ſtudioſius pullos enutriunt 370
Stupro matrem ſuperuenit 345 b
Stylobates 135. ſtylobatæ 68. ſtylobatis interior pars 135
Stypticis vti 569. ſtypticum vinum 619 b
Subacidum vinum 34 b
Subacta ſulco ſemina 385 b. male ſubactus ager qui 188
Subadmouere fœminã 330 b
Subdere ſub textum 30. ſubdere ignem fornaci 18 b
Subduxe, ſurripuiſſe 99. Subductarii funes 8 b, 40 b
Suber, roboris ſpecies 265 b
Subgrundæ 132
Subiacens terra 245 b
Subiicere fœtum ſub mammã 101 b: manum ſub femina 307 b. cũ ſubiectis agendum

remiſſius 419
Subire tectum 417 b
Subiugia lora 25 b, 41
Subiungendi ploſtro 307 b. ſubiungenda ſarritioni runcatio eſt 203
Sublaminæ minutæ 12 b
Sublegere oliuas 484
Subligatio vuarum 517
Sublime armentum, i. eminẽtis ſtaturæ 225. ſublimes viri 110. ſublimiter ſtare 27
Subluitur aquâ calidâ 329. ſubluuies in ouibus vt cur. 343 b
Submittere vitis progeniem 223 b: prolem pecudi 338. ſubmittuntur prata in fœnum 422
Subrectæ a terra vites 496 b
Subrubere incipiunt 581
Subrumi fœtus qui 101 b, 125 b ſubrumare fœtus ouium 452 b. ſubrumãtur agni 340
Subſcudes ilígneæ 11 b
Subſecare herbam 89 b. ſubſectis radicibus 193 b. Subſiciuum 66
Subſiccatur madefactus 317
Subſiderunt: quære Sidere.
Subſidiarius ſeu cuſtos palmes 263: vt tondendus 263 b
Subſtillum lotium 48 b
Subſtituunt ſe acerba maturis 578 b. ſubſtituere demortuis & deficientibus alia 255 b, 553 b. ſubſtituere in locum demortuarum 384 b. ſubſtituitur in meum locum 415 b
Subſtramen pullorum 137. ſubſtramentis operire 52. ſubſtramen e palea 143
Subſtringere boues 187 b. ſubſtrictiori ventre 320 b, 583
Subtentos loris lectos 7. ſubtenti retibus lecti 14
Subterito cæpam 491, ſubtriti pedes vt curentur 317 b
Subteriaciantur ordei grana 556
Subterpendentia mala 577
Subterranea animalia 610
Subtexere, ſubiungere 415
Subtus ambulare 22
Subulci officium 112
Suburbana regione Italiæ 429 b
Succentiui moduli 57 b
Succernere nucleos 7 b: vinaceos 14. Succreta cribro calx 11
Succidere arborem in ædificia 422. ſuccidia 109, 110
Succinit paſtorali 57 b
Succollant feſſum 148 b
Succumbere maribus 124 b
Sucula exoritur 426: & b, ſuculę exoriuntur: ſuculæ occidunt totæ 434: itemque 425 a b
Sucus exſugitur 68. ſuccoſi libri ſtirpes 268
de Suibus quæ tenenda 108 b, 348 b: qui probentur 348 b: caſtrandi quando & quomodo 352: vt medicandi 351: mactari vt debeant 489 a b. ſus famis impatientiſſima 352 b: ægra quod egerit, peſtilentiam facere valet 311 b. ſues feri 98 b. Suillum pecus

cus 108 b. ſuillæ carnis ſalſura 489. Suile conuerrere 350 b
Sufferre ventos & imbres 217
Suffire dolia & Suffumigare, idem 487. ſuffitio doliorum quando facienda 487. ſuffienda bonis odoribus 461 b. ſuffitæ apes vt refrigerentur 398
Suffragatorum ſtudia 136
Suffragines cruris 317 b. ſuffrago in vite quid 261 b. ſuffraginoſæ mulæ curatio 533
Suffriatur feria 472. an ſuffricatur, vt, ſuffricare vaſa nucibus pineis 468,470
Suffumigare vaſa myrto 468. ſuffumigata tabulata 458. idem Suffire.
Sugere mammam 101 b
Suggeſtum 136. ſuggeſtus inter dolia 47
ad Sui ſimilitudinem 257 b. partem ſui delibratam 301 b
Sulcæ fici 299 b
Sulcus quid 79 b. ſulci vt faciendi 20 b. ſulci longiores 187 b. ſulcus in aratione cxx pedum 538. ſulcare foſſas 79 b
Sumen Italiæ 63 b
Summam vtramque componito: fiunt pedes xxxix M 278. ſumma ſortis & vſurarum, fit. 221. ſumma fit operarum octo 203 b. ſumma operarum x 203.
¶ Summam cutem decerpere 490. ſummatim percurrere 97 b. ſummatim attingere 384
Sumptum quotidiani victus leuare 436. ſumpti ſumma, pro ſumptûs 13
Suniculum vini veteris vnum 635: *mſ.cod.* cimiciculum: f. ſemiſicilicum.
Suouitaurilia circumagere 42. ſuouitaurilibus circumaguntur verres, aries, taurus 99 b
Supellex ruſtica 76. ſupellectilis distributio 451
Super inferque vicinus 45 b
Super aquam eminent 380
Superadiicies calcem 522 b
Superaggeratur humo 478
Superba pira 300 b
Supercalcato alterum tabulatum 473 b
Supercubat grex 341
Superfluens copia ſucci 556
Superfundes radicibus 251. ſuperfuſione teſtacei pauimenti 522 b
Supergredi limen 350 b
Superiectu corporis 330 b
Superinſtructi ordines 388 b
Superlacrymare 263 b
Supermuniri porticibus 388 b
Superpoſita iugo 262,286
Superſiliens volucris 359 b,360
Superſit veneri, ſufficiat 325
Superſtatuminabis rudus 520: *mſ.c.* ſuper teſtacium minabis rudus.
a Superſtitionibus aliena eſſe debet villica 449
Supertegere frondium congeſtu 399
Superuacuæ frondes 287. ſu-

peruacuus cultus 202
Superuagata duramenti pars 259 b
Superuenit matrem ſtupro 345 b. ſuperueniat lunam xxv, id eſt, tranſcendat, excedat 366.
Superuoluto cylindro 441 b
Supplet quod defuit 487 b. ſupplementis iuuentutis frequentatæ apes 396 b. in ſupplementum gregis reſeruantur 346
Supponere oua 141: falcẽ maturis 412. ſupponitur prelo oliua 482
Suppurauit ſanguis 315. ſuppurationis remedia 314 b, 329 b
Supputare nouellas plantas 273 b
Supra ſtet amurca 33. oleum ſupra ſiet 37. ſupra perticas imponendi 372 b. ſupra terram ſtantia vaſa 461 b. ſupra c milia 131
Supraiaciuntur 446 b
Supraſcripta braſſicæ ſpecies 49
Surculo calcato remedium 317 b. ſurculi duum generum 493 b: qui probentur 515 b: poni vt debeant 239: transferendi quando 86: inſeri qui quando debeant 421 b: quicumque cuicumque arbori poſſunt inſeri 510 b. Surcularis terra 232. ſurcularius ager 58. ſurculare ſtirpem 297: f. ſarculare.
Surrecturus in altum frutex 321 b. ſurrecta cornua 335 b
Surrentinus ager 225 b: Surrentini colles 216
Surſum vorſum ducere 16 bis. ſurſum vorſum ſerpit 81
Suſcipit Stolo; ὑπολαβὼν ἔφη 59
Suſpecta de morbis 522
Suſpendere in ſumma terra vitem 235 b. ſuſpenſa ſtabula 524 b. ſuſpenſiſſimum paſtinatum 235. ſuſpenſuræ cellarum vt fiant 535 b
Suſpirioſæ oues vt curentur 344 b: vt mulæ ſuſpirioſæ 332 b
Suſtinere porculos hordeo 350. b. ſuſtinere cibo 102: paſſo 395 b. ſuſtinebam negare, audeb. 415
Suo ſibi pampino tegito 503. ſuo ſibi iure ablui 454 b. in ſuo ſibi iure decoquuntur 474 b. ſuo quidque vaſe conditur 455
Sybaris, nunc Thurii 63
Symphoniaca herba 619
σωνηπίρωτῃ 112
Syria pira 300 b. Syrica mala 301. Syriaca radix 446: quæ & Aſſyria 406 b. Syriacus ros 395, 586 b
συζυγίαι ὁμοιοπτώτων, comparationes diſcordantium 183.

T

Tabani boues infeſtant 115
Tabernæ diuerſoriæ 58 b
Tabula litteraria 135. tabula iugeralis 549 b. tabulæ vinearum 540. Tabulatum

tum ſimile granario 484 *b.* in tabulata componere fœnum 212 *b.* tabulata gallinarii 359. tabulata tria in vuæ paſſæ inſolatione 473 *b.* tabulata in oliuarum conditura 483. tabulatis ollarum complectur dolium 477. tabulata in arboribus quid, & quomodo inſtituantur 289 tabulatum primum, & tabulatum ſuperius in vlmo 291 *b.* tabulata ima 291 *b.* ¶ Tabulatim diſponi 550
Tæniolis algæ inuoluta 439 *b*
Tages Tyrrhenus vates 412
Tagro monte Hiſp. 101 *b*
Taleæ propius ſtirpem reciſæ 273 *b.* taleis conſeritur ſalix 272, & 271 *b.* taleæ oleaginæ vt adornandæ & ſerendæ 295 *b*: vt tractandæ 21. taleolæ vitis 239. taleolas ſcillæ ſectas 470 *b*
Talo læſo remedia 317 *b*
Talpæ ne hortum infeſtent 573: vt capiantur 573
Tamdiu- quamdiu 465
Tamquam, ſicut 276 *b*
Tanagrici galli 140. Tanagricæ gallinę 357, 358
Taniacæ pernæ 110
in Tantum deprimere donec 235 *b.* tantidem emitur 13 *b*
Tarchon vates 412
Tardipedi ſacris iam rite ſolutis 414: Vulcanalia ſcilicet 439
Tarentinæ oues 334 *b*, 335, 340 425 *b*, 632. Tarentina pira 300 *b.* Tarentina nux 545: *vſ.c.* Terentina.
Tarquenna citatur 59
Tarſenſe pelagus 378 *b*
Tartara cælo præpoſuit 410 *b*
Tarteſi litore Gades 408 *b.* Tarteſida lactucam 408 *b.* Tarteſiacos thyrſos 413
Tauræ, vaccę ſteriles 113: ablegandæ 321
Tauri olim ἰταλοί 305 *b*: quando comparandi, & quibus ſignis probandi 583, & 320. Taurus cognomen 99 *b.* Taurus mons vnde d. 99 *b*
Tebæ, colles 127 *b*
Tectoria vaſis 7 *b.* tectorium parietibus vt inducendum 521. tectoriis expolita cubilia 376. tectoriis calx quæ aptior 521. tectura parietum fortis & nitida vt fiat 522
Tegetes canneæ 485 *b.* tegeticulis ſubiectis 126. tegeticulæ cannabinæ 139, 368 *b*
Tegmina pedum 179 *b.* tegmine grani 409 *b.* tegminibus opacare vites 286. ſic 229. ¶ Tegumen ouis 340 *b.* tegumentis defendi a frig. 561. tegumentis adumbrãtur vuæ 429 *b*
Telæ iogales 7 *b*: 9 *a*
Telanæ ficus 6 *b*
Tellus terra mater 53 *b.* Telluris ædes 55
Tempe Theſſala 410 *b*
Temperare armillis ferreis

13. ſic temperata prela 8. Temperat ſe ad ſalutē braſſica 48 b. temperatus annus 242. temperamentum vt in corporibus, ſic in terra deſideratur 233 b
Temperius: viſe Tempus.
Tempeſtas varia 435: ventoſa 427 b, 435. tempeſtates minus idoneæ 82: malę cum ſunt, quid fieri poſſit 19. tempeſtatem facit, & tempeſtatem ſignificat ſiderum occaſus 421. tempeſtatem Tuſcis auertere ſacris 412
Tempeſtiuum gregem iniri patitur 336. tempeſtiuum pabulum, i. maturum 24. ſic, tempeſtiuam eſſe vindemiam, & maturam eſſe, pro eodem 430. tempeſtiua materies quando 16. ¶ Tēpeſtiuitas transferendi malleoli differtur in prox. ver 254 b. tempeſtiuitas pampinationis quæ 249 b. tempeſtiuitas rei prætermiſſa, reuocari nequit 248
Templi procuratio, ædilis eſt 55
Tempora Telluris cincta verſicoloribus anni fœtibus 410. ¶ Tempora tacito diffugiunt greſſu 407 b. temporis iactura inreparabilis 419 b. hoc tempus eſt aridis vuis ficisque conficiendis 429 b. ¶ Tempori facies, i. tempeſtiue 3 b. Temperius, maturius 558
Tenax iuris ſui 175 b. ¶ Tenaces botryonum, i. pediculi quibus tenentur 613 b. cōprehenſa porri planta velut tenacibus alleuetur 617 b
Tenebricoſus locus 142 b
Teneritatem ſeruant 561 b. teneritudo corticis 545. ſic 82 b
Tentare onera leuiora 584. tentare obſequium 325. tētauerunt guſtu explorare maturitatem 430 b. ¶ Tentanda ſunt digitis loca fœminarum, i. tactu exploranda 371. ſic, tentandi ſunt ne quid heſterni habeant in gutture 363 b. ſi tentato gutture apparuerit nihil veteris eſcæ remanſiſſe 365 b
corpore Tenus delibrandus 261 b. capite tenus alligetur vitis 435. Sicilia tenus 378
Terebra pertundere 20. terebra antiqua, & terebra Gallica 270 b. terebra Gallica melior antiqua 501. ſic 555 b 572 b, 616. per terebrationem facta inſitio 270
M. Terentius agriculturam expoliuit 164 b. Terentius Varro citatur 226, 369 b, 377
Terentius in Heautontimorumeno 126 b
Tergere foſſas 212 b
Terminatum ſuis finib. opus 403 b
Terna pariunt oua 374. ternas partes 100. ternarii ſcrobes 424

Terra

Terra mater 53 *b*,127 *b*. terra Italia 65. Terra trib. modis dicitur 65: ſpecies plures habet 65: genera multa 515: alia alibi melior 161: qualis culturæ apta ſit 514: exilis vt ſtercoranda 190: ſeneſcatne longoq; vſu effœta fiat 181 *b*. terræ ſapor vt exploretur 496,514 *b*. terram ferro commoueri quādo religioſiores verent 435

Terrenum pabulum conſectari 349 *b*. terreni genera tria 183: ſpecies infinitæ 233.

Territorio Neapolitano 578 *b*

Tertiæ duæ 276. ad tertias decoctum 463 *b*: *& mox*, cum ad tertias ſubſederit coctura: *& paulo ante*, infra tertiam partem conſedit.

Tertiarius bituminis 32

Tertiari, & tertia vice arari, pro eodem. 609. ſic, tertiati agri 188,189. tertiationem miſcere cum prima preſſura, i. tertiam preſſuram 486. viſe Opera.

Tertiodecimo menſe 330 *b*

Teſſeræ in pauimentis 520

Teſta ſoleam ſi pertudit, remedium 317 *b*. Teſtaceum pauimentum 520,522 *b*

in Teſtabilem 136 *b*: *vet. ed.* in tectum.

Teſticuli oſſei piſtaciis maſculis 618

ſub Teſtu coquere 28

Teſtudo marina ſupina 533. teſtudó magna in ornithone 133,137 *b*. teſtudineato tecto 459

Tetartæum genus 242

Tethys æquorea 408 *b*

Tetrica mons 98 *b*

Texto operire catinum 30. texto caldo operire 28 *b*. ſub textum ſubdere 30

Thales citatur 98

ne Thalli ceparum a ventis proſternantur 445 *b*. ſic 559 *b*

Thamni ſeu rhamni flos 454 *b*

Thaſiæ vites 218

Thaumantias, Iris ſc. 411

θεατρίδιον auium 135 *b*

Thebę Bœotiæ, antiquiſſ. opp. 127: vnde dictæ 127 *b*

Theca grani 89

Thelis pro Thetis 142

Theophilus de re ruſtica 54 *b*, 164 *b*

Theophraſt. de re ruſt. 54,163 *b*: cit. 63 bis, 83,85 bis. Theophraſti complures libri 61

Theriaca vitis vt fiat 568

θηριοτροφεῖον 146

Tholus rotundus 135

Thurii, Sybaris 63

θύειν, immolare 109 *b*

Thyeſtes fur 99

Thymbra thymo proxima 386 thymbræ ſaporem referens ſatureia 409 *b*

Thymum viride 491 *b*. thymi ſatio & cultura 442, 612 *b*. thyminum mel 329 *b*

Thyrſigero Baccho 640 *b*

Thyſus ſeu θῦς olim ὁ ὗς 109 *b*

Tibiæ dextræ & ſiniſtræ 57 *b*. tibicen Græcus 154

Tiburis arua 407. Tiburti-

nus ager 66. Tiburtinum ſaxum 520 *b*
Ticinius Menas: viſe Menas.
Tigris, nomen canis 355
Tilia in ſcalpturis neceſſaria 633. tiliagineæ arculæ 479 *vet. ed. at vulg.* tiliaceæ.
Timæus hiſt. citatur 112 *b*
Timor eſt ne peruratur, i. timetur 446 *b*
Tineæ ne veſtimenta tangant 32 *b*. tineæ aluorum 398, & 397. tineoſi faui 400
Tinunculus accipiter 367
Tiruncùlus contemnitur 415. tiruncula canis 354 *b*
τιθύμαλλος, lactuca marina 317 *b*
Titubante gradu 411 *b*
Tofus duriſſ. 232: arenoſus 514. tofacio lapide ſtructa 607 *b*
Tomacinæ pernæ 110
Tomicibus alligatæ perticæ 521 *b*. tomice palmea aut iuncea ligare 470
Tondere in pollicem 258 *b*. tonſores olim non fuerunt 126. de tonſura ouium 125 *b*. tonſura quando fieri debeat 83
Topiæ fici 299 *b*
Torculos funes 26 *b*, 40 *b*, 41 *a*. torcula vaſa 7 *b*, 9, 129 *b*. torcula olearia 92 *b*. Torcular olei 174. Torcularii, ſ. curatores 484 *b*. Torcularium vti ædificandum 10 *b*. torculario quæ opus ſint 8 *b*. Torcularia cella 173. torcularia vaſa 76. torcularii lacus 461
Toris tribus nouella vitis ad arborem religatur 291 *b*. toroſa ceruix 320 *b*
Torminum ſignum & remedium in pecore 313: vt ſanentur 48, 50: vino quo mitigentur 38
Torridus ſal 461. torrefactas nuces 492
Tortiuum muſtum 14, 471
Toti partibus ſuis conſummantur 363. in totum, ſumma operarum x 203. ſic, in totum præcipere, i. in vniuerſum, in genere 219, 432 *b*. in totum domi morari 449 *b*. in totum extermi- nare 400 *b*. ex toto indureſcere 211. ex toto repudianda eſt 295
Trabeculæ & Trabes 11
Tracta facere 28
Traduces vitium 64. tradux inhærens matri 270. traducibus diſpergere vitem 293 *b*. traduces in proximam quamque arborem mittendæ 292 *b*. noui traduces inter ſe ex arboribus proximis connectantur 294
τραχηκῶς fieri 146
Traha tritoria 211 *b*
in Transferendis ſeminibus & & plantis quæ ſpectanda 226 *b*, 494, 506 *b*, 505 *b*
translatio in meliorem locum fieri debet, non contra 223, 516, 548 *b*
Transitum facit in piſces 423: in Taurum 425 *b*

Trans-

Transluceat cortex 269 *b*
ne Transmittant baccam 484 *b*. tranſmiſſo humore 477
Transferere per qualum 39 *b*
Transſuere ſubulà 312
Transuerſa ſpatia 284
Trapetes 10 *b*. trapetas 129 *b*. trapetus vti ædificetur 13. ſic, trapetos quinque 8 *b*: trapeti qui quales 41: trapeti veteres 13 *b*. Trapetum oleo conficiendo 485. trapeti columella vti concinnanda 12
*T*rauehere flumen 117 *b*
M. *T*rebellius 274 *b*
*T*reblæ ſeu *T*riblæ 40 *b*
*T*remebundior vbere porcæ 413 *b*
Cn. *T*remelius Scroſa 56 *b*. idem *T*remellius 162 *b*. *T*remellius Scroſa eloquentem agriculturam reddidit 164 *b*: citatur 162 *b*, 163 *b*, 181 *b*, 191 *b*, 196 *b*, 205, 219 *b*, 232 *b*, 233 *b*, 287 *b*
τριακάς, xxx luna 83
*T*riangulus ager 278
*T*ribula excutiendis granis 211 *b*. tribularum pulſibus 175. tribulæ erectæ ſimile organum 485. *T*ribulum vti fiat 91. *T*ribulatæ falces 537. tribulato quotidie 14
*T*ribus vnde dictæ 275 *b*. ſecundæ tribus vinum 218
*T*ributum victui humano cōferre 453. tributa reddentes arbores 580
*T*ricenos pedes aut quadragenos 299. tricena labra 486. *T*ricenaria fiſtula 608 *b*: tricenariæ vites 56.
*T*ricentorum pedum 278
*T*richili more dependens cucumis 413: *vet. ed.* ricini. ſub trichila repens cucumis 413 *b*
*T*ricies triceni 280
*T*ricliniorum menſura 521. triclinaria æſtiua & hiberna 69
*T*riens medicaminis 464. triens iugeri quid 276 *a b*, 278
*T*rifolium acutum 318 *b*. trifolium Simonianum 318 *b*
*T*rifurci ſurculi 302. trifurca ſtirps 299. trifurca ſemina 506 *b*
*T*rigemino partu 230
*T*rigemmis malleolus qui 241 *b*
in *T*rigonum ſtatuere 507 *b*
*T*rimæ plantæ 561 *b*. trimatum exceſſerunt 364 *b*. trimatu expleto 370 *b*
*T*rimeſtris fructus 196 *b*. trimeſtris ſatio 193, 518. trimeſtrium ſatio 423, 547
*T*rimodiæ ſatoriæ 193 *b*, 485. trimodiis aptanda lora 461
*T*rina vaſa 76. trinis radicibus 55
*T*ripartito diuiſi 275 *b*, 494
*T*ripedali feneſtra 140 *b*. tripedaneæ vites 215. tripedaneus ſcrobs 284. tripedaneæ foſſulæ 477 *b*. tripedanea altitudo 184, tripedaneum ſpatium 223.

272 *b*, 436 *b*
Triptolemi miniſter bos 305 *b*
Triquetra forma 276 *b*, 278
Triſulcus ramus 579 *b*
Tritaui noſtri 131 *b*
Tritici ſatio 610, 614: vbi ſerendum 17: ſolum quod requirat, & menſura qua ſeratur 192 *b*: vt condatur 92 *b*: in ſiliginem degenerat 194: quot generum 190. triticum Appulum 56. triticeæ paleæ 23 *b*
Trituræ tempore 533 *b*. trituræ præparatur area 427. tritura meſſis vti fiat 211 *b*
Triumphale epulum 130 *b*: 134 *b*
Trochleæ Græcanicę 3 *b*
Trulla & Trullium 7, 8. trullis frequentetur induſtio 522. trulla æquabimus impenſam 521 *b*
Truſatiles molæ 7 *b*
τρυγητὴς, vindemiator 423 *b*
τρυφερὴ, cytiſus 511: *an quia pecori eſt in deliciis? vet. ed.* trifarin.
Tuberculum cui ſubeſt vermiculus 343 *b*
Tuberes quando ſerãtur & inſerantur 566 *b*: & 545 *b*, 612 *b*: vt ſeruentur 613
Tubi fictiles 523 bis, 608 *b*. tubulus fictilis 501 *b*
Tudicula oleo conficiendo 485. *vet. ed.* Rudicula.
Tuebantur a ruſticis, *paſſ. ſign.* 127 *b*
Tuguria veterum 127. tuguriorum more 459
M. Tullius citatur 161 *b*, 225
Tunſæ caricæ 525 *b*, 528 *b*. tunſa grana 395. tunſo allio 314
de Turdis 133, 525 *b*: vt alantur 369. turdi piſces 380
Turdulus natione 123 *b*
Turea planta 225
Turgeſcit valido caule 411 *b*
Turiones lauri 483 *b*
Turni lacus 407
Turranius Niger 97 *b*, 126 *b*, 128. Turraniana pira 300 *b*
de Turturibus 139, 525 *b*. turtures aduenæ 134 *b*. tustures vt alantur 368
Turundæ e farina 31
Tuſcis ſacris tempeſtates auerſæ 412. Tuſculanus fundus 132 *b*
Tuſſi pecus ſi laboret 314 *b*, 328 *b*. ad tuſſim veterem 470 *b*
Tute facere, i. tutô 301
Tutela pecudum 381 *b*. tutelam accepit Luculli 131.
tutelarum genera quatuor 69
Tympanum aquarium 135 *b*
τυρηποιΐα, 103.

V

Vacant a fœtu 374. vacatio ab opere datur 316 *b*
Vaccæ quando comparari & quibus ſignis probari ſoleant 583: quales probentur 320: tauris ſubmittendæ quando 322, 602 *b*
Vaccius interlocutor 103
Vacerræ 320: quid 382. vacerris circumdatum viuarium 383
Vacua tempora 453. vacuum arbo-

arbotibus aruum 231 b. vacuæ fructu 217 b. vacua fœtu 228
Vagina grani 89
Valebit nutriendis herbis, i. ad n. 547. valentiſſima vineti pars 260 b. valetudinarium pecus 100 b. in valetudinarium deducere 417 b, 452. *vet. ed. priore in loco habet*, Alterum languidiorem aut valetudinarium confeſtim deducat. valetudinaria vt curanda 452
Valles fluminum alluuie & inundationibus concretæ 232 b. valles infimæ villis non congruunt 522
Valuulæ fabarum 202 b: erui 311. a valuulis ſeparata lens 328 b. valuulis exemptæ lentes 314 b
Vaneſcunt ſole diutino 520 b
Vangæ, inſtrum. ruſt. 537: *mſ. cod.* bancas.
Vannis expurgantur grana 211 b
Vapidum vinum aere vt fiat 453 b
Varam feceris 295 b: *vet. ed.* varia feceris.
Variæ ſeu heluolæ vites 217 b. variare cœperint baccæ 485 b. variantibus adhuc vuis 258
Varis cruribus 121
Varro copiis præfuit 60 b, 63 b: Græciæ claſſibus præfuit 97 b. M. Varro citatur 159, 219 b, 226, 275 a b, 305 b, 331, 367 b. Varro Rerum ruſticarum libro primo 220
Vaſa fictilia & vitrea in penuario, eaque vel picata vel pura 453 b: ærea, æruginem in coctura remittunt 463
Vaſtitas ſcientiæ ruſticæ 274. vaſtitudo 42
Vates ſidereus 414 b: venerandus 403 b: optimus, Virgilius ſc. 420
Vatiis cruribus 121
Vberi ſolo diſponantur 289. vberantur arbores ſteriles 616
Vea, via 57 b
Vectarius equus 119
Vectes e qua materie 15 b
Vectura fœni, pabulorum, ſtercorum 204 b: duum generum 71
Vegetior aſpectus 320 b
Vegrandes oues 105
Vehementiora ſtatumina, i. validiora 254 b
Vehis, quæ menſura 422. vehes ſtercoris habet modios LXXX 433 b. vehes ſtercoris denæ 206 b
Veianii fratres 149
Velamina corpori 334
Velinus lacus 129, 377
Vella, villa 57 b
Vellaturam facere 57 b
Vellera vnde dicta 126
Velox animus 180 b. velocitas, prona in facinus 638
Velumina, vellera 126
Vena verberatur antequam ad ſanguinis emiſſionem ſoluatur 316 b, 351: reſcinditur

ſub oculo 327 *b*: feritur ſub cauda 351
Venaticus canis 120
Vendacem eſſe, non emacem 3
Venibit, vendetur 44 *b*
Ventilabra & Ventilatores granorum 197
Ventorum orbis 136. ventos ſedare furentes 412
Ventris dolor vt ſedetur in bubulo pecore 313
Vennuculum far 190 *b*. venuculæ vites 215, 218 *b*: vuæ 476 *b*
Venus ruſticis coli ſolita 54. venus verno tempore ad generationem accēditur 409. in veneiem excitari admiſſarii vt ſoleant 322, 325. Venerei amores animum ab officio auocant 417. venereis operati, perenni aqua ſe abluunt antequam penora contingant 453. Venerea pira 301: ſeu Veneria 457
Vepres confitis ſpinis vt efficiantur 436. veprem hunc interimi non poſſe 437
Ver, genitale mundi tempus 408 *b*: initium quod, & dies quot habeat 79. veris principium ruſtico vt obſeruandum 420 *b*. vere facienda quæ 19, 22 *b*, 78 *b*, 79. vernantia lilia 410 *b*
Veratrum, ruſtic. vocabulum 333
vno Verbo, Omnia ſana faciet 49 *b*: vt Gr. ἑνὶ λόγῳ.
Vergiliarum exortus 397 *a b*: occaſus 191
Vermes ſi iumenta infeſtent 328: ex arboribus vt profligentur 542 *b*, 562, 564, 576 *b*, 579, 580 *b*, 627.
vermiculoſa poma 628
Vernaculum, noſtrâte 287 *b*. vernaculæ aues 134: gallinæ 357. vernaculum pecus peregrino vtilius 337 *b*
de Verre quæ tenenda 109. verres qui probentur 567. verrium caſtratio 112
Verrere] Circumuerſum focum: Conuerſa & munda villa 43
Verriculatæ falces 211 *b*
Verſari, verſare ſe 365 *b*
Verſicoloribus pomis 243 *b*. verſicoloribus anni fœtibus 410
Verſificationis noſtrę guſtum præbere 415
Verſura foliorum 88 *b*: ſoli 187. ad verſuram venire in arando 538
Verſus agri quid 66. ¶ ab ſeptemtrione verſus 78. ad exorientem verſus 140 *b*
Veruactum crudum 188. veruacti ſubactio 188 *b*: repetitio 571: iteratio 425, 428
Veſpæ 150
Veſpere exoritur 427, 428. veſpere occidit 435. veſpere ſe celat 425 *b*
Veſtigator apum 391
Veſtierint ſe vites frondibus & vuis 266 *b*. Veſtiariæ arcæ 8. Veſtiaria, veſtes 179
Veſtimenta familiæ 25: ne

a ti-

a tineis infeſtentur 32 *b*. ve-
ſtitiſſimum pecus oues 336 *b*
Veſuuii ſolum 61 *b*: colles 216.
Veſuia rura 407
Veterinæ pecudes 84. veterinarii, ſ. medici 313 *b*, 343 *b*, 417. veterinaria medicina 338
Veterno preſſum pecus 351
Vetus ætas turturum minus ad ſaginam idonea quam nouella 369. ex vetere arbuſto 471 *b*. ex vetere materia 338. veteri rancore 524, etiam mſ. cod. veteres Romani 305. Veterani boues 74 *b*. veteranæ gallinæ 362: vineæ 243, 259, 260: vites 238. Veterenſis Paridius 248. Veteretum 203 *b*
Vetulas columbas 138 *b*. vetulo vino 414. ¶ Vetuſtior apum turba 393 *b*. ne vetuſtiora ſint quam decem dierum oua 361 *b*. vetuſtior pix melior 464, 466 vetuſtiores faui, deteriores 402. ex vetuſtiſſimis vineis 471 *b*. ¶ in Vetuſtatem reponere 457 *b*, 478. in vetuſtatem ſeruare 469. vetuſtate corruptis apibus 396. ¶ Vetuſteſcere 174 *b*
Via ſalaria 69 *b*, 130 *b*
Viatores vnde d. 160
Vice defruti muſtum ſapa conditur 462. temonis vice trahitur 307 *b*. in vicem viuiradicis conſeritur malleolus 237 *b*, in vicem, nouellam ſobolem ſubſtituat 287 *b*. ¶ annua vice diſtendit vbera, id eſt, ſingulis annis 243. prima vice agros proſcindemus 611. tertia vice arabitur 609. tribus vicibus per annum fœtus edunt 526 *b*. Vicarius meæ diligentiæ ſuccedit 415 *b*
Vicenaquina pondo 462. vicenos & centenos turtures 368. Vicenaria fiſtula 608 *b*
Vicia vnde dicta 81: vbi ſerenda 17. viciæ ſatio 200, 538 *b*: ſatio prima 611. viciæ pabularis natura 517 *b*. Viciarium cribrum 363 *b*
Vicies & ſemel ducentos 281
Vicini anniuerſarii 70. vicinitatis prædia 73 *b*. vicinitatis quæ nobis cura eſſe debeat 4, 166 *b*, 167
Viduum ramum maritare 292 *b*. viduata corpore materia 403 *b*. viduertatem prohibeſſis 42
Vieta poma 93 *b*
Vigena iugera, i. xx 271
Vigilaces canes 353 *b*: galli 358
Vigintiuna pars 283
Viliſſime conſtant 382 *b*. ſi vilitatem prouentus facit 310
Villa quæ dicitur 129 *b*. villa ruſtica vt ædificata & inſtructa eſſe debeat 3, 450: & 171, 172: vbi ponenda 67, 170, 171: ædificanda ſi locetur, quæ fieri oporteat 9: vt ędificāda & disponēda 169 *b*.

ædificia & cellas quas poſtulet 67 *b*: in quas partes diuidenda 172: modum habere quem debeat 66 *b*. in villa & circum eam ali paſcive quæ poſſint 131. circa villam eſſe quæ debeant 174 *b*. ¶ Villa laudari olim a quibus rebus ſolita 68 *b*. villa perpolita 129. villæ ruſticæ olim maioris erant quam vrbanæ 68 *b*: vrbana vt ædificanda 3 *b*: vrbanæ quales nunc commendentur 69

Villaticum pecus 131. villatici greges 123. villaticus canis 353. villaticæ gallinæ 140,356 *b*. villaticum mel 386. villatica paſtio 97,128, 130. de villaticis paſtionibus 355 *b*

Villicus qui, & vnde dictus 57 *b*: quibus ex cauſis extiterit 448 *b*: fundo familiæque qualis præponi debeat 415: qualis eſſe debeat 177, 449: officia quæ obſeruare debeat 4, 42 *b*: in officio vt contineatur 165 *b*: perfectus vt fiat 416 *b*. villici officia 4,42 *b*: habitatio 173: cella 67 *b*. in villici magiſterio quid potiſſimum 416

Villicus, Columellæ liber xi 461

Villicæ officia 43,449. villicę quibus ex cauſis exſtiterint 448 *b*. villicationis officium 417,419

Vimine textum ſirpiculum 411 *b*. viminum ſatio 77: qualia ſerenda 271. Viminales ſalices 271. vimineos qualos 359 *b*,482 *b*

Vinaceos calcare 473. vinaceos recentes 14: illutos 45. ¶ Vinaceæ condenſantur 477: vitium ſeminibus, dum panguntur, apponuntur 497 *b*: ſtercori miſtæ, ſarmentis, dum deponuntur, adſparguntur 550. vinaceæ cibus 526,& 106 *b*.

¶ Vinacea, quæ acinis celantur, hoc eſt, grana 430 *b*,612 vinacea conſpiſſata 477: eluta 310: gallinis quando dentur 360 *b*,365

Vincire fœnum 212 *b*. vinculis quibus & quomodo religanda ſemina 253. vinculi genus ad inſitionem diuerſum 269 *b*. vincula ex rubo 272

Vindemiæ quæ opus ſunt vti parentur 13 *b*, 461. vindemia quando apparetur, & quando celebretur 611 *b*: quando & quomodo facienda 91,429 *b*,430: matura eſſe vnde cognoſcatur 430, 612. vindemia facta quæ facienda 14 *b*. vindemias condimus e longinquis regionibus 160,& 97. vindemia mellis 400 *b* vindemiator, τρυγητής 423 *b*. vindemiatorum aleam ſubire 244. Vindemiatoria vaſa 129 *b*

Vindicandum a ſole ſterquilinium

nium 68

Vineæ vtiles an ſint 63 b: quo agro ſerendę 5 b, 78: quale ſolum poſtulent 224 b, 231, 233: ſolum & cælum quale requirant 540: cæli regionem quam ſpectare debeant 233 b: conſtitui & inſtitui vt debeant 222, 494: in hortulos vt diuidendæ 256 b: in conſtitutis quæ vitanda & ſequenda bono vinitori 260 b, 266: curari vt debeant 16: quibus inſtructæ eſſe debeant 7 b, 72 b: operarios quales requirant 180 b: cito vt creſcant 21: putari quando & quomodo ſoleant 552: putari, inſeri, pangi, quando & quomodo poſſint 570: putatę pedari vt debeant 252 b: adminiculari & iugari vt debeant 265 b: fodiendæ in æſtu quib. horis 428 b: occari quando ſoleant 605: vt pampinari & quot foſſuris excoli debeant 267 b

Vinearum dos 221: tabulæ 540: ſpecies multæ 64: genera tria 496 b: laxius & anguſtius conſitæ 497: miſerior vt recreetur 605: nouella vt frequentanda 253 b: noua, niſi aſſidua cura iuuetur, cito interit 247: nouella putari vt debeat 258: pulucrari quando ſoleat 571 b: veteranæ vt reſtituantur 259, 572: vetus quando & quomodo reparetur 625: vti transferatur 22 b: vt propaganda 246 b: vt reſecanda & propaganda 499 a b: vt putetur 260: prouinciales vt fiant & vt colantur 551 b: vt putentur 553 b: prouincialium genera, ſatio, cultura 283

Vinealis terra qualis deſcribatur a Iulio Græcino 233. Vinearii coles 293 b. Vineaticos cultus 274. vineaticę falculæ 8. vineaticus fructus 337. vineatica ſemina bipedaneis altiores ſcrobes deſiderant 245: ſuum quodque adminiculum poſcunt 246 b

Vineta varii generis 242: ſcrobibus vt ponantur 234: nouella trigeſimo quoque die fodienda 249

Vinitor qualis eſſe debeat 221. vinitoria falx 264 b

Vinius fluuius 134 b

Vinum quod quo loco gaudeat 5 b: curari vt debeat 469 b: duraturum ſit nec ne quomodo experiaris 34 b: condituris quibus adiuuetur 462, 468 b: condiri a Græcis vt ſolitum 619 b: conditum vt tractandum 469: vt promendum 95: in doliis qua lege venire ſolitum 45: pendens qua lege venire ſolitum 45: admetiri emptoribus vt ſolitum 47: deguſtari ſolitum 45 b. ¶ Vini nota optima quæ 462: natura colore diſcreta

619 b. vinum atrum 50: candidum vt fiat 621 b: album e fuſco vt fiat 621: fæculentum vt limpidum fiat 621 b: fæcatum vt fiat 47: velut vetus e nouello vt fiat 620 b, 621: vetuſtatis ſaporem vt ſumat 621 b: picaturam ne referat 620 b: aceſcens vt curetur 468: auſterum vt lene ac ſuaue fiat 34 b: auſterum vt optimum fiat 621 b: dulce vt fiat 468 b: ſuaue vt fiat e duro 620 a b: odoratum vt fiat 35 b, 620: odore malo vt liberetur 35: forte vt fiat e molli 621. Vinum Falernum pręſtantiſſ. 56: Græcum vti fiat 14, 33 b: Græco ſimile vt fiat 471: Coum vt fiat 35 & 34. ¶ Vinum marina ſeu ſalſa conditum 620. vina e pomis 622 b: e malis 564 b: e malis granatis 577 b: de piris 563: e ſorbis & piris 543. ¶ Vinum marrubii 470. vinum abrotonites, abſinthites, glechonites, hyſſopites, marathites, thymites vt fiat 471: cydonite vt fiat 623: myrtites vt fiat 471 b. idem Myrtite 546, 568, 569: myrtite quando retingatur 636. idem Murteum 38. ſcillite vt fiat 603 b. idem Scillites 470 b. vinum violaceum 590. ¶ Vinum vt aluum bonam faciat 36: ad lotium vti concinnetur 37 b: peſtilentiæ & ſtomacho conferens 622: iſchiacis vtile 37 b. ¶ Vinum familię per hiemem 33 b: familiæ quod detur, & quantum 24 b. vinum pręliganeum operariis 13 b

Vinalia ruſtica 54. vinariæ cellæ 173. vinarii lacus 461. vinariis vaſis quæ opus 11 b

Violæ ſatio & cultura 512 b, 558 b. violaceum oleum & vinum 590. violatum conditum 569. violaria ſoluunt oculos 410: in fundo nocent 82

Viperæ morſui remed. 318

Viri munia 447 b. virilitate adempta 323

Virgæ cum bacis vt ſeruentur 33. virgea ſepes 437. virgeæ crates 175

Virgilius carmine rem ruſticam tractauit 164 b: citatur 167 b, 169, 183 b, 185 b, 191 bis, 194, 197, 205, 212, 214 b, 219, 230, 233 b, 238 b, 243 b, 252, 283 b, 324, 334 a b, 335 b, 337, 339, 341, 342, 343 bis, 345 b, 379 b, 383 b, 384 ter, 385, 386 b, 387, 389, 391, 392 bis, 393 ter, 397 b, 400 b, 419 b, 420 bis, 436, 493 b, 562. Virgilius Bucolicis 226: in Bucolico poemate 352. Virgilii Georgica expleta 403 b, 404

Virgines promæ 453. virgines Illyricæ 124

Viride edere 24. ſic, viride pabulum 350: roſæ virides 596

Viſcum

Viſcum inſitioni adhibitum 555 b. viſci folia 312
Viſula vitis 217 b
Vita ruſt. antiquior vrbanâ 127
Vites ſeri & coli an debeant 219 b: loca qualia deſiderent 227: terram qualem deſiderent 495, 496, 514: ſulcos & propagines quales deſiderent 20 b: ponuntur paſtinato ſolo melius quam nouali 237 b: arbores quas ament 504: olus ferre nequeunt 71: poni quando debeant, & quomodo 549: poni, putari, propagari ac reparari quando incipiāt 615: quomodo & quo tempore ſerantur 15, 239: poni quot modis ſoleāt aut in prouinciis, aut in Italia 237: ſationis duo habent genera 237: coli vt debeant 497 b: ablaqueari quando debeant 250 537 b: ablaqueatę putari vt debeant 251: putandę quando & quomodo 16, 251, 502, 515 b: fodi quando & quomodo velint 503: fodi, palari ac ligari quando ſoleant 557 b, 571 b: paſtinari vt ſoleant 234: pampinari vt debeant 503: pedari vt debeant 252 b: alligari vt debeant 253, 257: iugari vt ſoleant 255: vt propagentur 39 b: propagari quando & quomodo debeant 554, 615 b. Vites ex arbuſto vt transferantur 551: inſeri quando & quomodo debeant 500 b: inſeri vt debeant, & inſitio vt tuenda 20, 268, 639 b: ne a beſtiolis infeſtētur 531 a b: ne ſine fruge luxuriēt 630 b: vt fructum ad maturitatem perducant 501 b: vt botryones & albos & nigros ferant 569 b. ¶De vitium ſitu quę obſeruanda 261. vitium ſeminarium vbi & quomodo faciendum 494, 495: ſemina optima q̄ 495: qualia & e qua parte legenda 227: deponi vt debeant 497: malleolus qualis legēdus 223 b: radices ne implicentur 238: caput quod 227: cinis, vini colorem mutat 621
Vitis capitata & brachiata vt colatur 285: iugo ſuperpoſita, aut arundinū ſtaminib. per orbem connexa, vt colatur 286 b: ſine adminiculo conſiſtens, quomodo colatur 284: proſtrata vt colatur 287: in ſcrobem ꝓſtrata, qua ſui parte erigenda, & quomodo fulcienda 248: ferax quæ 223 b: fœcundæ ſeu feraces vt explorentur 224, 495, 614 b: prodigaliter feraces 220: ſteriles vt curentur 630 b: infructuoſæ fœcūdæ vt fiant 501: lacrymarū nimietate tabeſcentes vt curādæ 569: quarum fructus humore putreſcit, vt iuuandę 613 b: macrę vt curandæ 18: ægræ vt refoueantur 572: læſæ vt curentur 572

Vitium ſpecies plures 215: ſpecies innumeræ 219: vniusne an diuerſorum generum ponendę 242: vnius an plurium generum in paſtino conſerendæ 550: quæ quibus locis gaudeant 5 b: quæ quo loco ſtatui debeant, & quando 548: quæ cui ſolo & cælo conueniant 213: quæ qua de cauſa ſerantur 548: quæ in primis conſerendæ 219: per ſpecies digerendæ in proprios hortos 242 b: in hortis per genera ſeparandis quid obſeruandum 244: ſuburbanis regionibus ad eſcam ſeri quæ debeant 215. vites tricenariæ 56

Vites nouellę coli vt debeant 497 b: ablaqueari quãdo debeant 615: vt putentur 554: ligari vt debeant 571 b: quando puluerentur 602: arbuſtiuæ vt ſerantur & colantur 290, 291, 550 b: biferæ 63: theriacę 568: nigræ 516 b. vitis albæ vires 412. viti alba præcinctus hortus 531

Viteus coliculus 80 b. vitiarium 80 b, 222. vitiaria facienda 423: vti facienda & ſerenda 21 b: quali ſolo & quomodo facienda 222 b, 494

Vitiferarum arborum rami vt formandi 553. vitigineis foliis contegunt 460

Viticula debilis roboranda 552: pullulanti quot relinquantur materiæ 592. viticula cucumeris 574

Vitiles alui 150. vitilia cola 8

Vitia in primordiis retundenda 584: eximenda mature 308. vitia corporis fortuita 415. vitioſum pecus 102. vitiat oua crebriore initu 370 b

Vitulus & Vitula 113. vituli quando naſci & quomodo ali ſoleant 590: caſtrari quando & quomodo ſoleant 593 b, 598 b: & 323. vituli marini pellis 533 bis: adeps 329. Vitulus cognomen 100

Viuere priſci quibus rebus ſoliti 98

ad Viuum vſque reſecare 329. viuâ terrâ repletur 551

Viuaria ſilueſtrium pecudum, λαγοτροφεῖα 356. viuaria ferarum vt fiant 382. viuaria ab mari delata 377 b. viuarium frequens piſcib. 377 b

Viuiradices vt faciendæ 249: vt comparandæ 222: vt deponendæ 238: transferri quando debeant 254: in prouincialibus vineis vt tractandæ 285: plurimis dotibus præſtant malleolo 237

Vlceribus remedium 49, 50 b, 316

Vlmi vt ſerantur 15: nouellæ vt formandæ 290. vlmorum genera, ſatio, cultura, 287 b: quæ vitibus gratæ 504:

504: ad quę vtiles 633: vtiles in finibus 70. vlmei folii callum 580 b
Vlpica late olentia 406 b. vlpicum, Allium Punicum, Ἀφροσκόροδον 439. vlpici ſatio & cultura 626: quando ſerendum & quomodo 439
Vlua paluſtri figuratæ ſportæ 630
Vmbrantes platanos 642 b. vmbrantibus arbuſtis tecta 606 b. vmbratilis homo 165 b
Vmbriæ boues 306. Vmbræ auratę 378
Vncia iugeri q. 276, 278. vnciariæ vites 215
Vnco digito educere 352. vncus infixus ſolo 240. vnci ferrei 8 b. vncinis æreis tolluntur vermes e fico 580 b
Vnctioni quotidianæ oleum ſecundarium 489
Vndare cœpit aqua calefacta 563
Vndeuigeſimo die 363
Vnguen indere 29. vnguine ceti linitur 329
ad Vnguem quadrare 422. in vnguem caldum fundito 29: *vet. ed.* vnguen. vngues ferrei 461. vngues cuſtodum 262, 552
Vngulis ſimilis reſectio 263. vngulæ læſę remedia 317 b
Vnæ quadrigæ 100 b. vnum & vigeſimum diem 363 b, 510 b. Vnitas coloris apparet 335 b. vnitatem faciunt 443. dum vnitas fiat 466
Vnicolores pecudes 109
Vniuerſitas tergoris 335 b. vniuerſitas inchoati operis 383 b
Vnio, cepa ſimplex 456 b
Vocabula ſua cum locis quædam mutauerunt 219
Vocale inſtrumentum 71 b
Volatile pecus 360 b
Volatura coturnicum 134 b
Volema pira 300 b
Voluæ intimæ, χορίον 101 b
Volucra ne vites lædat 504
Volucres duum generum 134. volucres infeſtæ baccho 412
L. Volumnius 110
Voluptas, delectationem quærit 60
L. Voluſius 176
Volutari per terram vaſa 483. volutari lacu gaudet ſus 351 b
Vomis indutilis 40 b
Vortere & Vorſum 21 b
Vorſare rudibus 29 b
Votum pro bobus 29 b
Vrbis terminum taurus & vacca ſignarunt aratro 99 b, 305 b
Vrceis progeritur oleum 485 b. vrceo fictili 478. viſe Orca.
Vredinis patiens 242
Vrina ſi ægre fluat, aut genitalia deurat 327 b: quo vino moueatur 37 b. vrinæ humanæ vires 205 b. vrina vetus pomis & vitib. quando & cur affundatur 548.

viſe Lotium.
Vrnales in cellis 9
Vrpices ruſtici 7
Vrruncum 89 b
Vrſini adipis vires 504,531
Vſioni ſuæ quod ſatis ſit 44 b. vſioni quæ ſupererunt 19: *vet.ed.* vſtioni.
Vſque adeo quo præacueris 19 b: vſque adeo donec craſſus erit 30. ſic 31. vſque adeo dum fiat craſſum 32. vſque eo dum colliqueſcant 466. vſque eo raduntur quoad eliciatur ſanguis 328 b. vſquequo incipit eſſe 570. vſque donec commadebit 48. vſq; dum habebis dato 15 b. vſque in noſtra temp. 448. vſque in LX annum 415. vſque in annos ſeptem 567. vſque in kal. Octobr. 249
Vſurarum ſemiſſes 221
Vſurpatur hæc inſitio æſtiuo tempore 301 b. non vſurpanda continuis annis 477 b. vſurpare res vrbanas, agere 96 b
Vſus magiſter 412,& 252. vſus & experientia dominantur in artibus 165. ¶ in Vſu eſt poſt annum, i. in vſum adhibetur 464 b. ſiquid vſus venerit 4
Vtenſilibus collectis reuolant apes 386
in Vtero dolii 453 b
Vtito pro Vtitor 34 b. ſic 38. donec omne caſeum aduſus eris 28 b: *vet.ed.* omnem caſeum abuſus.
quod Vtrumq; vſurpatur 237. quæ vtraque genera, i. ambo 301 b. ſic 176, 177 b, 245. quæ vtræque ſummę 275 b. his vtriſque ſummis 281. ea res vtraque 180. Vtrúmne conſuerit- 415 b. Vtrimqueſecus 12 b
Vuæ bis mille in vna vite 220: obumbrari quando ſoleant 605: vt varii generis & varii coloris acinos ferant 501 b: ſine granis vt naſcantur 568 b: ſeu, vt ſine vinaceis naſcantur 502: ſi nimio imbre complutæ ſint, muſtum vt curetur 616: maturæ an ſint vti cognoſcatur 430: vt ſeruentur 93, 613: ſeruari ſine noxa vt poſſint 475: in vite ad veris initia vt ſeruentur 631: vt ſiccentur 459 b: coctæ vti ſeruentur 14: bumaſti, duracinæ, & purpureæ vt componantur & ſeruentur 475: ollares vt componantur & ſeruentur 475: paſſæ vt fiant 473 b: paſſæ Græcæ vt fiant 623 b
Vulcanalia 439, 443 b, & 414
Vulgares equi 324
Vulneribus medentia 329
Vulſinenſis lacus 377
Vulſura pecorum 126
Vulturnus, Eurus 286 b, 430.

X

X decuſſis 236 b
Xenophon de rę ruſt. 54, 163 b.

Xenophōtis OEconomicus, a Cicerone Latino ſermoni traditus 415 b, 448, 451: cit. 415 b, 417, 447, 448, 451
Xylobalſamum arom. 488 b.

Z

Zeno Cittieus citatur 98
Zeus piſcis 378
Zinziberis triti 623 b: *mſ. cod.* gingiberis.
Ziziphus arbor 534. ziziphus rutila & alba 385 b. ziziphi ſatio & cultura 589 b. zizipha vt ſeruentur 589 b: *mſ.* zizyfa, *&* 534 zyzyphus.
Zythi Peluſiaci pocula 406 b.

CORRIGENDA.

Pag. 5, *verſu* 8, infudibula. 12, 13, *aptius f.* affundere, *vel* offundere 18, 18, componito, *vet. ed. & analogia.* 33, 17, acetabulum, & quod med. *vet. ed.* 50, *ſexto a fine*, Et ſi quis- 75, 19, *linea iſta*, Si prata ſunt in fundo, & pecus non eſt, quid ſit faciendum, *vel delenda eſt cum vet. ed. vel 16 v. collocanda poſt* faciundum. v. *penult.* ſarcula, *ex* 7 b. 77, 11, *f.* qualos, crates. 102, 18, *f.* lædat. 120, 3, *f.* per perorigas. 124, 20, *f.* eiuncidas. 125, v. 9 *à fine, commation iſtud*, a rumi, *haud ſcio an expungendum ſit velut exegema ſequentis aduerbii*, inde. 128, 1, Tebæ, *abſq; aſſir.* V. *penult. fort. leg.* Axius ſubridens, Appi, Recipis nos, inq. 143, 6, Scipio Metellus, *vt* 130 b. *Ibid.* 16, *vet. ed.* merguntur in flumen. 253, 20, iugentur. 266, 25, *vet. ed.* liberare. 290, 30, *ead.* longús. 307, 9, *rectius* laculi *ſeu* laquuli: *vet. ed.* laquei. 308, 10, iuuencũ. 338, 3, quadrima, *abl. caſu.* 358, 4, femina, *prima correpta.* 371, 6 *a fine*, maximæ. 377, 19, Marcii Philippi. 390, 13, *vet. ed.* præparandaq; : & 396, 4, conſumantur. 411, 2, redimitur: & 6, Pyrois:* & 27, *vet. ed.* maturis. 412, 19, Arcadici. 413, 27, Liuidus at cuc. *vet. ed.* 449, 13, *f.* fœminę, *gen. caſu.* 452, 1, *f.* inhonore, *i. viliter,* ἀτιμῶς. 453, 9, *vet. ed.* defuiſſe Pœnis. 469, *quarto a fine, aptius*, At ſi- 474, 8 *a fine*, condiendo. 485, 5 *a fine*, ſampſa, *nom. caſu.* 502, 13, Poſt vindemiam q. 522, 25, fuſoriis: *mſ. cod.* furariis. 525, 12, eas [frutex- 527, 8 *a fine*, ſui generis. 578, 13 *a fine*, *mſ. cod.* in Sardinia territorio Neapol. *id eſt, in Neapolitano Sardiniæ territorio: vti & Ptolemæus Sardiniæ Neapolim agnoſcit, Geogr. lib. 3. ſic & infra 633, 18.* 602, 10 *a fine*, frigidis. 616, 19, ſi vua compl. 628, 14, nouis. *De ceteris plenius e criticorum & expoſitorum annotationib. cognoſces. Sed & Index noſter in nonnullis aliquid lucis tibi præbebit.*

INDICI INSERENDA.

ne Defrudet ſegetem 4 b: *an* defruget? *i. frugib. ſpoliet, quod etiam* exantare fruges *Plin. lib. 28. c. 2: & Virgil. Ecl. 8,* ſatas alio traducere meſſes.
Faculas vineaticas & ruſcarias 82: *rectius* Falculas.
Initu crebriore vitiat oua 370 b.

BIBLIOTECA NAZ. ... EMANUELE

Cav. G. DI GIACOMO